

MAGYAR SZEMLE

A szerkesztőbizottság elnöke:
GRÓF BETHLEN ISTVÁN

Szerkesztőbizottság

GOMBOCZ ZOLTÁN, GRATZ GUSZTÁV, GYALÓKAY JENŐ,
HERCZEG FERENC, HÓMAN BÁLINT, JANCsó BENEDEK,
KENÉZ BÉLA, BÁRÓ KORNFELD MÓRIC, KORNIS GYULA,
LETOLD ANTAL, MAGYARY GÉZA, PETROVICS ELEK ÉS
RAVASZ LÁSZLÓ

SZERKESZTI SZEKFŰ GYULA

I. KÖTET

1927 SZEPTEMBER—DECEMBER

BUDAPEST

A MAGYAR SZEMLE TÁRSASÁG KIADÁSA

MAGYAR SZEMLE TÁRSASÁG

HÓMAN BÁLINT
elnök

MAGYARY GÉZA
alelnök

BALOGH JÓZSEF
titkár

Minden jogot fenntartunk

A MAGYAR FOLYÓIRAT PROBLÉMÁJA.

PROGRAMM HELYETT, mely egészében talán sohasem teljesíthető, s így benne némi felelőtlenség is rejtezik, új folyóirat megindításánál sokkal hasznosabbnak tartjuk azon lehetőségeket vizsgálni, melyek között magyar földön folyóirat, mely szépirodalommal nem foglalkozik, egyáltalában élhet, olvasókra számíthat és rájuk hatást gyakorolhat.

Ilyen vizsgálat a trianoni Magyarországon épenséggel elengedhetlen, mert hiszen Trianon óta minden lépésünk, minden kezdeményünk és vállalkozásunk hasonlíthatatlanul súlyosabb feladat és sokkal komplikáltabb körülmények közt megy végbe, mint a korábbi időszakban, melynek egyszerű, tiszta vonalú viszonyaira szinte irigységgel tekint-hetnénk vissza, ha — nem éreznénk következéseiket.

Minő lelki nyugalom, az életnek és bonyolult viszonyainak könnyed, biztos felfogása mosolyog ki a századkezdet nagy folyóiratának, az Új Magyar Szemlének programjából! „Amit akarunk — mondja a beköszöntő szám — nem más, mint amire egészséges, finom és művelt elménk vágnak.“ Az új szemle egy harmonikus, anyagilag és szellemileg kiművelt réteghez fordul s ennék akar „a közdolgozóról, a társadalom és tudományosság, az irodalom és művészetek nagy kérdéseiről a hozzájuk méltó komolysággal és részletességgel elmélkedni.“

Boldog kor, melyben még egész társadalmi réteg élhetett az elefántcsonttoronyban, a tömeg zajától és zavarától távol s hallgathatta szellemes és kedves íróknak vonzó tárgyokról szóló elmélkedéseit!

Egy évtizeddel az Új Magyar Szemlére indult meg a Magyar Figyelő, mely a megnehezedett politikai és társadalmi életben már realisabb szemmel ismerte fel a veszedelemeket és jelölte meg saját feladatait. „A Magyar Figyelő a magyar értelmiséghez intézi szavát. Ahhoz az értelmiséghez, mely hivatva van a nemzet vezetésére és mely ma maga is szétagoltan, részben irányt veszve tesped... A munka célja az értelmiség szétszórt töredékeinek tömör, köteleesség teljesítésére kész és igazai megvédésére képes nemzeti társadalomba való egyesítése.“ E cél szolgálatában a korszak legnagyobb magyar egyénisége bontott zászlót a legnagyobb

magyar íróval együtt, köröttük az ország legjobbjai csoportosultak és folyóiratukból csakugyan nagy hatású életenergiák áradtak szét a magyar földön. Az első számban Herczeg Ferenc megírta a magyar életben akkor jelentkező balkáni típusnak örökérvényű rajzát, Tisza István az ő páratlan felelősségérzetével a drágaságról elmélkedett, a további számok és évfolyamok semmiben sem maradtak az elsők mögött, az egész Figyelő a nemzeti akarat nagy nekilendülése volt, melynek eredményei sem hiányoztak, de vajjon sikerült-e neki egyesíteni, erős fallá tömöríteni az akkor is szétszórt nemzeti értelmiséget? A ma meginduló folyóirat legelső sorban az értelmiségnek immár évtizedes, a háborúban megindult katasztrófájával lesz kénytelen foglalkozni.

Trianon óta a korábbi feladatok csak egy részét, egy szeletét képezhetik a ma feladatainak, részben pedig aktualitásukat veszítve, közömbössé váltak. Ma már nem indíthatunk magyar folyóiratot, mely tisztán a művelt és finom elmékhez szóljon és ezeknek szerezzen szellemi kielégülést. Trianon óta sokkal súlyosabb és vézesebb munkák várnak ránk, semhogy rokokó-játékba fogjunk.

De viszont a helyzetnek komolyságát felismerve, erőink túlbecsülésétől is óvakodnunk kell. A magyar középosztályt nem fogjuk megmenteni, bármily szívesen termők is ezt, a nemzeti társadalom egyes rétegeinek sajnosán meglévő érdekellentéteit sem fogjuk folyóiratunkkal eliminálni, mert tudjuk, hogy a társadalmi alakulások sokkal komplikáltabb processzusok eredményei, semhogy egy folyóirat lényegesen befolyásolhatná azokat. Társadalomtörténeti tényeket nem fogunk alkotni, ezzel tisztában vagyunk.

Itt említjük meg, elrettentő példaként, azt a magyarul írt szemlét, homlokán századunk nevével, mely munkájával következetesen a társadalom átalakulását célozta, míg nagyzási hóbortja példátlan impotenciában nem pukkant szét, akárcsak gyermekeknek falhoz vágott üres staniclijé; emléke ma, az akarhatnám és a tehetség aránytalansága miatt homéroszi kacajt kelthetne, ha nem terhelnék egyúttal, más vonatkozásokban, tragikus bukásunk előidézésének is súlyos bűnei.

Mai helyzetünket józanul mérlegelve, a művelt értelmiség csak központi bázis lehet, melyről mondanivalóinkat a nemzeti társadalom minden rétegébe elvezessük. Az értelmiségnek egyetemet végzett tagjain túl nem mondhatunk le sem a gazdátársadalom, sem a magántisztviselői kar, sem a szabad kereső pályák: ipar, kereskedelem, technika embeireiről. A nemzeti kultúra, melyet itt szolgálni akarunk, nem lehet többé, főiskolai végzettséghez kötve, néhány ezer

család tulajdona s ezért minden eszközt meg kell ragadnunk, hogy a társadalom ezen osztályaihoz valamiképen hozzáférhessünk.

Az olvasók körének kiterjesztése bizonyára nehézségeket fog okozni az első időben, a folyóirat tartalmi összeállításában és stílusbeli színezetében. Szélesebb körökhöz nem szólhatunk akadémiai magasságból, viszont íróinkat és szakembereinket, kik a politika, tudomány és irodalom területein otthonosak, egészen szokatlan, új feladat elé állítjuk, ha szélesebb köröknek szóló, de mégis beható, de mégsem újságba való cikkeket kérünk tőlük. Ezt az írásmódot újabb időkből nem próbálta magyar folyóirat és kétségtelen, hogy belőle vállalkozásunk kezdetén tartalom és stílus némi egyenetlensége fog származni, amíg az új műfajt írótaborunk ki nem alakítja magának.

Minél szélesebb körökhöz fordulunk, annál tisztább igazságokat, annál mélyebb értelmet és felfogásokat kell nyújtanunk. Itt természetesen nem ismeretek terjesztéséről van szó, feladatunk a széles körökkel szemben nem lehet egyéb, mint a nemzeti élet legkülönbözőbb terein felmerülő problémák ismertetése és olyan taglalása, hogy lényegük megvilágosodjék s az olvasó a kérdések rengetegében eligazodjék. Cikkeinkben még teljességre sem törekszünk, hanem a legtanulságosabbnak mutatkozó kérdéseket kiragadva akarjuk közönségünket a reális valóság megértésére és józan, önálló ítélkezésre szoktatni. A cél: hogy minél több magyar legyen képes illúziók ködétől, a demagógia lángolásától távol, nyugodt szemmel beletekinteni a Valóságba, mely ma, sajnosan tudjuk, számunkra nem igen nyújt vonzó képeket. De amíg ezt el nem érjük, addig sem nemzeti célkitűzésekről, sem nemzeti öntudatról nem beszélhetünk, csak éppen délibábokra támaszkodva.

A mai folyóirat tehát minél szélesebb rétegekben óhajtja elterjeszteni ugyanazon nemzeti öntudatot, hogy ez az öntudat mutassa meg a társadalom tagjainak összetartozandóságát, közös érdekeit és a közös utat, melyen verejtékes munkával kell mai elesett állapotunkból kiemelkednünk.

Ez a közös öntudat az, mely nemzeti történetünk utolsó századaiban annyiszor élt, mint frázis, és oly ritkán, mint valóság. A közeljövőben nem hiányozhatik, mert ennek feladatai sokkal súlyosabbak, semhogy bármely néposztály, bármely műveltség kivonhatná magát alólok.

Jól tudjuk, ezt a közös öntudatot nem lehet máról holnapra megteremtünk. Az útnak közbeeső állomásai vannak. Egyik: a lelki kapsok fenntartása és megszilárdítása,

mely a trianoni határok közé szorult magyarságot köti össze leszakított testvéreivel. Az új nemzeti öntudatnak mindenkít, határokon innen és túl, akár lesznek határok, akár nem, össze kell kapcsolnia. Ennek megvalósítása nem is olyan egyszerű, magától értetődő dolog, mint amilyenek romantikus illúziókon keresztül látszik. Szolgálatába, ezt nyugodt öntudattal mondhatjuk, teljes erőnkkel beszélődünk. A másik állomás: szociális megértés életrekeltsége minél több magyar lélekben. Ennek hiánya mai társadalmunknak legsúlyosabb jelensége, amint ezt folyóiratunkban nem egyszer, de sokszor alkalmunk lesz elmondanunk, hogy valamiképpen változásra, javulásra készítjük elő, tegyük hajlamossá a lelkeket. A harmadik állomás, melyet igazában csak a szociális méltányosság és szeretet magaslatáról közelíthetünk meg, annak a tudatossá tétele, hogy a mi kultúránk, melyet a magyar népfaj itt Európában, ezeréves keresztény országban, a mindenkori európai szellemmel szoros kapcsolatban termelt ki, ez a kultúra a mi legnagyobb, egyetlen kincsünk, melyet semmi idegen törekvéseknek fel nem áldozhatunk. Hinnünk és tudnunk kell, hogy a magyar műveltség az európai kultúra területein is kimagasló, büszke jelenség, melyről örömmel tehetünk bárhol is vallomást, annál inkább, mert hiszen ez a mi örökölt magyar kultúránk az egyetlen életforma, melyben az emberi lélek magaslatait mi, magyarok, megközelíthetjük. Ezt a magyar kultúrát kell nem néhány száz vagy ezer műveltnék, hanem a nép széles rétegeinek mielőbb megismerniök, megszeretniök és benne részesedniök. Mert ha nem, úgy elhomályosul a jövő és elvész a nép.

Mindez bármily szerény megfontolásból indul is ki, összességében sokkal nagyobb feladat, semhogy néhány esztendő alatt, bizonyos egyének társulásával megvalósítható volna. Szerkesztő-bizottságunk tagjai, élükön elnökükkel, teljes lelki függetlenségben iparkodnak az eszközöket megválasztani, melyek a folyóiratot nemzeti céljaihoz közelebb viszik, de nagyon jól tudják, hogy a jövő az új nemzedék kezében van és ez az új, ifjú nemzedék van hivatva a mi hosszú terminusra váró feladataink megvalósítására. A fiatal-ság részvétele nélkül csak fél munkát végeznénk, ezért számítunk úgy olvasóink közt, mint munkatársaink körében is a fiatal-ságnak folyton fokozódó támogatására.

Folyóiratunk azon merész, magyar földön példátlan szándékkal indul meg, hogy egyszerre több nemzedék lelkét foglalja össze és vezesse jobb, magyarabb és emberibb képek felé.

SZEKFI GYULA.

DECENTRALIZÁCIÓ.

SZENT ISTVÁN napjának ünnepén lapjaink telve voltak a Nagy király alkotásainak méltatásával. Kiemelték azok jelentőségét és reá mutattak arra, hogy ez alkotások ható ereje lenyúlik napjainkig.

Felcsillámlott itt-ott annak a ténynek tudata is, hogy ma a második évezred első tizedeit átélő nemzedék új utak kijelölésének feladata előtt áll, amelyeken a nemzetnek haladnia kell.

Helyzetünk a múlttal szemben megváltozott és sok új feladat elé állít bennünket. Az összeomlott intézmények, csődöt mondott illúziók helyébe a keserű tapasztalatokat felhasználva sok tekintetben új célokat kell kitűzni. Lehetőleg olyanokat, melyek jobbak és kifogástalanabbak azoknál, amelyek nem állva ki az események bírálását, a viharok előtt meghajoltak és összedőltek. Erre maga miniszterelnökünk, Bethlen István gróf is utalt egyik beszédében, amikor reámutatott, hogy gazdasági létünk biztosítása s az első külpolitikai lépések sikere után, a belső újjáteremtés nem kis nehézségű kérdéseivel kell akarva nem akarva megbirkóznunk.

Ezek között nem utolsó fontosságú az, vajjon a nemzeti lét fenntartásához és a fejlődés biztosításához szükséges erőket, miként tudjuk legcélszerűbben megszerezni, illetőleg szaporítani vagy hatékonyabbakká tenni. Az összesítés, azaz centralizáció által-e, mi az intézkedés hatalmát egyesek vagy legalább kevesek kezébe teszi le; vagy pedig úgy, hogy a hatalmat lehetőleg tágasabb körökre tagolva, a többség uralmát biztosítsuk?

A centralizáció és decentralizáció kérdése nem új a magyar politikai életben. Szalay László és társai már a múlt század 40-es éveiben megindították a harcot azon szét-daraboltság ellen, melyet a szinte souverain vármegyék tartottak fenn s amivel szemben a magasabb nemzeti és állami érdekeknek érvényesülése jóformán lehetetlenné volt téve. A nagy nemzeti érdekeket ki akarták emelni az ingadozó, sokszor tájékozatlan és kicsinyes szempontokat uraló me-

gyei légkörből, reáruházní a parlamentre s az ebből eredő központi kormányzatra.

Törekvéseiket a nyugati hatások támogatása mellett pár év alatt, tehát váratlanul gyorsan, siker is koronázta. De az abszolút-korszak után a régi hagyományok híveinek aggodalmái új erőre kaptak. A Bach—Schmerling-féle korszak eseményei után ezen csodálkozni nem is lehetett.

Tisza Kálmán 1865-ben írt tanulmányában azokat a módokat fejtegetve, melyekkel a parlamenti kormány és a megyei rendszer közötti ellentét kiegyenlíthető, felsorolja a veszedelmeket, melyek a centralizációból szükségkép erednek s amelyek szerinte magában a centralizáció hazájában, Franciaországban, a decentralizációt a szabadság minden igaz barátja szemében kívánatosá teszik.

Úgy látszik azonban, hogy az idők sodra, a modern élet követelményei erősebbek és minden ellenvetés és aggodalom mellett is a centralizáció malmára hajtják a vizet. Erősül ez nemcsak minálunk, nemcsak a Párist uraló Franciaországban, hanem a szabadság klasszikus országaiban is. Amit Tocqueville száz év előtt a demokráciáról elmondott, úgy látszik itt is áll. Aki meg akarná állítani a demokrácia fejlődését, szinte az Úr akaratával szállana szembe, mert az egyenlőség fokozatos terjedése oly általános és az emberi akarat fölötti tény, amelyet úgy az események, valamint az emberek mind elősegítenek. Itt azonban megakad, sőt az analógia ellentétbe hajlik át. Az elterjedő demokrácia szembekerül a fokozódó centralizációval.

A demokrácia alapja az egyenlőség, a centralizáció ellenben olyan szervezetet teremt, mely a tömegek felett egy vagy több, de kevés kiválóbb egyén vagy csoport akaratának érvényesülését jelenti. A demokráciáknak tehát a decentralizáció alapján kell államok. Ha a modern állam az ellenkező irányban fejlődik, ez a demokráciára nézve végeredményben végzetes lesz. A veszedelem annál nagyobb, mert amint Tisza Kálmán is megjegyezte említett dolgozatában, a hatalomra kerülő egyének és pártok soha sem hajlandók lemondani azon eszközökről, melyekkel hatalmukat biztosítani és terjeszteni lehet. A decentralizáció pedig kisebb-nagyobb mértékben, de ezt jelentené.

A politikai tekinteteken túl azonban még vannak oly támasztékai a centralizációnak, melyekkel a régiebb írók és államférfiak nem kellett, hogy számoljanak.

A technikai találmányokat értjük, melyek ma a gazdasági életet irányítják. A régi időkben a decentralizációnak egyik legerősebb védője a közlekedés lassúsága, az érint-

kezés nehézsége volt. XIV. Lajos nem hiába igyekezett ezen az utak és csatornák építésével segíteni. Az abszolút kormány nem hiába pontosító össze Bécsbe a vasutakat. A mai centralizáció nem kis részben azért állt elő, mert a távíró, telefon, repülőgépek és szikratávíró, meg az autók révén eltűnően a távolságok, a központban székelő akarat érvényesülésének lehetősége hihetetlenül fokozódott. Ezzel az államra rótt feladatok száma is szertelenül megsaporodott. A közigazgatás és igazságszolgáltatáson túl, főleg a gazdasági és közoktatási téren terjesztette ki hatáskörét. Ezek nagy tömegét kis részletekig lemenőleg a központból intézik el, felmentvén a helyi szerveket a gondolkodás és felelősség terhétől. Colbert politikai elve, mely szerint az állami akarat képviselője, a király, csakis nagy dolgokkal foglalkozzék, ma a végrehajtásnál erősen módosul és nem egyszer a kis bourgeoishoz méltó aprólékos tevékenységének ad helyet.

Magában Nagy-Britanniában felhangzik a panasz, hogy a hihetetlenül sokasuló feladatokat, melyek a központi kormányt terhelik, maguk a miniszterek sem tudják kézben tartani, a parlament pedig alig képes ellenőrizni, mert tagjai nem bírhatnak ehhez a kellő tájékozottsággal. Erre csak az egyes szakok élén álló hivatalnokok képesek. Mindez a bürokrácia erősödését jelenti már azért is, mert a hivatalnokok szaporítása ilyen viszonyok között ki nem kerülhető.

A centralizáció kérdése korábban főleg a törvények hozatalának s a közigazgatás szervezésének mikéntjére szorított. A műszaki találmányok révén azonban a gazdasági élet fejlődése és az ott mutatkozó hasonló folyamat is követelően kívánja a szabályozást. Erre a politikusok és közigazdák már Marx iskolájának előretörése folytán is reá vannak kényszerítve. Marx egyik alapvető tanítása szerint ugyanis a gazdasági fejlődés mindinkább a koncentráció felé halad, azaz a hatalom mind kevesebb kézben pontosul össze. Miután pedig a gazdasági fejlődés mind nagyobb mértékű lesz s a nagy ipar és a felhalmozott tőkék urainak súlya és befolyása naponta nő, ez érezted hatását az általános politikában is és pedig a centralizáció javára.

Stein Lőrinc, egykori kedves tanárom, kit a maga idejében méltán becsültek nagyra, szépen fejtette ki, miként lesz a növekedés törvénye szerint a nagy tőke gazdasági, majd politikai hatalommá, miként veri béklyóba az egyént s gátolja érvényesülését, azaz miként válik ellenségévé a szabadságnak. Sokan tudják ezt, de kevesen hajlandók következményeivel komolyan foglalkozni.

Mennyire haladtunk a centralizációban, azt részletezni talán nem is kell. Egy tekintet a ragyogó fővárosra, mely az elmúlt évtizedek legkiválóbb alkotása s ahol a politikai hatalom, a magyar tudás, gazdasági erő és tehetség jóformán mind össze van gyűjtve, a vidék és vidéki városok hátrányára, eléggé bemutatja ezt. Ausztráliát és Argentiniát, meg a mesterségesen teremtett osztrák köztársaságot kivéve, a fővárosok oly túlsúlyllyal, mint Budapest a régi Magyarországból megmaradt töredékre, sehol sem bírnak.

A központi hatalom fejlesztésének a gazdasági erőkön túl lélektani rúgói is voltak. A nemzet szomjúhozott a haladásra, érte ez alatt főleg az anyagiakban való emelkedést, az élet örömeinek szaporítását és a politikai életben való érvényesülést. Az eszközök azonban, melyek révén e célokhoz közelebb juthattunk, a politikai hatalom régi föltéteményeseinek, a vármegyéknek nem állottak rendelkezésükre. Csak az állam, tehát a központi hatalom volt az, mi megnyithatta a külföldi kölcsönök révén az emelkedés forrásait, tehetett beruházásokat úgy, hogy azok terhet nagyrészt a születendő nemzedékre hárítá át. Emellett a bürokrácia erősítése a birtokaiból kiforgatott gentryre nézve is szerfölött kívánatosná lett s főleg Tisza Kálmán uralma alatt a kormányzatnak egyik főelvé is emelkedett.

Így szaporodnak a hivatalok s ezek ügyforgalma a régi-
nek mihamar 10—15-szörösére duzzad fel. A helyi hatóságok szegények, nemcsak anyagi eszközökben, hanem hiányzik náluk a kellő tudás és értelmi erő is az új feladatok megoldásához. Versengve mondanak le régi hatáskörükbe utalt feladataikról is. A protestáns felekezetek szót sem emelnek az ellen, hogy a közoktatás terén az állami befolyás mind kiterjedtebb mértékben érvényesüljön, sőt elfeledve, hogy valaha az ősök ép az ellenkező nézetten voltak, még maguk is előmozdítják ezt. Szabadulni igyekeznek a gondoktól és a felelősségtől is. A központi kormány hatalma az egyéni és testületi szabadság rovására szertelenül megnőtt s az egykor ősi egyszerűségében független vezetőosztály mihamar két részre szakadt, olyanokra, kik a hivatalokban ülnek és olyanokra, kik oda szeretnének bekerülni. De a közvéleménynek még ez sem elég, napról-napra felhangzik a követelés: államosítsátok ezt vagy azt; jóformán mindent, egészen a polgárok lelki világáig s a gazdasági élet tizenkettedrangu feladataiig.

Ezekkel a tényekkel szemben jogosult az a kérdés, vajjon, ha a centralizáció ily erős alapokon nyugszik, ha az világszerte érvényesül, lehet-e, érdemes-e vele szemben a

decentralizáció mellett foglalni állást és erre hívni fel másokat is?

Mindent megfontolva arra a következtetésre kell jutnunk, hogy bármily nehéz is a probléma, bármily távol van is a siker, a küzdelem megkezdése úgy az általános emberi, valamint spedaliter magyar nemzeti szempontból és az egyéni szabadság érdekében is okvetlenül szükséges.

Utaltunk reá, hogy a politikai élet főleg a technikai találmányok s a gazdasági haladás mai iránya mellett mennyire ellentétben fejlődik a demokráciával. A trösztök, kartellek és ringek, az ingó tőkekoncentrációja, mint készíti elő a kevesek uralmát a széles rétegekkel szemben. A demokráciának, egyenlőségnek és az egyén erkölcsi szabadságának igaz barátjai lehetetlen, hogy aggodalommal ne lássák e fejlődést, mi azok ellen az alapok ellen irányul, melyekre ők a nemzetek jövőjét mint egyedül helyes alapra akarják fölépíteni. Hajdán a parlamenti kormányzatot s ennek őrét, a szabad sajtót panaceának tekintették a létező és szülemelő bajokkal szemben. Ezekből az illúziókból kigyógyultunk. Ma már tudjuk, hogy a parlamentek és a sajtó is csak úgy képesek céljaiknak megfelelni, ha mögöttük éber, örökös és céljainak kitűzésénél kellően tájékozott közvélemény áll. Ha parlament, sajtó és társadalom között a lehető legszorosabb az összeforradás. De ez ritkán van így, ép azért a parlamentekben nem mindig van meg a kellő erő a támadások visszaverésére, mert nem érzik maguk mögött a nemzetet. Ezt mutatja Mussolini sikere, Károlyi Mihályék hatalomra jutása, de Ausztria története is. A rossz kezekbe került centralizált központi hatalomnak könnyű leszerelni a vidék ellenséges hajlamait.

A másik alkotmányjogi biztosíték, a szabad sajtó, melyről azt hitték, hogy szavára szükség esetén meg fog mozdulni az egész nemzet, szintén nem bírta hivatását teljesíteni. Maga is erősen centralizálva volt s amikor vezetése gonosz kezekbe ment át, nem a nemzet, hanem a hatalomra jutott kalandorcsapatnak eszközévé lett.

De nemcsak a rendkívüli idők rejtenek magukban veszedelmeket. A sajtó régi fényét a rendes idők fejleményei is erősen elhomályosítják. Ezek közt az első és legfontosabb az, hogy a közvélemény szerveinek a politikai hatalom kezelőivel szemben nehezen kivívott szabadságát gyökerében támadja meg az a modern fejlemény, mit a sajtó kommerdálizálásának neveznek, t. i. a napi lapoknak a hirdetőktől, átalányoktól s a tulajdonos részvényes társulatok sorsát intéző üzleti érdekektől való függése. Különösen veszélyes lehet ez ott, ahol a szellemi irányítás annyira centralizálva van és oly

kevés kézre és agyra van bízva, mint minálunk, ahol a vidék alig számít valamit. Abba az örvénybe, amelyhez eljutottunk, erősen bevilágítanak azok az események, melyeket 1918—1919-ben átszenvedtünk. Láttuk, mily erős a hazugság hatalma, láttuk hogy többé-kevésbé megtévesztő és népszerű jelszavak, üres, alaptalan és be sem váltható ígéretekkel mint lehetséges a hatalom polcára jutni, sőt ott a nemzet mérhetlen kárára, ha rövid időre is, de megmaradni, erkölcsi, politikai, értelmi tekintetben a lehető legalacsonyabb színvonalon álló, mennyiségileg is alig számottevő merész és a bűnök szolgálatára felesküdt töredékeknek. Ez a legkifejtettebb centralizáció nélkül lehetetlen lett volna. Ennek köszönhetjük, hogy a döntő pillanatban az alkotmány egykori bástyái megtagadták a szolgálatot. Belőlük kivesszett az erőnek tudata, szétfoslott a felelősségnek érzete. Még Kossuth vármegyéjében is Bettelheimok ültek a hatalom székébe. A vidék önszántából, el lévén szokva az önálló élettől, tenni mit sem mert. Mindent Budapestről várt és a nemzeti fejlődés e büszkesége nem tudott és nem is akart mérgező jelszavak és parancsokon kívül egyébbel szolgálni. Bekövetkezett, amire ezer éven át nem volt példa. Az országot jóformán küzdelem nélkül foglalták el a hadi és egyéb erényekben nálunk épenséggel nem gazdagabb ellenség hadai. Politika ennél nagyobb romlásba nem vihet nemzetet. És ugyan miért mindez?

Mert a centralizáció korlátozza, sőt le is törli az egyesek és az önkormányzati testületek szabadságát. Szűkíti, sőt megsemmisíti ezek hatáskörét. Lerontja önérzetét és a saját magába vetett bizalmat. Így megfosztja az egyént lassanként az erkölcsi és értelmi erőtől, ami nélkül cselekedni nem lehet.

Politikánk, mely több mint 50 éven át ez irányban dolgozott, 1918-ban a tények logikája és ereje alatt teljesen összetörött. Lehet-e ezek után, ha akár az egyének fejlődését, akár a nemzeti érdekeket tekintjük, egy perccig is habozni annál a kérdésnél, vajjon szabad-e folytatnunk tovább az eddigi centralizáló politikát? Szabad-e saját keserű tapasztalataink mellett figyelmen kívül hagyni azt a véres és húsz évszázad küzdelmeire szomorúan reá világító drámát, mi Európa keletén folyik? A bolsevikik átkozott uralmát, ahol pár százezer zsoldos segítségével egy marok bűnös idióta szívja ki egy nagy nemzet legértékesebb erőit?

Úgy hisszük, erre felelni sem kell. De ha vannak mégis oly barátai a centralizációnak, kik meg vannak győződve arról, hogy ez úton juthatunk el a nemzeti nagysághoz s az

általános emberi érdekek megvalósításához, lépjenek elő és igyekezzenek megvédeni fétisüket. Bizonyítsák be, hogy az 1918—1919-iki eseményeknél ez nem volt ható tényező és hogy a szovjetdiktatúra, mely már tíz éve fojtogatja Oroszország millióit, lehető volna centralizáció nélkül. De gondoljanak arra is, hogy a gazdasági téren mutatkozó fejlődés letörvén az egyéneket, kevésbé erős csoportokat és rétegeket, nem vezet-e szükségképpen a szabadság és egyenlőség letöréséhez? Fejtsék ki, mit várhatunk e veszedelmekkel szemben jót, ha a centralizációt tovább folytatjuk? Erősülni fog-e az egyén politikai függetlenség és gazdasági vállalkozás tekintetében? Fognak-e fejlődni azok a vidéki vonások, melyek szint és tartalmat adhatnak a nemzeti életnek? Erősülni fog-e az egyesek önbizalma s csökkenni a felelősségtől való vonakodása?

Szerintünk ép az ellenkezőnek kell bekövetkezni, ha e folyóirat szerkesztőjének találó szavaival élve, a Leviathánná hizlalt centralizált államnak áldozunk fel minden szabadságot és nagyratörő ideált, ha engedjük, hogy az állam felfaljon mindent, mi szép és magyaros kezdemény, éles akarat, magasztos gondolat és sarjadó óhaj az országban. Nem készítjük-e elő így a szociáldemokrácia álmát, a mindenhatóvá lett államot? Nem leszünk-e úttörői egy a réginél nyomasztóbb szolgaságnak? Az államot és társadalmat mozgató erő az egyéni akarat. Ahol ez gyengül, senyved és elszárad, szétporlanak az államot fenntartó erők és nem lesz, mi annak terhét elbírná.

A mostani időkben kell lehetőséget és alkalmat találni e nagy kérdések tárgyalására, sőt megoldására is. Az újonnan szervezett felsőház tagjaiban megvan erre a hajlam és a képesség is. Az alsóházban is akadni kell komoly és felelősséget érző férfiaknak, kik e munkában részt venni szívesen köteleységnek fogják tartani. A sajtó komolyabb részének a feladata, hogy a probléma fontosságára felhívja a figyelmet, megindítsa a vitát és igyekezzék tisztázni az utat, amelyen haladnunk kell.¹

BERNÁT ISTVÁN.

¹ A magyar agrármozgalom és agráralkotások kitűnő vezetőitől itt felvetett fontos problémát a következő számokban más oldalról is meg fogjuk világitani.

KÖZÉPOSZTÁLYUNK A GAZDATÁRSADALOM TÜKRÉBEN.

I. A KÜZDELMES magyar életnek alig van ma jelentősebb problémája a középosztály sorsánál. De az évezredek magyar történelemnek állandóan kísértő nagy problémája volt egyúttal a földművelőnek, a jobbágyoknak, a mai kiscgazdáknak a sorsa és helyzete is. Míg az első, a középosztályé, alig pár évtizede került be a közérdeklődés előterébe, addig a másik, mint elintézésre váró örök probléma, évszázadokon át kísértett, de különösen sorsdöntő nemzeti kérdéssé vált az utolsó 65 év életében.

Ma már bizonyos az, hogy amennyivel gyengül a középosztály, annyi- val erőtlenedik a társadalom és amint különösen az elmúlt évszázadban a középosztály nyomja rá bélyegét a magyar történelemre, az egész köz- életre és ez a hatás különösen erős volt a XVIII. század utolsó és a XIX. század első felében, úgy ma mindnyájan érezzük, hogy annak gyengesége, összeroppanása katasztrófát idézne fel az állam és a társadalom életében, hiszen már mostani lehanyatlása is a közélet minden terén: a nemzeti, tudományos, politikai, erkölcsi élet terén, érezteti hatását.

Tudjuk, hogy a történelem folyamán a középosztály volt a nemzeti élet fenntartója nyelvben, érzésben s ez áldozott legtöbbet vérben és vagyon- ban. Különösen a múlt század első felében ez az osztály volt az, amely leggyorsabban tudott megbarátkozni annak a kornak uralkodó eszméivel és ez osztály volt az, amely az úrbéri terhek, a földesúri hatóságok és az ösiség eltörlésével a magyar állam épületét és társadalmi berendezését a műveltebb nyugaton megváltozott viszonyoknak megfelelően új alapokra fektette. Az 1848-as szabadságharc után országunkra nehezedeő abszolutiz- mus megszűntével ugyancsak a magyar középosztályban volt meg a leg- erősebb érzés és képesség aziránt, hogy kiegyezve a fennálló viszonyokkal, az észnek és kéznek vállvetett és kitartó munkájában készítse elő a modem formákkal rendelkező magyar nemzeti állam kialakulását és ezzel a modem Európába való bekapcsolódását.¹

Ez időszakban a középosztály volt az alkotmányos szellem őre, és a nemzeti hagyomány ápolója.

A gazdatársadalom, illetőleg annak kiscgazda elemei, mint alulról állandóan fölfelé törekvő társadalmi osztály, hasonlóképen súllyal bírt a nemzeti életben, amelyet számításon kívül hagyni sohasem lehetett. A nemzet jobbainak mindig nagyon fájt, hogy e réteg teljesen magára hagyatva élte a maga vegetatív életét és szenvedte a reá hulló vér- és pénz- adót, míg oda küzdötte fel magát, hogy tényező lehetett; sajnos még ma is nagyrészen csak a politikai célok szolgálatában, mint szavazó anyag a mindenkor uralkodó áramlatok kezében. Ennek lett a következménye, hogy a földműves nép fokozatosan kiszorult a közügyekben való aktív rész- vételből.

¹ Szentivány B.: A magyar középbirtokos osztály erővesztésének gazda- ságtársadalmi okai. Magyar Gazdák Szemléje 1920. nov.—dec. sz.

Középosztály alatt itt ez alkalommal csakis a tisztviselő osztályt értjük. Nem akarunk itt beszélni a birtokos középosztályról, amely, míg ez keresztény és magyar volt, addig nagyrészen együtt érzett, dolgozott és szenvedett a kisgazda osztállyal, jóságos atyja, tanácsadója, barátja és mindene volt a falu népének, amelynek felemelő példáit lehetett az elmúlt évtizedekben szemlélni. Míg ma sajnos, az idegenek térfoglalásával, a viszonyok megváltozásával, ilyenekre ritkán akadunk. Az itt szóban levő gazdatársadalom alatt csak a földből élő, földműves kisgazda elemet értjük, amelyet röviden parasztnak neveznek, s amely nevet mi itt nem lekicsinyelő, nem megszegényítő, hanem tiszteletadó és megbecsülő értelemben használunk.

II. Alig volt kor az elmúlt történelem századaiban, amidőn nemzetünknek e két társadalmi osztálya: a középosztály és a kisgazdatársadalom, oly idegenül állott volna egymással szemben, oly távol érezte volna magát egymástól, mint napjainkban, holott egyik a másik nélkül meg nem élhet. A gazdatársadalom vállain, munkáján, földszereteten s kenyértermelésén épül fel és él az intellektueller társadalma és a gazdatársadalom az az embertartálék, amelyből az egyes társadalmi rétegek akár felemelkedés, akár kiválóság, akár házasság révén rekrutálódnak.

Ez a kérdés, a középosztály és a gazdatársadalom megnevezése, a magyar élet sok kiválóságát foglalkoztatottá évek, évtizedek óta. Gondolkoznak, foglalkoznak e kérdéssel a nélkül, hogy tenni tudnának. Engem, akit élethivatásom a föld népéhez köt és aki hosszú évek, évtizedek tapasztalatai után állítani merem, hogy a magyar kisgazdaosztályban oly értékek, olyan öserők szunnyadoznak, amelyek felszínre hozatala, kicsiszolása minden áldozatot megér és amelynek ezerféle erénye elhomályosítja százféle hibáit és amely által, amely mellett lehet csak azé az ország, akié a föld, szintén megragadott e kérdés és tanulmányozásra készítetett.

Nem szándékom itten véleményeket idézni olyanoktól, akik e kérdéssel több-kevesebb vonatkozásban foglalkoztak. Mégis szükségét látjuk annak, hogy egy pár dologra reámutassunk.

Azt mondja a középosztály nemzetközi szervezetének vezetője, dr. Tschumi,¹ hogy nem szabad szem elől téveszteniünk az egyes foglalkozási ágak között fennálló gazdasági összefüggéseket. Ezeknek a rétegeknek egyike sem emelkedett gazdasági életében lényegesen és huzamosabban magasabbra a nélkül, hogy ne volna különös hatással a többi réteg életmódjára. Nagyon kell ügyelni arra, hogy a fixfizetésűek, szabadfoglalkozásúak, iparosok helyzete javuljon, mert ezzel a gazdaosztály is nagyobb vásárlóerőre számíthat. Amivel a gazda a szabadfoglalkozásúak és tisztviselők fizetéséhez hozzájárul, az túlnyomó részben ismét zsebébe megy vissza. Érthetetlen tehát a középosztálybeli mozgalom előtt ez az ellentét a gazdák és az említett foglalkozásúak között.

A hazai középosztályból ugyanezen témával kapcsolatban Madai Gyulának³ „a falu úrgyűlölete rejtelem. Az a tünet ugyanis, hogy még a gazdag földműves polgár is úri koldusként lenézi a vagyontalan szellemi munkást, a közszolgáltatásra rendelt vezetőt, valami nagy kulturális rendellenességnek, valami nagy félreértésnek, valami nagy fogalomzavarnak a tünete. Nem más ez, mint a letűnt jobbágykor ittmaradt lelki csökevénye. Hiánya ez valami műveltségbeli készségnek, ami a föld egyszerű fiát az államélet és jogrend tényezőjének megbecsülésére és a társadalmi egymásra-

² A mezőgazdaság viszonya a többi foglalkozási ágakhoz. (Magyar Gazdák Szemléje 1924. évf. 254—256. 1.)

³ Magyar feltámadás c. munkájának 51. lapján.

utaltság örök elvének átértésére képesíti. Mert hiszen éppen a dolgozók kéz- és agymunkájának értékeléséből fakadó emberi megbecsülés alkotja a modern demokratikus állam erkölcsi talpazatát. Ebből virágozik ki minden: a haladás, a társadalmi béke, a hazafiság szent szolidaritása, a szeretet. A magyar iskola ugyan gigászi munkát végzett 60 éztendő alatt; a lelkek százazreit vonta testvéribb közelségbe, de a tömeg, a falvak, tanyák népének milliói még mindig egy szűk szemhatáru lelki szegénység rabjai⁴.

„Kora ifjúságomtól fogva — mondja tovább Madai — mióta csak az emberek arcát és szavát figyelgetem, ez a tömegjelenség fáj legjobban nekem. Hiszen a nép és a falu intelligenciája vérszerint is egy. Mit keres köztünk tehát Kain szelleme? Sokat töprengtem rajta és láttam, hogy ez nem egy szimultán néplélektani adottság. Ez okozat; nagy történelmi mulasztásoknak, késedelmeknek a folyománya. De kérdem, hogy azon a sötét viskón, amelybe parasztunk beleszületett, vágtunk-e mi új meg új ablakokat, hogy behatoljon hozzá a világosság és kilátást nyerjen ő is a kultúra változatos színpompás virányaira? Csak Trianon csonkító bárdja rázott bennünket annak tudatára, hogy a nagy Alföld — Ázsia! A 8—10 éves gyermekbe úgy, ahogy belevertük a betűvetés tudományát, de ki foglalkozott nálunk a felnőtt parasztok tömegeivel? Ki tartott nekik ismeretterjesztő előadásokat? Ki tartott nekik törvénytárgybeszédet? Ki fejtette ki csak egyetlen egyszer is a köztelherviselés, a közkötelezettségek magasabb rendeltetésének erkölcsi és nemzeti motívumait? Ki adott neki szabatos politikai tájékoztatást? Ki vállalta a politikai népnevelést P⁴¹

Ezer és ezer ilyen kérdést lehetne feltenni s ezek alapján már kezd derengeni lelkünkben az ok, amelyet tulajdonképpen keresünk és amely magyarázatát adja a kiscgazdarsadalom, a középosztály tisztviselő rétegei között fennálló ellentéteknek.

Nemzeti életünk, nemzeti társadalmunk továbbfejlődésére, megerősödésére elhatározó befolyással van e kérdés megoldása, vagy legalább is munkálása, éppen azért mindent el kell követnünk, hogy egyrészt megismerjük az ellentét, a megnevértés okát, mert az okozatot, a mai helyzetet csak így érthetjük meg, másrészt miként tudjuk előkészíteni s teljes megértést és közeledést.

III. Mielőtt magára a kérdésre rátérnénk, meg kell említenem, hogy adataimat — egyes idézetektől eltekintve — saját tapasztalataimból veszem, éppen azért őszinte és tárgyilagos szemléletet kívánok nyújtani, ami esetleg félreértésre adhat okot. Ezt azért kell kijelentenem, mert többször volt már részem támadásban, megnevértésben azért, mert bizonyos kérdésekről, tapasztalatok birtokában, őszintén mertem nyilatkozni, mint aki közelről látom a jelenségeket, szemben azzal, aki azoknak csak távoli szemlélője. Egy orvos, aki közelről vizsgálja a beteget, sokkal jobban tudja felismerni a bajt, mint az, aki esetleg csak távcsővel nézi azt, vagy pedig csak bemonadásból próbálja megállapítani a diagnózist. Itt, szerény ítéletem szerint, a cél: használni. Már pedig, ha nem látjuk a bajt, hacsak sűrű fátyolon keresztül vizsgáljuk a helyzetet és szemet hunyunk a valóság meglátása előtt, ha nem merjük őszintén megmondani az igazat, ha hízélgésből a hibákat legyezgetni akarjuk, akkor eredményt elérni nem fogunk soha. Én csak tanítani, nevelni, jobbitani akarok e sorokon keresztül s így kötelességem az őszinteség. Nem tudományos fejtegetésekre s elméleti nagyképűségekre van itt szükség, hanem a való életből leszúrt megfigyelések alapján gyakorlati értéket és eredményt kívánunk itt elérni.

¹ Madai i. h.

IV. A város és falu (tisztviselőosztály és gazdalem) megnevezésének és igazságtalanul elhangzó kölcsönös szemrehányásának oka az, hogy a városiak és falusiak nem ismerik egymást s valóban a városi és falusi viszonyok teljesen különbözők. Emellett a napisajtó nagyrésze is a saját tendenciája és munkatársai életmódja miatt egyáltalában nem érdeklődik a falusi viszonyok iránt. A városi lakosság legnagyobb részének tudatában a falusi lakos csak mint képzeleti alak él, ami eleve meggátolja, hogy helyes véleménye legyen a falu felől. Az agrárkapzsiság vádját meggondolatlanul kiterjesztik a sok millió gazdára is. Hogy mennyi keserves nehéz munkát végez a gazda, mennyi ügyességet, hozzáértést és technikai ismeretet kíván a mezőgazdaság, arról a városiaknak fogalmuk sincsen. Pedig, mint ahogy a gazdaságilag használt terület tetszés szerint nem nagyobbítható, úgy a gazdasági hozamot is bizonyos természeti törvények határolják. S a városban szeretik ezt a természeti okokból korlátozott tevékenységet tekintetben kívül hagyni és kizárólag a gazdalem rovására írni.

A városi lakosság egyszerűen olcsó élelmiszereket követel a falutól. De hogy a mezőgazdaságnak módjában áll-e azt tenni, azt senki sem kérdi? Minden más gazdasági ágban tekintetbe veszik a jövedelmezőséget, a mezőgazdától ellenben sokszor azt kívánják, hogy az ő tetszésük szerint szabja meg az árakat, nem gondolva a termelési költségekkel.

Állampolgári nevelésünkhöz hozzátartozik az is, hogy az egyes osztályok kölcsönösen megismerjék egymás sajátságait, helyzetét, lélektanát, s főleg megismerjék helyzetük nehézségét. Csak a megismerés által juthatunk a megértéshez. A falun az élet nehéz \$ a falusi embernek a városihoz hasonlítva sokat kell nélkülöznie. A jelenlegi kultúrvívmányok minden előnye kizáróan a városi lakos számára van fenntartva. Ennek dacára most is az hangzik, amit a múltban is sokszor hallottunk a nagy városok lakosaitól: kifakadás az agrárkapzsiság ellen, amelyet kíméletlen drágasági politikával, az adók és közterhek viselésétől való vonakodással vádolnak.¹

Különösen a háború és az azt követő esztendők nehéz gazdasági és közéleti viszonyai folytán lett a gazdatársadalom, a falusi elem gyűlölt és megvetett réteggé a városi tisztviselő osztály előtt. S míg a háború elején a falvak lakói, mint katonák, mindenki szemében magyar hősként táaszteltettek, addig az októberi felfordulás alkalmával a vidékről felszálló hírek kapcsán a városokban, főleg Budapesten a „bicskás és tolvaj paraszt“ elnevezés járta. A proletárruralom alatt az „okos paraszt“ szóval illették a falvak népét, mert oly sok borsot tudott tömi a fennálló uralom orra alá. Majd később a sikertelen ellenforradalmak alatt „gyáva, megbízhatatlan parasztot“ emlegettek, később a „szabadságmentő falusi nép“ elnevezést kapták meg, míg végre a kommunizmus bukása után a várva-várt jólét meg nem érkezése miatt az „uzsorás paraszt“ elnevezést hallottuk mindenfelé.

Meg kell állapítanunk, hogy az ez elkeseredés leginkább a középosztály körében terjedt el, ami természetes, hiszen ez szenvedett a legtöbbet és ez az a réteg, amely a termelésben közvetlenül nem vevén részt, a gazdasági konjunktúrájának csak a hátrányait érezte. Ez érthetőség azonban még nem teszi jogosulttá azt, hogy az ellenszenv leghevesebben a parasztság ellen fordul. Az ipar sokkal ridegebben bánik a fogyasztóval. Csakhogy ezen a téren a fogyasztók hajlandók a drágulást könnyen elfelejteni, mert nem érzik annyira és mindennap azt, mint az élelmiszerek tekintetében. Az iparcikkek általában egy fokkal hátrább állnak a szükségletek sorrend-

¹ Dr. Fassbender Márton: A falu népe és a háború. Megjelent a Magyar Gazdák Szemléje 1917. január—februári számában.

jében, míg a kenyér utáni szükséglet állandóan, sürgetőleg jelentkezik és valahányszor nem, vagy hiányosan elégíthető ki, az éhező fogyasztó sóvár lelki szemei elé idézi a boldog parasztot, akinek papírpénz a fidibusza, búzás zsák a derékalja és még a kisújja hegye is zsírtól csöpög. Ez az irigység érthető, főképp a középosztály részéről, mely minden gazdasági válságnak szesvedő anyja, de nem jogsult az abból táplálkozó ellenszenv és becsmérlés.¹

V. Mai értelemben vett kispazda osztályról csak 1848. óta lehet beszélni. De ez idő alatt is az a kor, amely 1848-tól 67-ig terjed, önálló fejlődés szempontjából figyelembe alig jöhet. A magyar kispazdaosztály önálló és öntudatos fejlődése csak 1867. után következett be, de itt is hamar megállt, sőt visszaesett a múlt század utolsó 3 évtizedében igen erősen megindult liberális előretörés miatt. Ebben az időben a kispazdaelemmel senki sem törődött, magára hagyták azt és engedték, hogy a hitel és áruuzsora, a vidéki zugbankok, korcsmárosok, kivándorlási és gépügynökök martalékai legyenek.

Ez időben lépett a közélet terére gróf Károlyi Sándor és vezérkarával, György Endre, Bernát István, Hajós József, Förster Aurél, dr. Horváth Jánossal és másokkal megindította a hitel- és fogyasztási szövetkezeti mozgalmat, amelynek célja volt a falusi kispazdaosztályt kivenni az áru- és hiteluzsora karmai közül.²

Midőn a nemes gróf és különösen munkatársai György Endre és mások a falusi korcsmák borgőzös levegőjében gyűjtötték össze a falvak népét, hogy öntudatra eszméltessék őket s a saját érdekükben tevékenységre bírják, olyan hatalmas, mindent elseperni akaró ellenáramlattal találták magukat szemben az akkori kormányok részéről, amellyel szemben csak apostoli fanatizmusuk és lelkesedésük és a nemes gróf anyagi függetlensége tudott küzdeni.

Ez volt az első tudatos, tervszerű, jószándékú munka a kispazdaosztály megerősödése, gazdasági és szellemi előbbrevitele érdekében.³

A Károlyi Sándor és vezérkara részéről megindult mozgalomnak lett az eredménye a kispazdaosztály érdekeinek védelmére és helyzetének javítására 1896-ban a Magyar Gazdaszövetség megalakulása, 1898-ban a Hangya és ugyanez évben az Országos Központi Hitelszövetkezet alapítása, s ettől kezdve évről-évre mind nagyobb és nagyobb számban jöttek létre a falusi gazdakörök, hitel- és fogyasztási szövetkezetek, amelyek a falusi gazdatársadalom gazdasági és szociális előbbrevitele érdekében rövid idő alatt olyan elhatározó eredményeket értek el, hogy a kispazdatársadalom önmagára eszmélve, kezdte belátni, hogy tényező lett a magyar politikai, gazdasági és társadalmi életben.

Fájdalom volt azonban látni azt, hogy ezt a tisztán társadalmi mozgalmat eleinte az akkori kormányok milyen nagy ellenszennvel fogadták, ami azt mutatja, hogy még mindig rabjai voltak annak a bűnös ideológiának, amely szerint a kispazdatársadalom előbbremenetele nem kívánatos, mert az bizonyos jogok megadásával s azzal jár, hogy e társadalmi osztály számára is biztosíttassanak a minden állampolgárt közösen megillető kötelességek

¹ Dr. Ihrig Károly: Az uzsorás paraszt. Magyar Gazdák Szemléje, 1920. március és áprilisi szám.

² Lásd e törekvésekre és küzdelmekre vonatkozólag a Magyar Gazdák Szemléje 1921. évi jubileumi számát.

³ Ennek a kornak a küzdelmeit, törekvéseit l. Szerző: A Magyar Gazdaszövetség 25 éve, Horváth János dr.: Károlyi Sándor és vezérkara, A Magyar szövetkezeti intézmény története, Bernát István: Tanulmányok, ezenkívül a Magyar Gazdaszövetség kiadványait és a Magyar Gazdák Szemléje különböző számait.

mellett a jogok is. Ha e küzdelmek történetét vizsgáljuk, akkor az elismerés lobogóját kell meghajtanunk azok előtt a vezetők előtt, akik ezt a munkát végezték s azok előtt a megértő kisgazda elemek előtt, akik az első hívó szóra mindjárt e zászló alá szegődtek s ezáltal az akkori hatalom nyomása ellenére biztosították a maguk számára az önszegély alapján a továbbfejlődésnek és a boldogulásnak a lehetőségeit.

Ez a mindenáron való merkantil és liberális álkultúra elhanyagolta a földet és annak művelőit és mindent az ipari fejlődéssel kívánt megoldani. És bár a kormány és a parlament háromnegyed része ezekben az időkben gazdákból, birtokosokból állott, mégis az akkori egész politikai és közéleti szellem teljesen agrárellenes volt.

Ebben az időben terjedt el egyik pénzügyminiszter ajkáról elhangozva az a mondás: „a föld mindegy, hogy kié, csak fizesse az adót“, amellyel szemben Károlyi Sándor és munkatársainak a jelszava az volt: „akié a föld, azé az ország!“

Ebben az időben látott napvilágot magyar fordításban Meline-nek, Franciaország nagy földművelésügyi miniszterének és miniszterelnökének nagyszabású s híressé lett munkája „Vissza a faluba“, amely felébresztette a szunnyadó lelkiismeretet és a föld megbecsülésére vezette a társadalom jobbait.

A sajtó ebben az időben egyáltalában nem volt a mezőgazdaság szolgálatába beállítható, ezért indultak meg az agrárius sajtótörekvések, amelyek azonban nagyon rövid életűek lettek, így hatásuk vajmi kevés volt. Mindössze a Magyar Gazdaszövetség lapjai, a Gazdaszövetség—Szövetkezés, továbbá a Magyar Gazdák Szemléje című folyóirat — Bernát István szerkesztésében — szolgálták a magyar agrárpolitikának, a magyar mezőgazdaságnak s a magyar föld művelőinek az érdekeit.

VI. Ha most a fentiek alapján áttekintést nyerünk a eltűnt félszázad társadalmi, politikai és gazdasági életéről, akkor meg tudjuk érteni az akkori állapotot s azt, hogy egész állami, társadalmi és közigazgatási berendezésünk ebben a mentalitásban élt és dolgozott és hogy a magyar kisgazdaosztály ultiat és támogatást sehoh nem talált, csak a most már szépen erősödő és fejlődő sajtó szerveiben, a gazdakörökben és a szövetkezetekben, amelyeknek munkáját azonban állandóan meg akarták akadályozni, sőt elgáncsolni, amiről szomorú, de beszédes bizonyosságai vannak a Magyar Gazdaszövetség 30 éves történetének.

Ebben a levegőben alakult ki a közhangulat, a középosztály, a tisztviselő osztály hangulata kisgazdaellenessé és így fejlődött, illetőleg így fejlesztették ki s kergették bele a kisgazdaosztályt a zárkózott, elfogult, önző és a tisztviselő karral szemben ellenszenves magatartásba.

VII. Nézzük most azokat a területeket, amelyeken a kisgazdaosztály érintkezik az úgynevezett tisztviselői elemmel; minő benyomások azok, amelyeket az érintkezés kapcsán kap, nyer, szerez e társadalmi réteg.

A kisgazdatársadalomnak legközvetlenebb érintkezési területe az ügyvédeké van, akikről azt tudja, hogy pénzért mindent elvégeznek, hogy akár nyer, akár veszít, a félnek mindig fizetnie kell, s a bankokkal, amelyek különösen a háború előtti időkben, de főleg a konjunkturális világban rengeteg kis embert csábítottak magukhoz, azzal az eredménnyel, hogy tönkremenvén, magukkal rántották a józan, hiszékeny kisgazda közönséget. Saját környékemen ismerek több olyan pénzügyeztetet, amelyek száz és száz kis embert tettek így tönkre, vezetőjük azonban megszökött, nyoma veszett. Falumban 1912-ben 23 embert csapott be egy bankágens, olcsó pénz

ajánlván fel nekik bekebelezés mellett arra, hogy földet vegyenek, vagy Amerikába mehessenek. Kitértelen váltót íratott velük alá, amelyet az illető a kifizetett összegnél 2—3-szorosan nagyobb összegről állítván ki, teljesen tönkretette ezeket a kisgazdákat. Ugyanez történt azelőtt két esztendővel Kiskunhalason, ahol 27 tanyai kisgazdát csapott be egy gépügynök először azzal, hogy használt gépet szállított nekik új helyett, másodszor azzal, hogy a kötelezvényben aláírt összeget nagyobb összegre számította át, amiből óriási károk származtak. Legerősebb fellépésünkkel sikerült csak a teljes veszélyt a gazdák feje felől elhárítani.

Ugyancsak sajnosan tapasztalta a kisgazda közönség a közigazgatás részéről is a megkülönböztetést, a mellőzést, sokszor a semmibevevést. Falumban van egy idegen nagybérló, aki a község lakosságát kiuzsorázza, az utcát, melyet az ő igái rontanak el, soha nem javítja, majorjából a trágyálé az utcára folyik stb., stb. és hiába jelentik állandóan, nem fogja a törvény. Annak idején magam megírtam több újságban, elvittem az ügyet személyesen a vármegye akkori főispánjához, panaszt tettem, még sem történt semmi. Mikor ezt látja a kisgazda, gondolkozik és ítél. Ha most a legérzékenyebb területet, az adófizetésnek a területét tekintjük, akkor meg kell állapítanunk minden kétséget kizárólag, hogy az a körülmény, hogy ma nincs a községekben és városokban olyan szerv, amely a kisgazdaosztályt az adózás terén felvilágosítaná, útbaigazítaná, milliárdos károkat okoz nekik országos viszonylatban. Az intelligens ember az adórengetegek dzsungeljében csak kiigazodik valahogyan és keresi a maga igazát, de a szegény kisgazdaelem erre nem képes s így nagy kárt szenved miatta.

Legutóbbi tanyajáró utamban ismételten rengeteg panasz jutott el hozzám ilyen irányban. Több helyen panaszkodtak a csendőrök szigorúságára. Egyik helyen elmondották, hogy egy gazdának a borjúja az udvaráról a saját vetésére ment ki, a csendőrök felírták, bejelentették, megbüntették. Nem a büntetés a fájdalmas, hanem az, hogy három napot vesz igénybe, míg a járás főszolgabírójához a szegény ember ez ügyben bemegy, intézkedik és hazajön. Panaszolták előttem azt is, hogy 25—30 kilométerről mennek be a község házára a reggel 7 órai időzésre. Várnak egész délelőtt ügyük elintézésére, 12-kor az a válasz, hogy jöjjenek holnap. A napokban volt nálam egy küldöttség, melynek szónoka előadta, hogy utolsó kétségbeesésükben jönnek hozzánk, mert a községi előjáróság nem segít rajtuk. „Annyiba vesznek bennünket, úgymond, mint a szemetet, amelyet a szél az utcán tova visz. Ki kell már nekünk a községből vándorolnunk stb.“ Panaszba tették azt is, hogy hiába mennek a község házára ügyük elintézésére reggel 7—8 órakor, sokszor aznap reájuk sem kerül a sor, míg ha egy nadrágos ember megy oda, az azonnal elintézheti ügyét. Egyik tanyajáró utamban 36 tanyai kisgazda állt előm azzal a panasszal, hogy az évtizedek óta használt vízlevezető utat egy birtokos eltömötte s most minden éven tönkreteszti vetésüket a felduzzadó víz. Mentek panaszra a város polgármesteréhez, ahol helybenhagyták az árok betömését, az alispáni hivatalhoz, a minisztériumhoz, mindenütt ugyanaz történt, ami a helytelen informálásoknak az eredménye. Személyesen jártam el ez ügy újrafelvétele érdekében, a minisztérium szakközege kiszállt a helyszínére, természetesen nyomban megváltoztatták az eddigi álláspontot, kibontották az eltömést és a víz szabadon folyt továbbra is.

Szomorúan kell megállapítanunk azt is, hogy a kisgazdaközönség gazdaköri szervezkedését a hatóságok nem látják mindenkor szívesen, pedig azt elő kellene mozdítaniok. Csak egy esetet hozok fel idevonatkozólag a sok közül, amely Tolna megyében történt a háború utáni években. A község becsületes kisgazdái gazdakört alakítottak, az alapszabályt

szabályszerűen felterjesztették illetékes helyre. Amint azonban ez az ottani hatóság tudomására jött, lepecsételték a gazdakört és annak vezetőit 2—2 heti elzárással büntették. Ezt azért tudom ilyen pontosan, mert *magam* jártam el az akkori belügyminiszternél s az országos főkapitánynál a gazdakör kinyitására és a büntetés elengedése iránt.

Mindezeknek az állapotoknak nagyrészen ma az az oka, hogy a községi jegyzőt a bürokratizmus teljesen elvonta igazi hivatásától, ma legnagyobb részben állami feladatokat kell végeznie s egészen kis részben vagy egyáltalán nem lehet a gazdaközönség tanácsadója és mindene. A Mária Terézia alatti szervezeti szabályzat szerint a jegyző úgy volt beállítva a falu életébe, hogy a falu embere legyen. Az volt a hivatása, hogy a törvényben járatlan jobbágyoknak legyen a tanácsadója, sőt a földesúrral szemben védelmezője, amiért is függetlenítették a földesúr befolyásától a jegyző választását.

Ilyen értelemben óhajtotta a vármegye is megszabni a jegyző kötelességét, amint ez kitűnik Bihar vármegye nótáriusainak számára készült egyik régi instrukcióból is.

„18. §. És egyedül az ő (jegyző) munkástehetségétől és szorgalmatosságától lehet várni azt, hogy minden eddigi való rendtelenségnek, melyek ide s tova az adófizető nép nagy kárára tapasztaltattak, végképen eltávoztassanak. 35. §. Hogy a helység belső igazgatásában, akár a bírák szorgalmatlansága, akár tudatlansága által valamely hiba vagy fogyatkozás ne történjék, felvigyázní a nótárius kötelessége. 46. §. A helybeli lakosok iránti kötelessége a nótáriusnak abban áll, hogy önekik minden ügyesbajos dolgokban, kárvallásokban és keresetekben jó tanáccsal, instánda írással szolgáljon, sőt ha a környüállások azt kívánják, személyesen is igazságos ügyüket előmozdítani igyekezék.“¹

Ma nincs olyan közege a községnek, amely gazdasági kérdésekben támogatója, tanácsadója volna a falu népének, mert az állami feladatok teljesítése, a rengeteg közigazgatási funkció a község pennáját, a jegyzőt elvette a községi lakosságtól. A falunak a gazdasági élete mellett a jogi élete is igen sok irányú szabályozást kíván, amelyet a jegyző elvégezhetne, míg ma közjegyzőhöz, ügyvédhez kell a lakoságnak mennie.

Ez a kiscgazdaellenes mentalitás a közigazgatáson kívül is uralkodó ma mindenütt. A villamos kalauz, agy ári munkás, a sarki rendőr, a kistisztviselő, szóval mindenki csak lenézve, gúnyosan vagy sértegetve beszél a kiscgazdaelemről, csak azért, mert ezt fújja a sajtó, ezt hallják mindenütt és ez idegződött be a köztudatba. S ha így áll a helyzet, vájjon kívánhatjuk-e attól a kevésbé intelligens kiscgazdaosztálytól, hogy magatartása ne legyen tisztviselőellenes?

A társadalom egész világnézete, a sajtó egész gondolkozása szerint minden társadalmi rétegnek lenézett, megvetett elemei a falusi lakosok, akik sok helyen másod-, harmadrendű polgárként kezeltetnek, dacára annak, hogy ma már ők is tudják, hogy ők is adófizető, szavazó polgárok s ha kell, katonáskodnak. Amikor tapasztalják azt, hogy egyes képviselőjelöltek ígérek füt-fát és nemhogy ígéretüket nem tartják meg, de megválasztásuk után soha a választók felé se néznek, vájjon hogyan legyen bizalommal ez az elem e másik társadalmi réteg iránt? A közterhet, a közmunka fuvart, a kőfuvarozást ma is legjobban ez a társadalmi réteg viseli, mert a vagyonos gazda bérbeadja földjét, a malomtulajdonosnak csak egy lova van, a nagykereskedő fuvarossal szállít, szóval az ostorcsapó itt is a kismember, akinek kötelességét teljesítenie kell.

¹ L. bővebben Kájel Endre: A falu politikája. 42. lap.

Ezért lett zárkózott, szűkszávú, bizalmatlan és idegen a magyar paraszt mindazokkal szemben, akiket nem ismer teljesen s nem tudja, hogy az ő jóakarói.

Ezek a viszonyok már annyira vitték a falusi népet, hogy bizalmatlansága nemcsak általában az intelligens ember iránt jelentkezik, illetve jelentkezett az utóbbi évek alatt, hanem azok iránt is, akik gazdatársadalmi, szövetkezeti mozgalmakban vezetnek, irányítják a falusi népet. Személyes tapasztalás után mondhatom, hogy több községben tanítók, lelkészek a legnagyobb önfeláldozással, rágalmak és gyanúsítások zsebetételével viselik tovább önzetlenül, költséggel és fáradtsággal járó állásukat a szövetkezetekben és gazdaszervezetekben.¹

Az alföldi városokban és községekben a tisztviselők nagyrésze az ottani gazdaelemből került ki. Azt lehetne talán hinnünk, hogy ezeknek a mentalitása más és működésük minden tekintetben a gazdaelem érdekében való. Sajnos, az általános szellem megrontotta ezeket is s ma már alig találunk ezek között is olyanokat, akik szívvel-lélekkel ennek a társadalmi rétegnek a munkáját támogatnák, amelyből kiemelkedtek.

VIII. El kellene veszítenünk hitünket fajunk és nemzetünk jövőjében, fel kellene adni reményünket, hogy Magyarország még egyszer valóban lesz, ha ezek az állapotok kivétel nélkül így volnának országszerte. Vannak kies oázisok, árny mellett fény, a csüggedés, a reményvesztettség nagy tengerében, amelyek biztatást nyújtanak, hitet ébresztenek és reményt táplálnak bennünk, hogy fajunk jótulajdonságai legyőzik a nehézségeket és sikerül nemzetünket a politikai, gazdasági és erkölcsi elesettségéből talpra állítani.

Tisztában kell lennünk azonban azzal, hogy a falvak népét nem azok ismerik igazában, akik időnként le-lerándulnak közéjük, amikor lovas bandérium, bankett és fehérruhás lányok csoportja várja őket, amikor az árnyék a fény mellett eltöprel, hanem azok, akik gyakran le-lemennek közéjük, elbeszélgetnek velük, vitatkoznak, tanítani, oktatni, segíteni igyekeznek őket.

Ilyen közeli érintkezésekből tevődött össze az a kép, amelyet a fentiekből megrajzoltam, de ugyancsak a gyakori érintkezésekből, a nép közötti hosszú idő eltöltéséből, a néplélek alapos megismeréséből rakódik össze az a szobor is, amelyhez az egyes köveket kinn a falvakban hosszú tapasztalat és a néppel való gyakori érintkezés útján szereztem meg.

Ha nézzük azt a mozgalmat, amelyet a sárospataki és a debreceni elszegényedett református kollégiumok előjárósága indított azért, hogy a kollégiumok anyagi és terménybeli segítséget kapva, a múltakhoz képest tudják a szegénysorsú tanulókat nevelni, táplálni és eltartani, akkor a nemes áldozatkészségnek, az önkéntes adakozásnak felemelő megnyilatkozásait láthatjuk, amely reményt nyújt a néplélek erkölcsi értékeinek felszínre tartása s ható tényezővé válása, továbbfejlődése iránt. Azok az adományösszegek, amelyek a kollégiumok javára pénzben és természetben egyes községekből befolytak, a magyar nép ősi erényeit juttatják eszünkbe, azokat az ősöket, akik századokon keresztül fenntartói voltak a kollégiumoknak, mint a szegények iskoláinak.

Nem lehet elhaladni megállás nélkül azok mellett az adományok mellett sem, amelyeket templomok építésére, harangok beszerzésére adnak egyes gazdaemberek. A kis Jászszentlászlóról a kiscsárdák 250 q búzát

¹ L. ezt bővebben szerző: A falu lelke és a magyar jövő, Magyar Gazdák Szemléje 1922. 3. szám.

adtak össze a hősök szobrára, négy szép harang árát szintén úgy hozták Össze. Annak idején a nemzeti hadsereg számára igen jelentős összeget adományoztak.

Igen szép és felemelő példáit láthatjuk annak is, hogy jegyzők, szolgabírák, sőt pénzügyi tisztviselők is, orvosok, tanárok stb. között igen szép számmal vannak, akik lehajolnak a néphez, foglalkoznak velük, dolgoznak az érdekükben, szeretettel közelednek feléjük, nem várván semmit tőlük, mert a közérdeket kívánják szolgálaim. Vadnay Andor, a híres csongrád-vármegyei főispán lehajolt a földmunkáshoz s ma már minden évben halálának évfordulóján küldöttség keresi fel a sírját s egy földmunkás beszéd kíséretében koszorúzza azt meg.

A falvak hivatott vezetői, a birtokos intelligencia, papok, tanítók, jegyzők, akik ott élnek közöttük, szintén igyekeznek a különböző társadalmi osztályok között fennálló ellentéteket simítani, eltüntetni.

Több, mint 15 éves tapasztalat alapján mondhatom, hogy kevés kivételtől eltekintve, az, aki minden hátsó gondolat nélkül foglalkozik a falusi néppel, a gazdaelemmel s ha ez belátja, hogy őszinte szeretettel karolja fel ügyét, hálás s bármilyen áldozatra kész azzal szemben. A kommunizmus legnehezebb zivatarában is mellé állt a falu népe azok mellé, akik mindig velük foglalkoztak s tettek értük (Pálóczi Horváth István, Szomjas (Gusztáv stb.), sőt megakadályozták, hogy az illető birtokosnak a legcsekélyebb bántódása is legyen.

Tisza István is szeretettel foglalkozott a néppel és maga írja egyik levelében: „Az a meggyőződés vezet, hogy a közigazgatási hatóságoknak első dolga, hogy igaz barátja, tanácsadója, gondviselője legyen a szegény embereknek.”¹

Az ilyen igaz barátot megbecsülik. Kamaránk egyik téli iskolájának lótenyésztési előadóját, aki katonatiszt s aki a lovassport szellemét tudta megkedveltetni a tanyák kispazda ifjaival, rajongásig szeretik. Bárhova elmennek vele és utána. Öröm nézni azt a lelkesedést és gyöngédséget, amellyel tanítójuk, jóakarójuk iránt viseltetnek. Vagy említsem talán azt a tanárt, aki mikor az elmúlt télen hosszasan betegeskedett, tanítványai állandóan könnyek között emlegették. Ezek nemcsak tanítanak, hanem nevelnek is. Egyik gazdasági tanárnak a 25 holdas bérelt földjét kispazda ifjak szántották fel, érdekükbe be természet, hálából azért, hogy annyit foglalkozik velük, dolgozik érdekükben.

Nagyon megszívlelendők azok a szavak is, melyeket Neumann Frigyes² mond: „Hallgassatok ide városi lakosok, a falusi emberek munkájáról és bajáról akarok nektek beszélni. Majd mindnyájan faluról származtok. Valamikor az anyáitok vagy az apáitok onnan kívülről kerültek ide be. Még ha kisvárosból valók volnátok is, akkor is talán az azelőtti időben falusiak voltatok. Ha faluról van szó, a legrégebb emlékeitek támadnak fel. A nyelveteknek is falusi az eredete. S mihielyt tehetitek, kimentek falura, nézitek a szántást, a kertet és az állatokat. Ez jól esik nektek, mert érzitek a honi levegőt. Ezért ferde dolog, ha valaki csak városi akar lenni, megvetve a falusi őstalajt. Nincs városi kultúra falusi talaj nélkül. De még jó városi kultúra sem lehet, ha kint a falvakban szegénység, piszok és betegség uralkodik. Mert faluról jön gyermekeitek számára a tej és testetek minden tápláléka. Nektek azt kell kívánnotok, hogy a falvak egészségesek, erősek és teljesítőképesek legyenek. Ne feledjétek el, hogy a mezőgazdaságra szüksége van a népnek és a hazának.”

¹ összes munkái. III. kötet, 149. lap.

² Magyar Gazdák Szemléje 1917. évi januári szám. 18. oldal.

Ezért hangsúlyoztuk már dolgozatunk elején is, hogy megértés és megbecsülés kell, akkor mindjárt megindul az ellentétek kiküszöbölése s a megértés lesz az úr. Nem szabad hízelegnünk a népnek, mert ezzel csak elrontjuk. Meg kell mondanunk az igazat, mert így tudjuk nevelni; egymás bajait, helyzetét és életét megismerni és méltányolni.

IX. Ezt a munkát már az elemi iskolába kellene kezdeni. Ezért az elemi iskolák feladatai közzé kell sorolni a társadalom bajainak, sebeinek gyógyítását; törekedni kell már ott arra, hogy az egész társadalomban egység, összhang uralkodjék. A különböző társadalmi rétegek értsék meg egymást s együtt igyekezzenek dolgozni. A szegény lássa testvérét a gazdagban, akihez bajában fordulhat; a gazdag adjon a szegénynek, hogy megmentse azt a létfenntartás bizonytalanságától.

A gyermek fogékony lelkébe kell beplántálni azokat az eszméket, amelyek képessé teszik Őt nagyobb korában arra, hogy a szegények feltörő sóhajtásában ne mindenkor érdekeinek veszélyeztetését lássa, hanem annak a szociális igazságtalanságnak égbekiáltását, amelyek körülöttünk napjainkban, jobban mint valaha észlelhetők. Ha az elemi iskolákban — városiakban és falusiakban egyaránt — a meglévő társadalmi ellentéteknek nem szitása, hanem a kilengések tompítása lesz a vezető motívum s ha a földműves, iparos, munkás, tisztviselő és vagyonos szülők gyermekei nem fogják érezni azt, hogy különböző társadalmi réteghez tartoznak, hanem csak azt, hogy testvérek, magyarok s hogy egymást meg kell érteniük és szeretniük kell s ha ez az elv nemcsak az elemi oktatásban, hanem az oktatás minden vonalán érvényesülni fog, úgy remélni lehet, hogy az elemi iskolákból kinőtt gyermekek a magyar társadalomnak megértő, egymás bajai iránt érzékkel bíró tagjai lesznek.

A gazdag gyermekeket már az iskolában úgy kell irányítani, hogy azok szegény iskolatársaiknak mindig megértő és jóakaró támogatói legyenek. S ha keresztül vihető volna az, hogy ünnepek alkalmával vagy vasárnaponként egy-egy jómódú gyermek szülője szegény gyermekeket hív meg magához s ellátja minden földi jóval, a megelégedés és jóleső érzés, amely ilyen cselekedet után kiváltódik az emberi lélekből, nagyon sok üdvös eszmének és elhatározásnak lehet később a rügója.¹

Az első lépés tehát az volna, hogy előkészítsük a középosztály (tisztviselőosztály) és a gazdatársadalom (közlebebről kigazdatársadalom) egymáshoz közeledését, megértését, összemunkálását a nemzet jövője érdekében, amelyet már az iskolákban az elemi iskolától felfelé az oktatás különböző fokozatain kellene megkezdeni, hiszen ők lesznek a jövő társadalmának oszlopai, tényezői. Ha ez a munka nagyobb lendületet tud venni, úgy ez a békés összhang és békés munka elérhető lesz.

Ki kell küszöbölni főleg azt az ellentétet, amely elsősorban Budapest és a vidék között fennáll. Budapesten a kultúrának összes tényezői sűrítve vannak, míg a vidéken az analfabétáknak száma a lakosságnak olykor 30—33%-át is eléri.²

Itt kell állást foglalnunk az ellen a tendencia ellen, amely Hegedűs Lóránt szájából a Gyáripárosok Országos Szövetségének május 8-iki ülésén elhangzott, amely szerint „egy államot fenntartani és kultúrállammá tenni csak a középosztály, még pedig a városi középosztály tehet. Természetes, hogy a mezőgazdaságot fel kell karolni, de tévedés, hogy az új középosztály majd a mezőgazdaságból fog kiszármazni. Ez lehetetlenség.

¹ Lásd ezt bővebben szerző: A népiskola szociális feladata Csonka-Magyarországon. Magyar Gazdák Szemléje. 1922. május.

² Magyar Statisztikai Szemle. I. évfolyam, 2—12. szám.

Vagy nem jön ki vagy olyan lassan jön ki, hogy ezt az országot nem bírja ki. A magyar középosztály jövője itt van ebben a szövetségben. Vagy ebből az egymillió lélekből, amelyik a hátunk mögött van, lesz a középosztály, vagy több középosztály nem lesz. Minden tisztesség a mezőgazdaságnak, de a jelszó nem lehet az, hogy vissza a faluba, hanem csak az, hogy előre a kultúrában.“

Erre a beszédre adott megfelelő választ Koós Mihály, az Országos Mezőgazdasági Kamara igazgatója a június hó 15-én tartott közgyűlésen, amidőn hangsúlyozta, hogy „a mezőgazdaság keretében van ősidők óta a nemzet törzsét alkotó magyar középosztály. A magyar tradíció csak a mezőgazdasági életet jelölheti meg nálunk közéleti és társadalmi vezető pozícióra. Elismeri, hogy a nemzetfenntartó munkában a nagy ipari élet embereinek minél nagyobb számban kell résztvenniük, de azt, hogy a magyar középosztálynak, a magyar nemzeti élet vezető tényezőinek kimunkáló helye nem a magyar mezőgazdasági élet, nem ismerheti el.“

Mindenkor hangsúlyoznunk kell tehát, hogy az egyes társadalmi osztályok mily fontosak és hogy egymásra vannak utalva, egyik a másik nélkül nem élhet. Megértéssel, belátással, jóakarattal kell lennünk egymás iránt s akkor az összhangzatos munka eredménye nem fog elmaradni.

És ha a fentiekben azt látjuk, hogy a közigazgatás nem ápolja eléggé ezt a kölcsönös megértést, akkor arra kell törekednünk, hogy a közigazgatás az élet minden változásán rajta tartsa a kezét és hogy azok, akiknek minden életmegnyilvánulása az ő gondjaikra van bízva, legyenek valóban a reájuk bízott érdekeknek istápolói, megértő támogatói, a falusi, járási és vármegyei közigazgatás dolgozók valóban a nép érdekében.

Remélünk lehet, hogy a közgazdaságtudományi kar közigazgatási szakos hallgatói, ha majd az életbe kikerülnek s elfoglalják a közigazgatási munkamezőn helyüket, tisztában lévén mezőgazdasági, közgazdasági, szociálpolitikai és falupolitikai ismeretekkel, a mezőgazdasági igazgatásnak minden ágával, másképpen fogják a népet, a kisgazdatársadalom ügyeinek sorsát felfogni és bizonyára nagyobb megértéssel, belátással végzik e munkájukat. Ezért volna kívánatos az is, hogy az összes teológiai akadémiákon, jogi egyetemeken és jogakadémiákon, tanítóképző intézetekben és minden olyan főiskolán, amelynek növendékei majdan hivatásuknál fogva a néppel kell, érintkezzenek, az agrárpolitika és a mezőgazdaságtan feltétlenül intenzíven taníttassék.

Abban a munkában, amelyet a középosztály és a kisgazdatársadalom megértő együttműködése érdekében kívánunk folytatni, nagy szerep vár a sajtóra is. Magyarországon eddig a fővárosi sajtó Budapestnek íratott, a vidékkel, a faluval, különösen a kisgazdatársadalomnak bajaival és érdekeivel keveset vagy egyáltalában semmit sem törődött, legfeljebb a vicclapok vezettek állandó rovatot a falusi lakosság, a kisgazdaosztály állandó kigúnyolására, pellengérré állítására. A magyar és nemzeti irányú sajtónak meg kell éreznie azt, hogy Magyarország 8 millió lakosságából 58% ma is gazda-és földműveselem, hogy ezek viselik az ország terheinek nagy részét, ezek termelik mindnyájunknak a mindennapi kenyeret, ezek védtek és fogják védeni, ha kell ismét a hazát, tehát e társadalmi osztályt súlyához, számához és értékéhez képest kell kezelni, értékelni, becsülni, azzal foglalkozni.

Minő kilátás nyílnék itt a magyar élet fejlődése előtt, ha az országgyűlési képviselők és a sajtó versenyeznének egymással abban, hogy a falusi elemet, a gazdatársadalmat neveljék, tanítsák, hogy őket támogassák, útbaigazítsák, hogy így kinevelődjenek arra a szerepre, amelyre a nemzet egész életében feltétlenül hivatva vannak.

X. őszintén kiírtam telkemem. Feltártam a helyzetet valójában; rámutattam a hibákra, de igyekeztem megjelölni a teendőket is. Nem az ellenszenv, a rosszakaró vezet a fentiek elmondásában, ellenkezőleg: népünk, fajom érdeke, nemzetünk jövője. Engem, aki faluban születtem, nevelkedtem s éltem s aki hivatásomnál és hivatalomnál fogva is a néppel kell, hogy foglalkozzam, a legnagyobb jóakaró vezetett e sorok megírásában. Ki akartam ábrándítani sokakat bizonyos közkeletű s téves ideológiákból s fel akartam tární a helyzetet a maga meztelenségében, hogy a segítség orvosszereivel minél közvetlenebbül tudjunk hozzáférközni a betegségekhez, melyek megvannak, ezt nem tehet eltagadni. Az elfogult emberekkel szemben bizonyára hiába minden érvelés és meggyőzés, de én a magam lelkiismerete szerint a legjobbat igyekeztem cselekedni ezek elmondásával s nem vezetett más cél, mint magyar fajtámnak s nemzetünknek jövője.

GESZTELYI NAGY LÁSZLÓ.

A TÚLNÉPESEDÉS PROBLÉMÁI.

A MINDENNAPI MUNKA gondjai és reményei között nem foglalkozunk eleget a nemzet jövőendő életének feltételeivel. Az állami bevételek s kiadások egyensúlya s külpolitikai helyzetünk javulása mintha megoldotta volna minden kérdüsünket, kivéve persze a legnagyobbat, a legfájóbbat, a leg-súlyosabbat. S így napról-napra élünk; igaz, telve panaszszal, növekedő elégedetlenséggel, de anélkül, hogy kellőképen elmélyednénk ezen veszélyt jelző jelenségek okaiba.

Pedig nincs, ki e jelenségeket ne észlelhethné. Figyeljük meg valamely pályaválasztás előtt álló fiatalember sorsát, aki készséggel vállalna bármely munkát, testit, vagy szellemit, s aki sorba kopogtat a különböző foglalkozások ajtaján. Köztisztviselői állás alig nyerhető el, s különben sem kecségetet jövővel; sok ezer közalkalmazott elbocsátása után még mindig több a tisztviselő, mint amennyire szükség volna, ha valóban az elvileg lehető legkisebb számot akar-nánk elérni. Már ahhoz is sok szó fér, helyes volt-e az eddigi elbocsátások mértéke; ha a gazdasági élet vagy a szabad pályák megfelelő megélhetést tudtak volna biztosítani az elbocsátottaknak, akkor az állam, a közterhek csökkentését tartván szem előtt, természetesen helyesen cselekedett volna, így azonban kényszerűségből ugyan, de vétett legegység kötelessége ellen. A politika hivatása nem egyéb, mint a feszültségek keletkezését megakadályozni, vagy a fellépő feszültséget megoldani. Annyi tisztviselő elbocsátása ellenben a feszültségek növeléséhez szükségszerűen hozzájárult.

Nem jár különben az állást kereső fiatalember a magán-tisztviselői pályával sem. Nem vitatható, hogy bár a tisztviselői létszámcsökkentés a gazdasági életben is sok ezer embert fosztott meg kenyerétől, még most is túlszűfoltak a bankok, iparvállalatok, kereskedelmi vállalatok irodái s magántisztviselő elhelyezése lehetetlen. A tisztviselői pálya az állásban és álláson kívül levők túl nagy számánál fogva nem is tud rendes megélhetést adni és így nemcsak azok elkeseredettek, kik állás nélkül, nyugdíjjal vagy a nélkül tengetik életüket, de elégedetlenek az állásban levők is. Hiszen kétségtelen,

hogy a békeidőből megszokott életmódot a legkevésbébbek folytathatják. Hiába ostromolják azonban a kenyéradót nagyobb jövedelemért: hány munkaadó van, ki ne látná a jobb megélhetés szükségességét s egyszersmind a kívánságok teljesítésének lehetetlenségét? Még így is tárgyilag egyébiránt nem indokolható drágaságot okoz a még állásban levő alkalmazottak tömege, mert az ebből származó terheket a termelő szükségszerűen áthárítani igyekszik a fogyasztóra.

A szabad pályákon jobb, ha az ifjú nem is kopogtat. Az élet nem tudja ellátni azokat, akik főiskoláikat elvégezték és a mai numerus clausus még nem is fejezi ki hiven az utánpótlási szükségek erősen korlátozott voltát. A valóság sokkal súlyosabb numerus clausust tenne szükségessé! Ha bármely foglalkozási ágat — nemcsak a főiskolaiakat — a kormány felszólítaná, állapítsa meg a feladata teljesítésére elegendő numerus clausust, oly elijesztő emberfelesleggel állanánk szemben, hogy még az optimista is meghökkenne. Éppen az a nagy hibája a különben indokolt egyetemi korlátozásnak, hogy más pályákra óhajtja terelni az ifjúságot anélkül, hogy meggyőződött volna, mennyire befogadóképes a többi foglalkozási ág. A gazdasági élet befogadóképességét úgy látszik korlátlanak ítélték mind a numerus clausus, mind a tisztviselői létszámcökkentés tervezői, holott legkevésbé sem az.

Az állást kereső ifjú annyit hallott róla, hogy Magyarország agrárállam, hogy most már bizalommal fordul az édes földhöz, melyhez hagyományos szeretet is vonzza. Fájdalom, a legnagyobb reményt a legnagyobb csalódás fogja követni. Míg Dániában a mezőgazdasági lakosságra fejenként 3.1 hektár mezőgazdasági termelésre használható földterület jut, Franciaországban 2.3 hektár, Németországban 2.1 hektár, addig Magyarországon, melynek termésátlagai is jóval csekélyebbek, csupán 1.45 hektár. Nem szabad elfelednünk azt sem, hogy mezőgazdaságunk átalakulása gépi üzemre még csak most van fejlődőben: a traktor, az aratógép, — nem is szólva kisebb jelentőségű gépekről, — még előre sem látható, de rendkívüli mértékben fogja csökkenteni a szükséges munkáskezek számát. E fejlődés megtiltása szociálpolitikai okokból nagyon indokolt volna, de ez mezőgazdaságunk versenyképességét annyira veszélyeztetné, hogy más, felette súlyos következmények keletkeznének. A gazdaságosság elve itt is küzd a minél több ember foglalkoztatásának elvével. A fenti számok egyszersmind a további földosztás szükségszerű reménytelenségét, sőt kárát is megmutatják. Bár az sem lehet kétséges,

hogy a mai művelés mellett többen alig tudnak megélni mai művelt területünkön, — hacsak nem az életmód további hanyatlásával, — de az már egészen kétségtelen, hogy e területet felosztva, csak kevesebben tudnának megélni belőle, mert a kisbirtok átlagtermése jóval alatta marad a közép- és nagybirtok átlagtermésének. A mezőgazdaság tehát már ma sem nyújt elhelyezkedést a pályakeresőnek; a közel jövőben azonban a mezőgazdasági technika haladása súlyos munkanélküliségi problémát fog eredményezni.

Az ipar felé veszi most útját a csüggedést nem ismerő ifjú. A tisztviselői pályára már nem gondol, mert megértette, hogy az reménytelen. Munkásnak is elmenne, noha a szociáldemokrata munkásság (így hallotta) megfélemlítés-sel riasztja el a körébe nem tartozókat s az államok nem elég erősek, hogy ezt az erőszakkal megvédett kizárólagos-ságot megtörjék. De ő megfélemlítésre közönnnyel válaszol, amint illik. Az ipari munkásságban alig van felesleg; ez is a nyolcórás munkaidő következménye. E munkaidőrovidítés csökkenti a munkás jövedelmét s minden küzdelem, mely arra irányul, hogy nyolc óra alatt megkeresse béremelésék segítségével a békekorszak tíz órai eredményét, meddőségre van kárhóztatva, mert a nagy ipari államokban távolról sem tartják meg oly szigorúan a nyolcórás munkaidőt mint nálunk. De különben is kell, hogy a munkás termelési mennyiségében is valami hiba legyen, bár természetesen nem szükségszerűen a munkásé: munkásaink keresete, tisztviselőink fizetése csekélyebb, mint a velünk versenyző államokban, iparunk tőkeképződése felette csekély, s többnyire mégis csak oly áldozatok árán mérkőzhetünk meg külföldi versenytársainkkal, melyek az önköltséget sem juttatják a termelőnek. Megvizsgálandó volna, vajjon iparunk vezetőinek hozzá nem értése, munkásaink teljesítőképességének csekélysége, gyári berendezéseink hiányai, vagy a termelés mennyiségének kicsisége okozzák-e ezt a feltűnő jelenséget. De bármi legyen is oka, minden javítás a szükséges munkászekék számának csökkenését hozza magával és felette kérdéses, vajjon az önköltség e csökkenése növeli-e a fogyasztást, s ez annyival inkább kérdéses, mert a megtakarítást szükségszerűen megemésztik majd azon jövedelememelések s szociálpolitikai terhek, melyek sokáig már el nem odázhatók. Az állást kereső ifjú ember — bár látja, hogy néhanapján kaphatna kisegítő munkát — tovább indul állandó keresetforrás felkutatására.

A kereskedelem nem rokonszenves előtte, mert úgy éri, hogy a belkereskedelem felesleges, de a válogatás lehetetlenségét már tisztán látja s elvi meggondolások — hacsak nem

erkölcsiek — nem állják munkavágyának útját. Reményét szegi azonban, hogy kezébe kerül egy statisztika, mely szerint 1914. évvel szemben 1924-ben a kereskedők száma az egyes ágakban legalább 50%-kal, más ágakban 220%-kal is emelkedett; hogy nap-nap után olvassa — s igazat olvas — hogy a drágaság egyik lényeges oka a közvetítő kezek elszaporodása; érzi — s helyesen érzi, — hogy a termelő s fogyasztó már nem fogja sokáig tűrni, hogy mindkettőjük fontosabb érdekét hátráltassa a közvetítés. Nem mintha a kereskedők nyeresége oly nagy volna, de annyian vannak, hogy nincs messze az idő, mikor a termelő és fogyasztó összefog ellenük, nem álszövetkezetekben, melyek nem egyebek, mint altruizmust színlelő kereskedők, hanem a közvetlen érintkezés egészséges szervezetében. Hogy az így megélhetésüktől megfosztott emberek hova fordulnak majd új életlehetőségekért, azzal annyival kevésbé törődhetik a pályáját kereső ifjú, mert kevés reménnyel kecsegtető útjának íme végére ért s tanácstalanul bámul a meg nem értett, de fájdalmas valóságba.

Végre a túlsúfolt pályák valamelyikébe beharcolja magát, hajlandósága vagy ösztöne szerint, kapcsolatok s egy pillanatadta alkalom felhasználásával, bár majd megtudja, hogy a pályán, melyet választott, valamennyi társának reményei csökkentek azzal, hogy az adott mennyiségben ő is osztó lett.

II.

A pályát kereső ifjúság e nap-nap után ismétlődő fájdalmas tapasztalata a mindennapi élet gondjai között élő társadalomban nem ébreszti fel a tudatot, hogy ezen a téren komoly cselekvésre van szükség. Pedig e jelenség oly hatóerő következménye, mely a történelem folyamán, ha békés medret nem ástak részére, háborúnak s forradalmaknak, népek vándorlásának és pusztulásának forrása volt s napjainkban is megremegteti Európa és a távoli kelet földjét. E hatóerő a túlnépesedés.

Kétségtelen, hogy a trianoni szerződés mérhetetlenül növelte ama körülményeket, melyek annyira megnehezítik, hogy a magyar nép hazájában megfelelő megélhetést találjon. A megszállt területekről lelki vagy valóságos kényszer folytán elmenekültek száma s annyi erőforrásunktól való megfosztottság mindenképen s döntően hozzájárult ahhoz az aránylagos túlsűrűséghez, melynek szenvedő tanúi vagyunk. De kétségtelen, hogy már a háború előtt is mutatkoztak komoly jelek, melyek e túlnépesedésre vallottak, s

ennek megnövekedése most az ország szörnyű megcsonkítása után még jobban fojtogat.

Már a békében is feltűnt a túlnépesedés egyik veszjelzője: az egykerendszer. Talán nem helyes a felfogás, mintha az egykének végső kiindulópontja az erkölcstelenség vagy anyagiasság volna. A nemzetek életében működnek talán veszélyekkel szemben ily vak kompenzatív erők, s lehet, hogy a gyermekszületek korlátozása is ily *egyensúlykísérlet*, mely azonban természetesen az erkölcstelen legkevésbé ellentállókat s a leganyagiasabbakat választja eszközül. A túlnépesedéstől nagyon szenvedő nyugati nemzetekben van olyan hajlandóság, hogy a túlnépesedés súlyát a születek szabályozásával kiegyenlítsék, s hirdessék ennek megengedhető voltát. Ez a gyógyszer rosszabb a betegségnél: a születek száma nem szabályozható s az erkölcsi féklazítása szükségszerűen elnéptelenedésre vezet, annnyival is inkább, mert a csecsemőhalandóság pl. nálunk az egykevidékeken a legnagyobb. Ez az eszköz az életről lemondó öngyilkos eszköze: nép, mely élni akar, minden erkölcsi, jogi s hatalmi eszközzel fog küzdeni az egyke terjedése ellen, még ha túlnépesedés áll is fenn.

Ugyancsak a túlnépesedésnek bizonyos jele az életszínvonal hanyatlása, mely most nagy méreteket ölt, mely azonban már békében is kétségtelenül érezhető volt. Az általános standard hanyatlása valószínűvé teszi, hogy a nemzet összes jövedelme elégtelen a nemzet megfelelő eltartására s a külföldi kölcsönök éppen annyira nem gyógyítják a saját jövedelem hiányait, mint akármely magánháztartás ügye sem rendeződött azzal, hogy a család feje a megélhetéshez elégtelen keresetét adóssággal pótolta. Hogy a túlnépesedés mennyire hat valamely nép életszínvonalára, mi sem mutatja jobban, mint a kínai nép zömének közmondásos igénytelensége, melyet talán helyesebben kényszerű nélkülözésnek mondhatnánk. Ilyetén nélkülözés elviselését csupán az idegen katonai hatalom zsarnoki kényszere teszi érthetővé; ez a zsarnoki kényszer szokta az ugyancsak túlnépesedésből eredő esetleges polgárháborúkat időnként felváltani. Mihelyt e kényszer megszűnik, mint most szemünk előtt a mandzsu dinasztia elhanyatlásával, a polgárháború múlhatatlanul kitör.

De volt Magyarország túlnépesedésének már békében is még hatalmasabb hirdetője mint az egykerendszer, vagy az életmód hanyatlása. A kivándorlás az 1905—1907. évek átlagában érte el legmagasabb fokát, amikor 167.000 magyar vándorolt ki évente; úgy látszik, a súlyos összeütközés a király és a nemzet között nagyon megkönnyítette a kíván-

dorlási propaganda munkáját. Hiszen kétségtelen, hogy a kivándorlásban része van a kecsegtető ígéreteknek, az utánzásnak, — melynek társadalmi, sőt nemzetek között való jelentőségét veszélyes alábecsülni, — annak a lelki ragálynak, mely néha testi ragálynál nagyobb kárt tud okozni nemzeteknek. De hogy végső s alapoka a kivándorlásnak a megélhetés nehézségeiben keresendő, az akkor sem volt vitatható. Vájjon az iparfejlesztés erőteljesebb hirdetése nem oka-e annak, hogy 1908—1913. évi kivándorlás átlaga majdnem fele csupán (évi 88.000 lélek), mint az előző sötét esztendőké? Mert magát a kivándorlást illetőleg a kormányok keveset tettek egyebet, mint hogy rabszolgakereskedésre emlékeztető üzletekre bizonyos külföldi hajóstársaságoknak engedélyt adtak, s aztán a kivándorlási zugirodák üldözésével a hajózási társulatok monopóliumára felügyeltek. Volt ugyan Széll Kálmán kormánya idején valamely terv arra, hogy a kivándorlás üzlet gyanánt megszűnjön s az állam szervezze meg, de utóbb jött kormányok megint majdnem egészen a magántevékenységnek engedték át a tért. Vájjon nem lehetett volna-e a kivándorlást bizonyos tengerentúli államokkal való megegyezés folytán telepítésé átalakítani, vájjon nem lehetett volna-e így elérni, hogy a sok-sok százezer magyar polgár, ha jogilag nem is, de érzésben mienk maradjon, sőt katasztrófák után bizonyos erőforrása legyen nemzetének? A kor gondolatvilága, mely a szabadság eszméjéből táplálkozott, minden ilyen tervnek ellene szegült, mert a nemzet tervszerű gazdálkodása szükségszerűen ellenkezik a szabadság hitelvél.

A sok nemzedéken át vallott politikai elvek még lappanganak a lelkekben, miután alkalmazásuk már veszélyessé vált. Nyíltan hirdetik most nálunk a liberálizmus csődjét s igazuk van, mert csőd az, ha a jogos igények nagyobbak, mint a teljesítőképesség. De azért valami benső bizalom él még konzervatív lelkekben is, hogy az egyének együttműködéséből és küzdelméből fennmarad a közösség egyensúlya. Különösen a gazdasági szabadságot, mint elvet védik még olyanok is, kik bizonyos politikai szabadságoknak az adott körülmények között veszélyes voltát teljesen elismerik. Nem lehet eléggé hangsúlyozni, hogy a szabadság vagy bármely más politikai vagy gazdasági elv nem jó és nem rossz, nem erkölcsös és nem erkölcstelen magábanvéve, csak hasznos vagy káros lehet; a változó körülmények a nemzet érdekében változó eszközöket tesznek szükségessékké.

A történelem, de az egyszerű meggondolás is világosan mutatják, hogy a szabadság és a túlnépesedés mint elv,

összeférhetetlenek. A háború alatt a közszükségleti cikkek tömegének csökkenése folytán aránylagos túlnépesedés állott be; s íme az elosztás szabadsága eltűnt s kényszerkezelés lépett helyébe. A túlnépes Olaszországot a fascizmus mentette meg a polgárháborútól, a bomlástól, s tervszerű gazdasági és gyarmati politikájával talán önmagát megint feleslegessé teszi. Az angol liberálizmus bukása a sziget túlnépesedésével szorosan kapcsolatos s nem véletlen, hogy már most csak az a két párt van a politikai élet homlokterében, mely a nemzet életének tervszerű megszervezésében látja a nemzet jövőjé boldogulásának előfeltételét. E jelenségekkel ellentétben a történelem fontos eseményeire utalhatnánk, mikor a népesség és életlehetőségek kedvező aránya a szabadságnak forrásává vált. Ez összefüggések nyilvánvalók és azt a körülményt, hogy az államot egyre gyakrabban hívják segítségül még a különben szabadelvűséget hirdető körök is nálunk is, a túlnépesedés további jelenségékként kell néznünk. De pia az állami beavatkozás még esetleges s közben a gazdasági élet tovább folyik az egyének és rendek egyre élesülő harcában, érdekképviseletek, kartellek, szakszervezetek alakulásában, melyek azonban nemzeti szempontból nem tervszerűséget hoznak, csupán nagyobb csoportok egyoldalú önző hatalmi küzdelmét.

III.

A túlnépesedés nem szükségszerűen gyógyíthatatlan baj s a történelemben akárhány példa van rá, hogy a népek a túlnépesedés jelenségei után újra az egészség képét mutatták. A civilizáció korai idejében gyermekek s aggok megölése, talán az emberevés is, a gyakori gyógyszerek közé tartoztak: pásztomépek vándorlással segítettek, kereskedőnépek már korán gyarmati terjeszkedéssel enyhítettek a túlságos sűrűség veszélyein. A háború egyik, talán főoka a túlnépesedés, de nem szükségszerűen az a nemzet akarja a háborút, mely túlnépesedésénél fogva annak oka. Ma a túlnépes nemzeteknek sem a hajdankor drasztikus eszközei, seni a szabad békés terjeszkedés módjai nem állanak rendelkezésre s a tengerentúli országok elzárkózása és iparosodása még nehezebbé teszi helyzetüket. Hiszen ha a távolban mutatkoznak is a túlnépesedésből származó interkontinentális háborúk körvonalai, ma, legalább ami Európát illeti, még távol vagyunk e háborúnak a gondolatától is. Talán azok a törekvések, melyek közös európai lelkiismeret teremtésére törekcsenek a békesség jelszavával, nem egyebek, mint

öntudattalan előkészítői e túlsúfolt kontinens közös háborús terjeszkedési erőfeszítésének más kontinenssel szemben. De hogy e közös lelkiismeret létrejöjjön, előbb az európai nemzeteknek egymással szemben kell lelkiismeretről tanúbizonyságot tenniök.

Látjuk tehát a túlnépesedés jeleit: az életpályák túlsúfoltságát, az egykét, az életszint csökkenését, az állami segítségnek esetről-esetre való sürgetését, mely az államtól való hagyományos irtózást is le tudja győzni. Ismerjük veszélyeit: a növekedő elégedetlenséget, mely aggodalommal tölti el azok lelkét, kik tudják, hogy a társadalom elégedetlenségének valamely sajátságos halmozódási törvénye van, hogy rohamosan gyűl egybe s meglepetésszerűen robban; az elnéptelenedést, mely a születéskorlátozás következménye; a nyomást, mellyel a külpolitikára hat s mely a kellő pillanat szabad választását lehetlenné teszi; a nemzet alkotmányának s hagyományainak veszélyeztetését. S ennyi jel, ennyi veszély láttára lehet-e sürgősebb feladata a kormánynak, mint valamely nagy gazdasági terv megteremtése, mely az évről-évre növekedő népesség elhelyezhetőségét biztosítja? Hogy számot vessen ama belső jelentékeny tartalékokkal, melyekkel rendelkezünk s egész erejét azok fejlesztésére fordítsa? Hogy a rendszertelen s kegyetlen kivándorlás helyett, ha az elkerülhetetlen, a céltudatos kitelepítést igyekezzék megvalósítani? Hogy akár kényszereszközökkel is éljen, ha a termelés irányításánál erre szükség adódnék, mert nyilvánvaló, hogy a „szabadság“ ma nálunk e kérdést megoldani nem tudja. E kormány bírja a nemzet bizalmát, az ő kezéből még az ellenszenves eszközöket is elfogadná. De hozzá kell fognia, mert itt több forog kockán, mint a nemzet bizalma.

KORNFELD MÓRIC.

FELSŐHÁZ ÉS ALSÓHÁZ.

Visszatekintés a parlament utolsó félesztendejére.

A MAGYAR parlamentáris rendszer szinte ugyanabban az időben ment át nagyjelentőségű változásokon, mikor a parlamentárizmus válsága állandó és kedvelt témája a politika tudományával és praxisával foglalkozóknak. Mikor a politika elméleti művelői azokat a társadalmi, gazdasági és lélektani összetevőket keresik, amelyek együttthatása folytán a XIX. század derekán megszületett és a századforduló körül virágkorát élő európai parlamentárizmus tagadhatatlanul súlyos válságba jutott, a magyar népképviselési rendszer akkor helyeződött reá a legszelesebb néprétegek vállaira. S mikor a politika gyakorlati emberei azokon a korrekatívumokon törtek a fejüket, amelyek segítségével a múlt század államéletének törvényhozási és kormányzati feladatait, ha nem is tökéletesen, de mindenestre kielégítően megoldó parlamentáris rendszer a mai kor súlyban és számban megnövekedett állami funkciói számára átalakítható, a magyar országgyűlés akkor érte meg az 1608. koronázás utáni I. törvénycikk óta az egyik legfontosabb szerkezeti átalakulását. S ez a szerkezeti átalakulás nemcsak a parlamentáris rendszer egyes szerveinek a belső struktúráját érintette, de alapvető változásokat idézett elő azoknak a tényezőknek az erőelosztásában is, amelyek összehatásából és együttműködéséből eddig a magyar parlamentárizmus életnyilvánulásai kiformalódtak.

A magyar parlamentáris élet működését a forradalom kitöréséig a királyi hatalom dominálta s az országgyűlés mindkét házának együttes ereje és tekintélye nem volt elegendő arra, hogy a nemzeti szuverénítás másik tényezőjének, a királyi akaratnak, alkotmányos, vagy nem alkotmányos érvényesülése elé akadályt gördítsen. Király és országgyűlés között a kormány csak másodrangú szerepet játszott: az országgyűléssel szemben képviselte a végrehajtó hatalom csúcsának, a királyi hatalomnak az államkormányzati koncepcióját, a királlyal szemben viszont hangot adott az országgyűlés két házán keresztül megszólalt nemzeti közvéleménynek. Hogy ez a két hatalmas politikai erő, a királyi akarat és a nemzeti közvélemény miként, — a vegytan nyelvén szólva — mily keverési arányban érvényesült a magyar állam hajójának az irányításánál, azzal jelenleg nem kívánunk foglalkozni. A lényeg az, hogy a nemzeti szuverénítás két tényezője, a királyi hatalom és az országgyűlés alkotmányos működtetésénél a kormánynak inkább szabályozó, kiegyensúlyozó, mint irányító szerep jutott s a politikai erők évszázadok folyamán kialakult e rendszerén még az úgynevezett „nagy“ miniszterelnökök súlyos egyénisége sem tudott sokat változtatni. Legfeljebb közvetett úton, annak a befolyásnak a segítségével, amelyet a mindenkori kormányok az országgyűlés két házában az összetételére és ennél fogva a nemzet politikai közvéleményének alkotmányos kialakulására tudtak gyakorolni.

A forradalmak óta a magyar parlamentárizmus belső erőinek évszázadok folyamán kialakult e rendszerében és ez erők egyensúlyhelyzetében

lényeges eltolódás állott be. A királyi hatalom megszűnt a nemzeti szuverenitásnak az országgyűléssel egyenrangú tényezője lenni s az a felső nyomás, amely a trón részéről — magasabb dinasztikus és monarchikus szempontok érdekében — a parlamentarizmus kialakulására és működésére érvényesült, eltűnt a magyar népképviselőt feje felől. A nemzet nemcsak a belső politikai akcióképesség szempontjából, de mint önálló külpolitikai faktor is, visszanyerte teljes önrendelkezési jogát s az akkori magyar parlament, az első nemzetgyűlés csupán a tények ereje előtt hajolt meg, amikor az 1920. évi I. törvénycikkben a nemzeti szuverenitás kizárólagos tényezőjéül jelentette ki magát.

A forradalmak óta a magyar parlamentarizmus arculata két lényeges karaktervonás tekintetében mutat eltérő szint és formát az 1918. év előtti állapotokkal szemben. A parlament mellett, vagy ha tetszik, a parlament fölött döntő szerephez jutott az államügyek irányításában és általában a nemzet politikai vezetésében a kormány, illetve a minisztérium. Másrészt viszont lényeges erőeltolódás állottbeazországgyűlés szerkezeti összetételében és e szerkezeti összetétel alakulására befolyással levő társadalmi tényezőkből.

Hogy a kormányhatalom a parlament mellett döntő súlyt szerzett magának a nemzet sorsának irányításában, az nemcsak a kormányelnök erőteljes egyéniségének, elsősorú politikai képességeinek és európai méretekben is nagyvonalú államférfiúi tulajdonságainak tudható be. A nemzet gyökeresen átalakult belső viszonyainak és különleges nemzetközi helyzetének a természetes következménye volt a kormányhatalom szerepének és jelentőségének előtérbenyomulása a parlament mellett, vagy ha tetszik, a parlamenttel szemben, a közügyek vitelében. A magyar alkotmányosság évszázados formáin túlnőttek azok a feladatok, amelyekkel a nemzetnek a kialakulás forrongó állapotában vajúdo Európa kellős közepén megbirkóznia kellett, a háború és a forradalmak után s jórészt azok velejárájaként felvetődő lázas gazdasági, társadalmi és szociális tennivalók pedig sem természetüknél, sem súlyuknál, sem mennyiségüknél, sem pedig sürgőségüknél fogva nem voltak a törvényhozás tradicionális keretei közé beilleszthetők. Az erős kormánykéz iránti vágyódás a forradalmi zűrzavar anarchiája után általános hangulat volt a közvéleményben s e közvélemény nyomása alól a parlament nem tudta kivonni magát. Mindezekhez járult az állampénzügyek népszövetségi rendezése is, amely művelet a törvényhozás hatáskörébe tartozó pénzügyi és gazdasági kérdések túlnyomó részét, annak a szuverén intézését is a kormány kezébe adta s ezzel igen hatalmas erőfaktort vett ki a parlament hatalmi köréből. A múlt évvégi képviselőválasztások, amelyek mint ismeretes, a kormány politikájának fölényes győzelmével jártak, teljessé tették a minisztérium hatalmát a parlamenttel szemben.

Ami pedig az országgyűlés belső struktúrájában s e struktúrát kialakító erőtényezők mélyében végbement változásokat illeti, ezek túlnyomórészt a képviselőház Összetételében megnyilatkozó új társadalmi rétegeknek, elsősorban a földmívelő népnek és az ipari munkásságnak a szóhoz jutásában konstatálhatók. Fájdalom, az a középosztály, amelyet az elmúlt évtizedek alatt nagy lendülettel kialakuló városi élet termelt ki magából, nemkülönben a falu közeleti és társadalmi vezetésében visz nem lekicsinyelhető szerepet s amely napjainkban már csaknem minden nyugati államban a kezében tartja a politikai vezetést, Budapestet kivéve, alig játszik szerepet a magyar politikában. A képviselőház tagjainak túlnyomó többségét alkotó vármegyei nemesség és birtokosság u. i. a nyugati értelemben vett középosztálynak csupán az a mind erősebben összehúzódó, felsőbb rétege, amelynek gazdasági és társadalmi súlya már nálunk is egyre jobban veszít a jelen-

tőségéből, politikai befolyásának fenntartásában pedig észrevehető szerepe van annak a kapcsolatnak, amelyet ez a társadalmi réteg a központi és vidéki közigazgatással tart fenn.

Az országgyűlés felsőházáról szóló 1926. évi XXII. törvénycikk megalkotása betetőzte azt az átalakulási folyamatot, amelyen a magyar parlamentarizmus 1918 óta átment és pedig két irányban. Egyrészt csaknem teljesen kiküszöbölte a magyar parlamentarizmusban a felsőház révén még meglévő rendi jelleget, a született törvényhozói kvalifikációt pedig úgyszólván csakis a volt királyi család magyar állampolgár tagjaira szűkítette. Másrészt viszont az egyes társadalmi osztályok, gazdasági érdekeltségek és foglalkozási ágak, nemkülönben az ország magasabb magisztrátusainak élén álló, illusztris férfiak felsőházi tagságával körültekintő módon gondoskodott azokról a korrektívumokról, amelyek a széles választójogon alapuló népképviselési rendszernek, különösen a szakképzettség hiányában jelentkező árnyoldalait hivatvák kiküszöbölni.

Kevés olyan szerencsés alkotása volt a legújabbkori közjogi kodifikációnak, mint éppen ez a felsőházi törvény. Talán azért, mert a kodifikátor teremtő elméjét nem fékezte le az a megalkuvó kompromisszumkényszer, amely 1867 óta minden közjogi intézményünk szárnyát szegte s a nemzet öncélúságának különleges szempontjait csupán a dinasztikus politika bizony igen sokszor ütköző korlátai között engedte érvényesülni?! Vagy talán a megboldogult főrendiházzal 1885 óta szerzett értékes tapasztalatok példája lebegtetett a törvényalkotó szeme előtt, hogy ily sikerült és életképes művet alkotott, a mellyel, amellet, hogy megtartotta a nemzeti tradíciókkal való szerves összefüggést és okosan alkalmazkodott a kor szelleméhez is, egy rendkívül magas színvonalú, agilis és munkaképes törvényhozó testületnek vetette meg az alapját.

Az új országgyűlés munkássága mögött lévő félesztendő nagy vonásokban már kidomborította azokat a karaktervonásokat, amelyek a két ház törvényhozói munkásságát jellemzik. Munkaképesség szempontjából nem lehet kifogást emelni egyik ház működése ellen sem: a minisztérium minden törvényjavaslata program szerint megy át a két ház törvényhozói retortáján. Azt sem lehet állítani, hogy a törvényjavaslatok nem részesülének megfelelő, tárgyilagos és szakszerű bírálatban a két ház különböző oldalai részéről. Mert ha ebben a tekintetben volna is valami kívánni való a képviselőház működésével szemben, a felsőház teljesen helyreépít minden ilyen kívánalmat. A képviselőház ellenzékmertessége — érteve ellenzéken a kormányképes ellenzéket, az amolyan „Öfelsége ellenzéke“ értelemben — nagy hátránya a magyar parlamentarizmus egészséges működésének, mert bár a szaktörvényjavaslatok vitájánál nem érezzük az ellenzéki kritika hiányát, annál inkább az általános politikai irányításnál. Ez az általános politikai irányítás a képviselőház egyensúlytalan pártviszonyai következtében jórészt ki is esett a törvényhozás kezéből \$ akarva, nem akarva, a kormány kezébe csúszott át. A minisztérium csupán a politikai erők ez adottsága előtt hajol meg, mikor a parlament két házának politikai ambícióitól nem igen zavartatva, saját koncepciója szerint, erős karokkal kormányozza a magyar politika hajóját. A képviselőház túlnyomó kormánypárti többsége, amelytől származásánál és összetételénél fogva nem igen várható túlzott önállóság és kritikai bátorság a kormány ténykedéseivel szemben, lassan-lassan kezdi elveszíteni e ház politikai jelentőségét és áttolni a felsőházra, amelyből, bár a formális felsőházi ellenzék sajnos, szintén hiányzik, a politikát önállóságnak mégis sokkal markánsabb erősugarak áradnak a kormány felé. Azt hinné az ember, hogy — tekintve a felsőházi tagság jórészt bizalmi jellegét — ez a magas testület a túlzott lojalitás jegyében

kezdi meg életét, mégis mily érdekes és különös alakulása a viszonyoknak, a felsőház hangja és stílusa — természetesen mindig a komoly, méltóság-
teljes, magas színvonalú parlamenti tónus keretében — sokkal bátrabb, szabadabb és erőteljesebb a kormánnyal szemben, mint a képviselőházé. Nem is szólva arról, hogy a felsőház tagjai a képviselőknél sokkal nagyobb törvényhozói buzgalmat is árulnak el a napirendre kerülő törvényjavaslatok iránt s azok a szakjavaslatok, amelyek a képviselőházban vagy hozzá-
szólás, avagy pedig igen rövid és igen szürke vita árán, unalmasan peregnék keresztül, a felsőház legkiválóbb szakemberei részéről tüzetes, mélyen-
szántó és tárgyilagos megvilágítást nyernek. Rendkívül élesen domborodott ki a két ház között fennálló stíluskülönbség különösen a biztosítási törvény, a kislakásépítési hitelek, a betegség- és balesetbiztosításról szóló törvény, valamint a cseh-szlovák kereskedelmi szerződés tárgyalásakor. A két ház költségvetési vitája pedig nem is említhető egy napon: a felsőházi szónokok erőteljes, bátor hangon, emelkedett stílusban és mindvégig a legtárgyila-
gosabb szakszerűséggel pásztázták keresztül a magyar nemzetélet minden mezőnyét s nem maradt megvitatás, kritika és megvilágítás nélkül a nemzeti, közigazgatási, gazdasági és pénzügyi, de nemkülönben a szociál- és kultúr-
politikai kormányfunkciók egyetlen barázdája sem. Az életképes, ügyes és praktikus határozati javaslatok sűrű egymásutánban ostromolták a bársony-
székeket s felölelve a közélet legéletbevágóbb feladatától kezdve a köz-
igazgatás legeldugottabb részletkérdéséig, úgyszólván minden aktuális magyar problémát, a javítás, a tökéletesítés, a fejlesztés s a kor igényeihez való igazítás szellemében igyekeztek tanáccsal, gondolattal és biztatással szolgálni. A képviselőház költségvetési vitája ezzel szemben vagy kritika és fenntartás nélküli elismerése volt a kormány ténykedéseinek, vagy pedig agresszív szocialista rebellió, amelyből a politikai lelkiismeretnek és a hazafias érzésnek minden szikrája hiányzott. A képviselőház mutatónak ottmaradt „great old man“-jei nem tartották szükségesnek hangjukat hallatni a természeténél fogva általános kormányzati kritikát invokáló költségvetési vitában, a „minorum gentium” pedig megelégedett a stereotíp „általános helyeslés” zárójelével. Ötletes iniciatívát, lendületet és a kemény ellenzéki hang felcsattanását csak a szélső baloldal hallatta — igaz ugyan, hogy több retorikával, illetve „muzikalitással”, mint politikai bölcseséggel és az államférfit jellemző felelősségérzettel.

S ha már itt vagyunk, lehetetlen rá nem mutatnunk, mily veszedelmes irányt vesz a magyar parlamentarizmus fejlődése, ha az ellenzéki szellemet teljesen a szocialista eszme sajátítja ki magának, az ellenzéki politika leaderjeit pedig csaknem kizáróan a marxista oldal második garnitúrája ajándékozta az országgyűlésnek. A magyar nép egyénisége — az évszázados gravaminális politika tudatalatti beidegződéseként — különben is igen hajlamos az ellenzéki politika iránt s a „hatalom elleni oppozíció” különös szimpátiákat élvez még ma is a magyar mentalitásban. Az ellenzék „kisebbségi nyomatékának” — hogy a politika elméletének terminológiáját használjuk — a szociáldemokrata-párt részére való kisajátítása, ha rendszeré válik a magyar közéletben, a magyar politikai génusz olyan elfakulását vonja maga után, amelyből ha nem ma, de a jövőben — talán éppen a nemzet legkritikusabb óráiban — nem is sejthető veszedelmek zúdulhatnak a nyakunkba. Az „egyetlen kormánygarnitúra politikája” pedig már számtalanszor megbosszulta magát a magyar politikában s a nemzet csak hátrányát érezte annak, hogy a bel- és külpolitika sorsfordulóikor a megoldásnak csak egyetlenegy kapuja maradt nyitva előtte, sokszor éppen a legalkalmatlanabb és legveszedelmesebb kapuja. Nem hisszük, hogy a kormányelnök úr — akitől még a legelvakultabb politikai ellenfele sem tagadhatja

meg a nagystílű, moderm európai „statesman“ kvalitásait — intenciója volna az ellenzékmentesség, azt még kevésbé, hogy ideálisnak tartaná a képviselőház mai összetételét, még ha különben kényelmes és zavartalan is az ő politikája számára. A miniszterelnök nem a mának, hanem a jövőnek épít \$ egész biztosan tisztában van vele, hogy a magyar politikában elfoglalt mai kivételes hatalmi helyzete csak annyiban bír értékkel reá nézve, amennyiben az a nemzeti jövő számára teremt új utakat és biztos lehetőségeket.

Ebből a szempontból tartjuk a magyar parlamentárizmus nagy hibájának a fiatalabb generációk szinte teljes hiányát is a törvényhozás és a kormányzat funkcióiból. A magyar parlament az öregek parlamentje, amint-hogy az államkormányzás legfelsőbb és felső teendőinek terhe még ma is csaknem teljesen a háború előtti nemzedék vállain nyugszik. S ez a hiba természeténél fogva napról-napra növekedik, mert napról-napra jobban mélyíti azt az űrt, amely az országgyűlés atmoszféráját és a kormányzat szellemét a 'nemzetélet porondján küzködő generációk gondolkozásától elválasztja. A felsőház esetében ez a hiba talán nem is szembetűnő, mert hiszen a felsőház államfilozófiai adottságánál és gyakorlati rendeltetésénél fogva is az „öregek tanácsa“, amelyhez való tartozandóságot a legradikálisabb nyugati államokban is, a magasabb életkor állapítja meg. Annál nagyobb ez a hiba a képviselőház összetételében, amelynek tanácskozásaiból bizony szomorúan hiányzott az elmúlt félév alatt is a háborús generációk égő tettvégya, moderm világfelfogása, politikai előítéletekkel nem szaturált mentalitása, lüktető kezdeményező ereje és bátorsága.

Nem túlzás, ha azt mondjuk, hogy a magyar parlamentnek nem sok olyan fiatal politikusa van, mint a kormányelnök, érteve a fiatalságon természetesen mindig az alkotó erő rugalmasságát, a világszemlélet önálló, szabad és markáns vonalait, a debatteri készség lendületét, a viszonyokhoz való gyors alkalmazkodás képességét, de mindenképp a politikai génusz hatalmas, szintetikus erejét. Az ő személyét nagy távolság választja el attól az idős politikus generációtól, amelynek gondolkozása a kiegyezés korszakának, Ferenc József nagy egyénisége által dominált, nyugalmas, passzív, sablonos és relatíve esemény nélküli méreteire van beállítva s amelynek politikai képzeletvilága most csak nehezen, vagy sehogysen tudna beilleszkedni a mai megváltozott, felfordult, sarkaiból kiesett s egyensúlyhelyzetében megrendült Európa kereteibe s az önálló magyar államiságnak a politikával szemben támasztott súlyos igényeibe. Nem hisszük hogy a kormányelnök úr gondolatai között ne foglalt volna helyet a kérdés, hogy ha majd a gondviselés által reá bízott újjáépítő munkát befejezte, Iá jön majd utána, és kik folytatják azt a nagy művet, amelynek alapjait nehéz körülmények között ő és illusztris társai vetették meg. Félteve féltjük a Bismarckok és a Tiszák tragikumától, akiknek robusztus lángelméje elsorvasztott maga mellett minden feltörekvő tehetséget és egyéniséget, s mikor a gyeplőket ki kellett adni a kezükből, ott a szűkhorizontú, tehetetlen, dilettáns, szürke amatőrpolitikus, itt pedig a mindenre elszánt lelkiismeretlen és agresszív kalandorpolitikus típusa tette tönkre az alkotásaikat. Hasonló hibát észlelünk a kortársak között Mussolininál is, aki az ő gigantikus politikai rendszerét teljesen a saját hatalmas egyéniségének szinte határtalan, de azért mégis véges erőire építette fel. Vájjon mi lesz az alkotásainak a sorsa, ha a vesszőnyalábok közül kiemelkedő olasz bárd más kezek gondjára kerül? Vájjon lesz-e valaki, aki a helyét betöltse és továbbfolytassa azt a munkát, amelynek stílusát az Ő kiapadhatatlan alkotó szelleméhez, ritmusát pedig szintén a saját lélekzetének a tempójához szabta? A politikai kapiUaritás törvényszerűségének útját nem volna szabad eltorlaszolni a

fiatal generációk elől, sőt minden eszközzel elő kellene mozdítani a szabad küzdelem és érvényesülés lehetőségét azok között az erők és tehetségek között, amelyektől egykor hatalmas szolgálatok várhatók a nemzet számára, ha ma különben ellentétes politikai vizeken is eveznek.

Mindent összegezve: a magyar parlamentáris rendszer súlypontja napjainkban a kormány politikai tengelyének a stabilitása körül helyezkedik el s a minisztérium hatalmi helyzetének szilárd volta adja azt a pontot, ahova a magyar parlamentarizmus erővonalai összefutnak. Az adott belpolitikai helyzetben s a sorsunkat irányító nemzetközi erők mai alakulása mellett a magyar közélet politikai energiáinak az elosztódásából csupán előny és haszon származik a nemzet számára, de nem biztos, hogy a távolabbi jövő szempontjából is ez-e az egyetlen lehető megoldás a magyar politika előtt. Nem biztos az sem, hogy ha tényleg ez az egyetlen megoldás, a jövőben is lesz-e valaki, aki a megoldás fonálát olyan államférfiúi virtuozitással tudja legombolyítani, mint a mai Bethlen István.

Ami pedig a törvényhozó testületek politikai kapacitását illeti, az elmúlt féleztendő a felsőház politikai hivatottságáról, alkotó készségéről és életerejéről tett meggyőző tanúbizonyságot. A nemzeti közvélemény szívverésének az ütemét és muzsikáját ma hívebben rezonálja az „öregek testülete“ s az igazi törvényhozó bonyolult lelki, jellem-, tudás-, érzés- és erkölcsbeli összetevőkből kiformalódó, harmonikus egyéniségeit ma inkább megtaláljuk a felsőház padjai között. A képviselőháznak számos mélyreható, gyökeres átalakuláson kellene átmennie és pedig mind a politikai felépítés alap gondolata, mind a belső társadalmi rétegződés rendszere szempontjából, hogy visszaszerezze a magyar nemzetéletben azt a politikai befolyást és azt a törvényhozói súlyt, amely őt, mint a nemzeti akarat kizárólagos forrását és letéteményesét már fogalmi lényegénél és gyakorlati rendeltetésénél fogva is megilleti.

Nem vagyunk a parlamentarizmus dogmatikusai s legkevésbé sem vagyunk elragadtatva a mai európai parlamentáris rendszer élet- és alkotóképességétől. Különösen egy-két kirívó nyugati (spanyol, olasz, sőt bizonyos mértékig francia) példaadás után, amely mindenre jó volt, csak arra nem, hogy megerősítse bizalmunkat az államkormányzás parlamentáris megoldásának az egyedül üdvözítő volta iránt. De míg a politikai fejlődés egy jobb és tökéletesebb államkormányzati rendszert ki nem termel magából, addig a parlamentarizmust, mint a relatív leghelyesebb és legalkalmasabb eszközt kell elfogadni. Addig pedig ambicionálni kell, hogy ez minden relativitása ellenére is, a lehető legtökéletesebben oldja meg a reá rótt nagy feladatot.¹

ANTAL ISTVÁN.

¹ A fiatal generációnak fenti, igen érdekes nézetei közül a politikában a fiatalság érvényesülését és ellenzék szükségességét illető részletekkel még alkalmunk lesz egyéb szempontokból is foglalkoznunk.

A FALU SZEGÉNYE.

AZ IDEI tavaszon sok szó esett az újságokban arról az öreg sváb csavargóról, akiben a Mayerling óta bujdosó Rudolf királyfit vélte felismerni a lajosmizsei tanyák szegény népe. Munkakönyvé szerint ugyan csak egyszerű patkányirtómester volt az öreg, aki uradalomról uradalomra járva űzi ezt az ipart, de szép, lengő, biblikus szakálla, furcsa németes kiejtése, beszédének zavaros homálya hamar gyanússá tették őt. És ő hamar megérezte ennek a helyzetnek minden előnyét, a gyengült agyú vén emberek állati ravaszságával, a szenilitás primitív furfangjaival igyekezett növelni ezt a fénylő félhomályt. Húsvétra már akkora volt a falusi szegénység rajongása, hogy valóságos körmenetben mentek a kis szalmafedelű tanyaviskóhoz, melyet hívei építettek neki saját kezükkel. Szekérszámra hozták a megszentelt ételt, hiszen akkor már minden cseléd és földműves arról beszélt ezen a vidéken, hogy itt az új király, a szegények királya... Mindenki tudott valamit az új királyság terveiről, elferdített kommunista szólamok keveredtek a népmesék naivitásába. A világ unióba fog lépni — mesélték — ... egyféle pénz lesz csak: a dollárpénz... Akinek ötven holdnál kevesebbje van, nem fizet majd adót... mert az új király a szegények császárságát készíti, nem tűri meg, csak a magyar bajuszt.

És micsoda kétségbeesett ragaszkodással ragaszkodott ehhez a naív álomhoz még a legfelvilágosultabb is. Hiába volt főszolgabírói rendelkezés jegyző, tanító, csendőr, a szegény napszámosemberek csak mosolyogtak fölényesen: ők jobban tudják, mint az urak. Valami vallásos rajongás volt már ez sokaknál. Mint meghipnotizáltak követték az öreget, mikor a csendőr vitte, nem lehetett elzavarni őket. Sötét gyűlölettel néztek minden hivatalos személyre, aki feszegette ezt az ábrándkirályságot, mintha rabolni akart volna tőlük.

Talán ugyanegyidőben ezzel a lázzal, néhány tucat kilométerrel odébb, a ceglédi felső tanyákon, a kupai-kovácsmajor és Mikebuda környékén, egy másik prófétája is támadt a tanyai szegénységnek. Valamivel már konkrétebb, praktikusabb tanokkal, ő már nem királyságot ígért, hanem egyszerűen földet. Nagy ívekkel érkezett, aláírásokat gyűjtött, fel is osztotta aztán a napszámosnép között a környék nagy uradalmait írásban. Hozzá még aránylag potomáron, húsz-harminc holdas parcellákat is, csak egy aláírást és tízezer papírkoronát szedett be. Aztán mint igazi prófétához és égi jelenéshez illik, örökre eltűnt a hívők szemei elől.

Sok-sok ilyen prófétát és megváltót termel ki mostanában a magyar falusi szegénység, a csodalátások is valahogy igen elszaporodtak. A nagy-szakácsi tömegláz után nemrégiben egy délbaranyai búcsújáráshelyen látták Krisztus keze árnyékát.

Ezekben a prófétajárásokban, csodalátásokban most valahogy egyre erősebben dominál a szociális megváltás gondolata. Azelőtt is volt mindig szociális elem a falusi szegénység csodalátásaiban: a krisztusi megváltás eszménye a szegénységnél sokszor azonos a szociális megváltás gondolatával.

Abban a sok meztlábás lappangóban is, kiket Tököly, Rákóczi, Kossuth küldöttének nézett a jobbágyság, azokban is valahogy a szociális megváltás előhírnökét érezte, a nemzeti feltámadás hírnöke mögött. Az 1671-es fölkelés szabadhadnagyainak, Rózsa Sándor betyárjainak, Petőfi fel-felbukkanó árnyainak egész más jelentősége volt a zsellérnép előtt, mint ahogy azt később a nemzeti fölkelések lelkes történetírói látják. De még sem volt olyan feszült és egyedül uralkodó a szociális megváltás várása, mint azokban a legendákban, amelyek a legutóbbi idők falusi profétáit veszik körül. Azelőtt is látták a falukon itt-ott Rudolfot, de arról, hogy a szegények, a nincstelenek forradalmi programmá királyságát készíti elő, sohasem álmodoztak eddig. Az a nagy rajongás pedig, mely körülveszi, hallgatja, óvja, rejtegeti ezeket az álprofétákat a faluvégen, sokszor szinte az orosz forradalmárok visszaemlékezéseinek egy-egy lapját juttatja eszünkbe, azokat az oldalakat, hol a volgai, doni tartományok faluin bujdosol a hatóságok előtt a forradalmár és titkos éjszakai gyűléseken, csillogó szemmel veszi körül a rongyos muzsiknép.

*

Sok vita folyt már arról a sziklává keményedéit önzésről, mely a magyar, különösen az alföldi parasztság leggazdagabb rétegét annyira terméketlenné teszi a magasabb eszmények számára. Kínai falakat kel annak megmászni, aki egy csöpp lelket akar belopni egy módosabb kun gazdaporára. Egy félegyházi gazda mondotta egyszer egy nadrágos kortesnek: „Mi uram, még Kossuthnak sem ültünk fel, az ő seregibe is csak ketten állottak be, azok sem voltak félegyháziak.“

Ma már tudjuk, hogy ennek a konok, állatian ösztönös ellenérzésnek, mely mindennel szemben hitetlen, ami a hatalomtól vagy a vezető osztályoktól, egyszóval felülről jön, nemcsak a fekete kun vagy magyar vér és nemcsak az elmaradottság az oka. Történelmi okok egész láncolata hozta létre ezt az iszonyú kérget. Valahol a török hódoltság esztendeinél kellene kezdeni a kutatást, mikor a végházi hajdú portyázásának éppen úgy a magyar jobbágy itta meg a levét, mint a török betűtéseknek, a hajdú éppen úgy a basa faluit sarcolta végig először, mint a spáhi végház jobbágyait. Hiába került szegény kecskeméti gazda hódoltságba, a „magyar rendre való“ adót éppen úgy be kellett fizetni a Füleken székelő nemes megyének, mint a török adót a budai basa defterdárjának, ha ugyan ki nem adták a községet az elmaradt zsold fejében valamelyik bégnek vagy agának, aki aztán kénye-kedve szerint nyúzta a parasztot. Az úgynevezett keresztény felszabadítás alig változtatott az alföldi paraszt helyzetén, legfeljebb sűrűbb és rendszeres lett a prédálás, évekre bekvártélyozta magát a nyugatról jövő zsoldos gyűlevész, mindent felevett, minden lábasmarhát elhajtott, a rendeletek szerint még a strázsára menő zsoldos kosztját is a paraszt volt köteles kifizetni. A kuruc-labanc idők sem hozhattak enyhülést, az akkori idők katonakerkölce, amint a Csínom Palkó egyik szakaszából is tudjuk (Az paraszt embernek fogd meg a szakállát stb.) virtusnak tartotta a jobbágy sanyargatását, a nemesi udvarházat viszont törvény védte a bekvártélyozástól.

Ezekben az időkben hatalmasodhatott el a vagyonnal bíró síkvidéki parasztban az a tudat alatti érzés, hogy minden, amit a hatalom, a felsőbbség, a nemzet kér tőlük, az rablás és zsarolás. Bizalmatlanságuk feloldására Kossuthék jobbágyfelszabadításán kívül vajmi kevés komoly lépés történt. A Bach-korszak, a századvégi dzsentri közigazgatás visszaélései, a választási korteskedés nem nagyon erősíthették meg a parasztság bizalmát a felsőbb közösség iránt. Azonfelül ott volt az a mértéktelen függetlenségi agitáció,

mely az alföldi gazdatársadalmat annyi évtizeden át gyúrta Kossuth nevével, ez mind csak a közösséggel, a felsőbb hatalommal való konok szembehelyezkedés Ösztöneit hizlalta, az önzés, az ellenállás negatív erőnyeit és nem az áldozatkészséget. És vájjon az utolsó tizenöt esztendő alkalmas abban az ötven-hatvan holdas parasztban? Gyerekét a halálba vitték, terményét elrekvirálták, forradalmak jöttek, városi csőcselék parancsolt, aztán a román. E tizenöt év alatt egyebet sem tett a nemzet, mint követelt, követelt, követelt tagjaitól. Honnan is tudhatta az a paraszt, ki már ösztöneinél fogva ellenséget lát a közösségben, hogy a sok jelszó, uralom, irányváltás, a sok becsapás közben kinek és miért ad?

Ne várjuk tehát a magyar parasztságnak attól a rétegétől, mely ezeket az időköt jelentősebb vagyonnal küzdötte át, hegy igazán fenntartás nélkül, önzetlenül tudjon lelkesedni a nemzet nagy céljaiért. Sokkal könnyebb hozzáhatolni a parasztság másik hatalmas rétegéhez: a falusi szegénységhez, napszámoshoz, zsellérhez, cselédhez, kinek harapásnyi nem jutott a magyar termőföldből. Az 1923-as statisztikák szerint a magyar földművelők 48.4%-a birtoktalan (a tótoknál csak 33.6%, az oláhoknál csak 31.5%). Egymillió-százezer volt akkor azoknak a mezőgazdasági munkaerőknek a száma, kiknek nincsen földbirtokuk. Ezeknek egy kis töredéke szerzett ugyan a földreformban egy-két holdat, mégis, ha e teljesen szegény földművestömeg családjait is számítjuk, bátran állíthatjuk, hogy a Csonkaország népességének majd egyharmada a falusi szegénység kategóriájába tartozik. És e a hatalmas tömeg minden más osztálynál gyorsabban szaporodik.

Amilyen állig begombolkozott gögöt és érzéketlenséget lehelnek a nagy rideg, csupaszbú gazdaporták az alföldi falu közepén, annyi nyüzsgés, lélek van azokban a faluszéli düledező viskókban, hol három-négy zsellércsalád lakik együtt sok száraz öreg anyókéval és sok-sok rongyos, maszatos gyerekekkel. Ma még kerítetlenül áll itt minden, minden ajtó és minden lélek tárva-nyitva, szabad prédára minden szeretetnek. Itt a szennyben, rongyban, homályban még hitek várnak, nem viszonzott szeretetek és ki nem rajongott rajongások. Ezt a réteget még nem kötötte meg a vagyon a kisműveltségű gazdagok előítéletének és gögójének szörnyű mozdulatlanságába, nem fuladt bele hitük a tele hombárok, magtárak és istállók anyagiasságába. Gyülékony itt még minden, nem kövült meg, sőt ma a világ e feszült atmoszférájában még százszor gyülékonyabb.

Aki járt a falusi szegénység között, beszélt béressel, napszámossal, cseléddel, szóba állott azzal a sok-sok elnyomorodott kisfiúval, kiket tízéves korukban odaadott cselédnek, ostorosnak, disznópásztornak az apjuk, beszélt azokkal a kisgyerekekkel, kik még december elején is mezítláb mennek az iskolába, kellett, hogy érezze, mennyi meg nem kötött vágy, szenvedély, lelkesedés, hit bujkál ott még. A nyomor és a szenvedés mindig rajongásig fokozza az érzésvilágot. És ezt a rajongást itt még egyetlen világnézet sem kötötte meg magának. A magyar falusi szegénységet még egyetlen világnézeti áramlat sem szervezte meg magának igazán, ha voltak is agrárlázadások, sem a kommunizmusnak, sem a szociáldemokrácia mozgalmainak nem sikerült még eddig megszerezni ennek az osztálynak rajongását. Hatalmas vízesés zuhog itt, a nélkül, hogy bárki is kihasználná energiáit, pedig napról-napra hangosabb a zúgás. Amint a csodalátások, a különös fényű legendák mutatják, napról-napra nagyobb a feszültség a magyar falmi szegénység levegőjében, egy-két kommunista szólam is belejutott már kifeszült képzeletükbe, de ez a képzelet azért még tiszta, naív, vallásos, mesetermő, non népesítették még be forradalmi kényszerképzetek.

A földreform öt esztendő alatt több mint egymillió katasztrális hold földet osztott ki. Néhány százalékkal megváltoztatta a nagy- és kisbirtok arányát, házhelyhez vagy földhöz juttatott néhány százezer embert, de a falusi szegénység problémáját nem oldotta meg. A módosabb kisgazdáknak juttatott termőföld, a közbirtokosságnak kisajátított legelők még csak beváltak, de a nincstelen, a koldusszegény napszámos, ha földet kapott, úgy járt vele, mint az a mesebeli juhász, akinek az ördög megengedte, hogy kincseskamrájának kádjaiból megszedsje magát arannyal, de mikor aztán a juhász az arany súlya alatt összeroskadtt, nem segített rajta egy újjal sem. Az az egy vagy másfél hold föld, amit a legtöbb nincstelen kapott, csak még nagyobb nyomorba sodorta a szegény földművest, aki tőke, egy darab eke, egy szál marha nélkül lett földtulajdonos és egyben évelőre adós. A házhely és kislakásépítő akció az egyedüli komoly segítség ennek az osztálynak. De ezek az anyagi juttatások magukban sohasem fogják bevonzani ezt a hatalmas réteget a nemzeti eszme sáncái közé.

Mikor két év előtt Ruténföldön jártam, sok öreg rutén emlegette nekem a „pán nagyságos úr“-at, Egan Edét. Huszonhat-huszonhét éve járt utoljára köztük ez a pompás, lelkes skót származású úr, de négyes-fogatára, melyet olyan ujjongva fogadtak akkor a faluk, ma is emlékszik minden élteesebb ember. Ma is emlékeznek arra, hogy ugrott le a szövetkezet előtt kocsijáról, hogyan ment be a boltba, hogy megnézze azonmód fehérkeztyűsen, milyen sót, milyen lisztet, szalonnát, cukrot mérnek a népnek. Maga kérdezett ki minden panaszt, maga vizsgált meg minden igényt, maga ment tárgyalni az uradalommal, kereskedőkkel.

Csak tizenkétezer holdat parcelláztatott széjjel, kilencvenegynéhány hitelszövetkezetet alapított a négy százezer ruténnek, még ma is úgy emlegeti nevét ez a koldusszegény nép, mint egy apostolét. A ruténség ma is úgy beszél Egan hitelszövetkezeteiről, a „magyar bank“-okról, mint legszebb álmairól és hogy ez a nemzetiség ma kilenc év után is olyan hüen és minden nemzetiségünknel mélységesebb szeretettel ragaszkodik a magyarsághoz, abban is igen nagy része van Egannak. A rutén szegénység, ha Magyarországról van szó, még ma is Egan nagy szociális szeretettel és gondoskodással tele szívének melegét érzi.

Hiába csinálunk nagyszerű szociális törvényeket, hiába osztunk házhelyet és földet, a magyar falusi szegénységet addig nem nyerjük meg magunknak, míg nincsen társadalmunk, mely Egan Edéket termel, míg nincsen olyan közeletünk, mely nemcsak divatból, a társadalmi törvények kényszerének hatása alatt, vagy intellektuális meggondolásból fordul a falu szegényei felé, hanem igaz, tiszta, meleg emberségből. Ha az egyetlen Egan Ede, ötszázezer koldus, elnyomorodott embert fel tudott emelni fajtájához, a magyar Alföld szegényeinek sem kellene több, csak négy-öt Egan. Négy-öt olyan nagyhatalmú ember, aki nemcsak hivatalból, a bürokrácia és intellektualizmus nagyképűségével, de egész lélekkel és egész szeretetével a falusi szegénységnek él, aki nemcsak kormánybiztos, helyszíni szemlélő, panaszfelvevő, de heves és őszinte ügyvédje ezeknek a rétegeknek. Nem elég itt néhány rideg és elfogulatlan hivatal, néhány földreformparagrafus. Egyetlen vékony zsinogszállal senkit sem lehet felhúzni a mélységből. Száz és száz oldalról kell támogatni ezt a réteget, nem felülről, a központi adminisztráció madártávlatából, de ahogy Egan tette, közvetlen közletről, a legszemélyesebb személyiséggel. Ahogy Egan nem átalotta, fehér hajtó keztyűjével, az utolsó borjút és kamrát megnézni, ahogy nem sajnált felhajtani remek almásszürke négyesével Kislécfalvára, a Verhovina tetejére, úgy kellene az alföldi nyomortanyák apró viskóiba behatolni a magyar falusi szegénység megmentőinek. Nem elég azok ellen a nagy általánossá-

gok ellen küzdeni, hogy a tuberkulózishalálozás az egyes alföldi falvakban még túlzásfolt, egészségtelen nagyvárosok arányszáma is messze felülmúlja és az összes halálozások száma 22—23%-ra is felszökik, nem elég kiharcolni földet, legelőt, kölcsönt és nagy csecsemővédő-otthonokat. Az egész életüket föl kell ölelni, minden emberi megnyilatkozásukat egyforma melegséggel figyelni, minden öreg anyukom beszédjét meghallgatni és minden csirkeóiba benézni. Mert itt egy sokáig elmaradt nagy gyermek neveléséről van szó. A gyermek nevelésénél pedig nem egyszer egy pitykegomb, egy miniatűr motívum meglesése fontosabb minden nagy elvnel. Egyenletes, állandó, aprólékos munka a gyermeknevelés, melyhez igen kicsinyes gondosság és igen-igen nagy, bölcs, őszinte emberi szív szükséges. Mikor Egan földhöz juttatta a rutént, arról is gondoskodott, hogy az uzorát levakarja róla, gondoskodott, hogy a jegyző, tanító, főszolgabíró, uraság jó szemmel nézze az új gazdát, hogy a pap támogassa és a szövetkezetben hitele legyen, hogy pálinkához ne jusson munka alatt, hogy legyen kihez fordulni ekéért, marhasóért, magért, hogy marháját visszaszerezhesse a kazár uzorás zálogából s hogy legyen aki évenként felülvizsgálja, biztatja. Az Egan kezéből juttatott negyedholdnyi krumpliföld többet ért, mint tíz hold alföldi televény a földreformban. Mert nem elég a palántát elültetni, míg kicsi, óvni, öntözgetni kell.

A nemzetiségi kérdésnek is itt van az egyik kulcsa, Egan Ede adta ki a jelszóit: ki kell terjeszteni a hegyvidéki akciót. Rózsahegyre is elkel egy Egan. És hol lennének most, ha Egan csakugyan elment volna Rózsahegyre, hol lennének a Hodzsák, Dérerek, Srobárok és Ivánka Milánok?

Ma még itt áll nekünk az a két milliónál is több falusi nincstelen. A szociáldemokrácia mindaddig törpe minoritás marad a magyar életben, míg ezeket a rétegeket be nem veszi. A lás rongyos, kerítetlen faluvégi viskók ajtaja még nyitva-tárva áll a nemzeti eszme számára. A faluvég még szabad préda a világnézeteknek, csak az a kérdés, ki megy oda több gondossággal, több szívvel, több szeretettel.

OLÁH GYÖRGY.

NÉMETORSZÁG ÉS A BOLSEVIZMUS.

I.

ISMERETES AZ A VÁD, amelyet „a szövetséges és társult hatalmak“ propagandája világszerte elterjesztett Németország ellen. Abban áll ez a vád, hogy az oroszországi bolsevista bitorlókat ő ültette nyeregbe, sőt Lenin, Trockij és társai nem mások, mint német ügynökök, a bolsevista lázadást Oroszországban az ő segítségükkel maga a német vezérkar készítette elő s a német birodalmi bank, valamint más német pénzintézetek pénzügyileg támogatták.

Kezünkben van egy Svájcban kiadott vaskos füzet, melyet a Committee on public information United States of America bocsátott közre még 1919-ben s 70 okiratot ismertet teljes szövegében, amely a „német-bolsevista összeesküvés“ vádját van hivatva bebizonyítani. Egyáltalán nincs módunkban ezeknek az okiratoknak hitelességét tárgyilagosan megvizsgálni s azért e füzet állításaival nem szállunk vitába. Foglalkoznunk kell azonban azzal a Magyarországon is ismeretes tényvel, hogy Lenin valóban Németországon át tért vissza Oroszországba a bolsevizmus kitérőése előtt, eddig nem ismert tökélyre vinni a demagógiát s megalapítani a terrornak a világtörténelemben eddig példátlan cinikussággal és vérengzéssel végrehajtott uralmát.

II.

1912-ben Lenin Galíciában telepedett meg s Krakkóban a bolsevista agitáció bizonyos különleges középpontját rendezte be. Az Oroszországban szított társadalmi és politikai forradalomnak azok az ügynökei és jelentékenyebb vezetői, akik céljaikkal tisztában voltak, itt keresték őt fel, hogy vele a mozgalom szervezését megbeszéljék s utasításait átvegyék. Bjelij-Dunajec nevű falucskában lakott Lenin, mikor a világháború kitört. Naponta kerékpáron járta meg az utat a vasúti töltés mellett a szomszédos Poronin falu postájáig. Ebben a faluban egyébként megbeszélte találkozói is voltak több ott meghúzódott elvtársával. Rövidesen azonban mint kém, gyanúba került s az osztrák csendőrség letartóztatta. Ha a katonai hatóságok kezébe kerül, aligha menekül meg a kötélről, hiszen életmódja és titokzatos egyénisége a kritikus időkben éppen elég alap lehetett arra, hogy a hadszíntérré vált tartomány hadbírósa vele rövid úton elbánjon. Pillanatok alatt sikerült azonban megteremteni az összeköttetést az osztrák szociáldemokrata párttal, amelynek egyik vezetője, Adler Viktor magánál Stürgkh gróf miniszterelnöknél járt közbe érdekében s azzal érvelt, hogy egyrészt az orosz munkásságban Ausztria ellen nagy elkeseredést keltene a Lenin ellen való büntető eljárás, másrészt Ausztriára kétségtelen előny, ha ez a radikális orosz forradalmár az eddigi irányban bántatlanul dolgozhat tovább. A szerencsétlen miniszterelnök,

akit később a közbenjáró fiának orgyilkos golyója sebzett halálra, meggyőzőnek tartotta az érvelést s elrendelte Lenin szabadon bocsátását. Némi hatósági akadékoskodás után, még 1914. év végén, sikerült aztán Leninnek Svájcba eljutnia s Zürichben letelepednie.

1917 februárjában bekövetkezett az orosz összeomlás, amelyre Lenin számított s amelyre terveit építette. Amint ismeretes, ez az összeomlás a demokratikus köztársaság kikiáltásával kezdődött. Lenin tudván, hogy ideje elérkezett, mentői gyorsabban szeretett volna visszatérni Oroszországba. Ez azonban nehéznek bizonyult, mert az entente államai megtagadták tőle az átutazó engedélyt. Sikerült azonban neki hamis svéd útlevél megszerzése, ezzel óhajtott mint siketnéma Svédországon keresztül Oroszországba menni, minthogy egy szót sem tudott svédül. Am a terv kétségtelenül kockázatos lévén, azt később elvetette. Így került a sor arra a hírheft utazásra, amelyet „leólmozott vasúti kocsikban“ tett meg Németországon keresztül. Ez az utazás lett a Németország ellen emelt bolsevista-pártfogás vádjának egyik legismertebb tárgyi alapja. Ennek az utazásnak története azonban mindössze annyi, hogy a német szociáldemokrácia baloldali töredékei, Liebknecht Károllyal élükön, tárgyalásokat kezdtek a német hatóságokkal Lenin átutazásának megengedése végett. Ezek a tárgyalások eredményesek lettek s Lenin valóban Németországon és Finnországon keresztül jutott el Szentpétervárra, hogy megkezdje borzalmas művét. Bizonyos azonban az, hogy Lenin barátai és szövetségesei csak célszerűségi okból választották a németországi utazást s ebben a német kormánynak semmiféle tervszerű része nincsen.

III.

Franciaország közvéleménye azonban Leninnek Oroszországba való átfuvarozását Németország bűnének tekinti s nem szűnik meg a világot emlékeztetni arra, hogy az I. intemacionalenak, mint nemzetközi munkásszövetségnek a romboló lázadás szellemével való megtöltése nem francia s nem angol gondolat, hanem két német-zsidó műve, Marx Károly és Engels Frigyesé, összehasonlítva Franciaország szövetségesének, a cári Oroszországnak elbukását az 1870-iki francia tragédiával s ott Lenin aknamunkájában, itt Marx és Engels tanításaiban fedezi fel a bismarcki eszmét és a pángermánizmus leplezett eszközeit. A francia sajtó sűrűn hangoztatja, hogy a III. intemadonale a békeszerződések után nyomban munkába fogott abból a célból, hogy megmérgezze a győzteseket és kikövezzék ekként a német revanche útjait. Nem kívülről ostromolják már Franciaországot — kiált fel az egyik nagy francia napilap — „á la faveur d'une paix scélérate“ az ellenség a haza határain belül visszaszerezte összes állásait, hogy nagy szociális alkotásokat követelve megbomlassza idegeinket, megrendítse hitünket a haza jövőjében, az örületbe kergessen minket a kétség és remény közt való hányódásainkban, amíg végül is megszűnik a polgári áldozatkészség, a kormány gyáva lesz és habozó, mi mind pedig tántorgunk, látásunk elhomályosul, nem fogjuk tudni többé, hol találjuk a jót s merről fenyegtet a gonosz.

Az tény, hogy a francia munkásosztály alaposan meg van fertőzve a bolsevista agitátorok tanításaitól; a fertőzés eljutott a katonaságba, a haditengerészetbe, a hivatalnoki és közoktatásügyi szervezetekbe is. Sokan látják tisztán ennek igen nagy veszedelmességét, a francia parlamentben sokszor csatáznak a bolsevista agitátorok és szegődvényeseik kérlelheteretlen üldözéséért, ám a szociáldemokrácia ereje és a hangzatos jelszavakba szerelmes francia közéleti szellem elég súlyos tényező annak meggátlására,

hogy a gyökeres tisztogatás és megtorlás elkövetkezzék. Így merednek vad tekintetek Németországra, mint a bolsevista Összeesküvés bűnrészesére, talán azért is, hogy a német bosszúállás rémképével ijesszék meg azokat, akik a bolsevistákban csak a szólásszabadsággal visszaélők nem túlságosan veszélyes tömegeit hajlandók szemlélni.

IV.

Pedig Németország sem most, sem a múltban nem szolgált arra a gyanúra, hogy a szó szoros értelmében a világfelforgató bolsevizmust pártfogolta vagy tenyésztette volna. 1918 decemberében megalakul a németországi kommunista párt, amely Spartacus-szövetség néven vált ismertté és hírhedtté. Már 1919 januárjában véres harcok folynak a munkásosztály felfegyverzésének jelszavával; ám maga a többségi szocialista pártból való hadügyminiszter, Noske, az arcvonalon szolgált tisztokból és harcosokból megbízható fegyveres erőt szervez, kegyetlenül megtorolja a Spartacusok gáztetteit, főkolomposaik, Liebknecht Károly és Luxemburg Róza életükkel fizetnek. Márciusban a Spartacusok újból sztrájkot kezdenek, amire válaszul a német kormány kihirdeti a rögtönbíráskodást. Csakhamar újból kitörnek az utcai harcok, amelyhez hasonló ádáz és véres küzdelmet még nem látott Berlin. A bolsevisták meggyilkolnak minden rendőrt és a kormányhoz hű katonát, akit csak érnek; viszont a kormány csapatai sem kegyelmeznek senkinek. Március 14-én a Spartacus-mozgalom teljesen leverte, 1200 halottat és 1000 sebesültet számoltak össze a harc végén. A bajorországi tanácsköztársaság 1919-ben, a Kapp-féle államcsínyt követő vesztfáliai fölkelés 1920-ban, a Középnémetországban megalakult vöröshadsereg véres zavargásai 1921-ben, a hamburgi összeesküvés 1923-ban mind szembetalálja magát Németország túlnyomó többségeinek kemény ellenállásával és a kormány kíméletet és alkut nem ismerő erélyével. Mindez nem a mellett bizonyít, hogy a német közvélemény vagy a hivatalos világ bűnrészesé volna a bolsevista felforgatásnak akár egyenes támogatás, akár bűnös elnézés révén. Ki kell emelnünk, hogy Németország kezdettől fogva mind a mai napig minden, a közrendet és az állam biztonságát veszélyeztető bolsevista megmozdulás ellen a közvélemény egyhangú helyeslése mellett a legcéltudatosabban és eddig minden gyengeség nélkül járt el. Volt eset rá, hogy a köztársaság védelméről szóló törvény alapján hónapokig szüneteltette a kommunista párt működését, középponti irodájának iratait és pénztárát lefoglalta, lapjai megjelenését felfüggesztette, a kommunista képviselőket elfogatta és sok „elvtárs“ került bírói ítélet alapján börtönbe és fogházba. Egy francia kommunista lap 1924-ben szömyüködvé említi fel, hogy a szocialista Ebert uralma alatt 6000 kommunista munkást börtönöztek be a német hatóságok. Ismeretes a német Cseka bűnpere, amelyben a német kommunisták középponti forradalmi bizottságának tagjai kivégzéseket végrehajtó alosztályt alakítottak több németországi államférfi meggyilkolása végett. Ennek a bizottságnak három fejét a lipcsei törvényszék 1925-ben halálra ítélte. Ekkor írta maga a szociáldemokrata Vorwärts, hogy a német kormánynak meg kell fontolnia azokat a rendszabályokat, amelyek egyszer s mindenkorra kizárják azt, hogy egy úgynevezett barátságos állam kormánya német földön gyilkosok szervezeteit létesíthesse és fegyveres zavargást szíthasson külön e célra szerződötetett egyénekkal. A kommunista propaganda pedig nem késlekedett azt harsogni szertesztét, hogy a lipcsei ítélet nem egyéb, mint a fehér terror nemzetközi harcának egyik megnyilvánulása.

V.

Viszont az is egészen bizonyos, hogy a németországi kommunista párt a kontinens egyik legnagyobb szervezete s mint ilyen, Szovjet-Oroszország egyik legnagyobb európai reménysége. Az 1924. decemberi választásokon 2,708.000 szavazat esett a kommunisták javára. Nem jogosulatlanul lehet megállapítani tehát, hogy a proletár-forradalom szegődöttjei nagy mozgató erőt képviselnek a német birodalomban. Nem is olyan régen láthattunk Berlin utcáin zárt sorokban felvonulni mintegy 10.000 férfit és nőt orosz tányérsapkával vagy vörös főveggel vörös zászlók alatt, abcugolva a Lutherkormányt és a szociáldemokráciát, míg mögöttük tisztas távolban fegyveres és páncélautos rendőrségi kirendeltség haladt.

Az is bizonyos, hogy a német politikai irodalom fejti ki a legbuzgóbb tevékenységet abban, hogy a bolsevista felfogás pokoli terveit, amelyek lényegileg egészen egyszerű tömeglélektani fogásokon alapulnak és semmi közük sincs a tömegeknek teljességgel felfoghatatlan tudományos rendszerekhez, a tudományos rendszerezés hajszálfinom módszerével politikai és gazdasági dotrinákká dolgozza fel, amivel önkéntelenül is hozzájárul ahhoz, hogy a bolsézizmus tudományos alapjainak és elméleti rendszerének kutatásával utánzókat neveljen és a dolog lényege felől a figyelmet levonja. (L. Wilhelm Mauthner: Der Bolschevismus. Voraussetzungen, Geschichte, Theorie. Zugleich eine Untersuchung seines Verhältnisses zum Mamsmus.)

Az is tény, hogy Németország 1922 áprilisában megkötötte Szovjet-Oroszország képviselőjével, Csicserinrel a híres „rapallói szerződést“, amelyet két hó múlva törvénybe iktatott a birodalmi gyűlés. Viharos tiltakozást váltott ki ez a szerződés a szövetséges és társult hatalmak körében s különösen Franciaország izgatott ellene s megsemmisítését követelte. Ez a békeszerződés, amelyben Németország lemondott a háborút megelőző időben keletkezett követeléseiről és a szocializálásokból eredt veszteségeiről, Oroszország pedig a versaillesi szerződésből folyó jótételi igényeiről, oly kapcsolatot teremtett a két birodalom között, amely fenyegetésnek is beillett a győztes ellenségekkel szemben. A Daily Mail állítólag hiteles közlése szerint a szerződés egyik pontjában Oroszország felhatalmaz német nagyiparosokat arra, hogy Oroszország különböző gyártelepein hadiszert gyártsanak. A francia sajtó nem győzte figyelmeztetni a nagy és kis antant népeit arra a veszedelemre, mely a békét fenyegeti a német-bolsevik blokk megalakulásával. Németország nyugodtan válaszolta erre azt, hogy nem Németország volt az első, amely külön tárgyalást kezdett a szovjet-unióval, megtették azt már előtte és tudtán kívül más államok is. Aminthogy igaz az is, hogy Franciaország, amely szemére hányja Németországnak a szovjet-barátságot és Csicserin látogatását, a londoni szakítás után is szintén diplomádai összeköttetésben áll a szovjet-unióval és éppen úgy nem követte a szakítás terén Angliát, mint Németország. E szerződés alapján Németországot a szovjet-unió szövetségesének kell tekintenünk, amint ezt a moszkvai Izvesztia egyik vezércikke 1924-ben így állapítja meg: „A rapallói szerződés mérföldköve a nemzetközi politikának és annak bizonyossága, hogy két nagy nép kibékült egymással és felismerte közös gazdasági érdekeit és bizonyos irányban közös politikai céljait.“ (L. Gustave Gaütherot: Le monde communiste.)

VI.

Ezekben kíséreltük meg azoknak az adatoknak vázlatos összefoglalását, amelyek alkalmasak arra, hogy megítéljük Németországnak és a bolseviz-

musnak viszonyát. Hogy Németország elszigeteltségében szövetségest keresett, ez lélektanilag megérthető. Hogy politikailag helyesen cselekedett-e, arra bajos lenne igennel válaszolnunk. Egy dolog, amiből ki kell indulnunk, mindenesetre bizonyos. Az, hogy sem Lenin, sem Csicserin, Trockij és Zinovjev nem képviselik az orosz népet. Alig képviselik azt a pár százezer embert is, akik az orosz kommunista pártszervezet tagjai s mint ilyenek, egy új hűbéruralom kizárólagos osztályosai a 160 millióos Oroszországban. Minden valószínűség szerint az a majdnem kacagtató igazság fog kiderülni egykor, hogy a III. Internacionále diktátorai néhány száz különböző nációjú hóhér nevében beszélhettek csak, mert ezek védik elszántan az ő személyi biztonságukat a megfélemlítés minden módszerével. Nem ismerjük a megkötött szövetségi szerződés pontjait, azt sem tudjuk, hozott-e ez a szerződés valamely kézzelfogható hasznot eddig Németországnak. Annyi azonban megállapítható, hogy a bolsevista felforgatás tényezői e szerződés megkötése óta erősödtek meg Németországban, a diplomáciai és kereskedelmi összeköttetés, valamint a pártszervezkedés szabadsága révén a lázadás műve eléggé nem ellenőrizhető módon épül s kiszámíthatatlan belső és külső politikai veszedelmeket hordoz magában. Megállapított tény, hogy Moszkva európai propagandájának egyik központja Berlin s az eddig felfedezett magyarországi, valamint az ausztriai bolsevista összeesküvések számai oda mindig elvezettek. Az is fikció, ami a német politikának egyik alapja, hogy a polgárháborút, a fosztogatást és a művelődés eddigi eredményeinek elpusztítását hirdető III. Internacionále elválasztandó a szovjet-kormánytól. Hamis tétel ez, amellyel Moszkva éveken át az orránál fogva vezette Angolországot, ahol vannak legalább is olyan mesterei a diplomáciának és az üzletnek, mint Németországban. A III. Internacionále által megvalósított sötét és vérengző párturalom egyik szerve a szovjet-kormány, az ezzel kötött szerződés tehát egy állam politikájának sem lehet alapja s egy ilyen szerződésre nem lehet építeni a jövőt. Biztosra lehet venni, hogy a világ népei tán már a közeljövőben általános szövetséget fognak létrehozni a szovjet erkölcsi és gazdasági elszigetelésére, aminek vége a szovjet-rémuralom csúfos bukása lesz. Ha pedig előbb tűnik el a barbár sülyedésnek ez a példátlan szégyenfortlja, vajjon az utána jövő uralom hálás lehet-e Németországnak a szovjet erkölcsi támogatásáért?

VII.

Mindezek után jogosan merül fel az a kérdés, miként lehetséges Németországban, ahol a katolikus centrum-pártnak döntő súlya van, ez a „le flirt germano-russe“ miként lehetséges egyáltalában az összeköttetés azzal a magát kormányznak nevező társasággal, amely hadat üzent a vallás, a jog és szabadság eszméjének, hadat üzent az egész nyugati civilizációnak s amely uralma területén orvul meggyilkolt ártatlanok százezreinek vérével szennyezte be kezét?

Ha erre a kérdésre feleletet keresünk, azt hisszük, nem kell belebonyolódni a német pártviszonyok érdekes szövedékébe. Nem kell szólnunk a legnagyobb pátról, a szociáldemokrata pátról, nem kell szólnunk a centrum jobb- és balszámának egymástól elütő gondolkozásmódjáról; arról sem, hogy a katolikus centrumnak éppenséggel nincs oka támadni a weimari alkotmányt és az ahhoz ragaszkodó szellemet, mert ez az alkotmány elvitázhatatlanul nagyobb szabadságot adott a katolicizmusnak, mint a régi. Nem kell szólnunk a német nemzeti pátról, mely erős és sovíniszta, a német nagyipar pártjáról, a néppártról, sem arról, miért vannak néha fegyverbarátságban a völksich (fajvédő) pártiak a kommunisták pártjával, amely utóbbinak — amint láttuk — számbeli ereje sem kicsinylendő.

A pártviszonyok taglalása sok érdekes következtetésre adna okot, de mész-szré vezetne a feltett kérdés megoldásától.

Ugyancsak mellőzzük itt annak vizsgálatát is, jelent-e anyagi hasznot a szovjetösszeköttetés Németországnak nagyszabású ipari megrendelésekkel, amelyek ígéretével csábítják a szovjet ügynökei a nyugati államok közvéleményét és diplomatait. Olyan üzleti szellemmel megáldott államok, mint Angolország és az Északamerikai Egyesült Államok, elutasító magatartásukkal mindenki előtt elég világossá teszik ezt a kérdést. Még annak a legkivált francia forrásból táplálkozó híradásnak komolyságát vagy alaptalanságát is feleslegesnek tartjuk elemezni, hogy a német birodalom legnagyobb részét német személyzettel Oroszországban rendezte be háborús ipartelepeit s különösen a mérges gázok gyártására szolgáló üzemeket.

Bizonyos ugyanis az, hogy a német nép, amely a világot elárasztó nagy kultúrájával a gondolat felsőbb körében képviseli az emberi szellemet, amelynek a dolgokat igaz megvilágításukban és teljes összefüggésben kell látnia, nem tévedhet meg annyira, hogy jövőjét banditák uralmához kösse s oly politikai rendszert alapítson meg, amely tagadása azon erkölcsi alapnak, amelyen felépült a *német* művelődés és minden polgárosultság. Bizonyos az is, hogy egyetlen politikus sincs Németországban, aki ne tudná, hogy a szovjettel való szoros együttthaladás csak úgy lehetséges, ha maga Németország is bolszevizálódik. Nincs tehát egyetlen komoly politikus sem a német birodalomban, aki ily áron óhajtaná magához váltani a szovjet-barátság reális hasznát.

Ellenben vannak vágyak és illúziók, amellyel elragadják a népeket éppen úgy, mint egyeseket. Nagyon jól mondta egy történetíró, hogy 1919-ben egész népek teltek el a keserúséggel és a bosszúállás kiolthatatlan vágyával s mint egy csábító álmkép, úgy jelent meg előttük annak lehetősége, hogy a bolszevizmussal kiárúsítják Európát Ázsiának. Aki emlékszik, az tudja, hogy ez az álmkép Magyarországon is megjelent 1919. március 21-én: amikor még alig tudta néhány ember, mit jelent egy maroknyi vakmerő börtöntöltelék tanácsköztársasága. Ez az illúzió megjelent Németországban is a fegyverszünetet követő idők borzalmas bizonyosságában a jövőt illetőleg. Ez az illúzió Magyarországon néhány nap alatt eltűnt, de Németországban ma is él. Nagy, hatalmas nép, tele duzzadó erővel megalázottan vergődik, hogy helyreállítsa gazdasági helyzetét s hogy kinyissa a súlyos érckoporsó fedelét, amelybe a versaillesi diktátum zárta. Ebben a helyzetben született meg a szovjet-barátság ábrándja, amely mint minden illúzió, szét fog foszlani, hogy felváltsa azt — amennyire Európának külpolitikai viszonyaiból ez idő szerint következtetni lehet — a valóság és józanság útjait járó együttműködés Angolországgal. Angolországtól különben is nagyon sok tanulni valója van Németországnak. Az első ezek közül az, hogy ez az ország sok csatát elvesztett, de az utolsót mindig megnyerte.

MISKOLCZY ÁGOST.

KISEBBSÉGI MAGYAR SORS

A MAGYAR TÁRSADALOM ÉS AZ IDEGEN URALOM ALÁ KERÜLT MAGYAR KISEBBSÉG SORSA.

A TRIANONI BÉKESZERZŐDÉS rendelkezéseinek következtében a magyar nemzetnek egyharmada olyan idegen államok fennhatósága alá került, amelyekben a nemzeti kisebbségek sokkal nagyobb elnyomás alatt gömnyednek, mint aminőben a történeti magyar állam nemzetiségei éltek, még az esetben is, ha e nemzetiségeknek vádaskodásai igazak lettek volna.

A trianoni béke mai alakjában sohasem jöhetett volna létre, ha egy kitarító, erős és ügyes nemzetközi, társadalmi, tudományos és sajtó propaganda meg nem győzte volna a nyugati nagy nemzetek közvéleményét, hogy az osztrák-magyar monarchiának széttörése történeti szükségszerűség.

Paul Deschanel Gambetta életrajzában elbeszéli, hogy Gambetta 1868-ban, Thiersnek Nicolae Bibescu herceghez írott ajánló levelét magával víve, meglátogatta Romániát. Azok a tájékoztatások és impressziók, amelyeket e látogatása alatt szerzett, voltak bizonyára indítékai annak, hogy 1875-ben a „keleti kérdéssel“ kapcsolatosan azt írta, hogy „a magyarok azok, akik erőszakos kormányzásukkal életre keltik a román kérdést“ és egy évvel később, 1876-ban, ugyancsak a „keleti kérdés“-sel kapcsolatosan most idézett megállapításának eredményét a következőképpen vonta le: „El tudok gondolni Európa keletén egy olyan határváltozást, amely lehetővé teszi az összes románok egyesülését a román királyságban. összes románok alatt értem a bukovinai, magyarországi, sőt a szerbiai és macedóniai románokat is.“

Aki az ilyen előzményeket ismerte, arra nézve egyáltalán nem volt meglepetés, hogy az Osztrák-Magyar Monarchia széttörése és azzal kapcsolatosan a magyar állam területi megcsonkítása a világháború folyamán valóságos történeti szükségszerűség gyanánt lett az ántánt hatalmak egyik háborús céljává abban a feltevésben, hogy győzelem esetén Közép- és Kelet-Európát a nemzetiségi elv alapján újra rendezve, a tartós békének legszilárdabb biztosítékait is meg fogják teremteni azzal, hogy felcserélik a népek eddigi állítólagos elnyomását azoknak nemzeti szabadságával.

A valóságos helyzet ma az, hogy Közép- és Kelet-Európa új államjogi helyzete a legkedvezőbb megítélés szerint sem egyéb, mint hogy az elnyomókból elnyomottak és az elnyomottakból elnyomók lettek. A párizsi békeszerződések nem oldották meg azt a kérdést, amelynek megoldása az ántánt hatalmaknak nyílt bevallása szerint egyik célja volt a világháborúnak. A kisebbségi kérdés ma éppen akkora, ha nem nagyobb veszedelmet jelent Európa békéjére, mint jelentett a világháború előtt a nemzetiségi kérdés. Az új helyzet annyira sem szilárd, mint volt a régi, mert a háború előtti nemzetiségi viszonyok Közép- és Kelet-Európában több százéves történeti fejlődésnek voltak eredményei, míg a jelenlegi helyzet nem a való élet természetes fejlődésének szülötte, hanem ingatag elméleti feltevéseken alapuló mesterséges diplomáciai alkotás az étellel együtt járó realitások igazságának ereje nélkül.

A kisebbségi kérdés jelenleg nem egyes államok belügye, nem is az egyes nemzetek sérelme, mint volt a világháború előtt, hanem valóságosan nemzetközi kérdés és 48 millió olyan európai embernek legfájóbb és legégetőbb sebe, akiket a párizsi békék szakították ki azoknak a nemzeteknek testéből, amelyben előzően, mint az államalkotó többség tagjai éltek. A vágy és törekvés, amely a világháború előtt, mint irredentizmus inkább csak függvénye volt az egyes szomszédos államok imperialista törekvéseinek, mintsem az érdekelt népek lelkét átfogó hatalmas érzelm, ma 48 millió különböző nemzetekhez tartozó európai ember lelkében él olyan erős vágy és törekvés alakjában, amely útban van, hogy egy nagy nemzetközi szervezetnek (Szervezett Európai Kisebbségek Ligája) mozzató erejévé alakulva, revízióját követelje annak a közép- és kelet-európai államjogi helyzetnek, amelyet a párizsi békeszerződések teremtettek.

Ennek következtében az a lelkiállapot, amely jelenleg az egész magyarság lelkét, mint hatalmas érzelm fogja át, nem kizárólagosan csak magyar lelkiállapot, hanem azonos az európai Összes nemzeti kisebbségek hasonló lelkiállapotával. Ez a jellemvonása emeli ki a magyar kisebbségi kérdést szűkebb nemzeti keretéből és teszi általános nemzetközi vonatkozású kérdéssé. Az a magyar igazság, amely e kérdésnek lényegét alkotja, általános emberi igazság annak következtében, hogy az idegen uralom alá jutott magyar kisebbség ügye annak az általános emberi jognak, igazságosságának és humanitásnak kérdése is, amely nem tűrheti, hogy az európai művelt nemzetek milliói olyan elnyomó kormányzat alatt éljenek, amely őket sok százados történeti életük

legértékesebb gyümölcsétől, nemzeti kultúrájuktól és nyelvüktől akarja megfosztani. Amely lehetetlenné teszi, hogy gyermekeiket azon műveltség eszközeinek segítségével neveljék fel, amelyet őseik legértékesebb hagyatékának tartanak, hogy nyelvüket közügyeikben használhassák és hogy gazdasági életüket államuk érdekeinek sérelmei nélkül úgy rendezhessék be, hogy annak segítségével biztosíthassák nemzeti fennmaradásuknak anyagi feltételeit.

Territoriális integritásunkat egy ránk nézve kedvezőtlen kimenetelű világtörténelmi változás következtében veszítettük el és egészen bizonyosnak vehetjük, hogy csakis egy hasonló, de ránk nézve kedvező kimenetelű újabb világtörténelmi változás következtében nyerhetjük vissza. A jelenlegi körülmények között senki sem tudja megítélni, hogy ez a változás mikor fog bekövetkezni.

Ez alkalmat, akármikor jöjjön, nem tudjuk területi integritásunk helyreállítására kellően kihasználni, ha magunkat egy okos, előrelátó és céltudatos magyar nemzeti politika követésével arra elő nem készítjük. Ilyen magyar nemzeti politika csak az lehet, amely állandóan szeme előtt tartja a magyar nemzetnek azt az egyharmadát, amely idegen uralom alatt él. Csonka-Magyarországot igazán magyarrá, művelté, gazdaggá és erőssé kell tennünk, hogy szavának, ha elszakított testvéreink érdekeinek védelmében bárhol fel-emeli, súlya és hatása legyen. Egy meghasonlott, az európai haladástól elmaradt, szegény és magasabb művelődés nélkül való Csonka-Magyarország gyöngesége legnagyobb előmozdítója idegen uralom alá jutott testvéreink pusztulásának.

E magyar nemzeti politikának kötelessége gondoskodni arról a nemzetközi propagandáról, amely előkészíti és kedvezően hangolja a művelt nemzetek közvéleményét a kisebbségi, főleg a magyar kisebbségi kérdés helyes szempontú megítélésére. Nagy hiba és súlyos következményekkel járó tévedés lenne ezt a propagandát egyszerűen rábíznai a kormányra és kényelmes magyar szokás szerint azt mondani: a külügyminisztérium dolga, amelynek rendelkezésére áll hozzá minden eszköz. E kötelesség teljesítéséből ki kell vennie a maga részét a kormánynak, de a maga egészében nálunk is a társadalom kötelessége, mint volt a háború előtt azoknál a nemzeteknél, amelyek részüket ki akarták szakítani a magyar állam területéből.

Egy ilyen aktív nemzetközi propagandának igen nagy akadálya az az általánosan ismert körülmény, hogy a magyar értelmiségnek még politikailag vezető egyéniségeiben sem fejlődhetett ki a külpolitikai tájékozottság és érzék, amely

előfeltétele egy ilyen tevékenységnek. A külpolitikai kérdések a múltban kívül estek a magyar állami élet keretein, a Habsburg birodalmi érdekkörbe tartoztak és megítélésükből a magyar állami és nemzeti szempontok ki voltak zárva még legmagyarabb származású diplomataink és külügyi tisztviselőink gondolkozása köréből is. Ez volt az oka, hogy a magyar értelmiségnek nem voltak meg politikai és társadalmi érintkezései révén a külföldi közvéleménnyel azok a kapcsolatai, amelyekkel a románok vagy a szerbek rendelkeztek. Ez érintkezési pontok megszerzésére a trianoni békekötés után a legkedvezőtlenebb érzelmi légkörben kellett megtennünk az első lépéseket. Egyelőre csak tapogatózva és igen szűk körben. Ebben rejlik legfőbb oka annak az elszigeteltségünknek, amelyet külföldi barátaink is észrevettek, mi pedig fájdalommal tapasztalunk minden egyes alkalommal.

Kétféle integritás van: területi és faji, vagy helyesebben nemzeti. Ez utóbbi azonos a kulturális egységgel. A területet elvehették tőlünk, de azt kedvező és szerencsés körülmények között, ha megjön az alkalom, visszaszerezhetjük, mert az nem fog megsemmisülni. A hazát a hegyek, völgyek, a folyók és a síkságok mellett az emberek is alkotják, akik benne laknak. Ha a magyarság az idegen uralom elnyomása következtében e területeken részben vagy egészben elvész, akkor el fogjuk veszíteni a területekhez való legerősebb jogcímünket is.

A területi integritás visszaállításának követelését hangoztatva, meg kell gondolnunk, hogy ezidőszert annak útjában áll Európának a párizsi békeszerződések által megalkotott jelenlegi nemzetközi és államjogi berendezkedése. Nyugat-Európa nagy nemzeteinek közvéleménye ezt „noli me tangere“-nek tartja és ennek következtében mereven visszautasít minden erre vonatkozó kívánságot vagy követelést, mert abban a meggyőződésben él, hogy az integer történeti magyar államot csak egy új világháborúval lehetne visszaállítani. Ezt a körülményt ismerve, a politikai okosság, sőt a hazafias belátás sem engedi meg, hogy a területi integritást kizárólagosan vezető gondolat gyanánt külpolitikai akcióink homlokterébe állítsuk. Időszerűtlen hangoztatásával idegen uralom alatt élő testvéreinknek nemcsak nem használunk, hanem egyenesen ártunk is, nem tekintve, hogy miatta úgy tűnünk fel a háborútól rettező európai közvélemény szemeiben, mint békebontók és hogy éppen ezért annak részéről nem is számíthatunk semmiféle megértésre, vagy méltánylásra.

Az európai közvéleményben lassan ugyan, de mégis fokozatosan erősödik az a meggyőződés, hogy a trianoni békeszerződésnek legnagyobb hibája s ennek következtében legnagyobb igazságtalansága az, hogy Csonka-Magyarországnak általa megállapított politikai határa az egész vonalon seholsem esik össze a magyar nyelvhatárral. Ellenkezően, e határmentén körülbelül egy millió főnyi olyan magyarság csatoltatott idegen államokhoz, amely zárt tömegben élve, minden ponton szoros összefüggésben van csonka-magyarországi fajtestvéreivel.

Annak a gondolatnak felvetését, hogy ez a határmenti magyarság a trianoni szerződés revíziójával kapcsolatosan csatoltassék vissza Magyarországhoz, a kisántánt és némileg a francia közvélemény kivételével nem is tekintik többé a párizsi békeszerződések szellemével merev ellentétben állónak, hanem azon ígéret békés úton és helyes értelemben való megvalósításának, amely Millerand ismeretes kísérőlevelében foglaltatott és azon súlyos tévedés jóvátételének, amelyet 1920-ban a rosszul informált békediktátorok Párizsban elkövettek.

A kulturális egységgel azonos nemzeti integritást a párizsi békeszerződések nem szakították szét. Ellenkezően, ezt a faji, nemzeti és a vallásos kisebbségek számára a békeszerződéseknek úgynevezett kisebbségi záradékában biztosították is. Ha e kisebbségi záradéokra támaszkodva, azoktól az államoktól, illetőleg azoknak a többségi nemzeteknek kormányaitól, amelyeknek uralma alatt él a magyar nemzetnek egyharmada, azt kívánjuk, hogy semmi olyan törvényhozási, vagy kormányzati intézkedést ne léptessenek életbe, amely alkalmas lenne, hogy az uralmuk alatt élő testvéreinket nemzeti kultúrájuktól, nyelvüktől megfossza, vagy e cél elérése érdekében állampolgári szabadságukat korlátozza, gazdasági életfeltételeiket elsorvassza, egyáltalán nem érhet az a vád, hogy ez államoknak belső ügyeikbe avatkozva, meg nem engedhető irredentista politikát folytatunk. Arra irányuló követeléseinknek jogosságát, sőt lojalitását sem vonhatja kétségbe senki, hogy testvéreink az idegen uralom alatt is jelenlegi számukban, magyar nemzeti műveltségükben, vagyonukban, ne csak megmaradjanak, hanem saját erejük mértékének megfelelően gyarapodhassanak is.

A párizsi békeszerződések úgynevezett népszövetségi paktumának az idegen uralom alatt élő kisebbségi nemzetekre vonatkozó nagy jelentősége abban áll, hogy a kisebbségi kérdést kiemeli az egyes államok belső ügyeinek köréből és a kisebbségek védelmét a nemzetközi jog alkotó részévé

teszi, a „Nemzetek Szövetségében olyan fórumot szervez-
vén, amelynek illetékessége a kisebbségi sérelemnek elbírálá-
sában el nem vitatható.

Azokból a tárgyalásokból, amelyek e kisebbségi záradékot megelőzték, világosan kitűnik, hogy a nemzeti kisebbségek jogainak biztosítása az utódállamokkal kötött békeszerződésekben olyan viszontkötelezettség gyanánt állapított meg, amelyet az egyes államok azért voltak kötelesek elfogadni, hogy a békekötések alapján birtokukba jutott nagy területek faji, nemzeti és vallási kisebbségeinek e békeszerződésekben körülírt jogai tiszteletben tartását kötelezően magukra vállalják. A kisebbségek panaszait a Nemzetek Szövetsége ebben a szellemben tartozik megítélni. Ennek következtében a kulturális integritás követelése nemcsak nem áll ellentétben a párisi békeszerződésekkel, hanem azoknak abban a szellemben való végrehajtását jelenti, amelyben e békekötések kisebbségi záradékát és a népszövetségi paktumot megalkották.

A Nemzetek Szövetsége, mint az eddigi esetek bizonyítják, a kisebbségek sérelmeinek orvoslását illetően kötele-
ségét nem ebben a szellemben fogta fel, hanem inkább abban, amelyet Brazília delegátusa, Mello Franco 1925. augusztus havában a Genfben tartott tanácsülésben akként határozott meg, hogy a párizsi békeszerződések kisebbségi záradékának értelme és rendeltetése az, hogy biztosítsa a zavartalan átmenetet ahhoz, hogy az új államok faji, nemzeti és vallási kisebbségei nagyobb nehézségek, vagy össze-
ütközések támadása nélkül az államalkotó többségbe mentül rövidebb idő alatt beolvadhassanak.

A magyar hivatalos és nem hivatalos külpolitikának első és legfontosabb feladata: meggyőzni a nyugati nagy nemzetek hivatalos és nem hivatalos közvéleményét, hogy ha ez a Mello Franco-féle értelmezés a Nemzetek Szövetségének éppen úgy kalauzol szolgálna a kisebbségi sérelmek megítélésében, mint az ántánt hatalmak kormányainak, nemcsak Európa 48 millió főnyi kisebbségének örökös szolgaságra való kárhóztatását jelentené, hanem a béke állandó veszélyeztetésével egyetemben egy új és a réginél szörnyűsebb világháború előkészítése is lenne. Ellenkezően, a párisi békeszerződések kisebbségi záradékának határozatait abban a szellemben kell végrehajtani, amelynek sugalmazására jött az létre s amelyet jelenleg a faji, nemzeti és vallási kisebbségek fennmaradásuk egyetlen biztosítékának tartanak E feltevésük igazságában való hitüktől őket megfosztani annyira lenne, mint a kétségbeesés karjai közé kergetni.

Ugyanennek az irányelvnek kell meghatározni az utód-államokkal szemben követendő külpolitikai magunktartását is. Határozottan tudomásukra kell hozni, hogy egymáshoz való viszonyunk, amennyiben rajtunk áll, attól függ: miképpen bánnak a maguk magyar kisebbségével? Nekünk erkölcsi lehetetlenség közömbösen nézni az uralmuk alatt lévő magyar testvéreinknek azt az igazságtalan üldöztetését és gyötrő szenvedéseit, amelyek nemcsak eddig jutottak osztályrészükül, hanem egy rendszeressé tett elnyomó és elnemetlenítő politika hatásaképpen folyton súlyosabb és kibíratatlanabb lesz.

A magyar külpolitika irányát elsősorban az idegen uralom alá jutott harmadfél milliányi magyarság sorsának és helyzetének kell megszabnia. Mihelyt külügyi kormányzatunk ez álláspontot a magáévá teszi, azonnal el fogja veszíteni minden jogosultságát az a szemrehányás, hogy nemcsak határozott iránya és célja nincs kormányunk külpolitikájának, hanem egyáltalán magyar külpolitika sincs. Ez a külpolitika a békeszerződések kisebbségi záradékának határozataival összhangban van, amennyiben nem kíván semmi egyebet, mint azoknak egyedül helyes értelmezésben való végrehajtását. Az a magyar külpolitika, amely kiinduló pontjául és követeléseinek alapjául a kulturális integritást fogadja el, nem irányul Európa azon új nemzetközi és államjogi helyzetének megbontására, amelyet a párisi békeszerződések alkottak meg. Ellenkezően előmozdítja, hogy azok a végzetes tévedések és hibák, amelyeket a szerződések alkotói az éveken tartó háború által életre keltett bosszú és megtorlás érzésének hatása alatt elkövettek, az élet tapasztalatai által szült emberségesebb gondolkozás és belátás segítségével kiküszöböltessenek.

A magyar közvélemény általában a területi integritás sürgetésében látja külpolitikai akcióink jogosult mozgató és vezető gondolatát. Külpolitikai tapasztalatlansága és nemzetközi tájékozatlanságon alapuló romanticizmusa nagyban akadályozzák, hogy a jelenlegi nemzetközi helyzetünket és reális erőinket tisztán látva, tudomást szerezhessen arról, hogy van hivatalos és nem hivatalos külpolitikai akcióinknak egy másik ágazata is, amelyből hiányzanak ugyan a romantikus elemek, de amely az élet realitásából sarjadva ki, az előbbinek nemcsak meddőségétől, hanem kockázatos voltától is mentes. Európa jelenlegi nemzetközi és államjogi helyzetében csakis a kulturális integritás talajában gyökerező magyar külpolitika lehet gyümölcsöző és idegen uralom alá jutott testvéreinkre hasznos.

A magyar társadalom, csak a faji integritás alapján állva, teljesítheti kötelességét idegen uralom alá jutott magyar testvéreivel szemben, mert csak ez nyújt módot arra, hogy valamely idegen állam belügyeibe való avatkozás vádja nélkül segíthessük kulturális és gazdasági törekvéseiket. Idegen uralom alá jutott magyar testvéreink új államjogi helyzetüknek legsúlyosabb első quiaquenniuma alatt igen tiszteletreméltó erőfeszítéssel és nagy áldozatokkal figyelemreméltó magyar irodalmat, művészetet teremtettek, a magyar tudományosság színvonalát is igyekeztek fenntartani, sőt a gazdasági szervezkedés és fejlődés terén is tettek előre egy-két figyelemreméltó lépést. Bebizonyították, hogy nemcsak élni akarás van bennök, hanem élni tudás is.

Csonka-Magyarország magyar társadalmának jutott feladataul az a kötelesség, hogy őket e munkásságukban hathatósan támogassa. Ezt azonban csak a kulturális integritás alapján állva teljesítheti, mert a kulturális integritás elvét valló magyar társadalomnak senki sem tilthatja meg, hogy támogassa és segítse az idegen uralom alatt élő magyar kisebbség kulturális és gazdasági törekvéseit. Nem tilthatja meg azt sem, hogy a művelt világ közvéleménye előtt fel-emelje szavát azon kisebbségi jogok védelmére, amelyeket még a trianoni békeszerződés is biztosított testvéreinknek.

E kötelesség teljesítése kitartó csendes munkássággal, nagy önfegyelmérettel és önzetlen áldozatokkal jár, s azért nehezebb is, mint a zászlólobogtatás, a hangzatos szónoklat, vagy a kalandos tervek koholása. Sokkal nehezebb az embernek zsebébe nyúlni elszakított testvéreink kulturális és gazdasági törekvéseinek támogatására, mint arról szónokolni, hogy a magyar hősiesség miként fogja Európa akaratának ellenére is, ha holnapután még nem, de bizonyára rövid terminusra Szent István birodalmának területi integritását helyreállítani.

A csendes és áldozatos munka, a kitartás nehéz kötelessége a tömegnek éppen úgy nem tetszett soha és sehol, mint a hangos szóvivőknek. Ezt azonban meg kell tanulunk — és mentől előbb, annál jobb, — ha azt nem akarjuk, hogy a történeti magyar államnak azokon a területein, amelyek egy olyan szörnyűségvilágában vesztek el, amelyet mi nem provokáltunk és nem is akartunk, harmadfélmillió magyar testvérünk, általunk magára hagyatva, lassan elvérezzen és pár emberöltő múlva elpusztuljon.

A CSEHSZLOVÁK KÖZIGAZGATÁSI REFORM.

A MIKOR A CSEHSZLOVÁK köztársaság megalakult és hatóságai átvették az új államterület igazgatását, a régi magyar Felvidéken egészen más közigazgatási szervezetet találtak, mint amilyen a cseh korona országai-ban otthonos volt. Csehországot, Morvaországot és Sziléziát, ezeket a történelmileg kialakult korona országokat, tartományokat ugyanis az osztrák rendszer bizonyos közjogi egyéniséggel ruházta föl és úgy a törvényhozás, mint a kormányzás terén egyes ügyek intézését e tartományok önálló szerveire (tartománygyűlés és helytartótanács) bízta. Ezt a rendszert az osztrák jogtudósok találó kifejezéssel a kettős vágány rendszerének nevezték el, mert egyes feladatokat az állami közigazgatás, másokat viszont az autonóm adminisztráció látott el. Szlovenszkon és Ruszinszkon ellenben az államfordulatig az ősi vármegyei rendszer maradt életben, ez a tipikusan magyar intézmény, mely az osztrák tartományoknál aránylag jóval kisebb vármegyét sok tekintetben még nagyobb önkormányzati jogokkal ruházta fel, mint amilyenekkel a koronaországok bírtak és úgy általánosságban, mint részleteiben egészen más alapelveken épült föl, mint az osztrák rendszer.

Mindjárt az új állam megalakulásakor nyilvánvaló volt, hogy e két rendszer egybeolvasztása, unifikálása nem lesz könnyű feladat. Úgy a tartományi, mint a vármegyei beosztás évszázados múltra tekintett vissza és erős hagyományokra támaszkodott, amelyeket máról-holnapra felforgatni igen merész és kockázatos vállalkozásnak látszott. Morvaország és Szilézia népe, magukat a cseheket sem véve ki, megszokta és megszerette országos autonómiáját és a századok folyamán erős lokálpatriotizmus fejlődött ki benne, amiért is csak kelletlenül fogadta el Prága felsőbbségét és föltéden vezetését. Szlovenszko és Ruszinszko földjén pedig a vármegyei beosztás oly mély gyökeret vert a lakosság különböző nemzetiségeinek lelkében és gyakorlatilag is annyira bevált, hogy megszüntetésének föltétlenül a nép erős ellentállásába kellett ütköznie.

A prágai forradalmi nemzetgyűlés, amelyben a magyar, német, lengyel és ruszin kisebbségek egyáltalában nem, a szlovákok pedig csak néhány kinevezett taggal voltak képviselve, a forradalom napjaiban túlsúlyba került radikális elemek befolyása alatt mindazonáltal megkísérelte a nehéz feladat megoldását. Mindjárt az első napokban megszüntette a három történelmi ország autonómiáját és az önkormányzati intézmények helyett kinevezett bizottságokra bízta az eddigi autonóm közigazgatást is. Szlovenszkon és Ruszinszokban egyelőre meghagyták ugyan a régi vármegyét, de önkormányzatukat felfüggesztették és élükre a zsupánokat állították, akiknek hatásköre magában foglalta mindazokat az ügyeket, amelyeket eddigelé a főispán, alispán és a vármegyei közigazgatási bizottság intézett. Már ezekből az intézkedésekből is kitűnt, hogy a csehszlovák kormányzat — éles ellentétben az annyszor hangoztatott demokráciával — ellensége lesz az önkormányzatnak és a bürokrácia megerősítésére még nagyobb súlyt fog helyezni, mint a csehek által reakcionáriusnak kikiáltott bécsi kormány.

Ezen átmeneti intézkedések után 1920. elején, közvetlenül feloszlása előtt, a prágai constituante egy szinte minden előkészítés nélkül megszavazott új közigazgatási törvénnyel lepte meg az állam lakosságát, amely lebontotta az osztrák és magyar rendszer történelmi épületét és a régi szláv zsupák föltámasztásának anachronisztikus gondolatából kiindulva, egységesen akarta megszervezni az egész állam közigazgatását. E törvény a tar-

tományokat és Szlovenszkón a vármegyéket végleg megszüntette s az állam területét — Ruszinszko kivételével — 21 zsupára osztotta föl, amelyeket ellentétben a régi, jóval kisebb területre kiterjedő vármegyékkel, a magyar sajtó nagymegyéknek szokott nevezni. Szlovenszkón hat ilyen nagy megyét létesítettek Pozsony, Nyitra, Túrócszentmárton, Zólyom, Liptószentmiklós és Kassa székhellyel. Ruszinszkoiban egyelőre megmaradt a régi vármegyei beosztás, mert akkor még nem mertek nyíltan szembehelyezkedni a saint-germaini kisebbségi szerződéssel, amely ennek a területnek tudvalevőleg a helyi közigazgatást magába foglaló önkormányzatot biztosított és a közigazgatás megszervezését az autonóm országgyűlés, a sojym hatáskörébe utalta. A nagymegyék élére a prágai belügyminiszter által kinevezett zsupánokat állították, akiknek vezetése alá került a nagymegyei hivatal, valamint a nagymegye területén működő minden járási hivatal is. Az önkormányzat szerve a megyei képviselőtestület lett, amelynek tagszáma a nagymegyék lakosságához igazodott. Míg azonban a történelmi országokban a nagymegyei képviselőtestület valamennyi tagját választani kellett volna, addig Szlovenszkóra nézve a törvény fölhatalmazta a kormányt, hogy 1940. január 1-ig — amennyiben rendkívüli körülmények ezt szükségessé tennék — a választott tagokon felül még a választottak egy harmadának megfelelő számban kinevezett tagokat is küldjön be a képviselőtestületbe. Azonkívül szavazati jogot kapott a nagymegyei hivatal öt előadó tisztviselője is. Mivel a választott tagok száma nagymegyénként 30—31 volt, a kormány már eleve 15 biztos szavazat fölött rendelkezett és a választásokon mindössze 7—8 jelöltjét kellett behoznia, hogy a többi választott képviselőtestületi tagot bármikor majorizálhassa. Ily körülmények között igazi önkormányzatról, valóságos demokratikus selfgovernmentről szó sem lehetett, mert hiszen a nagymegyékben nem a nép választott képviselőinek, de a mindenkori kormány akaratának kellett érvényesülni. Ehhez hozzájárult még az is, hogy a törvény a megyei képviselőtestület hatáskörét a legszűkebbre szorította össze és elvként kimondotta, hogy a képviselőtestületi üléseken mindenféle politikum tárgyalása ki van zárva. Ilyen módon már eleve is lehetetlenné akarták tenni, hogy a nagymegyei önkormányzat bírálatot gyakoroljon a kormány működése fölött és olyan szerephez jusson, mint amelyet régen az ausztriai tartománygyűlések és a magyarországi megyei közgyűlések játszottak. A törvény egyszersmindenkorra véget akart vetni a különösen Szlovenszkón nagy népszerűségnek örvendő autonomista törekvéseknek is és ezeknek csak azt az egyetlenegy engedményt tette, hogy a szlovenszkoói nagymegyéknek éppen úgy, mint a csehországi, morvországi és sziléziai társaiknak megengedte, hogy az úgynevezett zsupaszövetségek útján közösen intézzék azokat az ügyeket, amelyek az egyes nagymegyék területén túl terjedő jelentőséggel bírnak. (E zsupaszövetségek életbeléptetésére azonban sohasem került rá a sor.) A régi vármegyék megszüntetése folytán szükségessé vált, hogy a járásoknak is bizonyos önkormányzatot adjanak, ami meg is történt oly formában, hogy az egyes járásokban járási választmányokat létesítettek, amelyeknek 8—8 tagját a nép választotta. Végül meg kell még jegyeznünk, hogy a nagymegyék határainak megállapításánál gondosan ügyeltek arra, hogy a magyarság sehol többségre ne jusson és így már eleve is meddőségre kárhoztatták a magyar kisebbség részéről megválasztandó képviselőtestületi tagok működését.

Amikor az új törvényt nyilvánosságra hozták, Szlovenszko lakossága nemzetiségi különbség nélkül élesen állást foglalt ellene. A régi vármegyék képviselőtestületei egymásután bejelentették tiltakozásukat és nyomos történelmi, földrajzi és gazdasági érvekkel mutatták ki a tervbevett rendszer célszerűtlenségét. E sorok írója élénken visszaemlékszik arra a fölháboro-

dásra, amely a Szepességen vett erőt a kedélyeken, amikor a nép tudomást szerzett az ősi megye megszüntetéséről. Nemcsak a magyar intelligencia, de a német és szlovák lakosság legszélesebb rétegei is lelkesen csatlakoztak a „megyementő bizottság” akciójához és a Szepesség úgyszólván minden községe tiltakozott az új közigazgatási rendszer ellen. Lőcsén hatalmas népgyűlésen követelték a lakosság kiküldöttei az ősi vármegye megmaradását és a küldöttségek egész sora tolmácsolta a lakosság eme kívánását a kormány és a miniszterek előtt. De minden kérés és követelés hiábavaló volt! A kormány nem törődött az érdekelt lakosság véleményével és erélyesen hozzáfogott a nagymegyei törvény végrehajtásához. Igaz ugyan, hogy erre csak Szlovenszékön került rá a sor, a történelmi országokban mindaddig függőben akarták tartani az új rendszer életbeléptetését, amíg Szlovenszékön, amelynek a csehszlovák kormány a kísérleti nyúl szomorú szerepét szánta, megfelelő tapasztalatokat nem szereztek. 1923. őszén megejtették a nagymegyei választásokat és bár az ellenzéki pártok minden várakozást felülmúló győzelmet arattak, a kinevezett és tisztviselelőszavazatok segítségével mégis minden képviselőtestületben a kormánypártok szereztek meg az abszolút többséget. Miután a nagymegyei képviselőtestületek megalakultak, 1924. január 1-én egész Szlovenszék területén az új rendszer lépett hatályba, de napjai már akkor meg voltak számlálva.

Három évvel megszületése után a nagymegyei intézmény fölött megkondukt a lélekharang. Az eddig szigorúan autonomista alapon álló szlovák néppárt, miután az 1925. évi általános választások alkalmával megduplázta képviselői és szenátori mandátumainak számát, ez év januárjában belépett a kormányba, ahová Kramár, a régi tartományi rendszer lelkes híve egyengette az útját. A szlovák néppárt ugyan ismételtlen kijelentette, hogy a kormány támogatására csak a pittsburgi szerződés becikkelyezése ellenében lenne hajlandó, amely tudvalevőleg Szlovenszékönak törvényhozási, közigazgatási és igazságszolgáltatási téren egyaránt széleskörű autonómiát biztosított és még közvetlenül kormánybalépése előtt is azt hangoztatta, hogy a régi horvát autonómiának, vagy legalább is az osztrák tartományok önkormányzatának megfelelő selfgovernmentet követel Szlovenszék számára, végül azonban mégis megelégedett a kormánynak azzal a javaslatával, amely egy fél évig tartó harc után mint a közigazgatás szervezéséről szóló törvény került be a csehszlovák törvénytarba.

E törvény formailag a nagymegyei törvény novellája és bár Szlovenszéköt és Ruszinszéköt éppen úgy, mint Csehországot és a Sziléziával egyesített Morvaországot országnak nevezi, mégis ez országoknak semmivel sem biztosít nagyobb hatáskört, mint amennyivel az eddigi nagymegyék bírtak, sőt egyes részletkérdésekben még meg is szűkíti azt. Az országos elnöknek hatásköre körülbelül ugyanaz lesz, mint amilyen eddig a zsupánoké volt és az országos képviselőtestület csupán azokkal a jogokkal fog bírni, amelyek az eddigi nagymegyei képviselőtestületeket megillették. A politikát az országos képviselőtestület termeiből is száműzték. Az országos képviselőtestület tagjainak egy harmadrészt a kormány fogja kinevezni és az eddigi állappal szemben változás csak annyiban áll be, hogy az országos képviselőtestület üléssein nem őt, hanem csak egy előadó tisztviselelő fog szavazati joggal bírni. Azonban a kormány így is már eleve annyi biztos szavazat fölött rendelkezik, hogy könnyű szerrel biztosíthatja magának az abszolút többséget az országos képviselőtestületben. Sőt az új törvény a kinevezési rendszert a járási önkormányzatba is bevezeti, ahol ez eleddig ismeretlen volt.

Látjuk, hogy az úgynevezett közigazgatási reform ugyanazokon az alapokon nyugszik, mint elődje: a nagymegyei törvény és az autonómia

gondolatát egy lépéssel sem viszi előbbre a megvalósulás felé. Ha a szlovák néppárt a nagymegyei törvényt és a szlovenszkói zsupák szövetségét joggal nevezte el az autonómia értéktelen pótszerének, úgy ez az elnevezés találon jellemzi az új rendszert is, amelynek bölcsőjénél a szlovák néppárt is ott állott már. A pittsburgi egyezmény megvalósulásától ma éppen olyan távol vagyunk, mint annak előtte, sőt a szlovák néppárt engedékenységé folytán e szerződés alapelveinek törvénybeiktatása még jobban kitolódott.

A pittsburgi szerződés azonban nem nemzetközi szerződés és így annak megszegése miatt non lehet a csehszlovák kormányt valamely internacionális fórum előtt felelősségre vonni. De annál nagyobb felelősséggel tartozik a kormány a saint-germaini kisebbségi szerződés megsértése miatt. Ez utóbbi szerződés értelmében ugyanis Ruszinszkót a nyelvi, egyháza, iskolai és közigazgatási ügyekben a legszélesebbkörű önkormányzat illeti meg és így a csehszlovák törvényhozásnak nem is volt joga ahhoz, hogy az új közigazgatási törvényben Ruszinszkóra is kötelező rendelkezéseket kiadjon. Ámde nemcsak a törvény megalkotása, hanem annak tartalma is sérti a kisebbségi szerződést. A kisebbségi szerződés értelmében Ruszinszko szojmjának, akárcsak régen a zágrábi sabornak, a hatáskörébe tartozó ügyekben a törvényhozás jogával kell bírnia és az autonóm testületnek kormányzója is egyedül e testületnek tartoznék felelősséggel. A helyett, hogy Ruszinszknak ezt a nemzetközileg biztosított alkotmányát végrehaláhára életbe léptetnék, e közjogi autonómiával felruházott területet most egyszerű közigazgatási egységgé fokozzák le, amelynek országos képviselő-testülete nemcsak hogy törvényeket nem alkothat, de bármilyen politikai ügyben sem hallathatja a szavát és a belügyminiszternek alárendelt országos elnököt sem vonhatja felelősségre. A csehszlovák kormány odáig ment cinizmusában, hogy a saint-germaini szerződést egyszerűen nem létezőnek tekintette és ezzel önmaga föladata azt a jogalapot, amelyre ráhelyezkedve, annak idején Ruszinszkót megszerezte.

A csehszlovák közigazgatási reform egy újabb láncszeme a szerződés-szegések ama hosszú sorozatának, amelyek a csehszlovák kormányzat lelkiismeretét terhelik. De újabb bizonyítéka annak is, hogy a prágai kormányzat a minél merevebb centralizmus kiépítését egyik legfontosabb feladatának tartja. Az önkormányzati intézmények gyors egymásutánban pusztulnak el ebben az államban és mindaz, amit e téren a magyar jogfejlődés egy ezredév alatt alkotott, ma már romokban hever. Sőt a csákány azokat az önkormányzati intézményeket sem kíméli meg, amelyeket a selfgovermenttel nem éppen rokonszenvező osztrák kormány meghagyott, vagy önmaga teremtett meg. Prágában nem akarják megérteni, hogy az önkormányzat a demokrácia lényegéhez tartozik és ugyanakkor, amidőn Csehszlovákiát Európa egyik legdemokratikusabb államának szeretnék feltüntetni, az önkormányzatot megfosztják leglényegesebb attribútumaitól és kinevezett egyének útján kívánják azt a központi kormány akaratának végrehajtó eszközévé lealacsonyítani. Ezzel párhuzamosan a bürokráciát, természetesen cseh bürokráciát egyre nagyobb jogokkal ruházzák föl és a legelavultabb intézményeket is szívesen előszedik a lomtárból, ha a cseh tisztviselőkar hatalmának növelésére alkalmasak. Így az új közigazgatási törvény megalkotásakor sem elégedtek meg az adminisztratív szervezet átalakításával, hanem a többi között törvénybe iktatták a Bach-korszak hírhedt Prügelpatentjét is és a „nullum crimen sine lege, nulla poena sine lege” elvét félretéve a közigazgatási és rendőri hatóságokat fölruházták azzal a joggal, hogy kihágásokat statuáljanak és azok ellen vétőket drákói pénzbüntetésekkel sújtsák.

A magyar közvélemény, amely évszázados hagyományként ápolja az

önkormányzat és a polgári szabadságjogok megszentelt elveit, a legnagyobb fölháborodással fogadta az úgynevezett közigazgatási reformot. Nemcsak azért, mert a magyar kisebbség érvényesülését még szőkőbb körre szorítja vissza, mint a nagymegyei törvény (eddig egy-egy nagymegyében 6—7 képviselője volt a magyarságnak, ezentúl egész Szlovenszón csak annyi lesz), hanem még inkább azért, mert becsületeszása föllázad az ellen a játék ellen, amelyet a demokrácia jelszavával és az önkormányzat eszméjével üznek. A magyar közvélemény nem tudja fölfogni, hogy milyen jogon merészelnek neki prédikációt tartani a demokráciáról azok, akiknek minden megmozdulása egy-egy újabb támadás a népjogok ellen. A prágai parlament magyar képviselői e közhangulatot fejezték ki, midőn a kormány javaslatát a legélesebben támadták és egyhangúlag ellene szavaztak. Figyelmeztetésük siket fülekre talált és nem akadályozhatta meg a törvény elfogadását, mint ahogy három évvel ezelőtt, a nagymegyei rendszer életbe léptetésekor sem hallgattak a magyar politikusok és a magyar sajtó kifogásaira. Három év tapasztalata azonban elég volt arra, hogy igazoljon bennünket. A rossz törvényt csakhamar újjal kellett pótolni. Most is meg vagyunk győződve róla, hogy a hebehurgya törvényalkotás, amely Csehszlovákiában immár rendszerré vált, keservesen meg fogja magát bosszulni és rövid időn belül rá fognak jönni arra, hogy ez a törvény is keresztülvihetetlen és hamarosan sutba fogják dobni.

A csehszlovák állam közigazgatási törvényhozása könnyű szívvel adta föl a történelmi alapot, de nem tudott helyére jobb és megfelelőbb újat állítani. Mint fenti fejtegetéseinkből kitűnik, eddigi működése néhány kérészeletű kísérletből áll és önmagában hordja az elitelő kritikát. Valóban: nem dicséret egyetlenegy államra nézve sem, ha vadonatúj közigazgatási rendszerét három rövid év kedvezőtlen tapasztalatai után egy újabb kísérlettel kell fölcserélnie, mert hiszen ezt a világ nem a kormányzati bölcsesség, de a kapkodás és tervszerűtlenség kétségtelen bizonyítékának fogja tekinteni.

Prága, 1927. augusztus 10.

FLACHBARTH ERNŐ.

FIGYELŐ.

CSERNOCH JÁNOS EMLÉKEZETÉRE.

NAGY KÁROLY óta az európai történelem két intézményben, két hatalomban csúcsonyosodott ki. Az imperium és a sacerdotium, a császárság és a középkori pápaság, a világi és lelki hatalom grandiózus megjelenése a keresztény gondolatvilág ideális mélységeiből szakadt fel. Az európai nagy embercsalád harmonikus és minden irányú, igazságosságon és szereteten nyugvó boldogításának nagyszerű vágyából születtek meg. Az univerzális, a nagy európai imperium és sacerdotium gondolata oly mélyen gyökerezett a népek lelkében, hogy majdnem mindegyik körében megszülte a külön nemzeti, helyesebben tán országos imperium és sacerdotium intézményét. A keresztény királyság és a nemzeti primátus egy időben keletkeznek, egymás mellett nőnek fel.

A történelem egyik legérdekesebb tüneménye, hogy a keresztény királyság és a nemzeti primáság intézménye Európa egyik legfiatalabb kereszténységében verte a legmélyebb gyökereket. Csak a magyar királyság és az esztergomi érsek primásága¹ tekintenek vissza innen-onnan ezeréves meg nem szakított múltra. Szent Istvántól Ferenc Józsefíg és IV. Károlyig, szent Adalberttól Csernoch Jánosig a királyoknak és primásoknak a világtörténelemben páratlanul álló díszes sora a magyar történelem vérkeringésének a két főütőere.

A magyar primások történelmi sora egy lezárt élettel bővült; amelyen vesztése a ma vajdó életnek Csernoch János eltűnése a magyar küzdelem színteréről, épp oly felemelő a magyar egyházfejedelmek történetének bővülése ő általa. A sor, hová került, szédítően nagyszerű, a mérték, mellyel ott méretik, abszolút. A Bánffy Lukács és Szécsi Dénes, Bakóczy Tamás és Oláh Miklós, Forgách Ferenc és Pázmány Péter, Széchényi György és Csáky Miklós, Barkóczy Ferenc és Batthyány József, Keresztély szász herceg és Ambrus főherceg tüneményes és egyben oligarchahatalmat, mérhetetlen családi vagyont és uralkodói fényt jelentő primásnevek mellé odairja a magyar történelem a szakolcai szegény tót gyermek nevét: Csernoch Jánost. Nem ő az első népi ivadék az ősi patinával ékes nemesi, főnemesi és fejedelmi sarjak sorában. Két közvetlen elődje két kisiparosgyermek volt. A fehérvári csizmadia származású Simor János az abszolút nagy stílus embere volt. A vége felé hajló XIX. század Európájában tán ő állott alkotásaival és uralmi formáival a XVII. és XVIII. század főnemesi főpapjainak életstílusához legközelebb. Vaszary Kolosnak a keszthelyi kisiparos házból kiindult életpályája a lelki előkelőségnek fejedelmi útja volt. Csernoch János hozzá hasonlóan szegény és kis sorsból való két elődjével együtt méltóan illeszkedik be a nagy történelmi hivatást teljesített magyar egyházfejedelmek díszes galériájába.

Fölötte valószínű, hogy a későbbi történetírás Csernoch Jánost komplikált egyénisége, korának eszmei mozgalmaihoz való viszonya, annak

¹ Az esztergomi érsek a primási rangot kifejezetten csak 1279-ben kapta. De ezt az időt megelőzően is, Szent István óta, az országnak minden vitán felül az ország első főpapja volt s tekintélye egyházi és közjogi téren döntő volt, akárcsak egy primásé.

eseményeibe, konvulzióiba és tragédiáiba való bekapcsoltsága révén hosszú ideig különbözőképpen, esetleg egymástól meglehetősen eltérő értékeléssel fogja méltatni. Egy tény azonban már a kortársak részéről is, még a nyitott koporsó előtt is véglegesen megállapítható. 1912-ben Csemoch János Magyarország legnagyobb és legelső egyházi és közjogi méltóságába lépett be és 1927-ben e méltóság teljes erkölcsi és jogi integritásában hunyta le szemét. Az ország életében ezelőtt soha át nem élt radikális forradalmi vonaglások, a nemzet ezerévének legnagyobb katasztrófái közepett megőrizte, megmentette azt a felbecsülhetetlen erkölcsi és jogi tőkét, melyet egy ezredév gyűjtött össze a magyar primási széknek s amelyet elveszíteni csak egyszer lehet, mert akkor örökre elvesz. Ez felmérhetetlen teljesítmény és egyéniség, lelki konstrukcióját tán az a tény revelálja a legélesebben, hogy ő a magyar primások életében eme egyik legnagyobb történelmi munkát elvégezte nagy problémák felgördítése és hangos harcok nélkül. Hiányzott belőle mindaz, ami válságos helyzetek felidézéséhez, éles elvi harcok kibebájtásához szükséges és bővelkedett mindama tulajdonságokban, melyek felmerült kérdések és problémák leegyszerűsítéséhez, lokalizálásához, a konkrétumra való leszorításához és mindezek révén a síma elintézéséhez elengedhetetlenek.

Lelki attitűdjének rugalmassága hetvenhat esztendőn keresztül soha meg nem csökkent. Egész lényével, egyházi szempontból tekintve, a régi Magyarországon gyökerezett és mégis ő lett az új eszmék egyik zászlóvivője. Európa utolsó nagy monarchájának, Ferenc Józsefnek meghitt tanácsadója, Tisza Istvánnak, a 70-es évek liberalizmusát hajlíthatatlan konzervatívizmussal őrző és merev kategóriákban gondolkodó államférfiúnak bizalmas barátja, politikájának főtámogatója volt s mikor az ő birodalmuk s vele együtt az egész elméleti és gyakorlati uralmi rendszer márolholnapra összeomlott, ő egyike volt a régi nagyok között az igen keveseknek, kik az új s minden részében újszerű világot azonnal átértették s annak lehetőségeit reális politikával felfogták. Szelleme csodás elaszticitását mutatja, hogy hetven esztendő küszöbén neki állott a francia nyelv tökéletes elsajátításának s rövid idő alatt annyira volt, hogy e nyelven már előadást is tarthatott. Mint magyar kortársai szinte kivétel nélkül, a szellemi közösséget a nyugattal ő is egy hosszú emberéleten át a német kultúrán és nyelven keresztül tartotta, élete alkonyán pedig rövid pár év alatt a francia újságoknak és folyóiratoknak egyik legbuzgóbb olvasójává, a francia mentalitás, kultúra és viszonyok kitűnő ismerőjévé formálta át magát.

Csernoch János élete a magyar katolikus vallásosság és egyházi élet egyik történelmileg nagyfontosságú átalakulási korszakába esik. Az a nagy-szerű katolikus restauráció, mely a XIX. századi belső egyháztörténelmet kitölti, nálunk csak a század második felében indul, ekkor is félénken, tapogatózva, nehézkesen, lassan, szinte alig észrevehetően és nagyon soká meglehetősen eredménytelenül. Csak a század utolsó évtizedében sikerült aktív energiával a magyar viszonyokban rejlő tehetlenségi erő fölé kerekednie. Lassankint azonban kialakul az új papi típus; eminens képviselőjének, Mailáth Gusztáv Károly püspöknek szelleme terjed a klerusban. Az egyház ősi tanai a modern ember pszichéjének új meglátásában, új szavakban, új köntösben jelentkeznek; Prohászka Ottokár páratlan szelleme csodát mível, a magyar intelligencia lelkét kiemeli a XVIII. századi Aufklärung óta rája neheződő ködből, kigyógyítja egy évszázados anémiából. A többé vagy kevésbé neves és az egészen névtelen derék munkások ezrei a nép millióinak vallási fogalmait kitisztítják, vallásos érzését nagyban elmélyítik.

Ennek a mozgalomnak nálunk nem voltak tárgyilag elkülönült fázisai.

Tán épp az európai katolikus eszmeáramlatoktól való túlon-túl hosszú időn keresztül tartó elzárkózás okozta, hogy végül is az új erő minden téren egyszerre robbant ki. Így történt, hogy az új lélek politikai vetülete még az átfarmálódás idején, tehát még mielőtt maga az új lélek készen állott volna, megjelent. Ennek következménye az volt, hogy a régi politikusok az új politikától magát a létjogot tagadták meg, az új politikusoknak pedig valóságos közelharcban kellett elismertetésüket kiverekedniük. A nem szerencsés helyzetet igen nagy fokban súlyosbította, hogy az, kinek a lelkéből lelkedett az új alakulat, Zichy Nándor gróf nem lehetett a képviselőház tagja s így pártját nem tudta úgy kézben tartani, ahogy az a helyes evolúció szempontjából elengedhetetlenül szükséges lett volna. A néppárt, mely a századfordulón egyedül képviselt a magyar parlamentben egy európai felfelé haladó áramlatot: a liberális burzsoá-politikanak népi, szociális és keresztény elemekkel való felváltását, nagy nehézségekkel küszködött. Személyi összetétele és robbanó taktikája, az intelligens közvélemény egyoldalú közjogi és naiv sovínisza főhangoltsága, a kormányhatalom ádáz nyomása és a parlamenti hangulat ellenséges magatartása állandó válságban tartották a pártot.

Mikor a katolikus élet e lassú erjedés után a fentebb érintett megmozdulásokhoz jutott, Csernoch János, az elhunyt Simor primás volt kancellárja, már mint kész, sőt súlyos múlttal bíró egyéniség állott az egyházi élet porondján. Rövid lelkipásztori, majd tanári működés után Simor hercegprimás aulájába került. Még ifjú, fogékony lélekkel szemlélte közvetlen közelből a klasszikus magyar főpap kormányzatát és egyházpolitikáját. Kitérő alkalma volt arra, hogy a magyar egyházi élet minden vonatkozását konkrét eseteken tanulmányozhatta; itt tárult fel előtte a magyar egyház és állam ezeréves symbiosisának minden rejtélye és titka, itt reylálódott számára a magyar primás egyházi és nemzeti hivatottságának minden nagysága és mélysége.

Simor halálával lezárult a magyar katolicizmus fejlődésének az az epochája, mely a nyugati államokban jórészt már a század első felében befejezéshez jutott. Csemoch nemcsak ennek a régi iskolának volt a neveltje, de mint primási kancellár e korszak egyik főtisztviselője is volt. Innen hozta át magával a XVIII. és XIX. századi magyar klasszikus egyházpolitika teljes habitusát, szelleme azonban nem merevedett bele a régi kategóriákba. A század végén elementáris erővel megindult katolikus belső restauráció egész eszmeáramlatára a legfrissebb erővel reagált. Az új idők teológiai és hitéleti, szociális és egyházpolitikai mozgalmi benne nemcsak okos megértőre, hanem egyenesen vezető és iránytmutató szellemre találtak. Bizonyára nemcsak külső körülmények, hanem egyben benső diszpozíciók is eredményezték, hogy az új időkben az ő működésének különleges területe az új keresztény politika s ennek keretén belül a szorosabb értelemben vett egyházpolitika lőn. Csemoch János tiszta eszének, világos politikai látásának és kondliáns lényének oroszlánrésze volt a néppárt s vele együtt a keresztény, szociális és népi gondolatokból felépített politikai program megmentésében. Ez a politikai irány elsősorban rajta keresztül lett Magyarországon parlamenti s végül guvemementális lehetőség. A későbbi történetírás feladata lesz részletekben kimutatni, hogy mily rész illeti meg Csemoch Jánost abban az egyházi és nemzeti szempontból egyaránt fölülte nagyfontosságú tényben, hogy a kilencvenes évek kultúrkampfos készségei miként alakultak át a XX. század első évtizedének közepére az egyházzal szemben barátságos hangulattá. Megadatott neki, hogy aminek visszaállításán annyi sikerrel dolgozott, annak legfőbb örévé rendeltetett. Primásságának legrövidebb jellemzése tán e szavakban foglalható

össze: egész uralma idején Európában egyház és állam között a legbarátosabb viszony Magyarországon volt s ennek titka nem kis részben egyenesen az ő egyénisége vala.

Csernoch János egész lelki egyéniségével kifejezett ellentéte volt a romantikus karakternek. Szívét nem feszítették tüzelő érzések, lelkének nem voltak ábrándjai és álmai, ajkáról nem ömlött a lelkesült és elragadó szó. Itt van alkalmasint a titka annak, hogy a szó magyar értelmében nem volt népszerű, nem kapott fáklyásmeneteket, kocsijából nem fogták ki a lovakat. Lényének született lehiggadtsága, párosulva népi származásával, amit soha véka alá nem rejtett, mentesítették őt a magyar nagy urat oly gyakran jellemző gögtől és dactól. Ezért nem szeretett, nem is tudott hatalmasan és büszkén szembe állani neki nem tetsző áramlatokkal, felfogásokkal, nézetekkel és egyénekekkel. Ez lesz a magyarázata annak, hogy Csernoch Jánosnak sem ellensége, sem ellenfele igazában nem volt. Csodásán luddus elméjének uralma alatt tartotta egész életét, evvel kormányozta minden cselekedetét. A dolgok megítélésében feltétlenül biztos volt, ezért mindig nyugodtan meg tudta várni, míg az események őt igazolták. Akik munkásságát közvetlen közletről szemlélték, a kivételesen nagy észnek kijáró hódolattal bámulták. A nagy tömeg pedig látta, hogy a magyar hercegprímás az egyház és a haza minden hánykódtatása, ezer megpróbáltatása közben biztosan áll, a Gondviselés által kezébe adott kormányrudat keményen és bölcsen tartja, páratlan tekintélyével mindenütt jelen van, ezért tisztelte, becsülte, megnyugvással és örömmel tekintette őt vezérének. A feltétlenül reális s ezért mindig megbízható, az abszolút önzetlen, állása szabta magas ideálok szolgálatában mindig igazságos és méltányos egyházfejedelmet és államférfiút felismerte és elismerte benne az ország közvéleménye oly osztatlanul, felekezeti különbség nélkül, miként az e hon nagyjainak csak ritkán jut osztályrészül.

BARANYAY JUSZTIN.

A MÓDSZERESEN VIZSGÁLT HAZAFISÁG.

ANEMZETEK felett álló, mintegy világszuverenitást képviselni akaró Népszövetség, a tengeri és a szárazföldi hadseregek elméleti csökkenése, az iskolákon keresztül tervezett preventív lelki leszerelés, azaz a pedagógiai pacifizmus korában nem meglepő, hogy az örök béke utópiájának szolgálatába iparkodik állani a lelki életnek az utolsó félszázadban oly rohamosan nagyranőtt vizsgálata, a pszichológia is. Ez a tudomány is kilép hűvös elméleti légköréből, aktuális akar lenni: módszeresen nyomozni kezdi az állandó világbéke legnagyobb akadályának, a hazafias érzelemnek természetét, azokat az ismertetőjeleket és különbségeket, melyek a „hazafiság tudatállapotaiban“, vagy a „hazafias belső tapasztalatokban“ (les consciences ou les expériences patriotiques) jelentkeznek. Mert eddig az idevágó lelki állapotokat legfeljebb csak a historikusok vették szemügyre, de ezek sem elemezték pontosan gyökereikben, hanem csak külső megnyilvánulásaik konstatálására figyeltek. Pedig elsősorban azt a módot kellene kifürkészni, ahogyan a hazafiság érzelve a lelki életben felmerül a kultúra foka, a nemzetek, a társadalmi osztályok s egyének szerint.

Ennek a kényes problémának széleskörű vizsgálatára vállalkozik most a Népszövetség székhelyén, Genfben működő Nemzetközi Nevelésügyi Hivatal (Bureau International d'Education). Munkájához abban a szellem-

ben fog hozzá, mely a világ nemzeteit minden téren agyonszervezni törekvő Népszövetség eddigi munkásságát jellemzi: a pszichológiai módszereknek átlag legkönnyebben alkalmazható organizált formáját választja, a kérdőív-módszert: nemzetközi ankétet tart a hazafias érzelméről (Enquête sur le Patriotisme). A világot kérdőívekkel, melyeket az Archives de Psychologie is közölt (1926. XX. köt.), árasztja el. Olyan alapos, hogy nem kevesebb, mint 35 ilyenfajta kérdésre kér pontos választ: Milyennek ítéli hazafias érzelmének erősségét? A hazafias érzelem nagyobb vagy kisebb szerepet játszik-e életében, mint a vallásos érzés, vagy egyforma azzal? Melyik érzelem gyakoribb és erősebb önben, a hazafias-e vagy a vallásos? Az Egyházhhoz ragaszkodik-e úgy, mint hazájához? Ha igen, jobban, egyformán vagy kevésbé? Magát jobban, kevésbé vagy egyformán érzi-e képesnek életét családjáért, vagy pedig hazájáért feláldozni? Érez-e a hazafias érzéshez hasonló érzelmet valamely társadalmi csoport (faj, osztály, kaszt, párt, egyesület) iránt? Erősebb, hasonló vagy kevésbé erős-e ez az érzelem? Kihez érzi magát közelebb: egy idegenhez-e, akinek hasonló vallásos vagy filozófiai meggyőződése van, mint önnek, vagy pedig olyan honfitársához-e, akinek más a meggyőződése? Kihez érzi magát közelebb, olyan idegenhez-e, aki ugyanazokat a politikai nézeteket vallja, vagy pedig olyan honfitársához, aki ezekben nem osztozik? Ha szép vidéket lát, jobban élvezi-e, ha hazájához tartozik, mint ha más országhoz? Jobban ragaszkodik-e azokhoz, akik ugyanazt a nyelvet beszélnek, mint ön, tekintet nélkül a politikai határokra? Képes-e ön anyagi érdekeit (valutanyereség, adófizetés stb.) hazafiságának feláldozni, állandóan vagy csak kivételesen? Mit áldozna fél szívesebben hazájáért: életét, vagyonát vagy állását? Hazájának érdekeit más ország érdekei fölé emeli-e? Milyen dicséretet szeretne ön fiáról hallani, vájjon hogy jó katona, vagy pedig hogy jó iparos, tanító, orvos? Honfitársainak vagy idegeneknek szeret-e jobban dolgozni, vagy közömbös ez ön előtt? stb.

A pszichológiának egyik legkényesebb, bár látszólag legkönnyebb és legnépszerűbb módszere az ankét-módszer. Elsősorban azért, mert a megkérdezett egyénektől kitűnő és gyakorlott önmegfigyelési képességet kíván. Jómagunk lelki életének szándékos és hű elemzése pedig a legnehezebb feladatok egyike. A lélek rendkívül bonyolult és gazdag, folyton tovaillelő, más-más árnyalatban fodrozódó hullámaikat megragadni, mindenki előtt egyértékű szószimbólumokba rögzíteni csakis a befelé élő, én-jét maga elé állítani s többé-kevésbé objektíválni tudó ember kiváltsága. A nagy tömeg azonban átlag kifelé, a tárgyi külső világban él, nem szokott s nem tud önmagára ráeszmélni, s amennyiben az önmegfigyelés álláspontját mégis magára erőszakolja, mint az ankét-módszer kérdőívére való feleletnél, igazában természetellenesnek érzi; önmaga lelkéről elfogult, külsőleg sugalmazott, illúziószerű, nem adekvát képet rajzol; e mellett küzd a kifejezéssel, a bizony éppen nem hajlékony szóval is.

Képzeljük el, hogy a Népszövetség jóhiszemű, de naiv lélekbúvárai százezerszám összegyűjtik a világ minden tája felől \$ nemzete köréből a legkülönbözőbb társadalmi állású, neveltetésű, műveltségi fokú, foglalkozású, egyben az önmegfigyelés kényes feladatának a legkülönbözőbb fokban megfelelő emberek introspektív válaszait a fönnebbi fogas kérdésekre. Lehet-e joggal ezeket a feleleteket közös nevezőre hozni, egyforma értékűnek minősíteni, ami az ankét-módszer előfeltétele? Szolgálhat-e ez a nagyon is vegyes introspektív értékű választömeg komolyabb tudományos általánosítás alapjául? Olyan könnyűszerrel, biztos érvénnyel, objektív igazságtartalommal s hűséggel lehet-e ezeket a kérdőíveket kitölteni, mint a statisztikai célból szétosztásra kerülő formulákat: hány szobából

áll a lakása? mennyi bért, adót fizet? hány cselédet vagy munkást tart? S ha fel is termők a pszichológiai optimumot az önmegfigyelés képességének egyforma, a közös nevezőt megengedő mértékére nézve, nem aggodalmat keltő-e a feleletre jelentkezők véletlensége? Nem zavarja-e meg az eredmények statisztikai görbéjét az a társadalomlélektani szempontból tagadhatatlan tény, hogy az e fajta kérdésekre való felelettől a társadalom széles, esetleg hideg és kényelmes rétege tartózkodik s a válaszadásra elsősorban a fontoskodók, a nagyképűek, a minden lében kanalak, a szellemi ubiquitous képviselői, a radikálisan fűrgék, a könnyen lelkesedők, az exaltációra hajlamos lelkek tolonganak? Ennek az ankét-módszernek statisztikai eredményét már a kiindulópont, a teljesen szabad jelentkezés, eleve meghamisítja: a tipikus átlag ennek a módszernek látszólag egyenes, de valójában nagyon is kacskaringós útján csak merő utópia.

Bonyolítja a kérdést, hogy itt a lelki életnek éppen a legmélyebb rétegeiben rejtőző, leghomályosabb mozzanatának, az érzelmek egyik bonyolult fájának megragadása forog szóban: a tudatnak nem egy külső tárgyát képviselő, én-ünkkel szembeszegezhető, hanem egy merőben szubjektív, irracionális mozzanatát, érzelmét kell az önmegfigyelésben járatlan embernek kibányásznia, — s hozzá mindjárt kvantifikálnia. Igaz, hogy a Nemzetközi Nevelésügyi Hivatal udvarias pszichológusai eleve felajánlanak bizonyos kvantifikáló jelzőket a hazafias érzelmek erősségének megállapítására: *a)* semmi, *b)* gyenge, *c)* közepes, *d)* erős, *e)* égő. Azonban hogyan alkalmazza, mihez mérje a habozó alany ezeket a mennyiségi indexeket? Minden mérés valami egységet tételez fel: mi itt a hazafiság érzelmének mértékegysége? Mi a kritériuma annak, hogy hazafiságom érzelmek éppen gyenge, közepes, erős vagy égő? Lehet-e ilyen szétfolyó jelzők merőben szubjektív s önkényes alkalmazásából komoly statisztikát* tipikus hű átlagot szerkeszteni, amihez további tudományos társadalompolitikai, pszichotechnikai vagy nevelési következtetéseket fűzhetünk?

Azt is figyelembe kell vennünk, hogy itt nemcsak aktuális érzelmek, hanem állandó érzelmi diszpozíciónak megállapításáról is van szó, ami kívül esik az egyén szubjektív megfigyelése körén. Mussolini pl. húsz évvel ezelőtt, amikor még Leninnel s a többi Svájcba menekült muszka s egyéb nemzetközi anarkistával cimboráskodott s minduntalan börtönbe került, a genfi lélekbúvárok kérdőívének első pontjára („milyennek ítéli hazafias érzelmének intenzitását?“) bizonyára az első fokkal, a semmi-vel válaszolt volna. Ez volt akkor aktuális érzelme. De öntudatlanul bizonyára ott rejtett a hamu alatt olasz voltának érzelmi diszpozíciója is, melyet a világháború később az égő jelzőre tüzesítve aktualizált. Éppen az érzelmi diszpozíciók a legkiszámíthatatlanabbak s leginkább ellentétekbe fejlődők, mert nem a tudatos ész fényében sűtkérezhetnek, hanem titokzatosan a lélek mélyebb irracionális rétegeiben húzódnak meg. Valaki kevésre ítélni hazafias érzelmének erejét. De ha az a föld s századok óta egybeforrott történeti közösség, melyet mások hazának mondanak, bajba kerül, egyszer csak tettebe szökken hazafiságának nem is sejtett, az észről „semminnek ítélt, lappangó érzelmi diszpozíciója. S viszont, aki „égő“ hazafisági fokot konstatal magában és a pszichológusok kérdőívét úgy tölti ki, hogy életét bármikor kész feláldozni hazájáért, esetleg a leggyávabban húzódik d, ha a hazának nevezett közösség veszedelemben forog.

Növeli a bajt, hogy az ábrándos lélekkutatók sehohsem definiálják, hogy mit is értenek hazafiságon. Mindjárt előljáróban azt a kérdést szegeznek mellünknek, vajjon a hatféle hazafisági erősség-jelző közül melyiket választjuk? Kétségkívül bajban volnának, ha a hazafiságnak valami bagolykomoly-tudós, elméleti meghatározását próbálnák megkísérelni. Mert

hisz mint minden érzelem, a hazafiság is voltaképpen csak átélhető, de nem definiálható: a racionális gondolatlelemek fogalmi hálójának nagyraszabott, durva szemein mindig kicsúszik. De meg nagyon is relatív és szétfolyó az a hazafiság: az egyik ember már „égő“ hazafiságot állapít meg magában, ha a hazáról szépen szónokol vagy költeményt zeng, a másik meg, ha abban fáradozik, hogy nemzete nyelvét az emberiség ősnyelvének mutassa ki. A hazafiság „fogalmát“ évszázadokon keresztül a hagyományos szólásmódok, a hazafias ajakgimnasztika és dörgedelmes szónokiság, a társadalmi klisé-formák annyira eltorzították s meghamisították, hogy ez alól a sűrű réteg alól igazán nehéz kikotorni azokat a biztos ismertetőjeleket, melyek útbagazítanak, mi az igaz hazafiság. Csak ezután kerülhetne a sor arra, hogy ezeket az ismertetőjeleket jömagunk lelkére gondosan alkalmazzuk. Az introspekció finomságának és biztonságának említett akadályai akkor is csak tovább merednének ránk.

De ne gondoljuk, hogy az örök béke lelki talajának első „módszeres“ puhatólói megelégszenek azzal, hogy a különféle országok fiait pusztán érzelmeik belső kitapogatására szólítják fel, mintegy megpszichológizáltatják. Bizony kikérdezik még őket egy sereg elméleti és gyakorlati politikai meggyőződésük felül is, ami már nem az introspekció, a magamagáról való szubjektív vallomás kérdése. Fölvetik pl. a kérdést: Mitől függ ön szerint a hazafias érzés: a faj, a nyelv, a vallás, a történelmi tradíciók, a politikai-társadalmi felfogások közösségétől, a röghöz és az ősközhöz, a dinasztiaiához vagy.. egyes történelmi személyekhez való ragaszkodástól? Ha vannak vagy voltak gyermekei jónak találja-e, hogy az iskola a hazafias érzést fejleszti? Nem gondolja-e, hogy ez a nevelés hozzájárul ahhoz, hogy az emberek elfogadják a háborút? Az utóbbi kérdés már nyilván a pedagógiai pacifizmus sugalmazó hangja, mely az örök béke legbiztosabb zálogát abban látja, hogy a következő nemzedék már az iskolában meggyűlölje a háborút, s ha kell, hazája rovására is az egyetemes emberiség egyelőre absztrakt és sápadt eszményéért rajongjon.

A kérdőív a háborúk kitörésének mázsás súlyú problémáját a következő kérdésnek mindent boldogan egyszerűsítő grammos mérlegére helyezi: Ha kitör a háború, ön szerint mi ennek az oka: anyagi érdek, nacionalizmus vagy radikalizmus, homályos érzelmek (des sentiments obscures), vagy egyéni ambíciók? A következő kérdés már egyenest szuggesztív természetű: Több vagy kevesebb bizalommal lenne-e bizonyos államok iránt, ha teljesen demokratikus alapon (de façon absolument démocratique) volnának szervezve és kormányozva? Tisztelettel kérhetjük a hidegen ankétező pszichológusokat, most már mint szociológusokat: mi az a „teljesen demokratikus alap“? Nem ismét egy üres, szétfolyó, tartalmában merőben határozatlan és relatív frázissal állunk itt szemben? Mi mindent tarthatnak a válaszadók politikai meggyőződésük szerint „teljesen demokratikus alapnak“!

Pszichológusaink, mint társadalombúvárok, a hazafiság érzelmének tisztázásához feltétlenül szükségesnek tartják az emberek oly irányú meggyőződésének kivizsgálását is, vájjon a hadseregek a külső veszedelmek elhárítására, vagy pedig csak a belső veszélyek (forradalmi mozgalmak) megakadályozására valók-e? Sőt tovább mennek. Ezt a bizalmas kérdést intézik a kérdőívet mind nagyobb önérettel, fontosságának fokozódó tudatával forgató alanyhoz: Van-e bizalma a Népszövetségben arra nézve, hogy a nemzetek közötti konfliktusoknak véget vessen? Szükségesnek, szükségtelennek vagy károsnak tartja-e a Népszövetséget? Érez-e Ön a Népszövetség iránt hazafias érzelmhez hasonlót, pl. vágyat, hogy annak a közösségnek szentelje magát, melyet ez képvisel, még közelebbi érdekek

feláldozásával is? Hazafias érzését befolyásolta-e a háború, erősebbé tette-e, vagy ellenkezőleg?

Hogy az utóbbi kérdésekre mi lehet minden trianoni magyar felelete, nem kétséges. Ezt a jámbor pszichológusok eleve tudhatnák az anketómódszer minden körülményes apparátusa nélkül is. Csonka-Magyarországnak majdnem negyedére vakon leszabdalt térképe magában hangos válasz. De egyben kétségtelen és határozott felelet arra a kérdésre is, melyet a békeparancsok szörnyű igazságtalanságát megrögzíteni hivatott Népszövetség derék lélekbúvárai utoljára vetnek föl: „Ezt az anketót ön hasznosnak, haszontalannak vagy károsnak tartja-e?”

KORNIS GYULA.

ÁZSIA FELÉ.

A KULTÚRÁNAK is megvannak a maga külpolitikai kérdései, s ezek közül nem utolsó jelentőségű az a törekvés, mely a régen elrekesztett ázsiai ősforrások mesterséges gátjait készül bontogatni. Egyetemes a vágy, hogy az amerikanizmus szélhámoskodásával fenyegetett poshadózó európai kultúra valami egészségesebbel fölfrissíttessék s ma már nem csupán elszigetelt álmodozók lelkében él a sejtelem, hogy Ázsia mélyebbről fakadó, tisztábbra szűrt s etikailag emelkedettebb gondolkozásának hatása, minden sokévezredes ősisége mellett is, megújhodást jelenthetne ebben az egészségre szomjazó, megcsömörlött világban. A sejtelem él, a vágy fokozódik, de tudatosan célratörő cselekedet még alig-alig mutatkozik, mivelhogy óriásiak az akadályok, amelyek elébe tornyosulnak. Mindenekfölött az a még sokkal áthatolhatatlanabb ellen-kínaifal, amelyet az eredetiségére hiú európai kultúra már kétezer esztendővel ezelőtt tolt maga elé az Uraiiig és a Kaukázusig azzal, hogy minden hágóját és szorosát gondosan eltömte, nehogy folytatódjék az a gondolat-átáramlás, mely kibontakozni segítette s mely netalán végképp Ázsia szellemi gyarmatává tette volna. Kezdetben való kétségtelen gyarmatállapotát már a görögség fénykorában sikerült annyira-amennyire letagadnia. Európa már akkor makacsul védekezett Ázsia anyánk szellemi javainak további átszüremlése ellen, elzárkózott előle s hogy az ősi hatásnak még a nyomait is eltüntesse, sietve törölte le a homéroszi époszok fémjelzéséről a Mahá-Bhárata pecsétjét s fölháborodva hallgattatta el azt a hellén filozófust, aki társaival szemben vitatni merete, hogy a görög filozófia csak zsenge hajtás a barbár ázsiai gondolkodás törzsökén.

Európának erről az ellen-kínaifal mögé való zárkózásáról két évezreden keresztül jóformán senki sem érezte meg, hogy veszteség. Alig félszázada, hogy itt-ott mégis komolyabban gyanítgatni kezdtek egyesek. A szórványos gyanítgatások lassan-lassan bizonyossággá, majd egyetemes meggyőződéssé váltak s ma már senki sem sürgetné az örültek házába azt a művészelkű francia testvérpárt, aki Hokusai rajzaiban és színes fametszeteiben temérdek erejű zsenialitást látott. Ma már mindenek szemében nyilvánvaló, hogy a további makacs elzárkózás kész veszteség, a torlaszok megnyitása viszont reménység az esengett megújhodás felé.

De kik legyenek a torlaszok megnyitói, kik verjenek hidat az ázsiai meg az európai észjárásnak két évezred idegenségével egyre mélyebbre vajt szakadékaik fölött? Hol van Európában az a nép, mely közvetítő lehet e két merőben ellentétes gondolkozásmód kiegyenlítéséből? Európa népei csodálatos értetlenséggel állanak meg minden előtt, ami Ázsia kultúrájának méltó büszkesége s mennél tipikusabban európaiak, annál értede-

nebbül. Az angolnak meg volna hozzá a módja, hogy ezt a közvetítő szetepet megszerezze, hiszen befészkelte magát azon a földrészen s a legősibb kultúra főfészke az ő gyarmata. Csakhogy az angol orientálisták gyakorlati emberek, akiket elsősorban a politikai és a kereskedelmi érdek irányít. Jellemző, hogy az egyetlen valóban nagyszabású olynemű cselekedet, mely érdektelenül és tisztán' szellemi értékeléssel csakugyan az ázsiai gondolatvilág közvetítését vállalta, — bárha átültetésében az ő nagytudományú filológusaik munkája — érdemben egy barbár ázsiai uralkodóé. Értjük alatta Ázsia szent könyveinek és vallásfilozófiai iratainak azt az ötvenkötetes remek sorozatát, mely „Sacred Books of the East“ címen Csulalongkom sziámi király kezdeményezésére, szellemi és anyagi támogatásával jött létre. Ezt a világot jelentő gondolat tömeget nem az angol szerezte meg Európának, hanem Ázsia kínálta föl neki. Túlfelől bontották meg az ellen-kínaifalat.

A többi tipikusan európai nép, ha foglalkozik is Ázsia szellemi termékeivel, jóformán csak filológizál s bármily tudományos készséggel tegye is: jaj annak a keleti fantáziaalkotásnak, amelyet szellemi és erkölcsi magvában magyarázni kezd. Párizsi agyvelővel ilyesmit nemhogy mélyére hatolva földeríteni, de még megközelíteni is alig lehet. Gustave Le Bon, a filozófus, esztendőket töltött Indiában és hatalmas munkában írta meg az indiai művelődés történetét. Ezt a munkát az európai mérleg aranyfontokkal mázsálta meg, de bizonyos, hogy egy analfabéta hindu siheder nagyot nézne, ha végig kellene hallgatnia, hogyan boncolgatja a két roppant époszt a nagy párizsi gondolkozó, annyira távol jár értelmezése attól, amibe ezt a sihedert a vásári reátátorok és ezeknek toprongyos, félmeztelen, ugyan csak analfabéta hallgatói olyan könnyű szerrel bevezették.

Mivé fakul Ázsia közepétől Európa közepéig egy fantasztikus költemény izzó-drágaköves színtombolása, mikor a Mezőkövesdtől Budapestig való arasznyi úton már egy hímes szövetdarabról is minden leporlik, ami szín és ragyogás! Ami ott, abban a Kárpátok közé csöppent talpalatnyi Ázsiában a pipacs, a pázsit, a búzavirág, meg a boglárka színeiben égett, az Budapesten már az orgonalila bágyadt árnyalataiba öltözik s mire Párizsba kerül, bizonyára ezüstsziürkévé fakul; Európa a maga képére gyúrja. És amit ezzel a színekben lángoló virágiratos himzéssel cselekszik, lényegében ugyanazt követi el az ázsiai fantázia hímes gondolatremekeivel szemben is. Közvetítő kell, aki nem bágyaszt, nem fakít, aki hamvastul tudja továbbadni, amihez az Uralon túlról hozzáfért s aki meg tudja értetni Európával, hogy éppen ez a hamv a tenger okulást jelentő érték, amelyet Európa egy ösztönös mozdulattal, oly meggondolatlanul mindig letöröl.

Közvetítő a két világrész eszejárása között csak olyan európai nép lehet, mely féllábbal még Ázsiában él, vagy fele szívével még oda visszahúz. Bármennyire fölöttük legyenek is tudományos felkészültség dolgában ma még a többiek, az igazi, a lelki közvetítés mégis csak azokra vár, akikben az érzelmi rokonság s ennél fogva a megértés lehetősége nagyobb. Ezeknek kell a nagy, Keletről esengett megújhodást előkészíteniük.

Más és más alapon három, azaz hogy inkább csak két nép lelke gyanítható alkalmasnak e sokágú feladatra. Mindenekfölött az orosz. Az egyetlen európai nép, mely féllábbal még valóságosan Ázsiában él s melynek legragyogóbb szellemi kicsúcsosodásait egyenesen az ázsiai lélek erkölcsi mélysége és az ázsiai észjárás kozmikus titkok felé révedező misztikuma emelte a nagy európai szellemtársak fölibe. Abból, amit az orosz lélekből ismerünk, úgy gyanítjuk, hogy ha nem is egész Ázsiához, de India gondolatvilágához egyetlen más európai nép se férközhetik oly közel, mint éppen az orosz.

A másik nép, amelyre nem annyira a Kelethez húzódó lelkialkata, mint inkább különleges történelmi kialakulása és a Kelettel kapcsolatos múltja;?miatt gondolunk: a spanyol. Szűkebb korlátok között ennek is a tudatos közvetítő szerepét szánnánk, hiszen közel egy ezredéven keresztül, versenytárs nélkül játszott a már az öntudatlan közvetítő szerepét; attól fogva, hogy az inkább elfogadó és továbbadó, mint eredeti arab kultúrával kölcsönös csereviszonyba lépett mind e mai napig, mai egyetemének mélyenjáró arabistákban bővelkedő, kissé még mindig keleti jellegéig. Amit nemesebb keleti kultúrának, nagy általánosságban ázsiai léleknek nevezünk s amit mindenképp az jellemez, hogy az alsóbb népesség lelkét is át tudja jární, annak az arab maga is inkább csak közvetítője, így hát az, amit a spanyol Ázsia lelkének mélyebb megismerésében adhat: szűk, egyoldalú és másodkézből való. Ami indiai volt, annak előbb semmivé kell válnia, hogy a spanyol másodközvetítés által európaivá válhassék. Viszont azonban bizonyos, hogy az a kevés, amit Európa a középkor derekán India bölcsességéből megismert: az mind az arab csatornán folydogált Európa legnyugatibb kapujáig, ahonnan azután népkönyvek, novella-gyűjtemények és széphistóriák formájában következetesen a spanyol bocsátotta szárnyra, hogy végigjárja Európát s eredeti hamvának újra meg újra való letörlése után legalább magvával befészkelődjék valamennyi nemzetnek irodalmába. (Sendebar: *História Septem Sapientum*: Ponciánus históriája; Calila és Dimna: *Directorium vitae humanae*; Barlám és Jozafát legendája; El Conde Lucanor; *Disciplina Gericalis* stb., stb.)

Az a feltűnő különösség, hogy az ázsiai lélek a középkorban ilyen roppant vargabetűvel Európa túlsó felén tör magának utat a tőle legtávolabbra eső ibériai kapun: élesen bizonyítja, hogy az igazi közvetítés legtermészetesebb módja a kétoldalú s eredményesen csak a két világrész egy-egy képviselőjének közös munkája végezheti el; az európai csak akkor ér célt, ha egy ázsiai elébe megy. Az arab ugyanazt a szerepet játssza a XIII. század Don Fadrique és Don Juan Manuel infánsaival, mint Sziám nagy kultúrfejedelme a XX. század T. W. Rhys Davidsaival és Frederic Max-Müllereivel szemben: fölkinálja Ázsia szellemi kincsét s kezére játszik az elfogadónak.

A harmadik nép, melyet eredeténél, megszakadt, de meg nem szűnt rokonságánál, lelki alkatánál, hallgatag, elmerülésre hajlamos természeténél s eszejárásának és veleszületett ízlésének vissza-visszaütő keleti vonásainál fogva alkalmasnak sejtethünk arra, hogy a két világrészt összekötő szellemi híd verésében jelentős részt vegyen: — a miénk. A magyar ezer évig nem látta meg, hogy e két világrész között való hídverés volt az igazi küldetése s ha idején fölismeri s e fölismeréssel élni is tud, bizonyára előnyösebben változtat Európa szellemi arculatán, mint változtatott a politikai térképén azzal, hogy tágranyitott kapu helyett védőbástyaként meredt a Kelet elébe. Késő bánattal most Turánt emleget és a turáni ködöt nézi. Csakhogy nem merengni kell ám ezen a ködön, hanem elosztlatni! Nekimenni a tudomány minden modern fegyverével és világosságot terem eni a helyén. Mert a mögött a kavargó, aranyporos köd mögött napvilág van, Kína és Japán felől már derítgetik, de addig bizony föl nem szakadozik, míg innenfelől is belé nem tűz a nap. Okakura Kakuzo, a japán gondolkozó, aki mellékesen a kínai történetírók munkáinak is szorgalmas lapozgatója, hitelesnek látszó ősforrások alapján azt állítja, hogy a hún népek már századokkal Attila előtt Buddha követői voltak. Oda-vetett megjegyzés ez csupán, egy egészen más természetű dolgok felett elmélkedő könyvben. De éppen azért, mert odavetett megjegyzés, mely csak írásközben került emlékezetéből a tolla hegyére, jelentős elejtett szó,

amely mögött sok minden bennünket érdeklő dolognak kell rejlenie. Olyan ez az állítás, mintha Yokohamából egyenesen idekiáltaná valaki: igaz-e, mondjátok?! De tudunk mi erre a kérdésre válaszolni? Lehetséges, hogy ne tudjunk? Lehetséges, hogy sohase tudjunk? Zeng az ország a turánizmus jelszavaitól, de hol van hát az az orientalista tudós-hadsereg, mely a szigorú tudományosság mérlegére és boncoló kése alá vesse Okakura Kakuzo állítólagos vagy valóságos dokumentumait: a buddhista hunt, a fehér lónak szentelt loh-yangi kolostortemplomot és még sok más ránk nézve rengeteg jelentőségű, minden célzatosság nélkül elejtetett megjegyzést? Kinek a kötelessége ez, ha nem a miénk?

A Kelettel ma már minden kultúránk komolyan foglalkozik; de ha ebben a kérdésben a legtermészetesebb valami: a lelki adottság, az észjárás hasonlósága és az érzésszel rokonság döntene, kétségtelen, hogy csupán az orosz meg a magyar közelíthetné meg az ideált: azt, hogy orientalista egyetemi tanszékeivel és tudósaival túljusson a filológia korlátáin. A spanyol ilyen értelemben már elvégezte történelmi feladatát. Az orosz orientálistizmus ez idő szerint csupán lehetőség; lappangó energia, mely valamennyi más népénél többet tehet, mihelyt fölszabadul.

A mi orientálistizmusunk még csak idea, vágy és öntudatlan rátermettség. Mint idea, kultúránk legnagyobbvonalú külpolitikai kérdése; mint vágy, újraébredő nemzeti öntudatunkkal párhuzamosan erősödő lelki jelenség, hiszen egyrészt Ősi eredetünk kibogozására sarkal, másrészt azzal kecsegtet, hogy két világrész gondolatcseréjében idővel vezető szerepünk lehet; az öntudatlan rátermettség pedig olyan alapföltétel, amelyet tudatossá tenni és kizsákmányolni egyenesen kötelesség s már csak a célratoró akarat dolga.

Magyarozásznak annyi az egyeteme, hogy közülök egyet könnyűszerelemmel lehetne arra kijelölni, hogy megfelelő fakultásának évtizedek fokozatosan fejlesztő munkája következtében hangsúlyozottan orientálista jellege legyen. Nem volna szabad visszahőkölni az úttörés darabos munkájától; a buzdítástól, az ösztöndíjszórástól sem; sőt attól sem, hogy az igazi kezdet kezdetéig bizony jókora lépcsőfokok vezetnek s előbb egyetemi nyelvtanítókat, majd egyetemi tanárokat kell Kínából, Japánból, Mandzsúriából és másfelől hozatni s csak azután következhetik el majd az a korszak, amelyben a keleti nyelvek és kultúrák minden egyes tanszékén már egy-egy olyan magyar professzor ül, akit Ázsia megfelelő főiskoláján járatunk, aki választott tárgyát felsőbb fokon akár azon a nyelven is adhatja elő, aki a maga területén — hol idehaza, hol odatúl — önálló kutatásokat végez s akinek tekintélye előtt megnyílnak Kelet idegen szem előtt rejtgetett könyvtárai és levéltárai.

Ezekkel az önálló kutatásokkal minden bizonnyal földerülne az a rejtelmes turáni kód, mely ha csak így tétlenül, ábrándozva nézzük: megindul felénk és elborít.

Ázsia szót kér, meg akarja értetni magát. Legrejtelmesebb darabjának, — egy kiváló japán elme gyanítása szerint: legősibb kultúrájú és legnemesebb lelkiségű darabjának — a szumír múlt még fölhasználható temetőjével egyetemben mi volnánk született földérinti és szellemi tolmácsai. Annak a roppant sávnak, amelyen most úgy szeretjük szép, cifra díszbetűkkel végigírni a „Turán“ szót. Könnyű dolog; jámbor kalligrafiisműkedvelők gyönyörűsége. De egész szellemi energiánkkal befészkelődni mindenüvé, ahová földabroszainkon ezt az öt betűt végigszórtuk, mindent végigvizsgálni, megérteni és meg is értetni, ami egyik betűtől a másikig van, az végtelenül nehéz. Feladatnak azonban talán a legdicsebb, mely a világ kultúrpolitikai tetteiből nekünk valaha kínálkozhatott. Ragadjuk

meg. Fúrja keresztül magyar szemek pillantása azt az aranyporos ködöt, mely minden másalkotású szem számára áthatolhatatlan. A magyar szem látása más, mint a nyugati népeké s a különbség oka még mindig egy Ázsiából hozott belső látószerv csökevénye. Erőszakoljuk munkára ezt a csökevényt, dolgoztassuk, fejlesszük újra szervvé s Kelet misztériumainak földelésében, ropant szellemi és erkölcsi értékeinek átömlésztésében miénk lehet a vezető szerep, mely a megújódást szomjúhozó európai kultúrát örök hálára vagy legalább is tisztelettudó főhajtásra kötelezi.

HARSÁNYI KÁLMÁN.

ROTHERMERE LORD AKCIÓJA ÉS A MAGYAR BÉKEREVÍZIÓS LIGA MEGALKULÁSA.

MAGYAR SZEMPONTBÓL az idei nyárnak legnagyobb jelentőségű nemzetközi sajtóeseménye kétségenkívül Rothermere lordnak az a cikke volt, amely két hónappal ezelőtt a „Daily Mail“-ben napvilágot látva a trianoni békeszerződés revíziója mellett tört lándzsát. Eltekintve attól a helyzettől, amelyet a „Daily Mail“ az angol, illetőleg a nemzetközi sajtóban elfoglal, e cikknek különösebb fontosságot azért kell tulajdonítani, mert kezdeté is volt egy olyan sajtóakciónak, amelynek erélyes folytatását Rothermere lord Benes cseh külügyminiszterhez intézett többrendbeli táviratában a legnagyobb határozottsággal jelentette be.

A magyar közvélemény hajlandó Rothermere lord ez akcióját teljesen magában álló és minden előzmény nélkül való Deus ex machina-féle dolognak tartani. E felfogás téves. A párizsi békeszerződések aláírásain a tinta meg sem száradt, mikor a békekonferencia egyik amerikai gazdasági szakértője, Keynes I. Maynard „The economic consequences of the peace“ (1919) című művében megdöbbenően éles kritikával világított rá e szerződéseknek az európai békére nagy veszedelmet okozható súlyos tévedéseire.

A trianoni békeszerződés még alá sem volt írva, mikor az angol alsóházban (1920. március 5-én) Elliot kapitány kijelentette, hogy Magyarország új határai teljesen lehetetlenek és hogy ilyen országhatár sohasem volt még sehol a világon. Ugyanekkor az angol parlament mind a két házában a legkiválóbb angol politikusok: lord Newton, Bryce, Sydenham, Montague of Beaulieu, lord Parmoore stb. ékesszólásuk egész művészetével bélyegezték meg azt az igazságtalanságot, amelyet a trianoni béke diktálói Magyarország feldarabolásával elkövettek. Felszólásaikban kevésbé vezette őket az irántunk érzett rokonszenv, mint az Európa békéje miatt való aggodalom, mert beszédeikben nyíltan hangoztatták, hogy Magyarország feldarabolásával Közép-Európában olyan tűzfészket teremtettek, amely minden pillanatban lángalobbantója lehet egy új világháborúnak.

Wilson elnök külügyi államtitkára, Lansing Róbert, a békekonferencia egyik tekintélyes tagja, 1921-ben megjelent „The peace negotiations“ című könyvében kijelentette, hogy a párizsi békeszerződésekben a népek önrendelkezési joga, amelynek alapján akarta Wilson felépítem Európa új államjogi elrendezését, pusztá frázissá lett, amelyet a nyugtalan politikai elemek sok országban a meglévő államrend felbontására használtak ki és sok helyen erőszakkal vették el annak alapján a felségjogot a területek és államközösségek felett olyanok kezéből, alak ezt régi idők óta teljes joggal gyakorolták. Területéhes nemzetek igényeiket az önrendelkezési jogra való hivatkozásra alapították.

Egy másik előkelő résztvevője e konferenciáknak, Nitti egész sorát írta meg a könyveknek, amelyekben igazán megsemmisítő kritikával mutatta ki e békeszerződéseknek igazságtalan, éppen azért Európa békéjére legnagyobb veszedelmet rejtő intézkedéseit.

„La pace“ című, magyarul is megjelent könyvében minket, magyarokat

érdeklően a következő sorok olvashatók: „Magyarország szétदारabolása rettenetes igazságtalanság és akkora erkölcstelenség volt, hogy a felelőséget érette senki sem akarja elvállalni. A francia politikusok könyvekben, beszédekben felpanaszolják azt, ami Magyarországgal történt. Az angolok és az olaszok nem akarnak tudni róla. Nincs is más orvossága, mint az őszinte és becsületes megegyezésen alapuló békerevizió, amely még most beleütközik ugyan némelyek érzékenységébe, de nemsokára, mint elkerülhetetlen szükségszerűség fog előtérbe nyomulni. Sokan elismerik szükségszerűségét már most is az amerikai és angol politikusok közül, sőt Franciaországban, is nagy előhaladást tett ez eszme, habár nem is merik sokan bevallani. A revízió előbb-utóbb elkerülhetetlenné válik“.

Nitti helyesen állapítja meg, hogy a békerevizió gondolata és vele együtt a Magyarország ellen elkövetett igazságtalanság jóvátételének szükségérzete is az európai közvéleményben egyre határozottabb követelmény gyanánt jelentkezik. Egész irodalma van már e kérdésnek, amelyről a magyar közönségnek jó tájékoztatóul szolgálhat Szádeczky K. Lajosnak „A békerevizió kérdése“ című 1926-ban megjelent műve.

Ez irodalom termékeinek tanulmánya alapján a magyar kérdésre vonatkozóan a következők állapíthatók meg:

Az európai közvéleményben mindinkább kezd megszilárdulni az a meggyőződés, hogy

a) Magyarország szétदारabolása a legnagyobb igazságtalanság volt és pedig azért, mert a magyar lakosságnak az új határ mentén igen nagy tömegét vetette kultúrában alatta álló ellenséges érületű nemzetek alá és hogy e békeszerződés megalkotói, — mint Toynbee Arthur „Survey of International Affairs“ című művében írta — nemcsak a földrajzi szükségesség határait lépték át, hanem megsértették az igazságosság, a mérséklet és a bölcsesség határát is.

b) A magyar népnek jutott valamennyi legyőzött nép között a leggonoszabb sors, de ez a tehetséges és felsőbbeségű nép nem fogja soha önként elismerni mai határait és valószínűen lesz valamikor alkalmuk és hatalma ahhoz, hogy azokon változtasson. Ebben neki segítségére lehetnek a hasonlóan nagy sérelmeket szenvedett németek, bolgárok, litvánok, sőt még az oroszok is. (Garvin: The eventful Years. 1925.) Ezért a megcsontított Magyarország Közép-Európában olyan átiandó tűzfészek, amely egy újabb világháború okozásával lángra lobbanthatja egész Európát.

c) E veszedelem elhárításának nincs más módja, min az őszinte és becsületes megegyezésen alapuló békerevizió, amely Magyarországot illetően a következőkben állana: visszaadni az új határmentén végighúzó nagy magyar területeket. A többi lekapcsolt területek, ahol a magyarság tényleg kisebbség szemben az államalkotó többséggel, továbbra is megmaradnának azoknak az államoknak birtokában, amelyeknél a párizsi békekonferencia odaitélte. E területeken azonban az eddiginél is hatásosabban kell biztosítani a magyar kisebbség jogait, sőt az a vélemény is erősödik, hogy az idegen uralom alá jutott magyarság második nagy tömbjének, a félmilliónyi székelységnek nemcsak kulturális és nemzeti, hanem területi autonómiát is kell adni. (Bryce lord beszéde a lordok házában. John M. Cabot: The Racial Conflict in Transylvania. 1926. Boston. Bacon Press.)

Ezeknek a megvalósítására az európai közvéleményben fokozatosan fejlődő felfogás szerint a békerevizió minket illető eredménye és egyúttal Európa békéjének legerősebb biztosítója. Ezt ugyancsak e közvélemény ítélete szerint be kell látniok a párizsi békeszerződések nyerteseinek is, ha az emberiségre bűnös önzéssel nem kívánják még egyszer rázúdítani a legszörnyűsebb új világháború rettenetességeit. Egy második világháborúnak nem szabad bekövetkeznie, mert az az emberi civilizáció elpusztulását vonná maga után. Ezért a békerevizió nemcsak a békeszerződések károsultjainak az ügye és érdeke, hanem az összes civilizált emberiségnek is.

Rothermere lord akciója ennek az egyre erősödő meggyőződésnek erővel és nagyobb publicitással teljes kifejezése. A lényeges különbség közte és előzői között abban van, hogy ő nemcsak magát az igazságtalanságot

állapítja meg, és nem marad meg az arra vonatkozó óhajlás teoretikus álláspontján, hogy az elkövetett igazságtalanságot jóvá kell tenni, hanem kimondja azt is, hogy ezt az igazságtalanságot azok kötelesek jóvá tenni, akik elkövezték.

Elkövezték a nagyhatalmak: Anglia, Amerika és Franciaország, amelyek saját bevallásuk szerint azért harcoltak a világháborúban anyagi és erkölcsi erejük végső megfeszítéséig, hogy felszabadítsák az idegen elnyomás alatt élő kisebb nemzeteket. Akik egy nagy történelmi igazságtalanság megszüntetése érdekében saját létük kockára tételével harcoltak, nem tekinthetik győzelmük jutalmának egy újabb történelmi igazságtalanság megalkotását. Az elnyomott népek felszabadításáért vívott háborúnak nem lehet olyan erkölcstelen eredménye, hogy az elnyomottakból elnyomók és az elnyomókból elnyomottak legyenek.

Rothermere lord akciója abban különbözik minden eddigittől, hogy ő maga akar elsősorban küzdeni azért, hogy azok, akik Magyarországgal szemben a megállapított igazságtalanságokért felelősek, jóvá is tegyék azokat. E küzdelméhez segítőtársul hívta a magyar nemzetet, bár tudja, hogy azt nem elégíti ki a jóvátételnek az a mértéke, amelyet ezidőszert megvalósíthatónak tart.

A magyar közvélemény megértette Rothermere lord üzenetét. Elismerésének és hálájának imponáló megnyilatkozásával válaszolt rá. Azoknak a kiváló férfiaknak bölcseségétől és politikai belátásától függ, akik e mozgalom élén állanak, hogy az el ne lankadjon vagy el ne fajuljon. E mozgalom szabályos mederbe való terelésének céljából alakult meg augusztus 12-én Herzeg Ferenc és Sebess Dénes elnöksége alatt a „Magyar Revíziós Liga”⁴. E két kiváló férfiú egyénisége kezesség arra, hogy ez új szervezetben Rothermere lord meg fogja találni magyar részről azt a segítő társat, amelyre számított.

Az a küzdelem, amelyre Rothermere lord vállalkozott s amelyhez segítőtársul a magyar társadalom a „Magyar Revíziós Liga” keretében melléje állott, nem lesz sem rövid, sem könnyű. Ellenkezően, hosszú és nehéz lesz. Sőt valószínű, hogy több akciója sikertelen fog maradni. A párizsi békeszerződések nem hasonlítanak Jerikó falaihoz, amelyek hangos trombitaharsogásra összeomlottak. A legmodernebb erődítmények azok, amelyeket csak kitartó és rendszeres ostrommal lehet megvívni. Az ilyen sikeres végrehajtásához nagyobb szükség van az ostromló fél erős akaratra, hidegvérű megfontoltságára és szívós kitartására, mint huszáros lendületére és lekesült merészségére.

Ezért nem jogosulatlan az a kérdés, hogy a magyar társadalom sikeresen felhasználható-e egy ilyen, temperamentumunknak szokatlan, sőt vele ellentétes modorú szellemi hadviselésre?

De nem szabad kételkednünk a küzdelem kezdetének pillanatában.

Ellenkezően, hinnünk kell, hogy új helyzetünkben ezt is meg fogjuk tanulni éppen olyan sikeresen, mint huszáraink megtanulták a világháborúban a gyalogszerrel vívott lövészárkok-harcot.

JANCSÓ BENEDEK.

ANGLIA ÉS A KÖZÉPEURÓPAI KÉRDÉS.

A NEMZETKÖZI POLITIKA homlokterébe e nyár eseményei a közép-európai kérdéseket állították, amelyeket a győztes nagyhatalmak alighanem szívesen tekintenének „a középeurópai problémádnak és hoznának kényelmi okokból közös nevezőre. Ám bármennyire alkalmatlan is Nyugatnak a felismerés: itt nem egy problémáról van szó, hanem a súlyos kérdések sokaságáról. Elismeri ezt a Timesnek az a fontos, kitűnő ismeretek alapján s jeles tollal írt vezetőcikke (júl 27.), amelyben „Középeurópa helyzetével” (The Plight of Central Europe) foglalkozik s amely kétségkívül hű tükrö az angol hivatalos felfogásnak.

A nevezetes cikk hüvös és kedvetlen. A világ első hírlapja mindig tartózkodó, s különösen vezetőcikkeiben az; Középeurópa helyzetének vizsgálata azonban a szokottnál is kevésbé hevíti. A cikkíró az osztrák közársaság politikai állapotának elég részletes jellemzéséből indul ki, amelyben — a júliusi események után — a „békülékenységek és a nyugalomnak“ feltételeit nem találja meg. A bécsi helyzettel azóta még egyszer, igen kimerítően foglalkozott a Times, a teljes rezignáció hangján: a válságból, nem lát kivezető utat. Ugyanilyen szomorúnak ítéli —, királyának halála óta — Románia belső politikai képét. „Az összes utódállamoknak megvannak a maguk zavarai és vélt sérelmei“, folytatja a cikk, hogy nagyhirtelen Magyarország „területi aspirációinál“ végezze szemlélődését. Gyanakvó lélek azt hitetné, hogy a háttér e széles rajzára a cikkírónak azért volt szüksége, mert tanácsait, sőt szemrehányásait, amelyek a cikk másik felét teszik ki, nem kívánta egyedül Magyarországhoz intézni. Ám a gyanakvás alaptalan: a hivatalos Anglia valóban egységes középeurópai problémát lát, ebben hazánk csak egyik pont; a kérdéseket nem is kívánja elkülöníteni, s e kollektív elbánásban bizonyos fenyegetés is rejtezik.

Ennek az egységesített problémának kulcsa az utódállamok békés, gazdasági csoportosulása az imént még annyira lemondóan megítélt Ausztria körül. A Times Bécs gazdasági fontosságát egyszerűen „óriási“nak tartja. s azt a barátságos intelmet küldi az összes utódállamok címére, hogy nyugalomuk, prosperitásuk, mindenekfelett pedig európai hitelképességük érdekében „bontsák le vámsorompóikat és használják fel azokat a szolgáltatásokat, amelyeket Ausztria és tőkéje nekik nyújthat“.

A hírlapok tudósításaiból eléggé ismeretes, hogy a trianoni szerződés-revizíóját mily fagyosan utasítja el a Times. Két dolog feltűnő itt és érdemel feljegyzést. Hazánk belsőpolitikai képét ez a sokat tudó forrás érthetetlenül, sötétén látja: „Csonka-Magyarországon a régi(?)faji, politikai és osztály-ellentétek tovább élnek, sőt a szocializmus megerősödése és a bolsevista, agitáció következtetésképp súlyosodtak.“ E diagnózissal szemben épp oly tanácstalanul állunk, mint amily érthetetlen az a felszólítás, melyet a Times hozzánk és a kisántánt államaihoz intéz.

„Az utódállamok felvilágosult hazafijainak egy céljuk lehet: elterelni a nép gondolkodását a határon túlnyúló, meddő aspirációkról és belső problémáik felé irányítani. (Ez nekünk, magyaroknak szól.) Az a feladatuk, hogy a határaikon, belül élő kevert fajokat (ezen a Times nyilván a különböző nemzetiségi kisebbségeket érti) asszimilálják és megtöltsék őket a közös nemzetiség érzékével, amely fokozatosan felszívja vagy feledésbe meríti a hagyományos különbségeket és a hagyományos ellenségeskedést.“ (Ez viszont amaz államoknak szól, amelyeknek magyar minoritásaik vannak.)

Ez elég nyílt beszéd s ezt az újabb elméletet szembeállítani a párizsi békék eszmevilágával könnyű, tehát nem is vonzó feladat. Nagyon megjegyeztük magunknak, hogy az Osztrák-Magyar Monarchia ellen ennek az elméletnek éppen az ellenkezőjét érvényesítették a győztesek s mikor nyolc-év előtt Wilson vezérletével szétszabdalták a ma — gazdaságilag! — annyira megcsodált és ismét hón óhajtott dunai egységet, akkor a Times nemcsak a nemzetiségeknek, hanem még a „faji csoportoknak“ (nuclei) teljes szabadságáért is küzdött. A Times tehát revízióellenes, a párizsi békék elvi alapján áll, a nemzetek önrendelkezési jogának Wilson-féle elvét ellenben cserbenhagyja. Nem csoda. Ezen a téren világszerte az: elméletnek és gyakorlatnak bámulatraméltó zűrzavara észlelhető s maga a hivatalos és félhivatalos Anglia is tétován imbolyog az útvesztőben.

Itt van például a Fortnightly Review legújabb számában (szept., 307.1.) a jeles „Augui“-nak cikke: „Béke Európában.“ A békeszerződések, teremtette egysúlyban látja ő is ennek a békének garanciáját, mint a Times-

Másszóval törhetetlen híve a francia-angol ántántnak és az Ausztria körül kialakuló középeurópai gazdasági szerkezetnek. Az ilyenén konszolidáció csak Olaszország és Magyarország késleltetik:

„Magyarország helyzetére és sérelmeire egy erős, mondhatnék erőszakos propaganda hívta fel legújabbán figyelmünket. Ez az erőszakosság Magyarország ügyének rossz szolgálatot tett, mert a kisántant államainak ellenállását megnehezítette. Azt hisszük, hogy Magyarország és szomszédai közt oly természetűek az ellentétek, hogy meg sem vitathatók, még kevésbé oldhatók meg, míg a kölcsönös viszony közöttük annyira ki nem elégítő, mint mostanság.“

Majd Wickham Steed szavaival sürget harmóniát és megértést — de itt is rosszul járunk, mert Wickham Steed mindenkivel harmonizál, csak a magyarokkal nem s rajtuk kívül mindenkit megért.

Kétségekívül legfigyelemreméltóbb része „Árgus“ cikkének az alighanem magyar címre küldött befejezése:

„óva intünk a fogalmi előítéletek veszedelmétől (preconceived notions). E részben Középeurópa kitűnő példaként kínálkozik, hiszen itt olyan területen vagyunk, amelyen divatos fogalom a nemzetek önrendelkezési joga. Ha ezt az elvet Wilson elnök belefoglalta híres 14 pontjába, nem érthette úgy, mint ahogy Európa politikusai értik. Mert ha úgy értette, akkor ez hozzájárulását jelentette volna ahhoz, hogy Newyork kétmillió zsidója az Egyesült Államokhoz való kapcsolatát felmondja és magát palesztinai gyarmatnak jelentse ki. Az a gyanúm, hogy nem gondolt másra, mint minden polgár ama demokratikus jogának megerősítésére, amely szerint társulhatnak, hogy méltó elbánásra (fair treatment) vonatkozó igényüket hangozathassák. Nagyon messze esik ez az önrendelkezési jognak olyatén propagálásától, mint valamely fétis, amely előtt mindnyájunknak fejet kell hajtani más megfontolásra való tekintet nélkül. A modern állam faji, politikai, gazdasági és földrajzi tényezők egyíthatása erején alakul ki és áll fenn, s e tényezők egyikének sem szabad felsőbbiségre törekednie. Az az állítás, hogy a modern állam teljességében faji egységen épül fel, annyit jelent, mint nem ismerni a dolgok való állását, nemcsak Európában, hanem az egész világon sem (316. x.).“

Szent István ezredéves birodalma e gondolatmenet szerint a legmodernebb állam elméletének teljesen megfelelt. Mily szomorú, hogy a hivatalos angol közvélemény nem ébredt erre a felismerésre 1918-ban, vagy korábban, mikor Crewe-House-ból, az ántant propagandájának főhadiszállásáról megkezdtek országunk ízeire szedését. Magyarországnak nincsen szerencséje. 1919-ben, mikor történeti megfontolás és politikai bölcsesség egyetlen szóval megmenthetett volna egy egységes és hasznos államtestet, akkor az önrendelkezési jog jelszava valóban mindenható fétis volt, amely előtt a párizsi konferencia leborult. Ma, amikor egyfelől a magyar kisebbségi csoportok sürgetik legelemibb életjogaikat, másfelől egy barátságos akció merőben etnikus alapon szerény revíziót javasol, ma megtudjuk a Times-tól, hogy a magyarságnak asszimilálódnia kell s multhatatlanul „meg kell telnie“ az oláh, cseh, szerb „közös nemzetiség“ érzelmi tartalmával; megtudjuk a Fortnightly Review-tól, hogy nemzeti és nyelvi alapon a fonák utódállamalakulatok meg nem bonthatók, mert a párizsi békék elméleti alapját felülvizsgálták és gyengének találták.

Belátó emberek számára sehol és sosem volt kétséges, hogy a párizsi konferenciákon a jelszavakkal bűnös játékot űztek. Nemcsak a háborúvesztes népek tudták ezt; Anglia dicsősége, hogy mindig voltak elfogulatlan férfiai, akik — Bryce lord mintájára — tiltakoztak e játék ellen. Az önrendelkezési jog tragikomédiája ma végre teljes; a boszorkányinas váltig akar szabadulni a megbabonázott seprűtől.

„Augur“ cikke egyébiránt is érdekesen tükröztet az angol közvélemény változását. A fascista Olaszországot nem tekinti többé az európai

béke veszedelmének; Lengyelország számára igen nyomatékosan követel nagyhatalmi helyet és elbánást egy, véle „egyenrangú nagy hatalomtól”: Németországtól; Ausztria német csatlakozásának kérdését végül úgy vizsgálja, mint elfogulatlan bíróhoz illik: az „Anschluss” két szabad állam függetlenül intézendő ügye — ideig-óráig elodázható, de el nem kerülhető.

Ausztria a Contemporary Review-t is foglalkoztatja; utolsó számában (szeptember, 305. l.) a bécsi zavargásokat tüzetesebben vizsgálja G. E. R. Gedye, akinek magyarellenes cikkei az utolsó hónapokban tűntek fel a radikális német sajtó hasábjain. Gedye úr nemcsak a reakcionárius Magyarországgal elégedetlen, de a vörös Ausztriáért is kevéssé lelkesedik, noha szíve Bécsé és a bécsieké. A Rothermere-akcióra neki is van egy barátságosan szava és éppen ebben a kapcsolatban:

„De az osztrák demokrácia, szembeötlő fogyatékoságai ellenére is, sőt éppen e törekény palánta gyengesége miatt megérdemli a liberális angol gondolkodók ugyanolyan szívós támogatását, aminőt a reakcionárius Magyarország számára oly mohón sürgetnek a fascizmus és a diktatúra hívei. Oly Európában, amelynek reakciós iránya gyarapodó erőben, a demokráciának egyetlen előőrsét sem szabad segítség nélkül hagyni.”

Ám végül is ez a kemény, bár nem mindig jól tájékozott ellenfelünk Ausztria balsorsáért megteremtőit: a nagy hatalmakat kénytelen felelőssé tenni; belső békét csak a két ellentétes uralkodópárt megegyezésétől vár, de mindennél hangosabban sürget olyan szellemi megtisztulást, amely egyfelől a júliusi eseményeknek, másfelől a somfalvai ítéletnek megismétlődését lehetetlenné teszi.

Miközben az angol közvélemény egy része helyes reálpolitikai ítélettel Trianonnak revíziója felé hajlik, addig e szemelvények tanúsága szerint a hivatalos Anglia és publicisztikai függvényei változatlanul ragaszkodnak a párizsi békékhez s Középeurópa rendjét e statusquo megszilárdulásától várják. E felfogás szerint a szilárdulás magva csupán Bécs lehet. A jövőt nem ismerjük, de bizonyos, hogy a hit, mellyel e tételhez ragaszkodnak, nem fog erősebbnek bizonyulni, mint a tétel maga, melyet ma még erősítgetnek.

BALOGH JÓZSEF.

I. FERDINÁND ROMÁN KIRÁLY HALÁLA ÉS A TRÓN-ÖRÖKLÉS KÉRDÉSE.

I. KÁROLY KIRÁLY Emlékirataiban (Memoriile regului Carol I. a României. I. 136—137. l.) azt írja, hogy mikor ő Románia trónját elfoglalta, sőt még halála előtt irt utolsó levelében is atyja azt a tanácsot adta neki, hogy „a bölcs és hű fejedelem sohase folytasson személyes vagy családi politikát, csakis nemzetit”. Atyjának e tanácsát a legbecsületesebben követte uralkodásának minden cselekedetében. Ennek köszönhetette, hogy 1899-ben üt politikai végrendeletében a jól teljesített kötelesség jogosult önérzetével írhatta le a következő szavakat: „Sikerült nekem a Duna torkolatánál és a Fekete tenger mellett egy államot teremtenem jó hadsereggel és ellátva minden eszközzel, amellyel szép pozícióját fenntarthatja és egy napon majd megvalósíthatja nagy aspirációit.”

Bár származására német volt, de román király akart lenni és igazi román dinasztia alapítani. Tisztában volt azzal is, hogy e törekvése csak úgy sikerülhet, ha nem ismer más érdeket, mint annak a nemzetnek érdekét, amelynek királya. „Ez a tudat és ez a kötelességérzet tette őt az első és a legnagyobb románná, vagy ha önnek úgy tetszik, legnagyobb irredentistává” — mondotta e sorok írójának 1917-ben a román királyi udvar tisztviselőkarának egyik legelőkelőbb tagja, az öreg B. ezredes.

A most elhunyt I. Ferdinánd király szellemi és jellembeli tulajdonságait tekintve, alig hasonlított valamiben elődéhez. Annyi mégis bizonyos, hogy példáját híven és becületesen követve, ő sem ismert személyes vagy családi érdeket, csupán román nemzetit. Igazi román király akart lenni. Román szempontból tekintve, ennek fényes példáját adta, mikor 1916-ban Románia beleavatkozott a háborúba és ő legbensőbb személyes érzelmei ellenére parancsot adott hadseregének, hogy az utolsó csepp véréig híven és kitartással harcoljon a rokon Hohenzollern császár parancsa alatt álló német hadsereg ellen. Igaz ugyan, hogy ez elhatározására lényeges hatással volt az angol hercegnőből román királynévá lett hitves akarata is. Ez a kötelességérzet szabta meg magatartását szemben fiával, Károly trónörökös-sel is.

Két évtizeddel ezelőtt I. Károly király beszélgetve egy előkelő német hírlapíróval magának és családjának a román nemzethez való viszonyáról, azt mondta: „Én és Ferdinánd megmaradtunk a római katolikus hitben, de unokám Károly már görögkeleti orthodox vallású. Teljesen elrománosodott. Adósságokat csinál máris és úgy káromkodik, mint egy igazi oláh!” E beszélgetés előtt egy pár nappal történt, hogy Károly herceg Bukarest egyik kereskedésében valamit fizetés nélkül vásárolt és a kereskedő a számlát kiegyenlítés végett beküldötte az udvarmagyi hivatalhoz.

Károly herceg valóban elrománosodott. A Hohenzollernnek kötelesség-érzetéből nagyon kevés maradt meg benne. Tehetséges, de hanyag tanuló volt. Egyedül csak a sport érdekelte, mint a játék és a csínytevés a hozzá hasonló korú román fiúkat. Serdülő korában valódi „strengár” (lurkó) volt, mint a román fiúgyermek legtöbbje, még a jobb társadalmi állású osztályok körében is. Ez a tulajdonsága meglehetősen népszerűséget szerzett neki az alsóbb néposztály tagjai és a kamaszkorban levő ifjúság között.

Alig van 15—17 éves romániai fiú, akármelyik társadalmi rétegből is, akinek már ne lett volna egy pár szerelmi esete, még pedig a legközönségesebb fajtából. Károly herceg ebben a korban ezen a téren is virtuóznak volt tekinthető, ami népszerűségét a tömeg előtt még inkább emelte, mint gyerekes csínytevései. Az ilyen fiúkat Predeáltól északra és Verciorovától nyugatra rosszul nevelt, sőt romlott fiúknak szokták tartam. Romániában az ilyen dolgokat nem szokták túlságos szigorral megítélni.

A serdülő ifjúból ifjú férfi, harcos katona, sőt trónörökös lett, de változatlan maradt. Szerelmi ügyeiről Románia határain kívül csak akkor vettek tudomást, mikor 1918 tavaszán Lambrino Zizi kisasszonyt Odeszszába szöktette és ott vele amolyan gretna-greeni házasságot kötött. Szüleinél ennek következtében huzamosabb ideig kegyvesztett lett, sőt a trónöröklés kérdése miatt a román államférfiakat is nagy zavarba hozta. Az idő azonban sok bajnak gyógyító mestere és nemcsak a szülők békéiték meg, hanem a román államférfiak is kiengesztelődtek szemben a szerelmesekkel. A regénynek a vége az lett, hogy a törvényhozás elismerte a házasság törvényességét azzal a megszorítással, hogy a belőle származó fiúutódok nem tarthatnak jogot a román trónra.

Károly trónörökös nemsokára ráunt Lambrino Zizire. Késznek nyilatkozott tőle elválni és trónörökösi rangjának megfelelő új házasságot kötni. A szülők és a román államférfiak örömmel vették tudomásul ezt a hajlandóságot. A görögkeleti egyház szent színódusa sietett e házasságot érvénytelennek nyilvánítani. Károly trónörökös pedig nőül vette Heléna görög királyi hercegnőt. E házasságból született Mihály herceg. Így jött rendbe minden, amit a Lambrino Zizivel kötött házasság elrontott.

De Károly trónörökös a régi maradt. Lupescu kapitányné szépsége kiszorította elég tágas szívéből a törvényes feleség iránt való hűséget és kötelességérzetet. Még ez sem lett volna olyan nagy baj, ha a helyzetet a következő körülmények kényesebbé, sőt a román államra veszedelmessé is nem tették volna. Ferdinánd király betegsége már a maga egész veszedelmességében jelentkezett. Mikor hál meg és ennek következtében Károly trónörökös mikor fog a királyi trónra lépni, csak idő kérdése volt?

És ha trónra fog lépni, valószínű, hogy törvényesen el fog válni Heléna

hercegnőtől. Ha Lupescunét nem is veszi feleségül, de újra meg fog nőszülni és ki tudja, kit vesz el feleségül? Ha ebből a házasságból is fia fog születni, akkor ki lesz a legitim trónörökös? A Lambrino Zizi, a Helena hercegnő, vagy az új feleség fia-e? Ez esetben a Hohenzollern-dinasztia hasonlatos lesz a régi Basarába-dinasztiához, amelyben még a vajda törvénytelen fiúgyermekének is joguk volt a vajdai trónhoz.

Ezt akartak lehetetlenné tenni Ferdinánd király beleegyezésével a román államférfiak, mikor 1926 januáriusában Károly trónörökösét jogairól való lemondásra és az országból való eltávozásra bírva, a román törvényhozás fiát, az alig 6 éves Mihály herceget nyilvánította a román trón örökösévé és I. Ferdinánd király halála esetén nagykorúságáig az államfői hatalom gyakorlását egy háromtagú régenssége bízta.

I. Ferdinánd király halálával kapcsolatosan különösen a külföldi sajtóban — elsősorban a magyarban — általánosan el volt terjedve az a hír, hogy Károly herceg nem fog sorsába belenyugodni, hanem vissza fog térni Bukarestbe, hogy elfoglalja az őt jogosan megillető trónt, amelyet csak a Bratianu testvérek intrikái fosztottak meg. Természetesen, ez nem fog simán menni, hanem nagy felfordulással fog járni, sőt valóságos forradalom és belső háborúság fog kitömi Romániában. Nálunk a vérmesebbek még abban is reménykedtek, hogy e zavarok következtében az új román állam alkotó részeire bomlik és Erdély visszakerül hozzánk.

I. Ferdinánd király meghalt. Királyi pompával és fejedelmet megillető részvétellel temették el. Károly herceg Párizsban maradt és Romániában csendes volt, mint annak idején Fiume mellett a tenger. A száműzött trónörökös párthívei nyugodtan maradtak, mintha nem is lettek volna, pedig voltak. Valahány zavarosban halászni szerető kalandor, kétes egzisztenda, eladósodott, elcsapott tisztviselő és katonatiszt, szájas demagóg van, mind híve lett volna, na a herceg haza mehetett volna, a nélkül azonban, hogy közülük valakinek érette a bőrét kellene kockáztatnia.

A való igazság az, hogy nincs Romániában egyetlen komoly politikus, aki Károly herceget a román trónra méltatlannak ne tartaná és hogy a számba vehető komoly román közvélemény a trónöröklés kérdését az 1926. januáriusi törvényhozási intézkedéssel végleg elintézettnek ne tekintse. Ezzel szemben minden egyéb híresztelés hírlapi szenzációhajhászás.

A kérdés lényege ezidőszerint az: akis Mihály királyt sikerül-e akként felnevelni, hogy benne meg legyen I. Károly királynak vagy legalább nagyatyjának hohenzollerni kötelesség- és hűségérzete és hogy ne oláhosodjék el annyira, mint édesatyja? Erre azonban csak a jövő adhat választ.

J. B.

A ROMÁN PARLAMENTI VÁLASZTÁSOK ÉS AZ ERDÉLYI MAGYAR PÁRT.

AZ ELSŐ ROMÁN parlamenti választást Erdélyben egy királyi rendelet-törvény alapján 1919. november hó 7—9-én tartották meg. Oly időben, mikor a trianoni békeszerződésnek, amely Erdélyt a román királysághoz csatolta, még híre-hamva sem volt. Az erdélyi magyarság e választással szemben e körülmény miatt sem viselkedhetett másként, mint passzív. Ennek következtében a választók névjegyzékét a rögtönzött román⁴ közigazgatási tisztviselők, a magyarok közreműködése nélkül, a magyarok kárára állították össze.

A Vajda-Voevod-kormányt követő Averescu-kormány 1920 nyarán új választást rendelt el. Az erdélyi magyarság ekkor is passzív viselkedett, mert akkor Erdély valóságos ostromállapotban volt s e miatt, mint az erdélyi magyar kisebbségnek egyik vezére, Bernády György írta (Ellenzék, 1920. VI. 50.) — lehetetlen volt, hogy az erdélyi magyarság politikai vezetői megkérdézhessék a magyar kisebbség egyetemét arra vonatkozóan,

hogy magáévá tevén a politikai aktivitás álláspontját: minő hányban kísértse meg elhelyezkedését a román állam politikai közéletében?

Az Averescu-kormány alatt lassanként enyhült az ostromállapot nyomása és így lehetővé lett a magyar kisebbség számára a kolozsvári politikai, társadalmi és gazdasági szervezkedés. Így alakult meg Kozlovsvár székhellyel a „Magyar Szövetség” báró Jósika Samu elnöksége alatt. Célja volt, hogy az erdélyi magyar kisebbséget egyetemesen szervezve megkeresse az utat, amelyen tovább haladva, akként kapcsolódhatnék bele a román politikai közéletbe, hogy lehetővé tegye a magyar kisebbség és a román kormányzat között a kölcsönös megértésen alapuló békés megegyezést.

E „Magyar Szövetség” működését Metes kolozsmegyei prefektus 1921 október havában azon a címen, hogy alapszabályai nincsenek a román kormánytól megerősítve, felfüggesztette. Egy pár héttel később Bratianu kormányra jutva, tekintettel a küszöbön levő parlamenti választásokra, Metes prefektus ez intézkedését hatályon kívül helyezte. A „Magyar Szövetség” vezetőségét Bratianu ez intézkedése, párosulva a magyar kisebbség sürgetéseivel, rábírta, hogy Magyar Párt név alatt politikai párttá alakulva, az aktivitás terére lépjen.

A siker biztosításának első feltétele az lett volna, hogy a Bratianu-kormány rendelje el az 1919-iki választói névjegyzékek pótló kiigazítását. A Magyar Párt erre vonatkozó kérésére a román belügyminiszter azt válaszolta, hogy nincs módjában a választói névjegyzékek kiigazítását elrendelni. Az erdélyi magyar kisebbség ennek következtében kénytelen volt a választási harcba az 1919-iki választói névjegyzékek alapján belemenni. Hogy minő sikerrel, azt a Marghilomán-féle román konzervatív csoport francia nyelvű félhivatalos lapja, a „Le Progrés” (1922. III. 13.) a következőképpen jellemezte:

„Erdélynek Romániával történt egyesítése következtében két millió magyar lett román alattvalóvá. Két millió idegen fajú lakos, mind törvénytisztelő alattvaló, amely kétségtelenül külön nemzetiséget alkot. Bratianu úr választási politikája azzal a veszedelmes eredménnyel végződött, hogy e két millió lakosnak csak egyetlen képviselője van. Az erdélyi fennsík szívében van a székelyek földje, hol a lakosság egy százalékát sem teszi ki a románság, — és a székelyek mégsem nyertek arra engedelmet, hogy képviselőjüket elküldhessék a román parlamentbe. Hogy Bratianu úr elérhesse ezt az eredményt, egy civilizált államhoz méltatlan ürügyekhez és eszközökhöz kellett folyamodnia.”

A választói törvény értelmében, amely minden 50.000 lakos után egy kamarai képviselő és minden 100.000 lakos után egy szenátor választását rendeli el, az 1.500.000 főnyi magyar kisebbséget a román kamarában 30 képviselői, a szenátusban pedig 15 szenátori mandátum illette volna meg. Ezzel szemben a valóság az volt, hogy a pótválasztásokon utólag szerzett mandátumokkal együtt az erdélyi magyar kisebbséget a kamarában két képviselő, a szenátusban pedig három választott szenátor képviselte.

Az erdélyi magyarság a parlamenti választásokban aktíve másodízben 1926-ban, az Averescu-féle néppárt kormányra jutása alkalmával, vett részt. Miután e választás az Averescu-kormány és a Magyar Párt között kötött paktum alapján folyt le, annak eredménye és lefolyása ellen magyar szempontból kifogás nem tehető. Legfeljebb annyit lehet megjegyezni, hogy e választás is csak 50% arányban biztosította a Magyar Pártnak a mandátumoknak azt a számát, mely a választók arányszámánál fogva megillette volna. Másodszer azt, hogy az Averescu-kormány azon ígéretekből, amelyek e paktumnak politikai tartalmát alkották, egyetlen egyet sem teljesített.

Ez a szomorú tapasztalat arra az elhatározásra bírta a Magyar Pártot a folyó évi július havi választások alkalmával, hogy a siker biztosítékát ne a román kormánypárttal, vagy valamelyik román ellenzéki párttal való szövetkezésben keresse, hanem a többi — elsősorban az erdélyi szásnémet kisebbséggel való együttes és egyetértő választási eljárásban. Így jött létre a magyar és német kisebbségek választási blokkja.

A Bratianu kormány a hatalom egész erejével vetette magát a kisebbségi blokk letörésére. Az erőszak, a visszaélés legnagyobb a tiszta magyar kerületekben volt. Elsősorban a négy székely vármegyében, ahol az egy Csík vármegyét kivéve, sikerült a Magyar Párt összes jelöltjeit alig egykettő kivételével megbuktatni. Ez volt az oka, hogy a választások alkalmával összesen csak 9 magyar párti képviselő jutott be a román törvényhozásba: 8 a kamarába és 1 a szenátusba.

Hogy minő eszközök használatával érték el ezt az eredményt, azt csak egy-két román részről jövő tanúságtétellel szükséges megvilágosítani.

„Bár ellenfele vagyok a Magyar Pártnak — mondotta Voicu Nitescu, a román nemzeti parasztpárt egyik tagja abban a beszédében, amelyet a román parlamentben a képviselői mandátumok igazolása alkalmával mondott — de mégis kötelességemnek tartom megállapítani, hogy Háromszék megye magyar párti és csak a legnagyobb terrorral és hamisítással kaphattak szavazatokat a kormány jelöltjei. Bemutatok egy köteg hamisított szavazó-jegyet, amelyen látható, hogy előre rá volt ütve a bélyegző a liberális-listára. Egyúttal bejelentem, mert igazolni tudom, hogy e megyében a kormánypárt előre 17.000 ilyen hamis szavazó-jegyet nyomtatott, amelyeket becsempészték az urnákba.“ (Temesvári Hírlap, 1927. VII. 20.)

A bukaresti „Dimineata“ című nagy román politikai hírlap (1927. VII. 9.) következőket írta:

„A tegnap és az éjszaka lefolyt választások az erdélyi politikai élet legszégeyenteljesebb fejezetét alkotják. Udvarhely megyében kompakt tömegekben zárták el az urnáktól a kisebbségi választókat. Az elkobzott választói igazolványokkal a liberálisok ágensei szavaztak. Ugyanígy folyt le a választás Csík és Háromszék megyében is. Az ellenzék embereit lefoglalták, lakóhelyeikről kikergették. Brassóban a szász és magyar választók hazulról hozott székeiken váraakoztak a választás helyiségeinek közelében, így töltötték az éjszakát 12 óráig. Feleségeik és gyermekeik hozták nekik az enivalót, nehogy kénytelenek legyenek helyeiket elhagyni. A kormánypárt felbérelt verekedőit ez arra készítette, hogy hallatlan terrort fejtsenek ki. A fej- és kézsebesülések százait okozták. Brassó város lakosait mély elkeseredés tartja fogva. Elkeseredetten hangoztatják: Sohasem hittük volna, hogy tolvajokként és gonosztevőkként bánjanak velünk! Az erdélyi társadalmi és politikai élet román vezetői mondják, hogy a magyar uralom legsúlyosabb éveiben sem dühöngött ilyen terror!*

A mandátumok igazolása alkalmával a parlamentben, mikor Dúca belügyminiszter a választási visszaélések vádjá ellen védekezett, Vlád Aurél, az erdélyi román nemzeti párt egyik vezére közbekialtott: „Magyarországon másképp folytak le a választások!“ — Dúca belügyminiszter erre izgatottan kifakadva, a következő kijelentést tette: „Szégyen, hogy a román kamarában akadtak olyanok, akik a mi rovásunkra egy olyan rendszert dicsérnek, amelyről annakidején annyi sok keserves dolgot hallottunk.“ Vlád Aurél helyett a nemzeti parasztpárt egyik vezére, Michalache, a következő módon válaszolt: „Megengedem, hogy a magyar uralom alatt is rémes választások történtek. Sőt még azt is megengedem, hogy még rémesebb választások voltak, mint a mieink. De azt tudom, hogy az erdélyi románok sohasem panaszkodhattak a magyar bírák becületessége ellen.“ Hogy a bíróságok minő kapcsolatban voltak a választásokkal, azt a nemzeti parasztpárt főtitkárának, Madgeer Virgilnek a román igazságügy-miniszterhez intézett nyílt levelének következő soraiból ítélni lehet meg: „Pétre Twiceu az előbbi kormány idejében kénytelen volt lemondani bírói állásáról, mert a vizsgálat súlyos tényeket állapított meg ellene. A tighinai ügyvédi kamara azzal utasította vissza felvételi kérvényét, hogy kérésére „tanúsított hivatali tisztesség hiánya miatt nem teljesíthető“. — Ezt az embert az igazságügyminiszter, három nappal a választás előtt, Cetatea Alba megyében bírónak nevezte ki és megbízta a tighinai körletben, hogy a választást elnöki minőségben vezesse.

Az érvényben levő választási törvény értelmében az egyes körletekben a választás elnöki tisztjét bírónak kell viselnie. Mivel a bírók nem szívesen

vállalkoznak ilyen politikai szerepre, azért csak nagyon képes erkölcsi minősültségű bírót szoktak általában a választási elnökséggel megbízni.

A román bírák e képes érdemű szereplését sokkal ríkítób színekkel festette meg párhuzamosan a magyar bíróságokkal Pop-Csicsó István, aki a mandátumok igazolásánál a román parlamentben a következ nyilatkozatot tette:

„A magyarok alatt csendőrszuronyok között mentünk a választási urnák elé, de nyíltan szavazhattunk a román nemzeti pártra. Most egész falvaknak tiltották meg, hogy a szavazó urnák elé járuljanak és megbízottaink előtt a román csendőrszázados parancsot adott csendőrjeinek, hogy löjék le azokat, akik az urnához közelednek. A magyar uralom alatt, na egy csendőr megvert egy román választó polgárt, jelentést tettünk ellene. A magyar bíró három évre ítélte el a csendőrt. Ma — és e tényt fájdalommal kell elmondanom — a román bírák meghamisítják a szavazások eredményét, mert tudják, hogy cselekedetük amnesztia alá fog esni. Elveszett ország az, amelyikben — mint nálunk — a katonaság politizál és a bírák szavazatokat hamisítanak.“

Hogy minő erkölcsi hatással volt ez a választási eljárás a nemzeti kisebbségekre? — a kisebbségi választói blokk második alkotó részének, a romániai szász-német kisebbség politikai vezérének, Hans Ottó Rothnak, következ parlamenti nyilatkozata jellemzi a leghívebben:

„Borzalommal kellett megismerni nekünk németeknek egy olyan rendszert, amely ellen a mi népünknek a jogot és a szabadságot tisztelő érzése teljes erővel fellázadt. A lezajlott választásokon minden lehető módon alkalmazták velünk szemben az erőszakot. Majd jelöltjeinket tartóztatták le, majd egész községeket vetettek járványos betegség ürügye alatt zárlat alá, majd a katonaság kergette el választóinkat az urnáktól, majd a választási eredményeket hamisították meg, E választás tanulságai mélységesen megingatták népünknek a jogba és az erkölcsi rendbe vetett hitét. Mert egyenesen érthetetlen, hogy vidéki kiskirályok, bosszútól lihegve, állandóan cenzúrázhatják a lapokat, letartóztathatják a békés állampolgárokat. És lehetetlen meg nem említeni, hogy maga a kormányzó liberálistpárt is olyan politikát folytat a kisebbségekkel szemben, hogy néhány renegát megszerzésével igyekszik a viszály magvát elhinteni a német nép között.“

Ez a lezajlott romániai választások képe, nem a magyarok, hanem az uralkodó románok és a korábban hozzájuk hajló szászok ecsetjével megrajzolva.

J. B.

A NEMZETKÖZI ÉRTELMI EGYÜTTMŰKÖDÉS.

A NEMZETEK SZÖVETSÉGE által az értelmi együttműködés nemzetközi szervezésére alakított bizottság létezése ma már közismert. Nem általános azonban a helyes tájékozottság annak működéséről és céljairól és meglehetősen hiányzanak a szempontok az ahhoz magyar szempontból való állásfoglaláshoz.

Az alap gondolat maga régi és ideális. A kulturális munka és főleg a tudományos kutatás nem ismer országhatárokat. Az az emberiség közös kincse és a kutatók az általános emberi tudást gyarapítják eredményeikkel. Az egymás munkájáról való tájékozódás szüksége hozta létre már háború előtt nemcsak a nemzetközi bibliográfiákat, hanem a nemzetközi kongresszusokat, a nemzetközi tudományos egyesületeket és a különféle nemzetek kutatóinak egymással való különféle érintkezését. A háború előtt ennek az érintkezésnek szervezése terén már sok történt, de jellemző volt az általános helyzetre, hogy ami történt, mind az egyéni kezdeményezésnek volt köszönhető és ennek következménye ötletszerűség és aránytalanság volt a szervezetekben. Ha volt agilis és ötletes szervező valamely

téren, az létre tudott hozni és fenn tudott tartani nemzetközi szervezetet. De a szomszédos, vagy esetleg még fontosabb területen, esetleg szervező erő hiányában, nem történt semmi, ha még oly kívánatos lett volna is. És különös nehézséggel járt a helyzet áttekintése alkalmas központ hiányában, amely az áttekintést intézményesen szervezte volna. Hogy ilyen központnak hiányát már a háború előtt is érezték, annak bizonyossága a nemzetközi egyesületek úniója (Union des Associations Internationales), vagy újabb nevén Centre International, amely 1910-ben alakult Brüsszelben. Célja a nemzetközi egyesületeknek egy nagy szövetségbe való tömörítése; az internacionalizmus eszméjének propagálása a nemzetek közötti összeköttetések kiterjesztése által. A szervezet azonban társadalmi egyesülés, amelynek a belga La Fontaine szenátor és Fául Ötlet személyében fáradhatatlan buzgalmú és lelkes főtitkárai voltak, akik annak fejlesztésében és népszerűsítésében minden tőlük telhetőt elkövettek. Egyik leghasznosabb munkájuk a nemzetközi (nemcsak tudományos) szervezetek kimutatása. (Tableau de l'organisation Internationale.)

A háború a hadviselő felek közt még a tudományos érintkezést is lehetetlenné tette. A háború megszűnte után sem lehetett a szálát ott felvenni, ahol a háború előtt megszakadt. A háború utolsó hónapjaiban alakult két nemzetközi tudományos szervezet: 1. Union Académique Internationale a szellemi tudományok és 2. a Conseil International de Recherches, a természettudományok művelése számára. Ezeket a győztes államok tudósai alakították, részben semlegesek részvételével és az előbbiből kihagyták, az utóbbiból pedig alapszabályszerűleg kizárták a volt központi hatalmakat és azok tudósait. Ma már ezt a rendelkezést hatályon kívül helyezték és a központi hatalmakat belépésre kifogástalan diplomáciai formák közt meghívták. Magyarország már mindkét szervezetnek 1925 óta tagja is.

Ezekről függetlenül a Nemzetek Szövetsége is programjába vette, bár nem eredetileg, hanem csak 1920. év végétől kezdve az értelmi együttműködés nemzetközi szervezésében való részvételt. E célból alakította az Értelmi Együttműködés Nemzetközi Bizottságát (Commission Internationale de Coopération Intellectuelle-t), amelynek első elnöke a francia Bergson volt, mostani elnöke pedig a hollandus Lorentz. Tagjai közt eddig magyar nincs. Több állandó albizottságot is alakított, amelynek tagjai közt magyar eddig szintén nincs. A bizottság első főtitkára Haledd Oszkár varsói egyetemi tanár, tehát lengyel volt, akinek lemondása után utódául a román Oprescu Györgyöt választották meg. A bizottság felhívására már 35 államban alakult az együttműködésre nemzeti bizottság. A magyar nemzeti bizottság elnöke Berzeviczy Albert, főtitkára Balogh Jenő.

A bizottság és albizottság ismételt tanácskoztak és nagyszámú jelentést és statisztikát közöltek, de később belátták, hogy munkájuk nem fog maradandó eredményeket elérhetni, ha nem lesz egy szerv, amely nemcsak időnként jön össze, hanem állandóan működik, még pedig a bizottság irányítása mellett akként, hogy annak munkálatait előkészítse és határozatait végrehajtsa. Így jött létre az Értelmi Együttműködés Nemzetközi Intézete (Institut International de Coopération Intellectuelle) 1925. év végén. Az intézet fenntartására szükséges összeget a francia kormány ajánlotta meg azzal a feltétellel, hogy bár a bizottság Genfben van, az intézet Párizsba kerüljön. A többségnek nem tetszett az indítvány, az angolok ellene voltak, a németek akkor még hivatalosan nem vettek részt, az amerikaiak mindeddig távol állanak az egész Értelmi Együttműködés Nemzetközi Bizottságától. Mivel azonban pénzt más állam nem ajánlott meg, az intézet mégis Párizsba került.

Első igazgatója Julien Luchaire, volt francia egyetemi tanár. Osztályvezetői és azok helyettesei különféle nemzetekhez tartoznak. Magyar ezek közt sincs. Az első eredmény az volt, hogy 1926 folyamán az intézet tisztviselői közé került egy magyar, dr. Göllner Aladár.

Az intézetnek szerencséje, hogy Julien Luchaire személyében széles látókörű, valódi organizátor került az élére. Ezáltal biztosítva van az, hogy nem nyúl megvalósíthatatlan eszmék után és fokozatosan megtalálja a helyes módszereket arra, hogy a neki való témákat megoldja. Az intézet tehát alkalmasnak látszik arra, hogy hasznos szerepet töltsön be. Működésének állandósága és szakszerűsége máris oda kezd vezetni, hogy, habár az intézet a Commission de Coopération Intellectuelle irányítása alatt áll is, működése a nemzetközi értelmi együttműködés terén a Commission-nál mélyebb és közvetlenebb hatást gyakorol.

Az előbb említett két nemzetközi szervezet a Nemzetek Szövetségének az értelmi együttműködés nemzetközi szervezésére alakított szervezetei mellett továbbra is megvan, sőt fennáll a brüsszeli Centre International is. Kérdés, milyen a viszonyuk egymáshoz?

A brüsszeli nemzetközi központ, mint tisztán társadalmi alakulás, a maga korlátozott lehetőségei miatt sokat veszített jelentőségéből. Az Unió Académique Internationale és a Conseil International de Recherches és a Commission de Coopération Intellectuelle egymással kapcsolatot keresnek és a cél az, hogy amazok a Commissionnak szakbizottságai legyenek. Maguk a Nemzetek Szövetsége által létesített szervek pedig minden kezdetleges és tökéletlen mivoltuk ellenére is, ismeretség és nemzetközi jelentőség tekintetében állandóan gyarapodnak annál az egyszerű oknál fogva, hogy hézagpótló szerepet töltenek be. Hozzájuk hasonló szervekre a nemzetközi kulturális életnek nélkülözhetetlen szüksége van. Amióta az utóbbi években a volt hadviselő államok tudósait is szembeállító és egymástól elválasztó szervezkedések egyre nagyobb mértékben helyt adnak az együttműködés vágyának, a nemzetközi tudományos mozgalmak áttekintése újból nélkülözhetetlen. A Nemzetek Szövetsége és az általa létesített szervek pedig olyan tekintéllyel végezhetik ezt a munkát, amellyel a többi alakulatok egyike sem rendelkezhetett sem a múltban, sem a jelenben. Az Institut International de Coopération Intellectuelle oly nagy szervezet, amelyhez hasonló e célra még nem létezett. Melléje az egyes kormányok állandó képviselőket is neveztek ki, hogy azok működését támogassák. Ezáltal is oly lehetőségek nyílnak meg számára, amelyek az állandó és tervszerű munkát lehetővé teszik és így megszüntethetik azt az ötletszerűséget és tervszerűtlenséget, ami a háború előtti szervezésnek oly nagy hátránya volt.

Természetesen a Nemzetek Szövetségének ezek a szervezetei is távol vannak attól, hogy tökéletesek legyenek. Hibáik két forrásból is származnak. Az egyik az, hogy járatlan úton járnak és a nemzetközi értelmi együttműködés megszervezésének nagy tárgyi nehézségei vannak. Másik forrása a hibáknak, különösen nekünk magyaroknak a szemében az, hogy azok a politikai érdekek, amelyek a Nemzetek Szövetségénél a legyőzött nemzetek rovására sokszor érvényesülnek, az értelmi együttműködés szerveinél is, pl. az összes eddigi személyi választásoknál, a magyarok állandó mellőzése alakjában jelentkeznek.

Velünk magyarokkal szemben konkrét sérelmet jelentő intézkedéseket nem tettek. Inkább a közönyösség, a „teljes semlegesség“ az, amit felhozhatunk. Ez a helyzet azonban a nemzetközi életben és a Nemzetek Szövetségével kapcsolatban számunkra ezidőszertig még minden irányban ugyanaz. Mégis az Institut de Coopération Intellectuelle részéről az

érdeklődés és figyelem növekedésének jelét láthatjuk abban, hogy igazgatója: Julien Luchaire a f. év júniusában hivatalos látogatást tett a magyar nemzeti bizottságnál és hat napot töltve Magyarországon, tudományos köreinket és intézményeinket nemcsak a fővárosban, hanem a vidéken is megismerte. Hasonlóképpen az Institutnak már két osztályvezetője, a művészeti osztályé: a belga Dupierreux és a tudományos kapcsolatok osztályáé: a hollandus Báron de Vos is már felkerestek és viszonyainkkal megismerkedtek. Az Institut által kiadott bulletinekben a magyar ügyekre vonatkozó jelentéseket akadálytalanul közlik, ami nagy nemzetközi nyilvánosságot biztosít számunkra.

A helyzet tehát az, ami általánosan jellemző nemzetközi helyzetünkre, hogy érvényesülési lehetőségünk van, annak kihasználása azonban teljesen saját aktivitásunktól és szívsósságunktól függ. A munka kemény és az út meredek, de egzisztenciális fontosságú nemzetünk jövője szempontjából, hogy e téren semmit el ne mulasszunk. Bekapcsolódásunk már meg van szervezve, a tervszerű munka kimélyítése a további feladat.

Felmerül a kérdés, hogyan viselkedik e nemzetközi viszonylatokban Németország, amely kulturális életünkre az összes kultúrállamok közül a legnagyobb befolyást gyakorolja.

Németország helyzete a miénktől nagyban eltérő, a német nyelvének világnyelvként való, a többi nyelvekkel egyenrangú elismertetéséhez ragaszkodik. Azonkívül a németek tudományos téren a háború előtt a bibliográfiák, a Handbuchok és az összefoglaló folyóiratok útján a nemzetközi tudományos életben vezetőszerepet játszottak. Az Unió Académique Internationale és a Conseil International de Recherches egyik célja, hogy ezeket a német összefoglaló munkákat angol, francia, vagy olasz vezetés alatt szerkesztett művekkel szorítsák ki. Ennek erős éle van a németekkel szemben s ez az oka annak, hogy a német tudományos körök e két szervezet meghívásaira, amelyek ugyanabban a formában jutottak el hozzájuk mint Magyarországhoz, bár el nem utasították, kedvező választ mindaddig nem adtak.

Ezzel szemben a Nemzetek Szövetsége által felállított Commission és Institut International de Coopération Intellectuelle munkájában már jó ideje résztvesznek. A Commission de Coopération Intellectuelle-nek elejétől kezdve tagja Einstein, a matematikus, aki egy ideig ugyan távol tartotta magát és újabban állandó helyettese, áld gyakran vesz részt a bizottságnak és az albizottságoknak tanácskozásaiban ő helyette, dr. Krüss Alfréd, a porosz kultuszminisztérium egyetemi osztályának volt vezetője, a berlini porosz Staatsbibliothek mostani igazgatója. Az Institut egyik osztályvezetője is német, dr. Piciit, az egyetemközi kapcsolatok osztályának főnöke. És kedvező rájuk nézve az is, hogy a Nemzetek Szövetségének második főtitkára Genfben az angol Drummond mellett egy német diplomata, Dufour-Féronce, és az értelmi együttműködés összes ügyei a második főtitkár hatáskörébe vannak utalva.

Dr. Krüss Alfréd a m. kir. vallás- és közoktatásügyi miniszter meghívására az ősz folyamán Budapestre jön, s itt előadást is fog tartani Németországnak a nemzetközi értelmi együttműködéshez való viszonyáról. Ily módon a magyar közvélemény abban a helyzetben lesz, hogy Luchaire-nek az Institut szempontjából tartott előadása után a német szempontot is meg fogja ismerhetni.

MAGYARY ZOLTÁN.

AZ OLASZ „CONFINO” TÖRVÉNY.

A Z 1926. évi november hó 6-án kihirdetett 1848. számú olasz decreto legge-ről annak idején a világsajtó is megemlékezett. „Approvazione del testo unico déllé leggi di publica sicurezza” — hivatalos elnevezése alatt — a köztudatban általában, mint „confino” (deponálási, száműzési) törvény egyike azoknak az új olasz törvényeknek, amelyek a fascista törvényalkotásnak nemcsak legtökéletesebb, de egyben legjellegzetesebb erősségei.

Mint az új olasz törvények, ez is „rendelet-törvény” formájában jött létre. Közismert tény ugyanis, hogy Mussolini a parlamentet nem foglalkoztatja, így a parlamentáris törvényhozó munka a minisztertanácsra hárul. A mai Olaszország törvényhozói szerepét a kormány látja el, amely rendelet-törvények formájában publikálja az egyes minisztériumok kodifikációs munkálatainak eredményét. Évenként azután egyszer-kétszer, ha összeül a parlament két háza, a kormány utólag sommásan törvényekké minősíteti át ezeket a decreti leggiket. Ilyenkor azután több száz törvény vonul be a fascista corpus iuris fólíansai közé.

*

A „*Dél Confino di Polizia*”-ról szóló rendelet-törvény is így jött létre.

A sorozatosan megismétlődő merényletek, az állami élet biztonságát veszélyeztető cselekedetek és kísérletek nagy száma, valamint a fascista állam pénzügyi és gazdasági, de nem utolsó sorban szociális védelme szükségyszerűleg is arra birták Mussolini kormányát, hogy a nemzeti közbiztonság, a belső közigazgatási rend, valamint a nemzetközi államrend megóvásának érdekében kíméletlen szankciókkal körülbástyázva intézményesen biztosítsa e felelősségteljes feladat sikeres megoldását. Mint a legtöbb fasdsta reform gyakorlati kivitelénél, itt is a fascista szervezeteknek, a „*Milizia volontaria sicurezza nazionale*” alakulatának jutott az irányító és ellenőrző feladat.

A hivatalból nyilvántartott munkakerülők, csavargók, kokainüzérek és egyéb kétes elemek kategóriáján kívül mind több és több árdragító kereskedő és lakbérekkel uzsoráskodó háztulajdonos kerül újabban a rendőrség, illetve nem egyszer a „*Confino commissio*”-él. Ezek előzetesen figyelmeztetésben részesülnek. Ha ez a figyelmeztetés kétszeri megismétlés után sem használ, sor kerül a confinós eljárás bevezetésére.

Csak nemrég történt, hogy Róma egyik forgalmas negyedében az ismételten rajtakapott árdragítók közül a rendőrség huszonhárom kereskedő üzletét bezáratta és megindította ellenük az eljárást. A lakbérekkel uzsoráskodó háztulajdonosoknak Milánó és Torino a főfészkek. A Lipari szigetek confinós vendégei között jelenleg is három háztulajdonos él, három évi számkivetésre ítélve.

A kerületi confino commissio, amely minden megyei prefektúra székhelyén működik, öttagú testület, amelynek elnöke a prefektus. Tagjai: az illetékes királyi ügyész, a kerületi rendőrfőnök, a kerületi carabinieri parancsnok és a fascista Milizia egy törzstisztje. Ez a testület a rendőri jelentés alapján indítja meg az eljárást és zárt ülésben határoz. A commissio határozata ellen, amely azért nagy százalékban felmentő, illetve csupán fokozottabb ellenőrzést tart szükségesnek és csak elvétele rendelkezik a confinóról, tíz nap alatt fellebbezéssel élhet a fél a Rómában székelő ú. n. nagy bizottsághoz, amelynek elnöke a belügyminisztériumi államtitkár, tagjai pedig: a római felsőbíróság mellett működő királyi főügyész, a rendőrfőigazgató, továbbá egy-egy carabinieri és fascista tábornok. Az elsőfokú ítéletet — tekintet nélkül a benyújtott fellebbezésre — végre kell hajtani. A nagy bizottság ítélete végérvényes és fellebbezhetetlen.

Tripolis, Assinara, Elba és a Lipari szigetek a főbb confino helyek. Ide kerülnek mindazok a politikai, szociális és gazdasági szempontból veszélyes elemek, akik a rendőrség, illetve prefektúra többszöri figyelmeztetése ellenére is folytatják mesterkedéseiket.

Legrosszabbul mindenesetre az jár, aki Tripolisba vagy a Lipari szigetek egyikére kerül. Ez az összesen 15.000 lakost számláló hét kis sziget sok tekintetben talán még Tripolison is túl tesz. Mert nemcsak, hogy maláriás vidék, de az örökösen háborgó Stromboli és a többi folyton működésben lévő tűzhányó is állandó rettegésben tartja a szigetcsoport környékét. A Salina, Panári, Filiculi és Vulcanó szigetiekre kerülnek az enyhébb büntetéssel sújtottak. A Stromboli közelében lévő Aliculi a kényszermunkára ítélt szigete. Ide kerülnek a confinóra ítélték is. A vulkánikus talaj egészségtelen kigőzölgése és az állandóan fojtogató kénese levegő pár hónap után még a legegészségesebb szervezetet is megtámadja.

A Szicília északi partjához közelebb eső kis szigetek lakosai közül is sokan pusztulnak el maláriában vagy tüdővészben. Különösen nagy baj a vízhiány. A lakosok szőlő-, füge-, olaj- és kéntermelésből élnek.

Ha a confinós idekerül, ugyanezt a foglalkozást kénytelen folytatni, hacsak nem hozott magával egyéb feldolgozásra alkalmas munkaanyagot. A hatóságok természetesen nem igen törődnek azzal, hogy mily munkával foglalkoznak a száműzetésben lévők. Csupán azt ellenőrzik nagy szigorúsággal, hogy kétnaponkénti vagy hetenkénti jelentkezési kötelezettségüknek a legpontosabban eleget tegyenek s hogy nyilvános helyeken ne mutatkozzanak.

Mert a confino ideje alatt, amely legfeljebb öt esztendeig terjedhet, az elítéltek módjában van bármily foglalkozást űzni, saját maga választott helyen lakhat, mindazonáltal a nyilvános helyeket (étterem, színház stb.) nem látogathatja. A hét bizonyos napjain a rendőrségen jelentkezni tartozik, amelynek elmulasztása 3 hótól 1 évig terjedhető külön büntetés kiszabását vonja maga után. Ha száműzési helyéről megszökik, a büntető törvénykönyv alapján a confino a legsúlyosabb minősítéssel, 10 évig terjedhető fegyházbüntetésre változtatható át.

De nemcsak az árdragító kereskedőt, lakbérűzért és börtömanipulánst éri el a confino. Külön intézkedik a rendelet-törvény arról is, hogy amennyiben az állam veszélyes időket él s ebben a helyzetében a hatóság azt Szükségesnek tartja, minden oly egyént, akinek magatartása a fennálló törvényes rendet veszélyeztetheti, hosszabb-rövidebb időre fogságba vethet és fogva tarthat.

A külföldön élő vagy külföldre menekült emigránsok ellenőrzéséről külön rendelet-törvény intézkedik. Az ellenőrzés, nyomozás, nyilvántartás titkosrendőri munkáját ez esetben is a „Milizia volontaria sicurezza nazionale“ látja el, amely a fasiszta Olaszország belső rendjének és állami biztonságának egyik legerősebb támasztéka.

CSZAKÓ ISTVÁN.

PÁRIZSI ÚTI JEGYZETEK.

NEM VAGYOK jó arcismerő. Ez a hanyag külsejű alak, aki Genf óta Negyütt ül velem a kupében, nem sok bizalmat kelt bennem. Arra gondolok, hogy csak a múlt héten is egy kifosztott hullát találtak a vonat mentén. De bemutatkozik: rőfőskereskedő Boulogne-Sur-Merben. Milyen lehet egy francia rőfös gondolatvilága? Nem sok fáradságomba kerül megtudni, mert hamar elmondja, hogy egyetlen kis fiát volt látogatni Svájcban, ahová anyjával elmenekült a ködös tengerpartról, mert beteg a tüdeje... Rojalista, az Action Française-t olvassa. „Ha király lenne, csak egy lopna, így meg sok.“ Fiát nem engedte megkeresztelni, mert ez bűn a lelkiismeretszabadság ellen. Majd ha 14 éves lesz, szabadon

választhat vallást. „Apám is így nevelt, én is így nevelem az én fiamat.“ Ebben az országban Rousseau Emileje még ma is eleven valóság. És közbevető megjegyzésemre elhadarja a voltairianusok verklíjét: inkvizíció, Galilei, Barre lovag esete, Calas dolga ... „Voltaire, quelle belle vie!... De az Istenben hisz, mint főokban.

Most értem, miért került indexre az Action Française. Maurrasék pozitívista pogánykodása kitűnő keret a kis rőfösök hagyományos Voltaire-rousseau-i deizmusának. Nem kell, hogy feladják a forradalmi mentalitást. Forradalmi rojalizmus, fából vaskarika. De eszembe jut, hogy a nagy forradalom alatt a nemesség is voltairianus deista volt és ez a belső ellenmondás aztán a nyakazásban jutott következetes megoldáshoz. Abban aztán már rojalista útítársam sok-sok republikánus honfitársával egyetért, hogy csak egy gyermeke van. Több gyermek befolyásolná a kényelmes, minden részletében előre elgondolt életet; most már együtt van a vagyona, visszavonul az üzlettől és délen vesz egy kis birtokot, ahol gyümölcsstermeléssel fog foglalkozni. Így valósítja meg kettős álmát a szorgalmas francia kispolgár: a rentier nyugalmát egyesíti a falusi élet idilljével. De hátim a kis fiú nem él meg? Akkor jön egy másik a helyébe... És eszembe jut, hogy az egész budapesti francia kolóniának összevéve nincs egyetlenegy gyermeke.

De van egy másik Franciaország is.

*

Úrnappja ... Mintha kicserélték volna Párizst. Mindenütt földig érő szoknyába bujtatott, sűrűn lefátyolozott kis leányokat és áldozásra készülő kis fiúkat visznek a büszke szülők. A Madeleinebe nem tudok bejutni. Egy kisebb templomban végre elérem a körmenetet. Apró gyermekek százai hullatják a rózsaszirmot a szentség előtt. Kimegyek Versailles-ba: az egész város díszben, virágban, mindenki az utcán szorong és ájtatosan hajol meg az elvonuló oltáriszentség előtt. Régi idő óta először engedélyezte a kormány az utcai körmenetet. Azt mondják, ezzel viszonozza az Action Française indexre tételét. Annyit mindenesetre megtanultam, hogy Franciaországban a rojalista nem okvetlen katolikus és a republikánus nem okvetlen szabadgondolkodó...

Szombat esténként érdekes társaság gyűlik össze egy kiváló etnográfus lakásán. Mikor belépek, épp egy kínai diák hangolja hosszú citeráját; aztán belefűj különös okarina alakú sok sípból összerakott hangszerébe. Míg eljátssza három akkordon változó melankólikus monoton dallamát, mely sok ezer éves, kínai búsongást ébreszt életre, alkalmam van szétekinteni a kicsi szalonban. (A tágas lakások Párizsban szinte ismeretlenek.) Mellettem ül egy német, aki német megszólításomra franciául felel, mert minden percet tanulásra akar használni; aztán egy lengyel, egy cseh diák, egy sorbonne-i tanár, egy orientálista könyvtáros, egy francia hölgy, aki a kínai koncert után horoszkópot csinál és kezéből jósol egy kölni német professzornak és elfelejtettem mégmondani, hogy a ház úrnője ecuadori születésű... Félrevonulok a házigazdával, aki a nyájas vendégszeretet mintaképe. „Nem az exotikumot keresem a vendégeimben — mondja. — Az ember ember mindenhol, csak a nacionalizmus teszi saját maga ellenségévé. A nacionalizmust ki kell irtani! Én magamon kezdtem.“ És bemutat egy tanítót, aki elmondja, hogy már tízezer tanítót gyűjtött szövetségébe, melynek célja, hogy az elemi iskolai tankönyvekből a nemzeti gyűlöletet száműzzék ... Magyarországról még nem kapott feleletet a felhívására.

Hamisítatlan francia idealizmus, amilyenek a nagy forradalom kitermelte. Ez az etnográfus jobban ismeri, mint bárki az amerikai benszülöttek lelki alkatát, és a kínai koncert után ő súgja nekem: „Milyen messze esik mindez tőlünk!“ És mégis az ő hagyományos francia racionalizmusa és liberális emberszeretete egységgé nivellálja lelkében az embereket, akiket szeretne örökre kibékíteni egymással. Romain-Rolland Clairambautja eleven valóság...

Elgondolkozva megyek le a lépcsőn. Az utcán rikkancs árulja az Intransigeant harmadik kiadását. Poincaré luneville-i beszéde! S a Tempsben olvasom, hogy Tardieu könyvét írt dánul, melyben összeszidja a dán kormányt, hogy a béketárgyalások idején barátságosan kiegyezett a németekkel a schleswigholsteini kérdésben és nem követelt annyi, amennyit Ő annak idején biztosítani tudott volna... Ő az a nagy ember, aki már évekkel ezelőtt eldicsekedett az oláhok előtt, hogy személyesen neki köszönhetik a Temesvár—Arad—Nagyvárad-i vonalat, amelyet az olaszok és angolok etnográfiai okokból a magyaroknak akartak hagyni.

A derék tudós etnográfus és Tardieu. A nemzet két arca és mind a kettő őszinte.

*

Mindenütt kedvesen fogadtak. A Collège de France-nak, ennek a világszerte irigyelt és bámult szabadegyetemnek egyik tanára, ki egyetlen fiát veszítette a háborúban, kinek háza, könyvtára, jegyzetei, nagyértékű levelezése (Anatole France-szal, Taine-nel, Renannal) teljesen elpusztult a tűzbe eső Noyonban, a lehető legbarátságosabban megvendégel Is asztal mellett mély megindultsággal halhatja szenvedéseink történetét. Nagyon örül, hogy újra beszélgethet magyarokkal és bizalmasan megmondja: nem érti, miért nem küldi meg neki egy híres német professzor a könyveit, holott háború előtt jó barátságban éltek. Egy másik professzornak, aki Romániában vendégszerepeit, roppantul tetszett a kolozsvári egyetem: a kis egyetemek legszebbikének mondja és hogy fájdalmamat enyhítse, hozzáteszi, hogy az egyetem magyar alapítóinak arcképei még ma is ott lógnak a falon és hogy látott magyar folyóiratokat is az egyetemi könyvtárban.

*

Sajnos, a magyar ügyek hivatalos „szakértője“ az egyetemen és a nemzetközi viszonylatokban nem barátunk. Ennek egy kicsit mi magunk vagyunk az okai. Szegény derék Kont Ignác tanszékét odajuttattuk neki, mért egy elég jó könyvet írt a kiegyezésről. Ebben a könyvben két vas van a tűzön: a cseh és a magyar, mindkettőről egyenlő szimpátiával ír a szerző. A magyar szimpátia meghozta a pozíciót a háború előtt, a cseh vas pedig aranyra változott a háború óta... Nincs az a cseh röpiratförmedvény, melyhez ő ne írna barátságos előszót. Nincs az a nagyobb magyar politikai esemény, melynek kapcsán ő meg ne eresztené egynéhány szakértői cikkekét a magyarság ellen. Szerencsétlen elszakadt véreink keserves panaszaí felett ott áll őrt ostorral kezében. Ma már a nagy szlávbarát Ernest Denis tanszékének ül és Középeurópa történetének egyetlen francia specialistája. Első könyve jogi doktorátust szerzett neki és hogy ezt a tanszékét elnyerhesse, bölcsészeti doktorátust is kellett tennie. Ezért megírta a Mai Magyarország Történetét, mely két részből áll. Első részében különös kompiládó, második része pedig csupa fejezetcím. A címek együttvéve persze kitűnő politikai programot adnak ki: magyar feudalizmus, nemzetiségek elnyomása stb. Meg keli adni, elég könnyen jutott tekintélyes pozíciójába és azóta sem nagyon gazdagította a tudományos irodalmat Louis Eisenmann.

Van egy pesti magyar születésű sorbonne-i tanár is: Victor Basch, a Ligue des Droits de l'homme lelkes vezetője, aki nemrégiben egy magát bemutatni akaró fiatal magyar tudós elől visszahúzta a kezét s így szólt hozzá megvetőleg: „Pas avec les gens de Horthy!“

A hagenauai Eisenmann és a pesti Basch nagy francia hazafiak.

*

Versaillesban felkerestem Tharaudékat, akik most rendezkedtek be saját házukban, amit tollukkal kerestek. Boldog ország, ahol irodalomból vagyonra lehet szert tenni... Csak épp most írtak egy újabb magyar zsidó-tárgyú regényt: La rose de Sárón (A Sárón rózsája) a címe és két hét alatt a hatvanharmadik kiadásnál tartanak. Ezúttal az a téma: hogyan lesz a talmudista böcherből szkeptikus modernista zsidó s mindehhez kis felvidéki falvak, Miskolc és Máramarosziget vidéke, nyújtják a keretet és Párizs

az apoteózist. Egy magyar tanár, kit Péterfy Jenőnek neveznék, indítja meg a nagy bomlási folyamatot a bócher fejében és a tiszzaeszlári pör hozza meg a teljes magáraébredést. Még egy kötet van hátra, mondja Tharaud: a new-yorki milliárdos végállomása, ott jut el a bolygó zsidó Jeruzsálembe, az ígéret földjére, mert Palesztina csak a fantaszták hazája, az igazi otthon Amerika, New-York nagy üzletvilága. Nemsokára el is indul a két testvér Amerikába anyagot gyűjteni. Megbízna, kutassam ki, hová lett Újvári Péter barátjuk, kinek a Sáron rózsáját is ajánlják, ennek gettóélményeiből írták már első könyvüket: a Kereszt Árnýkát is.

*

Ez a csudálatos kultúrszomjúság... Szemben ül velem az autóbuszban egy iges szegényen öltözött leány és egész idő alatt olvas. Már a vége felé tart és nagyon érdekli, mert elég gyorsan fordít, nem néz ki soha az ablakon. Bizonyosan Ohnet vagy Claude Farrère, esetleg valami rosszabb. Az ám. Szemem rátéved a fedőlapra: Paul Valéry Eupalinosza, melyben a legsúlyosabb esztétikai problémák kerülnek terítékre, farsztó dialektikával megnehezítve. Azt hittem, ez a könyv csak Ínyencek falatja. De hát a kis lány szegényes kalapja is ízléses...

Most elmegyek a Comédie Française mellett. Ma este adják először Musset Lorenzaccióját a romantikus ciklus keretében. Este hétkor nyitják a pénztárt és most délben már vagy húszán szoronganak és állanak sort az olcsóbb helyekért.

A Cid előadásán zsúfolt ház. Minden nagy tiráda után, melyek többnyire bömbölve végződnek, lelkes taps. Mellettem egy kislány előre mormolja a Cid és Chiméne halhatatlan párbeszédeit. S ekkor megértem, micsoda eleven erő itt az irodalom: a közösség állandó élménye. Paul Valéry nehéz szimbolikus esztétikája a varrólány kezében, Tharaudék hatvanharmadik kiadása két hét alatt, a Lorenzaccióért hét órát sort álló tömeg, a Cidet lázas lelkesedéssel mormoló kislány, a szépen szárnyaló periódusokért rajongó nézőtér mind azt mutatja, mennyire életszükséglet itt az irodalom és mennyire ennek a nagyszerű tömegéletet élő Párizsnak hú kifejezője.

*

Sikerült jegyet szerezni Paul Valéry akadémiai felavatására. Francia ismerőseim irigyelnek, mert az Académie Française avató ülése talán a legkeresettebb látványosság ebben az irodalomért élő városban. De mint-hogy kétszer annyi jegyet adnák ki, mint amennyi hely van, már két órával előbb el kell mennem sort állni, hogy helyet kapjak. A tehetősebbek helyetteseket állítanak be, sofförjüket, házmesterüket, vagy szegény embe-
reket, kiknek ez a mestersége. Végre bejutunk. Újabb egy órai várakozás a zsúfolt teremben. Dobpergés, bevonulnak az akadémikusok. Köztük kitűnnek az Académie Française tagjai az ancien régiméből ittmaradt kardos zöld frakkjukkal. Mellettem hölgyek ujjongva mutogatják egymásnak: nézd, Bertrand, Doumic, Besnard, Georges Lecomte... ott van Brémond abbé! Most jött be Foch ... Az emelvényen ül középen Hanotaux, ki a fogadóbeszédet mondja s kinek Paul Valéry ezt a meglepő sikerült választást köszöni. Most jött be az ünnepelt: mély szemű, őszesedő férfi, emlékezett Barrésre. A rádiókészülék elé áll és megkezdte beszédét Anatole Francéról, kinek örökébe lép. Mindenki várja, mit fog mondani a szimbolizmus legmodernebb hőse, a leghomályosabb költő Anatole Francéról, aki egyszerűen nem akart tudomást venni kora nagy eseményéről, a szimbolista költészetéről. Akadémikus hagyomány szerint ironizál az elhunyt fölött és inkább Racineról beszél, kit mind a ketten bámultak. Egy-egy szellemes csattanóra felhangzik a taps, Brémond abbé és a szónok összemosolyodnak. Az öreg Anatole nem valami dicsőn kerül ki ebből a panegyrisből. De minden világos volt, akadémikus tisztaságú. Paul Valéry szépen csengő mondatai beilleszkedtek az akadémiai stílusba, nincs bennük semmi szimbolizmus, rejtett metafizika. Majd az agg történettudós veszi át a szót és rádupláz az iróniára. Ezzel kezdi nagy derűtlenség mellett: „ön nehéz író.“ Dícsér és csipked. Melódizálva olvassa, gesztussal kíséri keresztfia

csodás zengésű verseit. Majd összeszidja az ünnepeket, mint valami kis diákot, mert a történelemtől nagyon lenézően nyilatkozott valahol. S érzem, hogy a terem kéjeleg, a francia ember számára a legmagasabb élvezetet jelentő szellemi harcban élvez; az udvarias iróniát és mindenek felett nyelve zenéjét, a mondatok retorikus lebegését...

Nem állom meg, hogy befejezésül ide ne írjak egy háborús anekdotát, ami nagyszerű világot vet a francia ember leleményes Irondeur természetére, de egyúttal makacs, kitartó és eszes hazaszeretetére. A háború alatt történt, egy németországi civilfogolytáborban, hogy július 14-ét meg akarták ünnepelni az internált franciák. Azzal a kéréssel álltak elő, hogy elénekelhessék a Marseillaisét. A német parancsnok elszörnyűködve utasítja vissza a kérést. „Nem engedték meg, hogy elénekeljük, mondja a küldöttség szónokája. Hát jó, majd elgondoljuk. S azzal körbe állnak és gondolatban eladalolják nemzeti indulójukat. Csak a fel-felbökő fejek árulják el, melyik frázisnál tartanak.

Vájjon az oláhok és csehek eltűnék-e a Himnusnak csak ilyen

ECKHARDT SÁNDOR.

éneklését is?

„A BÉCSI MÁGLYA.“

A MAGYARORSZÁGI Szociáldemokrata Párt vezetősége a bécsi júliusi forradalom másodnapján ömlengő szavakkal üdvözölte az egykori császárváros proletáriátusát és a „legteljesebb szolidaritásáról“ biztosította az osztrák elvtársakat. Még javában gomolyogtak a füstfellegek az igazságügyi palota üszkei fölött s az utcai harcokban elesett száz szerencsétlen rendőrnök és munkásnak a koporsója még elhantolatlanul hevert az orvostani intézet pincéiben, a Magyarországi Szociáldemokrata Párt már rendkívüli ülésre gyűlt össze, hogy egy sántító magyarsággal és még sántítóbb logikával megfogalmazott határozati javaslattal sietve megveregesse az ausztriai „testvérpárt“ vállait, amely e határozati javaslat szakértő megállapítása szerint „nagyszerű szerveztségének erejével elhárította Ausztria felől a polgárháború rémségeit és lecsillapította a kirobbant szenvedélyeket“.

Ha nem állanának még előttünk a magyarországi kommün borzalmas tanulságai és nem tapasztaltuk volna eléggé a saját bőrünkön is azt a politikai rövidlátást, lelkiismeretlenséget és vakmerőséget, amellyel egy magát országosnak nevező és a magyar közviszonyok alakulására befolyást követelő politikai párt milliók és milliók sorsát intézi, úgy ennek az igazolására ez a bécsi forradalmat üdvözlő határozati javaslat is teljesen elegendő lenne. Bár a mi szocialistáink gondolkozásába illeszkedve készséggel méltányoljuk az ú. n. „proletár-összetartozás“ nemzetközi kötelességeit, amelyeknek előnyeit a Magyarországi Szociáldemokrata Párt a kommün után olyannyira ki tudta használni a maga belpolitikai akciói elősegítésére, de talán ez a proletárösszetartozás még sem mehet annyira, hogy egy idegen ország ú. n. „testvérpártjának“ az egyik legnagyobb politikai baklövését világraszóló, országmentő, providenciális államférfíui cselekedet mezébe öltöztesse. A bécsi forradalom politikai mérlegéről éppen a nemzetközi szociáldemokrácia kimagasló egyéniségei állapították meg, hogy szembetűnő negatívummal záródott nemcsak a pillanatnyi taktikai sikerek, hanem általában a szociáldemokrácia politikai hitele szempontjából is. Maguk a bécsi szocialista vezérek nagyon sokért nem adnák, ha a júliusi bécsi forradalmat ki tudnák törölni pártjuk annaleseinek a lapjairól s azt a száz jobb sorsra érdemes bécsi munkást és kötelességét híven teljesítő rendőrt, aki véresen omlott össze a Rathaus előtti kövezeten, le tudnák írni a politikai

számlájuk tartozik-oldaláról. Utólag nagyon szépen festenek azok a kenet- teljes rekriminációk, amelyekkel Bauer és Seitz elvtársak a júliusi forradalomért való felelősség terhét az ausztriai szociáldemokrata párt vállairól „a párt kebelébe befurakodott kommunista izgatók“ vállaira akarják áttolni s egyenesen az utókor háláját maguk számára, mert „fegyelmezett, öntudatos és bátor fellépésükkel megakadályozták a véres polgárháborút“. Csakhogy ezekbe a rekriminációkba egyetlen hiba csúszott be: nincs józan polgári politikus, aki a gyakorlatban meg tudná húzni azt a demarkacionális vonalat, amely az osztrák szociáldemokráciát „a keretei közé beférkőzött kommunista rétegektől“ elválasztja és ilyképen disztin- válni tudna a párt politikai és forradalmi akcióiért felelősséggel tartozó tényezők között. Mert mikor e politikai és forradalmi akciók sikereit kell lefölnözi, akkor kifelé a szociáldemokrata párt jelentkezik, ha pedig egy-egy vérbe és pusztulásba fulladt oktan és lelkiismeretlen forradalmi kísérlet felelősségét és ödiumát kell viselni, akkor természetesen „a párt kebelébe befurakodott“ kommunisták a tettesek.

Így volt ez nálunk is 1918—1919-ben.

Kétszer-háromszor láttuk ugyanazokat a szocialista nagyságokat szülékét változtatni az első Károlyi-kormány rózsaszínétől a forradalmi kormányzótanács kárminvöröséig, majd ismét a Peidl-kormány rózsaszínéig. Ugyanazok a szocialista korifeusok voltak egy soi-disant „polgári kabinet“ alkotmányos miniszterei, akik a kommün forradalmi népbiztosai, majd ismét egy százperentes szocialista minisztérium tagjai: a párt marxista töltése a szerint váltakozott, amilyen szelek jártak a szocializmusra, illetve a szocialistákra. S mikor a magyarországi „szocialista“, majd „szocialista-kommunista“ párt a világ egyik legéretlenebb és leggaládabb politikai rendszerének a csúfos összeomlása után ismét felvonta a demokrata zászlót az árbocrúdjára, ugyanazok a szocialista vezérek, akik a népbiztosi tribünökről egy nemzet sorsát tették tönkre vakmerő és bűnös politikai dilettantizmusukkal, a Peidl-kabinet bársonyszékeiben egy bájos mosollyal akarták elintézni a kommunista „kalandot“. Pardon, tévedtünk — mondták — még nem következett el a szocializmus ideje.

Pardon, tévedtünk — mondtotta Bauer elvtárs is a száz bécsi halott koporsójánál: egy kicsit elgaloppoztuk ugyan magunkat, de semmi, semmi, minden menjen tovább, ahogy volt, „az osztrák proletáriátus egységesen, fegyelmezetten áll őrt a demokrácia oldalán“. Pardon, tévedtek — írja a bécsi máglya tüzénél a magyarországi szocialisták „tudományos“ orgánuma: „Ausztriában a dolgok még nem értek meg a végkifejldésre, de a harc, az csak most kezdődik igazán.“ De, hogy ez a „pardon“ száz dolgozó ember életébe, száz viruló család boldogságába került és hogy ezt a „pardon“ a koldusbotra jutott német-osztrák köztársaságnak száz-milliárdokkal kellett megfizetnie, arról nem beszél sem az osztrák, sem pedig a magyarországi szociáldemokrata párt — akkor a felelősség a kommunistáké, de az érdem az övék.

Objektív szemmel nézve a dolgokat, a bécsi események természetes, szükségszerű következményei voltak az ausztriai szocializmus politikájának. Ez a politika kezében tartja a tényleges hatalmat az osztrák köztársaság fölött — a hatalom gyakorlásának a minimális felelőssége nélkül. A demokrácia szólamainak hangoztatásával, a legantidemokratikusabb eszközökkel, nyers és brutális erőszakkal, korrupcióval és demagógiával letiporta a többi társadalmi osztályok és politikai pártok alkotmányos érvényesülésének még csak a lehetőségét is. Egy türelmetlen, egyszemélyi, gyűlölködő és romlott osztályuralmat létesített, amelyből a politikai érettségnek és a felelősségérzetnek még a szikrája is hiányzik. A bécsi városháza

— amelyet a mi szocialistáink állandóan olyan színben tüntetnek föl, mint a politikai és szociális igazságosság és tökéletesség mintaintézményét — voltaképp nem egyéb, mint alkotmányos és demokratikus külsőségekkel leplezett, intézményes szervezete a türelmetlen, fékjéről elszabadult szocialista osztálygyűlöletnek. A legreakciósabb császári korszak elsőgyelvé magát azok fölött a módszerek fölött, amelyekkel a szocialista párt a bécsi városházán az egyeduralmat a maga számára biztosítja és a többi pártok törvényes érvényesülését letöri. Íme egy-két szembeütő példa. Az osztrák szocialisták négy évtizeden keresztül harcoltak a császári alkotmány hírhedt 14. paragrafusá ellen, amely bizonyos esetben lehetőséget adott a kormánynak a parlament nélkül való kormányzásra. Nem csekélyebb elkeseredéssel ostromolták e miatt a bécsi községtanács ügyrendjének 96. ú. n. „szükség-paragrafusát“ is, amely jogot adott a mindenkori polgármesternek arra, hogy szükség esetén a községtanács, ennek bármely bizottsága, avagy a városi tanács hatáskörét gyakorolja. A szocialista bécsi polgármester, Seitz a legtöbb olyan intézkedést, amely a bécsi városi ügyekben a szocialista párt érdekeit — sokszor éppen üzleti érdekeit — szolgálja, ez orthodox császári idők Notparagraf-ja útján viszi keresztül és így teljesen megakadályozza a többi pártokat abban, hogy a községtanács ülésein ez intézkedések ellen tiltakozzanak, avagy azokat egyáltalán kritika tárgyává tegyék. Hasonló diktatórikus pártcéllal állították vissza a régi császári időknek a nyilvános gyűjtések szabályozására vonatkozó intézkedését is, amely e gyűjtéseket is a polgármester engedélyétől tévéen függővé, más politikai pártok és társadalmi osztályok előtt még csak a lehetőségét is elzárja annak, hogy politikai céljaikra gyűjtések útján párhíveiknek támogatását igénybe vegyék — lévén a nyilvános gyűjtések rendezése egyes-egyedül a szocialisták privilégiuma. S ha mindezekhez hozzávesszük, hogy plakátokat kiragasztani, politikai felhívásokat közszemlére tenni városi plakátmonopólium lévén, csakis a szocialistáknak szabad, kellő fogalmunk lehet a bécsi szociáldemokrata kormányzás igazi arculatáról és politikai módszereiről. E módszerek tárházából teljesen hiányoznak a demokrácia eszközei, amelyekre az osztrák szocialistáknak is csak addig volt szükségük, míg a többi demokratikus alapokon álló pártok és a közszabadságokat lojálisán kezelő közhatalom jóhiszeműségét és politikai korrektségét félrevezetve, egy brutális ökölcsapással kezükbe kaparinthatták az államhatalmat. E hatalom kizárólagos birtokában most természetesen ők maguk az elsők, akik a demokrácia összes követelményeit lábbal tiporják és Ausztria történetében is páratlan cinizmussal tagadják meg azokat az elveket, amelyek segítségével a politikai érvényesülés útját maguk előtt kiépítették.

Az utcai forradalom, az igazságügyi palota lángralobbanása, száz ember legyilkolása csak logikus és szerves következménye volt ennek a kifelé demokratikus frazeológiát harsogó, lényegében azonban néhány szocialista vezérnek a pártmechanizmus tehetetlenségi ereje által fenntartott, hazug és felemás politikájának, amely nem riad vissza a legvégsőbb eszközök igénybevételétől sem, csakhogy kipróbálja és fitogtassa a maga nyers erejét.

Mert ezt mi is állítjuk és aláhúzzuk, Európa összes, a bécsi viszonyokat ismerő politikusaival egyetemben: a bécsi forradalom csupán próbatétele volt az osztrák szociáldemokráciának, hogy egyrészt meggyőződjék saját erőinek hibátlan funkcionálásáról, másrészt pedig, hogy újabb injekciót adjon a szocialista tömegpszichének. Ezt a szocialista tömegpsziché pedig újabb és újabb izgató anyagokkal állandóan táplálni kell és narkózisban tartani, mert különben a szocialista idegek elernyednek és a vörös tömegizmok akcióképtelenek lesznek.

A bécsi forradalom kirobbanása — megengedjük — talán nem Bauer és Seitz elvtársak közvetlen műve volt, ők csak vakmerően játszottak a tűzzel, mikor a somfalvai ítélet kapcsán politikai demonstrációkra hívták fel a proletártömeget. Hogy e demonstrációk során azután a párt kebelében befeszkelődött igen tekintélyes számú kommunista erők kaparintották kezükbe a vezetést — ez természetes mindenki előtt, aki a szocialista demonstrációk lélektanát ismeri. A „die ich rief, die Geister, werd'ich mmm-mer los“ filozófiája örökérvényű s akik milliós tömegek vezetését tartják a kezükben, azoknak számolni kell e filozófia gyakorlati következményeivel. Még akkor is, ha az ú. n. „proletáregység“ látszatának fenntartása végett különben igen nagy engedményeket tesznek a demokrácia és a demokratikus politikai harcmódor rovására. Az azután ismét más lapra tartozik, hogy a bécsi szocialista vezéreknek — mikor már lángokban állott az igazságügyi palota — jó képet kellett vágni a forradalomhoz, általános sztrájkkal és a köztársasági védőrséggel alátámasztani a „reakció elleni küzdelmet“, megpróbálni a Seipel-kabinet erőszakos eltávolítását s mindenek fölött kitudakolni, milyen képet is vágna Európa egy erőszakos bécsi „rendszerváltozáshoz“, amely ugyan nem lenne nyílt kommunizmus, hanem csak amolyan Renner, vagy Deutsch elvtársak neveivel cégjegyzett felemás szocializmus? Csak mikor megcsillantak a fascista szuronyok a Brenner-hágó fölött, Németország felől pedig komor képet vágtak a vörös ballon d'essay felé s egész Európa megriadtan tekintett a bécsi máglya felcsapó tűzére, fújta takaródét a köztársasági gárdának, az általános sztrájknak és az „öntudatos proletártömegeknek.“ Hogy ez a „kitapogató“ száz emberéletbe és százmilliárdos nemzeti vagyonba került, ez az osztrák elvtársakat nem igen érdekli. Megérte — gondolják — megérte, habár egyelőre nem járt más eredménnyel, mint annak a száraz és szenttelen megállapításával — és itt a mi szocialistáink hivatalos lapját szó szerint idézzük — „Ausztriában még nem érettek meg a viszonyok a végső elintézésre.“

A bécsi máglyáért drága árú fizetett az osztrák republika, drága árú a jobb napokat látott császárváros. Ezért a drága árú azonban hálára kötelezte maga iránt egész Európa polgári társadalmát, mert a bécsi máglya tüzenél végre felismerhette a szocializmus igazi ábrázatát. Különösen pedig nekünk, magyaroknak értékes a bécsi tanulság, akiknek emlékezetéből már lassan-lassan kimossa az idő annak a még nagyobb és kegyetlenebb máglyának az emlékét, amelybe a mi szocialistáink 1918-ban hamvasztották bele az ezeréves Magyarországot. A bécsi máglya tüzenél előttünk is megvilágítódott a magyarországi szocializmus politikai rövidlátása és elvakult osztálygyűlölete, amely száz ártatlan ember holtteste fölött üdvözlő táviratban fejezte ki az együttérzését és a szolidaritását a háború utáni idők egyik legvakmerőbb és leglelkiesmeretlenebb lázadása fölött.

A magyarországi szocialisták már számtalanszor letették a politikai éretlenség és megbízhatatlanság vizsgáját a nemzet közvéleménye előtt — azt hisszük, „ez a vizsga lesz a végső“. Ha a bécsi máglyához intézett dítirambok után akad még Magyarországon polgári politikus — akár a legszélsőbb baloldalon és akár a legdemokratikusabb veleitásokkal is — aki a magyarországi szociáldemokrata pártot komoly, konstruktív, felelősségteljes faktornak tekinti a közéletben, annak ítélőképessége és tárgyilagossága iránt komoly kétséget támaszthatunk. A mi szocialistáink nem tanultak és nem felejtettek az elmúlt évtized alatt, de legnagyobb tévedésük talán mégis ott van, hogy rólunk, polgári társadalomról is azt hiszik, hogy mi sem tanultunk és mi sem felejtettünk.

ANTAL ISTVÁN.

ÁLLAMI KÖZVETÍTÉS A BÉRMOZGALOMBAN.

AS MAI KORSZAKBAN, amikor mindenki az államtól vár mindent, a tömegek azzal ébrednek és azzal térnek nyugalomra, hogy az állam ezt tette vagy azt tette, ezt vagy azt nem tette és ez az állami ténykedés vagy télenység szabja meg az egyéni életek örömeinek vagy keservének mértékét, szinte mesének tűnik fel a régmúlt, melyben az állam helyett kisebb közösségek, vagy magjuk az egyének intézték a közigazgatást, a népnevelést, a tudománypolitikát, a népegészségügyet, csupa olyan feladatot, melyet ma másként, mint az állam kezében, el sem tudunk képzelni. Pedig a felsorolt feladatok a 18. századig, sőt részben a 19. század végéig éppenséggel nem tartoztak az állam érdeklődési körébe, s például a tudománypolitika központi, állami irányítása csak a legújabb idők fejleménye.

A fejlődés menete kétségtelenül azt mutatja, hogy az állami és nem-állami, egyéni vagy kisebb közösségi befolyás között legfeljebb elméletileg lehet állandó határvonalat húzni, melyen át az állami rendelkezés áradatának nem szabad átömlenie. A valóságban az ilyen elméleti, jogbölcséleti vagy közjogi határvonalak minden állandóságot nélkülöznek, az élet teljes szabadsággal tologatja a határokat erre vagy arra, a mai korszakban mélyen be az egyéni rendelkezésnek történetileg rezervált területeire, melyek napról-napra valóságos betöréseit élik át az államhatalom érvényesülésének.

A tendencia tehát az államhatalom köreinek kiterjesztésére irányul, s mint ilyen, bizonyos gazdasági, politikai és kulturális szükségletek eredménye. Az állam akár akarja, akár nem, kénytelen rátenni kezét olyan ügyekre, melyeket egyéni iniciativa és kisebb, nem közjogi egységek nem tudnak többé saját körükben elintézni. Az utolsó évtizedek tapasztalatai szerint ez a fejlődés az állam részéről nem tudatos és nem következetes: az állam megvárja, míg a lakosság hangosan nem követeli közbelépését, és akkor, de csak akkor, teszi meg, kelletlenül, szinte kényszerítve intézkedéseit. Kivételt képeznek a diktatúra elvére helyezkedett államok: a proletárdiktatúra Oroszországa és Mussolini Itáliája, melyek elvből, teóriából is, következetesen kiterjesztik az államhatalmat az egyéni élet minden nyilvánulásának szabályozására. A többi állam azonban, hol a parlamentarizmus liberális hagyományai még a pártmechanizmusok korszakában is élnek — és ilyen Európa minden parlamentáris országa — esetről-esetre tapogatózik és kétségek között, fél akarattal terjeszti ki hatalmát állami befolyástól szüzi területekre. Mintha maga nem volna tisztában saját erejével, s nem hinné, hogy ezen vagy azon a téren beavatkozásának sikere lesz.

Éppen mert e terjeszkedésnek csak gyakorlati, nem pedig elvi és elméleti alapjai vannak, mert esetről-esetre, a viszonyok nyomása alatt jön létre, ez az esetlegesség magyarázza, hogy az állami akciónak nincs meg mindig az eredménye.

Az állam még olyan mint egy nagy gyermek, mely nem ismeri erőinek határát, s egyszer túllépi azt, lehetetlenre vállalkozva, máskor pedig télenül heverted a karjaiban rejlő hatalmas energiákat.

Az első esetet éltük át nem is oly régen, amikor az államhatalom gyermeki önbizalommal elhitte magáról, hogy az új pénz dekretálásával a drágaságnak korlátot vethet és megakadályozhatja az új egypengőnek a régi 10.000 koronával egyenlő értékelését. Ez a veszedelem előrelátható volt, az állam is látta és legjobban szándékkal ígérgette, hogy ezt az egyenlősítést meg fogja akadályozni, s a pengőnek nem engedi meg 12.500 koronáról 10.000-re lecsúsznia. A szigorú rendelet és fenyegetés hatott is, két egész napon át, s ma a pengő értéke ott van, ahová az államhatalom semmiképpen nem akarta engedni. A mai drágaság részben legalább ezen értékelőlődés következménye.

Tanulság: az államhatalom bármily erős lehet, a pénzegység értékének megváltoztatásával és rendeletek kibocsátásával bizonyos kellemetlen következményeket nem tud megakadályozni.

Az állam itt túlbecsülte saját erőit.

A másik esetet, mely sokkal örvendetesebb, most éltük át. A nemzeti ipar egyik igen súlyos, nagy értékeket termelő ágában bérmozgalom indult meg: munkások és gyárosok, kiket ugyanazon gyár, ugyanazon munka köt össze feloldhatlanul, a kapitalizmus korszakában nem szokatlan módon elváltak egymástól, két fenyegető táborba, kizárás és általános sztrájk szeretetlen jelszavai röppültek fel a levegőbe, s minden a legjobb úton volt, hogy a nemzeti munka hetekre megálljon, a nemzeti produkció mérhetetlen kárt szenvedjen, s munkások, magyar munkások tömegei pénz, élelem, ruha nélkül induljanak be az őszi esőzések, a téli hidegek nyomorába. A tragédia újra megkezdődött, mint a liberális kapitalizmus korszakában annyiszor, amikor az állam a tétlen néző szerepét játszotta, s legfeljebb rendőri asszisztenciával biztosította, hogy a harc a lovagiasság szabályai szerint folyjon le. A régi hagyományok szerint a gazdasági élet ily konfliktusaitól az államhatalomnak tartózkodnia illett: a *laissez faire*, *laissez passer* elvét érvényesítve udvariasan félreállni.

Ebben az összefüggésben kell elhelyeznünk a népjóléti miniszter iniciatíváját, mellyel a két fél közt a közvetítést kezébe vette, s az államhatalom súlyát jobbra-balra egyaránt érvényesítve megszüntette ezt az áldatlan háborút. Igen valószínű, hogy egyik érdekelt fél sincs nagyon elragadtatva az eredménytől, mert kompromisszumnak soha sem lehet oly fényes eredménye, mint győzelemnek, de győzelem esetén vesztes is kell, hogy legyen, már pedig a nemzeti közösség nem tűrhet többé ily gazdasági harcban veszteseket, legyőzötteket. Az államhatalom a nemzeti közösségnek volt most a hivatott szószólója, amikor a viszályt megszüntetve újból biztosító a nemzeti munka nyugodt, békés folytatását, ezért kell mindnyájunknak örömmel üdvözölni ezt a lépést, mely az államhatalmat végre olyan területekre vezette, hol erői valósággal érvényesülni tudnak. Az erőket ott kell érvényesíteni, ahol lehet és ahol ez a társadalom számára haszonnal jár.

MAKKAI SÁNDOR: MAGYAR FA SORSA.

MAKKAI SÁNDORT egy református diákszövetség tagjai kérték fel a vádlott Ady költészetéről szóló könyve megírására. A könyv tehát elsősorban az ifjúsághoz szól, és tekintettel Makkai püspöki tisztségére, egy mértékadó erkölcsi fórum állásfoglalását jelenti az Ady-kérdésben, amelyet főleg erkölcsi irányban éleztek ki a vitatkozók. Az Ady-hatástól féltett ifjúsággal közli legalább is koronatanúvallomásnak számító véleményét egy kétségtelen tekintéllyel rendelkező nevelő: két olyan mozzanat ez, amely egészen különös jelentőséget kölcsönöz Makkai Sándor könyvének.

Makkai könyve megmutatja, milyen eredményre kell jutnia mindenkinek, aki igazi elfogulatlansággal és hozzáértéssel foglalkozik Ady költészetével: ez a könyv valóságos Ady-apológia, amelyben a vádlók vádlottakká törpülnek és a vádlott vádlóvá magasodik. A hazafiatlanság, érzékiség és erkölcstelenség, tagadás és vallástalanság vádjainak szempontjából vizsgálja át Makkai Ady költészetét és a vizsgálat során ezek a baljós és nagyigényű vádak teljesen jelentéktelenné, a kicsinyesség és a hozzánemértés kifogásaivá zsugorodnak össze. Makkai megmutatja, hogy a hazafiatlannak mondott Adynál senki nem látta meg jobban, senki nem érezte át intenzívebben és senki nem fejezte ki szuggesztívebben a keletről nyugatra sodort, se élni, se halni nem tudó magyarság végétét, megmutatja, hogy a vallástalansággal, a vallásosság affektálásával védolt költő, Balassa Bálint mellett egyetlen igazi vallásos költőnk, akinek büntudata és bűnbánata

is volt, akiben egyedül szólalt meg a megújulásért síró magyar Advent lelke.

A leggyakrabban hangoztatott vád azonban Adyval szemben a satnya érzékiség és erkölcstelenség vádja. Ezen a ponton Makkai megállapítja, hogy Ady költészetében sehol, soha nem található meg az a hazugság és ellenmondás, amelyet a költészet igazi etikája elítél: a hamis hang, a nem őszinte szaválás, a frázisok, az öntakargatás, a művészet határán kívül eső célzatok erőszakolása, a művészet köntösébe bujtatott alacsonyosság vagy csábítás. A vád azonban Ady mindennapi életére is hivatkozik. Makkai válasza erre a következő: Ady „bűnei“ nem mások, nem különösebbek, mint a kortársak, az egész magyar ifjúság és társadalom bűnei, csak példázatosabbak, szomorúbb kimenetelűek. Legkönnyebb fölhívni az ifjúságot, hogy ne kövesse Ady példáját, de kérdés, hogy Ady nélkül és Ady példája ellenére mit követ és hol jár az ifjúság? S ahol jár, ott igazán Ady buzdítására jár s Ady nélkül nem így tenne? Egy öntudatosan tisztá ifjúság Ady költészetében nem láthat rosszra csábító kísértést, de egy hazug szemfogatással titkolódzó társadalom neveltje, egy lefojtott és elferdített Ösztön-élettel megvert ifjúság mindenben azt láthat.

A végső konklúzió, amellyel kitűzött feladatára felel Makkai könyve, a következő: kell, hogy az ifjúság ismerje, és alaposan ismerje Ady költészetét, kell, éppen a magyar jövő érdekében kell, hogy az ifjúság rádöbbenjen a magyar élet igazi arcára, amelyet Ady költészete revelál. Ady, ebben van a nemzeti jelentősége, látta a „sírt, hol nemzet sülyed el“, mindig csak ezt látta, egyedül ő látta, s az optimistákkal szemben, akik e miatt támadták, neki volt igaza. Legalább is a saját korára nézve iszonyúan igaza volt. A magyar ifjúság feladata, hogy magára és a jövőre nézve megcáfolja Ady látomását, és éppen Ady költészetéből kell megismernie a további élet, a jövő titkát: A magyarság nem lehet továbbra is mások életének hátulcammogó, elkésett utánzója. A maga életét kell élnie, egyetemes emberi értékű életet kell kitermelnie magából. Szegény és kicsi nemzet, amilyen a magyar, nem élhet meg kisszerű vagy középszerű szellemiség mellett, hanem csalás úgy, ha vezetését a legtehetségesebb, legegyetemesebb látású és lelkületű, legműveltebb és legkiválóbb jellemű fiaira bízva.

A magyar ifjúság Adyhoz vezető, sorsdöntő útján Makkai könyve a legalkalmasabb kalauz.

TAKÁTS ISTVÁN.

MAKKAI SÁNDOR KÖNYVE KÖRÜL.

ZSILINSZKY ENDRE szép cikkben írta meg, hogy a nemzeti gondolat Zsili fiataljait az öregektől az Ady-kérdés választja el, mely szakadékként, kitölthetetlenül. Bár ez állítás valósága, sajnos, nem igen cáfolható, — a fiatalság felfogását a jelen számunkban közölt ismertetés is eléggé dokumentálja—magában véve még nem magyarázza meg a Makkai könyve körül támadt vitát és a heves szenvedélyt, mellyel ezt a témát irodalmunknak néhány idősebb, neves művelője tárgyalja.

A teljes megértéshez szükséges tudnunk, hogy Makkai Sándor maga sem azon fiatalok közül való, kiknek sorából rekrutálódik elsősorban, Zsilinszky előadása szerint, az Ady-híveknek nemzeti tábora. Makkai könyvét nem fiatalember írta, aki csak a lövészárkok borzalmai közt kezdett eszmélni és gondolkodni; ha ilyen írta volna, úgy az ellenhatás az idősebbek részéről sem lett volna oly heves, hisz ezek, úgy tudjuk, galambszívű jó emberek, akik a fiatalok ellen nem agyarkodnak, inkább segítik őket, ahol tehetik. Az ellentét mélyebbre nyúlik és régibb eredetű. Az Ady-kérdés ez ellentétnek csak kifejezésbeli, formális oldalát képezi, a lényegét azonban elvi eltérés, mely a század elején fejlődött Iá az akkori fiatalok, mai negyvenévesek, és az akkor is már uralkodó negyven-, ma hatvan-, hetvenévesek között.

Az eltérés a 19. század legnagyobb élményének, a magyar klassziciz-

musnak életnormaként való felhasználására vonatkozik. A húsz év előtti fiatalok a korszak szélesebb történeti és irodalmi műveltségére támaszkodva nem csatlakoztak az akkor uralkodó liberális-pozitívista felfogáshoz, hanem maguk kezdtek gondolkodni a közelmúlt magyar problémáin. Így jöttek rá, a hivatalos irodalom uralkodóitól függetlenül magukat, arra, hogy a magyar klasszicizmus: Petőfi és Arany, Deák és Eötvös életműve valóban a magyar szellemnek kiteljesedett, legszebb virága, mely a talajból a legkedvezőbb körülmények között nőtt ki, soha felül nem múlhatóan, soha el nem érhetően. Az a virágzás, mely a magyar klasszicizmust termelte, nem ismétlődhetik meg soha többé. Klasszicizmusunk a magyar léleknek és az európai gondolatnak páratlan szintézise, s mint ilyen, minden későbbi magyar kultúrának elérhetetlenül magas mintája, de soha nem utánozható és senkitől le nem másolható. Mert az európai gondolat folytonos változásaival az idedobott magyarság is kénytelen újra és újra megalkotni a maga szintézisét, újra meg újra összeegyeztetve a magyar és európai gondolatot. Történetünkben ezek a szintézisek jelzik a csomópontokat, mindegyikre pillanatnyilag csend, esés, hullámvölgy következik, mert az emberek csak lassan látják be a nagy élmény után, hogy a szintézis nem örökölhető, mint szekrény, ház vagy birtok, hanem azt mindegyik nemzedéknek magának kell megpróbálnia, keresés, kutatás, tévelygés, véres verejték árán. Szintézist nem minden nemzedék tud magának alkotni, de kell, hogy mindegyik dolgozzék rajta, s amelyik ezt nem teszi, az lesz a valódi epigon, az utánzó, az elődnek dicsőségéből élő.

Ez az új felfogás immár húsz év óta nem tudja elhinni, hogy lehetséges a világ dolgait Arany János szemével nézni és ezen szemléletet életté és napi, köznapi cselekedetté átalakítani olyan embernek, aki — nem Arany János. Goethe útjain csak Goethe járhat, s Michelangelo után is hiába áll oda a Sistina boltozata alá a késői utód és hiába görbíti, merevíti nyakát, úgy, mint egykor maga a mester, az új munka új lesz, ha tehetsége van és rossz utánzat, ha tehetségtelen. Az ifjú Petőfi érzelmeit sem lehet többé nekünk, felnőtteknek, hétköznapi dolgainkra indíték gyanánt újra átelnünk, legfeljebb önáltatás árán, amiben kell, hogy Petőfi géniusának némi félreértése vagy lekicsinylése is rejtőzzék.

Mindennek megállapításából az említett szerencsétlen, a kitaposott útról letérő generáció tagjaira súlyos feladatok és következmények származtak. Először is a klasszicizmus korszakát el kellett határolniok a rákövetkezőtől, mely ilyképen, minél magasabbra taksáljuk a klasszicizmus géniusát, annál inkább kicsinyesnek, dekadensnek tűnt fel. Azután felismerve a klasszicizmus másodvirágzásának s harmadfelmelegítésének céltalanságát és lehetetlenségét, a nemzeti múlt egyéb, korábbi kultúráit is tanulmányozniok kellett. Így magyarázható, a századvég dekadenciájának felismeréséből, hogy csak egy, a politikától távol álló művészetet említsek, Bartóknak és Kodálynak a múltba fordulása, az ősi magyar zene felfedezése. Végül ha mi képtelenek vagyunk Arany János korszakát Arany János szemével nézni, akkor gondolkodni kell arról is, hogy klasszikusainkat beállítsuk a mai magyar szemszögébe, hogy ott éppen úgy megtartsák örök magyar értéküket, mint a korábbi, szinoptikus szemléletben. Ez a törekvés látható Babits régebbi tanulmányaiban és nagy méretben Horváth János Petőfijében.

Sok és nehéz feladat, de mind csak előmunkálat a jövő szintézishez, melyet ki tudja, nem a legfiatalabbak fognak-e egyszer majd befejezni. De mindegyik pozitív feladat mögött ott van a negatívum, annak a tudata, hogy az elmúlt korszak, mely világkatasztrófában süllyedt le, nem volt klasszikus korszak, nem volt hullámhegy, hanem hullámmély és talán hullámsír. Ennek a felismerése és minden tekintet nélkül történt kimondása magyarázza a Makkai könyve nyomán kelt szenvedélyeket is. A közelmúlt szigorú elítélése, kapcsolatban e közelmúlttal a klasszikus korszaktól való elválasztásával, az ő könyvéből szokatlan erővel tör ki és provokálja a korábbi konstrukció híveinek ellenmondását. Nem tudjuk, a hév és lángolás, mellyel a közelmúlt ellen felágaskodik, nem következik-e, részben

legalább, a szerző kisebbségi helyzetéből, ahol a századvégi konstrukciók, ha lehet, még inkább használhatatlanok, mint nálunk, a trianoni határokon belül. A századvég bölcsességével, politikai és irodalmi értékgyakorlatával és életformáival a kisebbségi magyar már rég éhen halhatott volna, testileg is, lelkileg is. Makkai könyve arra is tanulságot nyújt, hogyha nem sikerülne a határokon innen és túl a magyar léleknek kifejezésben, egységét fenntartani, úgy az így előálló színskálában az erdélyi képezne a közelmúltnak legsötétebb, legfeketébb megítélését.

Makkai könyvének a közelmúlt tagadásában és attól független, új magyar jövővel igyekeztetésében van a jelentősége, inkább, mint Adyról szóló megállapításaiban, melyek a költői egyéniséget illetőleg különben is alig adnak egyéb képet, mint amelyik Horváth János tollából áradt szét közkedvetű nemzeti felfogássá. Baloldali dicsőítői bölcsen elhallgatják, és szótlanként tűrik egy csomó lényegbe vágó megjegyzését. Nem hinném, hogy őket őszinte véleményük elmondásában a szerzőnek kisebbségi egyénisége tartaná vissza. Viszont nem ártana, szerény nézetem szerint, ha a könyvnek legalább szigorú kritikusai gondolnának a trianoni határookra és az azokon túl élő magyar tömegekre, akik a szerző vállaira súlyos nemzeti feladatokat róttak és azok teljesítésében őt egyöntetűen támogatják. A leszakadt magyarság egyik vezető egyéniségének ily korlátlan hevű, végletes megtámadása nem szolgál magyar célt, legyen ez magánerkölcs és pedagógia szempontjából még oly jóhiszemű is. Mindenütt elkövethetünk hibákat, de itt a legkisebb hiba is: nemzetgyilkosság kísérelte.

SZEKFÜ GYULA.

AZ UNGARISCHE JAHRBÜCHER MARGÓJÁRA.

GRAGGER RÓBERT kultúránk nagykövete volt. Ennek az elkoptatott és üresen hangzó hasonlatnak akkor van igazi értelme, ha teljes végiggondolással, minden részletének megfeleléssel, szóval egészen konkrét módon alkalmazható.

Gragger műveltségében és temperamentumában az alapvonások a diplomata jellemző tulajdonságai voltak. Határozott egyéniség és mégis személytelenné válni tudó, önsúlyával fellépő, de a reprezentált ügy érdekében biztos ítélőképeségű, szerencsés kiválasztó érzékű, tapintatos és óvatos a jó diplomata. Tudja, mit és hogyan fogadtathat el a nemzettel, ahol működik és érzi, mit lehet a külföld számára érthetővé tenni saját népe szelleméből. Kitűnő pszichológus; pontosan ismeri az őt körülvevő társadalom kívánalmait, előítéleteit és eszméit, a kívülről jövő gondolatok átütő erejét és tökéletes biztonsággal eszmél rá a legalkalmasabb cselekvéspillanatra. Célját percre sem veszti szem elől, de tud a körülményekhez alkalmazkodni, hajlékony és merev egyszerre és törekvéseiben nem hagyja magát megszedíteni sem az ellenfél, sem saját országa túlzott tiszteletétől vagy lekicsinylésétől.

Ezt a diplomataideált közelítette meg a maga területén Gragger Róbert. Lelkesedett a tudománya iránt, érdekelte minden hazai esemény, kíváncsi volt minden külföldi újításra, fogékony az aktuális kérdésekké szemben és buzgó volt a propagandában. Szerencsés természete és helyes feladat-elképzelése sikerrel érvényesültek a Berlieni Magyar Intézet munkájában és az Ungarische Jahrbücher megteremtésében.

A magyar külföldi propagandamunka a háború előtt végzetesen elhibázott volt. Az exotikumot akarta először és csaknem kizárólag az európai átlagköztudatba bevinni; a különlegességek folytonos hangoztatásával csak egy ideiglenes és furcsaságokat keresgélő érdeklődést és néhány bizonytalan általános fogalmat teremtett meg a külföldön. A rólunk nyert kép torz volt, de mi magunk szolgáltatunk lelkesen az adatokat önmagunk karrikatúrájához. A pusztá-, betyár-, csikósromantika itthon csak hangulat-

forrás volt, csupán akcicens a lelki kincsünkkel vált nagy munkák hatásában, festői vagy anekdotikus háttér önmagukban gyönyörködő versekhez és történetekhez. Ezt a háttérrel mi öncélú és egyetlen reális képzetnek tettük meg a külföld számára; operetté egyszerűsítettük az életünket, díszletekké a valóságunkat. Szörnyű nehéz, csaknem lehetetlen volt ebből a sematikus képből kiindulva megismertetni a magyarság értékeit és eredményeit.

A háború utáni magyar kultúrpropaganda szörnyű lecke árán megértette, hogy ellenkező eljárásra van szükség; előbb rá kell vezetnünk a külföldet, hogy hasonlóak vagyunk hozzájuk, hogy érzékük legyen a különbségek iránt. Előbb meg kell ismertetnünk részvételünket az egyetemes kulturális munkában, hogy élvezhessék faji sajátosságainkat és rájöhessenek a legabsztraktabb gondolatokban is e külön nemzeti törekvésekre és célkitűzésekre. Ha már magukkal egyenrangúaknak vagy legalább is egyenlő intencióúaknak ismertek fel, a nagy művelt nemzetek, százszorosán fogja érdekelni őket minden etnográfiai sajátosságunk is.

Ennek az általánostól a különös felé haladó propagandamunkának volt szerencsés orgánuma az Ungarische Jahrbücher, Gragger vezetése alatt. A diplomatát a nyíltszemű tudós és kritikus segítette munkájában és a kettő tulajdonságainak egyesülése biztosította a folyóirat sikerét.

Gragger ereje teljében elragadta a halál s a vezető nélkül maradt intézet és lap természetesen az ő szellemében iparkodik továbbvinni az ügyeket. A szokratikusok mesterük szellemét követték és nem vették észre, hogy meghamisították azt. Gragger tanítványai úgy érzik, felfokozták volt irányítójuk tulajdonságait és kifogástalanul valósítják meg intencióit, holott valójában elfordultak tőle és veszedelmes utakra tévedtek.

Ez az érzése az embernek, ha az Ungarische Jahrbücher legújabb számát lapozgatja. Gragger halála óta két szám jelent meg, az első az ő emlékének szenteltetett. A második (1927. júliusi dátummal) Szinyei-emlék-könyv, a jeles professzor 70. születésnapjára írt tisztelő dolgozatok gyűjteménye. A szigorú filológust szigorúan filológiai, szakembereknek szóló cikkek üdvözlík; a nagyon szép szokás szerint a tudósoknak szóló hódolat egy-egy újabb lépés, eredményközlés az ő tudományágában. Itt minden rendben is van és csak helyeselhető az Ungarische Jahrbücher eljárása, amely egyetemi szaktudós gárdán keresztül iparkodik hatni szélesebb rétegekre. A hatás mindig felülről és intellektuális kevesektől indul ki a tömeghez.

Am a teljes kötetet egy Bücherschau egészíti ki, kritikai beszámoló az utolsó félév magyar tudományos és irodalmi terméséről, eleven és éppen a lap jelentőségénél fogva tekintélyes tájékoztató a magyarság szellemi világáról a német tudós és íróvilág, sőt nagyközönség számára. A Bücherschau rendes rovata az Ungarische Jahrbüchemek, rendkívül hasznos és életrevaló gondolat, de vezetése nagy felelősséggel jár és kiváló tulajdonságokat tételez fel. A diplomatakritikusnak itt érvényesítenie kell tudását.

Mi történik már most, ha olyan szellem veszi át az irányítást, amely szem elől veszi igazi hivatását, tévesen értelmész helyzetét és túlzottá, károsná élezi a követni óhajtott tulajdonságokat. Egyéniség, de ennek fitogtatása is, önállóság, de önálló ítéletek hajszolása is, hideg objektivitás és kritikai éleslátás, de amely véletlenül se juthat a közfelfogással azonos eredményekre. Egyéni válogatószempont, de a magasabb érdekek figyelembe vétele nélkül. Főlényesség, amit a távolság és a német tudományos szellembe helyezkedés táplál, de egyben lekicsinylés, majdnem lenézés az itthoni törekvésekkel szemben. Gragger jól tudta, milyen helyzeti energiát jelent a külső fellelő, ahonnan jobban áttekinthető a magyar viszonyok és mennyire hozzájárul az idegen munkával való folytonos összemérés a hazai tudományos törekvések értékeléséhez. De ő értékelt és tanulságokat vont le, míg a buzgó tanítványok csak önmaguk magasságát és az itthoni munka jelentéktelenségét érik át különleges helyzetükben. A diplomatát elhódította az idegen ország szelleme és majdnem röstelkedve háttérbe szorítja nemzetét: nem groteszk dolog?

A magyar nyelvudomány ma egyik legjobban megalapozott és nagyon szép eredményeket nyújtó tudományunk, Gombocz és Melich európai hírű képviselői szakunknak és a nyelvészek által szerkesztett, nyelvészek tájékoztatására szánt folyóiratokban e hatalmas munkát csak lekcisinylő, fölényesen bíráló vagy teljesen ledorongoló, elutasító megjegyzések kísérik. Megjegyzések és epigrammatikus rövidegű, bővebb indokolás nélküli ítéletek. Így például Pais Dezsőnek egy terjedelmes adattámogatással, érdekes megfigyelésekkel megírt nyelvészeti tanulmányát néhányszoros szigorú, csaknem személyeskedőn goromba ismertetés intézi el, a priori kimondva eredményének téves voltát. Pais Dezsőnek vagy igaza van, vagy nincs igaza; mindkettőt, de különösen az utóbbit csak hasonló becsület, adatokra támaszkodó filológiai módszerrel lehet igazolni. De egy filológiai értekezés megállapításait pár fölényes mondattal megdönteni és az esetleg kíváncsi német nyelvész jóelőre elriasztani a bővebb megismerkedéstől, sem kritikailag, sem a propaganda szempontjából nem a legkiválóbb munka. És hogy nem csupán elszigetelt esetről van szó és nemcsak a nyelvészet területén, mutatja Prinz Gyulának egy a szerkesztőségbe beküldött és helyreigazító levele, amelyben könyvéről: Magyarország földrajzáról közölt ismertetés felületes, fölényes és személyeskedő hangját panaszolja fel. Az ilyen „tájékoztatásokhoz“ járul az objektív hallgatás is egyes, ma megújuló kutatásoknál. A magyar irodalomtörténet vagy történettudomány nagyszerű megújulása, a vezető képviselői által vállalt heroikus feladat, az eddigi kiváló eredmények nem érdemlik meg e hűvös szemlélők szerint az állandó szemmeltartást és a külföldi tudomány figyelmessé tételét. Lehet bárkinek különvéleménye a mai magyar tudományos életéről, de miért tartja ennek elmondására legalkalmasabbnak azt a folyóiratot, amely egyszerűen tájékoztatni akarja az idegeneket. Miért kritizál kifelé fordulva?

Fentebb a német tudományos atmoszféra nyomásának tulajdonítottuk az értékelés megingását és az itthoni feladatok és célok iránti tompulttá válást. Ez az enyhébb feltevés és ezzel csak megfigyelőképességük, ítéleteik és meggyőződéseik gyengeségére figyelmeztetünk. Az egyetemes tudomány nemzeti árnyékolásának megértése és elfogadása intelligencia kérdése. A legintelligensebb nép: a franciák tudománya teljesen zárkózott és önmagából merítő. De lehet súlyosabb, vádolóbb feltevésünk is és ez különösen megerősödik bennünk, ha az általános irodalmi és szépirodalmi kritikákat olvassuk. Amit pillanatnyi elvakulásnak fogtunk fel a német tudományos szakok fénytől, talán tudatos, állandó szemethúnyás, talán a fölényesség hangulatát egyéb ösztönök is támogatják. A szépirodalmi tájékoztatóban szabadabban törnek elő a titkok? alapgondolatok és megmutatják, hogy kritikusaink nem azért elégedetlenek a jelennel, mert a jövőt sürgetik, hanem mert a félmúltat, a most legyűrt eszméket szeretnék romjaikból feltámasztani. Érzéseiket, szimpátiáikat, tendenciájukat a liberális-radikális világnézet és irodalomfelfogás befolyásolja; eszközeik az ismert fegyvertárból valók.

A hideg, objektív hang és a kritikai éleslátás, amely elfogulatlan és nem engedí semmitől befolyásolni magát, éppen e pretencióban régi jó ismerősünk. És a munka, amit végeznek, módszereiben és külsőségeiben veszedelmesen hasonlít sokat használt klisékhez. Objektíven kétségbevonják, hogy a magyar irodalomban és szellemben valami megújulásról, átalakulásról kellene beszélni és objektíven állítják, hogy a Nyugat, 1925-ös reorganizációja óta, újra jelentős faktor és hatalmas új egyéniségek kitermődje lett, amiről persze legközelebbi hívei sem tudnak semmit. Hűvös tartózkodással, mintegy a túlsó partról ismertetik Tormay Cécile Bujdosó könyvét, bőven, részletesen, szimpatikus érdeklődéssel és udvarias tőfogásokkal Szász Zoltán: Magyarság és zsidóság című munkáját. Felvonulnak a jól ismert régi trükkök, (vagy már nem is trükk, mesterséges fogás, hanem természetes, önkénytelen érzelmi állásfoglalásukból fakadó gesztus? Tant pis pour eux!) az adagolás. Mécs László nyolc sort kap és abból egy-kettőre megtudjuk, hogy teljesen aláhanyatlott, kiírta magát. Kassákról több, mint kétszerannyi terjedelemben értesülünk, hogy minden elvi tévedése ellenére

igazi költő. Fényes Samu Jüfels erste Wandlung (magyarul 1922-ben Jidli változásai címen megjelent) emigrációban írt könyvéről részletes, nuance-okat megragadó leírást kapunk, Jidli alakját szimbolikus nagytársban látjuk és tudomásul kell vennünk az emigránsok között is tizedrangú író munkájának összes értékeit. Nyomban alatta Gyallay Domokos: Vaskenyéren regénye félelmi sorban rovdódik meg az elmaradt mélységért és egyéb hibákért. Az adagolás mellett ott van a kritikai hang és mérték sajátságos különbsége; egyik oldalon csak általános kifogások vagy azok sem, a másik oldalon egyszerre érzékenyvé válás az organikus hibák, a koncepció, jellemzés, stílus alapvető gyöngeségei iránt. Itt az egyéniség is középszerű, ott a középszerűség, sőt a rossz is egyéni. Az Irodalmi Lexikont szakemberek szerkesztették, esztétizáló cikkei érdekesek, szubjektív ítéletei elfogadhatók. A Magyar Irodalmi Lexikon ellenben minden kemény jelző megérdemel és nincs enyhítő körülmény még a megjelenésére sem. Szederkényi Anna érdekes regényt írt, jóindulatú, elnéző elismerés kijár neki, Szabó Mária is ír és novelláival kapcsolatban egyszerre művészi, stílári, felépítésbeli zavarokról és hiányokról hallunk. Van még egy kedves és sikeres eszköz: színtelenek, ismeretlenek kiemelése, amely egyszerre bizonyítja éleslátásukat és iróniájuk erejét. Kutas Kálmán Zalaegerszegen kiadta verseit. Jóval hosszabb ismertetésben, mint Mécs Lászlóé, csomó hízelgő bókot kap. A szlovenszkoí lírai antológiából Földes, Györy, Palotai neveket emelik ki, mint amelyek bizonyára mindnyájunk számára ismerősen csengenek. Végül hatásos, bár kissé durva: a teljes elhallgatás. A Napkelet-könyvtárról szó sem esik, Komáromi János Vidróczky-ja, úgy látszik nem veheti fel a versenyt Jidlivel. P. Gyulácsy Irén: Fekete vőlegények című regényét nem érték rá a kritikusok elolvasni, hiszen teljesen igénybe vette őket Bródy László Bábszínháza. Ez a válogatás persze megbosszulja magát és a saját szempontjukból is gaffe-okat követnek el. Zsolt Béla, Kodolányi János regényei jobban megérdemelnék az ismertetést, mint néhány idézett kedvenc és Hatvany Lajos zsidóregénye talán fontosabb és értékesebb, mint Fényes Samu változásai.

Mai aspirációkról, új lendületről, új szellemről éppen úgy hallgatnak, mint a tudományos irodalom ismertetésénél. Semmi fontos nem történik idehaza és az állítólagos megújulás csupán hanyatlás és időleges kisiklás. És itt újra felmerül a furcsa ellentét a folyóirat tartalma, célja, olvasóközönsége és a Bücherschau temperamentumos szerkesztőinek munkája között. Nekik egyéni véleményük van a mai magyar irodalomról; hagyján. Szeretnek fölényes kritikát gyakorolni; rendben van. De keressenek ambícióiknak megfelelő terepet és orgánomot, vegyüljenek itthon az irodalmi életbe, támadjanak és védekezzenek, legyenek egy síkon az itthoniakkal. Ne tegyék meg idegen-tájékoztatásnak, amit támadásnak szánnak. Ne a magyar irodalom iránt esetleg érdeklődő és útmutatást kereső jámbor német bölcsész hallgatókba küldjék a haza szánt mérgezett nyilatkat. Ne nevezzék kultúrpropagandának propagandájukat a mai magyar kultúra ellen.

HALÁSZ GÁBOR.

HERCZEG FERENC.¹

HERCZEG FERENC írói fejlődésében van egy belső tendencia, amelyet csak kevesen vettek észre, sőt talán még az író maga sem érzett programszerűnek. Ez a tendencia a l'art pour l'art-tól az irányzatosság felé halad egyrésztől, másrészt pedig az egyéni ember lelkiségétől a típus, a faj és a nemzetek eszméje felé szélesedik el. Ez a XIX. és XX. századok ölelkezése idején meglepő és önálló tünet a magyar irodalomban, amely egész Jókaiig ilyen megfordított irányú fejlődést mutat. A régi regények egy kicsit mind történetiek. Jókai regényeinek is politikai vagy történeti háttérük van s ez bennük a legjobb. Kemény Zsigmond az első és sokáig az egyetlen regényíró, aki értett ahhoz, ami minden irodalom legmagasabb rendű hivatása, szinte végcélja és értelme: az emberteremtéshez. Az egyéni ember lelki analitikája hiányzik a régi magyar regényirodalomból és Herczeg Ferenc csak lassan fejlődik. Mikszáth is korrajzokat ír és típusokat rajzol, s azt a mikrokozmoszt, amely az individuum lelkében él, csak a francia és orosz iskolát utánzó magyar naturalisták merték megérinteni. Ez nem volt igazi magyar irodalom, de el kellett jönni valakinek, aki a kor egyéniség-kultuszát s az analitikus regény iránt való szomjúságát magyarul és magyar észjárás szerint is kielégítse. Erre vállalkozott Herczeg a Simon Zsuzsa, Egy leány története, Idegenek között, Szabolcs házassága című regényében és novelláiban, amelyek újabban Az új nevelő (1903), Kaland és egyéb elbeszélések (1908), Napváros (1912) című kötetekben jelentek meg. Herczeg Ferenc a kor hangulata szerint azzal kezdi, amire a megújódott magyar regényirodalomnak legnagyobb szüksége van: egész-regényekkel, Bourget modorában, a modern francia stílus eszközeivel, annyira, hogy eleinte még saját maga is naturalistának hiszi s vallja magát. Problémák érdeklik, tézisek, de csak olyanok, amelyek a magánember lelkét háborgatják: szerelem, hűség, házasság, becsület, rang, anyagi, erkölcsi kérdések, válás, gyermek, idegbaj, kóresetek, öngyilkosság, erények és bűnök ... Négy regény és egy féltucat novellakönyv témája van ezekben a szavakban és a témák mögött a budapesti ember a nagyvárosi individuum, a modern és komplikált én az új idők gyermeke.

Ez volt az író érdeklődési köre az első könyvekben és ezzel megnyerte a csatát azokkal szemben is, akik a Gyurkovics-családot nem tartották elég érdekesnek Zola és Maupassant vagy az oroszok élve felboncolt klinikai betegek mellett.

Herczeg azonban előbb megérezte ezt, mint olvasói. Az ő írói érdeklődése nem állt meg az egyén szubtilis problémái mellett, mert észrevette, hogy nagyobb bajok is vannak a világon, mint a szerelmi neuraszténia vagy egy elrontott házasság. Herczeg észreveszi, hogy vannak közös bajok és közös problémák, amelyek valamennyiünket egyformán érintenek, ő is észrevette, mint minden igazi nagy író, Csehov, Gogol, Balzac, Dickens és Turgenyev, vagy a magyarok közül Eötvös, Kemény, Jókai és Mikszáth

¹ Mutatvány Surányi Miklós most készülő Herczeg Ferenc életrajzának VIII. fejezetéből.

is. Ezek a bajok nem annyira általános emberek, hanem inkább faji és nemzeti természetűek és magyar író lelkét elsősorban a magyar emberek közös problémái érdekelték. És amikor a kor hangulata szerint megadta az egyéniségnek, ami az egyéniségé, észrevette, hogy az egyéniség fölött van egy másik, egyetemesebb egyéniség is, s ahhoz, hogy az irodalom igazán betöltse hivatását, nem szabad a magánember magánproblémái mögé visszavonulnia.

Mirőlunk emberekről írt; modern emberekről, akik azonban a mellett, hogy urak vagy cselédek vagyunk, hogy szegények vagy gazdagok, erősek vagy gyengék, egészségesek vagy betegek, jók vagy rosszak, egyszerűek, naivak, tiszták vagy összetettek és tisztátalanok vagyunk, hogy szerelmesek, féltékenyek, neuraszténiások vagy boldogtalanok vagyunk, még valami egyebek is, mások is, sajátosabbak is, többek is vagyunk: hogy magyarok is vagyunk.

Herczeg tehát észrevette a kor és a faj problémáit és gyökerében ragadta meg ezt a kényes kérdést. Nem egyedül ő. Elődei is voltak — mint Eötvös József, aki a Falu jegyzőjében mintegy illusztrációját adja politikai tanulmányainak, a Reformnak s a XIX. század uralkodó eszméiről írt fejtegetésének, vagy Kemény Zsigmond báró, akinek alakjai a híres hősök elsatnyult unokái, pénztelen, a múltba révedező, a jelent pocskoló főurak, pipázó, kártyázó nemesek, kik füstös szobában napokig ültek bor mellett, mint valami komikus infemo egyik körében. Voltak kortársai is, Justh Zsimond, Jókai s főképen Mikszáth Kálmán, aki a Beszterce ostromában, a Gavallérokban és a Noszty fiú esete Tóth Marival című regényében a humor álarca mögött véres szatírában ostromozza a magyarság bűneit.

Herczeg is magasabb nézőpontra áll, honnan széles perspektívát ölel át a tekintete. Látni kezdi az egyén és a típus (Gyurkovics-család) után a fajt is és nem elégszik meg a karrikatúrával, sőt a *lart pour l'art* jellemrajzzal sem, hanem azt is megmondja, hogy mi módon képzelet a hibák orvoslását. Ebben is az optimizmusa nyilatkozik meg az olyanféle pesszimizmussal szemben, mint amilyen Mikszáth Kálmáné volt. Mikszáth szinte kéjeleg abban, hogy a magyar gentry hibáit karrikírozza. Olyan hibákat, amelyeket öröktől fogva valóknak és reparálhatatlanoknak tart; Herczeg tragikus átöröklést vagy tragikus botlásokat lát azokban s nem veszi el a magyarság jövőjében vetett bizodalját. Jellemző példa erre a Honszerző című regénye (1904). A regény II. fejezetében finoman rávilágít arra, hogy a hős eredendő bűne az őstől származik, az ősök egy olyan erényéből, amely az utódban hiányzik s mivel ez hiányzik, nincs benne semmi. Az az egy erény — a földnek szeretete — az tartotta a családban a lelket ötszáz éven át, ez abszorbeálta eszüket, szívüket, akaratukat, testüket, lelküket, s mikor ez az egyetlen életrevaló princípium kiesik az ivadékukból, a kiürült lélek, mint egy kilyukasztott hólyag Összeesik. Szitnyaynak volt olyan őse, aki jobban szerette a földet az életénél is; volt olyan, aki többre becsülte, mint az örök üdvösségét; volt, aki az Istennél, volt aki a becsületénél és a jóhímevénél, volt, aki a boldogságánál is jobban ragaszkodott a földhöz s az apja tisztázta a túlterhelt birtokot s átadta fiának s a fiú a földet, „amelynek birtoka hőssé és áruelők, aszkéták és gyilkosokká, nagyurakká és csalókká tette a Szitnyayakat, ezt az egész birtokot öt perc alatt, mialatt háromszor osztották a kártyát, zsebetett kézzel és kifogástalan előkelőséggel elvesztette az utolsó Szitnyay, névleg Szitnyay Györgyi.

Mikszáth talán ebből az utolsó akkordból építette volna fel az egész melódiát s ezzel az öt perc alatt végbement összeomlással be is fejezte volna a regényt. Herczeg csak itt kezdi. A hős — mint egyik kritikusa

mondja — tiszteletet érdemlő akarattal, férfias elhatározással kezd új életet; kilép osztálya balítéletei közül, Amerikában megtanul dolgozni, visszatér s verejtékes szerzeményén visszaváltja ősi birtokát. Nem mint ősei, vérrel, hanem keze munkájával szerez magának új hazát. A munka önértétét becsebbnek, megnyugtatóbbnak találja annál, melyet mint egy társadalmi osztály tagja, előbb minden egyéni jogosítvány nélkül vallott magáénak. Leányát is csak oly feltétellel adja nőül kérőjéhez, ki részben az ő fiatalkori mása, ha előbb beáll munkásnak egy börgyárba, s ő is megszerzi a gavallér-önéretet helyébe a munka önértetét.

Herczeg ezt a gondolatot már a Láp virága című novellájában is meg-
 érintette, sőt később színpadra is viszi a Kivándorló c. drámájában, amelyet 1909-ben mutatott be a Vígszínházban. Ebben a formában a hőst a börtön szenvedése váltja meg; ott megtanul vasat kovácsolni; kiszabadulva vas-
 hámost létesít és munkával szerzi meg jogát a boldog életre.

A munka! Ez a megváltó elv, amelyben Herczeg Ferenc a magyarság problémájának megoldását látja. Munka és polgári erények, takarékoság, egyszerűség és önfeláldozás, férfijellem és női tisztaság, — ezekre az erényekre építi fel az optimizmusát. Ezen a gondolaton keresztül konstruálja meg azokat a regényeket is, amelyekben a modern magyar női lélek problémáját érinti meg. Ilyen a Lélekrablás, amelyet az Akadémia 1906-ban a Péczely-díjjal jutalmazott. A megoldás itt sötét és a hősnő öngyilkossá lesz, de ez a tragikus befejezés is azt mutatja, hogy Herczeg a bűnnek nem tud cinkosává lenni, még a l'art pour l'art csábító jelszava alatt sem. Vannak erkölcsi elvek, amelyeket csak egy élet feláldozásával lehet kiengesztelni; Herczeg ettől sem retten vissza, de megsiratja áldozatát és a felelősséget a férjre hárítja, akinél rossz kezekben volt a törékeny és esendő asszony üdvössége.

*

Ekkor érte el tetőfokát a magyarok háborúja a magyarok ellen: körül-
 belül tíz esztendővel a világháború kitörése előtt. A nemzet szinte eltűnt az államhatalom és a kapitalista-radikális, vagy a marxista-radikális Budape-
 pest mögött. A parlament közjogi harcok végkimerülésében vergődik; Bécsben magyarellenes propaganda folyik, amelyhez Budapestről szállítják az anyagot szociológusok és munkás vezérek; az újság a nagytőke egyik alvállalkozása, vagy a miniszterelnöki sajtóiroda segédhivatala lesz s mint ilyen monopóliumot élvez a magyar kultúra terjesztésére. Budapest nemzet-
 közli város, és a magyar kormány ide központosítja az ország minden anyagi és szellemi erejét. A vidék elmarad és romlik; a gentry-osztály elszegényedik és a hivatalokban talál létminimumos menedéket; a középosztály érzé-
 ketlen irodalommal és művészetrel szemben, a parasztság pedig valóság-
 gal ellenséges indulattal van mindezekkel szemben. A munkásság fele nem magyar eredetű s a városi polgárság is idegen, legfeljebb, ha megmagyaros-
 sodott. Mikszáth Magyarországát már csak a vidéken él a vármegyeház és a kataszter körül s a sorsa nem is tragédia többé, hanem elposványo-
 sodás. Nincs ebben az országban jóformán senki, aki fenn akarná tartani a tradíciókat.

Az igazi nemzet — gentry, hivatalnok, főúr, kisbirtokos, paraszt —
 nem olvas magyar könyveket. Csak Budapest olvas.

Budapestről pedig maga Herczeg írja a következőket:

„A keleti népek, amelyek kultúrimportjukat Nyugat-Európából ren-
 delik meg, hiányos önkritikájukkal és a fegyelmezetlenségre való mostani
 hajlandóságukkal, mohón vetik magukat az európai dekadencia termékeire.
 A rothadás zuga az a hely, ahol a keleti parvenű és a nyugati dekadens,
 a komitácsi és az apache, két távoli világ rokonlelkű Übermenschei, össze-

találkozhatnak. A kelet a nyugaton is megtalálja önmagát, hazahurcolván a kultúra műhelyéből a kultúrátlanságot. ő becsapja magát, midőn a nemzeti érzést, a vallásosságot és a tiszta erkölcsöt gondosan ápoló nyugat beteges hulladékait, a nemzetköziséget, a hitetlenséget és a pornográfiát Európa kinceinek nevezi. A nyugati túlkultiváltság és a keleti kultúrtalanság közös jellemvonása a nemzeti önbecsülés hiánya. Ami azonban nyugaton betegség, az keleten sznobság, a nyugat, midőn kiábrándul önmagából, kiábrándult az emberiségből. Ez tragikus. A kelet azonban csak önmagát veti meg, midőn a nyugat betegségéért odaadja saját egészségét. Ez utálatos. A Balkán, ha egyszer megismerte Európát, cserbenhagyja önmagát és a nyugati műveltség kellemetlen parazitájává lesz. Európai emberek szájából, még ha kimondottan dekadensek is, sohasem hallani nemzeti hagyományaiknak és kultúrájuknak oly kicsinyítő kritikáját, mint robusztus oroszok, nagyévtvágyú levantinusok és pirospozsgás magyarok szájából. A keleti bojár legfőbb büszkesége, ha véletlenül párizsi járdataposónak nézik, a balkáni intellektuel pedig berlini homoszexuális kávéházakban látja az eljövendő kultúra templomát. A külföld féktelen túlbecsüléséből következik, hogy a keleti ember a maga hazáját állandóan külföldi szemmel nézi és abból csak annyit fogad el a valóságban exisztálóknak, amennyiről tudomással bír az a kávéház, melyet ő Európának nevez. Pedig hát a nemzetek, a kicsinyek éppúgy, mint a nagyok, nem valamely nemzetközi páholyközönség kedvéért élnek és ágálnak, hanem a maguk történelmi küldetését teljesítik, akár írnak róluk a külföldi sajtóirodák, akár nem.“

A magyar író pedig vagy ennek a Budapestnek ír, vagy pedig elvész az Akadémia, az irodalmi társaságok és a vidéki kultúrestélyek zártkörű társasvacsoráin.

A polgárság egy része — tanárok, ügyvédek, orvosok, diákok, lateinerek és külföldet járt intellektuellek — valamint az írók közül azok, akik ebből a polgáremességből születtek, az elkeseredés és életunalom egy nemével nézik a magyar viszonyokat. Egyfelől orgiákat ül az arany, amelynek nincs szaga, nincs hite, hazája, erkölcse, nincs múltja és nincs magyar szíve, — másfelől a megalvadt és lomha magyar vér, a nagy csönd, a mozdulatlanság és közöny, az elmaradt és retrográd eszmék hordozója, a banális, vitézkötéses, nagyhangú és üres frázisok magyarja, amely bor és cigány mellett, öblös torokból harsogja a Kossuth-nótát s utána lefekszik, hogy kialudja részegségét s erőt gyűjtjön az új duhajkodásra. Ez az igazság. És ezzel az igazsággal vitába szállni: ez egy új írógeneráció feladata lett s a feladatot még ma sem oldotta meg az irodalom. De felismerni, felismerte már a háború előtt tíz esztendővel.

A vidékről jött ez a felismerés. Nagyváradon 1903-ban jelenik meg Ady Endre első verseskötete, 1906-ban jelennek meg az Új versek. A költő Budapest megkerülésével Párizsba megy, onnan küldi különös és új zenéjű költeményeit és onnan botránkoztatja és ejti ujjongásba a két pártra szakadt magyar olvasóközönséget. Ady megkerülte Budapestet és ez szerencséje volt; de Ady kerülő úton indult el költői hivatása beteljesítésének is: a dekadencia és a lázadás útján s ez volt a tragikuma. A hívei megfogták és megáhitották őt a kerülő úton; élelmes üzletemberek és részeg rajongók leterítették léptei elé köpenyüket és nem engedték ki ünneplő és ölelő karjaik közül. A költő, aki magyarabb volt majd minden kortársánál — nem mehetett tovább. És a nemzet csak azt látta, hogy valaki eljött, de nem építeni, hanem rombolni akar; a legtisztább és legmagyarabb lelkek eltaszították maguktól ezt a furcsa prófétát és a dekadens modernnek a vállukra kapták; új iskola támadt körülötte, sajtóval, propagandával,

folyóirattal, tanítványokkal és utázókkal s az adyzmustól nem lehetett látni az igazi Adyt.

Herczeg Ferenc úgy járt Adyval, mint ahogy övele Gyulai. Nem tudott felmelegedni az új költővel szemben, akit kompromittált a körülötte támadt pokoli zűrzavar. Nem támadta, mint a hivatalos irodalom, vagy Rákosi Jenő, csak gyanakvással és kedvetlenül figyelte: hova visz ez a kacskaringós út? Érezte, hogy az a sok szépség és költői erő kárba vész; a melódia elvész a hangszerelésben: Ady Endre elvész a Nyugat és az Ady-imádók radikalizmusában s a Vér és arany költőjét elragadja az a tüzes szekér, amelyre nem Magyarország, hanem Budapest kapaszkodott fel. De nem szólt bele a vitába, amely az ország egész irodalmi közvéleményét harcba szólította. A politikát is csak kívülről nézte. Dolgozott. A Vígszínházban 1907 február 6-án mutatják be Déryné ifiasszony című színművét, a Petőfi-Társaságban erős Petőfi-kultuszt teremt s a társaság két alelnökével, Endrődi Sándorral és Ferenczi Zoltánnal együtt összekoldulja a Bajza-utcai Petőfi-ház költségét s az ereklyemúzeumot ebben az esztendőben meg is nyitja a közönség számára. Nyáron pedig újra lemegy a görög szigetekre s a Hajnal, a költő kecses és fürge jachtja, három hónapig hasítja az antik tenger fodros hullámain.

*

A következő esztendőben az író életében nagy változás áll be. Július 8-án költői dicsősége zenitjén, negyvenötéves korában, egy szenzációkban, örömökben, szépségben és ünnepeltetésben gazdag, hosszú és művészi érzékkel kiélvezett legényélet után őt is elfogja a vágy, hogy fészket rakjon és megpihenjen a fészek puha, meleg családiasságában. Egyik regényében leírja, hogy egy magafajta ember hogyan házasodik... Lassan, észrevétlenül, a leány szerelmes rögeszméjének sugalló hatása alatt, egy gondolat rügyezett, lombosodott és terebélyesedett el a lelkén, mint a datolyamag a hindu búvészh kosarában: ennél jobb, ennél inkább neked való feleséget sehol sem fogsz találni a föld kerekiségén! Már régen megkötötte magát, hogy maga fog asszonyt választani, nem törődve a világgal, olyan asszonyt, aki neki köszönheti mindenét és aki rajta kívül nem imád semmiféle faragott istent. És feleségül vette Grill Júliát, aki mindenképpen alkalmas volt arra a szerepre, amelyre vállalkozott: a „nagy ember hitvesének“ nehéz szerepére.

A házaspár természetesen a Hajnal fedélzetén töltötte el a mézes-heteket. És ez az utazás majdnem katasztrófával végződött. A kis vitorlás augusztus 8-án Spalato előtt bóraciclonba került, amely hat hajót pusztított el fergeteges dühöngésében. A budapesti lapok rémhíreket közöltek a Hajnal sorsáról. Azt írták, hogy a törékeny kis vízi járművet pozdorjává zúzták a hullámok és Herczeg Ferenc a feleségével együtt a hajótörés áldozata lett. Az izgalom, az író halálának híre percek alatt végigfutott a városon, de szerencsére hamarosan megjött a cáfolat. A jacht megrongálódott ugyan, de utasai sértetlenül kerültek ki a veszedelemből. Herczeg Ferencet az ország minden részéből elárasztották az szinte öröm túlárado kifejezésével.

Ha valakinek holt hírért költik, ez hosszú életet jelent, de a nászútnak majdnem tragikussá vált kalandja rossz ómen volt az író házasságára. De ez a rossz ómen ezidőszert még nem zavarta meg a házastársak boldogságát. Herczeg Ferenc idillt akart csinálni a házasságból s ezért idillikus miliőt választott ki a családi élet keretéül. Elhagyta Budapestet, amelynek már minden szépségétől és minden árnyoldalától megcsömörlött. A politika úgy sem érdekelte; az irodalompolitika sem, amely szó ekkor kapott szárnya

s hamar jelszavává lett a Nyugat harcos fiatalságának. Herczeg Vác városát választotta ki lakóhelyéül és itt egy nagy kertes házat bérelt ki magának. Itt lakott négy évig elvonultan, csendesen és finoman dolgozgatva, inkább csak művészi kényszerből, mint programmszerűen, bölcs epikureus módjára, rendszertelenül, a pillanat sugallatának engedelmeskedve. Három év alatt, 1908—1910-ben itt írta a Kaland és Szerelmek című kőtet novelláit, a Kivándorló című színművet, valamint a Királyné futárja és a Fehér páva című regényt, amelyen meglátszik a vidéki kisváros idillikus, egyszerű, de mély hangulata.

*

Ennek a három évnek a termése eleinte egy egészen egyéni Herczeg-féle *l'art pour l'art* jegyében álló novellák, kisvárosi regény Dickens stílusában, bájos rokokó történet magyar romantikával, mintha Herczeg a váci Famady-féle kert boldog elizeumi berkeiben csak a maga szórakoztatására fújta volna Pán kétágú sípját. Ez a közélet elől való menekülés korszaka volt a házasetlet és az öncélú művészet enyhe éghajlata alá. Érthető reakció a politikai küzdelmek és az irányzatos regények és színművek erőfeszítései után. De e közben nem csukja be szemét az irodalompolitikai jelenségek előtt, amelyek éppen ezalatt a három esztendő alatt borították lángba az egész magyar irodalmi közéletet. A Nyugat ekkor éli fénykorát s 1909-ben kiadott Ady-száma valóságos forradalmat csinál. Akkor lép fel Molnár Ferenc, Babits Mihály (1908), akkor adják Móricz Zsigmond első darabját, a Sári bírót s a következő évben jelenik meg az első igazi magyar levegőjú verista regény, a Sárarany, a Nyugat táborának szinte őrzőgő hozsannája közepette. Ady Endre és Móricz Zsigmond új nevek az irodalomban, de híveik hangosan harsogják bele az olvasók lelkébe, hogy azok pillanatnyilag észre sem veszik Gárdonyi Isten rabjai című regényét (1908), vagy Mikszáth Noszty fiú esete Tóth Marival (1908) és a Fekete város című kötetét. Az új forradalom nemcsak új hangot és új témákat hozott, nemcsak épített, de rombolni is akart. Támadással kezdte s a támadások nem kímélték Herczeg Ferencet sem. Herczeg eleinte a vád idill boldog közönyével vértette magát, 1910-ben pedig a koalíciós korszak bukása után újra megkapta régi, hűségese kerülete, Pécska mandátumát s aztán Tisza István oldala mellett egész lelkével belevetette magát a politika karjaiba. Soha, egész közéleti pályája alatt nem merült ily mélyen bele a pártpolitika hullámaiba. S ha most belemerült, ezt nemcsak hazafiúi aggodalma és kötelességtudása sugallta, de az a rajongás is, amelyet Tisza István egyénisége és politikája váltott ki leikéből, ő vezette a híres aradi választást, mint Tisza főkortese; a hűvös, előkelő és zárkózott Herczeg Ferencnek ezt a gesztusát nem lehetne megérteni másként, minthogy végre megtalálta azt az embert, aki talán ki tudja vezetni nemzetét az elvadult politikai korrupció zsákutcájából. Herczeg Ferencnek talán ismét eszébe jutott a versed öreg sváb, Damjanich katonájának, a bölcs és nyers Binder bácsinak izenete: vigyázzanak a magyarra, mert amíg ők egymásközt veszekednek, a rácok és oláhok széles pofával nevetnek rajtuk. Herczeg Tisza Istvánban látta a vezért, aki talán meg tudja mutatni az ígéret földjét és ettől kezdve tűzön-vízen követte a maga hűségese, de büszke és őszinte kikével. Még pedig nemcsak a parlamentben, hanem a sajtó, a könyv és az irodalompolitika harci színterén is. Három évi remetéskeedés után egyszerre kardot kötött, felvértette magát és mint régi, híres bajvivó a porondra ugrott, ő is támadásba ment át és Tisza Istvánnal együtt 1911. január i-én megalapította a Magyar Figyelő című félhavi folyóiratot. Újra a magyarság problémájáról volt szó.

A Magyar Figyelő 1911. január elsején indult meg s a címlapján ez volt: A szerkesztőbizottság elnöke: gróf Tisza István, a szerkesztésért felelős: Herczeg Ferenc. Az első számot rövid Tájékoztató vezeti be, amely szerint a folyóirat meg akarja keresni és meg akarja jelölni nemzeti kultúránk tisztult magaslatait, hol testvéri jobbot nyújthat egymásnak minden magyar ember. Az osztályérdekek ellen sorompóba hívja az országos érdeket. A rombolás hóbortjával szemben az építők elszántságát. A jelszavak fanatikussai ellen a nemzet józan belátását. A félműveltség hivalkodó álfelvilágosodásával szemben a valódi műveltség erejét. A közömbösök ernyedtsége ellen a magyarság ősi erejét. Az új folyóirat nyomban megüti — és talán legelsőknek — a bevallott nacionalizmus alaphangját. A magyar társadalom csak úgy teljesítheti a jövőben feladatait, ha a régi időkből öröklött nemzeti tőkét, faji sajátosságait, hagyományait, hajlamait és tehetségeit teljesen beleilleszti a megváltozott idők keretébe és alapjává teszi a speciális magyar művelődésnek.

Az első szám igazi parádés szám volt. Vezetőcikkét Herczeg Ferenc írta. Ebben a cikkben Herczeg igazi hősiességgel helyezkedik szembe az uralkodó áramlatokkal; a radikalizmus, a marxizmus, a történelmi materializmus, a világpolgári gondolkodás, az individualista életszemlélet, az amorális irodalom és a művészeti dekadencia legdühöngőbb terrorja alatt bátran hirdeti „a vallásosság, a történelmi múlt tisztelete, erős nemzeti érzés, erkölcsi fegyelmesség” posztulátumát. Hirdeti ezt akkor, amikor „emberek, akik tegnap még a nemzeti demagógia vérengző janicsárjai voltak, ma már elavult babonaként mosolyogják meg a nacionalista hóbortot. Amikor polgáremberek, kiknek egész pozíciójuk a magánvagyon intézményének sérthetlenségére van fölépítve, fekete reakciót látnak minden nyilatkozatban vagy intézkedésben, amely a magánvagyon intézményének védelmét szolgálja. A szocializmussal kacéerkodó mágnás vagy plutokrata, aki a kapitalista rendnek (a munkaerő kizsákmányolásának!) köszönheti gazdagságát, továbbá a tudós tanár, aki mindent összeharácsol, amit az állam külső dísz és anyagi előnyök dolgában nyújthat és aki hivatalos állásában lenézi és támadja az államot, ők a kormánysszubszcenció után járó forradalommal együtt a magyar Balkán tragikomikus különlegességei.”

Valósággal profétai szavak. Nyolc évvel később szinte szóról-szóra tragikus tényékké válnak. A szocializmussal kacéerkodó mágnás, néhány plutokrata és két-három radikális professzor égisze alatt kitört forradalom kétségbeejtően igazolta Herczeg pesszimizmusát.

A második cikket Tisza István írta. A drágaság kérdéséről értekezik a pártvezér s az ember elámul azon, hogy micsoda tárgyismerettel, milyen minuciózus hitelességgel, milyen mély és széles szempontokkal rendelkezik ez a félelmetes agyvelő a közgazdasági élet szakszerűségében is.

Érdemes, hogy az első szám egész tartalmát lejegyezzük. íme: Bárczy István: Népiskoláink államosítása, Gárdonyi Géza: Két szék között, Kenedi Géza: Magyar feminizmus, Herczeg Ferenc: Széljegyzetek az egyke-kérdéshez, dr. Cholnoky Jenő: A tartós áUamalakulásokról, Alexander Bemát: A kritikáról, Ambrus Zoltán: Színház, Lyka Károly: Üzlet a művészetben.

Az új folyóirat, melynek szerkesztői munkálatait a lelkes és kitűnő szociológus és polihistor Farkas Pál végzi, érthető feltűnést keltett a közéletben. A radikális sajtó gúnnal és ellenszenvvel fogadja. A támadásokra maga Herczeg felel. Szívesen vállalja a reakcionárius nevet is, ha ezzel szolgálhatja a hazát; az ellen azonban tiltakozik, hogy a radikálisok a Reformklubban Massarykkal és a magyargyalázó Soukup osztrák képviselővel együtt csinálják a magyar választójogot, kisajátítsák maguknak a sajtósza-

badság, a tudományos képzettség, az értelmi és érzelmi előkelőség összes előjogait.

Ma már alig tudjuk megérteni, hogy abban az időben a nacionalizmust, a konzervatizmust és a tradicionizmust olyan szégyelni való lelki betegségnek tartotta minden érettségizett budapesti kamasz, mint a bujalkórt vagy a fegyintézeti múltat is. Ma már fogalmunk sincs arról a bátorságról, amely szükséges volt ahhoz, hogy az intellektuellek megvetését valaki magára vegye és mint valami sárga foltot állandóan a ruháján hordja.

Tisza István és Herczeg Ferenc azonban vállalta. Amire nagy és égetően sürgős szüksége is volt a magyar értelmiségnek. Konzervatív revű már csak egy volt, az Akadémia hivatalos kiadványa, a Budapesti Szemle, de publicitása jóformán semmi; az egyéb nemzeti irányú folyóiratirodalomnak nem volt annyi olvasója, mint a virtuóz módon szerkesztett Huszadik Századnak. A magyarság problémáiról a napisajtó vezércikkezett — naponta száz és száz Budapesten és a vidéken — de majdnem valamennyi a szociáldemokráciával kacérkodó gróf vagy a Huszadik Század doktrinér forradalmisága szellemében.

Sajnos, a Magyar Figyelő későn jött és soha sem tudott akkora publicitásra szert tenni, hogy a baloldalról jött nyomást ki tudta volna egyensúlyozni. Hiába jelölte ki szinte név szerint a magyarság belső ellenségeit; hiába verte félre kéthetenként a harangokat, mégis kiütött a tűz és majdnem elhamvasztotta Szent István egész birodalmát.

A Magyar Figyelőben hiába hívta, kérte, könyörögte össze sokszor kétségbeesetten Tisza István a magyar lelkeket — a nemzet atomizálódott és zsákmányává lett apró élősdiéknek. A folyóirat hét évig élt csak s hét év alatt nem lehet nacionalista társadalmat felépíteni ott, ahol nacionalizmust obskúrus, és retrográd bambaságnak bélyegezte naponta tíz tucat újság, röpirat, hetiszemle, havi közlöny, szépirodalmi és tudományos könyv. Csak 1911-ben sikerült nacionalista havi folyóiratot alapítani s ez a folyóirat csak hét évig élt; jellemző a magyar viszonyokra, hogy most, a háború után újra ott vagyunk, ahol 1911 előtt: ma sincs a Magyar Figyelőhöz hasonló politikai és társadalmi revűje a magyar értelmiségnek.

Herczeg Ferenc a Magyar Figyelőnek majdnem minden számában síkra szállott a lap programja mellett. Névvel vagy név nélkül éles polémiákat folytatott az ellentáborral és ezekben a vitákban látnoki erővel jelölte meg azokat a szempontokat, amelyek szerint egy öntudatos, nacionalista és liberális társadalomnak politizálnia kell.

SURÁNYI MIKLÓS.

(Folytatjuk.)

A NEMZETKÖZI BÍRÁSKODÁS VÁLSÁGA.

I. A Nemzetek Szövetségének Tanácsa szeptemberi ülészakán ismét kitért Magyarországgal szemben a békeszerződésből folyó egyik lényeges kötelességének teljesítése elől. De ez nem volt elég, hanem magatartását újabb súlyos jogsértéssel is tetézte.

A békeszerződés 250. cikke világosan kimondja, hogy a Romániának átengedett magyar területeken lévő és magyar állampolgárokat megillető vagyon nem esik az ellenséges vagyonra vonatkozó „lefoglalás“ vagy „felszámolás“ alá és hogy ezen vagyon „minden ilyenmű rendszabálytól vagy a kisajátításra, kényszerkezelésre vagy zár alá vételre vonatkozó minden rendelkezéstől mentesen fog visszaadni“ a jogosultaknak. Hozzá teszi, hogy azokat a felszólalásokat, amelyeket magyar állampolgárok e címen esetleg elő fognak terjeszteni, a 239. cikkben szabályozott Vegyes Döntő-bírótság fogja elbírálni.

E bíróság hatáskörébe sok más ügy is tartozik. Itt csak az érdekel, hogy Magyarországnak minden egyes utód-állammal szemben külön-külön Vegyes Döntőbírótsága van, s hogy mindegyik Vegyes Döntőbírótság három tagból áll, akik közül az elnököt a felek közös megegyezéssel választják, egy-egy tagjukat pedig az egyes érdekelt kormányok jelölik ki. Ha az elnök tekintetében a két érdekelt kormány közt megegyezés nem jön létre, őt a Nemzetek Szövetségének Tanácsa választja, azon államok polgárai közül, amely államok a világháborúban semlegesek maradtak. Ha pedig valamelyik érdekelt kormány a maga bíróját három hónapon belül nem nevezné ki, vagy üresedés esetében — jelen esetben éppen ez a fontos — egy hónapi határidőn belül más bíróval nem pótolná, akkor a Szövetségi Tanács azon államok polgárai közül, amely államok a világháborúban semlegesek voltak, kettőt jelöl ki, akik közül a megtagadó állam ellenfele választ egyet bírónak. Érdeemes még feljegyezni, hogy az idézett 239. cikk értelmében a bíróság szótöbbséggel hozza meg határozatait, s hogy a szerződő államok kötelezettséget vállaltak arra, hogy a bíróságnak így

hozott határozatait végérvényeseknek fogják tekinteni és állampolgáraikra is kötelezőkké teszik.

Időközben Románia agrárreformot létesített, s ezen a címen a békeszerződés fentebbi rendelkezéseinek ellenére a magyar állampolgárokat birtokaiktól jóformán minden ellenérték nélkül megfosztotta. Mert az, amit birtokaikért „kisajátítás“ ár fejében kaptak, a forgalmi értéknek még egy százalékát sem éri el, úgyhogy Románia kisajátítás címén valósággal ellenérték nélküli birtokfosztást művelt a magyar állampolgárokkal szemben. A birtokaikból kiforgatott magyarok egyrésze, mintegy háromszázan, nem nyugodott bele ebbe az eljárásba, és miután a két kormány közötti tárgyalások semmi eredményre sem vezettek, pert indított a Vegyes Döntőbíróóság előtt Románia ellen. Hosszas huza-vona után, elvetvén minden hatásköri kifogást, amelyet Románia emelt, a bíróság megállapította hatáskörét januárban hozott ítéletével. Itt azonban a bíróság működése fennakadt, mert Románia nemcsak, hogy a hozott ítélet érvényének elismerését megtagadta, hanem minden képzelhető eszközhöz nyúlt, hogy a bíróság működésének folytatását megakadályozza. Visszahívta a Vegyes Döntőbíróóságtól bíróját, a nélkül hogy azt mással pótolta volna. Továbbá az ügyet a szövetségi egyezmény 11. cikke alapján a Szövetségi Tanácsnak bejelentette. Természetesen Magyarország is élt a békeszerződés 239. cikke által biztosított jogával, kérvén a Szövetségi Tanácsot, hogy a bírójelölést foganatosítsa. Így került az ügy a Szövetségi Tanács márciusi ülészakának napirendjére. A Tanács azonban akkor az ügy rendkívüli fontosságára való tekintettel nem határozott, hanem Chamberlaint, az angol külügyminisztert előadónak kérte fel azzal, hogy a Tanács két más tagjának támogatásával a júniusi ülészakon jelentést tegyen. Azonban a Tanács ekkor sem határozott, hanem felhívta a feleket, hogy álláspontjaikat tegyék újabb megfontolás tárgyává, s amennyiben ezek mellett kitarának, felkérte az előadót, hogy a szeptemberi ülészakon újabb javaslatot tegyen. Minthogy a felek álláspontjaiktól nem tértek el, a Tanács a szeptemberi ülészakon abba a nagyon nehéz helyzetbe került, hogy az ügyben végre valahára döntsön. Az előadó és két segítőtársa nem érezték magukat elég erőseknek arra, hogy a Tanács elé érdemleges javaslatot terjesszenek, hanem a Genfben jelenlévő jogász szaktekintélyekből kis bizottságot alakítottak, s véleményezés végett az ügyet annak adták ki. Hosszas tanácskozás után a jogászbizottság a világszerte ismertté vált véleményt terjesztette

a hármass bizottság elé. A magyar kormány ezt a jelentést teljesen elfogadhatatlannak találta és változatlanul ragaszkodott az ő tiszta jogi álláspontjához. Minthogy azonban, ismerve a hangulatot, nem volt kilátása arra, hogy azt diadalra juttassa, azt az indítványt terjesztette elő, hogy a kérdés véleményezés végett az Állandó Nemzetközi Bíróság elé terjesztessék. Az ügy fölött a Szövetségi Tanácsban több napig tartó rendkívül izgalmas vita fejlődött ki, melyben a magyar álláspontot az egész világ érdeklődése mellett utólrhetlen szónoki művészettel gróf Apponyi Albert képviselte. És miután a magyar delegátus érvelésének és Stresemann német külügyminiszter mély igazságérzettől tanúskodó állásfoglalásának hatása alatt Chamberlain előadó a jogászbizottságnak a szankciókra vonatkozó részét visszavonta, a Szövetségi Tanács Villegas elnök indítványára a jogászbizottság jelentésének bevezető részét és a három alapelvet elfogadta, az elnöknek azon magyarázatával, hogy ezek csupán a felekhez intézett ajánlás jellegével bírnak, ellenben a szankciókra vonatkozó rész a visszavonás következtében elesett. Magyarország ezen határozat után is változatlanul ragaszkodik eredeti álláspontjához.

II. Hogy a kérdést, mely nemcsak Magyarország ügye, hanem világtörténelmi jelentőségű üggyé is lett, minden elfogultságtól menten, teljes tárgyilagossággal megítélhesük, a nemzetközi bíraskodásnak következő két alaptételéből kell kiindulnunk. Először, a nemzetközi bíraskodás minden nemzetközi kormányzati és bírói szervnek befolyásától független bíraskodás. Nincs olyan nemzetközi kormányzati vagy bírósági szerv, amely bármely tekintetben, akár tehát a tények kiderítése, akár pedig a jog alkalmazása kérdésében a nemzetközi bíróságok működését irányítani jogosítva volna. Áll ez a Nemzetek Szövetségére, még pedig annak mind a két szervére: a Közgyűlésre és a Szövetségi Tanácsra egyaránt, valamint az Állandó Nemzetközi Bíróságra is. Sem a szövetségi egyezményben, sem más jogforrásban nem találunk olyan szabályt, amely ezeknek a szerveknek a nemzetközi bíróságok ítékezésének irányítása tekintetében a legcsekélyebb befolyást is biztosítaná. A nemzetközi bíróságok tehát nemzetközi jogilag teljesen független bíróságok. Másodsor, a nemzetközi bíraskodás mai fejlettségi fokán első és utolsó fokon ítélező bíróságok. Nincs semmiféle más bíróság, amely határozataikat felülbírálni jogosítva volna; határozataik tehát azonnal jogerőre emelkednek.

E tételek teljes mértékben állanak a Vegyes Döntő

bíróságokra is. Nincs a békeszerződésben egyetlen egy rendelkezés sem, amely ítékezésük irányítására más hatóságoknak befolyást engedne, vagy amely lehetővé tenné, hogy más hatóság határozataikat felülbírálja. Ellenkezőleg, e szerződés értelmében a felek világos kötelezettséget vállaltak, hogy a Döntőbíróság határozatait „végérvényeseknek“ tekintik és polgáraikra is kötelezőkké teszik. E rendelkezés a Vegyes Döntőbíróságok minden határozatára áll. A békeszerződés nem tesz különbséget érdemben és hatáskör tárgyában hozott ítéletek között, s így rendelkezése nyilvánvalóan ez utóbbiakra is kiterjed. De a nemzetközi bírászkodás mai fejlettségi fokán nem is lehetséges, hogy kötelező erő szempontjából különbséget tegyünk az ítéletek kétrendbeli csoportja közt. Ennélfogva a nemzetközi bíróságok hatáskörüik tárgyában éppúgy határoznak végérvényesen, minden fellebbvitel kizárásával, mint érdemben. Ha nem ezt az álláspontot fogadják el, akkor bármelyik fél a nemzetközi bíróság ítélezését azon a címen, hogy nem volt hatásköre, illuzóriussá tehetné.

Elévülhetlen érdeme a magyar delegátusnak, gróf Apponyi Albertnek, hogy a magyar ügy védelmét ezekre a tételre alapította, midőn kifejtette, hogy semmi körülmények közt sem járulhatna ahhoz, hogy a Vegyes Döntőbíróság ítélezését valamely kívül álló tényező befolyásolni akarja, és hogy azt, amit a bíróság jogerejűleg eldöntött, más tényező felülbírálja.

A Szövetségi Tanács súlyos jogsértést követett el, hogy ezeket az alapelveket a magyar-román konfliktusban politikai okokból egyszerűen figyelmen kívül hagyta s ezzel az egész nemzetközi bírászkodás válságát felidézte. Mert ha nem ragaszkodunk szorosan ahhoz a két tételhez, hogy a nemzetközi bíróságok működését más tényezők ne befolyásolják és hogy hozott határozataikat senki felül ne bírálhassa: akkor a nemzetközi bírászkodás politikai tényezők játékeszközévé lesz és elveszíti minden értékét.

A Szövetségi Tanács márciusi ülészakán két jogi aktussal állott szemben. Az egyik volt Magyarország kérelme, vagy azt is mondhatnák — bejelentése — bírójelölés iránt, miután Románia visszahívott bíróját egy hónapon belül más bíróval nem pótolta. A másik Románia bejelentése volt a szövetségi egyezmény 11. cikke alapján.

A magyar kérelem szigorúan a békeszerződés 239. cikkére támaszkodott, s a Szövetségi Tanácsnak kötelessége lett volna azonnal a bírójelölést foganatosítani, mint ezt más hasonló esetekben tette. Ellenben Románia kérelme egyenesen a szövetségi egyezmény 11. cikkébe ütközött,

amelynek második bekezdése szerint a Szövetség minden tagjának joga van a Közgyűlés vagy a Tanács figyelmét barátságos módon felhívni a nemzetközi viszonyokat érintő minden körülményre, amely azzal fenyeget, hogy megzavarja a békét vagy a nemzetek közt a jó egyetértést, amelytől a béke függ. Mert hiszen ez a rendelkezés azt tételezi fel, hogy nem a bejelentő veszélyezteti a békét, hanem egy más állam. Már pedig jelen esetben a bírói ítélet érvényének megtagadásával éppen Románia tanúsította a békét veszélyeztető magatartást. E bejelentésnek Románia részéről akkor lett volna értelme, ha Magyarország tagadta volna meg az ítélet elismerését és hívta volna vissza bíróját. Mindez azonban Románia részéről történt, s erre a békét nagymértékben veszélyeztető saját viselkedésére hívta fel a Szövetségi Tanács figyelmét. Románia bejelentése tulajdonképpen a Vegyes Döntőbíróság ellen irányult. Azzal bizonyára a román kormány is tisztában volt, hogy nyílt fellebbezéssel a Vegyes Döntőbíróság ítéletét nem lehet megtámadni, ennél fogva vele szemben az önhatalom terére lépett, a Vegyes Döntőbíróságot azonban hatáskörének állítólagos átlépése miatt mint az európai béke veszélyeztetőjét mégis megbélyegezni kívánta a Szövetségi Tanács előtt. Ennyiben a bejelentés merőben céltalan volt, mert a Szövetségi Tanácsnak a Vegyes Döntőbírósággal szemben még közvetve sincs semmiféle kényszereszköze.

Mindezek ellenére a Szövetségi Tanács nem a nyilvánvalóan jogos magyar kérelmet, hanem az egészen jogellenes román bejelentést fogadta el szeptemberi határozatának alapjául és belebocsátkozott a Vegyes Döntőbíróság hatáskörének vizsgálatába, valamint abba, hogy az érdemleges döntésnek milyen elvek figyelembe vételével kellene történnie.

Állásfoglalásának alapjául a rögtönzött jogászbizottság szakvéleménye szolgált. Ez a bizottság a hatáskör kérdésében abban a nézetben volt, hogy a Vegyes Döntőbíróság hatásköre csupán a békeszerződés 250. cikkében meghatározott esetekre szorítkozik. Az általános birtokreform s az abból eredő jogsérelmek elbírálása nem tartoznak ezen cikk alá, ami azonban nem zárja ki azt, hogy a birtokreform alkalmával olyan jogsérelmek is elő ne forduljanak, amelyek a 250. cikk alá esnek, s így elbírálásuk a Vegyes Döntőbíróság hatáskörébe tartozik. Erre a megállapításra támaszkodva, amely tehát a Vegyes Döntőbíróság hatáskörét az optások pereiben nem zárja ki feltétlenül, a jogászbizottság felállította azt a három alapelvet, amelyet a feleknek az érdemleges döntés alapjául el kellene fogadniuk. Az első,

hogy a békeszerződés nem zárja ki Romániában az általános agrárreform alkalmazását magyar honosokra is. A második, hogy semmiféle egyenlőtlenségnek sem szabad fennállania magyar és román állampolgárok közt akár az agrárreformról szóló törvény rendelkezései, akár pedig azok végrehajtása tekintetében. A harmadik, hogy a békeszerződés 250. cikkében használt kifejezések „lefoglalás” és „felszámolás” — e cikk csak a Romániának átengedett magyar területekre vonatkozik — kizárólag a magyar állampolgárokat illető tulajdonra értendők az átengedett területeken, és csak annyiban, amennyiben a tulajdonos magyar állampolgár. Ezekhez az alapelvekhez fűzte a jogászbizottság a szankciókat. Magyarországgal szemben azt, hogy amennyiben ez alapelveket nem fogadja el, a Szövetségi Tanács nem köteles bírakat kijelölni. Romániával szemben, hogy a Szövetségi Tanács a bírókijelölést foganatosítja, ha Románia az alapelveket nem fogadná el. Ha pedig a három alapelvet egyik fél sem fogadná el, akkor a Szövetségi Tanács befejezettnek tekintheti azt a feladatát, amelyet a szövetségi egyezmény 11. cikke reáharít.

Kitűnik ebből a gondolatmenetből, hogy a jogászbizottság egészen a szövetségi egyezmény 11. cikke alapján vizsgálta az ügyet, mintha a bírókijelölés iránti magyar bejelentés nem is léteznék. A tárgyalás folyamán többen ki is emelték, hogy a Szövetségi Tanács nem szorítkozhatik a bírókijelölés „technikai műveletére”, hanem neki az ügy egyéb vonatkozásait is kell vizsgálnia. És tényleg a Szövetségi Tanács ezt a felfogást, elfogadván a jelentésnek a hatásköre és a három alapelvre vonatkozó részét, teljes mértékben magáévá is tette, habár a szankciókra vonatkozó részhez nem is járult hozzá. Ez az álláspont azonban merőben téves. A Szövetségi Tanács ugyanis nincs jogosítva a szövetségi egyezmény által reáruházott szerepköreit felcserélni. Jelen esetben a békeszerződés 239. Ciliének igen világos rendelkezése szerint a bírókijelölés volt a kötelessége. Hogy ez Romániára nézve milyen következményekkel járhatott volna, nem volt joga vizsgálni. Legkevesebbé volt joga arra, hogy kötelessége teljesítését Magyarország részéről teljesítendő oly feltételtől tegye függővé, amelynek semmi nyoma sincs a békeszerződésben.

Ez a kritika a Szövetségi Tanáccsal szemben akkor is jogosult volna, ha az általa felállított három alapelv helyes volna. Közülök az elsővel és harmadikkal nem is szükséges foglalkozni, ez utóbbival már csak azért sem, mert nem is világos. A második alapelv azonban, mely kisajátítások-

nál az egyenlő elbánás elvét korlátlanul kívánja érvényre juttatni, a legnagyobb mértékben téves és veszélyezteti az államok egyik legfontosabb magánjogi intézményét — a tulajdonjogot. A nemzetközi jognak egyik általában elismert tétele, hogy külföldiek vagyonát csak teljes ellenérték mellett lehet kisajátítani. Ezt az elvet Franciaország és Nagybritannia saját állampolgáraik javára Romániával és Görögországgal szemben tényleg érvényre is juttatták s az Állandó Nemzetközi Bíróság 7. számú ítéletében Németország javára Lengyelországgal szemben világosan elismerte. Ez az elv Magyarországgal szemben sem szenvedhet csorbát egyedül annál az oknál fogva, mert alkalmazása állítólag Románia vagyoni romlását okozná és belső békéjét megzavarná.

III. A legnagyobb elismeréssel kell adóznunk a magyar delegátusnak, hogy a Szövetségi Tanácsban a helyes, tiszta jogi szempontokat nem engedte elhomályosítani. Pedig a jogászbizottságnak és a Szövetségi Tanácsnak állásfoglalása a hatáskör kérdésében Magyarországra nézve nem is volt abszolúte kedvezőtlen. Mert az által, hogy felállították azokat az alapelveket, amelyeket az ügy érdemleges elbírálásánál a Vegyes Döntőbíróságnak követnie kellene, implicite elismerték hatáskörét is az optánsok pereinek elbírálására. És mégis delegátusunk a legnagyobb határozottsággal elzárkózott a Szövetségi Tanács ajánló határozata elől. Mélyseges belátással felismerte, hogy az a mód, amely szerint a Szövetségi Tanács a nemzetközi bíraskodásba befolyjni akar, nemcsak a magyar optánsokra lehet káros, hanem az egész nemzetközi bíraskodásnak is nagy veszedelme volna. Ebből a kétségtelenül megtámadhatlan jogi álláspontból az következett volna, hogy a magyar delegátus tovább is mereven ragaszkodjék a bírókijelöléshez a 239. cikk értelmében. De ismét nagy államférfíui bölcseségről tett tanúságot, mikor ettől eltért s azt indítványozta, hogy az ügy véleményezés végett az Állandó Nemzetközi Bíróság elé terjesszessék. A következetes ragaszkodás a szigorú jogi állásponthez a legnagyobb valószínűség szerint az optánsok ügyének elbukását idézte volna elő, amit minden eszközzel el kell háritani. Éppen ezért igen bölcs elhatározás volt, hogy ha már nem érvényesülhet teljesen a tiszta jogi álláspont, ne egy véletlenül összeállított jogászbizottság, hanem a világ legnagyobb tekintélyű jogi testületé, az Állandó Nemzetközi Bíróság mondja meg, melyek azok a jogelvek, melyeket a fennforgó vitában alkalmazni kell.

Azonban igen nagy gondot kell fordítani arra, hogy az ügy megfelelő formában kerüljön véleményezés végett az

Állandó Nemzetközi Bíróság elé. Mert ha azt kérdeznék tőle, hogy a Vegyes Döntőbíróságnak van-e hatásköre az optánsok pereiben, amely kérdést ez a bíróság jogszerűleg már eldöntött, és ha van, ezeket a pereket az ismert három alapelv szerint bírálja-e el, ez a legnagyobb valószínűség szerint sikerre nem vezetne, mert erre választ adni, a már kifejtett okokból az Állandó Nemzetközi Bíróság alig tekintené magát hivatottnak. A kérdés teljes biztonsággal csak abban a formában vihető eléje: vajjon a Szövetségi Tanácsnak volt-e joga a hatáskör kérdését vizsgálni, és volt-e joga a feleknek ajánlásképen megjelölni azokat az alelveket, amelyek szerint az érdemleges elbírálás történjék? És tekintettel a békeszerződés 239. cikkére, mi lett volna részéről a helyes eljárás? Mert ebben az esetben csupán a Szövetségi Tanács eljárásáról van szó; arra nézve pedig, hogy ez az eljárás jogosult volt-e vagy sem, a Tanács mindenesetre kérhet az Állandó Nemzetközi Bíróságtól véleményt. Sőt a helyes politikai belátás és magasabb erkölcsi szempontok ezt egyenesen javallanak is. Ha a Szövetségi Tanács a világ legtekintélyesebb jogi testületének meghallgatása nélkül foglalna ebben az ügyben végleges állást, elhatározása semmi esetre sem idézne elő közmegnyugvást, nem mozdítaná elő annak a megértőbb hangulatnak kialakulását, amelyre a sokat zaklatott világnak oly nagy szüksége van. A mi nehéz ügyünkben oly megoldást, amelyben mindenki megnyugodhatok, csak az Állandó Nemzetközi Bíróság véleménye alapján lehet találni. Nekünk tehát a rendelkezésünkre álló idő alatt mindent el kell követnünk, hogy megteremtjük a biztos alapot ennek a véleménynek kikérésére és hogy teljesen hibátlan formában való kikérését előkészítsük.

Mi nyugodtan nézhetünk az Állandó Nemzetközi Bíróság véleménye elé. De jöjjön bármi is, mi az ő véleménye előtt meg fogunk hajolni. Addig pedig ügyünk igazának tudatában legyünk türelmesek, de mindenekfölött kitartók és bátrak. Ma nem először történik meg velünk, hogy a világ nagyon szeretne jogaink fölött napirendre térni. Ezt semmi szín alatt sem engedjük meg. Es nem első eset az sem, hogy a mi igazainkért való küzdelmünk egy nagy világeszméért való küzdelem is. Tegyük újból hitet arról, hogy megértők vagyunk a nagy világeszmék iránt. A nemzetközi bíraskodás sorsa szorosan hozzá van fűzve ahhoz az elintézéshez, melyet ügyünk decemberben a Szövetségi Tanács előtt nyerni fog. Még mindig reméljük, hogy ezt, legalább az utolsó pillanatban, felismerik és hogy a döntés kedvező lesz.

MAGYARY GÉZA.

KÖZPONTOSÍTÁS — SZÉTPONTOSÍTÁS.

A MAGYAR politikai tudományok ősz nagymestere: Concha Győző egy húsz év előtti és feledésbe ment előadásában joggal utalt arra, hogy a jelszavak igen káros és megtevésztő hatást gyakorolnak. Azt mondja: „A jelszavak felmentenek bennünket állításaink szabatos körülírása alól, ezért oly gyakori a használatuk; legtöbbszörre igen általános, leggyakrabban igen homályos irányokat, törekvéseket jeleznek, nagyon bonyolult jelenségeknek határozott mivoltát iparkodnak képzeletünkben felidézni.”¹

Concha Győző ezen megállapításának hatása alól nem tudtam szabadulni, amikor a magyar agrártörekvések egyik nagyjérdemű előharcosának: Bernát Istvánnak a decentralizációról írt fejtegetését olvastam.

Centralizáció és decentralizáció, központosítás és szétpontosítás nálunk is, más államokban is harcos jelszavak, hosszú évtizedek, egyes helyeken több, mint egy évszázad óta. Rég túlnőttek azokon a korlátokon, amelyeket az ismeretelmélet tudományos kategóriák, szervezési alapelvek elé emel; politikai, társadalmi, gazdasági, érzelmi és értelmi mozzanatok annyira átszőttek az egymással ellentétben álló és jelszavakban kiteljesedő, csúcsosodó irányokat, hogy ma már elég nehéz mindennek a dolog lényegéhez nem tartozó sallangnak eltávolítása és a kérdéseknek nyugodt tárgyilagossággal való megvitatása.

Nem akarom pár oldalra terjedő észrevételeimet idézetek tárházává tenni, éppen ezért a központosítást illetőleg ismét csak Concha Győzőt idézem. Rendkívül találóan* jegyzi meg,² hogy „a központosítás, a centralizáció jelszava alatt két igen különböző jelenséget foglalnak össze. Majd az állam cselekvésének, végrehajtásának szoros egységét, majd az állami hatalomnak az egyéni öntevékenységgel szemben túltengését“. Nagyon helyesen mutat azonban rá arra, hogy a két jelenség különböző és az állami cselekvés szoros egysége meglehet ott is, ahol az állam kevés köz-

¹ Concha: Megint jelszavak. Budapest, 1907. x. old.

² Politika. II., 199. old.

szükséglet kielégítésével foglalkozik, viszont lehet a közfeladatok megoldásában széttagoltság akkor is, amikor valamely állam csaknem minden mozzanatot közhatalmi tevékenységgé emel.

Bemát István ezt a két különböző jelenséget nem választja szét, s a nehézséget az is növeli, hogy az állami akarat széttagolódásának vizsgálatát nemcsak a közhatalmi beavatkozás, hanem a demokrácia érvényesülésének politikai szempontjával is összefüggésbe hozza. Felveti ugyanis azt a kérdést, hogy nemzeti szempontból „mi előnyösebb, az összesítés, azaz centralizáció-e, ami az intézkedés hatalmát egyesek vagy legalább kevesek kezébe teszi le, avagy az, ha a hatalmat lehetőleg tágasabb körökre tagolva, a többség uralmát biztosítjuk“. Ez a megkülönböztetés azonban éppen oly kevésbé helytálló, mint nagy gondolkodónké: Eötvös Józsefé, aki viszont a szétpontosítás feltételeit az állami beavatkozás körével zavarja össze.

Bemát szerint a demokrácia alapja az egyenlőség, a centralizáció pedig olyan szervezetet teremt, mely a tömegek felett kevés kiváló egyén vagy csoport akaratának érvényesülését jelenti. Szerinte tehát a demokráciáknak a decentralizáció alapján kell államok. Az előbb már ismertettem Concha érvelését, amellyel kimutatja, hogy a központosítás és az állami akarat érvényesülési körének meghatározása egymástól független jelenségek. Most néhány szóval csak arra akarok utalni, hogy a szétpontosítás és demokrácia kölcsönhatása is nehezen bizonyítható és teljesen esetleges.

Még ha el is fogadnánk azt, hogy a demokrácia alapja az egyenlőség és nem az egyenlő lehetőség, vagy mint Montesquieu mondja, az erény, még akkor sem köthetjük le a demokráciát a szétpontosítás mellett. Az a körülmény ugyanis, hogy a tömegek felett az ügyeket intéző egyén vagy csoport keletkezik, az élet gyakorlati követelményeinek következtetése és amennyiben ezek a közjogilag jogozottak megbízásából és hatása alatt járnak el, működésük éppen a demokrácia elvének érvényesülését jelenti. Rousseau értelmében vett demokrácia ma legfeljebb Csendes-tengeri szigeteken vagy Európában az andorrai köztársaságban képzelhető el, de a politikai tudomány Rousseau óta némileg kifejllesztette, kiszélesítette és felülvizsgálta a demokrácia fogalmát.

Ha tehát felelni akarunk a Bemát István által felvetett kérdésre: a magyar kormányzat és igazgatás leendő irányának meghatározására, úgy szét kell bontanunk a kérdést három elemére, a közhatalmi szétpontosításra, a közhatalmi beavat-

kozás mikéntjének meghatározására és végül a lakosság önrányzó, demokratikus önmeghatározó működésének vizsgálatára, illetőleg a bürokrácia szerepére.

Az elmondottak alapján világos, hogy döntő jelentőségűnek és a kérdés elméleti, valamint gyakorlati megoldása szempontjából fontosnak a közhatalom szervezési és érvényesülési módozatait tartjuk, míg a másik két elemnek legfeljebb módosító és aláfestő jelentőséget tulajdoníthatunk.

Annak ellenére, hogy hosszú évek óta tartozom azok közé, akik a kormányzati központosítás elvének tiszteletben tartásával az ügyi, igazgatási szétponosítás megvalósítása mellett küzdünk, egy percig sem habozom annak kijelentésével, hogy Csonka-Magyarország még az igazgatási központosítás igen nagy mérve nélkül sem tudná közfeladatait megoldani.

Alig hinném, hogy akadna Csonka-Magyarországon bárki, aki kormányzati szétponosítást sürgetne, vagyis az alapirány meghatározásában, az igazgatás vezetésében és előfeltételeinek megteremtésében a szétforgácsolódást. Erről lehet majd esetleg beszélni akkor, ha a régi Nagy-Magyarország helyreáll és ugyanazon állami közösség keretein belől ki kell elégíteni több, különböző nyelvű és — divatos szóval — fajiságú nemzet igényeit. Természetes azonban, hogy a kormányzati szétponosítás mindig az illető politikai nemzet bizonyos fokú gyöngeségének jele és a nemzeti állam szempontjából aggodalmas még akkor is, ha ugyanazon nemzet néptörzseire történik a szétponosítás. A válságos helyzetbe került Németország a weimari alkotmányban sokkal nagyobb-fokú kormányzati központosítást vitt véghez, mint 1871-ben tette, amiből kitetszik, hogy baj esetében, válságos időben a kormányzat egysége feltétlen nemzeti követelmény.

Más lapra tartozik az igazgatási szétponosítás kérdése.

Itt már hivatkozhatunk a francia klasszikus közigazgatási jogi iskola tételére, hogy igazgatni csak közelről lehet jól és arra a tapasztalati tényre, hogy minél több közfeladat megoldása történik a helyszínén vagy a szükséglet felmerüléséhez közel, annál valószínűbb a jó eredmény és biztosabb az erők jó felhasználása.

Nagy kérdés azonban, hogy Csonka-Magyarország a mainál nagyobb-fokú igazgatási szétponosításra érett-e és fennforog-e ennek szüksége. Az igazgatási szétponosítás feltételezné elsősorban azt, hogy élénk önkormányzati élet és életképes önkormányzati testületek legyenek nálunk is, mert elsősorban a helyi közösségeket kell és lehet felruházni a közszükségletek kielégítésének jogával és kötelességével.

A mi önkormányzati testületeink azonban néhány város kivételével oly gyöngék és oly távol állnak lakosságuk tömegeitől, hogy igen kevésbé bírhatnak igényvel az igazgatási szétponosítás teljes mértékére. Ezúttal nem akarok arra a kérdésre kiterjeszkedni, hogy kinek a hibája az önkormányzati élet fejletlensége, illetőleg visszafejlesztése. További feltétele lenne a szétponosításnak az önálló gondolkodásra nevelt, felelősségérzettel bíró tisztviselői kar működése. Az élet mai fejlődési fokán és differenciálódásában ugyanis a szaktisztviselő feltétlen szükségszerűség. A Gneist-féle tiszta önkormányzat az igazgatás bonyolultsága következtében történelmi kategóriává vált. A mi tisztviselői karunk azonban, minden egyéni és testületi kiválósága mellett is, az elhatározást, önálló gondolkodást kormányzati rendszerünkben nem igen szokhatta meg, ellenben hozzászólt ahhoz, hogy járszalagon, felülről vezettessék. Nem valószínű tehát, hogy széleskörű szétponosítás esetében zökkenők nélkül állná meg helyét.

Végül a szétponosítás ellen szól a Bemát István által hivatkozott körülmény: a közlekedés és gondolatközlés könnyűsége, amely országunk csökkent területén az állami akarat kifejezését és érvényesülését, a közhatalom cselekvését Budapestről is lehetővé teszi. Amikor leghosszabb vasútvonalunk (a Budapest—sátoraljaújhelyi) 270 km, a távirda- és távbeszélő-állomások száma rohamosan nő, úthálózatunk javul, a gépkocsik száma emelkedik, igazán alig lenne indokolható ennek a kis területnek költséges módon szétkapcsolása.

Ne felejtjük el ugyanis, hogy az igazgatási szétponosítás költséges megoldás. Annyit jelent, hogy több vidéki központban új épületeket kell emelni, új berendezéseket létesíteni, az életet új keretekbe foglalni. Tudomásom szerint az igazgatási, sőt kormányzati szétponosítás eszméje az utóbbi tizenöt évben kétszer merült fel és mindkét alkalommal módomban volt arra, hogy a bizalmas tárgyalásokban részt vegyek. 1914. tavaszán Tisza István a kerületi rendszerrel szemben azért foglalt állást, mert ez szerinte feltétlenül nemzetiségi autonómiákhoz vezetett volna. 1919. őszén azonban — amikor a rossz közlekedési viszonyok bizonyos széttagolódást indokoltá tettek volna — éppen az anyagi keresztülvihetlenségen bukott meg az eszme, jóllehet az akkori Budapestellenes hangulatban befolyásos tényezők részéről is rokonszenvre talált.

Az igazgatási összpontosítás nálunk kétségkívül túlzott; addig azonban, míg önkormányzati életünk meg nem

izmosodik és tisztviselői karunk képzése, iránya némileg meg nem változik, inkább arra kell törekednünk, hogy éppen a technika vívmányainak felhasználásával a kormányzat és igazgatás lassúságán és egyoldalúságán változtassunk.

Nem is a kormányzati vagy igazgatási szétponosítás szüksége adja a decentralizáció híveinek kezébe a csatabárdot, hanem az a körülmény, hogy a jelszó másik értelmét tekintik csak és aggódva, hazafiúi gondoktól elborítva veszik észre az állam befolyásának erősödését, az államhatalom mindenhatóságát. Szemünkbe ötlük, hogy Budapest nemcsak politikai és kormányzati, hanem tudományos, ipari, kereskedelmi és pénzügyi központ is és annyira magához szívja az ország életerejét, hogy a vidék önállóságát teljesen elvesztette. Nem felejtik el, hogy ez a körülmény nagyban elősegítette az 1918. évi összeomlást, az ország testétől idegen tényezők uralomrajutását.

Ebből a szempontból a centralizáció ellenségeinek igazuk van. Összetévesztik azonban az okot az okozattal és a főjelenlést a mellékes körülményekkel. Nem azért került Magyarország egy kis kalandorcsoporthoz uralma alá, mert az állami gépezet közponosítva volt, hanem azért, mert a kiegyezés korában a társadalmi tényezők egymásután meggyöngültek, önállótlanokká váltak és valóban bekövetkezett az, amiről Bemát István panaszkodik, hogy a közvélemény egymásután kívánta a legkülönbözőbb közzolgálati ágak államosítását, amint legutóbb is orvosok kívánták nemcsak az egészségügyi közzolgálatnak, hanem az egész közegészségügynek, tehát az életjelenségi körnek államosítását.

Ha azonban elemeire bontjuk ezt a jelenséget is, igen könnyen megtaláljuk a magyarázatot. Egy ország, amely nemzeti uralkodóját még a XVI. század elején elvesztette, melynek nemzeti arisztokráciája a XVI. és XVII. század folyamán kihalt, kipusztult és új nagybirtokos osztálya a nemzettől idegen lett, melynek középosztálya nem képződhetett ki, mert a Habsburg-monarchia gazdasági és vámpolitikája lehetetlenné tette a kereskedő- és iparososztály nyugateurópai értelemben vett kialakulását, a középbirtokos osztály pedig nem bírhatta a változott viszonyok közepett régi gazdálkodási rendjének fenntartását; — ország, amelynek éppen nemzetfenntartó, magyanyelvű földművesosztályát egymásután pusztította az utóbbi századokban is török és német, valóban nem rendelkezhetett olyan társadalmi tényezőkkel, amelyek az állammal szemben is, de attól mindenestre függetlenül közszükségletek kielégítésére alkalmasak és képesek lettek volna. A bukás nálunk 1918-ban

akkor is bekövetkezik, ha igazgatásunk és közéletünk decentralizált, mert a vidéki központok társadalmi alépítménye is hiányzott.

Az állami mindenhatóságra törekvés még olyan államokban is megvan, melyek régóta szervezett és hatékony erejű társadalmi tényezőkkel bírnak. A francia ipar és kereskedelem jóval erősebb, mint a miénk. Ennek ellenére Yves Guyot idestova negyven éve panaszkodott már arról, hogy mennyire függ minden a kormánytól. A Német Birodalomban a rendiség hagyományai erősebbek voltak, mint nálunk és a munkásság osztályszervezetei is hamarabb kaptak erőre. Ennek ellenére a német államok lényegében rendőrállamok lettek és minden életnyilvánulás az állami akarat függvénye.

Ha a közhatalmi beavatkozás körét szűkíteni akarjuk, ha olyan hatalmi szervezetet kívánunk létesíteni, mely amattól független, annak ellenőrije és ellensúlyozója lehet, úgy gondoskodjunk olyan nevelési és szociálpolitikáról, mely a nagybirtokot és nagytőkét, illetőleg ezeknek haszonélvezőit intézményesen állítja közfeladatok szolgálatába és törekednünk kell arra is, hogy az alsóbb osztályok megfelelő szervezethez jussanak és a helyi önkormányzat sáncait megszállják. Kétségtelen pl., hogyha az agrárszervezkedés 1918-ban oly fokon lett volna mint most, ha a földművesek rendi tudata erősebb, ha a vármegyék nem a földművelakosság felett levő valamik, hanem az agrárdemokrácia fellegrárai lettek volna, az események igen könnyen más fordulatot vesznek.

Ha voltak is egyes feladatkörök, amelyeket a közületek hatalmi szempontból vontak működésük körébe, többnyire ilyen államosítás vagy községezés azért ment végbe, mert a szükséglet megvolt, kielégítése azonban társadalmi úton nem volt lehetséges. A közhatalmi beavatkozás elleni panaszkodás tehát mit sem használ, hanem a teljesítőképes tényezők áldozatra kényszerítése és a gyengébb tényezők erősítése a feladat. A közhatalmi beavatkozási kör szűkítése egyelőre nem jelentene egyebet, mint hogy számos olyan közszükséglet, amelyet az állam vagy más közület jól-rosszul kielégít, kielégítetlen marad és a társadalmi sebek üszkösödni kezdenek.

Senki sem tartja egészséges és helyes állapotnak a mait. Senki sem rajong azért, hogy az egyéni elhatározás és érvényesülés ennyire háttérbe szorul. Ez azonban az egyéneken és azok társadalmi szervezetein fordul meg; ha nem tudják a történelmi okok következtében létrejött gyengeséget leküzdni, változást ne reméljenek.

A központosítás sem lesz veszedelmes a demokráciára, ha közéletünk iránya demokratikus és a demokrácia tárgyi előfeltételei megvannak; talmi-demokráciát pedig a decentralizáció sem tud fenntartani, legfeljebb a közéleti hazugságok számát növeli.

Hátra van a harmadik szempontnak vizsgálata, vagyis az, hogy mennyiben befolyásolja az egyesek szabadsága, önirányzó működése a központosítást, illetőleg mennyiben akadályozza annak a bürokrácia. Meg kell állapítanunk, hogy olyan államokban is látunk erős központosítást (Franciaország), amely az egyéni szabadság terén a legmesszebb megy. De van példánk arra is, hogy igen kevés bürokratikus államok nagyon erősen központosítanak. Így pl. kevesek által tudott tény, hogy az angol helyi igazgatás jobban központosított, mint a miénk volt 1924. előtt. Az az aggodalom tehát, amely a bürokráciával szemben fennáll, szintén túlzottnak mondható. Ha aggodalomra keltő jelenségek merülnek fel, az annyit jelent, hogy a társadalom beteg, akkor meg az alapbetegséget kell gyógyítani.

Központosítás és szétponosítás egymással szembenálló fogalmak és irányok, azonban épp oly szükségszerűségeket fejeznek ki, mint egyén és köz. Egyik a másik nélkül egyoldalúságot, következképpen hibát jelent. Ha voltak a központosítás terén túlzások — amit senki sem tagadhat — akkor nem súlyosbíthatjuk a helyzetet még azzal, hogy megfelelő előkészítés nélkül az ellenkező végletbe esünk. Igénytelen megjegyzéseimmel éppen azokra az összefüggésekre és előfeltételekre kívántam rámutatni, melyek a szétponosítás lehetőségével kapcsolatosak.

A központosítás és szétponosítás vitáját azonban nem zárhatjuk le a nélkül, hogy az érzelmi mozzanatok bekeverésének káros voltára ne hivatkozzunk. Egyetlen gondolkozó és jóérzékű embernek sem volt kedves az 1918. előtti Budapest veszélyes és idegen irányzatával, túltengő befolyásával, a vidékkel szemben tanúsított önzésével és mindenki tudja értékelni a székesfőváros szerepét az 1918/19-es felfordulásban. Ezek a szubjektív érzések azonban egy komoly embert sem vihetnek odáig, hogy Budapestben lássa minden bajnak forrását és illúziók rózsaszínű ködén keresztül az életet.

Budapest meglévő értelmi és anyagi tényező, míg Csonka-Magyarországon Budapesten kívül alig vannak meg ily tényező kialakulásának előfeltételei. Ha nem végeztünk szétponosítást akkor, amikor nagy országunk volt és olyan természetes központok kínáltak, mint Pozsony, Kassa és Kolozsvár, úgy igen nehéz lenne most ily lépés megtétele,

amikor az elveszettek helyébe csak ezután kell nagy, városias városokat kifejlesztenünk.

Egy másik szempontot sem hanyagolhatunk ezen felül el. A központosítás és a művelődésnek, közéletnek, pénzügyeknek, egy városba tömörülése nem jelenti szükségképpen a gyengeséget. Franciaország soha sem lett volna nagy, ha Colbert, majd százötven évre rá Napóleon nem központosítanak és a központosított, elpárizsiasodott Franciaország nemcsak Szedánt állta ki, hanem győztesen végezte a világháborút és — amennyiben a németeknek sikerült volna ezúttal is elfoglalniok Párizst —, ismét védelmi központot teremtett volna Bordeauxban. Köztudomású, hogy nemcsak az angol közélet, hanem a magánélet is Londonhoz igazodik. Hiszen az angol köznyelv éppen úgy „városnak“ mondja Londont, mint annak idején a római polgár Rómát. Csak Londonban lehet érvényesülni és London dönt mindenben. Tapasztaljuk-e azért Anglia és az angol nemzet gyöngülését?

Saját történelmünkben is azt látjuk, hogy legerősebb Árpád királyaink erős központosítást hajtottak végrejés mindig a hanyatlás kora volt a középkorban, amikor egyes nagyurak függetleníteni tudták magukat. Legdicsőbb korszakaink: Nagy Lajos és Mátyás király uralkodása erős központi államhatalmat jelentettek. Az erdélyi közszellem, mely ma is hat, Bethlen Gábor és I. Rákóczi György kíméletlen központosító törekvéseire vezethető vissza. A Legnagyobb Magyar, felismerve a helyzetet, megindítója lett a politikai, művelődési és gazdasági összpontosításnak, a negyvenes évek centralistái alkották meg az 1848-as alkotmányt. Alig hihető, hogy ezeréves történelmünkben mindezek tévedtek, téves nyomon jártak volna.

Minden történelmi korszakban és minden országban a központosításnak és szétpontosításnak egyensúlyban kell lennie, egymást kiegészítenie. A kétségkívül túlzott központosítást nálunk a történelmi fejlődés felforgatása nélkül csak abban az esetben szüntethetjük meg, ha a változás fokozatosan a tárgyi előfeltételek és nem a jelszavak légüres terében megy végbe.¹

WEIS ISTVÁN.

¹ A téma tárgyalását folytatjuk. *A szerk.*

A KATHOLIKUS EGYHÁZKÖZSÉGEK.

AZ 1918. évi októberi forradalom után komolyan jelentkezett az egyház és állam szétválasztásának veszedelme. Károlyi Mihály többször kinyilvánította azt a nézetét, hogy az egyház és az állam különállása az Északamerikai Egyesült-Államok jogrendszere szerint a legideálisabb állapot. De kormányának folyton növekvő radikalizmusa már semmi biztosítékot nem nyújthatott, hogy csak a szeparáció következik. A katolikusok méltán tarthattak a teljes jogfosztástól és kirablástól, ami azután a tanácsköztársaság idején ideiglenesen be is következett. Azért sürgős előkészületeket tettek a védekezés megszervezésére és a katasztrófa bekövetkezése esetén az egyház új életformáinak kiépítésére. Legjobb eszköznek látszott az 1848 óta követelt és sokat megtárgyalt katolikus autonóm szervezetnek életbe léptetése. Ha a politikai viszonyok már nem engedik meg az autonómia törvénybeiktatását, a *via facti* megvalósuló önkormányzati szervezet is igen hasznos lehet.

A püspöki kar egybehívott egy szervező bizottságot, mely az 1870/71. évi és 1897/1902. évi autonómiai kongresszusok munkálatait némileg módosítva és leegyszerűsítve kidolgozta a magyarországi latin és görög szertartású római katolikus egyház országos autonómiájának szervezetét. Erre az egész országban megindult az egyházi autonóm szervezkedés. Egyes egyházmegyékben még az egyházmegyei autonóm képviselőt is megalkották, de ez a képviselő igen rövid életű volt. Megmaradtak azonban sok plébánia területén az egyházközségi önkormányzati szervezetek. Sőt a szörnyű megpróbáltatás napjai után még általánosabb lett az egyházközségi szervezkedés. Nagy lökést adott a mozgalomnak Budapest székesfőváros példája, amelynek plébániáin 1919. július i-én szintén életbe lépték az egyházközségi szervezetek. 1920-ban megvalósult a katolikusok égjük régi kívánsága. A vallás- és közoktatásügyi miniszter 1920. július hó 29-én 72.103. sz. a. láttamozott egy katolikus egyházközségi szabályzat-mintát. Amely egyházközségek ezt a szabályzatot elfogadják, nem tartoznak a szabályzatukat a kormánynak külön bemutatni. Ily általános szabályzat-minta láttamozását a magyar püspöki kar már 1906 óta sürgette, hogy az egyházközségi szervezkedést megkönnyítse.

Természetes, hogy a katolikus egyházközségek szervezkedése nagy feltűnést keltett és igen sok jogvitára adott alkalmat. Azelőtt is volt ugyan a katolikus egyházközségeknek képviselőjük: a r. k. iskolaszék, amelynek hatásköréről eléggé bőséges közigazgatási és bírói joggyakorlat fejlődött ki. Az iskolaszékek az 1868: XXXVIII. törvénycikk és különösen az 1876: XXVIII. alapján alakultak azokban az egyházközségekben, amelyek r. k. jellegű iskolát fenntartottak. Erdélyben és az erdélyi mintára a szorosabb Magyarországon egyes plébániákon 1867 óta részletes igazgatási szabályzattal bíró autonóm egyházközségi szervezetek működtek, amelyeknek jogszerű fennállását és hatáskörét általánosan elismerték. Amint azonban az egyházközségi szervezkedés általánosabb lett, a helyi hatóságok, a hívek és a

jogászok részéről észrevételek hangzottak el, amelyekkel a jelen értekezés keretében kívánunk foglalkozni.

I. Először is azon a címen kifogásolták az egyházközségek autonóm szervezetét, hogy a római katolikus egyháznak Magyarországon nincsen autonómiája, mint a többi bevett felekezeteknek s így nincsen joga azok mintájára autonóm szervezetet létesíteni. Erre az észrevételre az a köztudomású tény szolgáltatott alkalmat, hogy a magyar katolikusok 1848 óta állandóan sürgetik az autonómiát s már ismételtelen történtek kísérletek a magyar katolikus autonómia törvénybeiktatására, ami azonban mindeddig meg nem történt.

A félreértés eloszlatása végett szükséges a katolikus egyház szervezetének és az autonómia fogalmának helyes ismerete. A katolikus egyház isteni, tehát változhatatlan joga szerint az egyház feje Szent Péter utóda, a római pápa s joghatósággal bíró kormányzó az apostolok utódai, a püspökök, akik a pápával közösségben élnek. A pápán és a püspökökön kívül senkinek másnak, tehát sem a papoknak, sem a világi hívőknek, sem ezek bizonyos testületének vagy összeségének őseredeti joghatósága nincs. Bár a történelem folyamán a pápa primátusán és a püspökök joghatóságán alapuló katolikus egyház szervezete a szükséglet szerint bővült, mégis minden szerv, amely az egyházban valamely jogkört betölt, a pápától vagy a püspököktől nyerte azt. A jogkör ma is a pápában vagy a püspökben gyökerezik s azért azok által visszavonható, módosítható s újraszabályozható. Tehát a katolikus egyházban minden hatalom vagy joghatóság a pápa és a püspökök útján az egyház isteni Alapítójától származik s háramlik tovább.

Az egyházi törvénykönyv felsorolja azokat a szerveket, amelyek az isteni jogon a pápát megillető legfőbb egyházi hatalomban a kánonjog szerint bizonyos mértékben részesednek (218—328 cc.), s azokat a szerveket, amelyek az isteni eredetű püspöki hatalomnak bizonyos mértékben részesei (329—486 cc.). Kánonjogi alapon a pápai legfőbb joghatóság részesei: az általános zsinat, a római szentegyház bíbornokai, az Apostoli Szent-szék kongregációi, törvényszékei és hivatalai, a pápai követek, a pátriárkák, primások, metropoliták, a részleges és tartományi zsinat, az apostoli vikáriusok, prefektusok és adminisztrátorok, a joghatósággal bíró apátok és prelátusok.

Egyházi jogi alapon a püspöki hatalomból részesednek: a koadjutorok és segédpüspökök, az egyházmegyei zsinat, a püspöki általános helynök s az egyházmegyei hatóság hivatalnokai, a káptalan, a káptalani helynök, az esperes, a plébános, a káplán, a templomigazgató.

A 118. kánon kimondja, hogy egyedül az egyházi rendhez tartozók nyerhetnek joghatóságot. Tehát a világi hívők nemcsak az egyház isteni Alapítójától nem kaptak kormányzó hatalmat az egyházban, hanem az egyházjog intézkedése szerint sem nyerhetnek egyházi joghatóságot. S az egyházjog a hatalomról szólva különbséget tesz ugyan az egyházi rend szentségéből fakadó s a kormányzó joghatóság hatalma közt (potestas ordinis et jurisdictionis), de a joghatóságot nem osztja meg abban az értelemben, amelyben Magyarországon az autonómiai mozgalmak megindulása óta azt megosztani szokták, tudniillik nem választja külön a szorosan vett lelki és másrészt a világi természetű ügyekre vonatkozó joghatóságot. Ebből a speciális magyar megkülönböztetésből azt a következtetést vonták le, hogy a világi természetű ügyekre vonatkozó joghatóság a világi híveket is megilleti, vagy azokra legalább is átruházható. Pedig az igazság az, hogy a pápai, illetve a püspöki hatalom bármily természetű egyházi ügyekre

kiterjed s ez a joghatóság csakis a kánonjog által szabott határok között delegálható.

Ismer azonban a kánonjog olyan egyházi munkaköröket, amelyekben az egyházi joghatóság világiak segítségét is igénybe veheti. Így a püspök ama templomok és alapítványok vagyonezelésénél, amelyeknek az egyházjog és az alapítólevél intézkedése folytán külön kezelőjük nincs, világiakat is alkalmazhat (c. 1521. §. 2.) s a lelkész vezetése mellett az egyes egyházak vagyonát kezelő tanácsba — *consilium fabricae ecclesiae* — (1183. can. §. 1.) világiakat is fölvehet. Sőt az 1520. kánon az egyházmegyei vagyonezelő tanácsból — *consilium dioecesanum administrationis bonomul* — sem zárja ki a világiakat. Ezeket a világi vagyonezelő tanácsosokat rendszerint a püspök nevezi ki, vagy valamely a püspök által jóváhagyott statútum szerint történik a kiválasztás. Az egyházi vagyonezelése, bár világiak is közreműködnek, mindig az egyház nevében, tehát a püspök nevében történik. Mivel a templom, a lelkész, a püspök, a papnövelde, a katolikus iskolák s más egyházi intézmények anyagi szükségletei sok helyütt egészben vagy részben, közvetlenül vagy közvetve a hívek adományaiból fedeztetnek: azért az egyházmegyei és templomi vagyonezelő bizottságok az általános egyházjog szellemében és a püspök által megalkotott helyi szabályok értelmében a püspök vagy a püspök által meghatalmazott lelkész vezetése alatt az egyházmegyei, illetve egyházközségi adományok vagy adók kivétele és begyűjtése terén is közreműködhetnek. A világiak segíthetnek a lelkésznek a hitoktatásban (1333. can. z. §.). A püspök megbízásából s annak fennhatósága alatt katolikus iskolákat és intézeteket igazgathatnak, azokra felügyelnek, azokban tanítanak és nevelnek (1382. can.). A társulatokról szóló részben a törvénykönyv 685. kánonja megemlíti, hogy a világi hívek egyesülésének célja a lelki élet tökéletesítése, a jámbor és jótékony célok előmozdítása, az istentisztelet fényének emelése. Tehát mindezekben a munkatereken a világiak támogatása igénybevehető.

A római katolikus autonómia, azaz önkormányzás vagy önrendelkezés valamely országban akkor van meg, ha a katolikus egyház a maga illetékességének jogterületén a saját isteni és történetileg kifejlődött alkotmánya szerint szabadon működhetik. Ezt a szabadságot az egyház isteni Alapítójától kapta s azért a világi hatalomtól rendszerint nem kéri. De az államhatalom azt az egyháznak sokszor kifejezetten is megadja. Magyarországon Szent István az egyház autonómiáját törvénybeiktatja: „*Episcopi habeant potestatem res ecclesiasticas providere, regere, gubemare atque dispensare secundum canonum auctoritatem.*“ (II. L. II. c. 2. art.) Szent István az egyház alkotmányának világos ismeretével kifejezetten a püspököket nevezi meg, mint az egyház képviselőit és kormányzóit Magyarországon és szabadságot ad nekik, hogy az egyházi ügyeket a világegyház általános kánonjai s az általuk alkotott helyi szabályok szerint igazgassák. Sőt őket ellátja a szükséges anyagi eszközökkel, királyi hatalmának, vagyis az államhatalomnak, külön oltalmába fogadja, számukra alattvalói részéről tiszteletet és engedelmességet követel s egyes egyházi kötelességeket a királyi dekrétumokba fölvesz. Tehát az első magyar király nemcsak biztosítja az egyház önkormányzati szabadságát, hanem a katolikus vallást államvallássá teszi s püspökeinek állami jogsegélyt nyújt. I. András a pogány visszahatás legyőzése után kontitúdóiban alattvalóinak megparancsolja: „*ut deposito Scythico gentili et ethnico ritu ad veram Jesu Christi fidem redirent, Pontifices et sacerdotum collegia observarent et illis parerent.*“ Szent László alatt a szabolcsi zsinaton vagy országgyűlésen az egyházi és világi rendek kölcsönös egyetértéssel határoznak az egyház javára s Kálmán király (L. I. c. 2.) meghagyja az ispánoknak és világi hatóságoknak, hogy évenként

május 1-én és Szent Mihály nyolcadnapján jelenjenek meg a püspököknél s az egyház javára kötelezővé tesz bizonyos fizetéseket. A püspökök és az államhatalom képviselőinek együttes tanácskozása nem jelentette azt, hogy a világiak maguknak hatalmat vindikáltak az egyházban, amit Kálmán külön dekrétumban határozottan meg is tilt, hanem bizonyítéka annak, hogy az állam karhatalommal is rendelkezésre állt az egyháznak az ő rendeletei végrehajtásában. Nem tartozik jelen tanulmányunk keretébe későbbi törvényeink és rendeleteink ismertetése. Elégséges azt a tényt leszögezni, hogy a magyar királyok és a magyar törvényhozás egészen az 1790/91. évi XXVI. törvénycikk életbeléptéig, amely a protestáns egyházaknak is megadta az autonómiát, az első királyok szellemében egyedül a katolikus egyháznak biztosítottak teljes autonómiát s egyedül ezt támogatták az állami jogsegéllyel. Teljesen lehetetlen az 1790/91. évi országgyűlésről azt föltételezni, hogy a protestáns egyházaknak Magyarországon oly jogot és szabadságot kívánt volna adni, amilyen az ősi államegyháznak nem volt. Azt a támogatást, amelyet a magyar király, mint főkegyúr s az államhatalom az államegyháznak nyújtott, azon a támogatáson felül, amely az 1790/91. évi XXVI. törvénycikk után a protestáns egyházaknak is kijárt, senki sem tekintette állami függőségnek, amely a katolikus egyházat a protestánsokkal szemben hátrányos helyzetbe hozta volna. Sőt ez a többlettámogatás a katolikus egyháznak, mint államegyháznak előnye volt. Az 1848: XX. törvénycikk kimondotta a hazai bevett felekezetek egyenlőségét és viszonyosságát. Megszüntette ugyan a katolikus egyháznak államegyházi jellegét, mert megállapította a jogviszony egyenlőségét az összes bevett felekezetek és az állam, valamint az egyes bevett egyházak között, de nem szüntette meg a katolikus egyház önkormányzati szabadságát s szerzett jogait vagyónához, iskoláihoz és intézményeihez. Sőt az autonómiával bíró protestáns egyházakkal való jogi egyenlőség kimondása kifejezetten is elismeri a katolikus egyház autonóm szabadságát, amit Kossuth Lajos 1849-ben a „Hivatalos Közlöny“ 135. számában a magyar katolikusokhoz intézett fölhívásban nyíltan is elismer. Teljesen téves az a fölfogás, mintha az 1848: XX. törvénycikk a katolikus autonómia jogforrása volna s mintha abból kellene a katolikusoknak azt a jogát levezetni, hogy egyházi ügyeik intézéséhez új szervezetet létesítsenek, nevezetesen egyháziakból és világiakból országos, egyházmegyei, espereskerületi és egyházközségi szervezetet alkossanak bizonyos természetű egyházi feladatokra. Ilyen szervezeteket az egyház Szent István óta bármikor létesíthetett volna Magyarországon. Egyedül egyházi jogi kérdés volt, megalkossa-e, vagy sem. S egészen kétségtelen, hogy az illetékes egyházi hatalom a saját jogterületén s a kánonjog lehetőségein belül szabadon alkothat az egyház új szükségletei szerint újabb szervezetet, mert Szent István óta a mai napig egyetlen magyar törvény nem korlátozta az egyház szabadságát abban, hogy működését a saját területén és saját joga szerint kifejtse. Új magyar törvény tehát nem szükséges, amely az egyháznak autonómiát adjon, neki állami jogsegélyt biztosítson, bizonyos új egyházi szervezeteket megengedjen vagy jóváhagyjon.

A magyar katolikusok nem is azért követelték az autonómiát, hogy alkotmányozó gyűléseket tarthassanak és új szervezeteket alkothassanak, hanem azért, mert az 1848. évi országgyűlés még a katolikus vallás államvallási jellegét megszüntető XX. törvénycikk előtt megalkotta a felelős minisztériumról szóló III. törvénycikket s annak 6. §-ában kimondotta, hogy a király ezentúl az egyházi ügyekben is, amelyeket eddig a kir. kancellária és a helytartótanács útján ellátott, a magyar felelős minisztérium útján gyakorolja a végrehajtó hatalmat. A magyar király pedig, mint egyúttal a római katolikus egyház főkegyura, egyházi ügyekben nemcsak az állami

végrehajtó hatalmat gyakorolta, hanem személyes egyházi privilégiuma alapján a katolikus egyházban igen tág egyházi hatalmat gyakorolt. S az állami végrehajtó' hatalom és a személyes királyi főkegyúri jogkör különbsége a kir. kancellária és a helytartótanács működése idején kifejezésre is jutott, mert a helytartótanács kebelén belül működött az ecclesiastica commissio élén a hercegrímással, másrészt a főkegyúri privilégium személyes volta világosan kitűnt, mert az országos dikasztériumok a király hivatalai voltak.

Bár a törvény 6. §-a a főkegyuraságot nem említi s a 7. §-a csak egy főkegyúri aktusnál követeli meg a miniszteri ellenjegyzést, a felelős kormány a törvény alapján magának vindikálta a jogot, hogy a főkegyúri jogosítványok az ő útján gyakoroltassanak.

A magyar felelős kormány már többé nem a király hivatala, hanem alkotmányos hatósági szerv, amelynek hozzájárulása a királyi aktushoz szükséges. Tehát a főkegyúri hatalmat is korlátozta s annak gyakorlásában résztvesz. Azonkívül az 1848: XX. törvénycikk után nem is katolikus jellegű hatalom. Tehát az egyházban mint idegen szerv gyakorol igen tág hatáskört. Azért a magyar katolikusok a már nem katolikus kormány kezéből a katolikus egyház számára visszakövetelik a kormánynak azt a jogkörét, mert a nélkül a katolikus egyház önkormányzata már nem olyan teljes, mint a protestáns egyházaké. Ez a követelés a katolikus autonómiai mozgalom lényege. Új katolikus szerve a kánonjog szempontjából szükség nincs, hogy a kormány által ellátott egyházi ügyeket átvegye. Ez a jogkör a püspökökét illeti meg. Hogy a katolikusok világiakból és egyháziakból alakuló országos, egyházmegyei, espereskerületi és egyházközségi szervezetekre gondoltak, azt nem a kánonjogi megfontolás, hanem a politikai célszerűség, a protestáns autonómiák és az erdélyi katolikus Státus példája sugallta. A magyar egyház a részben elvesztett autonóm jogkör visszaszerzéséhez s a szerzett jogok megvédéséhez megszerezni óhajtott a világi katolikusok segítségét, amint a protestánsok sajátos alkotmányuk s az erdélyi katolikusok is a Státus szervezete miatt élvezték saját világi híveik politikai támogatását. Azért a püspökök 1848-ban a világi katolikus rendeket óhajtották az autonómia szervezetébe fölvenni, azután pedig a választott katolikus képviselők fölvételére gondoltak.

Bár a katolikus magyar király főkegyúri kiváltsága címén az 1848: III. törvénycikk hivatalos magyarázata csorbát ütött a katolikus autonómián, amelyet mindeddig kiköszörülni nem sikerült: mégis tény, hogy a katolikus egyháznak Magyarországon autonómiája van s a saját jogterületén joga van oly szervezeteket létesíteni, amilyeneket a püspökök jónak látnak. Az egyházközségek alakulását tehát nem lehet kifogásolni azon az egészen téves alapon, hogy a katolikus egyháznak Magyarországon autonómiája nincs.

Egyébként is ez a téves fölfogás csak alacsonyabb közigazgatási hatóságok részéről nyilvánult. A magyar kormányok kifejezetten nem vallották. De a viselkedésük sokakban ezt a téves hitet keltette. Az autonómiáról szóló eddig készült törvényjavaslatok ugyanis e kérdésben kétértelműek.

A kormányok tulajdonképen sohasem akarták a katolikus autonómiának azt a jogkört megadni, amelyet az 1848: III. törvénycikkre hivatkozva a kormány gyakorol, hanem már eddig is meglévő önkormányzati jogokat új fogalmazásban kínáltak s nívumként egyedül a kétharmad világiakból és egyharmad egyháziakból álló új szervezetet hozták. Az indokolásban bevallják, hogy a törvényjavaslat tulajdonképen csak csoportosítja a katolikus egyházat egyébként már megillető jogokat, s nem tagadják az egyház jogát saját szervezetének megalkotásához, mégis kívánják az autonóm szervezetnek vagy legalább főbb elveinek törvénybeiktatását.

A katolikus autonómiai mozgalomban 1867 óta három korszakot

lehet megkülönböztetni. 1867—1902-ig a szervezet megalkotását tekintették az első föladatnak, amelyet a törvény követett volna. Mivel azonban a szervezeti szabályzat magában foglalta a hatáskört, amelyet a király és a kormány megadni nem voltak hajlandók, s mivel a szervezeti szabályzat ellen is sok kifogás merült föl, a törvény elmaradt. Némi szünet után 1910—1917-ig megfordított sorrendben kívántak haladni. Előbb az autonómiai törvényt akarták megalkotni, hogy a szervező kongresszus azután a törvényhez alkalmazkodjék. De miután ez a törekvés sem sikerült, előtérbe nyomult a harmadik fölfogás, amely szerint az autonóm szervezetet, a törvény bevárása nélkül egyszerűen életbe kell léptetni, mert a szervezet majd idővel kiharcolja a megfelelő hatáskört. Ennek a harmadik megoldási módnak kezdettől voltak tekintélyes hívei, akik nemcsak az autonómiai szervezet megalkotásához nem tartották szükségesnek a törvényhozás beavatkozását, de még ahhoz sem, hogy a főkegyúr az ő egyházi jogkörét a katolikus autonóm szervek útján gyakorolja. Az 1848:111. t.-c. 6. §-a szerintük nem rendeli el, hogy a király a főkegyúri jogkört a magyar minisztérium által gyakorolja, hanem azt rendeli, hogy egyházi tárgyokban a végrehajtó hatalmat a magyar minisztérium által gyakorolja. Már pedig a főkegyúri kiváltság nem a végrehajtó hatalom tartozéka, hanem a király egyházi privilégiuma. így magyarázta a törvényt V. Ferdinánd király is, aki a törvény szentesítésekor a főkegyúri hatáskört saját személyének világosan fenntartja. Igazolja e felfogás helyességét a törvény 7. §-a, amely csak az érsekek, püspökök, prépostok és apátok kinevezésénél köti ki a miniszteri ellenjegyzés szükségességét. Ez a szakasz tehát kivételes intézkedést tartalmaz s nem vonatkozik az összes főkegyúri ténykedésekre. A vallás- és közoktatásügyi miniszter tényleg nem is törvény alapján, hanem királyi megbízás folytán működik főkegyúri téren s ezen működéséért nem felelős az országgyűlésnek, hanem egyedül a királynak.

A magyar kormányok természetesen nem szívesen mondtak le a főkegyúri megbízásból eredő hatáskorról s azt nem voltak hajlandók a katolikus autonómiának átengedni. Azért hivatkoztak az 1848: III. t.-c. 6. §-ára, hangsúlyozván a törvény megváltoztatásához újabb törvényhozás szükségességét. Viszont azonban a törvény megváltoztatását elleneztek. De hogy a hangosan követelő katolikus közvéleménynek mégis valamit engedjenek, olyan törvényjavaslatot készítettek, amely azt a hitet kelti, hogy a katolikusok valami új jogot kapnak. Ez a taktikázás elhomályosította a katolikus egyház jogállását Magyarországon s a katolikusokat ki nem elégíthette. Az elégedetlenség és sikertelenség második oka volt, hogy a kormány kieszközölte ugyan ő Felségétől oly értelmű leiratot, hogy a megalkotandó autonómiai szervezetnek meg kell egyeznie a hierarchikus egyházalkotmánnyal s ezt a követelményt a törvényjavaslatba is fölvette, mégis bizonyos szervezeti elveket lerögzített a törvényjavaslatban, aminek folytán a hierarchiát szervező szabadságában megkötötte.

A sok sikerteliségen okulva, a katolikusok a tanácsköztársaság bukása után külön törvény nélkül az 1848: III. t.-c. 6. §-ának helyes magyarázata alapján követelték autonóm kezelésbe a vallás- és közoktatásügyi minisztérium által ellátott főkegyúri hatáskört, mert az interregnum idején a kormány még a királyi megbízásra sem hivatkozhatik. Hogy a kormánytól átveendő hatáskört az egyház hogyan gyakorolja, az kizárólag az egyházra tartozik, amely a maga isteni és kánonjogi alkotmánya szerint szabadon kormányozhatja magát Magyarországon. Egyedül az egyház hierarchiája jogosult megállapítani, szükség van-e valamely új egyházi szervezetre, miképen létesüljön ez s mily hatáskörrel bírjon.

Eddig a magyar katolikusoknak ez a követelése nem teljesült. Sőt

ilyen értelmű ígéretet sem kaptak. Azonban a keresztény és nemzeti alapon álló kormányok minden elődjeiknél világosabban kidomborították azt a tényt, hogy a katolikus egyháznak Magyarországon a magyar keresztény államiság kezdetétől — tehát nem az 1848: XX. törvénycikk s nem is az 1868: Lili. törvénycikk 24. §-a alapján — önkormányzati joga van s ennél fogva törvényhozási fölhatalmazásra szüksége nincs, hogy újabb önkormányzati szervezetet létesítsen. Ezek a szervezetek kormányjövahagyásra sem szorulnak. A kormány az állami felügyelet jogán csak azt igényli, hogy a szervezeti szabályokat az állam érdekei és a fennálló törvények szempontjából megvizsgálja és láttamozza.

LEPOLD ANTAL.

(Befejezése a 3. számban.)

FASCIZMUS ES PARLAMENTARIZMUS.

MUSSOLINI egy 1925. november 18-án tartott képviselőházi beszédében elismerte, hogy „a parlamenti kormányzás rendszere a XIX. század egynéhány évtizedén át virágzott” s hogy ugyanezen idő alatt azokban az államokban, amelyek elfogadták, tényleg „sok hasznos feladatot oldott meg”. De azóta rendkívül nagyjelentőségű változások állottak be s szerinte ma már „az egész világ érzi, hogy a parlamenti kormányzás rendszere a modern szükségleteket kielégíteni s a szenvedélyek növekvő ostromával lépést tartani képtelen”. A parlamenti kormányzás csődje s a vele járó káosz tették szükségessé, hogy Olaszország a parlamenti kormányzás rendszerét megreformálja s „a rend elvét, a fegyelmet s a szigorú hierarchiát visszaállítsa”. Amit Olaszország ezen a téren alkotott, oly „bámulatraméltó”, hogy „szinte kiáltani szeretne, mert nemcsak Olaszországhoz akar szólni, hanem az egész világhoz”. Szerinte ugyanis: „több évszázad óta ismét tanúi vagyunk annak, hogy egy olasz gondolat körül az egész világ két részre oszlik.” „Tokiótól New-Yorkig, északról délig minden világrészben és minden országban a fascizmus felett vitatkoznak és sokan vannak szenvedélyes hívei, akik lemásolni és ellenségei, akik megsemmisíteni szeretnék.” Bár kétségtelen, hogy „a fascizmusban olyan egyetemes értékek is vannak; amelyeket más nemzetek is felhasználhatnak”, Mussolini szerint a fascizmust idegen nép le nem másolhatja, mert „olyan történelmi, földrajzi, gazdasági és erkölcsi tényezők hatása alatt jött létre, amelyek összességükben csakis Olaszországban vannak meg”.¹ Ha Mussolininek a fentebbiekben idézett álláspontját elfogadjuk, akkor szükségképpen arra a következtetésre kell jutnunk, hogy a faszta állam olyan különleges alkotás, olyan új típusa az államnak, amelyhez hasonlót a világtörténelem felmutatni nem tud, amely típusból csak egy példány van, t. i. Olaszország. Kérdés már most, mennyiben felel meg ez a következtetés a valóságnak? Hogy erre a kérdésre válaszolhassunk, rá kell mutatnunk a fascizmus legfőbb jellemvonásaira s meg kell bírálunk a parlamentnek Mussolini-féle reformját.

A fascizmus lényegileg véve nem más, mint egy páratlanul nagyszabású ellenhatás az 1922-ben összeomlott régi Olaszországgal s annak egész politikai rendszerével, az „ancien regime”-mel szemben.

Ez az ellenhatás abban nyilvánul meg, hogy a fascizmus a régi rendszerben érvényre jutott legfontosabb politikai irányzatokat, t. i. a szocializmust, a liberalizmust és a demokráciát a legélesebben elítéli és elveti s homlokegyenest ellenkező irányelveket iparkodik megvalósítani.

A fascisták felfogása szerint a szocializmus két okból járult hozzá az olasz nemzet katasztrófáinak előidőzéséhez: egyrészt, mert el akarta törölni az egyéni tulajdon intézményét s másrészt, mert a nagy tömegekből szinte teljesen kiirtotta az államhoz való ragaszkodást, a hazának a szeretetét.

¹ V. Ö. gróf Zichy Rafaelné Pallavicini Edina: Mussolini válogatott beszédei Napkelet Könyvtára, 370. old.

A fascisták tehát, hogy a romokon egy új államot építhessenek fel: hadat üzennek a szocializmusnak; s az egyéni tulajdon elleni törekvésekkel szemben a Mussolini-féle szindikalizmust, a nemzetköziséggel szemben pedig a nacionalizmust teszik meg az új fascista állam alapjaivá. Ezért vallják nagyon sokan azt az álláspontot, hogy a fascizmus tulajdonképpen nem más, mint szindikalizmusba oltott nacionalizmus. A fasizmusnak e két — de látni fogjuk, korántsem kizárólagos — alkotó eleme közül a szindikalizmus a reformszocializmussal szemben, mint ennek az ellenhatása jött létre s tőle céljaiban és eszközeiben egyaránt különbözött.

A román államok reformszocialistái — pl. a francia millerandisták — belátták, hogy a társadalomnak az egyéni tulajdonra felépített rendjét forradalom útján megváltoztatni s a szocialista ideált: az államnélküli társadalmat máról holnapra megvalósítani képtelenek. Megalkudtak tehát azzal, amin változtatni nem tudtak; beleilleszkedtek a polgári állam kereteibe; igénybe vették az ezáltal részükre biztosított jogokat; s politikai párttá szervezkedve a parlamenten belül alkotmányos eszközökkel küzdöttek eszméiknek részleges és fokozatos megvalósításáért. Küzdöttek tehát egyrészt azért, hogy az egyéni tulajdont állami és községi köztulajdonná, a magánvállalatokat pedig állami és községi közüzemekké alakítsák át oly mértékben, amily mértékben az adott viszonyok között lehetséges volt. S küzdöttek másrészt azért, hogy kieszközöljék segélyező pénztárak s egyéb munkásjóléti intézmények létesítését s ezen a révén emeljék a nagy tömegek jólétének színvonalát.

A reformszocialistákkal szemben a szindikalisták a legélesebben elítélték azt, hogy a munkások politikai párttá szervezkedtek; mert szerintük a polgári választók szavazatainak elnyerése a szocialista jelölteket engedményekre kényszerítette; mert a szocialista képviselők osztályképviseelők helyett népképviselőkké váltak s a szocialista pártot demokrata párttá alacsonyították le; s mert a munkásosztályon belül a szocialista képviselők révén egy külön intellektuel-osztály, egy munkásokon élősködő külön burzsoázia alakult ki. S ugyancsak céltalannak és feleslegesnek nyilvánították az egyéni tulajdon szocializálásának azt a módját, amely a magánvállalatokat közüzemekké alakítja át. A munkásmozgalmak célja ugyanis a szindikalisták szerint arra irányul, hogy kivívják a munkások szabadságát; a közüzemekben azonban a munkás éppúgy nem lehet szabad, mint a magánüzemekben; mert a munkafelosztás mindkétfajta ütemben a fölé- és alárendeltség viszonyán épül fel s különbség csak annyiban van, amennyiben a hierarchia magasabb fokain a magánvállalatoknál magántisztviselők, a közüzemeknél bürokraták állanak. S végül kárhoztatták és elvetették az összes munkásjóléti intézményeket és szociális reformokat azért, mert ezek a szindikalisták szerint csak arra alkalmasak, hogy a munkásokat a sorsukba való belenyugvásra készítsék s a polgári állam életét meghosszabbítsák. A szindikalisták tehát a polgári állammal szemben a legmerevebb tagadás álláspontjára helyezkedtek s ez a tagadólagos álláspont természetesen az állami intézményekre s az állam szervezésének legfontosabb alapelveire is kiterjedt. A szindikalisták ugyanis egyaránt elvetették a pártokká való szervezkedést és a parlamentarizmust, a hadsereget és a bürokráciát, a központosítást s afelé- és alárendeltségnek hierarchikus viszonyát; elvetették pedig azért, mivel mind-ezen intézmények és elvek a munkásosztály kizsákmányolását akarják előmozdítani s a zsákmányolt vagyonra vonatkozó magánjogokat akarják biztosítani és védelmezni. Ebből az álláspontból szükségszerűen következett, hogy a szindikalisták a maguk eszméit csakis a polgári állam keretein kívül, forradalom útján valósíthatják meg. A forradalmat a szakszervezeteknek kell előkészíteniük s az előkészítés részint általános sztrájkok rendezéséből

áll, amelyek mintegy főpróbái a forradalomnak, részint a munkások olyatén kiképzéséből, amely képesekké teszi őket arra, hogy a forradalom sikere esetén a magánvállalatok és a közüzemek vezetését és irányítását átvegyék s a termelés eszközeivel rendelkezni tudjanak. A magántulajdon szocializálása tehát nem a magánvállalatok államosítása és községe-sítése útján, hanem akkép megy végbe, hogy a tulajdon tárgyait munkáscsoportok veszik át s felhasználásukról közvetlenül maguk a munkások gondoskodnak. Mint-hogy ezen munkáscsoportok s az ő szövetségeik önkormányzattal vannak felruházva, a szindikalisták szerint az egész állami szervezet feleslegessé válik s a polgári állam helyét autonóm munkáscsoportok— vagy ha úgy tetszik, a belőlük álló korporatív állam foglalja el.¹

Miután kiemeltük az eredeti értelemben vett szindikalizmusnak leg-főbb jellemvonásait, lássuk, milyen módosításokat eszközölt rajta Mussolini abból a célból, hogy megalkothassa a saját szindikalizmusát?

Mussolini az új fascista államot két államot akar egy egységes állammá összeforrasztani: a békés szindikalizmusnak azt az ideálját, amelyet Duguit-vel gazdasági állammak nevezhetnénk s a történelmi fejlődés eredményeké-p kialakult azt a régi polgári államot, amelyben egymásföle rakódó rétegek alakjában feltalálhatjuk a hatalmi, a rendőr-, a jog- és a kultúraltam alkotó elemeit. Ez az oka, hogy a mai fascista államnak két alkotmánya van: egy gazdasági s ennek a körvonalai bontakoznak ki az 1927. április 21-én közzé-tett s a fascista nagy tanács által már el is fogadott munka-chartából; s egy polgári, amely a parlament reformjától eltekintve, azonos a régi Carlo Albeito-féle piemonti alkotmánnyal. Hogy e két alkotmány egymás mellett fennállhasson, Mussolini engedményeket tesz a reformszindikalistáknak, a szindikalistáknak és a polgári társadalomnak egyaránt.

A reformszindikalistákat azzal iparkodik kielégíteni, hogy a szocializálás eddigi módjának eredményeit, az állami és községi közüzemeket érintet-lenül hagyja s csak olyan közüzemeket alakít át magánvállalatokká, amelyek az állam vagy a községek kezében nem váltak be. Az állami és munidpal-szocializmus eddigi vívmányai tehát megmaradnak, sőt ha a magánkezde-ményezés képtelennek bizonyul, kivételesen újabb közüzemek is jöhetnek létre.³

S ugyancsak a reformszindikalistákat akarja lefegyverezni azon rendszá-bályokkal, amelyek a munkásjóléti intézményeiket nemcsak fenntartják, de továbbfejlesztik s a munkás részére bizonyos feltételek fennforgása esetén évenként üdülési szabadságot, felmondás esetén végkielégítést engedélyeznek, a baleset, az anyasági s a tuberkulózis elleni biztosítást pedig tökéletesítik.

S hasonlóképen ki akarja elégíteni Mussolini a szindikalistákat is. Az „intézményes szocializmus“ fellegvárait tehát, vagyis a szakszervezeteket s ezeknek szövetségeit nemcsak fenntartja, hanem mint látni fogjuk, a mun-kásokról a munkaadókra is kiterjeszti. Minthogy pedig minden fizikai, szellemi és technikai tevékenységet, a tudományt, a művészetet és az iro-dalmi „termelést“ is munkának tekinti s minthogy az egész társadalmat mint munkaadók és munkások összességét fogja fel, Mussolini a társadalom valamennyi rétegét testületekbe tömöríti. A fascista állam tehát lényegesen különbözik a polgári államtól, mert benne az államot mint egyének össze-ségét egy testületekből álló olyan állam váltja fel, amely a szindikalista ideál valósítja meg s mint ilyen hivatalosan is a korporatív állam nevet viseli.

A korporatív államban a munkaadók és munkások szakszervezetei s a szakszervezetek szövetségei törvényesen elismert és állami felügyelet

¹ V. ö. Sombart Wemer: A szocializmus és a szociális mozgalom, 140—141. oldal.

² Munka Charta 9. §.

alatt álló állami szervek s hierarchiájuk élén a munkaügyi tanács, illetve a korporációk minisztériuma áll. A munkabérszerződéseknél — akár fizikai vagy szellemi munkáról, tudományról, művészetről vagy irodalmi „termelésről“ legyen szó — az egyének helyébe ezen államilag elismert testületek lépnek s az egyénileg kötött szerződéseket az egész vonalon kollektív munkabérszerződésiek váltják fel.

S végül ugyancsak szindikalista gondolatokat valósít meg a Mussolini-féle munkaalkotmány, egyrészt akkor, midőn kimondja, hogy a munkás szabad, mert akár technikusokról, akár alkalmazottakról vagy munkásokról legyen szó, a vállalkozónak a munkás nem alárendeltje, hanem aktív munkatársa; s másrészt akkor, midőn törvénybe iktatja, hogy a hivatásos egyesületek egyik legfontosabb kötelessége a szindikalista állam céljaira a szükséges munkaadó és munkás nemzedéket iparilag kiképezni, nevelni és oktatni.

Ezen, a reformszocialisták és a szindikalisták javára tett engedményeket a polgári társadalom részére tett engedmények tetézik be. Minthogy a faszta állam a gazdasági és a polgári állam egybeforrasztása útján jött létre, ezek az engedmények kétfélék.

A gazdasági engedményeket a munkaalkotmány foglalja magában. E szerint a termelés eredményének a lehető legmagasabbra való fokozása nem az egyes termelők érdeke, hanem nemzeti közérdek. Azt azonban, hogy a termelők az eredményt fokozzák s ebből a célból régi vállalataikat kiterjesszék s újakat alapítsanak, csak akkor lehet remélni, ha munkájuk eredményeképp egyéni tulajdonra: vagyonra tehernek szert. Egyéni tulajdon nélkül nincs magánkezdeményezés, magánkezdeményezés nélkül pedig lehetetlen a termelés fokozása és a fejlődés. A munkaalkotmány tehát elismeri a magántulajdont, de a fentebbi megfontolásból kiindulva, nem az egyén, hanem a köz érdekében.

Annak már most, hogy a munkaalkotmány az egyéni tulajdont a nemzet közérdekei miatt ismeri el, nem pedig a tulajdonosok egyéni érdekei miatt, megvannak a maga szükségképi következményei. A tulajdonos szempontjából a következmény abból áll, hogy a tulajdon nemcsak jog, hanem kötelesség is; a tulajdonos tehát, mint vállalkozó felelős a vállalat célszerű megszervezéséért s az eredményes vezetésért; a felelősségvonnás lehetővétele érdekében állami felügyelet és ellenőrzés alatt áll; s ha kötelességeit teljesíteni képtelen, üzletét az állam van jogosítva, de nem kötelezve átvenni. Ennél is fontosabbak azok a következmények, amelyeket az állam az egyéni tulajdon elismeréséből önmagára nézve von le. Ha ugyanis az állam az egyéni tulajdont nem magánérdekből, hanem egyedül és kizárólag azért ismeri el, mert a tulajdon tárgyainak a nemzet érdekében való kihasználása kötelesség, akkor a tulajdont illetőleg az államnak is kell, hogy meg legyenek a maga kötelességei. A Mussolini-féle szindikalista állam tehát szembe helyezkedve minden más szocialista rendszerrel, azt hirdeti, hogy az állam köteles az egyéni tulajdont megvédelmezni, még pedig fokozottabb módon, mint ezt a polgári állam tette. A polgári állam egyik legnagyobb fogyatkozása az volt, hogy ismerte az egyének közötti, de nem ismerte a társadalmi osztályok közötti jogegyenlőséget; hiszen azt, hogy a munkások a szervezkedésben rejlő erőt kihasználják, eltűrte, arról azonban, hogy a tulajdonosok és vállalkozók is szervezkedjenek, nem gondoskodott. Ez az egyenlőtlenesség volt az oka annak, hogy a tulajdonos és a vállalkozó védekezésre képtelenül állottak szemben a szakszervezetekbe tömörült munkássággal. Mussolini tehát, aki hatalomrajtásáig minden sikerét annak köszönhette, hogy a polgári elemet a szocialista szervezetek terrorjával szemben fasciokba és fascista szindikátusokba tömörítette s ezeket egy egységes hierarchiává foglalta össze, — egyik legfontosabb alapelv gyanánt törvénybe iktatja a tár-

sadalmi osztályok közötti jogegyenlőséget s intézményesen, biztosítja ezt akképen, hogy a szocialista munkásság támadó fegyverét: a testületekké való szervezkedést önvédelmi fegyver gyanánt a polgárságnak is kezébe adja s ezt az osztályt is felfegyverzi.

A felfegyverzés azonban nem azért történik, hogy a társadalmi osztályok örökös harcban álljanak egymással. A Mussolini-féle szindikalizmus szerint ugyanis az osztályharc lehetetlenné tenné a termelést; az osztályharcnak tehát csak ritka kivétel gyanánt szabad előfordulnia s szabály az osztályok békés együttműködése. Ezt van hivatva biztosítani az egyenlő fegyverzet, amely előre kilátástalanná tesz minden kizárólag osztályérdeket szolgáló küzdelmet. A Mussolini-féle szindikalizmus az ekképen egyenlően felfegyverzett munkaadó- és munkásosztályokra ugyanazon elvet alkalmazza, mint amelyen a polgárság individualista állama épült fel. Valamint az őt ért sérelem esetén az egyes embernek sincs meg az a joga, hogy saját ügyében önmaga bíraskodjék, ugyanúgy nincs meg az önbíraskodás joga a munkaadók és a munkások testületeméi sem. A kizárás éppúgy önbíraskodás, mint a sztrájk s a fascista államban mindkettő egyaránt tilos. Sérelem esetén tehát, valamint az egyes ember, ugyanúgy a munkaadók és munkások testületéi is az állam bírói szerveihez tartoznak fordulni s különbség legfeljebb annyiban van, amennyiben a munkás- és a munkaadótestületek vitái esetén a bírói eljárást mindig valamely magasabb rendű korporatív szerv békítésének kell megelőznie.¹

Mіндеzen a reformszocialisták, a szindikalisták és a polgárság javára tett engedményekkel s összességükkel, t. i. a gazdasági állam alkotmányával szemben egy olyan megjegyzést kell tennünk, amelynek helyességét maguk a szindikalisták is kénytelenek elismerni. A szindikalisták szerint — s ezeknek a táborába, Soréi hívei közé tartozott eredetileg maga Mussolini is^a — a társadalmat pusztá jogszabályok útján átalakítani nem lehet. Vagy végbement már az a nagy szociális forradalom, amelynek eredményeképp a polgárság hatalmi állama gazdasági állammá alakult át s ekkor a Mussolini-féle munkaalkotmány csak deklarálja azt, ami már megvan; vagy még folyamatban van a társadalmi átalakulás s ekkor csak többé-kevésbé reális tervekkel van dolgunk, amelyekből hogy mi marad meg utópiának s mi válik valósággá — ezt a jövő fogja eldönteni.

De bármiképen alakuljon a jövőndő, bizonyos, hogy Mussolini az egész társadalmat testületekbe tömörítette; bizonyos, hogy a különböző termelő erők között az együttműködést helyreállította s bizonyos az is, hogy a rend, a fegyelem s a gazdasági fellendülés terén bámulatos eredményeket ért el. Ezen kétségtelen tényekkel szemben két ellenvetést lehet tenni. Az egyik szerint — a szocialista forrongások leverésétől eltekintve — mindezen eredményeket nem annyira a szervezkedés, mint inkább a céltudatos és erélyes kormányzás, nem annyira a fascizmus, mint inkább a Mussolinizmus idézte elő. A másik szerint pedig nagyon is vitás, hogy a nagy ipari munkásság fegyverei: a szakszervezetek s a kollektív szerződések a gazdasági élet egyéb ágaiban, a szabad pályákon, a tudományos, a művészeti és az irodalmi termelés terén be fognak-e válni, vagy sem? Mindezen ellenvetések súlya és jelentősége felett a történetírás fog dönteni. Mi jelenleg csak egy tényt szögezhetünk le. Ez idő szerint ugyanis kétségtelen tény, hogy a fascista államot a Mussolini-féle szindikalizmus különíti el a többi államoktól s ez teszi olyan, a maga nemében egyedül

¹ V. ö. Mussolininak a fascista szindikalizmusról 1924. május 22-én tartott beszédét gróf Zichy Rafaelné i. m. 210—216; s az 1927. ápr. 21-én elfogadott munkachartát.

² V. ö. Margherita G. Sarfatti: Dux 73. oldal.

álló alkotássá, amilyenek Mussolini azt — 1925. november 18-iki — idézett beszédében feltüntette.

A polgári osztály részére tett engedmények második csoportja a régi polgári államra vonatkozik s lényegüket Mussolininak az a nyilatkozata tartalmazza, amely szerint levonta a forradalmak történetéből a tanulságot, tudja, hogy a világot felforgatni nem lehet s épp ezért kijelenti, hogy az 1848-1 piemonti alkotmány alapfalait lerombolni nem szándékozik.¹ A fascizmus e szerint csak a kormányzásnak paragrafusokba nem foglalható szellemét változtatja meg s a parlamentnek a végrehajtó hatalomhoz való viszonyát próbálja átalakítani.

A kormányzás szelleme három irányban módosul: a nemzetköziséget a legerőteljesebb nacionalizmus, a liberális és a demokrata irányzatokat pedig olyan antiliberális és antidemokrata irányzatok váltják fel,³ amelyek végeredményben a parlament háttérbe szorítására törekszenek. Hogy az új irányzatokat tisztán láthassuk, legjobban lesz ha őket az ellentétes vélemények harcában mutatjuk be.

Mussolini egyik legnagyobb és legveszedelmesebb ellenfele gyanánt Don Luigi Sturzo szicíliai lelkész szerepel, aki keresztényszocialista programmal egy nagy politikai pártot alapított: az olasz néppártot. Sturzo épp oly tévedésnek tartja a nacionalista irányzatot, mint a liberalizmust. Szerinte ugyanis a nacionalizmus gyűlöletet szít más nemzetek ellen; dicsőíti és bátorítja a nemzeti érdekből elkövetett erőszakot és emberölést s nemzetekenként csoportosítván a klérust, megbontja a róm. kath. egyház egységét. Sturzo tehát a nacionalizmust összeférhetetlennek tartja a keresztény felebaráti szeretettel s pogány világnézetté minősíti.³

Mussolini ezen keresztényszocialista állásponttal szemben kitar az ő ifjúkori ideáljai mellett és a mi Petőfink „Szabadság, szerelem“ kezdetű költeményét idézi; azét a nagy magyar költőét, „aki a szerelmet többre becsülte az életnél s mind a kettőt feláldozta a szabadságért“.⁴ Nem áll tehát Mussolini szerint, hogy a haza érdekében emberéletet feláldozni nem volna szabad. S különösen nem áll, hogy a haza érdekében nem volna szabad fegyverhez nyúlni s erőszakot alkalmazni. Az erőszak szerinte nemcsak nem erkölcstelen, de ha nem önmagáért, hanem nagy nemzeti célok megvalósítása érdekében, mint sebészeti műtétet alkalmazzuk, sokkal erkölcsösebb, mint a gyáva meghunyászkodás és megalkuvás.⁵ A régi elpuhult erkölcsök helyett tehát egy a haza szolgálatába állított új erkölcsant, egy új világnézetet kell hirdetni. S milyen erények legyenek e világnézet alkotó elemei? „A bátorság; a törhetetlen erély; a veszély szeretete; a gyámoltalanság és renyhesség gyűlölete; a merészség az egyéni és társas életben; a legnagyobb őszinteség és nem az alattomos, névtelen rágalmozás; a pénznek és az üzletnek megvetése; a büszkeség arra, hogy a fascizmus aszkétái vagyunk s hogy rang és cím nélkül, „meztelenül“ jutunk el a célhoz; s büszkeség a nap minden órájában arra, hogy egy nagy nemzet fiainak, olaszoknak születtünk.“ „A fasrizmusnak arra kell törekednie, hogy a kiválasztás kitaró és csökönös keresztülvitele útján egy ilyen férfias erényekkel feruházott nemzedéket neveljen.“ „Ilyen kiválasztás útján kell megteremtenie a harcosok osztályát, amely halálra kész; a feltalálókét, amely a titokzatosság rejtélyeit kutatja; a bírák osztályát; az ipari vezérékét; a nagy kutatókét; a nagy kormányzókékat stb.“⁸

¹ V. ö. gróf Zichy Rafaelné I. m. 88., 185., 297—298. oldal.

² Giacomo Lombroso: La crisi del fascismo 34—36. oldal.

³ Luigi Sturzo: Pensiero Antifascista xx., 15., 61.—65. oldal.

⁴ M. G. Sarfatti: i. m. 140. oldal.

⁵ U. o. 22. oldal.

⁶ V. ö. az 1924. febr. x-én a feketeingések nagygyűlésén tartott beszédét gróf Zichy Rafaelné i. m. 172. oldal. Továbbá u. o. 79., 346., 347., 257. és 351. oldd.

A fascizmusnak ez a férfias erkölcstana kétségtelenül megkapja az ember lelkét s bár úgy érezzük: sok van benne, ami a renaissance virtú-jára s Platón eszméire emlékeztet, ez mit sem von le az értékéből annak a gondolatnak, hogy a nacionalizmus céljait csakis erkölcsi megújhodás útján lehet megvalósítani. Csakis ezen az alapon lehet tehát elérni Mussolini szerint azt is, hogy „szakítsunk a régiségkereskedők és a múlt dicsőségén élősködők Itáliájával“ s hogy „a római világbirodalom, a renaissance és feltámadás Olaszországi után megteremtsük a negyedik Itáliát, azt a nagy olasz imperiumot, amelynek világtörténelmi múltú fővárosa: Róma, egy sorban áll Londonnal és Párizsszal“.

Miután kimutattuk, milyen álláspontot foglal el a fascista állam a szocializmussal szemben s miután jeleztük, hogy milyen elvekkel próbálja ellensúlyozni a szocializmusnak az egyéni tulajdon és a haza ellen irányuló törekvéseit, az alábbiakban a fascizmusnak a liberalizmussal szemben elfoglalt álláspontját fogjuk ismertetni.

Don Luigi Sturzo az ő antifascistájában a fascizmusnak a liberalizmushoz való viszonyát vizsgálva, a fascista államot három szempontból teszi bírálat tárgyává: a szabadság, a központosítás és az erkölcs eszméjének megvalósítása szempontjából.

Az első szempontból azért veti el a fascizmust, mert a fascista állam megöli a szabadságot; a második és harmadik szempontból pedig azért veti el, mert a fascista állam éppúgy központosít s éppúgy önmagát tekinti az erkölcsi eszme legmagasabb rendű megvalósítójának, mint a liberális állam. Sturzo szerint tehát a fascizmus a legnagyobb mértékben következetlen, mert antiliberalizmust hirdet s mégis átveszi a liberális államnak két legveszedelmesebb örökségét.

Ami e három vád közül az elsőt illeti, Mussolini elismeri, hogy „valamint a bolsevizmus, ugyanúgy a fascizmus is a nagy francia forradalom vívmányai ellen irányul“,¹ illetve ezeknek a túlzásait akarja az állam életéből kiküszöbölni. Miért? Azért, mert a liberalizmus valósággal „atomizálja“ az államot, vagyis annyira fölébe helyezi az egyén szabadságát az összesség érdekeinek, hogy a liberális államban csak az egyénnek vannak jogai s az állam legfőbb kötelessége abban áll, hogy az egyéni jogok tiszteletben tartása felett őrkdjék.² Ez a liberális felfogás az államot az egyének és pártok pusztá eszközévé alacsonyítja le s ez az oka, hogy a liberális államban az egyének és pártok a saját érdekeiknek — ha kell — még az államot is feláldozhatják. A fascizmus ezt az álláspontot a legszigorúbban elítéli. Szerinte ugyanis nem az állam van az egyesekért és pártokért, hanem megfordítva, ezek vannak az államért. Ebből indul ki a fascizmus, midőn az egyéneket a termeléshez fűződő nagy nemzeti érdekek kedvéért szindikátusokká foglalja össze s az ekkép kialakult testületeket magasabbrendű testületeknek s végső fokon az államnak rendeli alá. A fascista állam ennél fogva nem egyének, hanem testületek összessége s mint ilyen, maga is korporáció, amely nemzedékek beláthatatlan sorozatának a testületéből áll s az olasz fajnak, az olasz nemzetnek legkiválóbb anyagi és szellemi értékét testesíti meg.⁸

Ezen korporatív államban, a fajnak e megtestesítőjében az egyének távolról sem lehet akkora szabadsága, mint a liberális államban. A fascista állam ugyanis a szabadságot nemcsak jognak tekinti, hanem kötelességnek is,⁴

¹ V. ö. gróf Zichy Rafaelné i. m. 100, 237. oldal.

² V. ö. Giacomo Lombroso: La crisi del fascismo. 34—35. oldal.

³ Lásd a fascistapárt 1921. novemberi programját.

⁴ Lásd Mussolini 1922. nov. 27-i beszédét a szenátusban: „Nem vagyok fétisimádó s amikor a nemzet érdekeiről van szó, még a szabadság fétisét sem vagyok

s ezenfelül éles megkülönböztetést tesz a szabadság elfajulása és a valódi szabadság között. „Ha ugyanis a liberálisok szabadság alatt azt értik, hogy minden nap fel lehet függeszteni a nemzeti munkának nyugodt és rendezett ütemét, hogy le lehet köpködni a vallás, a haza és az állam szimbólumait, hogy az ellenzék és a kormány közötti nevelés párbajban az ellenzék minden jog s a kormány köteles az ellenzék támadásainak céltáblája gyanánt szolgálni”, akkor a fascisták kijelentik, hogy „az ilyen liberalizmus öngyilkosság s ők maguk antiliberálisok”.¹ Egyébként azonban „nem akarják lerombolni a liberális forradalmak vívmányait s a szabadság lényegét meghagyják”; vagyis meghagyják „a munkának, a birtoklásnak, az istentiszteletnek, a háború áldozatai iránt érzett tisztelet kinyilvánításának a szabadságát” és „azt a szabadságot, hogy erős, nagy népek érezzük magunkat, nem pedig más népek csatlósainak”.² Minthogy azonban a szabadság nemcsak jogokkal, de köteleességekkel is jár, a valódi nemzeti szabadság meghagyásakor keresztül viszik azt is, hogy a „nemzeti fegyverem ne legyen üres szó, a törvény ne legyen él nélküli fegyver s a szabadság ne fájuljon el anarchiává”.³

Ami a liberalizmussal kapcsolatos második vádat illeti, — Sturzo szerint az olasz néppárt éppúgy ragaszkodik az olasz állam egységéhez, mint a fascisták;—de szerinte az államot nem azzal tesszük erőssé és nagyvá, ha a liberálisok módjára járva el, minden hatalmat az állam kezében összpontosítunk s az államból egy valószínű Leviathant alkotunk, hanem azzal, hogy ráneveljük a népet a saját sorsának intézésére, még pedig ráneveljük önkormányzat útján.⁴ Épp ezért Sturzo szerint: „intézzék továbbra is az állam szervei a külügyet, a honvédelem, a közrendészet, az igazságszolgáltatás, a pénzügyi közigazgatás, és a gyarmatok ügyeit; az állam által bitorolt többi ügyeket ellenben, tudniillik a közmunkák, a földművelés, a kereskedelem, az elemi- és a szakoktatás ügyét utalják át Piemont, Liguria, Emília, Romagna és Sicilia hatáskörébe, amelyek az állami egységet tisztelik ugyan, de megtartván etnikai különállásukat, kerületi önkormányzatra törekszenek”.

Mussolini ezt a „regionalista és autonomista” programot a leghatározottabban elveti s a saját programját ekképpen körvonalazza: „Az én kormányom lerombolja a külön várostornyokat azért, hogy az olaszok ne láthassanak mást, mint a haza magasztos képét.” „Erre törekszik a kormány egész erejével és vallásos hittel.”¹

Ami végül Sturzonak a fascizmus ellen emelt harmadik vádját, vagyis azt a vádat illeti, hogy a fascisták éppúgy az államot teszik meg az erkölcs eszméjének legmagasabbrendő megvalósítójává, mint a liberálisok, a két ellentétes álláspontot a következőkben foglaljuk össze.

Sturzo szerint két világot kell megkülönböztetnünk: az erkölcsi és a gazdasági élet világát. Amabban az egyház van hivatva az embereket irányítani, emebben az állam. Ha ez igaz, vagyis ha igaz az, hogy az államnak nem szabad az emberi élet mindkét birodalmát felölelnie s meg kell elégedni az egyik birodalom kormányzásával, akkor Sturzo szerint Benedetto Croce álláspontját kell elfogadnunk, aki szerint az állam a gazdasági (gyakorlati) élet formája és semmi más. Ezen Sturzo szerint egyedül helyes

hajlandó imádni”. A szabadság nemcsak jog, hanem kötelesség is; Gróf Zichy Rafaelné i. m. 16., 195. oldal.

¹ V. ö. M. G. Sarfatti: i. m. 256. oldal.

² V. ö. gróf Zichy Rafaelné i. m. 351. oldal.

³ V. ö. U. o. 17. oldal.

⁴ V. ö. Luigi Sturzo i. m. 22—34., 114—118., 229—235. oldal.

⁵ V. ö. gróf Zichy Rafaelné i. m. 49. oldal.

állásponttal szemben a liberális állam hívei — Sturzo és az ő kedvenc bölcselője, Croce szerint — ekképen gondolkoznak: „Addig amíg az egyház volt túlsúlyban az állam felett, az egyház olvasztotta be az államot s ő volt az erkölcs eszméjének legmagasabbrendű megvalósítója, — amióta azonban az állam van túlsúlyban az egyház felett, azóta az állam képviseli a legmagasabbrendű erkölcsöt, az állam az egyetlen és valóságos egyházi Ez az oka Sturzo szerint annak, hogy: „a liberális állam nem tűr meg maga felett vagy mellett; semmiféle más szervezetet s ezért elkerülhetetlen a liberális államban, hogy minden szervezet, tehát az egyház is az államnak vesse alá magát, mert ha ezt meg nem teszi, az állam megtagadja és megsemmisíti“.

Sturzo szerint midőn Benedetto Croce ekképen jellemezte a liberális államot s vele szemben kifejtette a maga álláspontját, „rámutatott a liberálisok panteista gondolkozására, az állam istenségére, de nem lépett be annak templomába“. A fascisták azonban s különösen az ő legnagyobb bölcselőjük: Gentile „beléptek ebbe a templomba“ s bármennyire ellenségei a liberalizmusnak, mégis „ennek az eszméit hirdetik“. Hiszen Gentile szerint a fascista államban az erkölcs eszméjét nem az egyház valósítja meg, hanem „megfelelő kormányzás útján az állam“. Ha azonban ez igaz s ha az új férfias erkölcsant a kormány, illetve ennek feje: Mussolini állapítja és valósítja meg, akkor Sturzo szerint világos, hogy a fascista államban éppúgy, mint a liberálisban „a kormány az erő, a törvény, az erkölcs, a szabadság és minden“, s világos hogy nem az egyház, hanem a kormánnyal azonosított állam szerepel úgy, mint az erkölcsnek legmagasabbrendű megvalósítója. Sturzo szerint ez nem más, mint a nemzet és az állam istemtése. S hogy tényleg így van, ezt szerinte mi sem bizonyítja jobban, mint az a tény, hogy a fascizmus bölcselője, Gentile egy komoly állambölcséleti munkában ekképen képes felkiáltani: „Voi siete adoratori dello Stato? Sì, io sono adoratore dello Stato“. Imádjátok-e az államot? Igen, én imádom.¹

A Sturzo-féle bírálattal szemben meg kell állapítanunk, hogy sem a központosítás, sem az államnak Hegel-féle felfogása nem állnak logikai összefüggésben a liberalizmussal. Az tehát, hogy Olaszország a liberális uralom alatt központosításra törekedett, lehetett jellemvonása az olasz liberalizmusnak; de mivel ez a törekvés a liberális és konzervatív államokban egyaránt előfordulhat, a fascista állam központosítását liberális örökségnek tekinteni nem lehet. Ami pedig az állam és az erkölcs egymáshoz való viszonyát illeti, bizonyos, hogy minden államnak erkölcsi alapokra kell helyezkednie; az tehát, hogy a fascisták nagy fontosságot tulajdonítanak az erkölcsi megújulásnak s az államot nem hajlandók mint pusztán gazdasági alakulatot felfogni, hanem etikai alakulatnak tekintik, az egyházra nézve sérelmes nem lehet. Hisz a fascizmus volt az, amely a liberális korszak szabadkőműves hagyományaival szakítva, visszaállította az iskolákban a vallásoktatást s ellentétben az ateistának tartott szocialista irányzattal, az állam és az egyház harmonikus együttműködésére s a szabadkőműves befolyás megsemmisítésére törekszik.

Világos tehát, hogy a fascisták antiliberalizmusát abban kell keresnünk, ami a liberalizmus szempontjából lényeges, t. i. az egyén és az állam viszonyát illető álláspontjukban. Bizonyos, hogy ez az álláspont antiliberalis; mert az államot nem mint egyéneket, hanem mint testületek szerves összességét fogja fel; mert a termelés terén a szerződés kötést egyéni szabadságát megsemmisíti s kötelező kollektív szerződésekkel helyettesíti; mert az egész gazdasági életet állami ellenőrzésnek veti alá s végül mert az egyént az álla-

¹ Luigi Sturzo: i. m. „Lo Stato secondo B. Croce.“ 219—228. oldal.

mon belül olyan múltó átmeneti jelenség gyanánt fogja fel, akinek csak a szabadság „lényegére”, a Concha által ú. n. belső és egyéni szabadságra van joga, a politikai szabadságot ellenben köteles fölládozni a faj érdekeinek, a nemzeti nagyságnak, a nemzedékek beláthatatlan sorozatát magában foglaló korporatív államnak.

A fascizmus azonban nemcsak nacionalista és antiliberalis, hanem ezenfelül antidemokrata is.

Midőn a bolognai egyetem Mussolinit 1923-ban díszdoktorrá avatta, Mussolini, hogy a kitüntetésre külön is érdemeket szerezzen, egy „Előhang Machiavellihez” című tanulmányt írt s értekezését 1924. májusában a Gerarchia című folyóiratban tette közzé.¹

Mussolini részint ezen díszdoktori értekezésében, részint beszédeiben fejti ki a demokráciára vonatkozó álláspontját, még pedig ilyenformán.

Diszdoktori értekezése szerint: „A politika a kormányzás művészete.” „A kormányzás pedig abból áll, hogy kihasználjuk, irányítsuk és neveljük az emberek szenvedélyeit, az egyéni önzést és az egyéni érdekeket olyan magasabb célokra, amelyek a megvalósítása érdekében, amelyek a jövőre vonatkoznak s az egyes ember arasznyi életét messze túlhaladják.” „Ha ez a meghatározás helyes, akkor vitán felül áll, hogy a politika alapvető eleme gyanánt az ember szerepel.” Épp ezért a fejedelem, illetve manapság az állam tanulmányozásánál „szükségképen az állam és az egyes ember közötti viszonyból kell kiindulnunk.” „Erre a viszonyra — Mussolini szerint — mint valami fátum nehezedik az egyes ember és az állam közötti ellentét.” „Az emberek közül ugyanis csak nagyon kevesen — a hősök és a szentek — hajlandók önként áldozni a haza oltárán.” „A többi nem akar engedelmeskedni a törvénynek, nem akar adót fizetni, nem akar katonáskodni.” „Vagyis ritka kivételektől eltekintve, az emberek az állammal szemben mindig a potenciális forradalom állapotában vannak” s voltaképen ez az „állapot az alapja minden társadalmi és állami szervezkedésnek”. „A liberális forradalmak — t. i. a XVII. és XVIII. század angol és francia forradalmi — akkép iparkodtak ezt az ellentétet ember és állam között áthidalni, hogy az államhatalom keletkezését a nép szabad akaratára vezették vissza.” „Ez azonban csak költészet és illúzió!” „Az pedig, ami ebből a demokrata elméletből szükségképen következik, t. i. a népfelség elve... tragikus komédia és semmi más.” „Miért?” Egyszerűen azért, „mert a nép az ő állítólagos felségét csakis képviselő, tehát választások útján tudja gyakorolni.”²

Aki azonban nem olyannak tekinti az életet, mint amilyennek lennie kellene, hanem Machiavelli nyomdokain járva, olyannak tekinti, amilyen a valóságban, az tisztában van a választások erkölcsi jelentőségével. Ez az erkölcsi érték Mussolininak egy 1924. jan. 8-án tartott beszédéből tűnik ki.

E szerint kijelenti, hogy „ezen a beszéden kívül a következő két hónap alatt, melyeket máris fekete ceruzával húz alá, mert ezeket tekinti élete leg-lealacsonyított időszakának, semmiféle más választási beszédet mondani nem fog...” „Hiszen elég volt kijelenteni, hogy választás lesz s nyomban mindennéven felszínre bukkant mindaz, ami az emberi elmékben homályos... hiú és csúnya...”³

A választásoknak ez a mélységes megvetése érlelte meg Mussoliniban azt a meggyőződést, hogy „a képviselőválasztás”, amelynek révén a nép a legfőbb hatalmat átruházza, „non annyira erkölcsi, mint inkább gépies

¹ „Preludio al Machiavelli” ossia „Il commento deU’anno 1924. al Principe di Machiavelli.” Sarfatti szerint ezt a címet is viselhetné: „Vademecum per l’uomo di Governo.”

² V. ö. M. G. Sarfatti: i. m. 93—94. oldal.

³ V. ö. gróf Zichy Rafaelné i. m. 155. oldal.

rendszer.“ Épp ezért Mussolini szerint: „még ott is, ahol a választások gépezetét leginkább használják“, még az ú. n. parlamentáris kormányformájú államokban is „vannak olyan ünnepélyes és nagy pillanatok, a mikor a szuverénitás papírkoronáját le kell tépni a nép homlokáról.“ „Hiszen, ha dönteni kell a felett, hogy béke legyen-e vagy forradalom, s ha dönteni kell, hogy neki vágjunk-e egy nagy háború ismeretlen borzalmainak“, „ezen pillanatokban, amikor a nép felségére a legnagyobb szükségünk volna, a nép csak azt teszi, amit a vezetői parancsolnak: igent mond és engedelmeskedik.“ „A referendum nagyszerűen beválik, ha arról van szó, hogy a község területén hol volna a köz szempontjából legcélszerűbb egy közutat felállítani, de a legdemokratább állam is óvakodik attól, hogy a népre bizza a döntést, ha a nép legmagasabb érdekei forognak kockán.“¹

Mi következik ezen pesszimizmusból a parlamentre s a parlamenti kormányrendszerre vonatkozólag?

Az, hogy a parlamentnek távolról sincs és nem is lehet az a jelentősége, amelyet neki a demokraták tulajdonítanak. Hiszen a legnagyobb dolgokat, amelyek egy nemzet életében előfordulhatnak, nem a parlament, hanem a végrehajtó hatalom határozza el. „Ez üzen háborút és köt békét, ez tartja üzemben az állami közigazgatás bonyolult gépezetét; s ez gyakorolja felettünk a hatalmat megszakítás nélkül minden percben.“ „Nem alacsonyodhatik le tehát kicsiny bábok csoportjává, amelyet a képviselőház úgy táncoltat, amint kedve tartja.“ Nem alacsonyodhatik le azért, mert „az államnak nem a törvényhozás, hanem a végrehajtó hatalom a legfőbb hatalma.“²

Sőt a végrehajtó hatalom még ennél is több s ezt a gondolatot Mussolini kétízben is kifejti.

1923. júl. 15-én így szól a képviselőkhöz: „Az önök összes törvényei... értéktelenek, ha az adott pillanatban hiányzik a csendőr, aki fizikai erejével érezteti a törvények megmásíthatatlan súlyát.“ „Mi tehát az állam?“ „A csendőr.“³

1925. június 21-én pedig a fascista kongresszus bezárásakor ezt a kijelentést teszi: „Megfékeztek a parlamentárizmust... s tudatosan első rangra emeltük a végrehajtó hatalmat...“ „S a végrehajtó hatalomnak ebből az elsőbbségből következik a mi egész törvényhozásunk.“ „Amidőn pl. a bürokráciáról szóló törvényt elfogadtattuk, a fascista kormány legmagasabb hódolatát fejezte ki a bürokrácia előtt.. „mert a bürokrácia maga az állam.“⁴

Mіндеzen kijelentésekből világos, hogy Mussolini szemében a csendőr és a bürokrácia által képviselt végrehajtó hatalom szerepel állam gyanánt; a végrehajtó hatalom tehát nemcsak magasabbrendű, mint a törvényhozó hatalom, hanem azt mondhatnánk, egyszerűen elnyeli a törvényhozó hatalmat.

De tekintsünk el ezen inkább elméleti jelentőségű nyilatkozatoktól, amelyekben Treitschke és Duguit hatása és egy rég elavult államnak, t. i. a mindenható hivatalnok-államnak a képe tükröződik vissza s vegyük a parlamentárizmusra vonatkozó konkrét terveket és alkotásokat.

Mussolini eddig két olyan eszmét vetett fel, amelyek a mai parlamentárizmus hiányait vannak hivatva orvosolni.

Ezek közül az egyik a technikai tanácsokra, a másik a parlamenti választások reformjára vonatkozik.

A technikai tanácsok eszméje azon a meggondoláson alapszik, hogy a parlament hatáskörének azt a részét, amelynek gyakorlására a parlament

¹ M. G. Sarfatti i. m. 94. oldal.

² V. ö. gróf Zichy Rafaelné i. m. 344. oldal.

³ U. o. 109. oldal.

⁴ V. ö. gróf Zichy Rafaelné i. m. 344—346. oldal.

nem alkalmas, mert hiányzik belőle a megfelelő gazdasági szakértelem, célszerűbb volna külön szakértő testületekre ruházni. Minthogy ezt a gondolatot a fascisták is helyeselték, eredetileg Mussolini is arra az álláspontra helyezkedett, hogy az államot, mint jogi és politikai szervezet vissza kell szorítani az ő lényeges funkcióinak a végzésére s következőkép a parlamentet vissza kell szorítani „az egyént, mint állampolgárt érdeklő viszonyok szabályozására az egyénnek, mint termelőnek a tevékenységét pedig külön technikai tanácsokkal kell szabályoztatni. Mussolini tehát technikai tanácsok alakjában nem véleményező és indítványozó testületeket, hanem a politikai parlament mellett külön gazdasági parlamentet tervezett. De utóbb ingadozni kezdett s maga is elismerte, hogy a technikai tanácsok megalkotásának az ideje még nem érkezett el.¹ S mi a magunk részéről azt hisszük, hogy a jövőben sem fog elérkezni. Miért? Egyrészt azért, mert a gazdasági életet a politikai élettől elkülöníteni s következőkép a parlament és a technikai tanácsok hatáskörét pontosan elhatárolni lehetetlen volna; s másrészt azért, mert a parlament gazdasági szakértelmének hiányát nagyon könnyen lehet pótolni a nélkül, hogy megbontanánk a törvényhozás egységét. A magyar törvényhozás pl. nagyon bölcsen akképen oldotta meg a problémát, hogy kihasználta a kétkamarás rendszer előnyeit s a felsőházban biztosított képviselőket a gazdasági élet egyes fontosabb szervezetei számára. Nálunk tehát nincsenek technikai tanácsoknak nevezett gazdasági parlamentek s mégis intézményesen biztosítva van a gazdasági szakértelem a felsőház révén.

A másik eszmét az olasz parlamentarizmus különleges viszonyai szülték. Az olasz nép ugyanis már évtizedek óta képtelen arra, hogy erős és fegyverezett pártokba tömörüljön s ezen a révén egy olyan többségnek a kialakulását tegye lehetővé, amely biztos és szilárd alapjául szolgálna a parlamenti kormányzásnak. Csak egy, de klasszikus példát hozunk fel. Midőn Giolitti 1921. májusában kiíratta a választásokat, Olaszország azt mondhatnánk a lét és nem lét kérdése előtt állott. Ha valaha, úgy ekkor igazán életbevágóan fontos volt az összetartás, a pártérdeknek a közérdek alá rendelése s egy olyan többségnek az előteremtése, amely az anarchiának véget vetni s a műveltséget, a hazát és az államot megmenteni képes lesz. És mi történt? A szavazatok egy egész párt-sorozat között forgácsolódtak szét s még azok is, akik ugyanazon politikai ideálokért harcoltak, külön programokkal, külön pártokká szervezkedtek. A demokraták pl. 123 képviselőt juttattak be a parlamentbe; de ez a 123 képviselő, akik egy pártba tömörülve hatalmat jelenthettek volna, négy pártra szakadt szét; s 24 mandátumuk volt a liberális demokratáknak, 36 mandátumuk az olasz demokratáknak, 21 a parlamenti liberális demokratáknak s 42 a demokratáknak. Hasonlóképen alakult a helyzet a szocialistáknál. Á 203 szocialista mint egy párt a parlamentnek legnagyobb pártja lehetett volna. De ők is egymás ellen ármánykodó négy külön pártot alkottak; s a szociáldemokraták 41, a reformszocialisták 26, a szocialisták 122, a kommunisták pedig 13 mandátum felett rendelkeztek. Ehhez a nyolc párthoz még négy másik párt járult: a 23 tagból álló agrárpárt, a 11 tagot számláló nacionalista párt, a 106 tagból álló olasz néppárt s a 32 tagot számláló fascista csoport. S még ez a 12 párt sem volt elegendő arra, hogy kereteik közt minden képviselő el tudjon helyezkedni s 32-en iratkoztak be a 13-ik Uffizia-ba olyanok, akiket semmiféle közös program egy egységes párttá összefűzni nem tudott.² Ha már most tekintetbe vesszük, hogy az 519 tagból álló képviselőházon belül legnagyobb pártok gyanánt a 122 tagot számláló szocialista s a 106 tagot számláló olasz néppárt szere-

¹ V. ö. 1925. július 15-i beszédét gróf Zichy Rafaelné i. m. 109. oldal.

² Luigi Villan: Italy, Encycl. Britannica.

peltek, akkor megállapíthatjuk, hogy egyetlen egy párt sem érte el az abszolút többséget; sőt egyetlen egy párt sem tudta elnyerni az összes mandátumoknak még csak egynegyed részét sem. A pártoknak ezen megdöbbentő szétforgácsolódása volt az oka annak, hogy a kormányok többség hiányában apró pártocskákra voltak kénytelenek támaszkodni s a frakciók örökös torzalkodásai és fondorlatai miatt tehetetlenek voltak s élettartamuk átlag 6—7 hónapra terjedt.¹

Mínthogy ilyen viszonyok közt a parlamentre támaszkodva kormányozni egyáltalán nem lehetett, Mussolini az olasz parlamentárizmus legnagyobb betegségét: a frakciókra töredezt és az örökös kormányválságokat egy merész sebészeti műtéttel próbálta kiirtani. A műtétet 1923-ban egy a parlament mindkét háza által elfogadott választójogi törvény útján hajtotta végre.

Ezen törvény szerint a képviselőháznak összesen 537 tagját 15 választókerületben a lajstromos szavazás elvei szerint² kell megválasztani. De bármi legyen a választások eredménye, a parlamentben a kisebbségnek 179-nél kevesebb mandátuma lehet, de a kisebbség több mint 179 mandátummal nem rendelkezhetik.

Ezen maximált kisebbséggel szemben egy hatalmas, t. i. legalább is kétszer akkora többségnek kell állania; a többség mandátumainak száma tehát felülmúlhatja a 358-at, de ennél kevesebb nem lehet. Ha a választók ezt a 66%-os többséget önmaguk előteremteni nem tudják, akkor a 66 %-os többséget az a párt nyeri el, amely az összes pártok között a legnagyobb számú szavazatot tudja felmutatni. Láttuk azonban, hogy az 1921-i választáskor egyik párt sem tudta elnyerni a szavazatoknak egynegyedét sem. Az eredeti javaslat szerint tehát megeshetett volna, hogy akármilyen csekély számú relatív többség, pl. egy olyan párt is megkaphatta volna a 66%-nak megfelelő 358 mandátumot, amely a szavazatoknak csak egytized részét tudta megszerezni s amelynek a Mussolini-féle törvény hiányában csak 53 mandátuma lehetett volna. Don Luigi Sturzo indítványára tehát módosították a javaslatot úgy, hogy a törvény szerint a 66%-nak megfelelő 358 mandátumot az a párt kapja meg, amelynek relatíve legtöbb szavazata van s amelynél a pártra leadott szavazatok száma az összes leadott szavazatoknak legalább $\frac{1}{4}$ részét eléri. Mínthogy az 1924. április 6-i választások alkalmával 7,628.859 szavazatot adtak le, a Mussolini-féle törvény ezt jelenti: ha 66%-os abszolút többséget egyik párt sem tud elérni s a szavazatok annyira szétforgácsolódnak, hogy a legnagyobb pártra a szavazatoknak csak egynegyed része, vagyis csak 1,907.215 szavazat esik, akkor ez a párt 134 mandátum helyett 358-at kap, s a többi párt a fennmaradó 179 mandátum felett a reájuk esett szavazatok arányában osztozik.³

A Mussolini-féle műtétet e szerint két esetben nem lehet alkalmazni: egyrészt akkor, ha egyik párt sem éri el a 25%-os relatív többséget, mert ez esetben a Sturzo-féle módosítás teszi lehetetlenné az alkalmazást; s másrészt akkor, ha valamelyik párt 66%-os többségre tesz szert, mert ez esetben a műtét alkalmazása felesleges, illetve tárgyaltan.

Lássuk ezek után, mi történt az 1924-i Mussolini-féle választáskor?

A leadott 7,628.859 szavazat közül a kormánypártra 4,693.690 szavazat esett, vagyis a szavazatok 65.25%-a; a kormánypárt tehát megkapta a $\frac{2}{3}$ többséget, a nélkül, hogy a műtétre szüksége lett volna; és bejutott a parlamentbe a régi 32 fascista helyett 260 fascista, 98 egyéb kormánypárti s 16 olyan kormánytámogató kisebbségi képviselő, aki csak azért nem lehe-

¹ M. G. Sarfatti: i. m. 285., 286. oldal.

² 1925-ben a lajstromos szavazást eltörlik és visszaállítják az egy képviselő kerületi rendszert.

³ Luigi Villari: *Italy Encycl. Brit.*

tett névleg is kormánypárti, mert a kormánypárti listán helyet már nem kapott. Az ellenzék pedig, amely a kormánytámogató kisebbség miatt 179 mandátum helyett csak 163 mandátumra tudott szert tenni, nyolc pártra, maguk a szocialisták 4 külön pártra töredezték szét; úgyhogy a 374 főnyi többséggel egy önmagában meghasonlott s a parlamentből kivonult 163 főnyi ellenzék áll szemben.¹

Kérdés, hogyan érte el ezt az eredményt Mussolini? Az eredmény oroszlánrészét a kormányzásnak páratlan nagyszabású sikerei idézték elő. Ezek pedig a következők voltak: Mussolini egy négy esztendeig tartó és nem egyszer polgárháborúvá fajult anarchia után rendet és nyugalmat teremtett s alig másfél év alatt 1900 olyan rendeletet bocsátott ki, amelyekkel szinte újjá alakította a közigazgatást s megvalósított évtizedek óta sürgetett reformokat. A tisztviselőket pl., akik ő előtte fizetési osztályokba sorozva nem voltak, osztályokba sorozta s járandóságait elvi alapokon egységesen szabályozta; több minisztériumot megszüntetett; számos államtitkári állást eltörölt; a négy legfőbb törvényszék helyett egyet szervezett; a tisztviselők létszámát jelentékenyen leszállította; 55.000 vasutat, elbocsátott; a vasút, a posta és távirtda igazgatását annyira megjavította, hogy az 1.576 millió Ura deficitet 219 millió felesleg váltotta fel; az elemi iskolákba bevezette a hittannak a tanítását; s célszerű, erélyes, a nemzeti ideálokat szem előtt tartó politikájával kifelé tekintélyt szerzett nemzetének, bent az országban pedig megteremtette a gazdasági és szellemi fejlődés és a nemzeti újjászületés feltételeit.²

Mi következik mindezekből a Mussolini-féle parlamenti reformra vonatkozólag?

Az, hogy a kormányzat állandóságát biztosító erőtlen és fegyelmezett többséget a jog korlátái között maradvá, — kétféle módon lehet előteremteni.

Az egyik mód az, amelyet Mussolini maga is alkalmazott s amelyet kisebb-nagyobb idealizmussal minden művelt ország miniszterei alkalmazhatnak: t. i. a nemzeti érdekeket szolgáló céltudatos, erélyes és nagyszabású kormányzás. Bizonyos, hogy ez a mód a hatalmon lévő. párt szempontjából kockázatosamért a legideálisabb kormányzás sem biztosíthatja a kormányra nézve a választások kedvező eredményét; de bármily kockázatos a párt szempontjából, feltétlenül előnyös a nemzetre nézve.

A másik mód a Mussolini-féle sebészeti műtét. Ennek az alkalmazásánál három eshetőséget kell számba venni. T. i. vagy egy párt sem képes még a 25%-os relatív többséget sem elérni, ekkor a műtét csődöt mond; vagy akad olyan párt, amely eléri a 66%-os abszolút többséget, ekkor a műtét felesleges lesz; vagy pedig a pártok valamelyike eléri a legalább is 25%-os relatív többséget, de nem éri el az abszolút többséget; minthogy senki sem tudhatja előre, hogy a 25%-os relatív többséget melyik párt fogja elnyerni, - ebben az esetben a Mussolini-féle műtét alkalmazható lesz ugyan, de alkalmazása a legnagyobb mértékben kockázatos lesz. A Mussolini-féle műtét ugyanis nemcsak olyan pártot varázsolhat át többséggé, amely nemzeti érdekeket szolgál, hanem olyat is, amely a nemzet valódi érdekeit fel nem ismeri, vagy pedig egyenesen nemzetellenes célokra törekszik.

De bármilyen párt alakuljon át a Mussolini-féle törvény alapján kisebbségből többséggé, a kormány csak egy mesterségesen elővarázsolts többségre támaszkodhatik; s minthogy a nemzet valódi többségének erkölcsi támogatását nélkülözi, bármily áldásos tevékenységet fejtsen is ki, kormányzása nem parlamenti kormányzás lesz, hanem a pártvezér személyes kormányzása, diktatúra.

EREKY ISTVÁN.

¹ Luigi Villari: Fascismo. Encyd. Britan.

² U. o. Mussolini. Enc. Brit.

MAGYAR REFORMÁTUSOK AMERIKÁBAN.

NINCS MÉG 100 esztendeje, hogy a legnagyobb magyar igazságok kívül a Vörösmarty prófétalelkéből kizendült: A nagy világon e kívül nincsen számodra hely; s ma már szinte ott vagyunk, hogy hivatalos hazánk határain kívül majdnem ugyanannyi magyar él, mint a határokon belül. Ki gondolta volna, hogy a kivándorlás lassan rajzó csapataiban kis magyar világ költözzék át Észak-Amerikába és így az Óceánon túl is gyökeret verjen a végzetes virágú magyar fa? A magyarság Észak-Amerikában és különösen az Egyesült-Államok területén már-már történelmivé válik, olyan csoportozat, amelynek megvan a maga külön lelke, külön sorsa, megvannak a külön rettentései és ígéretei.

Most csak az Egyesült-Államokban élő magyar reformátusokról szólok egy néhány szót, mert problémáinkban minket is érdeklő magyar probléma rejlik. De ennek a problémának megértéséhez egy kis történeti áttekintés szükséges.

Mentek a szegény magyarok évtizedeken keresztül Amerikába. Ott a nagy városok szélein és ipartelepek mellett letelepedtek. Lehetőleg együtt éltek nagy árvaságban, testi és lelki elhagyatottságban. Ők voltak a mindenkori falu-vége a felhőkarcolók világában, egy nép, amelyet senki sem segít és amely senkit sem érdekel. A két nagy református egyház: a presbiteriánus (Presbyterian Church in the United States of America) és a német eredetű református egyház (Reformed Church) misszionáriusainak akadt meg a szeme rajtuk; kivándorolt magyar papokból, vagy pedig ott képzett magyar eredetű egyénekből pásztor küldtek hozzájuk, akik megszervezték és beletagozták ezeket a kis exotikus gyülekezeteket a nagy presbiteriánus és református egyházba. A századvégi nagy gazdasági válságok folytán a kivándorlás egyre fokozódott úgy, hogy a magyar református egyház elutasíthatatlan kötelességéül ismerte fel az újvilágba szakadt véreink lelki gondozását. A most elhunyt gróf Dégenfeld József két amerikai útja alatt megszervezte az ottani magyar reformátusok legnagyobb részét, mint Magyarországhoz tartozó diaspora egyházak szövetségét. Körülbelül 23 gyülekezet alakult Amerikában, két egyházmegyének, a keletinek és a nyugatának a keretei között. Ezek az egyházközségek a magyarországi református egyház testéhez tartoztak.

Ez a szervezkedés magyar szempontból helyes és áldásos kezdemény volt, de spirituális tekintetben sok baj szülőoka Ion, s még több egyházpolitikai nehézségnek a forrása. Ugyanis a két nagy amerikai egyház nem akarta átadni a kebelében szervezett magyar gyülekezeteket egy idegen ország legfőbb egyházi hatóságának, az egyetemes konventnek. Viszont az egyetemes konvent programja érdekében állotta a harcot és kemény retorzióval élt; csak azoknak a lelkészeknek ismerte el jellegét, számította be szolgálati éveit és biztosította nyugdíját, akik gyülekezeteikkel együtt a magyar diaspora egyházi szervezethez csatlakoztak. Így a legtöbb lelkész átjött a konvent főhatósága alá, de nem mindig jöttek velük a

gyülekezetek. Az amerikai egyházak kebelében megmaradt gyülekezetek árvábbak lettek, mint valaha voltak. Nem volt papjuk, sőt reményük sem lehetett arra, hogy valaha legyen. Kénytelen volt tehát a Presbyterian Church és a Reformed Church, — Méliusz szerint — „bokorból szökellött, hajdó papokat“ alkalmazni: kellő képzettség nélküli magyar emberekbe ordinálni és rendes lelkipásztorokul a gyülekezetben alkalmazni. Miután Amerikában az egyházaknak semmiféle közjogi jellegük nincsen és olyan magántársaságok, mint a klubok vagy egyesületek, természetes, hogy a hívők tetszés' szerint mehetnek egyik gyülekezetből, vagy egyházból át a másikba. Ebből az következett, hogy kemény küzdelem indult meg a két egyházi típus között a hívek megnyerése végett és e küzdelmet nemcsak a fanatikus meggyőződés, hanem a kenyérnek nyers életkérdése tette még ádázabbá.

Irtózatos volt tehát a század elejétől kezdve a harc a csatlakozott és a nem csatlakozott egyházak között. Csatlakozott egyházaknak hívták azokat, amelyek a magyarországi szervezetet fogadták el, nem csadakozottaknak, amelyek megmaradtak a Presbyterian, vagy pedig a Reformed Church kebelében. A két egyházi szervezet ellentéte lelki ellentété vált az amerikai magyar reformátusságra nézve. A csatlakozottak hangosan és élesen küzdöttek az amerikanizálódás ellen, a nem csatlakozottak új hazájuknak szabadságát, erkölcsi és anyagi erőit igyekeztek felhasználni nyelvük, nemzeti jellegük és ősi hitük konzerválására. Mássá váltak az amerikai közvélemény megítélésében: a csatlakozottak az irredentizmus gyanúja alatt az óriási tekintélyű amerikai egyházak csendes ellenszenvét hordozták, a nem csatlakozottak pedig elenyésző ponttá váltak a nagy anyaegyházak támogató, de egyszerűen abszorbeáló ölében.

Ez volt a helyzet egészen addig, amíg Amerikával hadba kerültünk. Ettől kezdve a csatlakozott egyházra nézve egyszerre bedugult a hazai támogatás tápláló ere. Nehéz napok következtek az amerikai magyarokra, de leginkább azokra, akik a csatlakozás ügyéért buzgólkodtak és abban előljártak. Élni kellett, papot, kántort fizetni kellett. A gyülekezet nem tudott, vagy nem akart fizetni, hiszen a missziói egyházak nem a maguk erejéből szoktak megélni. A csatlakozott egyházak tehát templomaikra, ingatlanaikra nagy kölcsönöket vettek fel, s ebből fedezték legszükségesebb kiadásait. Mikor a háborúnak vége lett, a vesztes államokra kimondták a teljes kártérítés kötelezettségét, az amerikai magyar reformátusság minden erkölcsi és anyagi java kockára volt téve és a két egyházmege huszonhárom gyülekezete a halálveszedelem peremén állott.

A megindult mentési akciónak legnevezetesebb ténye az ú. n. tiffini egyezmény megalkotása volt. A magyarországi református egyház egyetemes konventjének teljhatalmú kiküldöttjei: Boér Elek és Takaró Géza, a magyarországi református egyház nevében átadták az otdevő két egyházmegegyenket gyülekezeteivel együtt a Reformed Church-nek. A Reformed Church magára vállalta a magyar egyházak pénzügyének a rendezését, az egyházak további segítségét és adminisztrálását. Egyik Teológiai Akadémiáján magyar tanszéket létesített és kis internátust magyar nyelvű teológus növendékek számára és az új lelkipásztori nemzedéknek a magyar nyelv, irodalom és egyházjog ismereteiben való kívánatos kiképzését magára vállalta.

Minden egyes gyülekezetnek határoznia kellett a tiffini egyezmény elfogadása tárgyában. Ez a határozat sok helyt könnyű és lelkes volt, mint ahogy az egyetlen megoldás elfogadása szokott lenni. Máshol nehéz volt, mint minden sorsdöntő választás; némely helyt pedig lehetetlen. Voltak olyan egyházak, amelyek nem fogadták el a tiffini egyezményt, kerestek

más megoldást, episcopalisokhoz próbáltak csatlakozni, s a végén sok csalódás után meg nem fogyott energiával függetleneknek maradtak. A tiffini egyezményt az amerikai református egyházak legnagyobb része elfogadta és egyhangúan elfogadta a magyarországi református egyház egyetemes konventje és jegyzőkönyvébe be is cikkelyezte.

Ezzel a határozattal nem záródott le az amerikai magyar református-ság nagy pöre. Ott voltak a nem csatlakozott egyházak, ott voltak azok a vajúadások és forrongások, amelyek a tiffini egyezmény végrehajtása során támadtak, ott voltak világnézeti és politikai harcok, amelyek a nagy magyar válságnak tovább rezgéseképpen éltek ott; állítólag a tiffini egyezmény végrehajtása során is történtek mind a két fél részéről kifogásolni valók; az eredmény pedig az lett, hogy megindult egy úgynevezett független egyházi mozgalom, amely egy új magyar református egyház szervezését tűzte ki céljául. Ennek az egyháznak a neve, Független Amerikai Magyar Református Egyház. Tulajdonképpen a magyarországi református egyház amerikai mása, darabja volna, amelynek az a célja, hogy az Amerikába szakadt magyar reformátusokat az ottani nagy egyházak állítólag beolvasztó hatása alól kivegye és autonóm szervezetben a gyülekezetek nyelvét, hitét, szellemét megőrizze. Természetes dolog, hogy ez az alakulás minden erejével a tiffini egyezményt elfogadó egyházak ellen fordult. A legtöbb ilyen gyülekezet kebelében az elégedetlen elemeket összefogta és ellengyülekezeteket szervezett. Ezeknek az ellengyülekezeteknek a megszervezése néhol könnyen ment, néhol nehezen, vagy nem is sikerült. De maga a harc olyan ádáz, olyan személyes, olyan késhegyig menő volt és az ma is, hogy az amerikai magyar reformátusság lelki egységének helyreállítását belátható időn belül valószínűtlenné tette.

Ez tehát a magyar probléma az amerikai reformátusok között: a magyar reformátusság a tiffini egyezmény alapján a Reformed Church kebelében szerveztessék-e meg, vagy pedig a független magyar református egyház fogja össze, tartsa egybe odaszakadt véreinket önálló és tisztán magyar alakulatképpen? Ez nemcsak csoportozatok, személyek, pártok kérdése és érdeke, hanem életformának a kérdése.

A két egyházi formáció között dogmatikai különbség nincsen. Mind a kettőnek azonos a hitvallása és mind a kettőnek azonos a teológiai alapfelfogása is. A kettő közötti értékkülönbséget reánk nézve az a kérdés szabja meg, alkalmasabb-e az egyik a másiknál, a magyar faji és nemzeti tulajdonságok megőrzésére? Az amerikai magyarsággal szemben ugyanis az egyházaknak két világi funkciójuk van. Egyfelől az, hogy felemeljék és beletagozzák az oda sodródott és kidobott, elhagyott magyar embert az amerikai művelődés nagy közösségébe. A másik pedig az, hogy ebben a közösségben őrizze meg a magyarok faji, nemzeti jellegét, nyelvét, szokásait. Azoknál a kivándorlottaknál, akik egy idő múlva visszatérnek, a nemzeti veszedelem nem forog fenn. Ezeket morális veszedelem fenyegeti ott és az lesz az alkalmasabb egyház reájuk nézve, amelyik nagyobb és erősebb lelki közösségbe fogja be őket. Ez pedig kétségtelenül a Reformed Church. Az Amerikában leteleplő magyarsággal másképpen áll a dolog. Ennek meg kell tartani nyelvét és nemzeti jellegét. Fájdalom, a második, harmadik generáció majdnem egészen angol nyelvűvé válik. Csak a legnagyobb erőfeszítéssel lehet az Amerikában született gyermekeket magyar nyelvre megtanítani és magyarul beszéltetni. Nem is a nyelv megtartására vonatkozik az egyház teljes kultúrprogramja, mert ha csak erre vonatkoznék, világos csőd fenyegetné; hanem abban áll, hogy a magyarságot, mint történelmet, mint lelkeséget, mint áldott nemeslevelet megőrizzék és megbecsüljék s még akkor is, amikor már rég angol nyelven beszélnek,

vallják magukat magyar eredetűeknek, régi hazájuk iránt szívből érdeklődjenek és életük nagy értékének, kiváltságának érzék magyarságukat. Így él Amerikában egy angol nyelvű németesség, vagy angol nyelvű holland társadalom. Így vannak már angol nyelvű magyarok. A nyelvnek ebben a nagy átcserelődésében semmit sem segít az, hogy valaki csatlakozott vagy nem csatlakozott, független vagy nem független. Ez éppen úgy bekövetkezik az egyik egyházban, mint a másikban, németben, olaszban, hollandban, érdekesen: legkésőbb a magyarban. Ha valami támogat a nyelv konzerválásában, csak a minél nagyobb magyar közösségek fenntartása támogat. A nagy gyülekezetekben még a harmadik, negyedik generáció is beszél magyarul, a kis gyülekezetekben az első, vagy a második nemzedék már felszívódik. Az az érdekünk tehát a magyarság konzerválása szempontjából, hogy minél kevésbé osztódjék meg, minél kevésbé szakadozzék szét az amerikai magyar reformátusság. Lehetőleg nagy egysegekben, tömbökben megtartották meg és életfeltételeit önmaga keretén belül keresse meg és elégítse ki. Ezért egy olyan egyházban, amely egyházmegyékben, vagy egyházkerületben százezer vagy több százezer lelket fog össze, sokkal nagyobb a lehetőség a nyelv és nemzeti jelleg fennmaradására, mint bármilyen intranzigens kis csoportosulásokban, amelyeket az ottani élet hullámzó óceánja dióhéjképpen dobál vagy tör össze.

Ezenkívül azzal is számolnunk kell, hogy a történeti fejlődés útjait tiszteletben tartjuk. A Reformed Church életük legválságosabb pillanatában elfogadta és átvette a sok adóssággal, bajjal, nyomorúsággal megterhelt amerikai magyar református egyházak legnagyobb részét. A magyarországi egyetemes egyház egy egyezményben ezeket az egyházakat átadta. Az egyezményt vagy megtartották, vagy nem tartották meg. Ha megtartották, nemzeti becsület kérdése, hogy mi is megtartottuk. Ha az a benyomásunk, hogy nem tartották meg, ismét a becsület kérdése, hogy a szerződő félhez forduljunk, neki mondjuk el kifogásainkat és tőle kérjünk orvoslást. Most, amikor egy óriási morális hadjáratot folytatunk a népek rokonszenvének megnyerésére és ebben a legnagyobb tényező Amerika megértő rokonszenve, igen rossz külpolitika volna az amerikai közvéleményt magunk ellen felzúdítani azzal, hogy a magunk által kötött szerződés kijátszására ellenegyházak szubplántálását segítjük elő. Azt pedig mondanom sem kell, hogy éppen e nagy külpolitikai, érdekből, a magyar igazságnak az Egyesült-Államokban való megismertetése érdekében,— hiszen a Wilson ignorandája volt a mi halálunk,— fontos az, hogy az amerikai magyar reformátusság lelki egysége helyreálljon és ez a tekintélyes tömeg hatalmas testvéregyházak dobogóján megállva, belekiáltja a világba a mi nagy igazságunkat úgy, hogy Óceánon innen és Óceánon túl meghallhassák. Hiszen annak a teljes tehetetlenségnek, ami az összeomláskor reánk zuhant és minket ellenségeinknek úgy kiszolgáltattott, mint a bárányt a tigrisnek, semmi sem bizonyítja jobban a nagyságát, mint az, hogy ugyanaz az apatia ülte meg az amerikai magyarságot is, mint az ittenit és nem tudott felkiáltani Krózusnak néma gyermeke, az amerikai magyarság, mikor szülője feje felett megvillant a hóhérbárd: Ne bántsd a királyt!

Az amerikai református magyarság problémája először idehaza oldandó meg azzal, hogy az egész magyar református egyház hivatalosan és határozottan álláspontját leszögezi és csak azután oldható, meg Amerikában azzal, hogy ennek a döntésnek ottani véreink önmegtagadással, kiengesztelődéssel, mindent megbocsátva és mindent remélve, Önmagukon keresztül érvényt szereznek.

RAVASZ LÁSZLÓ.

ÚJJÁÉLEDT ANTIK IMPERIALIZMUS.

I. A világháború kitörése óta az európai kultúrát a pesszimizmus sötét árnyéka kíséri: a Götterdämmerung tragikus hangulata. Mintha Európa néha már úgy érezné, hogy a történet világtervében, az emberiség fejlődésében rájutó feladatot lényegében már megoldotta volna, új döntő szerep már nem várakozik rá, mert kiélte a benne szunnyadó erők javát. Mintha nem bízna többé a maga erejében: mind gyakrabban filozofál a saját hervadásáról, az Untergang des Abendlandes-ről; s ha akad optimista gondolkodója is, mint gr. Keyserling, ez is az új és nagy jövőt csakis a mai kultúra romjain, ennek pusztulása árán tudja elképzelni: meg kell előbb halnia a mai velejében eltechnizált embernek, a soffőr-típusnak, mely most uralkodik. Amerika már régen felszabadította magát Európa gyámsága alól, sőt gazdaságilag fölibe kerekedett, bár nagyjában a kultúra egységét Európával megőrizte. De a nagy ázsiai népek emandpálódási folyamata is, veszedelmes eréllyel, már megindult: a keleti népek is a maguk lábára állnak; India, Kína stb. lerázzák az európai igát, a maguk sajátos lelkét és kultúráját akarják fejleszteni és kiélni s nem európai modell szerint átformálni és eltorzítani. Útban van a gigantikus összecsapás Nyugat és Kelet között. Nyugat már megtanította Keletet a küzdelem legalkalmasabb technikai eszközeire: ezek élet Kelet most a mester ellen fordíthatja, hogy önállóságát utólag kivívja.

Európa a maga jelentőségét kezdi lefokozottnak érezni. Ennek ellenére a gazdasági és kulturális egység igazi tudata nem bír benne a szép szavak árján felül hatékonyabban kifejlődni. Európa, sokféle népből való történeti kialakulása folytán, unitas multiplex: a hangsúly azonban százszorta inkább a „sokrétű“ jelzőre, semmint az „egység“-re esik. Lehetséges, hogy az említett eszkatologikus hangulat csak átmeneti: s erkölcsi következménye éppen az újjászületés utáni erősebb sóvárgás, az erők megfeszítettebb gyűjtése lesz. Ennek jelei is mutatkoznak már.

Mindezidáig az európai történet folyamán a sokféle nemzet között a legerősebb összetartó kulturális kapocs a közös gyökér: a kereszténységgel egybeforrott antik világ volt. Ez avatja Európát kétezer esztendő óta, bármily heves belső küzdelmek marcangolták is, egy szellemi közösséggé: az antik világ mint művdődési bázis formálta ki az európai kollektív lelket.

Minden egyes nagy történeti korszak kultúrájában az előzővel szemben a plusz valami ösztön- és érzelemszerű, irradonális elem, új, önkéntelenül feltörő életérzés és életforma, mely nem szorítható tudatos fogalmaink szürke hálójába, észszerűen nem logizálható. Amikor ez az új életérzés megjelenik, a régebbi életforma fokozatosan elhal s helyet enged az újnak s vele egybeolvad. Az antik kultúra nagy haldoklása is megkezdődik, amikor Betlehem fölött a csillag megjelenik. Ez a haldoklás azonban a világtörténet legnagyobb kulturális eutanáziája: az antik életfelfogás értékeinek tábláját a Názáreti összetöri ugyan, de a törmelékeket Szent Ágoston és társai összeszedik, átértékelik, újra csoportosítják: az antik kultúrát

és a kereszténység friss életformáit egy felsőbb, termékeny szintézisbe olvasztják. A krisztianizált antik kultúra műveli ki a nagy barbár tömegeket, amelyeknek visszatekintő lelke pár század múlva a múltból szövi ki a jövő fényes politikai álmát: a római világimperium visszaállítását. Az antik világ történeti ereje ölt új formát Nagy Károly német-római szent birodalmában, a római cészárok dicsőségét szomjúhozza a már félig művelt keresztény barbár.

Ha a fényes antik kultúra külsőleg meg is hal, de benső értelme továbbra is a történet legnagyobb hajtóereje marad. Új embertípusok támadnak, melyeket évszázadok, sőt évezredek választanak el s hántolnak egymásra, de az új emberekből minduntalan kitör a vágy, hogy a régi embert, az antik típust folytassák. Az új nemzedékek lelke többször is átcsoportosul, de az antik alapra, a kultúra régi egységére minduntalan visszatér, a régi formákban akarja magát az új psziché kifejezni. Ez a vágy különös hangszllyal tör elő a renaissanceban s a XVIII. század végén a neohumanisztikus irodalmi és művészeti mozgalomban. S ma újra nagy eréllyel tör elő az antik szellem, a lelkek örök újjászületésének forrása, a francia, az olasz és részben az angol nemzetek kebléből. A régi római világ ezen manapság ható *actio in distans*-ának történeti ereje nem csupán a kulturális értékközösség felismeréséből fakad, mint a régebbi renaissanceoknál; a francia, olasz és angol világ a római kultúra iránt újra erősen ébredező rokonszenvének indítéka most elsősorban nem az esztétikai rajongás, sem az általános emberiért, a régieknél legszebben megtestesült humanitásért való lelkesedés, mint a Winckelmannék, Herderék és Goetheék neohumanizmusa korában, hanem a római imperium erkölcsi és politikai hatalmának lehető rehisztorizálása. A világháborúból győztesen kikerült mai francia, olasz és angol nemzedék imperialisztikus szelleme rokonnak érzi magát római őseivel, magát a római világbirodalom egyedül jogos örökösének tartja.

Ennek az érzésnek és gondolatnak lángja a régi Itália földjén a fascista öntudatban csap a legmagasabbra, de ott ég kisebb-nagyobb lánggal a francia és az angol nacionalista hatalomsóvárgásban is. A hivatalos és nemhivatalos kultúrpolitika háttérében halkán vagy fennszóval ott munkálódik a régi római imperium új formában megvalósítandó eszményképe. Keyserling túlozza a mai mozi- és rádióbarát, kilométerfaló, aviatikus fiatal nemzedék lelkének tradíciómentes¹, minden történeti megkötöttségtől független jellegét. A modern technika mégsem „borotvált le“ minden régi hagyományt. Sőt éppen a legrégebb kezd újra uralkodni rajta: a klasz'szikus Róma erkölcsi és politikai hatalma. Ha azonban valamikor ennek kultúrája volt az európai népek közös összekötő szellemi kapcsa, az átfogó humanitás, ma éppen ellenkezően rivalitást jelent, mely a jelzett népeket egymástól politikai aspirációikban elválasztja. Mind a három nép magát a római hatalom örökösének érzi s ezen az örökségen előbb-utóbb hajbakapnak.

A mai történet dinamikájának az antik világ hovatovább újra fontos tényezőjévé emelkedik. A római imperium kapuja tűnik fel újra annak a Porta Triumphalis-nak, mely a nemzeti nagyság birodalmába vezet. A távoli múlt hullámai így belezajlanak a jelen élet folyamába. A XVIII. század második felében, a felvilágosodás áramlatának kedves témája volt az antik és a modern világ összehasonlítása, a *parallelé des anciens et des modernes*, hogy kimutassa, mennyire túlszárnyalta az új világ a régít. Ma viszont azt tapasztaljuk, hogy a román népek erkölcsi és hatalmi eszményekért a régi Rómához térnek vissza, ennek szellemében és hőseiben keresik erkölcsi és nemzed regenerációjuk újra friss forrását.

II. A világháború győzelmes befejezése után Franciaország újjászervezi közoktatásügyét. A nacionalista kormány a középiskolák 1923-ban megállapított új szervezetében főképp a régi nemzeti történeti erőket akarja érvényesíteni, amikor a latint a középiskola alsó négy osztályában, a görögöt a III. és IV. osztályban valamennyi tanulóra nézve kivétel nélkül kötelezőnek rendeli el. Léon Bérard közoktatási miniszter remekül jellemezte az új tanulmányi rendet megállapító dekrétumban a klasszikus nyelvek és irodalmak formai és tartalmi művelő értékét. A művelt nacionalista franciák nagy része örömmel üdvözölte a humanisztikus hagyományoknak a középiskola új szervezetében érvényesülő erősebb hangsúlyát, a nemzet vezető elemeit nevelni hivatott iskolának az antik múlt útjaira való terelését, a francia műveltség klasszikus hagyományaihoz való visszatérést.

Az egész reform mögött azonban kétségkívül politikai célzat is lappang: a francia -nemzet művelt vezető rétegét kis korától kezdve annak tudatával akarja áthatni, hogy a francia műveltség az antik földközítengeri kultúrának igazí és illetékes folytatója, egyben a római világimperium örököse. A francia ifjúság közvetlen forrásokból lássa, hogy hazája kultúrájának bölcsője görög és római földön ringott; az előkelő történeti származásnak, a Julius Caesar Galliájának ismerete nemzeti tudatát és érzését fokozza, egyszersmind erősítse meg Franciaországnak abba a nagy művelődési és politikai hivatásába vetett hitét, melyet múltjánál fogva a Földközi-tenger vidékén s egész Európában be kell töltenie. A francia kultúra klasszikus történeti hagyományainak ápolása tehát mintegy a francia imperializmus szellemi háttere. A francia kultúra hatalma és befolyása elsősorban irodalmi és művészeti alkotásaiban rejlik s csak másodsorban technikájában és gazdasági szervezetében. Legfőbb érdeke tehát, hogy szellemi kultúrájának hatóerőit színvonalon tartsa, sőt továbbfejlessze. Ezzel biztosíthatja legjobban ezentúl is a világra való nagy hatását, egyben politikai jelentőségét. A francia parlamentben többször hangzik el ilyen irányú felszólalás. Az egyik képviselő, Gaston Deschamps, az 1923. évi költségvetési viták alkalmával hosszú beszédet szentel a klasszikus világ s a francia műveltség szakadatlan folytonosságának. Franciaország legnagyobb dicsőségének mondja, hogy az antik kultúra hagyományait mindig gonddal megőrizte. A Rómától alapított francia városok semmit sem vesztek első frissességükből és antik szépségükből. S hosszasan kitér Deschamps az „északi barbárokra“, akik közül Oswald ült durván hadat üzen a klasszikus nyelveknek és iskolai tanításuknak.¹ Annyi hévvel védi az antik világot a francia képviselő a barbár germánok ellen, mintha sohasem élt volna a görögrajongó Winckelmann, Herder, Goethe és Schiller, mintha nem is német földön támadt volna a legszigorúbb gimnázium-típus, mintha nem nőtt volna szinte beláthatatlanul nagyra másfél század óta a német klasszika-filológia és ókori történettudomány; mintha Niebuhr, Mommsen, Curtius, Furtwängler, Wilamovitz-Möllendorf stb. nem is németnek született volna. Igaz, hogy a germán szellem magát inkább a göröggel érzi rokonnak: a XVIII. század német neohumanizmusa éppúgy a görögség esztétikai kultusza, mint a mai újra fellendült német ókori tudomány is elsősorban graedzáló hajlamot mutat. A franciák, amint a fönnebbi nyilatkozat is bizonyítja, monopolizálni akarják az antik világot, mintha az egyenes vérség képesen egyedül nekik volna joguk a klasszikus kultúrára értékeinek ápolása és ezen keresztül a politikai-nemzeti öntudat fokozására. Igaz ugyan, hogy a nemzeti kormányt követő szocialista uralom a Bérard-féle erősen antikizáló középiskolai tanulmányi rendet eltörölte s nagyjában a régít állította vissza. Azonban az

¹ A beszédet közli G. Bäumer: Europäische Kulturpolitik. 9—11 l.

1923-as klasszicizáló kísérlet így is annak a kultúrpolitikának jellemző szimptomája, mely az antik művelődési anyagból fakadó történeti tudaton keresztül a nemzet nagy politikai aspirációinak szolgálatában áll.

Nem nyílt politikai imperializmus forog itt szóban a franciáknál antik alapon: inkább ennek a klasszicizmustól kölcsönzött szellemi háttere, mint erkölcsi-nemzeti nevelő erő. E ponton meglepő történeti párhuzamra is bukkanunk a XVIII. század végéről s a XIX. század elejéről, amikor a francia újklasszicizmus a művészettől erkölcsi nevelő erőt követelt. Ezért a legmagasabbra az antik tárgyú történeti festészetet becsülte, mely nagy tetteket ábrázol. Esménye a régi, puritán erkölcsű római köztársaság volt mind a nagy forradalom előtt és alatt, mind a napóleoni érában. A francia ifjúság elé a római hősokeket állította, hogy ezek példájával versenyre keljen. Az így klasszicizáló festészet a művészet tömegszuggeratívumával politikai célokat szolgál: jaques Louis Dávid ecsetje a római hősokeket keresi, hogy ezek példája nyomán nemzetének új hősokeket neveljen. Ebben a szellemből fogan főként „A Horatiusok esküje“. Hasonló szellem és tárgykör ihleti a szobrászatban Dávid d'Angers-t (Philopomen). Most száz évnél több idő múltán újra megvan a hajlam, hogy a római írókban rejlő értékeket a nacionalista szellem kiaknázza a maga számára.

III. Az olasz nemzet mostani újjászületése egyenest a Régi Róma eszményének történeti útvonalán ment végbe. Az olasz történetnek arra a drámai forráságú periódusára, mely a világháború befejezése óta lefolyt, a legjellemzőbb a faszces antik hatalmi szimbóluma. A modem kapitalisztikus gazdasági fejlődés és a nyomában járó szocialista-kommunista világfelfogás hiába formálta át Itália népének társadalmi szerkezetét s itatta át a tömegeket az orosz Kelet felforgató eszméivel: az olasz lélek mélyén ott szunnyadt a régi Róma hatalmának és dicsőségének emlékezete, melyet csak kellő pszichotechnikával fel kellett idézni, a megfelelő történeti akusztikába kellett állítani, hogy a történeti tudat elemi erővel törjön elő. Amikor a század elején a belga Vandervelede egy népgyűlésen himnuszt zeng Jézusnak és apostolainak' szocializmusáról, a siheder Mussolini egy székre ugrik s bár akkor teljesen a szocialista eszmekörben él, Nietzsche modorában bűnösnek bélyegzi a kereszténységet, mert romba döntötte a római birodalom hatalmas épületét, kiölte a római lélekből az erőt, a férfiaságot \$ bátorságot, mely naggyá emelte Rómát; alázatosságot, szegénységet és béketúrést prédikált s ezzel ledöntötte a cézároknak trónusát.¹ Már akkor ott lappang, még többé-kevésbé öntudatlanul, a római imperium nagysága és szuggeratív ereje a fiatal szocialistának lelke mélyén, aki akkor még Svájcban Leninnel és Troczkijjal, orosz anarchista diákkisasszonyokkal együtt rajong Marx kommunizmusáért \$ népét Lassalle és Liebknecht fordításával akarja megajándékozni.

A világháború tudatosá dolgozza ki benne az antik római imperializmus szellemét: szocialista vezér létére a leghevesebb szószólója a háborúnak az „északi barbárok“ ellen, kikkel szemben a latin törzsnek állva kell maradnia, mert előttük le nem térdepelhet. Mussolini maga is fegyvert ragad, vitézül harcol, súlyosan megsebesül, de büszke, hogy a római lélek bátorsága látszik benne.

S amikor 1919-ben győztes népe fölött már-már győzedelmeskedik orosz mintára az anarchia, a hiteden hitkeresés közepett a régi Rómában találja meg nemzete jövőjének hitét. Az antik Róma társadalmi és katonai szervezetében, a faszces fegyelmében fedezi fel a modern társadalmi hisz-

¹ M. G. Sardatti; Mussolini élete. 1927. 70. 1.

téria, a bolsevista veszettség szérumát. Légiókat, centuriákat, cohorsokat szervez, a nemzeti eszme katonáit légionáriusoknak, vezéreiket konzuloknak hívja. A gyáratat mind nagyobb számban kommunizáló tömegek vörös rongyai helyében apró négszszegletű antik római zászlók rebbennek fel s négy büszke betű villámlik rajtuk: S. P. Q. R. s felettük ott röpköd a sas, a nagy római hadverők büszke aquilája. A fascas híveinek úgy kell köszönteniök egymást, mint régi római őseiknek, a légionáriusoknak: magasba emelt jobbkarral. A fascisták évről-évre a nemzetközi május elseje helyett a római világbirodalom megalapításának napját, a dies sacri natalis-t ünneplik meg, amikor díszmenetük a régi Róma diadalívei alatt vonul el. S az új római Cézár Vergüiusnak, az első imperátor költőjének szavaival tüzeü a régi Róma dicsőségére szomjúhozó fascistákat: Imperium Oceano, fámám terminavit astris: Róma hatalma az óceánt, híre a csillagokat verdesi. Hivatalos rendeletek a városok neveit hajdani antik nevükre keresztelik vissza: Girgenti-nek pl. ma már hivatalosan újra ókori neve van: Agrigento. Az antik Róma jegyében megújhódik a latin faj öntudata, megszületik a már-már anarchiába fúló Itália mai imperializmusa. „Róma — kiáltja a Vezér — a mi elindulási pontunk és Róma a mi végső állomásunk. Róma a mi eszményünk és Róma a mi mítoszunk. Álmodunk a római Itáliáról, amely okos és mozgékony, erős, hatalmas és fegyelmezett. Róma hallhatatlan szelleme éled újra a fascizmusban, római a mi jelvényünk, római a mi harci szervezetünk, római a mi bátorságunk és római a mi hitünk!” (Kemechey L.: Mussolini. 182. l.) A nemzet bármilyen életbevágó kérdése merül fel, az olasz diktátor rögtön a régi Róma analógiát keresi. „Nap-nap után — mondja egyik beszédében (1923. június 1.) — egyformán haladok a rómaiak módszere szerint, annak a Rómának példájára, amely sohasem nyugodott bele semmiféle vereségbe; annak a Rómának példájára, amely Terentius Varrót Cannae-ből való visszatértével szívesen fogadta, jóllehet tudta, hogy Aemilius Paulus véleménye ellenére kockáztatta a csatát s ennek következtében felelős volt a vereségért; annak a Rómának a példájára, amely megtiltotta a római matrónáknak, hogy Cannae után elhagyják házukat, nehogy fájdalmas és könnyteljes magaviseletükkel megzavarják a polgárság nyugalma; annak a Rómának példájára, amely állandóan megismétli a történelemnek fejezeteit, amely minden sikertelenségből a kitartás indítékát merítette s újra megfeszítette idegeit, gyarapította bátorságát és fokozta szenvedélyét.” (Mussolini Beszédei. Fordította gróf Zichy Rafaelné. 1927. 59. l.)

A történet most megújrázza magát. A régi Itália hatalmi expanziója először az afrikai partok, Karthágó felé, a mostani Tunisz gazdag földjére tört; s a mai túlnépesedett Itália is Hannibál földjére sóvárog, mely fölött ma a gall kakas uralkodik. S amikor a Duce az olasz flottával a tripoliszi gyarmatok megtekintésére indul, ugyanabból a kikötőből indul el, ahonnan a római császárok: Ostiából. A régi Róma hatalmát nem az elvek levegőperspektívájában, hanem a tettek szilárd és termékeny talaján szemléli s úgy érzi, hogy ha a régi rómaiak legyőzhették a világ anyyi népét, a mai Itália is lebírhatalan hatalmat képvisel. Julius Caesarnak, Gallia meghódítójának fehér márvány mellszobra ott csillog a Vezér íróasztala mellett. Canova valamikor Napóleont, mint új Juúus Caesart, a győzelem istennőjével kezében idealizálva ábrázolta (Milano, Brera). S ma Mussolinit, korunk egyik legérdekesebb szobrászgyénisége, Adolfo Wildt, cézárként örökíti meg mellkép formában, melynek arca a cézári akarat dinamikáját érezteti erős eszményesítéssel.

Ideál: a régi római hatalom és erény lehető restaurációja. Ennek tudatát a felnövekvő ifjú nemzedék lelkébe szuggerálni az új olasz kultúrpolitika

hivatása. Az olasz iskolai reformot, melyet 1923 május 6-án királyi dekrétum rendelt el, kétségkívül nem pusztán művelődési elvek, de az új Itália politikai eszményei és aspirációi is irányítják. Ápolja az iskola a nemzet öntudatát az antik nemzeti hagyományok tüzetes ismeretével: ez a politikai-hatalmi cél elérésének legbiztosabb útja. Semmi sem fokozza annyira a nemzet célok tudatosságát, mint a régi Róma s a mai olasz kultúra történeti kapcsolatainak s ezek folytonosságának alapos ismerete. Ezért Mussolini közoktatásügyi minisztere, Gentile, a neohegeliánus filozófiaprofesszor, kit mélyen áthat Hegel történetfilozófiájának szelleme, az iskolák tanterveinek középpontjába a történeti tanulmányokat állítja s az öt évfolyamú gimnáziumban s az erre épülő három évfolyamú liceumban a klasszikus oktatás kereteit kibővíti. E kiszélesített történelmi tanulmányokat a nemzet nagyjai tiszteletének, a hősök kultuszának kell áthatnia, mert ezeknek van az ifjúságra legmélyebb nevelő hatásuk. A legnagyobb egyszersmind a leg-egyszerűbb s ezért az egyszerű az elfogulatlan fiatal lelkek számára legkönnyebben hozzáférhető és megérthető. A hősök kultusza ápolja a legközvetlenebbül s a leghatékonyabban a nemzet önérzetét, egyszersmind az az engedelmesség és fegyelem szellemét. Ezért a hősök, a történeti démiurgoszok tisztelete, mint történetfilozófiai alapelv vonul végig az népiskolák és középiskolák új olasz történeti-irodalmi tantervein.¹ Az olasz iskola-reform szelleme ezért a szocialisták szemében antidemokratikus: „a távolság pátosza“ (Nietzsche) hangzik ki belőle. Egyébként a szocializmus és kommunizmus már csak azért is elvi ellensége minden humanisztikus történeti kultúrának, mert az utóbbi a nagy személyiségek egyéni példaadásának nevelő erején, a hősosztiszteleten, az egyén erőinek szabad kibontakoztatása individualisztikus elvén épül fel s nem a tömeg, a kollektív erő kultuszán. A mai Itáliának a római imperium gondolatára való visszatérése, a római hősökre való sűrű hivatkozása egyben hangos tiltakozás minden, a nemzeti expanziót feszélyező pacifizmus ellen.

Az olasz középiskola ma valóban a történeti kultúra iskolája. A liceum két felső osztályában Itália művészeti emlékeire való tekintettel a művészet-történet heti két órával szerepel. Még a filozófiát is (a három felső osztályban heti 3—3 órában) az új tanterv egészen történeti alapon tárgyalatja. Mint-hogy a történeti fejlődést az ifjúsággal mélyen és közvetlenül akarja átélelni, nagy szerepet juttat a helyi történetnek, a közvetlen szemléletnek. „S valóban: lehet e valahol elevenebb a quattrocento, mint Firenzében? S Assisiben kell-e jobb vallásoktatás, mint az, amiről a Monté Vema minden köve regél?“ Az olasz diák a régi rómaiak életét a klasszikusokból, az első századok kereszténységét Szent Ágostonból, a középkorét Dantéból, az ellenreformációét Tassóból közvetlenül forrásszerűen ismerheti meg; a régi Itáliával való történeti kontinuitás valóban közvetlen élmény tárgya. Az olasz iskolareform előtt lebegő művelődési eszmény egyszóval csak a szellemi-történeti kultúrára korlátozódik; a természettudományoknak nem általános, hanem csak speciális művelődési értéket tulajdonít, melynek a szakiskolákban (istituto tecnico, agrimensura, liceo scientifico) kell érvényesülnie. Az olasz középiskola művelődési anyaga annyira történeti jellegű, hogy a gimnázium öt osztályában a matematika heti 1—2 órával

¹ Jellenző adat, hogy a történelmi s irodalmi oktatás mélységének és férfias szuggesztív erejének biztosítása céljából a középiskolai tanszékek betöltéséről szóló új olasz szabályzat kimondja, hogy a középiskolák felsőbb osztályaiban az irodalom és történelem oktatására női tanerők nem alkalmazhatók. A megokolás kifejti, hogy a nőnek nincs elég komoly sugalmazó ereje ahhoz, hogy kellő hatást gyakoroljon tanítványaira, akik egykor az ország nyilvános életében fognak szerepelni. Az olasz szabályzat értelmében a filozófia oktatása sem bízható nőkre. Valószínűleg azért, mert a filozófia körébe tartozik a logika is.

van képviselve, a természetismeret, mint külön tárgy, egyáltalán hiányzik belőle. Csak a felső három osztályban (a liceo-ban) jut a természettudományoknak, kémiának és földrajznak (így együttesen) heti két-három óra.

A történeti tudat a nemzetek önazonosságának tudata. Emlékezet nélkül az egyén sem tudná, ki volt tegnap s kicsoda ma? Így vannak a nemzetek is. S minél messzebbre nyúlik vissza ez a kollektív emlékezet s az idők minél nagyobb távolságát és minél monumentálisabb alkotásait foghatja át, annál büszkébb öntudattal tölti el az új nemzedékek lelkét és serkenti őket a munkára. Az olasz politika most egy nagyszabású akadémia alapítását tervezi, de ezt is elsősorban a történeti kultúra szolgálatába akarja állítani: az akadémia első feladata lesz a római és görög klasszikusok nagy kiadásának előkészítése.

Távol állunk attól, hogy ítéletet kockáztassunk a fasdzmus politikai, gazdasági és társadalmi értékéről. Ehhez, bármekkora is az új irány eredményei, a történeti perspektíva még hiányzik. A múlt komoly megbecsülése, Itália nagy antik hagyományainak föltámasztása, a mai olasz kultúra erős történeti érzéke s ezt tudatosan fejlesztő kultúrpolitikája láttára azonban merőben tagadnunk kell a darmstadti bölcs merész és szellemeskedő ítéletét, mely szerint „a fascista nem más, mint az olasz soffőr-típus.“

IV. Az angol hátratekintő nép, a nagy epikusok és historikusok nemzete, az egymásutánnak, a lassú fejlődésnek, az időnek népe, melynek közmondása szerint „az idő pénz“ s „az idő az igazság anyja“. Nem szereti a dramatikus változást, mint a forradalmi francia lélek, hanem a konzervatív haladást, azt a nyugodt történeti fejlődést, mint amilyen Lyell szerint a francia Cuvier-vel szemben a föld fejlődése, vagy Darwin és Spencer szerint az életé. (K. Jóéi: Neue Weltkultur, 1915.) Egy nép sem ragaszkodik tradícióihoz úgy, mint az angol. S ezek a tradíciók szintén a római imperiumba nyúlnak. Caesar még nem tudja meghódítani a britek földjét, ez csak Domitianus idején Agricolának sikerül. A római kultúra és nyelv csakhamar mélyen rányomja a bennszülött lakosságra bélyegét, ha mindjárt az V. század elején Róma kénytelen is légióit kivonni Britanniából. Nyomukban elárasztják a szigetországot az anglok és szászok, a germán hódítók, majd később a normannok. A római imperium emléke elhalványul, nyomait csak a nyelv őrzi meg. A régi Róma és a modern Anglia rokonsága csak világtörténeti párhuzammá halványul: az egyik az ó-, a másik az újkorban az emberiség legnagyobb civilizáló hatalma, a barbár népek egész tömegének hódítója. Mindkettőnek egyik kezében a kard, a másik kezében a törvénytábla. Amit karddal megszereznek, rögtön a jog uralma alá állítják. A hódítás technikája a két világbirodalom kialakításában sok hasonlóságot mutat.

A római vérkeveredés tudata az angol népben elhomályosult. Az angol historikusok viszonylag elhanyagolták a római rokonság vérségi arányának kérdését, mert ellenkezett azzal az a priori elméletükkel, hogy az angol faj, az angol intézmények és kultúra fejlődésének teutón eredete van. Stubbs és Freeman, az irányadó történészek, a germán hipotézis hívei s kevésbé érdeklődnek a latinizált kelták múltja iránt. Green J. R. egy félszázaddal ezelőtt Schleswiget tartja az angol faj őshazájának. Az angol tudomány kevés figyelemben részesíti azokat az elrómaiiasodott törzseket, amelyek építették a brit városokat s csinálták az utakat, mielőtt Hengist és Horsa kalózhajói a brit homokon kikötöttek. Tennyson is így énekel:

„Norman and Saxon and Dane are we“.

E szerint az angol merőben északi faj. Csak germán vér csergedezik benne.

Az új angol nemzedék most szakítani kezd ezzel az ortodox teuton-hipotézissel. A világháború kitörése óta szégyenlem kezdi germán eredetét, germanophobiája romanizáltatja vele származását, a történeti eredet fel-fogását az ántánt politikájához simítja. Fokozott kedvvel kutatja Britannia római múltját; nem Schleswigben vagy Skandináviában keresi a maga igazi eredetét s kultúrájának forrását, hanem a fényes antik mediterrán birodalomban és műveltségben. Könyvekben, sőt napilapokban (1. a Daily Mail 45 cikkét Wanderings in Román Britain címen A. Weigall-tól 1926. egész nyarán) tárják fel a régi Rómának Angliában ma is sűrűn található nyomait. A római katonák nagy számban állomásoztak s telepedtek le Britanniában. Benniszülött nőket vettek feleségül s rajta hagyták utódaikon jellemük és fiziognómiájuk nyomát, melyet az idő máig sem törölt el. Az újkor legnagyobb birodalma sohasem alakulhatott volna ki, ha nem kapcsolódott volna ily szorosan az ókor világbirodalmához. A mai angol, vérségi rokonság alapján, joggal tarthatja magát a római imperium örökösének. A most buzgón vitatott római vérség egyszerre a fokozott nemzeti Önerzet és történeti tudat forrása. Az angol régiségbúvárból is most a tudatos antik imperializmus szava kezd megszólalni: „Amikor Önök a római Britannia történetét tanulmányozzák, Angliának nem múltját, de jövőjét tanulmányozzák ... Vitathatatlan, bár eddig kevésre becsült tény, hogy a rómaiak vére csergedez ereinkben... A történelmet újra kell megírni. Ki kell verni a fejünkből a régi barbár britannusok képét, akik állati bőrökbe burkolva, kőszerszámokat használva süiögnek-forognak a tengerparton, amikor a rómaiak itt először kikötnek. El kell felednünk a hamis képet a britannusokról, mint a rómaiak rabszolgáiról. Ezzel szemben a valóság az, hogy a britek és a rómaiak egyformán vállvetve dolgoztak országunknak, mint a római imperium egyik részének dicsőségén. Nem szabad többé angolszász őseinket, mint vad germánokat gondolnunk, akik a brit-római népet kiirtották; hanem oly hódító népnek kell néznünk őket, mely egybe-házasodott a legyőzött néppel, úgyhogy ma mindkettő vére folyik bennünk, így tudjuk csak igazán megbecsülni szigetünk hosszú történeti folytonosságát s látni, hogyan működtek fokozatosan közre a brit, római és angolszász intézmények, szokások, fizikai s lelki sajátságok, hogy fajunk mai embereit létrehozzák. És gondolóra véve azt a dicsőséges múltat, melyből eredtünk, szemünket annál erősebb bizalommal emeljük a jellemnek és világhatalomnak még nagyobb tündöklésére, mely felé haladunk.“ (A. Weigall cikke The Daily Mail 1926. szept. r.)

De ugyanez a hang hallatszik ki az angol világbirodalom miniszterelnökének, Baldwin-nek a Classical Association elnöki székében 1926. januárjában mondott beszédéből is. Az angol államférfiú a klasszikusok tanulmányát tartja ma is a legjobb politikai iskolának s bevallja, hogy amikor első nagy parlamenti választási küzdelmét vívta, esténként fáradtan az Aeneist, Horatius ódáit meg az Odysseiát olvasgatta, ő is a római imperium politikai-történeti szuggesztíója alatt áll. „Angolnak lenni — mondja — olyan országban születni, mely akkora hosszú ideig volt a római birodalom lényeges része, és e mellett tudatlannak lenni ennek a birodalomnak történetében: ez annyit jelent, mint minden érzék híján lenni az események változása s mindennapi hatása szempontjából azon perspektíva iránt, melynek jelentékeny szerepe van abban, hogy életünket mint nemzet lássuk és mint egészet nézzük. Nem hiába kovácsolódott Nyugat-Európa Róma üllőjén, s ki tudná megmondani, mennyivel tartozunk mi a római törvény, a római fegyelem, a római fékező hatalom hosszú éveinek s a nagy közös birodalomhoz való tartozásnak, a benne való részvételnek. Időszámításunk első négy

századában a római gondolat és római erkölcs szigetünket meghódította s itt magának állandó hazát teremtett.⁴¹

Az angolok, akik a világimperiumot nem mint a jövő álmát álmodják, hanem tetteleg már megvalósították, mindig buzgón ápolták az antik kiaszszikusok tanulmányát s ezt mindmáig iskoláik művelődési anyagának középpontjává avatták. Sajátos történeti paradoxon: a világ leginkább gyakorlati-gazdasági népe ragaszkodik legszívesebben a klasszikus oktatáshoz. Erre utal a mi Kossuthunk is 1841-ben, amikor a Pesti Hírlap-ban védelmezi a klasszikus tanulmányok művelő értékét. A humanizmus és a liberalizmus szoros kapcsolata, mely az angol lelket oly régi idő óta formálja, lebeg mintaképen Kossuth előtt is. S ennek az eszménynek az angol vezető társadalom ma is hódol. A fiatalabb angol nemzedék e mellett büszke kezd lenni félig római eredetére: az egyetemes humanizmussal szemben e nacionalista büszkeség mögött az angol világbirodalom római eredetének és történeti folytonosságának gondolata húzódik meg. De az angol népnek nincs szűksége e gondolat kifejezésében a hang olyan szuggesztív erejére, mint pl. az olaszoknak: az ő világimperiuma már is többszörösen felülmúlja a rómaid.

*

Róma régi példája, mint látjuk, újra reprezentatív történeti hatalom, mint amilyenként Nagy Károly kora előtt lebegett. Az antik imperializmus ma újra korszerű; egyes népekben mind nagyobb ehhez a lelki készség és rezonancia. A világtörténet lélekezése évszázados, sőt évezredek hullámú ritmusban ismétlődik. Az európai kultúrpolitika látszólagos locamói szelleme, a Népszövetség Commission de coopération intellectuelle-jének pedagógiai pacifizmusa, a Rockefeller-alap Párizsban székelő tankönyvbizottsága, a Bureau Internatónal d'éducation hazafisági ankétje meg ne tévessen bennünket. Nem az elvek és szavak, de a tények rideg valóságát nézve újra a kilometritis nevű nemzetközi betegség, a hódítani vágyó imperializmus jeleit észlelhetjük. E jelek közé nemcsak az Északi-tengertől az olasz Riviéraig most tervezett új francia erődítmény-rendszer gigantikus méretei, nemcsak az angol flotta nagyszámú új cirkálója és torpedórombolója s az olasz újjászervezett szárazföldi és tengeri haderő tartoznak, hanem a lelkeket csendesen a hatalomvágy szolgálatába állító kultúrpolitika is. Julius Caesar szellemét nyíltan és titokban egyszerre három nagy nemzet is megidézi: mind a három magát érzi egyedül jogos örökösének.

KORNIS GYULA.

¹ Manchester Guardian, 1926. jan. 15. Die Antiké. 1926. II. köt. 156. 1.

TÖRVÉNY A KARTELEKRŐL.

— KÍSÉRLET A MEGOLDÁSRA. —

1. §. Termelőknek, fogyasztóknak, közvetítőknek s pénzüzeteknek megegyezései, melyek a helyes árak (feltételeknek) elérésére szolgálnak, megengedettek.

2. §. Valamely árucikket termelőknek, fogyasztóknak vagy közvetítőknek s a pénzüzeteknek többsége kötelezheti a kisebbséget, hogy a helyes ár (feltételek) elérésére vele megegyezésre lépjen. A többség miként való megállapításának módzatait bármely érdekelt kérésére az illető árucikkre s foglalkozási csoportra a kartelhivatal állapítja meg.

3. §. A kormány közérdekből elrendelheti, hogy a helyes ár elérésére termelők, fogyasztók vagy közvetítők s pénzüzetek önmaguk között vagy egymással megegyezésre lépjenek s amennyiben az esetről-esetre megadott határidőn belül a megegyezés létre nem jönne, annak feltételeit kötelezően megállapíthatja.

Ily intézkedésről a kormány, indokainak közlése mellett, az országgyűlésnek haladéktalanul jelentést tenni tartozik.

4. §. Kényszer esetén — akár a többség, akár az állam kényszeréről van szó — a megegyezésben résztvevők jogainak s kötelezettségeinek arányát, megegyezés hiányában, melyre kellő idő engedélyezendő, a kartelhivatal állapítja meg.

5. §. Megegyezés fennállása alatt keletkező újabb érdekelt a megegyezésbe felveendő s tartozik a megegyezéshez csatlakozni, amennyiben az az illető többséget képviseli, amit kétség esetén a kartelhivatal állapít meg. Az illető oly arányban részesítendő a jogokban és köteleességekben, amely arányban áll teljesítőképessége az illető ágban az addigi szervezett összteljesítőképesség kihasználásához a szervezet megalkotása óta. Meg nem egyezés esetén a kartelhivatal dönt.

6. §. A kormány felhatalmaztalak, hogy kartel fennállásának idejére s esetére az illető árucikk termelésének, gyártásának vagy forgalombahozatalának, illetve foglalkozásnak megkezdését engedélyhez kösse és megtilthassa. A kormány e jogával nem fog élhetni oly esetben,

a) mikor valamely árucikkből még behozatal van, mely a belföldi fogyasztás 10%-nál többet tesz;

b) míg a belföldi termelés a fizetőképes fogyasztást a helyes áron kellő minőségben nem tudja kielégíteni;'

c) míg a termelés mikéntje a belföldön nem mozog a megkövetelhető színvonalon.

A kormány minden tilalomról haladéktalanul jelentést tesz az országgyűlésnek.

7. §. Helyes árak tekintendő a külföldi árunk belföldi ára, elvámolva, a fogyasztás helyén, hacsak

a) ez a külföldi ár nem gyilkos (dumping) ár, vagy az (vámval együtt) igazolhatóan a belföldi átlagönköltség alatt van kellő színvonalon való termelés mellett;

b) a külföldi ár nemzetközi megegyezés folytán nem indokolatlanul magas ár;

c) az áru vagy foglalkozás természeténél fogva, vagy törvényes intézkedés következtében a külföldi ár mérvadó nem lehet.

Ily esetekben a helyes ár az átlagönköltségen s polgári hasznon épül fel, de a végső fogyasztói ár kellő figyelembevételével. Az egyezmények által szabott árak a kormány panaszára megvizsgálandók. Helyességüket illetőleg a kartelhivatal mellett felállítandó árbíróság dönt.

Az árbíróság három tagból áll, kik közül a legidősebb elnököl, ha egyéb megegyezés nincs. A tagokat azon 10 kiküldött között sorsolja ki a kartelhivatal, akit — kettőt-kettőt — az Országos Mezőgazdasági Kamara, a Budapesti Kereskedelmi és Iparkamara, a Gyáriparosok Országos Szövetsége, a Takarékpénztárak és Bankok Egyesülete, az Országos Magyar Gazdasági Egyesület évente e célra kiküld; mindamellettt úgy, hogy a bíróság egyes tanácsaiban ugyanaz az érdekképviselő két taggal ne legyen képviselve.

Amennyiben e bíróság a panaszlott árat túlmagasnak vagy túlalacsonynak tartja, a kartelhivatal az illető egyességet az ár csökkentésére vagy felemelésére szólítja fel.

Ha az illető egyesség a felszólításnak haladéktalanul eleget nem tesz, vagy haladéktalanul fel nem oszlik, amihez joga van, a kartelhivatal az ügyet a kartelbírószághoz teszi át (10. §.), mely a 8. §. utolsó bekezdésében foglalt szankciókkal élhet. A felosztás tényét a kartelhivatal egyes részesekhez kiküldendő biztosokkal ellenőriztetheti.

8. §. Az olyan megegyezés, akár szóbeli, akár írásbeli, akármilyen a terjedelme, vagy a résztvevők száma, mely csupán belföldi között kötött, a kartelhivatalnak a szöveg beterjesztésével bejelentendő, mely azt lajstromozza s a lajstromozás tényét a hivatalos lapban közzéteszi.

Oly megegyezés, mely külföldivel terveztetik, megkötés előtt terjesztendő be a kartelhivatalhoz, mely a kormány megkerdezése után a közérdek szempontjából dönt megköthetőségét illetőleg.

Semmi esetre sem engedélyezhető a megkötés oly esetben, ha

a) a megegyezés valamely oly harmadik állam gazdasági kárát célozná vagy eredményezné, illetve gazdaságilag másnál hátrányosabb elbánását tartalmazná, mellyel Magyarország a legtöbb kedvezmény alapján kötött kereskedelmi szerződést és amely a legtöbb kedvezmény záradékát hasonlóan értelmezi;

b) oly állam alattvalóival szándékoztatok a szerződés, melyben a kartel végrehajthatóságát törvény kizárja.

A jóváhagyás alapján megkötött szerződés a kartelhivatalhoz beterjesztendő, mely azt lajstromozza s a lajstromozás tényét a hivatalos lapban közzéteszi.

A törvény életbelépésének napján érvényben levő egyességek, belföldiek s nemzetközies egyaránt, a kartelhivatalhoz beterjesztendő, mely azokat tudomásul vévén, belajstromozza s e tényt a hivatalos lapban közzéteszi.

Oly kartel, mely szerződését, vagy annak valamilyen részét vagy pótlását a megkötés után haladéktalanul be nem terjeszti, vagy nemzetközi szerződésben résztvesz előzetes jóváhagyás nélkül, kihágást követ el, mely felett a kartelbírószághoz (10. §.) dönt. A kartelben résztvevők utolsó naptári évi forgalmuknak 10%-a erejéig megbírsághozható; ezenfelül a kartel felbontására kötelezhető, amit a kartelhivatal az érdekeltség bármely tagjához kiküldendő biztosok révén ellenőrizhet.

9. §. Amennyiben valamely egyezmény hatalmával visszaélés — kivéve

az árat (feltételeket), miről a 7. §. intézkedik — s ezt valamelyik miniszterium a kartelbírósnál (10. §.) panasz tárgyává tenné, a kartelbírósnak az ügyet megvizsgálja. Amennyiben megállapítaná a visszaélés tényét, rövid záros határidőt ad a visszaélés megszüntetésére; ha e határidőn belül a visszaélés meg nem szűnik, vagy megszűnván, a kartel tartama alatt megismétlődik, ugyanazok a szankciók érvényesíthetők, mint a 8. §. utolsó bekezdésében felsoroltak.

10. §. A kartelbírósnak elnökét a kormány nevezi ki a kúriai tanácselnökök sorából. Tagjait — kettőt-kettőt — a földművelésügyi s népjóléti m. kár. miniszterek nevezik ki évről-évre. A bíróság az elnökkel együtt háromtagú: a két tagot aliat tag közül sorsolja ki esetről-esetre a kartelhivatal.

11. §. E törvényben megállapított hatáskörrel kartelhivatal állítatik fel, melynek főnökét államtitkári rangban az államfő a kormány javaslatára nevezi ki. A hivatal alkalmazottait a főnök javaslatára a m. kir. miniszterelnök nevezi ki.

A hivatal költségvetését a miniszterelnökség költségvetésén belül állapítja meg az országgyűlés.

12. §. A kartelekkel egyenlő megítélésben részesítendőek a tényleges egyedáruságok, amennyiben nem az állam tulajdonát képezik, valamint az egységékel egyenlő jelenségek, még ha egység nélkül is jönnek létre.

13. §. E törvény végrehajtásával a m. kir. kormány bízatak meg.

INDOKOLÁS.

A politikai, társadalmi s gazdasági életben egyre erősebben érvényesül az individualizmus ellenhatásaképen valamely szervezkedésre hajtó erő. Ennek egyaránt megnyilvánulásai az egyre tagozódottabb érdekképviseleti szervezeti, a szövetkezeti mozgalom terjedése, az önkormányzati gondolatnak erősödő védekezése a nemzetet egyedekre bomlasztó bürokratikus központosítás ellen; ennek megnyilvánulása a kartel is. Messze vezetne itt fűrkészünk ez irányzat okait: túlnépesedési jelenség lehet, de mindenesetre bizonyítéka egyszersmind az egyén magárahagyottsági érzésének is, akit — bármily hű hazafi — nem elégít ki az állam misztikus egységében való összetartozás érzése, melynek gyakorlati kifejezése az adó; ezért szövetkezést keres sorsának vagy eszmevilágának közelebbi, érzékelhető társaival. Ez irányzattal, e ható erővel, mint ténnyel kell számolnunk, sőt, felfogásunk szerint, mint örvendetes ténnyel.

Ez újabb rendi szervezkedés nagy ellenszenvet keltett s kelt ma is; nem éppen azért, mert a szabadság elvével ellenkezik, hiszen a szabadság elve az egyesülés szabadságát is hirdeti, bár fél az egyesüléstől. A nyugtalanság főoka abban rejlik, hogy egyes társadalmi csoportok, érdekkörök, rendek szervezkedése megelőzte és megelőzi másokét s ezért az érintkezésben egyenlőtlen hatalmak állottak egymással szemben. Mily nagy „elvi“ visszatekintést szült a munkaadóknál a munkások bérkartelje — a szakszervezet — mindaddig, amíg a munkaadók bérkartelje nem létesült. A szervezkedési foknak é különbségei oly hatalmi különbségeket eredményeztek, melyek a közérdeknek is súlyos kárára lehetnek. Ez az oka a „kartel“ nevét kizárólagosan bitorló gyáripari áregységek népszerűtlenségének is: a velük szembenálló félnek — legyen az szállítójuk vagy vevőjük — szervezetlensége valóban csábít a túlhatalom érvényesítésére.

Hiszen minden hatalomnak élettörvénye, hogy terjeszkedésre törekszik, amíg elég erős ellentállásra nem talál; s ez ellentállás a legkritikább esetben

a hatalom birtokosának bölcs önmérséklete. Rendszerint külső hatalomnak kell a hatalommal szemben gátat állítania. Elmúlt nemzedékek véleménye szerint az idők folyamán a társadalom önmagából termeli ki mind ama ellenhatalmakat, melyek kiegyensúlyozzák — amennyire a folyamatot képező történelemben egyensúlyról szó lehet — a társadalmi erőket; azért mégis helyesebbnek tartjuk, hogy addig, amíg ez megtörténik, az állam szerepeljen, mint kiegyensúlyozó.

De csak másodlagosan. Az államnak nem az a szerepe, melyet a liberalizmus szánt neki, hogy mint „éjjeli őr“ tétlenségben nézze az eseményeket, csupán az élet és tulajdon szentségét védvén; az sem a szerepe, hogy minden tevékenységet kisajátítson, amint azt a szocializmus óhajtja; hanem az a hivatása, hogy a helyes vagy kikerülhetetlen fejlődést támogassa; ha szükséges, az egyensúly érdekében alkotólag vagy kezdeményezőleg beavatkozzon; a társadalom egyes részeinek tevékenységét összhangba hozza a közérdekkel; cselekvésre kész tartalék s hézgapótló legyen. Az elsődleges szerep azonban legyen a társadalomé.

Ez a gondolat a törvényjavaslat alapgondolata. Megengedettnek mondja a kartelszerződéseket, amelyek a helyes árra vonatkoznak; a többségnek jogot ad a kisebbségnek a kartelbe való beleszorítására; az államnak jogot ad kényszerkartelek létesítésére, amit a háborúban kiadott s azóta hatályát veszített 2.652/1918. M. E. sz. miniszteri rendelet is megadott.

A karteleken mezőgazdasági s ipari termelők, fogyasztók, kereskedők s bankok ár- és feltételegyezményeit egyaránt érti a javaslat; nem különböztet közöttük az eszközök szerint sem, mellyel céljukat, a helyes árat, el akarják érni, tehát valamennyi kartelfajta tiszta árkartel, rayonirozási kartel, quotakartel, stb. — beletartozik s a kartelben résztvevők számát vagy a kartel tartamát illetőleg sem állít feltételeket.

A mezőgazdasági termelőknek e javaslat egyszersmind biztatásképen is szolgálhat; egész sora van a terményeknek, melyek egységesség megkötésére alkalmasak, egységesség hiányában pedig a vevők — gyakran kartelált vevők — kényének van kiszolgáltatva a mezőgazdasági termelő. Ilyenkor azután a kartelben való szervezkedést egyáltalában elítélik és az állam büntetőhatalmát hívják, a helyett, hogy szervezetet állítanának szembe szervezettel. Ugyanez érvényes a fogyasztóra. Ne felejtjük el, hogy fogyasztó nem csupán a kész termény elpusztítója; hanem minden termelő, minden közvetítő egyszersmind fogyasztó is. A szénkartel vagy vaskartel esetleges túlzásai ellen jobban véd a szénnek vagy vasnak szervezett beszerzése, mint a megtorló intézkedés. De a legsajátosabb értelemben vett fogyasztók szervezete sem ábránd, hanem már alakulóban levő valóság. Természetes, hogy a helyes ár szabálya éppen annyira áll a vevőre is, mint az eladóra; mindkettő egyaránt hajlandó hatalmával visszaélni s a fogyasztó „uzsorája“⁴ — ha teheti — semmivel sem marad a termelő „uzsorája“ mögött.

Az állam — a javaslat szerint — nemcsak avval óhajtja elősegíteni a társadalom gazdasági szervezkedését, hogy a többségnek s önmagának jogot ad a szervezési kényszerre, hanem avval is, hogy a túltermelés ellen is megvédi a szervezetet. A túltermelés vagy túlközvetítés a helyes szintről leszorítván az árakat, csökkenti az alkalmazottak jövedelmét, a tőkeképződést, a szociálpolitikai teherbíróképességet s ez éppen olyan veszélye az ország gazdaságának, mint a túlzottan magas ár s az államnak éppen annyira kötelessége s érdeke küzdenie az indokolatlanul alacsony ár ellen. A fogyasztó múltó örömét, hogy értéken alul vásárolhatott, mihamarabb felváltja az ország keserű érzése, mely a helytelen árak folytán gyengülő vagy pusztuló gazdasági egyed fogyasztóképeségét nélkülözni kénytelen.

Az államnak a fogyasztóképességet pedig legalább annyira kell védenie, mint a fogyasztót. Amint ez megvédendő a helyes ártól felfelé, úgy a tér* melés és közvetítés megvédendő a helyes ártól lefelé. Ezt a javaslat nemcsak avval óhajtja elérni, hogy a fogyasztó szervezetek megállapította árat is panasz esetére az árbírószág elé utalja, hanem avval is, hogy túltermeléstől, illetve túlközvetítéstől szükség esetén megvédi az érdekelteket.

Az egész gondolatmenet forgópontja: a helyes ár. Ennek érdekében engedi meg, sőt sietteti e javaslat a szervezkedést, ennek érdekében akarja a túltermelést megakadályozni. Mintha már hallanék az érdekelt szkeptikusok karát, amint fölényes mosollyal a helyes ár megállapításának lehetlenségét hirdetik. Talán középkort is emlegetnek: de ezt bóknak vennők. A helyes ár erkölcsi és gazdasági követelmény egyaránt; a laesio enormis még az individualista római császári jogban is helyet foglalt, igaz, hogy túlságos lehetőségeket hagyván a visszaélések megtorlatlanságának. A helyes ár gondolata semmiképen sem új s nem is vitatható. A középkor „helyes ár“-politikáját megszüntette a szabad verseny által állítólag kialakuló helyes árnak gondolata; de amikor egyoldalú szervezkedések a szabad versenyt megszüntetik, a helyes árnak valami módon való ellenőrzése újra időszerűvé s szükségessé válik. De hát „keresztülvitelében“ van állítólag probléma: bár kétségtelen, hogy a termelési viszonyok ismeretében minden árnak megállapítható a helyes ára. A törvényjavaslat azonban a beavatkozás feladatát a panasz esetére korlátozza; s akkor is elfogadja helyes árnak — a felsorolt kivételekkel — a külföldi versenyárat belföldön, mert számolni akar, amennyire a közérdek engedi, a „szabad“ árképződés lelkekben megrögzött elvével, melyet még a szervezetek is unos-untalan hangoztatnak. Csupán akkor van tehát a helyes árnak sajátos megállapításáról szó, ha a külföldi ár zsinórmértéke — a felsorolt esetekben — nem alkalmazható.

A külföldi ár zsinórmértékül való elfogadása a vámok teljes kihasználásának megengedését jelenti. Ez némelyek szemében vitás lehet; akik a vámokban nem — mint e javaslat — termelési költség-kiegyenlítést, hanem egyszerűen a külföldi termék távoltartásának eszközét látják, bizonyára helytelenítik, hogy a „helyes“ ár az egész vámot tartalmazhassa. Mi a vámokban csak költségkiegyenlítést látunk, s azok kihasználásában az állam — a vámokban kifejezett — akaratának végrehajtását helyeseljük. Ha valamely vámtarifa egynémely tétele a kiegyenlítésnél nagyobb védelmet s evvel esetleg indokolatlan nyereséget juttat az érdekelteknek, — ami mai vámvédelmünknel csak tévedés lehet — ám változtassa meg a kormány; a fennálló vámok kihasználhatóságának jogához (talán kötelezettségéhez) felfogásunk szerint szó sem férhet.

A helyes ár s helyes feltételek védelmét a javaslat gazdasági szakférfiakból összeállított árbíróságra bizza. E bíróság kétségtelenül meg tudja állapítani a külföldi árat, s ha szükséges, az önköltségen felépült árat. Ez utóbbinál természetesen nem fogja követelni a kartelek ármegállapító gyakorlatát, mely — ha teheti — a legkedvezőtlenebb viszonyokra építi fel az árat s így a kedvezőbb feltételek mellett termelőnek aránytalan nyereséget juttat; az árbírószág, a javaslat szövegének megfelelően, az egységben egyesültek termelési vagy közvetítési költségeinek átlagából fog kiindulni.

Az így megállapított árat azonban kötelezővé teszi a javaslat a kartelre. Egyetlen módja van ennek eleget nem tennie: ez a kartel felbomlása. Ez esetre bizonyára még kedvezőtlenebb árakat fog eredményezni a verseny.

A javaslat ezen felül még két irányban védi a köz érdekét. Egyrészt azzal, hogy azon esetleges hatalmi túltengéseket, melyek az ár és a szállítási feltételek helytelen megállapításán kívül lehetségesek, a kartelbírószág

elé utalja, másrészt azzal, hogy a nemzetközi kartelek megkötését engedélyhez köd.

Ez utóbbi elvben magyarázatra alig szorul. Az ország gazdasági politikájával merő ellentétben állhat a tervezett megegyezés, bár az érdekeitek anyagi érdekeit teljes mértékben kielégítheti. így pl. esetleges üzembeszüntéseket vagy területi korlátozásokat tartalmazó egységekre gondolunk, melyek népesedési vagy honvédelmi szempontból a közérdekkel homlok-egyenest ellenkezhetnek. Természetes tehát, hogy az állam megkötése előtt óhajtja megbírálni a tervezett szerződést.

Újítás jellegével bír talán valamely más állam érdekének megóvását a tervezett formában törvénybe foglalni, de saját magunk érdekében áll az ily kezdeményezés. A nemzetközi kartelek darabonként kivesszik az államok szuverenitási köréből a gazdaságpolitikát s ma az államok ily ténykedésért nem felelnek. Ebből a veszélyekkel terhes helyzetből már a genfi gazdasági világkonferencia is keresett kivezető utat, de a számtalan érdek csatátare nem volt alkalmas az eszmék érlelésére. Nyilvánvaló, hogy a helyes megoldás abban az irányban fekszik, hogy a nemzetközi kartelek nem lehetnek ellentétben az illető államok kereskedelempolitikájával. Ha tehát valamely állam egy másikkal a legtöbb kedvezmény viszonyában áll, ami annyit jelent, hogy nem fog vele rosszabbul bánni, mint bármely más állammal, akkor alattvalóinak sem legyen szabad harmadik állam alattvalóival oly szerződést kötnie, mely a legtöbb kedvezményes többi állam alattvalóival hátrányosabban bánik. Vájjon, ha a magyar mezőgazdaság részt venne oly világgringben, mely Ausztria kiéheztetését tűzné célul, összeférhet-e ezzel Magyarország és Ausztria között a legtöbb kedvezményes szerződés? Szabad lehet-e, hogy ily esetben a magyar vagy más kormány vállat vonva ezt a magánérdekeltség ügyének mondja, melyre befolyást gyakorolnia nincs módjában? A javaslat a megoldásnak egy módját tartalmazza; ez valamely legközelebbi gazdasági konferencián megbeszélés tárgyát képezhetné s megfelelő változtatásokkal nemzetközi munkás megegyezésekre is kiterjeszhető volna.

A kartelekkel egyenlő elbánásban kell részesíteni a hatalmi szempontból egyenlő monopóliumokat, egyszersmind az olyan egységes ár- s feltételekialakulásokat, melyek egység nélkül jönnek létre, mint pl. közös eladási helyeken. Az utóbbi ugyancsak e javaslat formai kijátszásának is elejét akarja venni.

KORNFELD MÓRIC.

A KÜLKERESKEDELMI MÉRLEG PROBLÉMÁJÁHOZ.

HA MAGYARORSZAG mai állapotait a három-négy év előttiekkel összehasonlítjuk, sok tekintetben állapíthatunk meg haladást. Az állami gazdálkodás egyensúlya helyreállt. A társadalmi élet terén a bosszú, a gyűlölet, az elégedetlenség hangos kiáltozása elhallgatott. A gazdasági életbe visszatért a számítás és tervszerőség lehetősége; mindazon jelenségek, melyekről valamely közgazdaság helyzetét megítélni szoktuk — termelés mennyisége, tőkegyűjtés, munkapiac, áruforgalom, hogy csak a fontosabbakat említsük, — javuló képet mutatnak. Az ország külpolitikai elszigeteltsége megszűnt és nagy nemzeti tragédiánk jóvátételének kérdése az európai sajtó napirendjére került. Ezen a biztaton derengő láthatáron egyszerre csak felütötte fejét, mint két rém, két aggasztó tünet: a drágulás és a külkereskedelmi mérleg passzív egyenlegének hirtelen megnövekedése.

A nyugtalanság, melyet mindkettő keltett, indokolt. Nagyon élénken élnek még emlékezetünkben az elmúlt évek, melyekben a háború alatt az elsövel kezdődött, a háború után az utóbbival folytatódott közgazdasági helyzetünknek az a romlása, melynek ütemét a korona romlása lázmérő módjára mutatta. A talpraállítás eddig legszilárdabb eredményét: a pengőt féltjük elsősorban most is. És joggal. Minden pénz értéke két tényezőn nyugszik: mit kapok érte belföldön és mekkora benne a kereslet, illetőleg kínálat külföldön. A drágulás az előbbit, a kivitelet felülmúló behozatal az utóbbit befolyásolja károsan, különösen, ha figyelembe vesszük, hogy adósságaink a külfölddel szemben a külkereskedelmi forgalmon kívül a sok ugyanott felvett magán- és közkölcsön miatt is növekvőben vannak.

Sokak szerint ezek a tünetek a szanalás természetes következményei, melyek igazolják az azzal szemben táplált aggodalmakat. Az állampénzügyi helyreállítás érdekében folytatott kizárólagos és kérlelhetetlen finanspolitika szerintük visszafojtotta a közgazdasági élet szerves fejlődését, attól egyfelől óriási áldozatokat követelt, másfelől tevékenységét megbénította. A visszahatásnak előbb-utóbb el kellett következnie és csak természetes, hogy az ugyanazon pont ellen irányul, melynek annyi erőfeszítésbe kerülő megerősítése végeredményben mégis csak mesterkél volt: a pengő ellen.

Túlzottnak tartjuk ezt a beállítást. Kezdetől fogva el kellett készülni arra, hogy a szanalás a magángazdaság részére erőpróbát jelent. Azokat a gazdasági energiákat, melyekbe került, sőt azokat is, melyek megsemmisülése azt szükségessé tette, előbb-utóbb pótolni kell és természetes, hogy ez a művelet közgazdaságunk teljesítőképességét nagymértékben igénybe veszi. A drágulás egyik okozója éppen ez. A különböző című és nevű közterheket mindenki iparkodik tovább gördíteni másra és a nagy kő végül ott áll meg és azt találja meg, akinek már nincs kire áthárítania: a fogyasztót.

Ez a része a kérdésnek érthető és nem is nagyon veszedelmes, mert

igen egyszerűen magától fog orvoslódni, ha egyszer elérkezik a módja a közterhek mérséklésének. A nehezebben érthető és veszedelmesebb jelenség az, hogy noha már történt egy és más kisebb-nagyobb lépés a közterhek csökkentése terén, a várt következmény elmaradt és a drágaság nem enyhült. A közszolgáltatások leszállítása, bármekkora mértékben történt is, a termelési költséget csökkentette és ha ez az áralakulásban nem jut kifejezésre, annak csak két oka lehet: vagy más drágító tényező egyenlítette ki, vagy mesterségesen akadályozták meg a kedvező hatást. Az előbbinek semmi nyomára nem bukkantunk, tehát az utóbbi a valószínű! Ez ellen pedig csak az egészséges verseny nyújthat védelmet, melyet, ha magától nem következik be, meg kell teremteni vagy a közérdek védőinek, a hatóságoknak, vagy az érdekelteknek: a fogyasztóknak.

A feladatot, tudjuk, könnyebb így kitűzni, mint megoldani, de mégis, azt hisszük, hogy a drágaság előbb-utóbb részben maga-magától is elő fogja idézni ezt az ellenszerét. Mindenesetre ijesztőbb ennél a másik rém, a kereskedelmi mérleg útján megindult nagyfokú eladósodás. Nem szabad azonban magát a tény, hogy behozatali többletünk megnőtt, kiszakítva odaállítani és így vonni le belőle a következtetéseket. Nem mellékes az, hogy hogyan állt elő ez a behozatali többlet.

Az 1926. első felében behozatalunk 417 millió, az 1927. év első felében 521 millió pengőt tett ki. Az emelkedés 104 millió pengő, tehát 25%-os. Ugyanezen időszakokban a kivitel 347 és 343 millió pengő, vagyis 4 millió pengővel, közel 1%-kal csökkent. Ilyenformán a múlt év első felében mutatózó 70.2 millió pengővel szemben 1927-ben 178.6 millió volt a behozatali többlet, ami az előző évihez képest 154%-os emelkedés.

Ezek külkereskedelmünk főeredményei. Magukban véve joggal nyugtalanítanak. Azonban mindjárt szembeötlik, hogy ez a nagyarányú eltolódás csak a behozatal emelkedéséből állott elő, a nélkül, hogy a kivitt áruk összértéke apadt volna, — az 1% nem számottevő. Az ország exportálóképessége tehát nem csökkent, ami megnyugtatóbb, mint ha azonos vagy növekvő bevétel mellett a kivitel esett volna nagymértékben vissza, mert ez a termelőképeség visszaesésére mutatna.

De a behozatal alakulásának részletei is figyelmet érdemelnek. A cikkek közt ugyanis különbséget kell tenni a szerint, hogy azok a termelés céljait szolgálják, vagy közvetlenül fogyasztásra vannak szánva, vagy pedig mielőtt elfogyasztásra kerülnek, előbb még belföldön is fel- vagy átdolgozásra szorulnak-e. Amit úgy, ahogy a külföldről vesszük, elfogyasztunk, az megsemmisül a nélkül, hogy a nemzeti vagyont vagy jövedelmet gyarapítaná; különösen akkor, ha a fényűzést szolgálja. Ami a termelésbe kerül, akár mint feldolgozandó anyag, akár mint a feldolgozáshoz használt gép vagy eszköz, az nemzeti vagyonunkban tőkévé vagy árukészletté válik, melyek a behozatal révén keletkezett külföldi tartozásnak részben vagy egészben fedezetét képezik. Végül ami fogyasztásra kerül ugyan, de még előbb át kell alakítani itthon, részben a hazai termelést is foglalkoztatja, bizonyos mennyiségű termelőmunkát felvesz és ennyiben nem tisztán passzív tételt jelent. A külkereskedelmi mérleg behozatali többletének más és más a jelentősége és veszedelmessége a szerint, hogy a három fajta cikk melyikéből áll elő annak nagyobb része: a termelési, a még átalakítandó fogyasztási, vagy egyenesen fogyasztásra kerülő cikkekből.

A fontosabb behozatali cikkeket erre a három csoportra felbontva a következő képet kapjuk:

A)

Cikk megnevezése	Behozatal értéke millió pengőben		1927-ben több (+) vagy kevesebb (—) szemben 1926-ta	
	1926. I—VI. hó	1927. I—VI. hó	millió pengő	1926. évi behozatal % -ában
Nyers- és megmun- kált fa	43·2	67·5	+ 24·3	+ 57
Szén	25·0	25·8	+ 0·8	+ 3
Gépek és készülékek	14·2	19·0	+ 4·8	+ 34
Nyersfémek	12·8	16·2	+ 3·4	+ 27
Ásványolaj	8·3	11·8	+ 3·5	+ 42
Vasárúk	7·6	10·6	+ 3·0	+ 39
Villamosgépek és készülékek	4·9	6·7	+ 1·8	+ 37
Vasfélgyártmányok ..	3·5	4·5	+ 1·0	+ 29
Nyers- és ócskavas .	3·0	3·8	+ 0·8	+ 27
Nyersjuta	2·0	3·5	+ 1·5	+ 75
Vasérc	3·4	3·0	— 0·4	+ 12
Összesen	127·9	172·4	+ 44·5	+ 35

B)

Pamutfonál és cérna.	18·7	17·9	— 0·8	— 4
Nyersdohány	19·8	14·8	— 5·0	+ 25
Nyersbőr	3·2	8·9	+ 5·7	+ 177
Gyapjúfonál	5·7	8·8	+ 3·3	+ 58
Selyem és selyem- fonál	2·7	7·0	+ 4·3	+ 159
Nyerspamut	5·4	6·5	+ 1·1	+ 20
Gyapjú	3·1	5·3	+ 2·2	+ 71
Összesen	58·4	69·2	10·8	+ 18

C)

Pamutszövet	39·3	39·0	— 0·3	— 01
Gyapjúsövet	19·8	23·6	+ 3·6	+ 18
Papiros és papirosárú	15·8	17·3	+ 1·5	+ 9
Kikészített bőr	7·3	12·0	+ 4·7	+ 64
Gase, krepszövet tisza selyemből...	5·2	8·4	+ 3·2	+ 61
Selyem és félselyem- szövet	5·4	8·2	+ 2·8	+ 52
Déligyümölcs	3·1	6·3	+ 3·2	+ 103
Prémbőr	2·0	5·0	+ 3·0	+ 150
Üveg és üvegárúk .	4·1	4·6	+ 0·5	+ 12
Kaucsukárúk	2·9	4·2	+ 1·3	+ 45
Nyerskávész	4·0	3·9	— 0·1	— 2·5
Kötöttárúk pamutból	4·9	3·7	— 1·2	— 5
Nyersrizs	3·7	3·2	— 0·5	— 14
Személyszállító automobil	3·9	3·1	— 0·8	— 21
Összesen	121·4	142·5	21·1	+ 17

Az első, ami szembeötlő, hogy egyes cikkek, melyek, ahogy behozatalra kerültek, — déligyümölcs, prémbőr, — vagy feldolgozás után — nyersbőr, selyem és selyemfonál — tisztán fogyasztási, sőt fényűzési cikkek, igen nagymértékben — 103—177%-kal — emelkedtek. Ez mindenesetre azt mutatja, hogy a nemzet közgazdasági kötelességtudása nem áll azon a fokon, melyet a nehéz viszonyok megkövetelnének. A mi szempontunkból azonban nem ez a leglényegesebb, hanem, hogy milyen cikkekért ment ki a sok pénz külföldre.

A három csoportba eső főbb cikkekből a behozatal 1927. első felében összesen 76-4 millió pengővel haladta meg az 1926. év ugyanazon időszakát. Ebből

a termelési cikkekre esik	44.5 millió	P = 58%
a még átalakítandó fogyasztási cikkekre.	10.88 millió	P = 14%
a kész fogyasztási cikkekre	21.1 millió	P = 28%

Tehát a behozatali többletnövekedéséből 72% olyan cikkekre esik, melyek a hazai termelés foglalkoztatását jelentik. Ha pedig azt nézzük, milyen szerepet játszik a három árucsoport az ezekből való behozatal összességében 1926. és 1927-ben, hasonló eredményhez jutunk:

	1926. I—VI. hó o/o	1927. I—VI. hó o/o
a termelési cikkekre esik	41	46
a még átalakítandó fogyasztási cikkekre	16	18
a kész fogyasztási cikkekre	43	37

A fogyasztási cikkek jelentősége megcsappant. Mindezek igazolják, hogy a behozatali többlet megnövekedése az ipari konjunktúra fellendülésének következménye. De igazolják azt is, hogy a mai Magyarországon az ipar erősebb foglalkoztatása szükségképp a behozatal növekedését vonja maga után.

Ily körülmények közt, bármennyire nem kívánatos, a behozatali többlet magában véve nem feltétlenül veszedelmes. A kérdés súlypontja ez esetben a későbbi fejlődésre terelődik át: milyen hatással lesz közgazdaságunk alakulására a termelésnek az a fokozódása és a termelési lehetőségeknek az a szélesbedése, mely a termelési cikkek behozatalának megnövekedésében jelentkezik? Ez a lényeges. Mert ha a felfokozott termelés eredménye is teljesen eltűnik a belső fogyasztás moloch-torkában, akkor a külfölddel szemben keletkezett adósságaink véglegessé váltak és csak egy későbbi gazdasági időszak jobb gazdálkodásával lesznek törleszthetők. Ha ellenben képesek leszünk a fokozott mértékben importált termelési cikkekkel feleslegeket produkálni, melyek akár mint itthon maradó tőke a nemzeti vagyont, akár mint exportcikkek a kivittelt gyarapítják, akkor nyugtalanságra e miatt nincs ok, mert hiszen a behozatali terhek fedezete és törlesztése biztosítva van.

Vájjon az előbbi vagy az utóbbi eset forog-e fenn ma, csak később fog kiderülni. Mindenesetre, ha az utóbbi, a kedvezőbb esettel állunk szemben, ennek bizonyos idő múlva jelentkeznie kell vagy a kivitel emelkedésében, vagy a behozatal csökkenésében. Vagyis a kereskedelmi mérleg alakulásának problémája nem annyira a jelen, mint a jövő részére jelent feladatot.

Mivel ipari termelésünk — hála a trianoni határoknak — minden körülmények közt részben behozatalon nyugszik, természetes, hogy annak

az ipari konjunktúrának, melyet a külföldi kölcsönök beruházásokra való felszabadítása idézett elő, a külkereskedelmi mérlegben meglátszik a nyoma.

Az a kérdés azonban, ki fizeti meg végeredményből az importált cikkeknek az árát. Nyilvánvalóig az a termelési ág, amelyik exportál. Ez pedig Magyarországon a mezőgazdaság. Mutatja ezt az alábbi összeállítás, mely ugyan ismét csak a fontosabb cikkeket öleli fel, de itt megfelel, hiszen az összes kivitel értékének 80%-ára kiterjed:

I.

Kivitel értéke millió pengőben

	1926. I—VI. hó	1927. I—VI. hó
Vágó- és igásállat.....	49·2	47·4
Búza	38·7	34·5
Rozs	12·0	24·0
Liszt	30·8	19·9
Tojás	21·6	19·8
Baromfi	10·2	14·8
Disznózsír, szalonna	18·5	10·4
Friss és elkészített hús, kolbász	10·1	5·6
Gyapjú	7·5	5·1
Lóhere- és lucernamag.....	2·7	4·6
Burgonya	0·7	4·6
Tengeri	17·0	4·5
Nyersbőr	3·2	4·3
Olajos magvak	2·2	3·6
Árpa	1·8	2·9
Zab	4·6	2·7
Összesen mezőgazdasági kivitel....	232·8	208·7
Összes kivitel	346·9	342·6
Fenti mezőgazdasági kivitel aránya összes kivitelhez	67%	61%

II.

Cukor	9·9	11·0
Gépek és készülékek	8·1	9·7
Vasfélgépjárművek	4·3	7·8
Pamutszövet	3·3	5·4
Kőszén	6·9	3·3
Elkészített gyógyszerek	0·4	3·0
Selyem és selyemfonál	2·1	2·8
Összesen ipari kivitel	31·0	43·0
Összes kivitel	346·9	342·6
Fenti ipari kivitel aránya összes kivitelhez	8·9%	12%

A kivitel értékének 67, illetőleg 61%-a a főbb mezőgazdasági cikkekre esik. Ezzel szemben, ha az első táblázatból megkeressük azokat a behozatali cikkeket, melyeket *tisztán* az ipar használ fel — tehát például a szenet és ásványolajat már figyelmen kívül hagyva — megállapíthatjuk, hogy ezek értéke az egész behozatal értékének 1926. első felében 39, 1927. első felében 40%-a. A többi túlnyomóan fogyasztási cikk, s belőle is mindkét évben

7% esik gase, krepp, déligyümölcs, prémbőr, kaucsukáru, nyerskávé, kötöttáru, rizs és automobilra, melyeket kizárólag a városi, tehát ipari lakosság fogyaszt. Ellenben a főbb kiviteli cikkek összértékéből mindössze 8,9, illetőleg 12% az ipari cikk.

Szemben áll tehát egy 47%-ig tisztán az ipar céljaira történő behozatal egy 12%-ot kitevő ipari és 61%-ot kitevő mezőgazdasági kivittel. Igaz, hogy a mezőgazdaságnak és a belőle élőknek is szükségük van ipari cikkekre s így közvetve az ipari behozatal ezek érdekében is történik. De itt nem arról van szó, szükséges-e a behozatal vagy sem, hanem, hogy mire nehezedik a nagy behozatali többlet. A válasz a fenti számokban van. A mezőgazdaságnak kell fizetnie azért a behozatalért, mely az ipar érdekében történik.

A behozatali többlet megnövekedésével kapcsolatban több oldalról az a gondolat merült fel, hogy éppen az teszi szükségessé a magyar ipar fejlesztését. Fokozódó ipari exporttal kell helyreállítani a külkereskedelmi mérleg egyensúlyát. Nem énjük ezt az érvelést, mikor köztudomású, hogy Csonka-Magyarországon a bauxitot, némi szenet és vasércet kivéve, az összes ipari nyersanyagok hiányoznak és e miatt az ipari termelés fejlődésének ipari nyersanyag-, gép- és eszközbehozatal szükségképeni előfeltétele. Hiszen a múlt év első feléhez képest elért 12 millió pengőnyi ipari kiviteli többlet 44 millió pengőnyi termelési célt szolgáló ipari behozattal járt együtt!

A külkereskedelmi mérleg javulásába vetett reményeket az ipar fejlődésére alapítani szerintünk kockázatos dolog. A külkereskedelmi forgalomban nemzetgazdaságok állnak egymással szemben és a természeti, ha tetszik: gazdaságföldrajzi adottságok a döntők. Ezek Csonka-Magyarországban a mezőgazdaságot jelölik ki a legfontosabb termelési ágak. Ezt igazolják a kiviteli viszonyok is. Ezért a külkereskedelmi mérleg alakulásában a behozatali többlet megduzzadásánál is veszedelmesebb a mezőgazdasági kivitelnek 67%-ról 61%-ra való visszaesése és az, hogy a főbb behozatali cikkek közt egyetlen olyan nincs, mely kifejezetten a mezőgazdasági termelés intenzívbbé válására mutatna.

Tehát ipari termelésünk fokozása céljából adósodunk el s ezt a mezőgazdasági kivitel emelésével kellene ellensúlyoznunk, ugyanakkor azonban a behozatal alakulása semmiképp sem mutat arra, hogy a mezőgazdaság intenzívbbé, teljesítőképesebbé tétele terén nevezetesebb haladás történt volna. Félő, hogy az ipar által vállalt kötelezettségeket a mezőgazdaság nem lesz képes törleszteni. És a tulajdonképeni veszélyes időpont akkor fog bekövetkezni, ha az ipari konjunktúra megszűntével felettünk fog lebegni a külkereskedelmi mérlegnek tekintélyes, sőt a fizetési mérlegnek még tekintélyesebb deficitje, a nélkül, hogy egy a behozatali beruházások következményeképp is megerősödött mezőgazdaságra lehetne számítanunk.

Ha a kereskedelmi mérleg alakulásából valami tanulságot akarunk levonni, az csak az lehet, hogy ezt a veszedelmet felismerjük és ellene idejében védekezzünk.

IHRIG KÁROLY

KISEBBSÉGI MAGYAR SORS

A SZERVEZETT NEMZETKISEBBSÉGEK GENFI KONGRESSZUSAI ÉS A MAGYAR KISEBBSÉGEK.

AZ ESZTÓNIAI német kisebbségnek kultúraautonómiájáért folytatott küzdelmét 1925. februárjában siker koronázta. A parlament megszavazta az előterjesztett törvényjavaslatot és ezzel példát mutatott Európá államainak a nemzetkisebbségi kérdés megoldására.

Természetes tehát, hogy amikor ebből az országból egy kisebbségi harcos, Ewald Ammende dr. a különböző nemzetsoportok hivatott vezéregyéniségeit felkereste, hogy azoknak előadja tervét: az európai szervezett nemzetkisebbségeknek egy kongresszusra való meghívását, a kisebbségi vezérek komolyan mérlegelték e terv lehetőségeit és a keresztülvitellel elérhető eredményeket.

Különösen három aggály merült föl ez elgondolással szemben. Vájjon a kongresszuson nem hangzanak-e majd el olyan súlyos bírálatok a kisebbségek részéről saját államkormányaiknak tényei felett, melyek a többségi és kisebbségi nemzetek között a viszonyt még jobban kiéleésítik; vájjon az egyes nemzetsoportok képviselői nem kerülnek-e majd egymással súlyos szócsatákba a fajrokonok által alkotott kormányok bírálata miatt és vájjon tényleg elérhető-e, hogy a kongresszuson Európa minden számottevő nemzeti kisebbsége képviselve legyen és így ez ne csak a legyőzött népek gyülekezetének tünjek fel?

Ez aggályok kiküszöbölésére Ewald Ammende tervezetet dolgozott ki, melynek sarkalatos tétele volt, hogy a kongresszuson az egyes államok kormányainak politikai tényei és az egyes államokban a kisebbségek helyzete konkrét panasz tárgyává nem tehetők. Ott csak elvi jelentőségű kérdések és olyan kívánalmak hozhatók szóba, melyek minden kisebbség érdekét egyformán szolgálják. Miután pedig hihetetlen agilitással néhány hónap alatt az összes fontosabb nemzetkisebbségi csoportokkal érintkezésbe lépett, rövidesen mindegyikkel közölte, hogy a kongresszuson alig hiányzik majd egy is az ismert nemzetkisebbségi csoportokból.

A három utódállam magyar kisebbségei közül elsősorban a csehszlovákiaival jutott Ammende dr. érintkezésbe, melynek egyik képviselője, Szüllő Géza a kongresszus összehívói közé is állott.

1925. év nyarán Ammende Kolozsváron is megjelent, hol a Magyar Párt akkori elnökével, Ugrón Istvánnal folytatott eszmecserét. Természetesen az előkészületeknek titokban kellett folyniok és így a megyei kisebbségi szervezetek sem foglalozhattak nyilvános üléseiken a kongresszus lehetőségével.

Kolozsváron is csak az elnöki tanács döntött e kérdésben, megbízva Balogh Arthur egyetemi tanárt és e sorok íróját, hogy a romániai magyar nemzetkisebbség képviselőjében a kongresszuson részt vegyünk.

Utazásunkról a sajtó csak akkor nyert tudomást, amikor 1925. október közepén már Genfben voltunk, mert hiszen nem tudhattuk: kormányaink milyen állápontra helyezkednék a kongresszussal szemben.

Odakünn nagy örömeinkre szolgált, hogy a csehszlovákiai delegátu-

sokon (Szüllő Géza és Flachbarth Ernő dr.) kívül Jugoszláviából is megjelent Deák Leó dr. és így mind a három utódállam magyar nemzetkisebbsége képviselőjéhez jutott a kisebbségek ezen családi tanácskozásában.

A rendes ülések még meg sem kezdődtek és máris kiderült, hogy a magyarokra súlyos feladatok várnak. Ugyanis az első órában megállapíthatjuk a németországi kisebbségek (lengyelek, dánok és lausitzi szerbek) érzelmeit, amidőn látták, hogy a németek tíz országban alkotva nemzetkisebbséget, e csoportok mindegyikének küldötteivel vonultak fel. A németek is érezték, hogy ha számbeli túlsúlyuk alapján az ügyek irányításában döntő szerepet igényelnek, úgy eleve megbuktatják az egész gondolatot, amelyhez közülök többen eleinte úgyszemint fűztek nagy reményeket. Ilyen körülmények között, — szinte azt mondhatjuk — a magyarokra és zsidókra hárult a feladat, hogy kellő körültekintéssel és diplomatikus tapintattal közvetítsenek és tartsák az egész mozgalmat a helyes mederben. Ennél a fáradozásuknál azonban nagy segítség volt az a tökéletes pártatlanság és megfontoltság, melyet Josip Wilfan dr., az olaszországi szlovének képviselője, a kongresszusok megválasztott elnöke magával hozott. Az ő pártatlanságában még most, a harmadik kongresszus eseményei (a németországi kisebbségek kivonulása) után sem kételkedik senki. Bárhonnan érje őt támadás, személyét minden nemzetcsoporthoz egyformán védelmébe veszi.

A magyarokra tehát az összes üléseken és a bizottságokban a legnehezebb feladat hárult. De már az első kongresszuson is feltűnést keltettek Szüllő Géza megnyitó beszéde és Flachbarth Ernő egyik hozzászólása, különösen Balogh Arthur tanárnak azon fejtegetései, melyek igazolják, hogy a kisebbségi jogok megléte és biztosítottasága nélkül az egyéni polgári szabadság el nem képzelhető és így ezek a modem demokráciának és a jogállamnak követelményei.

A második kongresszuson már három referátumot is magyarok láttak el. Deák Leó dr. a választói jogok kérdésében, Flachbarth Ernő dr. a szervezés és sajtópropaganda ügyeiben, e sorok írója pedig az állampolgárságok tárgyában terjesztettek elő határozati javaslatokat. Ez előadások szakszerűsége megkívánta, hogy az egyes államok tételes jogszabályainak hiányaira és azoknak a gyakorlati életben való alkalmazására is felhívjuk a figyelmet, ami által a kongresszusi anyag lényegesen gazdagodott.

A harmadik kongresszuson Balogh Anhur tanárnak az államszuverenitás és a kisebbségi jogok egymáshoz való viszonyáról tartott nagyszabású előadása és Flachbarth Ernőnek a szervezést és propagandát illető indítványai keltettek élénk feltűnést. Természetesen, a két utóbbi kongresszuson is Szüllő Géza üdvözlő szavai vezették be Wilfan elnök megnyitója után a vitát. Ha még megjegyezzük, hogy e sorok írója a kisebbségi jogokkal foglalkozó bizottságban az elnöki tisztet töltötte be, úgy megállapíthatjuk, hogy a magyarok méltóképpen veszik ki részüket abból a munkából, mely az egyetemes nemzetkisebbségi gondolat fejlesztését és ezzel negyven millió európai helyzetének megjavítását tűzte célul.

A kisebbségi kongresszusok létrejötte azonban a magyarság szempontjából egy igen nagyjelentőségű külön előnyt is jelentett. A három utódállam magyar kisebbségeinek hivatott képviselői így kerülhettek Trianon után ismét szoros összeköttetésbe és így alkothatták meg a világ politikai fókuszában a kis-antant államok kisebbségi kis-antantját. Most két év múlva láthatjuk csak igazán, mennyire fontosak azok a személyes tanácskozások, melyek alkalmából egy Strelitzky Dénes vagy Törley Bálint tájékoztatnak a jugoszláviai magyarság szomorú helyzetéről és veszik át tőlünk a biztatást a kitartásos munkához.

Egy másik előny és haszon számunkra abból származott, hogy e kongresszusok és főleg azok megtartásának helye, Genf, a világsajtóhoz, sőt az európai tudományosság reprezentánsaihoz is közelebb juttattak, ami természetesen eszméink, felfogásunk és helyzetünk megismertetése szempontjából igen jelentőségteljes eredménynek tekinthető. Hogy csak példákat említsünk: Balogh Arthur tanárnak már az első kongresszus után azonnal alkalma nyílt, hogy a „Revue de droit international“ hasábjain tárja a világ elé ismertetését: „A kisebbségi jogokról és azoknak védelméről Romániában/* E sorok írójának lehetővé vált, hogy a „Deutscher Schutzbund“-nak tavaly kiadott hatalmas művében, mely a „Staat und Volkstum“ címet viseli, bemutassa tanulmányát: „A magyar kisebbségek és az európai kisebbségi gondolat“ címmel; a „Münchener Neueste Nachrichten“ ez évi augusztus 20-i száma külön mellékletet adott, amelyen megszólaltatta az összes kisebbségi vezéregyeniségeket és így a magyarokat is; a messze Litvániában pedig Jakübas Robinsonas szorgalmasan tanul magyarul, mert meggyőződése szerint azt a nagy művet, amelyet négy világnyelven ad ki a kisebbségi kérdéstről, be nem fejezheti a magyar szakirodalom ismerete nélkül....

1917-ben, tehát a világháború közepett Genfben hatalmas emlékművet lepleztek le. Calvin, Forel, Theodor de Béza és John Knox emléket dicsőíti ez a gyönyörű alkotás, mint akik a lelkiismeret-szabadság úttörői voltak.

A négy férfiú szoborcsoportjától jobbra és balra még három-három szoborcsoportot láthatunk, azon államférfiak, illetve fejedelmek köemlékeit, akik a hitújítók törekvéseit a maguk világi hatalmával mozdították elő. Williams Roger, Cromwell Olivér stb. mellett itt áll Bocskai István erdélyi fejedelem szobra is és mellette kőbe vésetten az 1606. évi kassai országgyűlés törvényszövege, mely mindenkinek lelkiismeret-szabadságot biztosít.

Amikor a magyar kisebbségek kiküldöttei erről a szoborról tudomást szereztek, érezték, hogy ha a nagy nemzetek tisztelettel emlékeztek meg a lelkiismeret-szabadság átfogó nagy gondolatának erdélyi képviselőjéről, úgy az ő „számukra is parancsoló kötelesség, hogy emlékének méltóképpen hódoljanak. Amikor ezért koszorút helyeztünk a szobor talapzatára, tettük ezt a kívánsággal: vajha azok a törekvések, melyeknek gyöngye erőnkkel szolgálatában állunk és a melyek éppen úgy az emberi szabadság teljessé levésének feltételeit akarják megvalósítani, mint vallásos téren a reformáció e kőbe vésett nagy alakjai, Európa művelt nemzetei között mielőbb a maguk Bocskaijára találjanak és így az emberi haladás, az igazság és a jog érdekében diadalra jutnának.

JAKABFFY ELEMÉR.

A MESEBELI JÁNOS.

OLMÜTZBEN ELFOGTAK egy többszörös rablógyilkost, aki jól megszervezett bandájának élén éveken át rémületben tartotta egész Morvaországot. Rablógyilkosok mindenütt akadnak és csak véletlen, hogy Lédán Márton esdi volt. Katonai bíróság elé állították és kötél általi halálra ítélték. Mivel Lédán Márton már a bitó alól is megszökött egyszer, szigorú katonai őrség vigyázott rá. Cinkostársai még így sem riadtak vissza a legvakmerőbb kísérletektől sem, hogy kiszabadítsák. A katonai őrség csupa megbízható esdi katonából állott, de — hogy, hogyanem — került

közéjük egy magyar fiú is. Kiss Ferenc — így hívták — a gömöri Baktipusztából származott el Olmützbe, ahol már annyi jó magyar sóhajtozott évszázadokon át a börtönrács mögött és ahol most cseh mundérba bujtattot magyar fiúk állnak cseh vezényszóra vigyázzba. Kiss Ferenc nem tudott csehül és nem értette, mit sugdolódnak társai, őt odaállították Lédán börtöne elé, szorongatta a fegyverét és állta a vártát. Ez volt a parancs és ezt kívánta a kötelesség. Nem tudott arról sem, hogy az őrség egyik katonája, a cseh Tomica, vasráspolyt csempészett be Ledánnak és társának és nyitva felejtette a börtönajtót. Csak azt látta, hogy Lédán egyszerre csak kiugrik a zárkából, átveszi Tomica kezéből a fegyvert — aki történetesen éppen Kiss Ferencel együtt állt őrt — és neki ront. Társával együtt egy pillanat alatt kicsavarta Kiss Ferenc kezéből is a puskát, de az még leadott egy riasztó lövést. A cseh őrség kirohant, de amint meglátta Ledánt kezében puskával, elmenekült az őrségszobába és még az ajtót is magára zárta. Kiss Ferenc pedig egymaga, pusztá kézzel felvette a harcot a két fegyveres banditával. A harc kimenetele nem lehetett kétséges. Kiss Ferenc, a baktipusztai magyar fiú holtan maradt ott a börtön előtt. A banditákat elfogta a közben felvert helyőrség, mely körülállta az egész börtönépületet.

Mindezt pedig cseh lapok híradása alapján írjuk meg és csak kiegészíti ezt a magyar tragédiát, hogy a cseh lapok megtették Tomicát magyarnak és szenzációs híradásuk élére vastag, kiáltó ciceróval írták ki: „Egy áruló magyar katona gazsága“, Kiss Ferencnek pedig még a nevét is elhallgatták, ő csak mint „egy hős csehszlovák katona“ szerepelt. A felvidéki magyarság azonban vértanút nyert Kiss Ferencben, a baktipusztai magyar legényben. Koporsóját ezek várták Rimaszombatban, díszszázad kísérte a halottas menetet és külön kocsin szállították a koszorúkat. Mert ha élni nem is, de meghalni és temetni mindig tud a magyar.

Kiss Ferenc nem új típusa a magyarságnak, nem a felvidéki magyar lelkiségnek különös, sajátos produktuma. Ősmagyar típus, melyről már Ady megírta: „Bajban van a messze város, Gyürkőzni kell a halállal: Gyürkőzz, János, rohanj, János.“ Atavisztikus örökségek élednek újra borzadályt keltő következetességgel. Mert nem mindegy-e, hogy most cseh uniformisban cseh vezényszóra teljesít idegen szolgálatot haláltmegvető kötelességtudással az a magyar katona, aki — nem is olyan régen — osztrák mundérban német vezényszóra őrizte talán legjobb véreit ugyanazon olműzi börtönajtó előtt!? Nem így volt-e mindig, hogy „ez a mesebéli János a magyar faj személyesítője: akaratlan Erkölcs, kiműveletlen Erő, szolgaságra született Sámson, Ausztria átlyukadt harcvonalainak saját testével örök foltozója¹¹. Visszariadunk attól, hogy ezt a gondolatot új vonatkozásaiban végiggondoljuk. Pedig végig kell gondolnunk, ha nem is írunk róla. Évszázados mulasztások terhelnek bennünket, hogy ezt az Erkölcsöt non állítottuk a céltudatos nemzeti akarat szolgálatába, ezt az Erőt nem műveltük ki és ezt a Sámsonot nem tettük látóvá.

F.

A „HAZAFIAS HAZUGSÁG“ RENDSZERE ROMÁNIÁBAN.

A NEMZETEK SZÖVETSÉGÉNEK határozata, amelyet szeptember hó 21-én az erdélyi magyar optánsok ügyében hozott, a román sajtóban élénk és zajos vitaközlés tárgya volt. A kormányhoz közelálló lapok úgy tüntették fel, mint a román kormány páratlanul nagy győzelmét és a magyarok végleges vereségét. A pártoktól független vagy ellenzéki bukaresti

lapok közül egy-kettő e határozatban nem volt hajlandó felismerni sem a román kormány páratlanul nagy diadalát, sem a magyarok döntő és végleges vereségét. A román kormány félhivatalos lapja a „Viitorul“ (IX. 22.) e miatt ezeket a lapokat hevesen megtámadta és azon az alapon, hogy értesüléseiket két olyan nemzetközi távirati iroda közleményeiből merítették, amelyek szerinte magyar és német szolgálatban állanak, hazafiatlansággal vádolta meg.

Az egyik érdekéit lap, a „Guvántul“ (IX. 23.) e támadásra a román sajtóban ilyen esetekben szokásos hangnemben a következőképpen válaszolt:

„A „Viitorul“ felfogása az államérek szolgálatáról a „hazafias hazugság“. Ennek köszönheti Titulescu, hogy Londonban „a nagy hazug“ a neve. A „hazafias hazugság“ hiába való, miután könnyen le lehet leplezni s azonkívül még azt is követeli, hogy ne közöljék Romániával, ha a külföld a román kormány valamelyik tettét nem helyesli. E haszontalan „hazafias hazugság“ követeli, hogy külföldön kedvezőnek tüntessük fel az ország helyzetét még akkor is, amikor a külföld ismeri a valóságot. Nektünk nem ez a felfogásunk. Mi Bratianu Vintillának hagyjuk az efféle kijelentéseket: Románia a maga erejéből szánalta magát! Nálunk minden virágzó állapotban van. A jelenlegi parlament a választók akaratának a kifejezése! — Mi e helyett nyíltan megmondjuk: Románia helyzete nyomorúságos. Újraépítés tekintetében a szovjetet kivéve, mi vagyunk Európában a legutolsó ország és hogy a jelenlegi parlamentet umalopások segítségével választották meg! Bratianunak a „hazafias hazugság“ azt diktálja, hogy az országgal ilyeneket közöljön: a külföld neki kedvező kölcsönt ajánlott, de ő Visszautasította. Mi azonban közöljük az országgal* hogy Bratianu Vintilla hazudik, mert a külföld nekünk addig nem ad kölcsönt, amíg a liberális diktátor idegengyűlölő politikáját folytatjuk.“

A „hazafias hazugság“-ok igen jelentékeny szerepet játszottak abban a védekező eljárásban is, amelyet a román kormány és a román sajtópropaganda külföldön a magyar optások pörével kapcsolatban folytatott. Egyik ilyen gyakran alkalmazott „hazafias hazugság“ volt az is, hogy Erdélyben a román kormány elvette ugyan a magyar mágnások birtokai[^] de kiosztotta a magyar parasztok között és most a magyar kormány képviselője, Apponyi Genfben azt kérte a Nemzetek Szövetségétől, hogy megítélvén a magyar optások követeléseit, a román kormánnyal vétesse vissza a magyar parasztoktól e földeket s adassa oda megint a magyar mágnásoknak, hogy azokon a román kormány által szabad birtokosokká tett magyar parasztok tovább éljék százados nyomorúságos jobbágy-életüket.

Ilyen „hazafias hazugság“ az is, amellyel Titulescu különböző beszédekben többször és nem éppen hatás nélkül élt, hogy Erdélyben s általában az egész Romániában az agrárreformot a szociális igazságosság követelményeinek a legteljesebb mértékig megfelelően és a nélkül hajtották végre, hogy az osztó igazság megértésével a legcsekélyebb különbséget is tették volna a román és a magyar igényjogosultak között. E „hazafias hazugság“-ok közé tartozik Titulescunak az az állítása is, hogy a nagybirtoknak 95%-a ma is a magyarok kezében van és hogy ha az optások pörüket megnyernék, annak egyik következménye az lenne, hogy Románia d nem kerülhetné valamelyes szodális forradalom kitörését.

Arra az állításra, hogy az agrárreform végrehajtásában sem a kisajátítást szenvedő földbirtokosok, sem az igényjogosultak között nem okozott semmi különbséget az a körülmény, hogy románok, vagy magyarok voltak-e? — nem igen lehet határozottan tagadó vagy igenlő választ adni.

„Romániában teljes tájékozatlanság uralkodik a tekintetben, hogy mi is tulajdonképpen az agrárreform? — írja a „Dimineata“ (IX. 28.). — Nem ismerik annak hasznát. Nem tudják, hogy végrehajtásának minő általános eredményei vannak? Mindez elsősorban a hatóságok hibájából van így, mert ezek nem tartják kötelességüknek tájékoztatni az ország közvéleményét. Ellenkezően, gyanús igyekezettel titkolják a megfelelő adatokat. A romániai agrárreformról csak a legnagyobb nehézséggel lehet tájékozódni, mert a statisztikai adatokat egyáltalán nem teszik nyilvánossá.“

A „Dimineata“ ez állításának az agrárreform-statisztikát illető részébe nincs teljesen igaz. A román földművelési kormány utasítására az agrárreform végrehajtásával megbízott minisztériumi ügyosztály vezetője, M. Constantinescu 1925-ben „L'evolution de la propriété rurale et la réforme agraire en Roumanie“ cím alatt többszázoldalas könyvet írt, megtömvé bőséges statisztikai adatokkal. Egy évvel később, a hatalom éléről való távozással egyidejűen, a román kormány is beszámolt „Activitatea corporilor leginitoare si a guvemului de la Januárié 1922 pána la 27 Martié 1926“ című hivatalos kiadványában.

Mind a kettőben bőséges statisztikai adatok vannak az agrárreform végrehajtásának minden fázisára vonatkozóan. Csak az a baj, hogy e két hivatalos kiadvány statisztikai adatai között olyan ellenmondások és különbségek vannak, amelyek lehetetlenné teszik éppen a legkényesebb kérdéseket illetően a való igazság megállapítását.

A Constantinescu-féle hivatalos jellegű könyv azt mondja, hogy az igényjogosultak közül a maga törvényes járulékát megkapta 64,173 kisebbségi igényjogosult szemben a 177,946 román igényjogosulttal. A kormány említett jelentése szerint pedig összesen 88.379 más nemzetiségű kapott volna földet szemben a 246,950 románnal. A genfi vitatkozás alkalmával Titulescu állandóan azt hangoztatta, hogy 87,000 magyar igényjogosult kapott földet. Van még egy másik hivatalos statisztika is, amelyet Qpaianu földművelésügyi államtitkár tett közzé. Ebben a fennebbi adatok már nem az igényjogosultak számát tüntetik fel, hanem a nekik juttatott földek hektárjait. Ez adatok szerint a magyarok kaptak volna 36.484 hektárt, a szászok és a németek 20,643, a többi nemzetiségűek: szerbek, rutének, tótok stb. 9,947-et. Összesen tehát 67,074 hektárt. Magyar részről Gyárfás Elemér is ennyit mutatott ki az 1925. „Pásztortüz Almanach“ 170. és következő lapján a rendelkezésére álló hivatalos statisztikai adatok alapján, csakhogy ő nem hektárokból, hanem az Erdélyben használatos holdakban.

A legnagyobb gyöngédség mellett sem lehet az erdélyi Magyar Pártot a mulasztás vádja alól felmenteni azért, hogy elmulasztotta pontos statisztikai adatok gyűjtésével ellenőrizni, hogy miként hajtották és hajtják végre a román kormány közegei az erdélyi magyar birtokosságot igazán a bőréig, sőt a húsáig menően érdeklő agrárreformot. Másban magyarázatát a mulasztásnak nem igen lehet találni, mint abban, az egyeseknél esetleg indítékul szolgáló szubjektív felfogásban, amelyre a „Cuvântul“ (IX. 28.) főszerkesztője, Enacoviri, polemizálva az őt támadó „Viitomi“-lal e szavakkal mutatott rá:

„Nem szükséges, hogy az agrárreform végrehajtásának mikéntjét illetően a magyarok és a románok között fennforgó egyenlőtlenséget keressük, mert megtaláljuk ez egyenlőtlenséget a között a magyar birtokos között is, aki le tudja kötelezni Constantinescu minisztert és a között, aki nem tudta ennek módját megtalálni.“

Romániában egy igen érdemes tudományos munkásságot kifejtő „Társadalomtudományi Társaság“ működik. Ennek Kolozsváron egy fiókja van, amely „Sodetatea de Máine“ címmel jól szerkesztett folyóiratot ad ki. E folyóirat szerkesztője, Jón Clopotel szeptember elején Bihar megye román értelmiségének tagjaival ankétet tartott abban a tárgyban, hogy a megye havasi vidékein miként hajtották végre az agrárreformot és hogy az a szegény hegyvidéki lakosságra minő hatással volt? — A „Societatea de Maine“ című folyóirat f. évi szeptember 25. számában közzétette az ankét tárgyilagosa megállapításait s a maga részéről az agrárreform végrehajtását Biharban a következő szavakkal jellemezte:

„De mivé lett az agrárreform Biharban?—Széleskörű szegyenletes panamává. Hazugsággá. Kiszámított csalássá és szemtelen spekulációvá. Hihetetlen, de az

agrárreform Biharban a becsstelen kezekben teljesen kompromitálttá, meghamisítottá és annyira zavarossá lett, hogy évek során át sem tudja senki lebonyolítani, mivel ezek a területek fejős tehénné lettek az agronomok, az agrártanácsosok, az inspektorok és a fellebbvalóiktól protezsáltak számára. A kihalított parcellák rendeltetése szakadatlanul változott és a parasztokat állandóan dézsmálták, azzal fenyegetvén őket, hogy el fogják vámi töltek a birtokukba adott parcellákat. Az általános bizonytalanság érzése kínozza ezeket a becsületes lelkeket, akik olyan erősen hittek az agrártörvény betűiben. Okiratok és a helyszínen megállapított adatok alapján egész határozottsággal állíthatjuk, hogy Biharban az agrárreformot rendszeresen szabotálták maguk a törvény végrehajtói. Az ex-lex állapotok, a végrehajtás állandó halogatása, kiszámíthatatlan nagyságú alkalmat adtak az inkorrekt tisztviselőknak, hogy mellékes utakon kövér jutalmakat zsaroljanak ki. A törvénytelenségeknek láncolata ezt a jó, szelíd és lemondó bihari népet vezető értelmiségével együtt végtelenül elkésérette, mert látja, hogy tehetetlen szemben az agrárreform e parazitaival, mindenható ösztöndíjsaival és állandó szerencsétlenség okozóival.“

Jón Cloptel e megállapítását Erdély más megyéire vonatkozóan is több, sőt hivatalos személy nyilatkozata is megerősíti. A többi között Calutin, Kolozs megye volt Averscu-párti prefektusa a múltév nyarán megvizsgálván helyszínen szerzett tapasztalatok segítségével is az eléje terjesztett agrársérelmeket, hivatalos felelősségének tudatában a következően nyilatkozott:

„Az egész Kolos megye nem más, mint vérző agrársérelem. A kisajátításokat a legtöbb helyen csak papiroson hajtották végre. Számátalan igazságtalan kisajátítás történt, de a károsultak a törvény rendelkezésének ellenére sem kaptak semmi kárpótlást az állami tartalékföldről. Nem áll utolsó helyen a fálvak együttes sérelme sem. A legelő- és erdőkiosztásokat aránytalanul hajtották végre. Nehány falu előnyben részesült más fálvak hátrányára s ezek az igazságtalanságok az állandó viszálykodás magvát hintették el.“

Román hivatalos statisztikai adatok szerint 5,461,200 holdra rúgott Erdélyben a kisajátítandó terület. Ebből tényleg kisajátítottak 2,746,800 holdat, amelyből erdő 1,186,500 hold, szántó, rét, legelő és termékeny terület pedig 1,560,000 hold. Ebből összesen kiosztottak 253,000 hold szántót és kaszálót, 130,000 hold erdőt, legelőt és építkezési telket, 120,000 hold pedig a községék birtokába ment át. A kiosztott földek e szerint a kisajátítottak egyötöd részére sem rúgnak. Ezenkívül 90,000 holdat kaptak az egyházak és iskolák, 80,000 holdat pedig a nyugati határmenti megyék területén román nemzetiségű lakosság betelepítésére tartottak fenn. Felosztatlanul kiadtak 640,000 hold mezőgazdasági művelésre alkalmas földet. 925,000 holdat pedig, mint állami tartalékföldet kezelnek. Az egészből az a legérdekesebb, hogy körülbelül 500,000 holdról nem lehet megállapítani, hogy mely kategóriába osztott, illetőleg hova lett?

A kiosztott földek alig rúgnak a kisajátított területnek egyötödére. Az a kérdés, hogy a hivatalos statisztikák szerint az igényjogosultak közül hányan kaptak földet és hányan non?

A román kormány idézett jelentése szerint összesen 530,694 földigénylő volt s azok közül földet kapott kerék számban 180,000 román és 88,000 más nemzetiségű. Összesen 268,000 igényjogosult. Éppen fele az igényjogosultaknak.

Ez az egyik körülmény, amely megmagyarázza, hogy a román parasztság elégedetlen a földbirtokreform végrehajtásával.

„Régóta ismeretes — írta Mihaileanu tanár a „Convorbiri Literare“ rfnri tudományos folyóiratban (1924. VIII.), hogy országunkban az 1,400,000 igényjogosultból 400,000 birtokosnál nem lehetett többet birtokba juttatni. Elhíheti-e valaki, hogy az a számtalan paraszt, akinek e kisajátítás után sem jutott föld, nyugton marad?“

A román parasztság elégedetlenségét és elkésérését az is fokozza, hogy a román közvéleményben általánosan uralkodó meggyőződés szerint

a kiosztott földeknek körülbelül 50%-át nem az igényjogosult parasztok kapták meg, hanem mások.

„Ha majd egyszer az ország helyzete az új birtokrendszer alapján kialakul, biztosan megállapítható lesz, hogy a kisajátítás egyáltalán nem célzott mentői nagyobb számú szegénysorsú paraszt földhöz juttatását, hanem arra törekedett, hogy egy kapitalista burzsoáziát teremtsen. Csak így magyarázható meg, hogy a földművelő parasztság helyébe új földművesosztály bukkant fel, amelynek tagjai ügyvédekből, orvosokból, tanárokból, tanítókból, papokból, tisztviselőkből, mérnökökből, gépészekből, gabonakereskedőkből, kupeczekből stb. állanak. Olyan egyénekből, akiknek semmi köztük sincs a földműveléshez, a falusi élthez, vagy az állattenyésztéshez.“

Írta az erdélyi román nemzeti párt főlhivatalos lapja, a „Románia“ 1925. december 11. számában.

Van még az agrárreformnak egy másik alkotása is, amely a földhöz nem juttatott román parasztok elégedetlenségét állandóan táplálja. Ez a parasztoktól állami tartalékföldek neve alatt elvont 925,000 holdnyi kisajátított terület, amelyet túlnyomó részben azok az egyének kezelnek bérben, akik a „Románia“ által jellemzett új földbirtokos osztály tagjai. Mikor a parasztok e birtokokban ez egyéneket látják rendelkezni, mint sajátjukban, ha nem is jogos tulajdonuktól megraboltaknak, de legalább is kijátszottaknak érzik magukat. Erős és szenvedélyes gyűlölettel s irigységgel tekintenek a román értelmiség e szerencsésebb tagjaira. Ezért nem éppen megokolatlanul mondotta Goricu képviselő 1924. október 28-án tartott parlamenti beszédében, hogy az „agrárreform végrehajtó közegei a népet belekergetik a reménytelenség sötét éjszakájába s a parasztok szemeiben forradalmi villámokat idéztek elő“.

Ha a román parasztság meg fogja esetleg ismételni azt a véres lázadást, amelyet Avarescu tábornoknak 11,000 paraszt lelövetésével sikerült 1907-ben elnyomnia, akkor annak indító oka az agrárreform végrehajtásával kapcsolatos visszaélések halmaza lesz. Ez az igazság. Mikor Titulescu a Nemzetek Szövetségének igen tiszteletre méltó gyülekezetében azt mondja, hogy az erdélyi román parasztságot valóságosan forradalomba kergetné, ha valamely nemzetközi fórum Romániát arra kötelezné, hogy annak a 285 erdélyi magyar optánsnak, aki most kárpótlást követel kisajátított birtokaiért, fizesse meg becsületesen azoknak reális értékét, csak egyikét ismételteti a Romániában szokásos „hazafias hazugság“-oknak.

E folyóirat olvasóival a szerkesztő engedelmével szeretnők megismertetni azokat a körülményeket és okokat, amelyek a szociális igazságosság követelményeinek állítólagos szigorú szemmeltartásával végrehajtott agrárreform után is esetleg arra kényszeríthetik a román parasztságot, hogy megismételje az 1907-i agrárlázadást. Szeretnők megismertetni, hogy miként készítik elő ezt a reform végrehajtásával megbízott agropomok, az állami tartalékföldek kezelése, a telepítéssel kapcsolatos visszaélések és az az egyenlő elbánás, amelyből a román parasztnak éppen olyan bőséges rész jutott, mint annak a magyar birtokosnak, kinek, a Romániában szokásos, egyenlő bánásmódot követve, birtokát elvették.

JANCSÓ BENEDEK.

FIGYELŐ

ZICHY MIHÁLY CENTENÁRIUMA.

EBBEN a hónapban volt 100 éve annak, hogy Zichy Mihály „elindult földi utazására“. Egy somogyi faluból, ősi, puritán nemesi házból indult el és Szentpétervárt, egy keleti szőnyegekkel, fegyverekkel és ezer más művészi holmival megrakott, fényes otthonban végezte be vándorlását. A hosszú úton, amely e két állomás közé esik, élete nem volt más, mint bolyongás a nagyvilágban, profánul szólva hálás filmanyag, amelyből a 40-es évekbeli Bécs művészeti életétől kezdve egészen a cári vadászatokig sok hatásos képet lehetne felvonultatni. Kicsiny és művészeti tekintetben elmaradt népek nagytehetségű fiainak sorsa volt ez akkor, azoké, akik úgy érezték, hogy tehetségük fejlesztésére és gyümölcsötztetésére több alkalom van hazájukon kívül. A Chopinok és liszt Ferencek sorsa, akikkel Zichynk egyébként is rokon jelenség némiképen. Lendületes, szellemes és szenvedélyes világfiak, ismert és ünnepeelt hősei Európa nagy szalonjainak, az élet és a művészet romantikusai.

Szemben áll velük a Ferenczy Istvánok és Barabások típusa, vagyis azoké a művészeké, akik vándoréveik lejártával az itthoni életbe tértek vissza. Az ő tehetségük szerényebb volt, méretei elfértek a hazai határok között, s ami lendületet ifjúkori vándorútjukról magukkal hoztak, azt is lehűté kissé az itthoni környezet. Művészi egyéniségük kifejlesztéséhez ösztönzést bizony nem találták az akkori Magyarországon, de találtak valami mást: az egyéni élet körén felülemelkedő hivatást, a magyar művészeti élet megindításának és munkálásának hivatását. Volt, aki a feladat tudatos átérzése nélkül, pusztán munkája végzésével szolgálta ezt a küldetést, s volt, aki a feladat teljes tudatában és a programúvilágos kitűzésével szentelte magát az ügynek (Ferenczy István). Ám azok is, emezek is részesei lettek a magyar közművelődés küzdelmes életének, munkájukat másokéhoz kapcsolták, s lassanként szerény helyet vívtak ki a képzőművészetnek a nemzet szellemi életében. Hogy a politika és az irodalom nagyjainak csak lelkesedésben s nem egyszersmind tehetségben voltak méltó társai, azt nem írhatjuk erkölcsi számlájuk rovására, s tisztességgel igyekeztük hálával illik emlékeznünk.

Ez a két típus még sokáig, jóval túl a század derekán uralkodó maradt a XIX. század magyar képzőművészetében. Az itthon élő magyar művész típusa, akit művészeti tekintetben fejletlen társadalmunk szükségleteinek szolgálata megakasztott szárnyai szabad kibontásában, s másfelől a külföldre származott művészé, aki szerencsésebb művészi környezetbe jutott és így teljesebben fejthette ki tehetségét, de akinek cserében fel kellett áldoznia a nemzet szellemi életével való elevon és közvetlen kapcsolat. Tragikus alternatíva, amelynek súlyosságát fokozottan érezzük akkor, ha olyan ragyogó tehetségről van szó, amilyen Zichy Mihály volt. Ő volt az első nagyobbszerű művészi jelenség, aki a múlt században magyar földön felbukkant, — első hírnöke azoknak a többieknek, akik képzőművészetünknek ebben a nagy századában eljövendők voltak. A bécsi

iskola szelíden érzelmes, polgári romanticizmusának langyos levegőjében, amely hozzánk is átáramlott, szinte elképesztően hat az a magas és merész hang, melyet Zichy mindjárt első munkáiban megütött. Gondoljunk csak a Mentőcsolnak-ra, amelyet 1847-ben, tehát 20 éves korában festett. Mennyire más ez, mint Pest és Bécs akkori rendes termelése, szándékban és elgondolásban mennyire túljár a 40-es évekbeli bécsi iskola célzatain, s mennyivel inkább rokon a francia romanticizmus mestereinek, különösen Delacroix-nak szenvedélyes és szabad szellemével! Ebben a képben, mely olyan dacos ellentétben van a művész miljöjének érzésvilágával, már világosan jelentkezik Zichynek fölényes és független szelleme, azé a Zichyé, aki a cár környezetében ecsetével a zsarnokság és háború ellen lázított. (Igaz, hogy nem nagy hasznára művészetének, mert kissé dilettánszű filozófiáját propagáló tableau-i sikerültek a legkevésbé.)

Így indult meg útján az ifjú Zichy, már első lépéseinél is sejtetne, hogy bátran és dacosan fog magas csúcsok felé haladni. A csúcsokra fel is jutott. Nem abban az irányban ugyan, amelybe a Mentőcsolnak festői romanticizmusa mutatott, — a festő ugyanis később messze elmaradt az az elbűvölően szellemes és fölényes rajzolóművész mögött — azonban ez Zichy művészi jelentőségének csak szabásán változtat, s nem egyszerűsít. Ám haladtában ő mindinkább távolodott tőlünk — nem emberi érzésében, amely mindvégig lángoló maradt hazája iránt, hanem élete és működése színhelyét tekintve: Párizs, London, Szentpétervár fogva tartották haláláig. Vájjon érheti-e szemrehányás a miatt, hogy annak idején hazája helyett idegenbe vette útját? Vájjon azért, hogy a hazai élet elvesztette az ő nagyszabású és lelkes egyéniségét, amely természetes központja és vezére lett volna művészi törekvéseinknek, kárpótolhat-e az a nyereség, amelyre ő tett szert azzal, hogy egyénisége így teljesebben és szabadabban fejlődhetett ki? Nehéz felelni. Van példa, amely legalább is óvatosságra int: Szinyei példája, aki München elhagyása után hazajött és aztán hosszú időre elnémult, amiben bizonyára része volt az itthoni környezetnek. Mi azt hisszük, hogy nem szabad zúgolódnunk. Kegyeletünk a képzőművészet szerény hazai úttörői iránt és hódolatunk Zichy fényes szelleme előtt, jól megférnek egymás mellett. Születésének százéves fordulóján szemrehányás helyett inkább illik megköszönnünk azt, amit adott nekünk: a fényt, amely dicsőségéből reánk esett, áldozatra és szolgálatra mindig kész, tüzes magyarságát s nem utolsó sorban azt a kongeniális munkát, amelyet nagy költőink illusztrálásával végzett s amelybe tehetségének legjavát fektette.

PETROVICS ELEK.

A PALÉOLOGUE-FÉLE JEGYZŐKÖNYV ÉS AZ 1920. ÉVI MAGYAR—FRANCIA TÁRGYALÁSOK.

SEMMI SEM mutatja jobban, milyen érzékenyen reagál a magyar közvélemény mindenre, ami a trianoni helyzettel és főleg ennek a helyzetnek a megváltoztatásával összefügg, mint az elmúlt napokban annyit vitatott „Paléologue-jegyzőkönyv“ ügye. Ebben az érzékenységekben benne vibrál Trianon monstruózus igazságtalanságának folyton élő tudata és az a meggyőződés, hogy a jelenlegi helyzetet lehetetlen fenntartani. Az állandó várakozás lélekállapotának pedig szinte természetes következménye az a különös könnyenhipés, amely nálunk mindjárt jelentkezik, mihelyt Trianon megváltoztatásáról van szó.

Már a nemzeti lélek sajátos megnyilvánulásának szempontjából is érdemes figyelemmel kíséreni, mi volt a jegyzőkönyv közzétételének hatása közvéleményünkre.

Előáll valaki és hivatkozik arra, hogy egy 1920. évi *április* 15-én kelt okmány van a birtokában, amelyben a francia külügyminisztérium akkori vezetője az abban az időben még — legalább formálisan — nem végleges trianoni határok helyett felkínálta volna a magyar kormánynak az új határokon túl eső magyarlakta területeket és ezzel együtt Franciaország katonai és gazdasági szövetségét.

Egyik napilap közli az okmány szövegét és a magyar-francia szövetségi szerződés terve mögé odarajzolja azt a veszélyt, amelyet 1920. *július* havában a szovjet seregek megjelenése Varsó alatt jelentett és amely Lengyelország vereségének esetében egész Európát fenyegette volna. íme a magyarázat: „Franciaország azért fordult Magyarországhoz a magyar területek visszaadására alapított szövetségi és katonai szerződés tervével, mert a bolsevik veszedelemmel szemben nem számíthatott a belső viszonyaiban zilált Romániára és a félig már bolsevizált Csehországra, amely Szovjetország ellen nemcsak semmiféle háborús akcióra, de még arra sem volt hajlandó, hogy területén átengedje a Lengyelországnak szánt muniációt.“

Jegyezzük meg mindjárt, hogy a szovjet ellenében kívánt katonai támogatásról — amely pedig állítólag a megegyezés leglényegesebb eleme lett volna — magában a jegyzőkönyvben egyáltalában nincsen szó. Emlékezzünk arra is, hogy a lengyelek kezdetben nagyon is diadalmas támadása Szovjetország ellen csak napokkal a jegyzőkönyv kelte után indult meg, úgyhogy ebben az időpontban a bolsevista invázió veszedelmétől még senki sem félt.

De ki törődött a jegyzőkönyv szövegével és a régen elmúlt történeti tényekkel!

A magyar fantázia most is, megint elszállt, ezúttal a múlt felé; elsiratta a könnyelműen eljátszott lehetőségeket, felemlgette, hogy mi minden következhetett volna, ha nem mulasztottuk volna el gyámoltalanul azt, amivel a sors megkínált. De más oldalról a Trianon nevére varázsütésként jelentkező nemzeti érzékenységgel rögtön párosult a politikai szenvedély is. Ezúttal a baloldal követelte a felelősség tisztázását Trianonért és a felajánlott lehetőségek elszalasztásáért s nemcsak vádat emelt az 1920. évi magyar politika vezetői ellen, de mindjárt ítéletet is hozott felettük.

Magával a jegyzőkönyvvel, hitelességének és jelentőségének kérdésével, az 1920. évi magyar-francia tárgyalások lehető, vagy valószínű céljaival senki sem törődött. Pedig talán természetesebb lett volna, ha mindenekelőtt is a jegyzőkönyv szövegét vették volna alaposabb vizsgálat alá.

Ez a jegyzőkönyv tartalma szerint három részből áll. Egy bevezetés-félelőből, amelyben arról van szó, hogy „a tervbevett megbeszélések során a kizárólag Magyarországot és szomszédait közvetlenül érdeklő kérdéseket kellene egy megnyugtató és végleges béke érdekében rendezni“.

A jegyzőkönyv itt külön is hangsúlyozza, hogy „tárgyát kizárólag a szomszédos államok sajátos és közvetlen érdekeinek rendezésére vonatkozó javaslatok alkotják“. („La présente ne peut avoir d'autre objet, que des propositions concernant le règlement des intérêts spédaux et immédiats des pays limitrophes“)

Ezután a bevezetésféle után a Magyarország és Románia között tisztázásra váró kérdések tárgyalásának alapelveit foglalja össze a jegyzőkönyv, még pedig külön a nemzeti és politikai, és külön a gazdasági alapelveket. Az ú. n. nemzeti és politikai alapelvek a határok kiigazítására, egyes területeken a népszavazás elrendelésére, más területeken az autonómia biztosítására és egyes közigazgatási intézkedések foganatosítására vonatkoznak. A gazdasági szempontból rendezést igénylő kérdések sorában a román

megszálló csapatok által elvitt anyagok visszaadásáról, a kereskedelmi forgalom, a közlekedés, stb. szabadságának rendezéséről, vízügyi, pénzügyi kérdésekről, valamint a máramarosi sóbányák használatának biztosításáról van szó.

Egy további, jelentékenyen rövidebb rész a Magyarország és Csehszlovákia, illetőleg Jugoszlávia között létesítendő megegyezés alapelveire vonatkozik. De ebben a tekintetben a jegyzőkönyv csak annyit mond, hogy a határok kijelölésének kérdésével az érdekelt államokból alakított külön bizottság foglalkozék a francia kormány képviselőjének elnöklete alatt.

Befejezésként a jegyzőkönyv megállapítja, hogy a fent körvonalazott tervek végrehajtása a magyar és francia kormányok megegyező nyilatkozatai útján történjék (?) és azzal záródik, hogy magát ezt a jegyzőkönyvet — amelyben pedig a fentiek szerint kifejezetten csak javaslatokról és tárgyalási alapelvekről van szó — a magyar nemzetgyűlés ratifikálása alá kell bocsátani és hogy a francia kormány csak a ratifikáció megtörténte után foglalkozék a tervek végrehajtásával.

Ezután következnek Maurice Paléologue-nak, a francia külügyminisztérium akkori vezetőjének és Sir Francis Barker-nek, a Vickers-féle angol hadianyaggyár megbízottjának egyelőre még mindig kétes hitelességű aláírásai, amelyekről nehezen lehet megérteni, hogyan és miért kerültek egymás mellé.

A jegyzőkönyv közzététele után hivatalos helyről mindjárt megállapították, hogy Magyarország és Franciaország között 1920. tavaszán tényleg komoly tárgyalások folytak és hogy ezeken tényleg a trianoni szerződés területi rendelkezéseinek igazságtalanságairól és ez igazságtalanságok reparálásának lehetőségeiről volt szó.

A közölt jegyzőkönyv tartalma tehát — már ami az igazságtalanságok orvoslására vonatkozó alapelveket és javaslatokat illeti — nem volt valószínűtlen. Érthetatlenné és valószínűtlenné csupán a közölt szöveg befejező része tette, amelynek alapján a jegyzőkönyvet tényleg szövetségi ajánlatnak lehet minősíteni, de olyan ajánlatnak, amelynek tárgya, az egymással szövetségre lépő államok kölcsönös érdekeinek körén kívül esik és amely az abban közvetlenül érdekelt, de a szerződésben részt nem vevő többi államokkal még külön várna rendezésre. Az ilyen szerződés és az ilyen alapon létrejövő szövetség, ha nem merőben érthetetlen, mindenesetre teljesen egyedülálló. Hiszen a politikában csak a kölcsönös érdekek alapján és a „do ut des“ elvén felépülő megegyezéseknek szoktak — s csupán ezeknek is lehet — realitást tulajdonítani.

Mondottuk már, hogy a jegyzőkönyv keltének időpontjában, azaz 1920. április 15-én, de még ezután hónapokig semmi sem tette szükségessé, hogy Franciaország valahol katonai szövetséget keressen. És amikor jóval később, július vége felé a szovjet invázió veszedelme tényleg hirtelen felrémlett, ettől az időponttól a veszély végleges elhárításáig: augusztus 20-ig olyan rövid idő telt el, amelyen belül a magyar katonai segítség biztosításának nemcsak politikai előkészületeit nem lehetett volna végrehajtani, de teljességgel lehetetlen lett volna lábraállítani és felvonultatni bármilyen tekintetbe vehető hadsereget. Ezt nyilván Franciaországban is tudták azok, akiknek az a mesterségük, hogy politikával foglalkozzanak.

A jegyzőkönyvnek mint szerződési ajánlatnak hitelességét tehát semmiképpen sem lehet azzal magyarázni, hogy Franciaországnak, Európa akkor vitathatatlanul legerősebb politikai és katonai hatalmának, *katonai* szempontból lett volna Magyarországra szüksége és hogy ez indította volna arra, hogy a békeszerződés félredobásával, és a háború előtt és alatt kötött

szövetségek megtörésével, a forradalmak és idegen megszállás szenvedéseit“ bőí még alig feltápászokló Magyarország szövetségét keresse.

Mi lehetett hát akkor a magyar-francia tárgyalások alapja? Ennek valószínű megállapításához igazán elég, ha újra beleéljük magunkat a háborút követő évek politikai és erőviszonyaiba és ha nem a *mai*, hanem az *akkori* idők szemszögén át nézzük a magyar-francia tárgyalások motívumait és lehetőségeit.

Ne feledkezzünk meg arról, hogy hét évvel ezelőtt folyt tárgyalásokról van szó, amikor azok, akik a háború befejezéséből a lehető legnagyobb előnyt akarták a maguk részére biztosítani, — egymás között is keservesen végigharcolt rivalizálások nehézségein át — végre eljutottak a területi viszonyok olyan „rendezéséhez“, amit a trianoni békeszerződés jelent. Ne feledkezzünk meg arról, hogy Franciaország még a háború alatt keletkezett politikai obligádókkal a legkülönbözőbb irányokban le volt kötve és ha ezt tekintetbe vesszük, minden józanul gondolkodó ember előtt mindjárt világos lesz az is, hogy Franciaország számára — még ha akarta volna is — abban az időpontban egyenesen lehetetlen volt a békeszerződést félredobni és egyoldalulag új területi rendezést állítani az érdekeltet osztozkodásának helyébe.

Szó lehetett azonban arról, hogy Franciaországban egyes tényezők már akkor felismerték, hogy ha Középeurópa helyzete úgy állandósulna, ahogyan azt a békeszerződések állapítják meg, akkor ebben a helyzetben a középeurópai népek békés együttélésére aligha lehet számítani. A nyilván*: való igazságtalanságok okozta mély elkeseredés az egyik oldalon, az aránytalanul kiszabott és egyensúly-helyzetben fenn nem tartható előnyök a másik oldalon, elkerülhetetlenül folytonos sürölódásokhoz és az európai béke állandó nyugtalanításához kell hogy vezessenek.

Ennek a józan belátása talán a magyar érvelés hatása alatt, talán önállóan bizonyos francia tényezőkben azt a gondolatot érlelhette meg, hogy egy olyan politika alapjait kellene megvetni, amelynek rendjén *francia vezetés és francia befolyás* alatt ki lehetne egyenlíteni a dunai államok közötti ellentéteket. Talán azt is felismerték, hogy ehhez mindenekelőtt ki kellene engesztelni azt a népet, amelyet a békeszerződés legelemibb életfeltételeiben, nemzeti méltóságában és büszkeségében sértett meg.

Ennek a politikának a végrehajtásához a francia elgondolás szerint egy ú. n. gazdasági penetrádó nyújtott volna alkalmas eszközöket. A terv tehát az lehetett: megkísérelni a magyarság kiengesztelését, vagy legalább is jogos reményt kelteni benne, hogy az igazságtalanságok bizonyos fokú orvoslására számíthat és ezzel a háborús állapot megszüntetésének érdekében megkönnyíteni számára a békeszerződés aláírását; a másik oldalon pedig megkezdeni a gazdasági penetrációtervének végrehajtását, mindenekelőtt is a Duna völgyében centrális helyzetet elfoglaló Magyarország vasúthálózatának valamilyen formájú kézbevételeivel.

Ebben az új politikában a franciák érdeke, törekvése az volt, hogy Magyarország gazdasági életére minél nagyobb befolyást nyerjenek. A magyar érdek viszont azt kívánta, hogy az óhajtott gazdasági befolyásra csak akkor engedjen teret, ha francia részről nemcsak a trianoni békeszerződésnek legalább későbbi megváltoztatására nyitnak utat és lehetőséget, hanem azt is biztosítják, hogy a megnyitott úton át tényleg reális eredményekhez fogunk jutni.

Mielőtt a valóságos alkut a gazdasági előnyök és az ezekért kívánt politikai garanciák felett meg lehetett kezdeni, a magyar kormánynak az volt a kötelessége, hogy előzetesen, azaz még a békefeltételek aláírása előtt biztosítsa a békeszerződés megváltoztatásának lehetőségét. A magyar kor-

mány megbízottai ennek a feladatnak az 1920. évi tavaszi tárgyalások során teljes sikerrel meg is feleltek. Tárgyalásaik sikeres eredménye ott van a szövetséges és társult hatalmak nevében a francia kormány elnöke által aláírt „kísérőlevélben“, amely a határok néprajzi és gazdasági szempontok alapján való megváltoztatásának lehetőségét elismeri. A magyar kormány kifejezetten csak a Millerand-féle kísérőlevélben foglalt ígéret hatása alatt határozta el magát a békeszerződés aláírására, ami azt jelenti, hogy a kísérőlevélben foglaltak méltányos betartásának feltételétől függ bizonyos fokig magának a békeszerződésnek érvénye.

Kérdés már most, hogy a magyar-francia tárgyalások e jelentős eredménye után mi volt az, amin a további tárgyalások később mégis megszakadtak.

Erre nézve gróf Bethlen István miniszterelnök — akinek az akkori tárgyalásokban is előkelő szerepe volt — a következőket mondja abban a nyilatkozatában, amellyel a Paléologue-jegyzőkönyv vitáját szerencsés kézzel lezárta.

„Abban nincsen semmi kétség, hogy a francia tényezők is szintén kívánták“ ... közös terveink megvalósítását.

„Bizonyos az is, hogy a békeszerződés súlyos igazságtalanságait is felismerték. A kérdés azonban az volt, vajjon az akkori politikai helyzetben és annak remélhető további kialakulásában el lehetett-e várni azt, hogy a felvetett tervek a mi javunkra rövid, vagy akár csak belátható időn belül gyakorlatilag valóra válthatók lesznek. Erre nézve kért és várt az akkori magyar kormány súlyos felelősségének tudatában komoly előzetes garanciát, amely nélkül az ország közvéleményével nem lehetett volna elfogadtatni azt, hogy közgazdasági életünk számára felbecsülhetetlen értéket jelentő vasútvonalaink kezelésében idegen befolyás érvényesüljön. Ilyen garancia biztosítása akkor, sajnos, nem sikerült. Nem mintha a francia tényezőkben nem lett volna meg a jószándék, mert — ismétlem — ennek kifejezése komoly fonnák között tényleg megtörtént. De csak a jószándéké és csak az őszinteségé. A tervezett politikai koncepció gyakorlati valóraváltásának garanciái elmaradtak. Ez a magyarázata a tárgyalások megfeneklésének és nem az, mintha az eredmény elmaradásáért magyar politikai tényezőkre hárulna bármily felelősség.“

Nyilvánvaló, hogy a kívánt garancia, amelyre gróf Bethlen István céloz, azoknak az eszközöknek szabatos megjelölésében és politikai biztosításában állott volna, amelyek révén a szomszéd államokat tényleg rá lehetett volna bírni arra, hogy legalább a trianoni Magyarországgal összefüggő magyarlakta területek visszakerüljenek oda, ahová jog, igazság és méltányosság szerint tartoznak.

Akármi volt is az oka a kívánt és számunkra nélkülözhetetlen garancia elmaradásának, a tárgyalások eredményeként megmaradt a Millerand-féle kísérőlevél, amelynek erkölcsi és jogi értékén nem változtat az, hogy az abban foglalt ígéretet utóbb nem tartották meg. Hogy a trianoni határok néprajzilag és gazdaságilag mennyire igazságtalanok, azt a Rothermere-féle akció megindulása óta nem is igen kell már bizonyítani. A határmegállapítás merőben technikai lebonyolításával tehát semmiképen sem konszumálódott a kísérőlevélben foglalt ígéret.

A kísérőlevél erkölcsi és jogi értéke ma is változatlan. Jelentősége abban rejlik, hogy — amint a miniszterelnök azt nyilatkozatában megállapította — azzal már 1920-ban és éppen francia részről adtak nekünk erkölcsi jogalapot arra, hogy megfelelő időpontban az igazság alkalmazását követeljük.

(—SSY.)

KOCSIZÁS A MEZŐSÉGEN.¹

E GY NÉGYLOVAS kocsi halad a mezősámsondi úton Nagyölyves felé.

Ketten ülnek a kis homokfutó kocsiban. A fiatal Bethlen István és bononun direktora, az öreg Jeney Lajos. Hepe-hupás kanyargós út vezet fel a dombokra, melyeknek az aljában kis falucskák húzódnak meg. Új dombok és megint új faluk. Ez a Mezőség. Sehol egy kis erdő vagy bokros csiheres. Órákig halad a kocsi és mindig ugyanaz a határtalan és szomorú egyformasága a tájnak. Egyik falu lakója sem látja a másik falut, dombok és völgyek szakadatlan változata követi egymást. Mindig ugyanaz a kép.

Ha igaz az, hogy a föld, az éghajlat, a geológia és természeti törvényei befolyásolják az ember életét, a „Mezőség“ e tekintetben külön méltatást igényel.

Ott terül el Erdély közepében, Kolozs, Maros-Torda, Torda-Aranyos megyékben. Szétszórt kis oláh falvak füstölgő kéményei fogadják az utast. Magyar szót csak elvétve lehet hallani. Pedig a tizenhatodik századig itt a magyarság volt többségben. Most már a kis udvarházakba, egy-két kastélyba szorult vissza. Itt írogatott Kemény Zsigmond, itt szötte romantikus históriái fonalát Jósika Miklós. A Mezőség volt Erdély vezető társadalmának a szíve és az agya. Itt születtek meg az erdélyi politika apró ravaszágai az abszolutizmus korában. Itt adták tovább a hírt az 1853. évi összeesküvésről, melynek vértanúi, Török, Gálffy és Horváth ott pihennek a marosvásárhelyi postaréten. Itt utasították vissza a nagyszebeni országgyűlés meghívóját Bethlen János, Kemény Dénes és velük az egész erdélyi magyarság.

Ma oláh községekkel van tele, bár itt-ott még magyar szigetekcskék maradtak fenn rajta. Minden faluban két-három nemesi kúria. Némelyik kidőlt kerítésével kopottan úgy néz ki, mintha kihalt volna.

Lassú füst üli meg a levegőt a házak között, tőzeg, száraz kukorica-csutka tüzétől ered. Ez a „mezőségi kőszén“.

Valami megkapó, melankólikus kép ez, melyben benne van a magyarság ezeréves vívódása e földön, földhözköttöttsége és magárahagyatottsága. Tengelyig süpped a kocsi a fekete sárba. Vasút nincs, a kolozsvári vonal elkanyarodott.

A nagy orosz puszták hangulatát a steppék utazói sokszor leírták már. De ez valami egészen más. Az erdélyi magyarság évezredes nehéz sorsa, törhetetlen akarata, igénytelen élete és szívós magyarsága mind itt van e völgyekben és dombokon.

Nem a magát kiélt kor képe ez, de a segítség nélkül, hangtalanul pusztulók levegője.

Itt terülnék d azok a középbirtokok, melyeket később Bethlen István oly szívósan védelmez a modern magyar alkotmányosság szabadelvű intézményei ellen. Ezeket hozza fél példakép az agrárvitákban Kolozsvárt és Szamosújvárt. Az akkori korszellem merőben ellenkező felfogás ez. Ezek — mondja Bethlen — a magyarság végső bástyái. Ezeket meg kell menteni, mert ezekben él „Erdély magyar szelleme“. A világkonjunktúra, az újkori kapitalizmus túlhajtásai kezdték ki a középbirtokot, melynek e földön történelmi szerepe van. „A magyar állam kötelessége a segítség, mert ezt az únió megkötésekor vállalta d. Az a fojtogató gyűrű, melyet a román paraszttömegek fontak a magyarság köré, csak az egész magyar állam erejével törhető szét. E célt kell hogy szolgálják a közigazgatás, gazdasági politika és végső fokban az állami politika is.“ E célok

¹ Mutatvány Sebess Dénesnek Bethlen Istvánról írt munkájából, mely Erdély levegőjét hozza ide közénk, akiket a trianoni határok elzártak onnan.

ma még csak tudatalatti ösztönök Bethlennél, amint hallgatagon figyeli az öreg igazgató előadását.

A nyugati országok káprázatos kék ege, napfénye, dús növényzete, fái és virágai helyett — felhők között bujkáló napfény, hűvös szellő, szegény falvak fogadják a fiatalembert, ki most érkezett meg angliai útjából. Egy-egy darócruhába öltözött nagyhangú oláh ember emeli meg báránybőr-süvegét az úri fogat láttán. Vasárnap van. A heti munkának megérdemelt pihenője. A fatornyú oláh templomok mellett sűrűen állanak a kálvinista fehérre meszelt tornyocskák is. Ilyenkor elő-előtűnik egy kúria tárva-nyitva tartott kapujával és előrerohanó, ugató nagy kuvaszaival.

— Pihennek ezek az oláhok üntig — mondja Jeney. — Százötvenhat böjtnapjuk van. Ezeket pontosan betartják. Nem esznek, de nem is dolgoznak. Élhetetlen nép.

— De sokan vannak!

Ez a megjegyzés csak úgy kiszalad a fiatalember ajakán. Éppen az oláh templomból ömlik ki a sok nő, férfi és gyermek.

Az öreg jószágigazgató magyaráz és mutogat a kocsiból. Régi, praktikus magyar gazda. A fiatal gróf egyetemet is végzett, Magyaróvárt is kitanulta, no meg sokáig ott élt Angliában. Sok mindent láthatott, — csak azt nem, amiről a Mezőség beszél, hogy itt egész évben fa nélkül tüzelnek, s a nagy, végeláthatatlan mezőségi nádasokból néha jobban pénzel úr és paraszt, mint a kukoricatengerből, mely mindenütt ott emelgeti fejét a hegyoldalakon.

Itt is, amott is egy-egy magyar úr kis kastélya vagy udvarháza. Elhanyagolt, töredezett kapuszárnyak, omló vakolat. Mi ez? Pató Pálok birodalma?

Itt a magyarság nagy temetője! — mondja a direktor. Látja a gróf, itt ezek a falvak mind magyar falvak voltak, régi sírfeliratok, anyakönyvek, lusztrális jegyzőkönyvek ezt kétségtelenné teszik. Most már csak az udvarház gazdája magyar, ha ugyan itt lakik és nem valahol a vármegyén irkál. Az oláhság lassan folyta körül ezt a földet, mint a hínár. Hogy mi az oka? Hát a török háborúk, meg a sok belső harc, a küszködés.

Magyarosítás? Arról szó sem lehet ma már. Elkéstünk vele.

Itt-ott magyar falut érnek. Mindjárt meg lehet ismerni virágoskertjéről és tiszta, meszelt házfalairól. Szorgalmas nép ez a mezőségi magyar, de önféjű és bizalmatlan.

Elbeszéli a grófnak, hogy kapatta reá őket az amerikai szőlőültetvényre. Addig, míg ajándékozta őket az oltványokkal, senkinek sem kellett. Most már, hogy pénzért adjuk, ültetik! — mondja az öreg jóízűen kacagva.

— Ez az! — mondja a fiatal gróf, felvillanó szemekkel. — Meg kell győzni a népet. Akarata ellen senkit sem lehet boldogítani.

A beszélgetés élénkebb lesz. A direktor elmondja minden udvarház lakóinak történetét. Ez itt takarékos, sőt fősvény ember, de nem bír öröklött adósságaival. Ez meg könnyelmű, bohókás ember. Kurtanemes, de méltóságos címet követel. Hátamegett „nádi gróf“-nak hívják, mert nádas tavaiból él. Mindenütt primitív gazdálkodás. Gépek hiánya. Sovány marhák a hegyoldalon. Óriási ugar és legelőterületek.

— De hiszen itt a magyarság elpusztul! — kiált fel megdöbbenve a fiatalember — ha segítségére nem sietnek!

Segítségére? De hát ki? Nem hallja meg a hangját senki sem.

A fiatal Bethlen elgondolkodva hallgat el.

Később, évek múlva Szamosújváron beszámol tapasztalatairól egy „Erdélyi Szövetség“ alakuló gyűlésén. Megrázó szavakkal mutat reá e jelenségekre.

„Mi vagyunk az utolsó generáció, akik még segíthetnek!“ „Vigyázzatok erdélyi magyarok!“

Most hallgat. Lelkét elfogja talán a kétkedés, — talán a nagy ellentétek hatása alatt áll. Visszagondol Angliára, hol az ifjúság fogékony idejét töltötte.

Régi tradíció az erdélyi mágnáscsaládokban, hogy fiaikat egy pár évre Franciaország és azután Anglia társadalmi életének tanulmányozására küldik ki. Bethlen is megjárta az angol földet.

Az ország arisztokráciája körében, a multságok, sport, látogatások között figyelte az angol magasabb társadalmi körök valódi életét. Láttá, hogy a nagy vagyonok urai foglalkozásokat keresnek és találnak. Minél magasabb állású, annál tevékenyebb életet él egy angol lord vagy squire. Láttá a westminsteri vagy Qevland hercegének óriási ipartelepeit, a nagy bérleti gazdálkodást, az iparüzemi mezőgazdaságnak ama példáit, melyek az angol mezőgazdaságnak első helyet biztosítanak a világon.

Az arisztokrata magasabbrendű kötelességei védődtek fogékony leikébe. A fegyelem, önmérséklet, az erős munkaszeretet. Megtanulta ismerni a munkás, pénzszerző middle class-t, a konzervatív angol junker osztályát. Észlelte az angol örökösödési törvény szellemét, melyet folyton ajánlnak agrárértekezleteken, de nem igen foglalkoznak azzal a jelenséggel, mely lehetővé teszi ennek társadalmi konzerváló hatását. Angliában nem osztják okvetlen fel az ingatlanokat. Ez az örökösödési törvény még sokszor foglalkoztatja őt gazdaggyűléseken, az országgyűlésen, majd mint * miniszterelnököt.

Az erdélyi mágnás nem hasonlítható azonban a land lord-hoz. Szó són lehet Erdélyben tízezer holdakról. Legfeljebb egy-egy családi erdőség Csík megyében vagy Kolozs megyében. A négy-ötszáz hold itt nagybirtok már, nagy társadalmi feladatokkal, kötelezettségekkel. Az ily birtokos vállán nyugszik egyháza, vármegyéje és az országos politika is. Irtóztató küzdelem ez a standard fenntartásért, itt, a magyarság központjától oly távoli végeken.

A nagybirtokos ellen a legfőbb vád az, hogy távol él uradalmától, jövedelmei az igazgatás sokféle tevékenykedőjének kezén mennek keresztül. Mohó jövedelemszaporítás elhanyagoltta teszi a földet.

Erdélyben erről sohasem volt szó. Itt élt falusi birtokán a földesúr, csak télen utazik Kolozsvárra, hálózni, ha fiatal, vagy nagy leánya van. Egyébként fekete-piros arccal ott lovagol napestig barázdái között, ő maga vezeti gazdaságát.

Ma már az arisztokrata-kötelességekről, életfelfogásról, teendőkről egészen más nézetek vannak, mint félszázad előtt...

A modern élet, melynek felelőssége alól a főúr sem vonhatja ki magát, letörölte a hűbéri furcsaságokat, a prózai kornak munkát kíván.

Az erdélyi főúri társadalom sohasem élt olyan hűvös magasságban, mint az angol, orosz vagy akár a magyar arisztokrácia. Közelebb van a középosztályhoz.

Tekintélye — jóval kisebb vagyona dacára — nagy. Nemcsak a fejlődési származás patinája az, ami tiszteletet gerjeszt, hanem elhelyezkedése a hagyományos megyei és egyházi életben. Kifogástalan jellemű úr, jótékony, iskolákat tart fenn, elnököl a főgondnoki székben, vagy szónokol a katolikus státus gyűlésén Kolozsvárt, vagy a református kerületi gyűlésen.

A kastély rendszeren 15—20 szobás kényelmes udvarház. Oda tartozik a falusi élet berendezkedéséhez. Egyként tele van e kastélyokkal szórva a Maros völgye, a Küküllő völgye vagy a Mezőség.

A közigazgatásban történeti hagyományokon nyugvó szerepe van. Képviselő vagy főispán, a szerint, hogy ősi megyéjében melyik állás ürül meg.

Együtt él a kisbirtokos nemességgel és a falusi gazdákkal. Jól felszereli birtokát gépekkel, műtrágyával, állatokkal.

A szó nemesebb értelmében mintagazda volt, példát mutatott az erdélyieknek.

A kisbirtokos, előítéletei és a falusi élet gyökereiben levő hagyományai miatt, nehezen engedi magát zavartatni, csak a főúri birtokos gazdasági műveltsége, jó gazdatisztjének sikerei győzik meg a változtatások szükségéről.

Gazdasági ismeretek, ízlés, tudományszeretet meghódítják csakhamar. A példa követőkre talál.

A földbirtokos-társadalmat nagy és bizonyos arisztokratikus szellem tölti el.

Egyébként a földbirtokos-rétegek szépen megférnek egymás mellett, vagy közös fórumaikon a megyében, vagy gazdasági gyűléseken.

E kis főúri kastélyokat százados emlékek fűzik össze. Rokonság, összeházasodás gyakran cseréli a gazdát, de legtöbbször változatlanul ment át az öröklött birtok a család más tagja birtokába.

E pátriarkális életet gyökerestől forgatták fel a modern gazdasági áramlatok, a hitel és vállalkozás. Az örökösödési törvény egyenlőségi elve a földbirtokra mereven alkalmazva, a birtok szétporlására vezet. A léha gazdálkodás, a világkonjunktúra ismeretlen hatásai, az adásvételek sokszor csábító előnyei elsovasztják a középbirtokost. Mikor Bethlen István, a képviselő, megírja ezt 1908-ban, a kis könyvecske óriási feltűnést kelt. Pedig ez egy természetes folyamata a világ közgazdasági mechanizmusának. Itt azonban a magyarság legfőbb érdekei forognak kockán. Nem a konzervatív főúr földszeretete, de a nemzetét féltő magyar sötét jövődölelése szólal meg benne.

Magyarországon, de még sokkal inkább Erdélyben csak birtokarisztokrácia van. A szörnyű gazdasági válságok, devalváció, jobbgagy munkaszervezet átalakulása, a földtehermentesítés pusztításai a tőkegyűjtést megakasztották. A földből, és csak a földből él itt mindenki. A mezőgazdasági, ipari élet nagyvonalúsága hiányzik. A nagy favállalatok nem az erdőtulajdonosok kezében vannak.

A legősibb angol család legrégebb címeres, nemes fia ott van a Cityben, indiai vagy ausztráliai vállalkozásokban. Az öregebb és ifjabb fiak között az a különbség, hogy a szubsztitúció, vagy elsőszülöttségi jog őrzi a társadalom állandóságát, de az ipar és kereskedelem lehetőségei helyet biztosítanak az életrevaló, küzdelemre nevelt második vagy harmadik fiúnak. Kitűnő diplomaták, nagy bankházak, hajóvállalatok főnökei, bánya- és petróleummezőtulajdonosok egész sora kerül ki ezek soraiból. Egy moszuli petróleummező itt a magánérdekeket mozgatja meg.

Hogy ezek a legtöbbször láthatatlan, de folyton fejlődő összeköttetések a társadalmi osztályok között mit jelentenek, azt Anglia erőteljes, ellentálló demokráciája tanúsítja.

A kis nemzetek kisszerű élete abban nyilvánul legfőképpen, hogy társadalmi élete károsan mozdulatlan, merev és lassú fejlődésű. A kis Erdély is ilyen. Társadalmának beosztása századok óta változatlan...

A TÚLNÉPESEDÉS KÉRDÉSÉHEZ.

ANÉGYZETKILOMÉTEREKRE eső lelkek számát illetőleg eléggé Atávol vagyunk a nyugati európai értelemben vett túlnépesedéstől, de mégis igaza volt Korafeld Móric bárónak, ha a nemzet vezetőinek figyelmét e Szemle múltkori számában felhívta azokra a gonosz állapotokra, melyek nálunk uralkodnak, melyek az egyes pályák és foglalkozási ágak túltömöttsége folytán könnyen rejthetnek veszedelmes magvakat magukban.

Diagnózisa nem biztató. A hivatalnok pálya, mely sokáig az elszegényülő úri középosztály menedéke volt, megszűnt az lenni. A mezőgazdaság, de az ipar sem nyújt elég reményt az elhelyezkedésre. A kereskedelmi pálya túl van tömve s e jelenség megvan többé-kevésbbé a nemzeti élet minden ágában. Persze a visszafejlődés jelei sem hiányoznak: az egyke — a semkéről a báró még nem beszél — az élet színvonalának süllyedése stb. A háború előtti kivándorlás, mely nemcsak mint biztonsági szelep működött, hanem fizetési mérlegünket is megjavította és valutánk egyik biztosítója volt, jóformán megszűnt. Korafeld báró szerint a bajon pedig segíteni mégis csak úgy lehet, ha a kormány egy nagy és átgondolt gazdasági terv kapcsán oly céltudatos és rendszeres kivándorlási politikát folytat, amely a politikailag elszakadókát erkölcsileg és tán gazdaságilag is érdek kapcsolatban tartaná az anyaországgal.

Az érdekesen írt dolgozat ellentétben a nagyközönség optimizmusával, igyekszik a fölé a nézőpont fölé emelkedni, melyet az utca átlagos embere, kedves lapjainak hű olvasója magának vall. Egyesek szerint illiberális, hisz a numerus daususról is beszél, de nekünk épp azért tetszik, mert érezzük, hogy az írás mögött meggyőződés, a tervek mögött aggódo érzés áll őrt. Elismerjük érdemeit a kérdés hangoztatása és a diagnózis felállítására körül, de a javasolt megoldás nekünk nem megoldás. Azt akarjuk kifejteni, miért nem az.

E sorok írója körülbelül húsz éven át volt a kivándorlási tanács tagja, sőt résztvett magának a törvénynek meghozatalában is. E hosszú időn keresztül módjában volt a kérdésnek részleteivel foglalkozni és amennyire tőle telt, előmozdítani azt az igazán átgondolt értékes és önfeláldozó munkát, melyet veterán politikusunk és közigazgatási írónk, Gaál Jenő, mint a Kivándorlási Tanács elnöke kifejtett. E munka két irányban indult. Egyrészt a társadalom értékesebb elemeit igyekezett megnyerni és szervezett működésre bírni a kivándorlás okainak kutatása és lehető csökkentése körül. Másrészt pedig a közigazgatás vezetőit és az irányadó politikusokat akarta befolyásolni oly irányban, hogy a fennebb jelzett célt elérhessük. Ezekhez a szempontokhoz csatlakozott a kivándorlók oltalmazása úgy a hajókon, valamint azokban az országokban, ahol letelepültek. Alig kell mondanom, hogy ezt a célt csak hézagosan bírtuk elérni. Sem a társadalom, sem az egymást követő politikai irányadó férfiak nem karolták fel a kérdést annyira, mint az megérdemelte volna. E tekintetben kivétel Áldássy József, ez ügyek előadója a belügyi minisztériumban, aki szívvel és lélekkel igyekezett megtenni azt, ami hatalmában állt.

A háború előtt, amint a fentiekből kivehető, főleg a kivándorlás csökkentésére és a kivándoroltak oltalmazására gondoltunk. A háború tökéletesen megváltoztatta a helyzetet. Az egyes népek felfogásában ellenkező áramlat jutott érvényre, mint amely azelőtt uralkodó volt. Az Egyesült-Államokban és Kanadában észrevették, hogy a korlát nélküli bevándorlás előmozdíthatja ugyan a gazdasági fejlődést, gyorsíthatja a termelést, de veszedelmekkel jár abban a tekintetben, mert a bevándorló csoportok, amelyek nem tartoznak a nemzetek válogatott rétegei közé, alkalmasak

arra, hogy meghamisítsák a nemzetek ősi jellegét. Egyesülve a belföldi önérdekeit imádó munkástömegek törekvéseivel, a vázolt felfogás keresztül-vitte a korlátozó intézkedések életbeléptetését és elzárta Európa kivándorlói dől azokat az országokat, amelyekben eddigelé legkönnyebben találták fel az emelkedés feltételeit. Kanadának magatartása e tekintetben inkább magyarázatra szorul, mint az Egyesült-Államoké. Ott még nagykiterjedésű területek várják a munkáskezeket, s a búzatermelésnek megindult fokozása minden tekintetben kívánatosnak látszik a kanadaiakra nézve. Mindamellet, amint azt O'Egan úrtól, a kanadai kivándorlási és gyarmatosító minisztérium államtitkárától múlt évben Budapesten hallani alkalmam volt, Kanadában is győzedelmeskedtek az anyagi érdekekkel szemben az ideálisabb nemzeti követelmények. Innen a bevándorlás korlátozása. Az a csekély kontingens, amit az Egyesült-Államok, illetőleg Kanada évenként beenged, számba igazán alig vehető.

A délamerikai államokban rendezetlenek a viszonyok. Kevésbé megfelelő az éghajlat, sőt egyes vidékeken a kivándorlók biztos pusztulásnak néznek débe. Az a magyar delegáció, mely az imént tért meg Rio de Janeiróból, hol részt vett a kereskedelmi kamarák kongresszusán, hivatva van bennünket abban a tekintetben fvilágoztatni, hogy a nagy Brazíliában milyenek a lehetőségek, javasolható-e a bevándorlás? Az Altruista Bank két vezető férfia, Pap Géza báró és Zlinszky István, akik hivatásszerűleg is kötelezve vannak a ki- és visszavándorlás kérdésével foglalkozni, bizonyára d fogják mondani nézeteiket és talán meg is indítják a komoly munkát. A Chilében és Peruban járt hazánkfiainak sorsa a legtöbb esetben szomorúan végződött.

Keresve azokat az országokat, ahol még valamely remény mutatkoznék, a délafrikai angol védelem alatt álló államok jöhetnek tekintetbe. Ezek, amennyire tudjuk, nem is tiltják el a bevándorlást, azonban minden bevándorlótól, ha nem tévedünk, 500—1,000 font tényleges vagyon kimutatását követelik, ami embereinkre nézve az odavándorlást a legtöbb esetben lehetetlenné teszi. Nagy távolsága mellett is szemügyre vettük Ausztráliát is. Itt a lehetőségeknek szinte végtelen tere nyílik. A politikai helyzet déggé jó. Tekintettel a munkásosztály döntő jelentőségére, abban a nézetben voltunk, hogy a kivándorlásnak nagyobb akadályai nem lesznek. A valóság azonban egészen más. Az ottani nagyon demokratikus és nagyon radikális irányú kormányok a bevándorlás tekintetében a legelzárkózottabb álláspontra helyezkedtek és keveset törődtek azzal, hogy ily módon szembefordulnak az emberi szolidaritás nagy elvével, melyet az európai szodal-demokraták oly sűrűn és szorgalmasan hangoztatnak. Mint Bryce nagy, az új demokráciáról írt művében említi, Ausztrália vezérei — a munkásvezérek — nem hajlandók azt a kenyeret, mi nekik rendelkezésükre áll, másokkal megosztani.

Ez az ő demokráciájuk. Ilyenformán szinte végére értünk azon szemlének, melyet tartani kötelességünk volt. A környező államok éppen nem, de a meghiúsult kísérletek után Törökország sem tekinthető alkalmas talajnak a kivándorlók részére. Ilyen körülmények között legalább a mi felfogásunk szerint Kornfeld báró gondolata igazán nem valósítható meg. A probléma azonban még mindig megmarad és ha figyelembe vesszük azokat az észrevételeket, melyeket a jelzett tanulmányra egyesek a napilapokban tettek, azt látjuk, hogy sokan vannak abban a nézetben, hogy a földművelés kellő fejlesztés mellett sok ezer, sőt százezer egyén elhelyezését biztosíthatná. Kétségkívül, főleg ha a fejlődés feltételei megvannak. De megvannak-e? Többtermelésről, az intenzivitás fokozásáról eleget beszélnek. De vajjon d tudunk-e jutni odáig, hogy az ehhez szükséges hitel és

tőke rendelkezésre álljon? Vájjon az a bántóan nagy ellentét, mely a mezőgazdaság jövedelmezősége és az általa igénybe vehető hiteli kamatlába közt fennáll, mikor fog eltűnni? Egyáltalában lehet-e remélni, hogy d fog tűnni? A mostani viszonyok között a magyar föld eladósulása gyorsan halad előre és igazán nagyon helyén volna, ha legalább a földmívelésügyi minisztériumban élénkebben érdeklődnének ezen adósulás mennyisége iránt. Ami talán még nagyobb baj, az, hogy ez nem tisztán magyar jelenség. Legutóbb olvastuk, hogy a Németbirodalomban az eladósulás már érte azt a 13 milliárdot, amely a háború előtt a földet nyomta. Csakhogy ezek a mostani tartozások a kamat nagyságát tekintve, sajnos, sokkal rosszabbak, mint voltak a háború előttiek.

A modern állam azt a nagy feladatot, amely itt reá vár, megoldani nem bírta. Nem tudja megteremteni azt a helyzetet, melyben a mezőgazdaság jövedelmezősége arányos volna az iparnak és kereskedelemnek hasznával. S ez a helyzet, amint látjuk, a jövőben is aligha fog számbavehetőleg javulni. Ennek eredménye lehet aztán az, hogy a mezőgazdaságban azokat a százazreket igazán nem bírjuk elhelyezni. A többször idézett tanulmányból főleg ahol a gépek szerepéről van szó, többször kicsendül az a pesszimista felfogás, hogy ezek, tudniillik a gépek, elősegíthetik a termelés olcsóbbá tételét, emelhetik az előállított tömegek nagyságát, de szociális szempontból, hogy nagyon enyhén szóljunk, kevés jót lehet várni tőlük. Itt-ott új munkaalkalmakat, a helyzet könnyítését lehet remélni, de gyökeres javulást nehezen.

Sajnos, mi is ilyennek látjuk a jövő képét s rajtunk csakis a mezőgazdaság jövedelmezősége, jövedelmezőbbé tétele segíthetne. De ezt tenni nagyon nehéz, sőt igen nehéz még az igazi érdeklődés felkeltése is az agrárprobléma iránt, mert sokan azt hiszik, hogy a nemzeti élet harmonikus fejlesztését e nélkül is meg lehet valósítani. Ez azonban alapos tévedés.

BERNÁT ISTVÁN.

AZ ÚJJÁÉPÜLŐ RÓMA.

AZ ÖT ÉV ELŐTTI Marcia su Roma az örökváros életében is fordulópontot jelentett. Ennek a fordulópontnak azonban mindenképpen be kellett következnie. Az európai fővárosok között megindult újjáépítési vetélkedés és a XX-ik századi modern világváros fejlődési iránya nem hagyhatták meg Rómát továbbra is a tradícióiból élő, történelmi levegőjű, minden korszerű reformtól idegenkedő, múzeumi város keretei között.

Már egymagában az a körülmény, hogy Róma lakossága öt év alatt több mint 20%-kal növekedett (1922-ben 666.000, ma: több mint 800.000 a lakosság száma) szükségessé tette, hogy ez a már amúgyis régóta esedékes újjáépítési reformirányzat mielőbb kibontakozzék. A modern világvárosi politikák alkalmazásának elvét a római Governatorato sem negligálhatta tovább. Különösen most nem, hogy maga az állam is minden úton-módon megvalósítani törekszik az eddig üvegbura alatt tartott örökváros világvárosi programját.

A fascista kormány törekvéseinek maga Mussolini, a legfőbb szószólója, aki Rómát, ezt a terek, parkok, sétateretek nélküli síkatorok közé épített történelmi patinájú körengetet, egy nagyszabású világvárossá akarja reformálni. Az ő elgondolása szerint sok régi ház, egész városrészek fognak áldozatául esni a tervnek, amelynek egyik sarkpontja a Piazza Venezia és környékének rendezése. A fascista sajtóban elhelyezett erre vonatkozó

közlemények, illetve kijelentései arra engednek következtetni, hogy az ő városrendezési koncepcióját három fő irányelv determinálja.

Mindenekelőtt levegőt, világosságot és modem miljót akar lehelni a város központi kerületébe, ahol a Piazza Venezia körül a Capitolium környékének rendezésével egész a Tiberis partjáiig az egész vidéket egy hatalmas távlati kép perspektívájába szeretné beállítani. Mindazonáltal tudja és érzi, hogy a nevezetes hét domb hepe-hupás utcáit és házsorait céltalan volna csak azért lebontásra ítélni, hogy az Angyalvárig a római polgárt egy felemelő távlati kép gyönyörködtesse. Mint minden nagyszabású tervén és reformján, úgy ezen is rajta van a higgadt megfontolás és hideg célszerűség bélyege, amely a klasszikus világból itt maradt történelmi emlékek tiszteletével párosulva, a lebontás és rombolás csákányát szigorú erkölcsi és esztétikai keretek közé parancsolja. A hármast programmpont közül mindenesetre ez a legveszedelmesebb, de egyben a legkényesebb is. Kétségkívül történelmi feladat, amelynek pénzügyi keretei ma még beláthatatlanok. Egy azonban bizonyos, hogy ezt a városrendezést nem külföldi kölcsönből fogják végrehajtani.

Míg a városrendezés nagy reformjának célkitűzései csak most bontakoznak ki, addig az új közművek és lakások létesítése máris nagy léptekkel halad előre, s ez a városrendezési fejlesztési politika másik két pillére. A közművek építése és a lakásügy rendezése abból az 5 millió dollárból, azaz körülbelül 125 millió lírányi amerikai kölcsönből történik, amelyet még az elmúlt év folyamán vett igénybe a római szenátus. Ebből az összegből kezdték meg a híres Via Appia kiépítésének folytatását, valamint a nagyszámú új középítkezések megvalósítását. Ma már a több mint félszáz egyetemi, klinikai új építkezés mellett többek között négy új minisztérium: a közmunkaügyi, igazságügyi, közoktatásügyi és tengerészeti minisztériumok remekebbnél remekebb palotái hirdetik e nagyszabású középítkezési politika hatalmas arányait. Az Augustus-mauzóleum, a hat év alatt szinte kétszeresére szaporodott úthálózat kiépítése, valamint a 130-ról 172 kilométerre növekedett villamos vasúthálózat kiépítése szintén ebből a külföldi kölcsönből valósult meg.

A lakásügy rendezése volt a másik guvernementális feladat. Ezeknek a reformtörekvéseknek természetesen bizonyos mértékig határt szabtak a törvényes rendelkezések, amelyek szerint, mint ismeretes, Olaszországban még ma sincs szabad felmondás a lakások és üzletek bérletén sem lehet korlátozás nélkül emelni. A líra revalorizációjával kapcsolatosan az olasz lakások bérei s így elsősorban a római házbérek is a háború előtti lakásbérekhez igazodnak. Jelenleg például az a helyzet, hogy ötszobás lakásig a lakbér négyszerese lehet az 1914. évben fizetett lakbérnek. A kisebb és egyszerűbb lakások bérei tehát nem drágák. Ezeket lakják legnagyobb részben a tisztviselők, akik azonban itt — ellentétben a mi állapotainkkal — a viszonyoknak megfelelő, elegendő lakpénzben részesülnek. Így könnyen érthető, hogy a lakbérhátralék fogalmát az olaszok nem igen ismerik. Az öttől nyolcszobás lakásoknál a négyszeres lakbérből 10, illetve 15%, az élelmiszerüzletéknél 20%-os engedményt köteles adni a háztulajdonos, aki, ha renitens vagy a lakbérékkel uzsoráskodik, könnyen a Lipari-szigetekre kerül. Az 1914-ben épült új építkezések lakásaira természetesen ezek a rendelkezések nem vonatkoznak. Mégis jellemző, hogy 1914-től a fascizmusig csak nagyon kevés lakás épült. 1922-től kezdve vett lendületet a tulajdonképpen másépítő tevékenység.

Ezen öt esztendő alatt több mint 2 milliárd líra költséggel egész városrészek épültek fel, sok ezernyi kényelmes és modem lakással. A legutóbbi külföldi kölcsönből is 60 millió lírát fordítottak az Istituto per le Case

Popolari-akció támogatására, amely nemcsak Rómában, de egész Olaszországban és különösen Milánóban, Nápolyban, továbbá Torino, Firenze és Palermo városokban igen gyors és eredményes tevékenységet fejtett ki.

Ez az Istituto per le Case Popolari természetesen nem hasonlítható össze a mi magyar L. Á. B. vagy F. Á. K. Sz. akcióinkkal. Itt az építető felek nem kapnak sem pénzt, sem áruhitelt, ellenben kész tervek alapján, bürokráciamentesen pár hónap alatt tényleg felépítik a házaikat, amelyeket megfelelő amortizációs eljárás alapján bérbe vesznek vagy egy bizonyos idő leteltével örökáron saját tulajdonukba váltanak. A Case Popolari-akció hatalmas arányai ma már mindennél fényesebben igazolják ennek a vállalkozásnak célszerűségét és hasznosságát, amelynél talán csupán népszerűsége nagyobb. És bár ma még nemcsak Rómában, de a többi nagy városokban is erősen érezhető a lakásínség s a lakbérkorlátozási rendelkezések hatása, egészen bizonyos, hogy a Case Popolari-akció házai rövid időn belül ezt a problémát is sikeresen megoldják és elűzik a fascista Olaszország társadalmi és szociális konszolidációjának újtájból ezt az akadályt is.

A római probléma ma már tehát fascista probléma. Mussolini reformpolitikájának egyik integráns része, amelynek megvalósításán a kormány és a város most már karöltve fáradoznak.

Egyesegyedül idő és pénz kérdése, hogy ne csak egy szerény Quartiere dél Rinascimento valósuljon meg, hanem az újjászületés az egész örökváros jellegét és képét átformálja a monumentális átalakulás arányaival.

Ma már minden római polgár érzi, hogy a XX-ik század Rómája non lehet többé csak múzeumi város, amely egyes-egyedül a baedeckerés külföldiek csemegéje. A történelmi dekoratív formákat tehát új tartalommal, modem levegővd kell megtölteni. Mintegy fascista örökségül az utókornak, amely a világváros Rómának már minden előnyét és szépségét élvezni fogja. Mussolini szavai szerint: „bisogna creare la monumentale Roma del XX. secolo, una ditta modema, una ditta degna della sua gloria e questa glória deve rinnovare con rettaggio dell'eta fascista, allé generazioni che verranno.“

CSZAKÓ ISTVÁN.

NÉMETORSZÁGI ÚTIJEGYZETEK.

MIKOR 1918-ban a német császárság Összeomlott \$ helyét a baloldali Merők kormányozta demokratikus köztársaság foglalta el, a győztes hatalmak közvéleménye, de talán a vesztes feleké is, azt vallotta, hogy itt több múlt el, mint egy ötven esztendő államforma. A „wilhelminisches Deutschland“-dal — úgy vélték — sírbaszállt a történelmi Poroszország, s ezzel a császári hadsereg szelleme, az állami hierarchia merev rendszere, a feudális társadalmi tagozottság utolsó nyomai, a Bismarck-utáni korszak imperialisztikus külső és gazdasági politikája, a gyarmati birodalom álma, a németiség nagyiparának és nagytudományának üzemszerű szervezete és törekvései: sírbaszállt egyszóval mindaz, amit 1871 óta bámulatraméltó lendülettel e nagy nép megalkotott, de amivel egyszersmind a világpolitikai egyensúlynak szüntelen veszedelmévé vált s amivd — „szörnyű gyermekként“ — szenvedhetetlenné tette magát Európában s Európán kívül. A világháború következményei tehát nemcsak koronákat sepiérték el, de, állítólag, egy hatvanmillió néplékét és elméjét is átformálták. A szövetségesek nem küzdöttek hiába: a versaillesi varázsvessző érintésére egy szunnyadó nemzet, íme, visszanyerte öntudatát és szabadságát és boldog mosollyal nyúlt a nyugati demokrácia kincsestárá fdé.

Mindez: a ténymegállapítás és a hozzáfűzött várakozás alig volt több egy

bámulatosan ügyes, mert bámulatosan primitív propaganda fráziskörénél. Ma, a nagy vereség kilencedik évfordulóján már a kevésbé éles szem is felfedezi az új trikolór alatt a régit, a demokratikus köztársaság leple megett a császári Németországot, a „locarnói szellem“ hüvelyében egy hatalmas népek imperializmusát — vagyis azt a nagy igazságot, hogy a népek lelke sem papírbékekkel, sön papírkotmánnyal, sem papírszurnalizmussal visszajára nem fordítható. A német nép szenvedett, küzdött, fejlődött vagy romlott, de alapsajátágaiban meg nem változott. Németország ma is az, ami egy évtized előtt volt: ha imperialisztikus volt, ma is az, ha demokratikusnak látjuk, már egykoron is az volt. A béke szeretete sem új ebben a birodalomban. A német nemzet nem kívánta a háborút s épp oly kevésbé vagy épp annyira vétkes benne, mint az entente népei. A nevek, az arcok, a jelzavak s a formák változtak — a német nép jelleme nem változott.

A HINDENBURG-ÜNNEP tanulságait alkalmasint ebben az irányban kell kutatnunk. Az a megdöbbenő tömeg, amely az elmúlt vasárnapon a Linden és a Pariser Platz környékén hömpölygőit, a küldöttségek légiói, a felvonuló militarisztikus szervezetek, az ünnepség zavartalan folyása — mindez nemcsak az agg tábornagy népszerűségét tanúsítja, mint sokkal inkább azt, hogy a jobb- és baloldali Németország szívesen kereste s itt boldogan találta meg az alkalmat, hogy egy jobb időkre emlékeztető jelkép: egy elnöki-nek hívott trónszék körül csoportosuljon és az ámuló külföld elé a lelkiileg és gazdaságilag gyógyult, kifelé immáron ismét egységes birodalomnak képét tárja. A hírlapok „zászlócsatáról“ számoltak be s a középületek és számos, a kompromisszumot kereső intézmény palotáján valóban ott lengett az új trikolór, a fekete-vörös-arany is, de, ha ugyan igaz, hogy itt a zászlók csatáztak, akkor a régi színek a fekete-fehér-vörös, könnyű győzelmet arattak. A Hindenburg-ünnep e régi színek s egyben a régi Németország vizsgája volt. Diadaluk nem jelenti szükségszerűen a császári vagy militarisztikus Németország diadalát, de mindenesetre a konzervatívabb felfogását a fogalmilag bizonytalan demokrácia felett.

A BIRODALMI politika s a német közvélemény erőviszonyaiban nehéz a tájékozódás. Ám annyi bizonyos, hogy ahol ma a hatalom van, ott éppen — hatalom hiányzik. Az a demokratikus kompromisszum, amely pia látszólag sikerrel egyensúlyoz a sokrétű katolikus Centrum, a szociáldemokrata párt s az evangélikus, porosz ultrakonzervatívizmus között, való igazában is népszerűtlen. Mint életben és történetben nem ritkán, ezúttal is a gyenge kezében van az — erő. Ennek a helyzetnek a fonáksága úton-útfélen kiviláglik. A mostanság sokat vitatott birodalmi iskolatörvény (Reichschulgesetz) pompás példája annak, miként foglalhat tért demokratikus köztársaságban, amelynek lényegében rejlik a „laicizmus“ eszménye, a felekezeti művelődéspolitiká. Ha a terv hamarosan törvénnyé válik, a szülők szavazatai alapján az állam mindenfelé kénytelen lesz a „laikus“ állami iskolák mellett felekezeti iskolákat teremteni és fenntartani. Nem érdektelen a kormányzat állásfoglalása: a porosz közoktatási miniszter, a nálunk is ismeretes Becker, demokratikus pártállása ellenére alkalmasint belé fog törődni a katolikus párt diadalába; ma még károsnak vallja azt az oktatási rendszert, amelynek holnap már vezetője lehet.

BECKER egyébiránt általános és nagy meglepetésre hitet tett a humanisztikus oktatási eszmény mellett s ezzel a porosz iskolapolitika is végleg elszakadt a forradalmat követő baloldali irányától. A jelentős nyilatkozatot Göttingában hallottuk, ahol ötvenhatodszor találkozott egy hatalmas kon-

gresszus keretében a német tudomány a német iskolával. A minisztert itt erős támadások érték s ő bátran és ügyesen védekezett. De az egész kultúrpolitikai viadal a kormányzat gyengeségének és lavírozásának volt bizonyossága. Figyelemreméltó és tanulságos az a bátorság, amellyel egyetemi és középiskolai tanárság szembeszállt miniszterével, a miniszter irányával és javaslaival. Ez talán új hang volt, olyan, aminő a császári Németországban még megütközést keltett volna. Poroszországban a kultuszkomány és az iskola nemes eszközökkel küzdenek egymással; Göttingában fegyverszünetet kötöttek a miniszter veresége árán.

A NÉMETSÉG lelke mélyén szunnyadó ösztönös konzervativizmus olykor fura utakon keres kielégülést. Nem egyszer a karikatúra tárja föl egy-egy helyzet, egy-egy lelkiállapot egész fonákságát s Harry Domela könyve — a már ötvenezet példányban forgó „Álherceg” — a német felsőbb osztályoknak s a polgárságnak még ma is élő kóros udvarimádatát jól példása. Ez a balti földről menekült siheder, akit szomorú sorsa koldulásból lopásba, vasúti várótermekből büntenyákra, végül fogházzról-fogházra kerget, egy szép napon üres zsebbel mágnássá, utóbb királyi herceggé vedlik át és rútul megtréfálja Erfurtot, Weimárt, Góthát. Kis könyve több mulatságos kalandorregénynél. A köztársasági német társadalom miniatűr erkölcsképe ez, egyben lecke is katonáknak, államhivatalnokoknak, polgármestereknek, főnemességnek és gentrynek s minden rangú-rendű népnek, akik különbség nélkül önfeledt gyönyörűségben versenyt gömyedeztek heteken át egy síma modorú és kellemes arcú szélhámos előtt, csupán azért, mert elhitték róla, hogy a trónörökös legidősebb fia. Domela könyvét olvasva, Németország ma — önmagán kacag.

VÁLTOZATLAN tehát ez az ország politikai és társadalmi felfogásában, de változatlan munkavégző derekasságában is. Drezda ezidei nagyipari kiállítását a papírgyártásnak szentelte. Már Wembley megmutatta, hogy a kiállításrendezés művészetét — amely elsősorban szervezőkészséget kíván — a németek értik jobban, talán a legjobban. Akit a német nép fejlődése érdekel, az nem a kiállított pompás gépek és áruk szemléletébe merül d, hanem a nagy vállalkozási bátorságot csodálja, amdy évről-évre a legnagyobb anyagi erőfeszítések árán egész ipartelepeket varázsol egy sereg kiállítási csarnokba s oly intézményt növnd nagygyá, amdynek hatása csupán propagandisztikus, tehát korántsem kézzelfogható vagy pénzzé váltható. De . nemcsak a kiállító ipar érdemd elismerést: az ünnepi délutánjukat illetén fáradságos okulásnak szentdő tízezrek is csak ezen a német földön teremnek. A papír nagy bemutatója mostanság zárul; Drezda figyelme sietve a másik nagy rokon tömegcikk: a műsdyem fdé fordul. Minden sarkon meglepő, ízléses, nagy munkát kívánó kirakatok állítanak meg bennünket* amelyek számtalan változatban tárják dénk a titkot: mint lesz a fadarabból sdyem s a sdyemből a legcsodásabb szövet. A német ipar és kereskedelem válllvetve küzdenek közönségükért \$ e közönség életszintje és vásárlóképessége valóban napról-napra emelkedik. Drezda, az egykor csöndes udvari város, ma fényes és mozgalmas kereskedelmi központ; de szép fejlődését messze fdülmúlja a napról-napra szinte szemlátomást növekvő Berliné. Esztendeje a forgalom még szerény volt, ma már szinte londoni méreteket ölt; az életigények nyilván amerikai hatás alatt folyvást növekszenek; a formák javulnak, az ízlés finomul. A múlt század politikai széttagoltságából eredő külső fonákságok mindjobban leperegnek a német-ségről s ami marad, az: munka, kötelesség, céltudatosság, de e mellett az élvezeteknek mind mohóbb s mind izgatottabb vadászata is.

AZ ELVEZETEIT kereső Németországot a műselymhét jól jelképezi; a papírkiállítás pedig — amelynek kiegészítői a lipcei könyvkiállítás s a jövő évi kölni sajtókiállítás — a német szellemi élet méreteit érzékelteti. A könyv itt valóban az élet egyik eleme s aki azt vallja, hogy a jó író s a jó könyv szükségszerűen ritkák és válogatott kevesek kezébe való, az megrendülve látja azt a könyvváradatot, amely ebben az írástudó országban szerte hömpölyög. Nem tudom, helyes-e a statisztika, hogy minden tíz percben új német könyv jelenik meg, de annyit látok, hogy az üzletszerű könyvtermelés a szellemi életnek komoly veszedelme lett. Nem szólok a napi s az időszaki sajtó félelmetes terjeszkedéséről: hiszen egy-egy berlini újságkioszk a hírlapok s főként a képes magazinok százait árusítja. Minden értelmi, érzelmi, sőt ösztöni árnyalatnak számos orgánuma van: mind harsog, ríkat, hat és — árt. Nem szólok a regénytengerről sem; az üres és tehetségtelen „fikció” teljességgel diszkreditálja az előttünk járt nemzedék elméletét a szépirodalomról. De szólni kell, mert Németország képéhez tartozik, a tudós, félig-tudományos és áltudományos irodalom szertelenségeiről. Filozófia, művészettörténet, kritika, nemzetgazdaság, kuruzslás és főként lélekelemzés: ezek a tárgykörök uralkodnak a kiadói piacon s a könyvek javarésze felett sűrű homály terjeng. Félig átgondolt, de még félig sem érthető mondatok; felfuvalkodott terminológia, amely olykor apró magot sem rejt; ködbevesző gondolatfonalak; az észnek s a szónak pallérozatlansága, e mellett nagyképűsége: mindez nemcsak a tömegirodalmat jellemzi, hanem a legmagasabb tudományba is befészkelődik. A göttingai tudós-kongresszus nemcsak a nyolcvanéves Wilamowitz-Moellendorff-ot szólaltatta meg, — a német tudománynak ezt az utolsó nemes és nagy causeur-jét — hanem a diadalmas homály s az óvatos kétértelműség ifjabb iskolájának számos lovagját is. Mindez persze a szellemi „nagyüzem” átka. Mellette él még s élni is fog a német tudós rátermettség és gondosság, a tiszta gondolat s nemes szó. Ha sok is az aggodalmas tünet, ha szerte burjánzik is a dekadencia sok bogánca, az egészséges német szellemi életet nem kell féltetni.

VALÓSZÍNŰ, hogy az „Anschluss“-szal Magyarország politikai és szellemi tekintetben csupán nyerne. Nemcsak a középeurópai kérdések egy része oldódna meg, hanem remélhető volna, hogy a német birodalom vaskereteiben Ausztria is megizmosodjék. A gyenge szomszéd korántsem jó szomszéd; a düledező ház a mi tanyánkat is fenyegeti. Ha a magunk és Ausztria érdekeinek szemszögéből vizsgáljuk a csatlakozás kérdését, óhajtásunk csak az lehet, hogy Német-Ausztria hamarosan találja meg az útját abba a hatalmas közösségbe, ahová a faji, a nyelvi és a történeti kapcsolata utalja. Ám Németország, amelynek közvéleményét ez a kérdés erősen foglalkoztatja, korántsem kész még elhatározásában s az Anschluss eddigi híveit is megrendítették a júliusi bécsi forrongás tanulságai. Németország legjelesebb közéleti képviselői leplezetlen idegenkedéssel nézik a mai Ausztriát. Olyan állam ez az ottani felfogás szerint, amelynek népességét sem nemzeti öntudat, sem szervezett nemzetvezető középosztály, sem munkakészség, sem kötelességteljesítés össze nem fogja. A két párt, amely a szűklátókörű osztrák politikát ma irányítja: a katolikus keresztényszocialista és a szociáldemokrata párt, a porosz-protestáns gondolkodás számára egyként értéktelen. Sem a nemzetközi Centrumnak, sem a nemzetközi szociáldemokráciának további megerősödését e körökben nem tartják kívánatosnak. De ha ez a pártpolitikai, sőt felekezetieskedő ítélet elhanyagolható is, joggal merül fel a kérdés: hasznos-e a német államtestnek ez a gyarapodás? Megmentheti-e az egészséges német közszellem a foszladozó

Ausztriát? Van-e még Bécs számára reménye a megújulásnak? Mert Németország, íme, válságos esztendőök után megújodott és bölcsen óvakodik olyan expanziótól, amely a kínos munka árán szerzett társadalmi, politikai és gazdasági egyensúlyát megbonthatná.

BALOGH JÓZSEF.

EURÓPA ÉS ÁZSIA.

EGY IDŐ ŐTA, talán már a századforduló kiinduló pontjától kezdve, de különösen mióta a világháború gyökerében rázta meg az emberi társadalom legszilárdabb princípiumait, különös epidémia harapódik el szemlátomást virulensebb erővel s lesz úrrá gyakran a legemelkedettebb, a legtisztább szemhatáru s a legeszményibb törekvésű lelkekben is. Ennek a lelki epidémiának titokzatos, roppant fészke van, egy rettentő miazmákkal telt mocsár, amelynek a végtelen távlatokból csak csalogatón viliódzó lidérctüzeit látjuk s ennek a mérhetetlen mérges kigőzölgésű mocsárnak a neve Ázsia. Ázsia felé! hangzik a jelszó, vagy a sóvárgó kiáltás a legjobbak ajkán is. Mint lerázhatatlan nosztalgia, költői fantáziánkat serkentő narkotikum, lelkünk minden ürességét betöltő hatalmas erőfeszítés, mint valami titokzatos sokat ígérő ösztön sajog fel rengeteg szívben ez az ázsiai orientáció, mely már az orientáció szónak játékos hasonlóságában is valami misztikus összefüggést szimatol.

Egyre-másra készülődnek a Julián barátok s az új Körösi Csorna Sándorok, hogy felfedezzék Ázsiát Európa számára és idegenvezetőknék szegődjenek be az ázsiai szellem európai inváziójának útját egyengetve. Gyakran csak a költői rajongás vezeti őket. A lelki elmélyülés, a lelki gazdagodás fokozottabb lehetőségeire gondolnak. Az Ázsia fölött borongó titokzatos félhomálytól a fantázia éjtszakás szembogarának kigyulladását várják. Csábítja őket a fonnák, színek, hangulatok, érzések végtelen változata, amely talán felfrissülést adhat a kissé elbágyadt európai alkotóerőnek. S nem is sejtik, hogy tulajdonképpen fölösleges munkára vállalkoznak s félig-meddig nyitott ajtókat döngöttek. Fölösleges nekünk Ázsia felé indulni, fölösleges Ázsiát hívogatnunk, mert megindult már felénk Ázsia. Léptenyomon küldi hozzánk előfutárjait, buzgó úttörőit. Filozófusok dolgozzák meg számára a lelkeket és az elméket. A darmstadti Bölcsesség iskolája előretolt katedrája. Azok az orvosok és tudósok, akik az ösztönélet titkait kutatják és tudományos balsikereik után az irodalomban keresnek tanaiknak érvényesülést, az ázsiai szellem prófétái. Azok a szekták, amelyek a túlmaterializálódott Európában a lelkek misztikus sóvárgását próbálják kielégíteni: az okkultizmus, az ezoterizmus, a különböző teozófus felekezetek mind-mind az ázsiai szellem beszivárgásának rejtett hajszálcsovecskéi. A hindu próféták, akik új világmegváltó eszmékkel próbálják itt egy primitívebb keleti rousseauizmus magvait elhintem, Tagore, aki hazájában nyugatias és felvilágosodott haladónak számít, de hozzánk a brahmanizmus, európai lélek számára alapjában mindig megközelíthetetlen irodalmának misztikus szellemét hozza, valamennyien annak az élettagadó, végeredményében teljes nihilizmusba fúló vallásnak a misszionáriusai, melyet egy szóval ázsiai szellemnek nevezhetünk.

És az európai lélek kezd egyre fogékonyabbá válni ez iránt a rá nézve lassú, de biztos dekompozíciót jelentő ázsiai méreg iránt. A teozófia terjed. A hindu költészet, a tibeti lámaizmus, a buddhizmus és a még régebb és keletibb ázsia-filozófiáknak egész irodalmuk támad. Ossendovski első könyvének óriási sikerét is az magyarázza, hogy ennek a rejtelmes és titokza-

toságával vonzó világnak homályos szentélyeibe engedett bepillantást s ehhez itt már kellőképpen megdolgozott talajra talált. Nálunk a turánizmus nacionalista mellékizékekkel preparált mozgalma tulajdonképpen szintén csak az ázsiai szellem térhódításának egyik kísérlete. Nem is új gondolat, nem is új törekvés. Németországban wotanizmus név alatt uralodik. Csak új nevet kapott. Akik ma turániaknak nevezik magukat, azelőtt szittyák voltak. És scytháknak tartják magukat az oroszok is és Alexander Block, az újabb orosz líra legnagyobb és legtehetségesebb költője zengő ódáiban hívja az egész Oroszbirodalomba a Pamir fenszík és az Ősi Scythia barbár szellemét.

Talán fölösleges rámutatni arra a legújabb irodalmi és a művészeti irányra, melyben a világos logikával szemben átveszi a vezető szerepet a homályos, legmeglepőbb asszociációra vezető ösztönélet s amelyben a szerkezeti arányok harmóniáit a teljes dekomponáltság rombolja össze. Ez az irány, és hogy ennek az iránynak lelkes propagálói és megértői vannak, mind arra mutat, hogy Európa nagy lelkiváltságon megy keresztül s ennek a kritikusközönségnek mikrobái főleg Ázsiából hurcolódtak be. Nyugaton már látják ezt a válságot. Paul Valéry „La crise de resprit”^(c) című, nagyszerű meglátásokban gazdag tanulmánya találón mutat rá a tünetekre és keresi a betegség okozóit. Egyik francia revue „Les appels de l’Orient” címen külön ankétot rendezett a lelkiváltságról s ebben az ankétban Európa minden vezető szellemét megszólaltatta, úgyhogy sehol olyan érdekesen, behatóan és minden oldaláról megvilágítva nem áll előttünk ez az életbevágó probléma, mint ebben a vaskos, négyszáz oldal terjedelmű füzetben. Vannak, akik ideges rémülettel nézik ennek az ázsiai szellemnek a térhódítását s gyakran szinte rémlátások túlzással próbálnak védekezni ellene, mint Henri Massis, akinek Défense de l’Occident című könyvében sok elfogultság és merev francia chauvinség mellett nagyon sok helyes és gondolkodóba ejtő megállapítás van.

Egy bizonyos, hogy az európai szellem merőben idegen az ázsiaitól. Az európai civilizáció, a gigantikus iramban száguldó fejlődés soha nem egyeztethető össze a teljes mozdulatlanságba merevedett ázsiai kultúrák tepsedésével. A dinamika és statika, a logika és tompa intuíció, a tűz és víz örök ellentéte ez, amely soha nem egyeztethető ki, soha nem olvasztható össze. Ha ez a két ellentét összerobban, ebből csak katasztrófális konvulziók származhatnak, amelyeknek vége csak az egyik vagy a másik megsemmisülése lehet. Ázsia Európa lelkét akarja most megmételyezni, átfornálni a saját szellemében, de ha ez sikerül neki, ez a mai európai civilizáció összeroppanását jelenti.

Az európai szellem homlokegyenest ellentéte az ázsiainak. Az európai ember konstruktív. Európa a biztos társadalmi és gazdasági rend, az egyetemes struktúra földje, ahol a természeti erők és fizikai befolyások egyensúlyban tartása mellett a szellem szabadon alkothat. A föld és a lét tervszerű berendezése folyik itt. Az európai szellem elgondol és elgondolásait megvalósítja. Individualitásának, egyéni akaratának szabad versenyében az emberi fejlődésnek egyre magasabb csúcsai felé tör. Az ázsiai ennek éppen ellentéte. Nagyszerűen látta meg és magyarázta meg ezt a különbséget Maxim Gorkij, szembeállítva a nyugati és a keleti parasztot.

„A nyugati paraszt — hja Gorkij — mihelyt az esztét birja, mindenféle ősei munkájának monumentális eredményeit látja. Hollandia réttöntöző csatornáitól, a Vezúv oldalára telepített szőlőkig, Anglia hatalmas gyártelepeitől a sziléziai kohókig egész Európát gazdagon borítják az emberi akarat szervezett erőfeszítésének gigászi alkotásai. Az emberi akaratnak egyetlen büszke célja van: alávetni a természet elemi erőit az ember jól felfogott érdekeinek. Az európai ember ura a földnek. A nyugati ember gyermekkorától kezdve magába szívja az emberi értéknek, a munka becsü-

létének és személyi jelentőségének tudatát és pedig annál inkább, mennél csodálatosabb munkákat és gazdagabb alkotásokat örököl őseitől.“ A keleti parasztot ezzel szemben, állapítja meg tovább Gorkij, a roppant egyhangú határtalanság veszi körül. A megműveletlenség kiáltó sivárságában, a nyomorult viskók között a félelmes méretek összeroppantó hatása alatt nem ura, hanem rabszolgája a földnek, a munka nem diadal neki, hanem keserves rabszolga robot. És tegyük hozzá, ma még inkább az, mint valaha volt.

Az európai szellem és civilizáció már kialakulásának tényezőit tekintve is merő ellentéte az ázsiaiaknak. A mi mai civilizációnk, az európai szellem struktúrája, amennyire ez a mai szövevényből kibogozható, három alap-pilléren nyugszik. Az egyik Hellasz, amely a mai gondolkodás, a *raison* és logika alapjait teremtette meg, a másik Róma, amely a földet megszervezte s a harmadik, a kereszténység, helyesebben a katolicizmus, amely az egyéniség felfedezésével Hellasz és Róma holt örökségét éltető isteni szellemmel és mély emberi tartalommal töltötte meg.

A hellén szellem fedezte fel a harmóniákat, a khaosz fölött egységet teremtett a geometriával, rájött a logikai összefüggésekre és megalkotta a gondolkodás törvényeit. Róma adott először példát az egyetemes társadalmi szervezésre. Elterjesztette az akkor ismert világon a hellén szellem felfedezéseit, a nélkül, hogy lényegében valamit hozzájuk tett volna. De mindent maga alá tiport a római polgár típusának, uniformisába kényszerítene a világot s korrupciójával és erkölcsi zűlöttségével rettenetes tömegeket súlyosított baromi nyomorúságba, megfosztva őket az emberi tudat minden mátságától. Ekkor jött a kereszténység s abban a világban, amelyet Róma a sárba tiport, felemelte a törvény és szeretet szavát. „Az ész elgondol, a kéz alkot, de gondolat és alkotás csak egy magasabb cél, az örök üdvösség eszközei itt a földön.“ A középkor katolicizmusa az egyetlen nagy és isteni fuvalomtól áthatott alkotás, amelyet a történelem felmutathat. A katolicizmus teremtette meg az egyetlen igazi és egyetemes demokráciát, emelte fel a porba hullott emberi méltóságot s az individualizmus és a szabad akarat és egyéni felelősség elvének kimondásával megindította a nagy európai civilizáció fejlődését s lényegében megvetette az alapját a mai nagy technikai haladásnak is.

A mai európai szellem jellegzetes vonásai, az alkotó individualizmus, a személyiség emberi méltósága, az ezzel szervesen összefüggő szabad akarat, a végokok meddő kutatásának energiapazarló mellőzése egy nagy transzcendentális elgondolással, a termékeny aktivitás s a civilizáció egységes humanitárius törvényeinek uralma mind e nagy keresztény koncepcióból erednek.

Az ázsiai szellem mindennek az ellenkezője. Ázsiában ott áll az emberrel szemben a természet a maga roppant tömegével, gigászi méreteivel. Ez a legnagyobb kontinens. Mindenfelé beláthatatlan egyhangú síkságok vagy a hegyvidékek kietlen rengetege, határtalan sivatagok, végtelen puszták vagy a tropikus hujaságú őserdők áttörhetetlen bozótja, kőfennsíkok, mélyek és végtelenbe érők, mint a tenger, de mozdulatlanok. S ez a mozdulatlanság, a méreteknek és a tömegeknek ez a roppant súlya ránehezedik a lélekre és mozdulatlaná teszi. Az ázsiai ember és az ázsiai lélek első jellegzetes vonása a mozdulatlanság. Mennél messzebb megyünk kelet felé, annál inkább elhal minden tevékenység, a mozdulatok egyre gyérebbé, egyre kimértebbé válnak, a pusztaságok némasága és magánya beszívároga a lélekbe. A gondolat befelé fordul, le akar hámozni magáról minden külső anyagiasságot. Az ember így magába mélyed és nem törődik a külső változásokkal. Fél minden kezdeményezéstől. Ez az oka Ázsia roppant elmaradottságának és magyarázza meg, hogy a kultúra fejlődése megállt s ma lényegében csaknem ott tart, mint jó kétezer évvel ezelőtt.

A mozdulatlanság a lélek és a test restsége, a teljes tétlenség s a gondolat befelé mélyedése viszont végtelen elmélkedésre, haszontalan, üres és a levegőben járó spekulációkra ösztönzi az ázsiai elmét. Az európai lélek beleenyugszik az agnosticizmusba, hogy a végtelen véges ésszel fel nem érhető, az ázsiai lélek bele akar olvadni ebbe a végtelenbe, ha megérteni nem is tudja, legalább érzékelni próbálja titokzatos intuíciókkal, a valóságból egy úgynevezett magasabb lelki síkba, valami ködös trance-ba szeretne emelkedni s egy álmovilágot teremt maga köré tele hibrid fantazmagóriákkal. így születik a vallási és filozófiai szektáknak az a végtelen változata, amely teljes anarchiát idéz elő az ázsiai gondolkodásban és filozófiában. A filozófiai és vallási elméletek szédítő, emyesztő útvesztője vár itt a lélekre; aki egyszer ebbe a labirintusba betéved, képtelen lesz minden cselekvő elhatározásra, az akarat minden megfeszítésére. Az ázsiai lélek egyensúlya megbomlott, elvesztette az egységes kapcsolatot a szellem és a külső valóság közt. A vallási és politikai anarchia, a lelki bomlottság félelmes dzsungele ez s Gobineau szerint „ebben a roppant ázsiai mocsárban rontó eszmék, elvek, pestises elméletek és gyilkos lelki ragályok rohadnak, amelyeknek lehelete megmérgez mindent, ami hozzájuk ér“.

Egyben azonban mégis hasonlítanak egymáshoz az elméletek e végtelen sokaságú variációi s ebben gyökerezik az ázsiai szellem élettágadó destruktívizmusa. Amint a buddhizmusban ez a leghatározottabban kifejezésre jut, „az élet csak illuzórius véletlen, egy sereg megmérhetetlen hosszúságú lét láncolatában“. Ez az alapelv kiirt az életből minden pozitív tartalmat s helyébe a teljes relativitást illeszti. Melegágyává lesz panteizmusnak, pesszimizmusnak, determinizmusnak, quietizmusnak, amelyek egyébként mind karakterisztikumai az ázsiai szellemnek s végső fokon innen táplálkozik a nihilizmus is. A nyugati kultúra minden régi és új betegsége, minden infekciója, a legnagyobbbrésr keletről eredő misztikus eretnkségek, amelyek nemcsak a vallást támadták, hanem bomlasztó mikrobák voltak az egész társadalmi rend számára, új életelixirekre, gazdag és virulens bacillustelegekre találnának a lelki anarchiának ebben a tropikus ingoványában.

Az élet pozitívumainak megtagadása, a folytonos befelé fordult elmélkedés, szükségkép a szellemi absztrakciókra vezet. És így lassankint az absztrakcióknak egy látszatvilága támad, amelynek révén próbál aztán az ázsiai lélek részesevé lenni a világegyetemnek. Minden, ami a külső világ pozitívumaiba kapcsolódik, a józan okoskodás, a logika gyanús neki. A végtelenhez való közeledés és az egyetemesbe való beolvadás gondolata efemer jelenségekké, elhanyagolható jelentéktelenségekké avatják a raisont és az akaratot. Ami végső fokon az amúgy is céltalan cselekvés megvetésére vezet. Az akarat elhalványulásával, a cselekvés meggyérülésével elhalványodnak az emberi előjogok a természettel szemben, elhalványodik és teljesen megszűnik a személyiség. Az ázsiai szellemtől idegen minden individualizmus.

A terméketlen meditáció mozdulatlan köldökszemlélete meggyöngítik az ázsiai lélekben az egyéniséget s a környező természet a maga lerázhatatlan súlyával agyonnyomja és elnyeli az egyént. Bár látszólag az ázsiai lélek le akarja magáról rázni a matéria nyűgét, végső fokon még sem jelent egyebet, mint teljes átolvadást a természetbe, az anyagba. A nyugati ember önálló akarat elhatározással bíró individuum, aki szemben áll a környező tárgyak tömegével, megőrzi méltóságát és emberi felsőbbrendűségét, nem törpül igénytelen atomjává az univerzumnak, az aktivitás szellemétől áthatva küzd a természet ellen, le akarja győzni, hogy erőit és kincseit felhasználja az emberi szükségletekre. Ezzel szemben a keleti lélek valamelyes misztikus panteizmus szellemében valósággal át akar lényegülni az egyetemes ósanyagba. Ez az

igazi, szinte már metafizikai rajongássá vált materializmus és ezért érthető, miért találkozott a nyugati világ legveszedelmesebb, legbomlasztóbb epidémiája, a pozitív materializmus nyugati kivirágása, a marxizmus, a két misztikus materializmusával az orosz forradalomban és ezért ringatják magukat csalóka álomba, akik a nyugaton tagadhatatlanul danyagiasodott közszellem gyógyulását egy, hogy úgy mondjuk, még töményebb materializmustól várják.

Nincs nagyobb veszedelem az európai szellem, a nyugati civilizáció számára, mint Ázsia felé fordulni. S ez a félelem nem agyrem, nem gyerekes szepegés, hiszen ott az ázsiai szellem romboló hatásának szörnyű illusztrálására az orosz példa. Vannak, akik Oroszországot tartják az ázsiai szellem leghivatottabb közvetítőjének Európa felé. Oroszország csakugyan az is volt. Alapjában ázsiai birodalom maradt mindig, ameddig Nagy Péter tradíciói szellemében hősiesség kitartással próbálták beerőszezni a nyugati lelket. Nem sikerült. Az Ural sohasem volt igazi választóvonal Európa és Ázsia közt. Ázsia tulajdonképpen mindig Moszkváig ért és a Nyugat végvára a ma már pusztulásnak indult Pétervár volt. Oroszország soha nem csatlakozott szervesen a Nyugathoz, elvágta tőle a schizmatikus egyház, amelynek egész szelleme a keleti meditáció terméketlen anarchiájától volt áthatva. Dosztojevskij párrussizmus, Trubeckoj herceg antipcadentalizmusa egykét Ázsiára támaszkodnak. A bolsevizmus, amelynek ősapja Dosztojevskij és első utópisztikus hőse a bomlott és demoniákus Stavrogin, tulajdonképpen Oroszország ázsiai jellegének felismerése és öntudatos bevallása a nyugati illúzióval szemben.

Mese és önámító illúzió különben, amire annyiszor hivatkoznak, amit úgy szeretnek Ázsia számlájának javára írni, a Kdét etikai tisztasága. Éppen ez a más és lényegében alacsonyabbrendű keleti etika az, amely legjobban választ bennünket Ázsiától. Ázsia roppant materializmusa csak egy tekintélyt ismer és ez az erő. Ott csak az erősnek van joga, a gyöngébbnek nincs. Ez a magyarázata az ezredéves ázsiai despotizmusoknak, amelyek makacsul tartják magukat, bármilyen politikai álarcot öltöttek is. Az ázsiai minden eszközt jogosultnak tart, nem ismer jóhiszeműséget, a nyugati értedemben vett könyörületet, megbocsátást, jóságot neveléses dőitéletnek tartja. Az ázsiai maga mindig az alattomos cselhez folyamodik, ha gyöngébbnek érzi magát és a nemes eszmék kezdeményezését ellenségeinek hagyja. Ázsiától idegen, ami az európai társadalmakat a legteljesebben áthatja, minden humanitárius gondolat.

Azokkal a veszedelmekkel szemben pedig, amelyeket az ázsiai szellem túlmohó importálása jelentene, elenyésző csekély az a megtermékenyítő hatás, amit Ázsia a költői léleknek adhat, akár irodalomról, akár művészetről van szó. Mindössze motívumokról lehet beszélni. Mert az ázsiai művészet lényegében éppen annyira különbözik az európaiktól, mint a keleti szellem a nyugatitól! A nyugati művészet a nagy alkotó szellemek, az egyéniség, az individualizmus jegyében fejlődik, a keleti művészet, amelyből szintén hiányzik az individualizmus, mint a keleti világszemléletből, tulajdonképpen a mesterség művészi tökéletesítésére törekszik és meglehetősen egyhangú és mozdulatlan.

Fölösleges tehát Ázsia felé tekintgetnünk. A mi ázsiai végörökségünk rég leszakadt már a Kelet köldökzsinórjáról és teljesen nyugatvá naturalizálódott. Évszázadokon át védtük Nyugatot, remélhetőleg nem azért, hogy most bele vessük magunkat Kelet gyilkos ölelésébe, esetleg egy kis költői és szentimentális keleti nosztalgia kedvéért. Kelet nem ismer ellágyulásokat. Nemcsak a maga miazmáit bocsátotta ki Nyugat felé, hanem megindult a nyugati civilizációért is, mert erre szüksége van a saját konzolidációjához.

Tagore és Gandhi odahaza nyugati reformátorok. Az izlam a Nyugat szellemében keres megújódást. Japán és Kína a mi egyetemeink tudását és pozitív bölcsességét hordja hangyszorgalommal Keletre. Mi tekintgetünk Ázsia felé, mikor Ázsia már konstruktív nyugati eszmékkel próbálja acélozni ellankadt erőit a Nyugat elleni küzdelemre és nem akarjuk közben észrevenni, hogy lassankint megcserélődnek a szerepek s egy európai civilizációval teleszívódott s e révén cselekvő energiákhoz jutott, de alapjában barbár Ázsia s egy ázsiai kultúrától mákonyos Európa a mai rend és civilizáció teljes összeroppanására vezethet.

KÁLLAY MIKLÓS.

BABITS MIHÁLY NAGY REGÉNYE.

Halálfiái. Budapest, Athenaeum irod. és nyomdai r.-t. kiadása. Év nélkül (1927). 8-r. 695 l.

AZ AKADÉKOSKODÁST, a kritikusoknak ezt a rossz szokását, mindjárt a címnél kezdem. Halálfiái! Olyan egyetemes jelentésű ez a fogalom — hiszen minden ember már születése pillanatától a halál fia, hogy itt, Babits regényében valami sajátos értelmet kell kapnia — s ez a szimbolikus jelentés nem önként világosodik meg előttünk, sőt még a szerző utalásai nyomán is csak bizonytalanul konstruálhatjuk meg. Halálfiainak Babits, úgy látom, a magyar történeti osztály embereit tartja, első sorban a gentry-és a tisztviselővilág szülőtteit. A magyar fajnak ez a rétege, legalább amint a regény bemutatja, léha, könnyelmű; az élet nagy problémái és feladatai iránt nincs érzéke, a művelődésre nincs fogékonysága. Ennek az értéktelen fajnak pusztulnia kell, legalább is át kell engednie a vezető szerepet a komoly, értékes, művelt zsidóságnak. Megvalósul Kölcsey szörnyű jóslata „a kihuny, gyöngye fővel, romlott“ halálfiái helyére „más faj áll.“

Megokolt-e Babitsnak ez a pesszimizmusa, azt az újabb kritikaelmélet szerint nem volna szabad vizsgálnunk — hiszen ez világnézeti kérdés, s az olvasó és a kritikus csak az esztétikum világnál tekintheti a költői alkotást, a benne nyilvánuló világnézethez nincs köze. Nem is bolygatom erről a feléről a kérdést, sőt szívesen, de fájó szívvel elismerem azt is, hogy a magyar középosztály korántsem műveli ki a lelkét abban a mértékben, amint kötelessége volna; két megállapítást azonban nem hallgathatok el. Az egyik: a magyar közműveltség századokon át és még most is, elsősorban a magyar középosztály vállán nyugszik. Nemcsak a legnagyobbak — egy Tisza, egy Szinyei-Merse, egy Dohnányi, egy Herczeg, egy Pauler — hanem a magyar műveltség fáklyahordozóinak nagy tömege ebből a rétegből került ki. A másik: egészen elhibázott, megtévesztő és jogosulatlan Babitsnak az az eljárása, hogy egyetlen érték-kritériumnak az irodalmi és tudományos műveltséget állítja oda. Az ember nem pusztán, sőt nem is első sorban intellektuális lény, hanem etikus lény is — még Aristoteles meghatározása is ide megy ki: a *ζῶον πολιτικόν* „differentia specificá“-ja erre utal. Az erkölcsi jellem, a szívjóóság, a kedély épp oly, sőt nagyobb emberi értékek az intellektusnál, s ezekben a kategóriákban éppen nem állunk más fajok mögött! S vájjon, ha a magyarságban nem volnának igazi értékek, föl tudtunk-e volna emelkedni Trianon után? A magyarságnak ma nagyobb a súlya Európában, mint amennyi számarányánál fogva megilleti!

De nézzük magát a regényt, a világnézet kérdését egy időre szögre akasztva. A hozzácsatolt rövid epilógusban a szerző tiltakozik az ellen, hogy bárki valóságot keressen regénye hősei és alakjai mögött. Noha elismeri, hogy főhősében sok van önmagából, s mi is határozottan rá tud-

nánk mutatni a regény olyan elemeire, amelyek nyilván az író személyes tapasztalataiból szűrődtek le, sőt a cselekmény gerince nem egyéb, mint egy egész ifjúkort betöltő élményeknek — megtörtént eseményeknek és átélt lelki mozgalmaknak — objektivációja: engedelmessé válnak, lemondunk arról az izgatón érdekes földatról, hogy a hős maszkját fölemelve, megkeressük alatta az író lelki profilját.

Nekünk tehát csak Sátorczy Imrével lesz dolgunk. Addig azonban még messze az út. Babits ugyan nem Ádám és Évával kezdi Imre történetét, de Dickens módjára — a nagyanyjával, s a regénynek vagy a felében a kis Imruska nagyon is mellékes személy, ülő helyén, a gyermekszobában van. Senki sem sejtí, hogy még regényhőssé lép elő. Egyelőre mások mozognak a szín legélesebben megvilágított részén — többen is, mint amennyit figyelemmel kísérhetnénk — s magunk sem tudjuk, melyik köré csavarodik majd az igazi érdeklődés szála. A vidéki városi élet széles ecsettel festett képében nehezen indul a cselekmény. Az első mozzanat, amely részletes kidolgozásával azt sejteti, hogy megfogban benne a mese magva, egy asztaltársaság mulatozása. Egy élehetetlen, félszeg kishivatalnok apró izgalmain keresztül veszünk részt a parlagi mulatósban, s a vége az, hogy ezt a jámbor fiút meggyilkolják. Ezzel persze letűnik a színről; emléke ugyan föl-fölgár kísérteti, de szerepet továbbra nem tud neki adni a szerző. Élkor lép előtérbe a regény első felének két centrális hőse, Hintáss Gyula ügyvéd és Sátorczy Miska, Imre atyja, a bíró. Érdekes két alak, igen jól megrajzolva. Amaz léha, könnyelmű, nagyzó, a szavak embere. Műlelkességétől és frázisaitól elhódított környezete zseninek tartja, pedig csak őrszékű svadronőr. A bíró sajátosan magyar karakter. Nem típus, és mégis sok e fajta emberrel találkozunk az életben. Mély kedély, de befelé él s ezért hidegnek hisszük; józan és kötelességtudó, nagyobb műveltsége nincs, de világos értelmével, lelkiismeretességével szerény és mégis értékes oszlopa a magyar életnek. Az ügyvéd minden csinos asszonynak udvarol, barátja feleségének is. Nelli, Imruska anyja, lelke mélyéig tisztességes asszony, képtelen bűnre; megremegtetik Gyula bókjai, de mindennapi élete szürkeségébe mégis csak lopnak némi ragyogást. Miska, az okos férj, látja, hogy nincs baj, de azért felelősségre vonja barátját. A párbeszéd kitűnő, mind a bíró higgadt, de energikus támadása, mind az ügyvéd váratlan védekezése — nem tagad, sőt bejelenti nyíltan, inkább hencseregésből, mint valóban átérzve, hogy szereti az asszonyt. Igen jó a folytatás is. Egy kirándulás alkalmával* késő este, Gyula és Nelli akaratlanul elszakadnak a társaságtól s rossz vonatba ülve Pestre kénytelenek utazni. Az asszony szegényében és félelméből, de szerelem nélkül, Gyula martaléka lesz. Az meghordozza Velencében, nőül is veszi, de az asszony csakhamar irtózva menekül a durva, komisz embertől vissza édesanyja házába. Sorsa elvégzetett. Néma asszonnyá lesz, férje számára meghalt, fiához nem mer közeledni, eszméden vezeklésben tölti szomorú napjait. Gyula elszökik, de közben fölkeresi a megcsalt férjet — s az a párbeszéd, mely ekkor lefolyik közöttük, épp olyan kitűnő, mint az előbbi. Ebben az emberileg szinte elképzelhetetlen helyzetben minden szavak az igazság erejével hat, a férj a maga tóme* szetességében és logikusságában, a csábítóé hazug lelkesedésében és tettettett bűnbánatában. Sátorczy magára marad fiával, egészen Imrusnak él, de nem találják meg egymáshoz az utat. A fiú anyjától örökölt tartózkodásában nem nyílik meg bizalomra sóvárgó atyja előtt Csöndes, nyugodt, de sivár életük méltó záróköve a cselekvény ez első ágának.

Nyilvánvaló, hogy mindez fikció, ha talált is hozzá némi anyagot a szerző a maga városkájának társadalmi életében. Eleveenséget, igazságos képzeletének munkájával vitt bele. Sokat nyert volna művé, ha regényének

ezt a felét önálló elbeszélésként adja. Ez önmagában kerek, szerves mese, kisembereknek egyszerűségében is megrendítő tragédiája.

S még többet nyert volna ez a történet, ha Babits naturalista doktrínájának nem áldozza föl veleszületett nagy művészi érzékét, ha nem mossa el tudatosan a különbséget a lényeg és mellékes, jellemző és esetleges között. Mire való volt a mese vezetését ingadozóvá tenni hazug szereplőkkel, semmitmondó részletekkel, mire jök a kisvárosi életből vett szürke pillanatfölvételek, amelyekből nem következik semmi, s azok az epizódok, melyeknek nincs igazi kapcsolatuk a történettel? Még ha igazak is, még ha az életből merítette is őket a szerző, a művészi érdek rovására mennek. A valóság illúzióját itt nem a részletek igazsága biztosítja, hanem az élet fordulatainak egyszerű bepréselése a regény keretébe. A nyer anyag és a műalkotás viszonyát a történeti regényre vonatkozólag kitűnően megállapította Kemény Zsigmond, azt írván, hogy a történelem egy soha be nem végzett folyamat s vele szemben a történeti regény mindig művésziesen kikerekített s tervszerűen elrendezett egység. Vájjon nem ugyanez a viszony az élet és a moderm életben játszó regény között? A regényíró olyanféleképpen áll szemben az élettel, mint a szobrász a márványtömbbel. Amint az levési, lefaragja s félreveti, ami fölösleges a márványban, ami nem tartozik a kiformálandó alakhoz, a regényhó is elhagyja és félredobja az élet képéből mindazt, ami nem szolgálja megvalósítandó eszméjét. Ami a legfontosabb, a lelki mozgalmak meggyőző rajza, azt Babits meg tudja itt adni — miért fecserli erejét csip-csup mozzanatok fejtegetésére?

A regény derekán az immár fölöslegessé vált apa letűnik a színről. A szerző kényelmesen intézi el a dolgot: hamarjában nem talált művészibb megoldást, tehát tüdőgyulladással pusztítja el a derék embert. Nyilván az életre hivatkozik, az ismeri ezt a megoldást. (Hivatkozhatnak a szentimentális regényekre is, azok szeretik is!) Csakhogy a sors nem tartozik senki-fiának számadással tetteiért, az író azonban felelős hősei életéért s regénye legkiemelkedőbb alakját bűvész módjára eltüntetni éppen nem művészi eljárás. (Rövid másfél lapon lepörög az egész processzus!) A kis Imrus mindjobban előtérbe lép s lassanként észrevesszük, amit eddig is sejtettünk, hogy ő lesz a regény igazi hőse. Valóban ekkor egy második mese indul meg, s az hozzákapcsolódik ugyan az előbbi történethez, de nem organikusan.

Megkezdődik tehát a kis fiú története, a magyar Copperfield-regény, s Babitsé annyiban is megegyezik Dickensével, hogy hősében ő is magát rajzolja, a maga élete történetét írja meg. A regénynek ez a fele egészen más természetű és más szabású, mint volt az első. Ennek már van szilárd tengelye, kerekai jól „összeváganak”, s a mese tervszerűen vezetve biztosan halad — de hová, milyen cél felé? Kérdezzük meg tőle magától.

Imruska története életrajz, de nemcsak s nem is annyira külső életének, mint inkább belső életének rajza. Amíg a sóti (pécsi) gimnázium növendéke, nem történi vele semmi rendkívüli, de minden, amit megél az iskolában és családban, valami sajátos reflexet kap az ő különös egyéniségétől — s ezek a mindennapi események csak arra szolgálnak, hogy a szerző segítségükkel bevilágítson a fiú leikébe. A lelki rajz érdekes vonalakból alakul ki, s ami nem kisebb érdem, harmonikus, sajátosságában is igaz képpé. Egy magába vonuló és érzékeny, önérzetes és dacos, elevenesű és exaltált gyermek képét kapjuk, s az mindvégig leköti figyelmünket, mert lelki megmozdulásait igazaknak érezzük. Az író nyilván legbensőbb lelki élményeiből merítette rajzához az anyagot. Egy ponton azonban megzavarodik a rajz — éppen azon, amely az író kijelentése szerint nem a valóságból került bele. Ez az értelmes, gondolkodó fiú, akinek még a maga gyermekesével is látnia — vagy legalább éreznie — kellene édesatyja nagy erkölcsi

és szellemi erejét, valami, előbb öntudatlan, később tudatos vonzódást érez Hintáss Gyula iránt s nemcsak nem táplál legkisebb haragot sem iránta, aki szétrombolta egész családi életüket, elcsábította, szegyenbe, szenvedésbe taszította édesanyját, elorvasztotta atyja életkedvét, hanem szüleivel szemben neki ad igazat \$ afféle ideált lát benne. Én és a hozzám hasonló „filiszterek“ ezt nem bírjuk megérteni, s nemcsak erkölcsi érzékünk lázad föl erre a brutalitásra, hanem hazugságnak is érezzük, nem tudjuk ezt az érzést beleilleszteni a derék fiú következetesen szőtt lelki struktúrájába. Pedig erre az érzésre még nagy szerep vár az életrajz további folyamán.

Imre érettségi bizonyítványával a zsebében fölkerül Pestre s ott bölcsészethallgató lesz. A szelíd fiúcskából a pesti „intellectuel“-ek körében kibontakozik a titán: költői és zornalisztikai hajlamai ébrednek, megutálja a tudományt, amellyel az egyetemen gyötrik, lenézi és gúnyolja tanárait, megveti a kimerült magyar fajt s a lelkiileg elcsenevészedett magyar középosztályt. Nagy célok, merész ábrándok hevítik: az eddigi vezetőktől a konzervativizmus jegyében lezüllesztett pusztuló nemzetet majd felemelik ők, elsősorban a zsidóság, amellyel együtt érez, a politikai és irodalmi radikalizmus útján. Hogyan fog hozzá? Folyóiratot akar indítani, az új eszmék lángcsóvját vetni a közvéleménybe. Társai vannak, az első szám anyaga egy pillanat alatt együtt van, csak pénzük nincs az ifjú titánoknak. Mint mentőangyal megjelenik ekkor az ígéretek bőségszarujával Hintáss Gyula s vállalkozik a folyóirat finanszírozására. Hogy honnan volna ennek a lezüllött, egy cselédszerző (vagy még rosszabb) asszonytól kitarított alaknak pénze, azon nem töri a fejét egyik titán sem, sem a reális gondolkosító zsidó Rosenberg, sem a Gyula viszonyait ismerő Imre. Pénz azonban nem jön, sőt Imre még azt a 800 forintot is átadja Gyulának, amelyet a nagybátyja bízott reá, hogy vele Imre édesanyjának jövőjét biztosítsa. Imre tehát sikkasztott. Hogyan ragadtatta magát erre a tetre, mi magyarázza ezt a szörnyű erkölcsi megtévelyedést? Nem tudjuk. De, és ez sokkal nagyobb baj, a szerző sem tudja. „Miért adta oda a pénzt? Ki tudná megmagyarázni?“ Ez nem a művész szava, így Jósika szeretett kitérni a lélektani nehézségek elől — vagy száz évvel ezelőtt. Az hónap mindent meg kell tudni magyarázni, amit hőse tesz, az hónap be kell látni a szív legtitkosabb rúgóinak működésébe — ez a másik nagy különbség az élet és a költészet között. De Imre még itt sem áll meg, megtoldja ezt a lépését két még végzetesebbel: hogy visszaszerezze a pénzt, váltót hamisít (szabatosabban: beváltat egy előtte hamisított váltót); majd a helyett, hogy pótolná az elsikkasztott összeget, a bűnös úton szerzett pénzt a szeretőjére költi.

Álljunk meg egy pillanatra s adjunk föl egy pár kérdést — szónoki kérdések lesznek, mert bennük rejlik a felelet. Az első: lehetséges-e, hogy az a derék kis fiú, aki szigorú erkölcsű családban bűn nélkül nőtt fel, ilyen aljas dolgokra vetemedjék? Ha valaki minden várakozásnak ellenére mégis igennel felelne erre a kérdésre, íme a második: mire való volt Imre gyermekkori életének széles ecsettel festett képe, ha az az új Imréből semmit meg nem értet? Ebből a szempontból az író egészen bátran elhagyhatta volna Imre előbbi életrajzát. Sőt ekkor inkább megértenők Pest Imrét. Végül a harmadik kérdés: van-e jóga az hónap ezek után lesajnálni a nemzeti érzésű, konzervatív gondolkosító magyar középosztályt? ő nyilván Imrében s a hozzá hasonló „modern“ fiatalságban látja a nemzet megváltóit, de vájjon nem döntenek-e magukat s nemzetüket romlásba azok, akik így okoskodnak:

„A Bűn is egy élmény, amit át kell élni? De hát mi bűn és mi nem bűn? Kinek kell azt látni, tudni, megítélni? Mit törődik az emberekgyártotta paragrafusokkal? Azokat nem az ő mértékére szabták!“ (571.1.)

Ez az Imre, a pesti Imre, a maga nagy tehetségével és erős kultúr-érzékével is gyöngé jellem: nincs erős akarata, erkölcsi érzéke fogyatékos. A másik táborban is akadnak sikkasztók és váltóhamisítók — alja-népség mindenütt van — de ezeket, mint hitvány elemeket kiközösíti magából a Babitsról annyira lenézett polgári társadalom. Imre azonban a maga táborának legjobbjai közül való — a szerző beállításában szinte ideálja a modem magyarnak — vezér az új irány apostolai között. Egészen más a jelentősége annak, ha egy senki, egy a sok közül megtéved, mintha a legkiválóbb, az eszmék és törekvések „representatív man“-e! Milyen lehet a többi s mi várna nemzetünkre, ha elérnék céljukat s a „halál fiai“ után az „életfiai“ kerítenék kezükbe a hatalmat?

Ne emelje senki azt a vádat ellenem, hogy világnézeti alapról bírálók költői alkotást. Nem azt hibáztatom, hogy az író világnézete és erkölcsi alapja más, mint az enyém, hanem azt, hogy az hó maga teszi világnézetek csatapiacává a regényét, s e közben akaratlanul is egyoldalú, torz megvilágításban mutatja be az életet: hűtlenné lesz a valósághoz, amelyet be akar mutatni — s ez már művészi szempontból hiba.

Az előbb *Dávid Copperfield-et* említettem a *Halálfiai-val* kapcsolatban. Meg kell azonban mondanom, hogy Dickens regényének éppen a legjellemzőbb vonása hiányzik a magyar regényből: nem érezzük ki belőle, kivált a pesti részből, a szív hangjait. Az a szeretet, amely a sóti események elbeszélése közben Miskának és fiának alakját körüllebegte, itt egészen elveszett, valami sajátos ridegségnek adott helyet. Egy mellékalakján, a zsidó filozopteren kívül a regény minden szereplője ellenszenves vagy közömbös, a mesében semilyen főlemelő vagy biztató mozzanat, csupa sivárság mindenütt. És legsivárabb maga a főhős, aki.— nemcsak tettei bizonyítják, de maga az író is külön kiemeli — nem szeret senkit, sem barátait, sem édesatyját, tulajdonképpen még atyja emlékét sem. Ebben a jeges levegőben talán kivirágzik a kultúra (?), de befagy minden, ami az életet széppé, kívánatosá, értékessé tehetné.

Imre történetének harmadik szakasza egy erdélyi városkában folyik le, ahol mint gimnáziumi tanár működik. Ez a színtelen, teljesen elnagyolt rész csak forma szerint adja a regény befejezését.

Letéve kezünkől Imre regényét, Babits Mihálynak ezt a nagy könyvét, zavarban vagyunk, mi is volt a regény célja, milyen költői feladatot akart megvalósítani a szerző. Egy emberi lélek fejlődését akarta bemutatni? Méltó feladat, annál inkább, mert a hőse érdekes, jellemző, van lelki élete, még pedig egyéni. De ez a lelki rajz a fejlődés derekán megroppan, kettészakad s a végén nincs kikerekítve, egyébként is csak úgy nyersen van kimetszve a valóságból, magasabb egység és mélyebb, éltető eszme híján.

Külön tanulmányt lehetne írni Babits előadásáról. Babits kitűnően tud elbeszélni, elevenen, fordulatosán, magával ragadóan — ha akar! De sokszor nem akar, sőt éppen rosszul akar elbeszélni. ívszámra könnyen, természetesen ömlenek mondatai, aztán egyszerre szándékosan rosszul írt helyek következnek: erőszakolt képektől, keresett hasonlatoktól sántikáló mondatok,¹ a nyelv szellemét sértő szófűzések, nehezen érthető gondolatok,

¹ A sok közül álljon itt egy, nem legvisszatetszőbb, de a legbántóbb. Abban a nagy jelenetben, mikor Miska és Gyula, az egy asszony két férje szembekerülnek, és az író a két fél kitűnően vezetett párbeszédével bevilágít lelkükbe, egyszerre ilyen üres, nagyképű személyesítésekkel és hasonlatokkal folytatja az addig természetes hangon vitt lelki rajzot: „De Miska serege kemény volt; a Szégyen védte a kapukat s a Harag puskaporos hordóihoz susterő kanócok tüze közeledett. Miska még ellenállt; ám zavart közelharc folyt a tornyokon s árulás lesett a vár pincéiben.“ (215.1.)

S kínos, veritékes munkával kell kihámozni a szavak burkából a bennük rejlő értelmet.

Mindez, meg vagyok róla győződve, Babits előtt nem újság, ő a maga nagy esztétikai képzettségével és finom ízlésével éppúgy ismeri regényének ezeket a vonásait, mint én. Nem véletlen fogyatkozások ezek regényeiben, nem tehetségének gyöngeségére vallanak. Ezek tudatos, sőt szándékos hibák s Kazinczy értelmében meg kellene adnunk értük a fölmentést, mert „nem botol, aki tudva és akarva botol”. Nekünk azonban fáj a szívünk, hogy Babits ízlését elhallgattatta az elmélet kedvéért, s így nem adhatta nekünk a Tímár Virgil fiának másik, nagyobbsszabású párdarabját. De hát ez hiábavaló kesergés, úgy kell fogadnunk a regényt, amint van. Így is sok értéket találunk a Halálfiái-ban,

CSÁSZÁR ELEMÉR.

A MAGYAR TÁRSADALOM BABITS REGÉNYÉBEN.

BABITS BÁTTRAN odairhatta volna regénye elé mottóul a „Halottak Élén” vezérversének két első sorát: „Hát ahogyan a csodák jönnek, Úgy írtam megint ezt a könyvet. Se nem magamnak és se másnak: Talán egy szép feltámadásnak.” A Halálfiái a Tegnapi regénye, a Ma olvasóközönsége valószínűleg érzéketlenül siklik el felette és talán majd a Holnap irodalomtörténete fogja kellően értékelni. Boldogabb népek irodalmában ünnepi esemény lett volna megjelenése, nálunk mindössze a fenti komoly tanulmány, egy pár hüvös, udvarias ismertetés, néhány hangzatos frázis fogadja jobbról és balról és az olvasóközönség közönye. Elmúltak azok a háború utáni lázas évek, amikor a magyar közönség értetlenül állván a rája zúdult katasztrófa előtt, sóvárogva kereste a választ a nagy „miért”-re. Sekélyes memoárok, történelmünket Világostól Trianonig felölelő „tudományos” művek aranyszüretje volt e kor. Az üzleti élelmesség irodalmi pamfleteket, bombasztikus kulcsregényeket dobott sok ezer példányban a könyvpiacra, de eladatlanul porlottak a könyvraktárakban azok a művek, melyek mélységes komolysággal lelki megtisztulásra, belső megújulásra hívtak fel. Babits regénye korregény, de nem jár kulcsra, nem ad tápot kacagó kárörömnök, nem szellőztet titkos botrányokat, nem hurcol meg a sárban senkit. Nem lehet felette marakodó vitákat rendezni a napilapok hasábjain, nem lehet ellene szónokolni, még csak a szerzőjét sem lehet hazaárulónak kikiáltani. A magyarságnak a regénye. Valahogyan elvesztette az aktualitását. A ma közönsége nem szeret a közelmúltba nézni, éppen olyan kevéssé, mint önmagába (higyük, azért, mert erőre kapván, a jövőnek éli). Az irodalomban főleg a szenzációk és a pikantériák érdeklík, viták az örök Ady-problémáról, a szétszakadt irodalom hazug problémájáról. Szóval nem is annyira az irodalom, mint inkább az irodalompolitika. Regényt akkor vesz kezébe, ha Bettauer, Wells, H. H. Ewers vagy hasonló nevek ékeskednek a festett címlapon. Irodalomellenes kort élünk, már pedig Babits regénye tiszta irodalom. Egy nagyértékű írói élet tudatos főmunkája, hosszú évek belső küzdelmének gyümölcse. Egy ismertetője azt írta róla, hogy Kemény Zsigmond óta nem jelent meg ilyen regény a magyar könyvpiacra. Magasztalni akarta és talán nem is sejtette, milyen szomorú sorsot szánt neki: a középiskolákban fogják tanítani és — megfelelő kihagyásokkal — kötelező házi olvasmánnyá tenni.

Ma már senki sem vitatja, hogy Ady Endre, a „pacsirtaálcás sirály” egy hanyatló kornak vatese volt, aki nem előkészítette, hanem megérezte a közelgő rettenetes vihart, aki meglátta „kora arculatján a gyászos magyar hibákat és mélységes szomorúsággal nézte, ami körülötte végbement”.

A Halálfiái Ady lírájának epikai párja. Ady átélte a magyarság pusztulását, az illúziók „rózsás ködében“ elkábult fajtáját kívánta felrázni, kiabált, szitkozódott és káromkodott, lírája csupa szenvedély és szenvedés. Az epikus a múltba, múltmagába néz. Ő is szenved, de szenvedése mélyebb, mert nem kiabálhatja ki lírai hevülettel. Mélyebb, mert nem harcol a jövőbe vetett, csakazértis hittel, nem oszt és nyer sebeket, hanem illúziók roncsain szemlélődik. Ezek a roncsok a magasba nyúlnak, ahová már nem érnek el elfogultságok és pártszenvedélyek. A „mindent megérteni: mindent megbocsátani“ magaslata ez. Szinte fájdalmas Babitsnak ez a történetírói objektivitása, amivel a múltat nézi. Fájdalmas, mert elfojtott szenvedések leple és nem epikai formasajátság.

Ady költészete: szimbolikus líra, Babits regénye: szimbolikus eposz. Eposzá avatja — noha prózában van írva — költői pátosza, a motívumok állandó ismétlése, alakjainak szimbolikus jelentősége, tárgyának nagyszerűsége. Igaz, hogy csak egy kis magyar családnak életét mutatja be három nemzedéken keresztül, a maga apró tragédiáival, de mikroszkópot vesz elő és az egy család életében meglátja és meglátatja a nemzetét. Egyénnel foglalkozik és belevilágít életüknek legrejtettebb, tudatalatti mélységeibe is. Szó szerint alkalmazhatnánk rá Gyulai véleményét Kemény Zsigmondról: „A szív legtitkosabb redőit nyitja meg előttünk s a szenvedély fejlődésében annyi új és finom árnyalatot tüntet fel, hogy nem tudjuk, a kutató ész vagy az alkotó képzelet erején csodálkozunk-e inkább.“ De az egyéni életek is csak szimbólumok, mögöttük nemzedékek állnak. A regény egy családi szürettel kezdődik, és mindjárt az első lapon megtudjuk, hogy a szülőházban nem kisebb dolog kavarog az bor gőzében, mint Magyarország sorsa. Ez az utolsó, dült betűkkel, külön sorban szedett két szó adja meg a regény alaphangulatát. (Babits különben is szereti a nyomdatechnika eszközeit igénybe venni belső, rejtettebb mondanivalóinak kifejezésére. Ezt a regényét csak látva lehet megérteni. Nagy kezdőbetűk, dült írás, idéző jelek adnak külön színezetet szavainak. Ez akart szimbolizmus és néha mesterkéltnak hat.) Ez a motívum: Magyarország sorsa, epikus következetességgel ismétlődik. Így amikor Imrus először látja meg Magyarország térképét. Később újra olvassuk: „Mintha egész Magyarország itt volna a petróleumlámpa fénykörében, csöpp, meghitt zug az ismeretlen, idegennyelvű és sötét világban.“ Egyéni életeket rajzol, de mindig az egész magyar társadalmat látja. Akaratlanul is regényének magyar irodalmi előzői jutnak eszünkbe, a Nagyvidai cigányok és a Délibábok hőse. Amabban is csak szimbólum a cigánykaraván, emebben is az Húbele Balázs alakja. De Babitsnál ez a szimbólum sokkal tudatosabb és akartabb és kifejezésre jut nemcsak a regény egész koncepciójában, hanem a legapróbb motívumok állandó ismétlődésében is. Ilyen a francia Dictionnaire (mindig dült betűkkel szedve), mely éveken át ott fekszik érintetlenül Nelli asztalán, mint idegen szépségek, messze valóságok jelképe. Ilyen a hatvanöt száraz zsemlye, melyet Imre felhalmoz szekrényében, rettenetes bűnjелеk, lelke zárkózottságának bűnjелеi. Vagy a gyermekek csintalan játéka a kapu elé kitett és spárgával visszarántott erszénnyel, mely körül táncot jár a kisváros, modem haláltáncot. Strindberg misztikus Traumspiel-jében ismétlődnek így a motívumok, ilyen szimbolikus mélységgel.

Legmesteribb alakja Cenci, az első nemzedék sziklába faragott képviselője, a mater familias, bölcs és acélos akaratú. A földből él, mint ősei és rokonságot tart vele. Valami emberfőlötti van benne, amint ott áll élete alkonyán, de új küzdelmek kezdetén a szőlőjében, „a sáros agyagdűlőn egy dupla szivárvány kettős glóriájában.“ Keveset beszél, sohasem mosolyog, érzéseit szíve mélyére temeti és csak cselekszik, ő az ősmagyar

erő. Jellemző, hogy ez az egyetlen egész alak Babits regényében: nő. A férfiak mind valami belső tragédiát, meghasonlást hurcolnak magukkal. Döme, a negyvennyolcas időkből ittmaradt anakronisztikus alak, áld nem tud beleilleszkedni az új viszonyokba és akkor rémül meg legjobban, amikor úgy látja, hogy álmai valóra válnak. Sátordy bíró, a magyar állam tisztviselője, külsőleg egyenes, szilárd jellem, a kiegyezés korának nemes liberalizmusával telítve, lelke bensőjében megoldatlan problémákkal, melyek halála pillanatáig gyötrik. A második nemzedék férfiai, elvetélt, szomorú magyar életek. És végül a főhős, Sátordy Imre, a magyar lápos ugar szomorú, dekadens virága, nagy nekilendülésekkel és fájó letörésekkel. Körülöttük kavargó a magyar élet. Pusztuló magyar gentryk, feltörekvő zsidód kisvárosi sivár eszem-iszom és nagyvárosi lázas törtetés. A messzességben elkövetkezendő katasztrófa szívszorogató előérzése.

Babits a háborúelőtti magyar társadalom rajzához nem járul hozzá új színekkel. Olyan az, mint ahogy a „Három nemzedék” nyomán átment ma már a köztudatba. Objektív szemléleti formáját mindvégig megőrzi, mégsem kerüli el az egyoldalúságot. Ennek azonban nem világnézeti vagy felfogásbeli, hanem formai oka van. Az egész magyar társadalmat kívánja bemutatni, de annak csak két rétegét látja meg: a gentryt, a Halálfiat és a zsidóságot, egy új kultúra hordozóit. A magyar parasztot, akiről az összeomlás óta divatos lett eposzt írni, figyelmen kívül hagyja, a magyar munkáságot csak futólag érinti. A gentryt ő is egy „hanyatló kimerült társadalom felemás, beteges szülőltének” festi, de ebben a festésben nincs semmi bántó célzat, de annál több fájó szeretet: „S ha ugar is, ha rohadás és burjánok anyja: e rohadás nemes, e burjánok dúsabbak, mint máshol, s így züllik a magyar, mint aki kincseket dobál az ablakon”. Viszont a zsidóságnál megmondja, hogy mintha az új kultúrát azért pártolná, mert „titkos ösztönrel érezte, hogy minden felforgató törekvés a keresztények közt csak hasznára válhatik a zsidóságnak”. Különben a szerző alig lép ki eposzi zárkózottságából, alig nyilvánít véleményt. Szereplői élnek a saját életüket, ők fölöttük áll, mentesen minden szenvedélytől és valami fájó humorral nézi őket. Még lelkéből lelkedzett főhősét is, Sátordy Imrét. Mert bármily furcsán hangozzék is, a Halálfiat humoros regény, ha ez a humor néha csak egy-egy idézőjelben nyilvánul is meg. Ennek a humornak vajmi kevés köze van a Nagyidai cigányok önmardosó iróniájához, vagy a Hübele Balázs keserű szatirájához, még kevesebb Dickens meleg élelmességéhez. Sok elnyomott fájdalom van benne, szétfoszlott illúziók, megtört hitek fájdalma és sok szeretet és nagy megértés. Türelmetlen korunkban csodálatos, idegen virág.

A hétszázoldalas regény töredék. Tudatosan az. Utolsó lapjain kérdőjelek sorakoznak egymás mellé, melyekre feleletet várunk. De vajjon akadnak-e a magyar kérdésekre feleletek? A szerző súlyos kötelezettségeket vállalt magára és nem mondhatja el még nagynevű őseivel: véghez vittem nagyhírű munkámat. Szeretnők hinni, hogy lesz ereje életművének befejezésére.

FARKAS GYULA.

FOLYÓIRATUNK KERESKEDŐ OLVASÓIHOZ.

AZ OMKE című hetilap a Magyar Szemle első számát eleinte szimpátiával ismertette, egyik cikkünkben kereskedelem-ellenes hangot vél felfedezni és ezen felfedezéséhez illő elkeseredéssel állapítja meg, hogy cikkírónk a „felesleges, az antipatikus, az árdrágító kereskedelem” „agyonütését” javasolja.

Múltkor kifejtett programmunkban nagy súlyt helyeztünk arra, hogy a nemzeti kultúra szolgálatába állított lapunkat a kereskedelem körébe is bevezethessük, éppen a nemzeti kultúra egysége és minden társadalmi osztályt átfogó volta érdekében. Ezt a szándékunkat az OMKE hetilap is szívesen üdvözölte.

Már most valóban programmunk ellen jártunk volna el, ha ilyen kereskedelem-ellenes tanokat állítottunk volna.

De ilyeneket nem is áhítottunk.

Nehezményezett cikkünk konstatálja, hogy a kezdő fiatalember kereskedői pályán sem rendelkezik az elhelyezkedésre jobb kilátásokkal, mint egyéb pályákon. És ezt sajnálattal konstatálja, közismert, kereskedelmi körökből származó statisztikai adatokat hozva fel a közvetítő kereskedelem túlszűfoltóságára. Egyúttal komolyan figyelmeztet a folyton kiéleződő ellentétekre, melyek termelő és fogyasztó, meg közvetítő közt naponkint jelentkeznek. A kereskedelem erkölcstelenségéről persze szó sem volt, ilyen sem nem írhat, sem nem gondolhat ma értelmes ember.

Nézetünk szerint cikkírónk, kinek személyét is oly módon vonja be az OMKE a vitába, mint ez komoly orgánumoknál nem szokás, akkor írt volna kereskedelemellenesen, ha azt mondja, hogy 1. a közvetítő kereskedelemben igen sok üres hely van, s ha 2. letagadná, vagy rózsaszínnel festené a termelő-fogyasztó-közvetítő ellentétjeit.

Ha tehát cikkünkben nincs kereskedelemellenes tendencia, honnan az OMKE ez izgatottsága, mely szinte harci riadóvá erősödik?

Személyi szándékokat nem keresünk, s így egyedül azt vélhetjük, hogy az OMKE cikkírója felületesen olvasta cikkünket s annak mondatait nem értette meg egészen.

Hogy ilyesmi feltehető róla, ezt bizonyítja cikkének azon részlete, ahol „középkorbeli jezsuita páterekkel” kedélyeskedik, akik szerinte a középkorban az adásvétellel szemben aggályokat táplálva, barlangokba vonultak.

Az, aki ily ismereteket árul el, aki a jezsuita-rendet a középkorba helyezi és ott barlangokban véli megtalálni, az ilyen műveltségű cikkírótól valóban nehéz kívánni, hogy a túlnépesedés nehéz problémáiról szóló essay teljes egészében megértse,

A magyar kereskedelemnek sok jókívánásaink között azt is kívánjuk, hogy hetilapjában értelmesebb, műveltebb és jobb indulatú olvasmányokkal lássák el.

HERCZEG FERENC.¹

A háborút megelőző években szinte nyakig merült bele a politikába. De ezt Tisza István oldala mellett tette és megmutatta, irodalom és politika nem zárja ki egymást, sőt minden valamire való író egyúttal politikus is a szó legmélyebb és legszentebb jelentésében. Ő tudta jól, hogy íróembernek könnyű elsülyedni a politika posványáiban, ő is tudta, amit Emerson mond, hogy az hó nem számíthat tiszteletre, ha elvegyül a tömegben, ha nem törvényadó többé, hanem tányérnyaló s egy eszme nélkül élő tömeg véleménye előtt hajlongó; ha szégyenletes ügyvédkedéssel kénytelen támogatni egy rossz kormányt vagy egész éven át az ellenzékkel ugatni vagy semmitmondó kritikákat és aljas novellákat kell írnia; vagy írnia minden esetre, eszme nélkül s anélkül, hogy szüntelen, éjjel-nappal, az ihlet forrásából merítsen?....

Azt is tudta Herczeg, hogy semmi sem nehezebb, mint hogy az író mindig fennmaradjon Goethe hegyormain, ahol mindig minden csendes. A moderm élet kohója a völgyben izzik; ott sűrűnek, forognak, verejtékeznek, csálnak, lopnak és istentelenkednek Falstaff halandó katonái. És az írók is csak emberek és naponta hétszer esnek el közülök még a legigazabbak is.

Innen van, hogy az író rendesen kétéletű lény. Az amphibiák közé tartozik s bár lelke a tiszta, éterikus régiókban érzi jól magát, le kell szállnia a reális élet iszapjába is, amelyben hol a tüdejével, hol a kopolyúsával lélegzik. És nem csoda, hogy a legtöbb — néhány föl- és lefelé tartó erőlködés után — a végén benne ragad az élet posványában.

Valóban úgy áll a dolog, hogy az író — ha szellemé és környezete között kiélesedik ez a differencia — hamarosan válaszütra kerül. Vagy egyedül marad és a l'art pour l'art irodalom gögös Flaubert-jévé válik, vagy beleveti magát a politika hullámaiba. Ebben az utóbbi esetben le kell mondania művészi egyéniségéről és fel kell áldoznia írói elszigeteltségét. Moralistává vagy publicistává lesz és vicinális pártok uszályhordozójává vagy legjobb esetben vezérévé nyárspolgárosodik. Nem lehet tudni, melyik a nagyobb megalkuvás.

Herczeg Ferenc nem alkudott meg. ő a Kemény Zsigmondok és Eötvös József bárók szellemében politizált és a magyarság egyetememes életérdekeiért ereszkedett alá a polémiák és propagandák porondjára. Jó hazafi volt és jó hazafi nem nézheti tétlenül, hogy a hazáját mint gyűjtják fel négy oldalról piromániás kezek, vagy Herostratesek. És harcaiban megőrizte méltóságát és írói nimbuszát.

Ennek a magyarázata abban van, hogy a mint a politikát a hazafi tiszta kezével, az irodalmat is tiszta, művészi kézzel csinálta. Az Akadémia ebben az esztendőben (1911) nem a politikus, hanem az író Herczeg Ferencet választotta rendes tagjává, a Pogányok és a Bizancz szerzőjét, aki a l'art pour l'art elvét össze tudta egyeztetni az erkölcs és a honpolgári erények törvényeivel.

¹ Lásd az 1. számban a 105. lapon.

Az 1912. esztendőben elhagyja a váci tuskulánomot, hogy felcserélje egy másikkal, amely közelebb van az ország szívéhez, de mégis távol az utcák vásári zajától. Budán, a Hűvösvölgy árnyas erdei között, a Hidegkúti út 51/B. szám alatt villát építtetett s most beköltözik finom, kényelmes és műízléssel berendezett kúriájába. Végre otthon van. A saját várában, amelybe ha akar, elzárkózik és magamagának élhet előkelő zárkózottságában. Ebben az esztendőben irodalmilag nem sokat dolgozik. A Nemzeti Színház bemutatja Éva boszorkány című színművét március 22-én és egyfolytában harminc estén át, egész április 25-éig tartja telt házak mellett műsoron. Megjelenik Álomország című regénye és egy novella kötet, amelynek Napváros a címe. Ezeket sem ebben az évben írta; életét, érdeklődését, idejét az új folyóirat és — parlamenti izgalmak között osztja meg. Tisza István gróf most a Ház elnöke; a szabadelvűpárt vezére, Herczeg politikai ideálja és benső barátja volt; Herczeg mint író és mint politikus meggyőződéssel és szinte áhítatosan követi a prófétát. Nem ütközik meg azon, hogy a Ház elnöke június 4-én igénybe veszi az ultima ratiót és az obstruáló ellenzéket erőszakkal legázolja. Június 7-én pedig jelen van azon az ülésen, amikor revolvermerényletet követnek el a bálványozott vezér ellen.

Tisza Istvánnak, a politikus magyarnak, történelmi tragédiáját Herczeg Ferenc tisztán s világosan látta. Tisza halála után így mondja el ő maga a mártír síremlékénél:

„A lejtőről akarta visszarántani nemzetét akkor is, midőn kegyetlen csapásokkal darabokra törte a nyepozvolim-házaszabályokat. A szörnyű parlamenti csaták sok jó magyart elvadtítottak tőle, de benne akkor nem a diplomata óvatossága, hanem a próféta fanatizmusa élt. Látta felvonulni a nagy viharokat és azt akarta, hogy az ország hajóján rendben legyen a kormány. Ekkor süvöltött el füle mellett az első gyilkos golyó. A zavaros fejű gyomai képviselő le akarta lőni az elnöki székből. Erről a Kovács Gyuláról megtudtuk, hogy buzgó börzelátogató és meglepő volt, hogy a börzén Brutusok teremnek. A lövések után Tisza kicsinylő kézlegyintése jelezte, hogy nem esett baja. Neki nem, de a magyarság hajója léket kapott. Hock János megáldotta a merénylet, az esküdtek fölmentették, szép grófnők virágot vittek neki, az ellenzéki sajtó pedig szabadsághósként tisztelte. És ezzel megindult a gyors sülyedés a sötét mélységek felé.“

Nem csoda, hogy a következő évet, az 1913-at, ő maga az elkedvetlenedés esztendejének nevezi. Ebből az évből alig maradt fenn valami költői munka. A költőt nem engedi szóhoz jutni a keserű és aggódó hazafi. Minden idejét a politika foglalja le. Tisza Istvánhoz való barátsága elmélyült, majd minden szabad idejét a vezér társaságában tölti. Nem érdektelen, hogy ebből a közelségből hogy látta ő Tiszát. Ezt is említett beszédéből tudjuk, ő Tiszában az utolsó kuruc hazafi grandiózus alakját csodálta. így ír róla: Neki, a világot látott európainak, a germánok és angol-szászok ismerőjének és csodálójának a magyar parasztság maradt a világ legkülönb népe és az alföldi naplemente a természeti szépségek koronája ...

Herczeg szavai után eszébe jut az embernek, hogy minden nagy ember nacionalista, sőt sovíniszta és lokálpatrióta volt; Sokrates úgy találta, hogy Athénben minden jobb és szebb, mint másutt; Napóleon az ő Korzikáját tartotta a földkerekség legszebb pontjának. Dosztojevszkij azt hirdette, hogy az utolsó muzsik többet ér az egész nyugati civilizációnál. Sokratestól Dosztojevszkijig, Napóleontól Tisza Istvánig hosszú az út, de ez az út a faji öntudattal és a nacionalista politikával van kiköveve.

Az író aztán, aki a magyarság problémájával ugyanazon szempontok

szerint foglalkozott a Pogányokban és az Ocskay brigadérosban, így folytatja a politikai vezér jellemzését:

„En mindig a vérbeli forradalmárt sejtettem benne, a forradalmárt, akit a történelmi helyzet arra szorított, hogy a kettős monarchia lovagja legyen. A mellével fogta fel a 67-es kiegyezésnek szóló csapásokat, bár nem szerette Ausztriát, de meg volt róla győződve, hogy az egységes nemzeti állam egyelőre csak a monarchia hatalmi apparátusának védelme alatt állhat fenn. Egyelőre! — legyünk őszinték: minden 67-es politika az időnyerés politikája volt. És a világtörténelem megcsinálta számadásának eüenpróbáját: mihelyt megbukott a dualizmus, széthullott Magyarország, is. De a kuruc farkas fölneszelt Tiszában, mihelyt megpillantotta azt a baljóslatú alakot, amely Ferenc József úr jobbján állott. Bizonyos: ha Ferenc Ferdinánd trónra lép és csak egy ujjal érinti a magyarság jogait, akkor szemben találja magával Tisza egész elszántságát és én a tollam hegyével meg tudom jelölni a „forradalmi“ Károlyi-kormány tagjait, akik a bécsi labancokkal masíroznak.“

*

Még a béke napjaiban, január 30-án került színre a Magyar Színházban Az ezredes című színdarab, még a háború kitörése előtt választja meg a Magyar Tudományos Akadémia tiszteleti tagnak, még ebben az esztendőben (1914) mond emlékbeszédet az Akadémiában Jókai Mór halálának tízesztendő évfordulóján — s aztán...

Aztán 1914 június 28-án Ferenc Ferdinánd trónörökös és felesége Sarajevóban szerb összeesküvés áldozata lett. Július 23-án a monarchia követe jegyzéket ad át a szerb kormánynak, július 25-ére szóló ultimátummal. Július 29-én a szerb király az orosz cár segítségét kéri, július 25-én a szerb kormány elutasító választ adott, mire július 26-án a monarchia hadseregét mozgósították.

A Magyar Figyelő augusztusi számában Herczeg ír a mozgósításról. Lángoló szavakban üdvözlí a hadsereget, megállapítja, hogy az egész nemzet harci vágytól égve megy a háborúba, úgy látja, hogy e pillanatban Budapest eggyé lett az ország népével, ledőltek a politikai pártok és az osztályérdekek, vallási és faji ellentétek korlátjai, ellenzék, munkáság előtt kalapot emel és bajtársi hűséggel köszönti a horvátokat és a monarchia többi népeit...

Augusztus 15-én ismét Herczeg írja a vezércikket „A szent háború“ címmel s a nagyszerb aspirációkról is közöl érdekes történelmi reflexiókat s aztán...

„Aztán olyan rettenetes égzengés támadt, hogy a ház megrendült alapjaiban. Gyémántos villámcardok szabdalták a fekete éjszakát és harsogó özönvíz szakadt a háború forró lázában álmadozó város nyakába. Odalenn katonazenekar a Rákóczi-indulót játszott. A vérforraló hangok kevélyen, panaszosan és fenyegetően üvöltöttek a harsogó éjszakában, fölverve az ázott házfalak visszhangját. Ez a magyarság igazi himnusza! Az induló szól és a felkavart levegőben, mint delfinek a hajócsapásban, sápadt árnyéklégiók úsznak: a fejedelem kurucái, a vörössapcardok és mindazok a dicsőséges legyőzöttek, akik Rákóczi zenekísérete mellett mentek a halálba.“

Így írja le Herczeg a világháború kitörését...

Július 28-án üzenték meg a háborút Szerbiának, ugyanazon a napon mozgósított a cár; július 29-én a szerb katonaság rálótt egy magyar kereskedelmi hajóra, augusztus elsején — bombázni kezdtek Belgrád erődeit, augusztus 2-án francia csapatok keltek át a német határon, augusztus 4-én

a németek bevonultak Belgiumba; augusztus 6-án Ausztria és Magyarország hadat üzent Oroszországnak — így kezdődött a világháború.

Az ország harci lángban égett. Ugy látszott, hogy a katasztrófa pillanatában ismét egyé lett a nemzet. Tisza István, szívósan ellenezte a hadüzenetet, de midőn az összeütközés elkerülhetlenné vált, magával ragadó erővel vitte nemzetét a tűzbe. Herczeg a Magyar Figyelőben szent háborút hirdetett az ellenség ellen és isten békéjét régi belső ellenfeleinek. A parlamentben az ellenzék békét kötött a kormánnyal; a munkásság hazafias deklarációkat tett és szeptember 12-én az országház előtt felállítottak tizenkét zsákmányolt orosz ágyút. A háború! „A békében felnőtt nemzedék tegnap még nem értette meg, nem hitt benne. De most, midőn súlyos Góliáth-léptekkel csörömpölt végig az utcán, most minden ablak és minden szív megnyílt előtte és mámoros újjongással üdvözölték. Ezer esztendő csatamezők gyepe alatt porladó ősök vére pezsdült meg az emberek ereiben.“

A háborúra benn az országban is szervezkedni kellett. Megalakult a Hadsegélyző hivatal és Tisza István annak vezetését bizalmas barátjára, Herczeg Ferencre bízta.

Eleinte az egész polgári élet megállt. Az egyetemek szeptemberben nem kezdték el az előadásokat, e helyett a rektor felhívta az ifjúságot, hogy önként jelentkezzenek hadiszolgálatra. Az Opera és a Nemzeti Színház tagjainak felmondtak, a tudós és irodalmi társaságok beszüntették működésüket, de október elejére már látta a nemzet, hogy a polgári és kulturális élet folytatására éppen a helyzet erősítése érdekében szükség van és megnyílt a debreceni és pozsonyi egyetem s Budapesten is megkezdődtek az előadások.

Ezalatt a frontokon egymást kergették az események. A szerb harctéren kudarcok érik a hadvezetőséget és északon az orosz gőzhenger már Magyar* ország földét is megremegtette. Budapesten már menekülteket lehetett látni Máramarosból; megjelentek az első veszteségkimutatások; sok asszonynak kellett már felvenni a gyászruhát és az első napok viharos lelkesedése hamar megdöbbenéssé vált.

Herczeg a front mögött alaposan kivészi részét a háborúból. Szinte szenvedélyesen halmozta el magát munkával, hogy magát hasznossá és a nagy időkhöz méltóvá tegye. Nappalait a hadsegélyző hivatalnak szenteli, éjjel megragadja tollát és két lapja számára lelkesítő cikkeket és háborús novellákat ír. Az Új Időknek még regényt is ad, mint majdnem minden esztendőben. Természetesen háborús regényt, abból a témakörből, amely kétszeresen fekszik közel a szívéhez. Először, mert szülővárosáról szól, másodsor, mert arról a kérdésről, amely mindig fel tudta lelkesíteni: a német nemzetiségek magyarságáról s általában a magyar föld asszimiláló varázserejéről. A Bácska regénye ez — mondja Voinovich Géza a Hét sváb című regényről, amely a negyvennyolcas időkből veszi tárgyát; a családi események közt a történelem eseményei dübörögnek végig a városban: Damjanich ágyúi, Bem paripája, a vörös sapkások és Rózsa Sándor szabadcsapata, a szabadságharc minden mozgalma és gyásza: Világos híre, a végvidék felé menekülő magyar tábornokok, az osztrák-szerb sereg diadalma, a város kifosztása. A Bácska regénye ez; hőse nincs, de csak személyes hőse, — hőse a délvidéki németiség okos, hű, becsületes jelleme, amely a magyarság mellé szegődik. A regényből, mint a kacsalábon forgó mesevárból, hol a múltba, hol a jelenbe látni. A háború idején, mikor e regény megjelent, ez csak tanúságtétel volt, történelmi bizonyosság; ma, mikor újra ellenségek nyomják a Bácskát, mikor a magyar hadak ismét kivonultak onnan, megint valóság, s a Bácska üzenete a magyarságnak. Ezért vitte

írója színpadra (A fekete lovas), hogy minél többeknek hirdesse hitét a csillagok felett vezető hídról, amelyen az elszakított országrészek népe hazajár az anyaországba.

*

Az év végén Herczeg Ferencet is megérintette a háború borzalmas lehellete. Volt neki egy — egyetlen — szeretett kis öccse, Herzog Feri, az író bátyjának, Herzog József versed gyógyszerésznek fia.

Az író 1905-ben említette meg először az ő kis keresztfiát.

Akkoriban hónapokig kalandoztak együtt az Adrián és a Jóni tengeren. A későbbi években ritkán látták egymást. Jóformán csak a szent estéken találkoztak, amikor az egész Herzog-atyafiság össze szokott gyülekezni Versecen. Szép tiszta és büszke fiú lett belőle, mire fölkerült az orvos-egyetemre. És jött a háború. Mint a 30. honvédezred önkéntese vonult hadba. Végigküzdötte az első szerb hadjáratot s közben hadapródjelölt lett. A Potiorek-féle visszavonulás után elmaradtak a lapjai. Herczeg Ferenc lesett a balkáni hadseregre és az ezrednél megtudta, hogy a fiút tifusz-beteg elhagyták valahol, de hogy hol, arra a nagy zűr-zavarban senki sem emlékszik. Herczeg Szilveszter estéjén, holdvilágos téli éjszakán vág neki a Fruska Gora hegynek. Az egyik szlavóniai kórházban megtalálja öccsét, aki csontvázzá aszottan, idegen arccal, ködös szemmel feküdt az ágyán.

Így töltötte Herczeg 1914-ben a Szilveszter-éjszakát.

Feri kétszer esett reddivába és az orvosok kétszer mondtak le az ifjú életéről... de mégis meggyógyult. Mint üdülő beteg a bátyja hűvösvölgyi villájában lakott és egy nap váratlanul kijelentette, hogy vissza akar menni a harctérre. Mint orvosnövendéket egyik fővárosi kórházba osztották be szolgálatra és a folebbvalói nem akarták elbocsájtani. Ő forma szerint lemondott az orvosnövendék jogairól és egy menetszázzal elindult Volhinia felé. Rettenetes dolgok történhettek ott. A legényét meglőtték... itthon a család reszketve aggódott érte, Herczeg október elsején elvitte a téli ruháját a pótzászlóalj irodájába. Ott közölték vele, hogy a zászlós úr elesett.

Herczeg Ferenc arcán ritkán látni ellágyulást és meghatottságot. De ha erről beszél, elborul a szeme. 1915-ben, szeptember 24-én csattant el az a puskalövés Volhíniában és egy simaképu, nyúlánk zászlós halk jajszóval térdre roskadt. Tíz perccel később, amikor a honvédek már szuronyrohammal nyomták vissza a támadó ellenséget, egy fényes szempár örökre lecsukódott, egy forró gyermekszív megszűnt dobogni — írja egy novellájában, amely a Tűz a pusztában című kötet végén foglal helyet.

*

Még e tragikus esemény előtt jelent meg az Új Idők füzeteiben a Magdalenára két élete című kisebb regény — menekülés az álmok és a költői feladatok országába, íróembernél egyszerűen a munka narkotikumába egy reális élet borzalmaitól. Ez az egyetlen olyan regénye, amelyben bizonyos vágyat árul el a l'art pour l'art szellemében kigondolt kísérleti regény módszereinek alkalmazása után. Kigondolt történet: milióregény, levezetése annak a tételnek, hogy a helyzet, a körülmények, az impressziók s a többi ember teszi a magunk sorsát. Így is történhetik, úgy is. Mi emberek nem is igen cselekszünk az életben, csak minden történik velünk. Ez a naturalisták módszere, a kísérleti regény alaptörvénye, de Herczegnél inkább csak költői játék; önmagának adott írói feladat, alkalmas a briliáns technika csillogtására. A feladatot jól oldotta meg, a háború izgalmait írás közben elfelejtette: a munka megérte a ráfordított időt.

Ilyen narkotikumra annál is inkább szüksége volt, mert a háború kezdte elveszíteni minden szép hősi romantikáját. A gyors és diadalmas befejezés késett, az optimizmus lelohadt, a nyomorúság nőttön-nőtt, a lelkek mélyén elégedetlenség és türelmetlenség csírázott. Itt-ott már felütötte fejét a defaitizmus réme, habár még álarcot viselt. A folytonos sorozások, a szigorú frontmögötti rend pánikot keltett, Budapest szomorú, vad és otromba orgiákat ült, hogy feledje gondjait. A háború erkölcsromboló hatása ijesztő mértékben mutatkozik. Mindez lehangolta az író is, akit e mellett súlyos lelki izgalmak érnek a magánéletében.

Feleségétől, akivel hét évig élt harmónikus házasságot, kölcsönös megegyezéssel, csendben, békességben elvált. A társadalom, amelynek legelőkelőbb régióiban becézgették a Herczeg-házaspárt, még a háborús szenzációkon keresztül is megdöbbenve, de a nagy írónak kijáró tisztelettel vett tudomást az esetről, az író édesanyja pedig sietve otthagyta az Ő kedves Versecét és feljött, hogy átvegye ismét legényemberré lett fia háztartását. A hűvösvölgyi villában semmi sem változott; az író fészke talán még melegebb lett az édesanyja gyengéd keze alatt. Azóta ő a Herczeg-kúria nagyasszonya, az író visszakerült oda, ahonnan kis diák korában ezelőtt ötvenegy évvel, 1874-ben kirepült: az édes anyai szív forró közelségébe.

(A jövő számban befejezzük.)

ADY VALLÁSSÁGA.

MAKKAI SÁNDOR sokat vitatott, magasztalt és gáncsolt könyvének legmerészebb tétele az, hogy Ady az egyetlen vallásos költőnk. Legmerészebbnek nem én nevezem e tételt, hanem maga a szerző, aki maga is mintha megdöbbenne fölötte: néhány lappal később már megenyhíti azzal, hogy két igazi vallásos költőnk volt, Ady és Balassi; de Balassi nem volt olyan nagy költő, mint Ady.

Én ezt a tételt nem írom alá. Azonban egyszerű tagadásánál, vagy cáfolásánál sokkal tanulságosabb megvizsgálni, hogyan jött létre ez az állítás és tulajdonképen mi foglaltatik benne?

A vallásos költészet lényegét Makkai eleve úgy határozza meg, hogy az senkire a világon olyan jól ne találjon, mint Adyra. Ugyanis vallásos költészetnek csak azt nevezi, ami az „énelmények elsődleges közvetlenségével“ a világ titokzatos ősalapjának bennünk való közvetlen megrendüléseiről számol be. Ennélfogva kiveszi a vallásos költészetből mindazt, ami nem líra, a lírából kiveszi mindazt, ami elmélkedés, gondolkozás, szóval az Istenivel való intellektuális birkózás eredménye. Kiveszi azt is, ami vallásos igazságnak, egyetemes alapérzéseknek, vagy kollektív tapasztalatoknak kifejezése és hirdetése, végül, ami az élet gyakorlati irányításával függ össze (profetizmus).

Ha végig gondoljuk a világirodalmat, rájövünk, hogy e felfogás szerint az egyetemes emberi szellem történetében alig van egy néhány vallásos költő. Elesik a zsolnároknak legalább fele, mert kultikus természetűek; a próféciáknak kilencvenkilenc százaléka, mert gyakorlati vonatkozásnak; nem lesz vallásos költő Dante, Milton, Klopstock, Bunyan, mert nem lírikusok; Goethe, mert intellektualista; Jacopone, Luther, Paulus Gerhardt, Marót Kelemen, Cowper és még sok más, mert a „vallás által propagált érzéseket, erkölcsi igazságokat hirdetik — másoknak“. Ha pedig ez így van, mindjárt világos, hogy azok a vallásos magyar költők, akiket Makkai nem tart azoknak, nincsenek is olyan rossz társaságban és nem esett semmi méltatlanság rajtuk azzal, hogy nem talált reájuk egy olyan palást; amit nem az ő termetükre szabtak.

Az Ady vallásos költészetének interpretálásánál még egy másik érdekes dolog derül ki, az tudniillik, hogy a közfelfogás és Makkai mást-mást gondoltak a „vallásos“ fogalma alatt. Azt mondhatnám, hogy a közfelfogás a „vallásos“ fogalmát teológiaiilag, Makkai Sándor pedig vallástörténetileg értette.

Könnyen megesisik, hogy a vallást mint keresztyénséget, a keresztyénséget pedig mint annak egyik vagy másik történeti alakulatát, felekezetét értelmezzük, mint ahogy, ha időjárásról beszélünk, valószínűen a mérsékelt övi éghajlatot értjük. Miután Ady reformátusnak tartotta magát, s Makkai a református egyház egyik legnagyobb teológusa és legkülönb elméje, a könyvét egy szigorúan kálvinista diákszövetség számára írta, ezt a tételét, hogy Ady az egyetlen vallásos költő, a legtöbb ember úgy értelmezi, hogy Adyban a keresztyénség és a kálvinizmus legmélyebb és legtisztább lírája zeng. Makkai kénytelen felvilágosítani minket, hogy ez bizony nem úgy van, mert az Ady költészetéből „hiányzik az a centrális Isten élmény, amely a keresztyénség lényegét teszi“. Azt is látja Makkai, hogy a református hitvallásnak nyoma sincs e költészetben, viszont igen sok olyan dolog van benne, ami erőben és kihívóan ellentéte annak, ami keresztyén és református. Ebből természetesen következik, hogy a keresztyén vallást sem egészében, sem részleteiben az Ady költészetében megtalálni nem lehet, még akkor sem, ha verseit keletkezési koruktól függetlenül, úgy rendezzük el, hogy azok az egész életen áthúzódó, de végül mégis édesen kiengesztelődő és beteljesedő hazasírásnak és istenkeresésnek mutassák az egyes állomásait.

Makkai nem a keresztyén dogmatika, vagy közfelfogás értelmében mondta Adyt az egyetlen vallásos költőnek, ő a religiosum fogalmát lélektanilag és vallástörténetileg értette. Ady egyetemes szelleméből és abszolút líraiságából következik, hogy az emberi érzésnek majdnem minden változata, átmenete és lehetősége benne lírává vált. Ennélfogva lírai alapélményének csirája az az összefüggés, amely őt egy titokzatosan és sorsdöntően, kényelmetlenül vagy jóságosan létező Valakivel összefűzte, aki „valahogy van, minden gondolatnak alján“. Ez az érzése sok változást mutat s az emberiség vallásos fejlődésének majd ezzel, majd azzal a fokával esik össze. Mert vallás ám az is, mikor a néger fétisét megköpökdi, beszennyezi, tengerbe dobja. Vallás az is, mikor a szerelem vagy a termékenység istennőjét forró érzékiség szertartásaiban, kultikus prostitúcióval tisztelik. Vallásos szertartás a részeg bacchánsnők rikoltozó paráznasága, vagy Siva előtt a bőrnek és húsnak testünkről önnön

kezünkkel való letépése; vallás a szent Ganges forró, szennyes habjaiba való szertartásos belefulladás gyűlölt régi énünknek. Vallás az istenek párbajában való halálos részvétel, az egyiktől a másikhoz való pártolás, a legyőzött istennel való dacos együttetés. Mindezekben azonban a szív kielégületlen, panaszos; tobzódása mellett is szomorú; halkan epedő, vagy harsogva jajgató. Ez az a kielégületlen nyugtalanság, amelyben nem leli otthonát a szív addig, amíg el nem érkezik az egyetlen pihenő helyre, a kereszt lábaihoz. Ady ilyen értelemben vallásos költő, sőt még élesebben kifejezve, ilyen értelemben kétségtelenül az egyetlen magyar vallásos költő, mert ilyen érzéseket, vallásos megrendüléseket más magyar költő tudommal kifejezésre nem juttatott, ő az új magyar pogányság magát tépő, véres körmű hívője, aki sokszor leült síró prozelitusnak a keresztyénség pitvarában. De beljebb nem került soha. Fájdalom, ő olyan ádvent, amelynek nincs karácsonya.

Amit itt általánosságban írtam Ady vallásosságáról, talál az ő bűnbánatára is. A bűnbánatnak is kétféle felfogása lehetséges, teológiai és valláspszichológiai. Teológiai felfogása szerint a bűnbánat három elemből áll: *confessio oris*, *contritio cordis* és *mutatio moris*. Valláspszichológiailag pedig az életundornak speciális formája, amellyel sorsunk, magunk, minőségünk elhibázott és elégtelen voltát siratjuk, vagy átkozzuk. A teológiai értelemben vett bűnbánatból etikai megújulás támad. A valláspszichológiai bűnbánatban nem döntő tényező az etikai megújulás; egyszerű fellélekezés, narkózis, kipihenés már magában felszabadulást ad. Amannál egyszeri és teljes a váltság, amelynek eredménye az új ember, mint jellem és élet, emennél ezerszer isméüődő, részletekben kifizetett, hangulatra, kedvtelésre, egyes cselekvésre, vagy szertartásra vonatkozó és az ember megújulásában semmiféle gyümölcsöt nem terem. Ady ennek a bűnbánatnak a költője és az Ő bűnbánatában sok minden benne van, a katzenjammertől kezdve a tékozló fiú hazasírásáig, csak egy hiányzik belőle: az újjászületés feredővize. Ennek a meddő bűnbánatnak, gyötrő és sikertelen akarásnak, ennek az abortált életnek páratlan poétája Ady, akit jobban megbántunk, ha szentté akarjuk avatni, mintha flagellumunk az ő hátán is végigvág, valahányszor magunkat korbácsoljuk.

RAVASZ LÁSZLÓ.

AZ ESKÜDTSZÉK PROBLÉMÁJA.

SAJÁTSZERŰ A HELYZET az esküdtbíráskodás megítélése körül az egész világon. Egyik helyen mint a nemzeti talajból kinőtt intézményt őrzik, a másik helyen mint szükséges rosszat tekintik, vagy jelentőségéről nem is vitázva közönyösen haladnak el mellette. Aligha csalódunk azonban, amidőn úgy jellemezzük a helyzetet, hogy mindenütt tisztában vannak az esküdtszéki intézménynek, mint igazságszolgáltató szervnek tökéletlenségével, minden országban feltűntek ugyanis oly esküdtbíróági ítéletek, amelyek gyanút és kételkedést idéztek elő az esküdtszék alapeszméjén^ helyességét illetőleg. Ez az alapeszme: a nép cselekvő részvétele az igazságszolgáltatásban, régtől fogva politikai jelszó, majdnem dogma lett. így magyarázható, hogy az esküdtszék teljes kiküszöbölését mindenkor kényes kérdésnek tartották, bár hovatovább a kérdés megítélésében mértékadó tényezők nem titkolták ama meggyőződésüket, hogy az esküdtszék válsága következett be, mert a modern igazságszolgáltatás követelményeinek megfelelni nem tud többé.

Mióta a nagy francia forradalom átültette a kontinensre Angolországból az esküdtszéki intézményt, állhatatos propaganda hirdette, hogy ez az intézmény a szabadság és demokrácia kelléke, sőt több ennél, nagy szimbolikus jelentőségében maga a „népfenség apoteózisa“.

Ki tagadhatná azonban, hogy az esküdtszék tisztán és kizárólag igazságszolgáltató intézmény. Célszerűségének eldöntését tehát csak annak az egyetlen szempontnak lenne szabad irányítania, vajjon létesítése és működése valóban megfelel-e az igazságszolgáltatás nagy állami érdekének, a társadalom biztonságának, vajjon a népbíráskodás inkább megfelel-e az anyagi igazság kiderítése és a méltó büntetés kiszabása elvének, mint a hivatalnok-bíráskodás?

Mindamellett az esküdtbíráskodás kérdése a politikai szószékek annyira kedvelt témája lett, hogy a kérdésnek az igazságszolgáltatás szempontjából való megvitatása teljesen háttérbe szorult. Behozatalát vagy eltörlését mindannyiszor politikai megfontolások szerint határozták el.

A régi, harmadik rendbeli forradalmi mozgalmaknak zászlajára mindenkor fel volt írva az esküdtszék követelése, diadaluk idején siettek azt megvalósítani, míg a restaurációs idők siettek azt eltörölni. Ám az idők folyamán mégis csak elfogadott tétellé lépett elő az az állítás, hogy az esküdtbíráskodás a szabadság és demokrácia követelménye. Így lett állandóan elterjedt intézménnyé az egész világon. Nálunk tudvalevőleg 1848 óta állt fenn az esküdtszék sajtóügyekben, 1900-ban a közönséges és ügynevezett főbenjáró bűncselekményekre is életbeléptették. A háború kitörésével az ország nagyobb részében felfüggesztették működését, 1919 óta pedig a felfüggesztés kiterjesztésével az esküdtszék az egész ország területén szünetek. Csak futólag említjük meg, hogy az esküdtzéki intézmény kiterjesztése nálunk is abba az időbe esett, amikor az egész közvéleményt az esküdtzéki intézménnyel kapcsolatos politikai jelszavak hatása alá helyezték. Úgyhogy, amint egy akkori országgyűlési képviselő utóbb mondotta, az esküdtzéki intézmény ellen bármily tárgyilagosan is felszólalni egy lett volna az elmaradottság és feudális gondolkodás vádjainak kihívásával.

Ma, midőn Magyarországon bizonyos mozgalom van kialakulóban az esküdtzéki bíráskodás visszaállításának követeléséért, megint csak ugyanazokat a rég elismételt jelszavakat halljuk, hogy az esküdtzéki bíráskodás a közsabadságok hathatósabb védelme érdekében szükséges; a nép részvétele az igazságszolgáltatásban, mondják, a függetlenség és részrehajlatlanság egyik alkotmányos biztosítója. Arról, hogy némi figyelemmel hazánk különleges viszonyaira is, hasznos és célszerű-e az esküdtbíráskodás, nem szorul-e újabb visszaállítása előtt reformra s egyáltalában nyereség-e vagy veszteség újabb működése az igazságszolgáltatásra minden állampolgárnak annyira fontos érdekeiből, erről a legfontosabb szempontról senki sem beszél.

Minden elfogultság nélkül megállapíthatjuk, hogy elég kis kör az, amely magát „nép“-nek nevezve vagy „a nép“ szószólójaként követeli az esküdtbíráskodást. Maga a nép ugyanis sehohsem hallatja szavát ebben a kérdésben. Sőt mi több, a nép, tehát a nagy tömeg éppen nem rokonszenvezik az esküdtbíráskodással, sőt magára nézve igen kellemetlen tehernek tekinti. Nemcsak Magyarországon általános jelenleg ez, hanem a külföldön is, ahol könnyen találkozunk az esküdtzéki intézményben való részvétel, sőt az attól való szabadulásra irányuló törekvés is szembeötlő. Egyelőre hagyjuk figyelmen kívül a kérdésnek ezt az oldalát s közeledve a kérdés valódi érdeméhez, vessünk pillantást arra,

ami az esküdszék jogosultságát egyedül lenne alkalmas megokolni, hogy tudniillik az esküdszék függetlenebb és részrehajlatlanabb bíraskodás-e, mint a hivatalnok-bíraskodás.

E kérdés vizsgálatánál nyomatékosan fel kell hívnunk a figyelmet arra, hogy a tömeglélektan újabb tudományos eredményei önmagukban elengedhetetlen követelménnyé tennék az esküdszéki intézmény alapelveinek felülbíráását. Elegendő csak Le Bon érdekes műveinek sorozatára hivatkozni, hogy leleplezzünk számtalan tévedést és teljesen üres szólamnak bizonyult tanítást, amely az esküdbíráskodás érdekében ma is közkeletű forgalomnak örvend. (Mit sem változtat ezen az, hogy Le Bon kifejezetten híve az esküdbíráskodásnak, mert ezzel Le Bon önmagával kerül ellenmondásba s csak tudományos működését lekicsinylő bírálóinak szolgáltatott érveket önmaga ellen.) Vargha Ferenc, a nagy magyar büntetőjogász, már több, mint négy lusztrum előtt, mikor még divat volt Magyarországon az esküdszéki intézményt a modem haladás útjelzőjeként dicsőíteni azon az alapon, hogy más művelt államokban is megvan, a modem jogfilozófia érveinek gazdag csoportosításával fejtette ki egyik munkájában a következőket.

Míg a szakbíró köteles megindokolni ítéletét és számot adni azokról a tényezőkről, azokról a tárgyaláson felmerült bizonyítékokról, amelyekre alapítja ítéletét, addig az esküdnél ellenőrizhetetlenek az ítéletet megalkotó tényezők, mert senki sem kérheti tőle számon határozatának indítóokát. A tárgyilagosság helyett nyugodtan vezetheti magát az esküdt az érzelmek szeszélyes játékával, a bizonyítékokat akár álmképekkel is helyettesítheti, hiszen egy német bíróság ki is mondta, hogy nem semmiségi ok az, ha az esküdt a tárgyalást átaludta. Az esküdt figyelme korántsem a szakértő figyelme a tárgyaláson, figyelmenek forrása mindenkor csak az érzelem. Természetes oka van ennek, hiszen az esküdt nem ért a joghoz, figyelmét tehát nem kötheti le az a feladat, amely jogállamban az igazságszolgáltatás egyetlen feladata: a jog érvényre emelése. A jogot csak azok emelhetik érvényre, akik a joghoz értenek. Fűzzük mindehhez még azt az általános, mindenki által ellenőrizhető tapasztalati tény, hogy az esküdt az előtte lefolyt különösen hosszadalmasabb főtárgyalást, mint szakértelmén és mindennapi életén kívülálló dolgot, fegyelmezetten és a lényegre irányuló módon figyelemmel kíséri képtelen.

A független és részrehajlatlan bíraskodás biztosítása tehát az esküdbíráskodásnál az avatatlanságnál fogva nagyon rosszul áll. Nem kell-e már ennek folytán is meg-

fontolásra ajánlanunk Faguet szavait: „Az esküdtszék nem egyéb, mint a kontárság kultuszával való mesterkedés.“ Válóban, nem kiáltó fonákság-e az, hogy az állam összes polgárainak érdekeire Való hivatkozással követeljünk egy intézményt, amely szakképzettséget igénylő ügyek elbírálására legyen illetékes, holott erre szakképzettsége egyáltalában nincsen? És ha szakképzettsége nincs, vájjon van-e erkölcsi hivatottsága? Vájjon lehet-e ellenőrizni az erkölcsi hivatottságot az esküdtlajstromok összeállításánál? Nagyon jellemző erre vonatkozólag egy francia publicistának minap megjelent értekezése, amelyben megállapítja, hogy a tizenkét esküdt gyakran tesz tanúságot a társadalom védelme iránt való teljes érzékletlenségéről és e miatt reformot sürget a „recrutement vicieux du jury“ miatt. Kötve hisszük, hogy az esküdtlajstromok összeállításában való bármily aprólékos és sokféle szempont szerint igazodó válogatás sikerre vezetne.

Az erkölcsi hivatottság ellenőrzése a lehetőség határain belül csak a hivatalnok-bírósnágnál valósítható meg.

De menjünk tovább. Azt mondják, hogy a hivatalnok-bíró függetlensége korlátolt, a kinevezésnek és előléptetésnek a kormányoktól függő rendszere miatt. Akik ezt mondják, két dolgot felejtnek el. Az egyik az, amire már Napóleon rámutatott, hogy a függetlenség biztosítéka nem annyira az intézményekben, mint inkább a lélekben, a jellemben van. A másik az, hogy a lélekben és jellemben független egyénekből álló bírói testülettel szemben a végrehajtó hatalom tehetetlen. Lehet egy kormány még oly mindenható, csak egyeseket jutalmazhat vagy büntethet, de képtelen arra, hogy egész testületeket vegyen üldözőbe, hogy az egész magisztrátusát kiselejtezzé, elcsapja vagy akár soronkívülről léptesse.

Az ítélkezéshez ítélőképesség, fegyelmezett elme, kiinduló képesség, szakképzettség, jogérvék, igazságszeretet, tiszta jellem, sokszor nagy látókör s nem egyszer személyes bátorság szükséges. Vájjon miért lenne mindez jobban megtalálható az esküdtszékben, mint az elmozdíthatatlan hivatalnok-bírósnágnál? A hivatalnok-bírót fenséges hivatásának kifogástalan betöltéséhez nemcsak a benne természet-szerűleg kifejlődött erkölcsi emelkedettség köti, hanem köti egyéni becsületének féltékeny őrzése, jogász hírneve, a pálya dísze, valamint a hivatali és anyagi felelősség is. Mi köti az esküdtet? Távol van tőlem a priori elutasítani az esküdt felelősségének erkölcsi tényezőit, tudom, hogy vannak büntetőjogi tényezők is, de ne felejtjük el, hogy az esküdt véletlenségből bíró, ami nagy szó a kérdés meg-

ítélésénél. Vájjon nem tapasztaltuk-e számtalanszor itt és mindenütt, hogy az esküdtbíró ítélete is maga a véletlenség? Véletlenség? kérdezzük még egyszer. Vájjon nincs-e törvényszerűség abban, hogy a nép mindenkor szerette a hamis isteneket s azok a népbírák, akik állítólag a szabadság zászlaja alá szoktak tömörülni, vájjon nem váltak-e nem egyszer a legaljasabb zsarnokság eszközeivé ítélkezésükben, amely mellett elbújhat a történelemben ismert minden kabinet-igazságszolgáltatás? Sokrates kezébe a méreg-poharat ezek a népbírák adták és mit szólunk arról a népről, amely a zsidó főpapi oligarchia alantas eszközévé alacsonyodva az igazság nevében üvöltötte a Megváltóra a „feszítsd meg“-et? Emlékezzünk a nagy francia forradalom népbíráinak iszonyatosságaira s a moderm bolsevizmus forradalmi törvényszékének székeiben ülő orgyilkosokra! A nép bírászkodása volt ez, szabad polgárok szabad lelkiismeretével!

Bármit mondjanak a politikai jelszavak jóhiszemű terjesztői vagy fufangos gyárosai, a nép maga is tudja azt, hogy a nép bírászkodásában nincs meg az az erkölcsi és anyagi biztosíték, amelyet ő jogainak védelmében az igazságszolgáltatástól vár. A nagy tömeg ösztönösen fél a népbírászkodástól s lenézi azt. Nagyon jól tudja vagy érzi, hogy az esküdtszékben kasztok, sőt klikkek, pártok és érdekkörök, vidékek és országrészek képviselői fognak ülni, akik aligha fogják eldobni maguktól azt a szellemi és lelki determinációt, amely mindebből ered. Nem is akarják eldobni, ez egészen bizonyos, de nem is tudják. A függetlenség és részrehajlatlanság eszménye tehát sohasem fog felragyogni a maga tökéletességében az esküdtszék padjain. Ellenben merem állítani, hogy ha az elmozdíthatatlan hivatalnok-bíró anyagi függetlenségét kellőképpen biztosították, nem akadna az országban egyetlen ember, aki pártatlanságában és részrehajlatlanságában kételkedni merne.

Az esküdtbíráskodás egyik lelkes és tekintélyes híve, híres író mondotta egyszer: Ha súlyos bűncselekmény miatt hamis vád alatt állnék, felmentésemet inkább remélném az esküdtszéktől, mint a szakbírástól. A híres író itt bizonyára arra gondolt, hogy az esküdt, mint ember és polgár, nagyobb rokonszenvvel nézné őt, az ártatlanul vergődőt, mint a formulák szerint való gondolkodásra berendezkedett szakbíró. A magam részéről szívesen elismerem, hogy jaj annak, akinek sorsa bizonyítékok mérlegelésétől függ. Ámde a bizonyítékok mérlegelését százszor szívesebben bízom a logika serpenyőjét kezében tartó szakbíróra, mint az érzelmi hatásokból kiinduló esküdt-

bíróra. A formuláktól pedig nem félek, mert a legegyszerűbb iparosmester szakképzettsége is formulákon alapszik. Ez tehát nem mond semmit. Ellenben sokat mond az, hogy ellenfelem kitűnő szónok a tisztában van a lélektannal. Még többet mond az, ha ellenfelem ügyes és fűrfangos ember, aki ellenem, az ártatlanság dermedt egyszerűségében védekező ellen síró árvákat és ájúlkozó özvegyet vonultat fel, mert ebben az esetben majdnem bizonyosan veszve vagyok. Százszor inkább teszem tehát sorsomat, bárki vagyok, a szaktudás kezébe, mint az avatatlanságéba, amelynek jószándéka is ártalmas lehet.

Az esküdtszéki intézménynek némi népszerűséget adott a felületes bírálók szemében az a sokszor megható és színpadias felmentés, amit esküdtbírák nagy lelki rázkódtatások hatása alatt súlyos bűncselekményeket elkövetők ügyeiben mondtak ki. Ezen a filmen a gyermekgyilkosságba sodródó cserbenhagyott leány, a féltékenység törével gyilkolók, az uzsoráson bosszút álló kiszípolyozott adós, valamint általában a szerelmi drámák véres hősei vonulnak fel. Ezeknek az eseteiből merítették azt az érzést, hogy az esküdtbíró felülemelkedik a törvény rideg szavain, míg a hivatásos bíró ezt nem teheti meg, a „társadalmi igazság“ tehát ilyen esetekben megjavítja a törvényes igazságot. Ez az érvelés teljesen téves. Mindenütt belátták már, hogy az esküdtszék ilyen irgalmi és kegyelmi tényeivel a társadalom nem sokat nyer, ha mindjárt az ilyen esküdtszéki ítélet a társadalom többségének helyesléseivel találkozik is. Ellenben igenis, fontos elvek és igazságok szenvednek súlyos és nem egyszer beláthatatlan következményű sérelmeket az ilyen ítéletekkel. Megtörtént például az is már, hogy egy ilyen felmentett gyilkost, a megöltnek hozzátartozói a felmentés miatt való elkeseredésükben és hozzátéhetjük, megbántott igazságérzetükben, családjával együtt kiirtottak. Ez volt a „megnyugtató“ esküdtszéki ítélet befejező, de sajnos, nem végső akkordja.

Nem lehet említés nélkül hagynunk, mert fejtegetéseink kitűnő megvilágításául szolgál, azt a három esküdtszéki ítéletet, amellyel kevéssel ezelőtt rövid egymásutánban a bécsi esküdtszék gazdagította az esküdtbíráskodás változatos történetét. Két bűnperben egy-egy feleséggyilkosról, egyben pedig egy férjgyilkosról mondták ki a nem bűnöst, két bűnperben a tettes lelkéből valósággal az erkölcsi mocsár bűze hömpölygött ki a tárgyaló terembe, egyben pedig az ölésnek oly kevéssé méltányolható indoka derült ki, hogy a tett valósággal ravasz tervszerűség jellegét viselte magán. Az esküdtek a nyilvánosság világos felháborodásából

ítélve mind a három ügyben a szó szoros értelmében kihívták az általános jogérzetet. Mikor a legutóbbi esetben, a folyó év szeptember havában a mostoha leányával viszonyt folytató s az öregedő és kényelmetlen feleséget az útból eltévő férj ügyében meghozták a joggal botrányosnak mondható döntést, a Neue Freie Presse, tehát eléggé liberális lap, a következőket írta: „ó, tisztában vagyunk a tettes indító okával. De hol keressük a felmentés indító okát? Miféle törvény az, amely szerint ítélték a nép bírái? Bizonyára nem az írott törvény szerint, nem is az erkölcs, az értelem és az örök emberi parancsszavai szerint, legfeljebb az a törvény szülte ezt az ítéletet, amely elszömyűködésünkre újra és újra érvényesül, ez pedig semmi más, mint az esztelenség, „nach dem Gesetz der Serie“. A lap megkérdezte az egyik esküdtet, ugyan mi vezette őket döntésükben? Halljuk csak, mit válaszolt: „A vádlott oly rossz színben volt, hogy megszántuk őt. Ha megállapítjuk bűnösségét, szigorú büntetést szabnak ki rá s megöli szegényt a hosszú raboskodás. Inkább örültnek nyilvánítottuk tehát, hogy felmentsék.“ Mily nagy azonban a jól leülepedett jelszavak hatása, viszont megítélhető a lap véleményéből is. A lap ugyanis nem borzad el ezen az értelmi és erkölcsi anarchián, hanem egy új tetszetős szöveget eszel ki az esküdtszék védelmére, mondván: „Adjatok befolyást az esküdtnak a büntetés kiszabására, helyesen fognak ítélni, ha tudják, hogy helyesen fognak büntetni!“ A tisztán látó szem előtt azonban megújul a régi kép, amely örök bizonyítéka az érzelmi bíráskodáson alapuló esküdtszék igazságszolgáltató képtelenségeinek: ez a kép a tömegé, amely a gyilkosság elkövetése után meg akarja lincselni a tettest, de virágot szór útjára, amikor hónapok múlva bitófára viszi a törvényt.

Hogy tehát az esküdtszéknek, mint igazságszolgáltató intézménynek nagyon kevés köze van a politikai szabadsághoz, azt hiszem az eddig elmondottakból eléggé nyilvánvaló. Arra pedig, hogy a demokrácia nevében követelik ezt az intézményt, nyugodtan mondhatjuk, hogy ez az intézmény megfelelhet a demokrácia jelszavainak, de nem felel meg a demokrácia érdekeinek. A demokrácia érdeke megalapozni a tehetség, a hivatottság és jellem arisztokráciáját és üldözni a kontárság felmagasztalását. Az igazi demokrácia olyan, mint az ikonoklaszták kultusza. Nem bálványképekben van az üdvössége, hanem spiritualistának kell lennie. A demokráciának modem értelme távol áll attól, hogy pusztán politikai jelszavakkal cifrázzunk fel oly intézményeket, amelyek merő tagadásai az állampolgárok szellemi és erkölcsi erejének

izmosítását célzó tevékenységnek. A modern demokrácia alap gondolata az, hogy az állampolgár tisztán egyéni értékének megfelelő módon, menten minden más korlástól, részesüljön az államhatalom gyakorlásában, tisztán a polgári jogegyenlőség alapján. Miként egyeztethető ezzel össze az, hogy az állampolgár szakértelem nélkül bíraskodjék, ezt megmagyarázni bajosan lehet.

Magyarázat csak egy képzelhető s ez az, hogy az esküdtszéki intézmény követelése zűrzavaros politikai jelszavakon, jóhiszemű embereknek lángoló kifakadásain keresztül egyetlen tudatos akarat folyamánya. Bz a tudatos akarat az, amely a világot mozgató sok, összefüggéstelennek látszó eseményben képvisel egy szabályt, amely évezredek óta érvényesül az emberi dolgokban. Ez a szabály elengedhetetlenné teszi azt, hogy oda ahol rend van, ki ne tűzzék a felbomlás zászlaját, ez követeli a vallásos meggyőződés helyett az Isten-tagadás jogát, ez követeli a szakértelem helyett a kontárságot, a felelőség helyett a felelőtlenséget. Fényes példát nyújt erre a hírhedt Sacco és Vanzetti bűnesete. Ezt a két csavargó anarchistát az északamerikai Unió egyik államában gyilkosság miatt halálra ítélték. Az egész világon kitartó és konok propaganda indult meg szemmel láthatólag bolsevista irányítás mellett annak hangoztatásával, hogy a két halálra ítélt ártatlan s az ítéletet mint az amerikai osztálybíraskodás gyalázatos túlkapasát tüntették fel. Seholy sem árulta el ez a propaganda, hogy a halálos ítéletet esküdtszék hozta, amelyben a kapitalizmus képviselőjének legfeljebb egy szatócsoth lehetett tekinteni, a többi tag a munkásosztályhoz tartozott. Viszont adós maradt ez a propaganda azzal is, hogy a bűnügy iratait a világgal megismertesse tárgyilagos vélemény alakítása végett. Azt is láttuk, hogy a nyáron lezajlott bécsi zendülés is osztálybíraskodást emlegetve gyűjtötte fel a bécsi törvényszék épületét, mert nem tetszett neki egy esküdtszéki ítélet. íme, mondhatjuk, éppen azok az elemek, amelyek örökké támadják a polgári rendet s az elfogulatlanság és hozzáférhetetlenség biztosítékaként követelik az esküdtbíraskodást, feltámadnak, önmaguk elveit arcul csapva, az esküdtbíraskodás ellen! Az ilyen esetekben ki pattan az a lélektani rúgó, amely az esküdtbíraskodás követeléseinek mélyében rejtőzik. Az esküdtbíraskodással megrendíteni akarják az állami élet egyik szilárd alapját, a jogszolgáltatást. Ne higgye senki, hogy az esküdtszék szeszélyességével és véletleneiktől függő ítélezéseivel Ők nincsenek tisztában. Tudják azt, hogy az esküdtszék ellenük is dönthet, de tudják, hogy gyakrabban fog dönteni az általános jogérzet

és az állam biztonsága ellen, amit a rendes bíróságról nem föltételeznek. Elég cinikusak azonban ahhoz, hogy az ellenük szóló döntést az esküdtzéki probléma háttérben hagyásával az államélet megzavarására használják fel. A társadalom eresztekeinek meglazítására irányuló örök hadjárat megnyilvánulásánál nem egyéb az sem, amikor gyökértelen intézményeket akarnak ráerőszakolni egy népre, ügyet sem vetve annak hagyományaira. Az ilyen, a nép szerves történetéből nem folyó reformok számtalan visszahatást szülnek, amely megzavarja a nemzet életét.

Az esküdtzéseknek a véletlenre alapított és a változékonyság bizonytalanságával járó intézménye helyett oly állandó és szilárd igazságszolgáltató intézményre van szüksége az államnak és a nemzetnek, vagy mondjuk, az igazi demokráciának, amely nem különféle sorsolás és visszavetés megejtése után lesz független, hanem természeténél fogva az. Ez a nem félrevezethető és nem megfélemlíthető intézmény pedig nem lehet más, mint a nagyképzettségű, anyagilag független, elmozdíthatatlan bírói testület. Csak ennek szakszerű és erkölcsi hivatottsága a bíraskodásra, állhat felül a bírálaton. Angolországot, az esküdtzéki intézmény klasszikus hazáját hiába hoznák fel érvül. Az angol esküdtzék sem szervezeténél, sem hatáskörénél, sem az angol életben való jelentőségénél fogva a kontinens esküdtzékeivel nem lehet összehasonlítani. Különben is a legtöbb esetben vakmerő vállalkozás két különböző ország intézményeit azonos szempontok szerint megítélni. Az angol esküdtzék élén álló hivatásos bírónak az esküdtzékkel szemben oly jogköre van, amely sok esetben egyenes megsemmisülése az intézmény lényegének. így például feloszlathatja az esküdtzékot, ha verdiktje zavaros, kétértelmű vagy következetlen, sőt bizonyos esetekben akkor is, „midőn a jury egész viselkedése szabálytalan és aggodalmat keltő“. Ily korrekatívumok mellett valóban inkább el tudom képzelni az esküdtzéknek a normális étellel összefolyó működését. Mindenesetre ilyen rendszabályról lehet csak szó, ha az esküdtzék komoly reformjáról beszélünk, nem pedig olyanról, amit a fent említett bécsi lap ajánl, ami egyébként a magyar esküdtzéki jogba már régóta be van itatva (tudniillik két esküdtnek a büntetés kiszabásában való közreműködése).

Cikkemmel nem volt más céloom, csak az, hogy az elavult jelszavak ködös retorikájából kihámozsam az esküdtzék kérdését a pragmatikus bírálat számára.

A KATHOLIKUS EGYHÁZKÖZSÉGEK.¹

II. Miután a katolikus egyház isteni és kánonjogi szervezetét nagy vonásokban ismertettük s kimutattuk, hogy az egyház Magyarországon Szent István óta a maga kánonjogi szervei által nemcsak szabadon kormányozhatja magát, hanem az egyházi kormányzat az állami jogsegélyre is igényt tarthat: megvizsgáljuk a kérdést, amelyet az utóbbi időben a vallás- és közoktatásügyi minisztériumban is tárgyaltak, vajjon az egyházközségek valóban a kánonjog alapján fejlődött szervek-e s az egyház és állam viszonyában az államhatalom előtt úgy jelentkeznek-e mint új közjogi és egyházjoghatósági szervek, s ha igen, milyen hatáskör illeti meg őket?

Egészen természetesnek tartom, hogy ez a kérdés fölmerült. Szent István törvénye s utána a magyar törvényhozás, a közigazgatási és bírói joggyakorlat, valamint a főkegyúri intézkedések a püspököket nevezik meg, mint a katolikus egyház jogos képviselőit és kormányzóit Magyarországon. Az egyes községek egyházait a közhatóságok előtt minden ügyben a püspök, vagy annak meghatalmazottja képviseli. A plébánia, a templom, az iskola, az egyházi intézmények, a lelkészi s egyéb kisebb egyházi javadalmak, alapítványok külön jogi személyek, amelyeknek képviselője a püspök. Csak a javadalmak szorosán vett kezelési és jövedelemelvezeti jogügyleteinél szerepelhet a javadalmas mint képviselő, de sohasem az egyházközség. Micsoda tehát alapjában az egyházközség? Maga a szó is eléggé újhangzású. A katolikus egyház községi szervezetének megnevezésénél a magyar fül a plébánia szóhoz van hozzászokva. Azonos-e az egyházközség fogalma a plébánia fogalmával? S ha nem, akkor az egyházközség talán nem is közjogi alany, hanem katolikus magánegyesülés, amelyhez a hívek szabadon csatlakoznak vagy non? E kérdések megválaszolásánál először is kiemeljük, hogy a magyar jogi álláspont a püspöki joghatóságról a kánonjog helyes ismeretén épül föl s bizonyítja a magyar katolikus egyházjog egészséges szellemét. A protestáns és más nem katolikus egyházak demokratikus alkotmánya némileg megzavarta ugyan a magyar közvélemény fogalmát a katolikus egyház alkotmányáról, de nem ejtette tévedésbe a magyar törvényhozást, a közigazgatást és a bíróságot, amely mai napig kitartott az ősi magyar törvény mellett, hogy az egyházat a püspökök kormányozzák a kánonjog szabályai szerint. A kánonjog pedig nem ismeri a népfőnség elvét, a hívd: egyetemének vagy bizonyos testületének joghatóságát, amely választott képviselők útján gyakorolható. Csak az erdélyi fejedelemség területén szakadt meg az ortodox magyar katolikus egyházjogi fölfogás. Itt az uralkodó protestantizmus a maga egyházjogi gondolkodását a törvényhozásban is érvényesítette. Az 1554., 1559., 1572., 1573. évi erdélyi törvénycikkek szellemében s az Approbata Constitutio (I. R., 1. tit. 3. art.) alapján a négy bevett vallás a maga önkormányzatát egyformán a világiak és papok generális gyűlései útján gyakorolja. Bár a papok az egyházi rendet illető

* A cikk első részét lásd a 2. számban a 129. lapon.

kérdésekben külön gyűléseket tarthattak, azok határozatai is csak a vegyes generális gyűlések által voltak érvényesíthetők.

Az erdélyi katolikus egyházmegye a XVII., XVIII. században és a XIX. század első felében ritkán ugyan, de megtartotta az önkormányzati generális gyűléseket. A generális gyűlés tagjai a papság képviselőin kívül a katolikus rendek voltak, azért az önkormányzati szervezetet katolikus Státusnak hívták. 1849—1867-ig az önkormányzat szünetelt, ő Felső I. Ferenc József, báró Eötvös József terjedelmes javaslatára, amelyhez az erdélyi Státus 1866. január 10-én tartott gyűlésének jegyzőkönyve s felségfolyamodványa volt csatolva, 1867. július 26-án visszaállította az erdélyi autonómiát s felhatalmazta Fogarassy Mihály erdélyi püspököt a szervező gyűlés összehívására. Az új szervezet a patronusokon, a papi és világi méltóságokon kívül már a papság és a hívek választott képviselőit is fölvette s az egyházmegyei képviseleten kívül már az espereskerületi és egyházközségi szervezetet is ismeri. Erdély példája Magyarország egyéb részein is felébresztette a katolikus autonómia vágyát s az erdélyi szervezet lett a minta. Bár a Státus szervező gyűlésén igen heves viták folytak a püspök és a világi tagok, sőt egyes papi képviselők között az autonómia helyes fogalma, a püspök joghatósága és a választott szervezet hatásköre felől: Magyarországon a katolikusok nem okultak s beleestek az erdélyi Státus születési hibájába, abba a nem katolikus mentalitásba, hogy a püspök nem felettes hatósága és jogforrása az autonóm szervezetnek, hanem a szervezetnek csak elnöke s így a többi tagokkal együtt a katolikus hívek képviselője. A szorosan vett lelki téren elismerték ugyan a püspöki joghatóságot, de az egész egyházkormányzati téren nem.

Az 1870/71. évi katolikus autonómiai szervező kongresszus alkotmányozó konventnek képzelte magát. Radikalizmusán a józanabb elemek ugyan sokat enyhítettek, mégis olyan szervezeti szabályzatot készített az országos, egyházmegyei, espereskerületi és egyházközségi képviselet számára, amely a kánonjoggal s a kánonjog alapján kifejlődött magyar egyházzal ellenkezett. A magyar katolikus hierarchia, hogy a következményekért a felelősséget magáról elhárítsa s a katolikus politikusok támogatását a korszellemben rejlő és fenyegető egyházpolitikai harcokban el ne veszítse, nem ellenezte a szervezetet s remélte, hogy amint az erdélyi püspöknek sikerült a Státusban a nagyobb bajokat elhárítani, neki is sikerülni fog a hibás szervezetben a püspöki joghatóságot érvényesítenie. De a szervezet a magyar kormány s a király ellenzésén megbukott s nem is került az Apostoli Szentszék ítélete alá. Pauler Tivadar vallás- és közoktatásügyi miniszter nemcsak hatásköri, hanem egyenesen szervezeti kifogásokat tett 1871-ben ő Felsőéhez intézett memorandumában. Kifejtette azt a nézetét, hogy egyelőre csak az egyházközségi szervezetet kellene életbeléptetni, ami törvényhozási intézkedés nélkül is megtörténhetik. Mivel a püspök az egyházközségi szervezetnek nem tagja, hanem fölöttes hatósága, a kánonjogi sérelem is elkerülhető. Viszont az autonómia célja így is elérhető, mert a világiak eléggé bekapcsolódnak a katolikus egyház életébe s érdeklődésük fölkeltetik. Az egyházközségek ő Felsőége főkegyúri jogosítványait sem veszélyeztetik.

Gróf Csáky Albin vallás- és közoktatásügyi miniszter az autonómiai mozgalom újból fölélénkülése idején 1890. december 11-én értekezletre hívta a püspöki kar, a katolikus főrendek és képviselők kiválóbb tagjait s előttük igyekezett az országos és egyházmegyei autonómia kilátástalanságát bizonyítani s ajánlotta egyelőre kizárólag az egyházközségi autonóm szervezetnek megalkotását, ami a püspöki kar által kiadott katolikus iskolaszéki szervezeti szabályok és az 1870/71. évi kongresszus által szer-

kesztett egyházközségi szabályok egybevetéséből igen alkalmasan megtörténhetik. Az értekezlet nem fogadta el Csáky miniszter javaslatát s kívánta a szervező kongresszus újból összehívását. A kongresszus összeült, átdolgozta és sok pontban előnyösen megjavította az 1870/71. évi kongresszus munkálatait, de az 1870/71. évi ideológiából nem tudott egészen szabadulni s a püspöki joghatóságot nem domborította ki eléggé világosan. Tökéletesebb az 1918. évi szervező gyűlés munkálata, amely a püspöki karnak a korábbi szervezeti szabályzattal szemben tett észrevételeit nagyrészt figyelembe vette. De az 1918. évi szervezeti szabályzat sem lépett életbe, még az egyházközségi viszonylatban sem. Tisztán az egyházközségi szabályzatot a szervező kongresszusok fogalmazásában nem is lehetett használni, miután az országos és egyházmegyei szervezet, amelyekkel az szervesen összefügg, életbe non lépett. Beteljesedett tehát Csáky miniszter jóslata, hogy az autonómiai kongresszus hiábavaló munkát fog végezni. Kénytelenek voltak az egyes püspökök a saját egyházmegyéjükben az egyházközségek szervezkedését megindítani, vagy erőlyesen folytatni, ha nem akarták, hogy az autonómiai mozgalom egészen holtpontra jusson. Kívánatos volt bizonyos országos egyöntetűség, viszont azonban érvényesülnie kellett az egyes püspökök szabadságának és figyelembe kellett venni az egyes plébániák különleges viszonyait. Így hasznos szolgálatot tettek a már kidolgozott minták, amelyeken csekélyebb módosításokat könnyen lehetett végrehajtani. A győri püspök még 1906-ban kiadott egy egyházközségi szabályzatmintát. Egyet a magyar püspöki kar készíttetett, amelyet Haller István kultuszminiszter 1920-ban láttaozott. Legtökéletesebb a budapesti egyházközségek szervezete, amely az X919-Í ideiglenes fogalmazás után 1920-ban elsőrangú jogászok közreműködésével és az egyházmegyei hatóság felügyelete és irányítása mellett átjavíttatott. Ezekből a szabályokból világosan lehet kiolvasni, hogy az egyházközség a kánonjog alapján a püspöki joghatóság intézkedése folytán létesült szervezet s nem a hívek szabad egyesülete. Az alapszabályokat a hívek az alakuló gyűlésen megvitatják ugyan, de azokat a püspök emeli jogérvényre, amikor jóváhagyásával ellátja, s ugyanakkor kötelezővé teszi az összes hívőkre, akik az egyházközség területén laknak. A hívek viszonya az egyházközséghez ugyanaz, mint az illetékes plébániához tartozásuk. Maga az a tény, hogy valaki katolikus vallású, az illetőt a lakóhelye után illetékes plébánia és hasonlóképpen az egyházközség tagjává is teszi. A plébánia és az egyházközség területe rendszerint egybe is esik \$ így a hívek rendszeren ugyanegy plébániának és egyházközségnek tagjai. Azonban a plébánia és az egyházközség fogalma nem azonos. A plébánia az egyházmegyének kisebb területi egysége, amelynek lelkipásztori gondozására állandó jellegű lelkésze, plébános van. Az egyházközség pedig az egyházmegye bizonyos területén lakó híveknek összesége az egyházmegyei hatóság által előírt vagy jóváhagyott szervezettel, amely szervezet útján a püspök a hívek támogatását bizonyos ügyekben igénybe veszi. Mivel a két fogalom nem egészen azonos, azért kivételes esetekben a plébánia és az egyházközség területe nem esik össze. Vannak plébániák, amelyek területén több egyházközség működik, sőt elképzelhető az az eset, hogy több plébánia egy egyházközségi szervezetben egyesül.

Kánonjogi nyelven az egyházközségi szervezeti szabályzat nem más, mint egy püspöki státútum. Az egyházközség pedig analógiája a püspöki státútum szerint megalakult és működő consilium fabricae ecclesiae-nek, amelyről az egyházi törvénykönyv 1183., 1184. és 1521. kánonjai szólnak. Az általános kánonjog szerint az egyháztanács kizárólag vagyionkezeléssel foglalkozik. Tagjait a püspök nevezi ki, ha valamely helyi státútum másként nem rendelkezik. Tehát a kánon elismeri, hogy az egyháztanácsnak a helyi

viszonyok, a jogszokás és a püspök elhatározása szerint lehetnek az általános jogon túlmenő, vagy azt kiegészítő szabályrendeletei. Lényegileg azonban nem lehet más, mint a püspök által megszervezett, az ő fennhatósága s egy lelkész vezetése alatt működő szerv, amely nem a hívektől nyert mandátum alapján, hanem a püspöki joghatóság akaratából áll fenn s annak nevében működik. A tanácsstagoknak még delegált egyházbiztonságuk sincs, csak a lelkész-elnöknek van bizonyos delegált hatalma. Amiből az következik, hogy az egyházközség egyetemének, vagy bármely képviselőtársaságának elhatározásai nem külön egyházbiztonsági tények. Azon a területen, amelyen az elnöklő plébánosnak vagy lelkésznek van joga az ő delegált hatalma alapján intézkedni, az egyházközség határozatai a lelkész hozzájárulása folytán annyi jogérvénnyel bírnak, amennyi a lelkészi intézkedéseket megilleti. Mivel pedig a lelkész delegált joghatósága igen szűkkörű, az egyházközség határozatai rendszerint csak a püspök hozzájárulásával, illetve jóváhagyásával nyernek egyházbiztonságot. Azért az egyházközségi szervezeti szabályoknak azt a lényeges pontot kell tartalmazniuk, hogy az egyházközségi választásokról, az egyházközségi képviselőtestület és a szűkebb egyháztanács gyűléseiről a jegyzőkönyveket jóváhagyás végett föl kell terjeszteni az egyházmegyei hatóságnak. Ha a püspök, vagy általános helynöke a jegyzőkönyvet jóváhagyja, akkor az egyházközség elhatározásai püspöki joghatósági határozatokká lesznek.

Az állami közigazgatási hatóságok és bíróságok előtt a katolikus egyházközségek tehát nem mint új egyházbiztonsági szervek jelentkeznek s így az állami hatóságoknak a gyakorlatban semmiféle nehézséget nem okozhatnak. Bennük a lelkészi és a püspöki hatáskör nyilvánul meg. A lelkész, illetve a püspök hozzájárulása nélkül az egyházközség határozata jogilag semmis. Az egyházmegyei jóváhagyással ellátott egyházközségi határozatok ugyanolyan elbírálás alá esnek, mint a püspöki intézkedések, mert jogilag püspöki aktusok. Bár az egyházközségeknek s azok szűkebb képviselőtársaságainak önmaguktól joghatóságuk nincs, mint a püspök által létesített rendes egyházkormányzati segédszervek, a magyar katolikus egyház közjogi jellegében osztoznak s így nem tekinthetők magánjogi egyesüléseknek.

Mivel a magyar állam az illetékes püspököknek az egyházi jogterületen hozott határozatait jogérvényeseknek tekinti, az egyházközségeknek a püspök által jóváhagyott határozatai ellen akármily állami hatósághoz fellebbezésnek helye nincs. Azonban az államnak az egyházközségi ügyek bármily stádiumában joga van felügyeleti jogát gyakorolnia. Ezt a jogot a magyar kir. vallás- és közoktatásügyi miniszter gyakorolja. A felügyelet kiterjed a szervezeti és hatásköri szabályzatra, a szabályzat betartására, az állami törvények, rendeletek és az állami érdekek, valamint a magánjogok védelmére. Tehát azon a címen, hogy a kormányhatóság a szabályzatot nem láttamozta, hogy az egyházközségi szervek a szabályzat, a törvény, rendelet, az állami érdek vagy egyesek magánjogi érdekei ellen vétettek s a püspök az egyházközségi határozatot mégis jóváhagyta: a vallás- és közoktatásügyi miniszterhez főlülvizsgálati kérelmet lehet beadni.

III. Az előző pontban láttuk, hogy az egyházközségeknek tulajdonképpen joghatóságuk nincs, hanem a püspök által jóváhagyott, az egyházközségi szabályzatban felsorolt ügyekben is egyszerűen közreműködnek a plébánossal vagy kirendelt lelkésszel, vagy a püspök számára előkészítenek és hozzá fölterjesztenek bizonyos határozati javaslatokat, mégis külön kell foglalkoznunk az egyházközségek egyházi adót kivető jogával, valamint az egyházközségnek jogviszonyával a különböző természetű egyházi vagyonhoz.

Úgy látszik, hogy az egyházközségi adóztatáshoz külön joghatóság nem

is szükséges, mert az végeredményben az önkéntes följánlason alapul. A katolikus hívőknek egyenkint és egyetemlegesen minden különös fölhatalmazás nélkül joguk van bizonyos egyházi célokra anyagi áldozatot hozni. Az önkéntességen nem változtat az a tény, hogy az áldozat mérvét és arányát nem az egyes hívő, hanem a hívek képvisellete állapítja meg. Hiszen a képviselertet a hívek választják, még pedig azzal a tudattal, hogy ez a képviselert az adót megállapítja és bizonyos elvek szerint az egyes hívek közt fölosztja. Tehát a képviselertnek a hívektől származó fölhatalmazása van az adókitetésre, az egyháznak való följánlására. Miután az egyház hivatalos képviselője — a püspök — a feljánlást elfogadta, kétoldalú szerződés áll fenn a hívek és a püspök között s ez a magánjogi szerződés végrehajtható. Tehát az önként följánlott adó befizetése kötelezővé válik.

Az egyházközségi adózást a magánjogi önadóztatással megmagyarázni nem lehet. Ellentmond a magyarázatnak a kánonjog és a magyar állami jog.

A katolikus egyház tökéletes társaság, amelynek saját céljai elérésére minden szükséges joga megvan. Mivel az egyháznak anyagi eszközökre is szüksége van: azoknak megszerzéséhez joga van nemcsak magánjogi úton, mint minden fizikai és jogi személynek, hanem közjogi úton, vagyis az egyházi hatalom igénybevételével is. Az 1496. kánon így szól: „Az egyháznak az államhatalomtól függetlenül joga van a hívektől megkövetelni, ami az istentisztelethez, a papok és egyéb szolgálói tisztességes eltartásához \$ más sajátos céljaira szükséges/¹ Adományokat szedett és szed a hívektől természetben vagy pénzben az idők és helyek különböző viszonyai szerint s különféle címeken (dedmae, primitiae, oblationes, collectae, exactiones, tributa, taxae). A szoroson vett gyűjtéseknél (collectae) és áldozati adományoknál (oblationes) az egyház csak általában hangsúlyozza az egyházi szükségletekre való adományozás kötelességét, de az adomány nagyságát nem határozza meg s nem őrzi ellen, vájjon az egyesek eleget tesznek-e kötelességüknek. Egyes országokban azonban, mint például Magyarországon, az oblatiók kötelező, nagyságban és a hívek teljesítőképessége szerint alanyban is meghatározott járandóságokká, sőt helyenkint dologi teherré is váltak (párbér). A tized és a primiciák általában elavultak. Ahol azonban még fennállanak, az egyházjog azokat, mint dicséretes szokást érvényben hagyja s a helyi előírások szerint szabályozza (c. 1502.).

Az exactio az illetékes egyházi felsőbbtség által kötelezően kivetett egyházi adót jelenti. Az általános kánonjog a püspököt felhatalmazza, hogy szükség esetén a szeminárium, vagy az egyházmegye javára az egyházi javadalmakra, a plébániákra, templomokra, egyházi társulatokra és intézményekre adót lövessen (c. 1355., 1505.). Űgy a pápa, mint a püspök az Apostoli Szentszék, illetve a püspökség javára (cathedraticum) bizonyos járandóságokat, kinevezések, fölmentvények és egyházi szolgálatok után pedig díjakat (taxa, stola, stipendium) állapíthat meg (c. 1482., 1504., 1507.).

A lelkészi állással mindig összefűgg bizonyos jövedelemhez való jog. Ha a lelkészi javadalomnak a lelkész tisztességes eltartásához nincs elegendő jövedelme; a hívek adományait jogosult igénybe venni (c. 1410.). A templom, az iskola s egyéb plébániái vagy egyházmegyei intézmények szükség esetén szintén a hívek adományaiból tartatnak fenn.

Az egyházközségi adóról az általános kánonjog kifejezetten nem beszél. Azonban a püspök jogává teszi, hogy a plébániákra, a templomokra, a lelkészi javadalomra és egyházi intézményekre adót vessen ki. Ebben a hatalomban bennfoglaltatik az arról való intézkedés jogosultsága is, hogy a plébániák, a templom, a lelkészi javadalom s az intézmények viszont a hívektől miként szerezzék be a szükséges anyagi eszközöket. Ezen joguknál fogva rendezték a püspökök és az ő megbízottaik a visitatio canonica alkal-

mával a híveknek adományait a lelkész, a templomi alkalmazottak és tanítók számára; megszervezték az iskolaszékeket, amelyekkel az iskolai és egyéb egyházi szükségletekre adó kivetését és begyűjtését végeztették, majd ugyanezt a feladatot rábízták az egyházközségi szervezetre.

Úgy a *visitatio canonica* alkalmával, mint később az iskolaszék, vagy egyházközségi képviselő útján való adókivetésnél a püspökök meghallgatták, illetve meghallgatják a hívek képviselőit az adó mérve és aránya ügyében, de azután maguk határoztak s a saját határozatukkal az adókivetésnek egyházi joghatályt adtak. A hívek meghallgatása a szeretet egyházának szellemében s célszerűségi okokból történik, de nem jogi előfeltétele az adó kivetésének. Az adóztatás a püspök egyházi joghatósági hatalmához tartozik s a hívek, mint a püspök alattvalói, tartoznak az ő adóztatási rendelkezésének engedelmeskedni.

Amint a püspök az iskolaszék, vagy egyházközségi képviselő adókivetését jóváhagyja, az adóztatás püspöki rendeltté válik s az adózás közjogi teherré lesz. S mivel Magyarországon a püspökök kánonjogi hatalmukat szabadon gyakorolhatják, a magyar jog a püspökök adóztatási jogát is Szent István óta elismerte. Téves az az állítás, mintha Magyarországon a hívek megadóztatása önadóztatáson, önkéntesen vállalt kötelezettségen alapulna. Erre az elméletre az a tény szolgáltatott alkalmat, hogy az egyház az anyagi terhek kirovása előtt a híveket, illetve azok képviselőit előzetesen meghallgatja, a kivetésnél és behajtásnál a hívek képviselőinek segítségét igénybeveszi. Pedig az ettől a rendes módtól eltérő kivételes eljárás lehetősége maga is megcáfolja az önadóztatás teóriáját. Ha az egyházközségi képviselő, vagy az iskolaszék a szervezeti szabályzatban körülírt adóztatási kötelezettségét nem teljesíti, a püspök jogosult a hívek képviselőitől eltekintve is, a saját hatáskörében intézkedni, például a plébános mellé gondnokot kinevezni s ezzel a gondnoksággal az adót kivettetni és behajtani (VKM. 103.802/1906.). A plébános és a gondnok ilyenkor nem mint a hívek képviselői, hanem mint a püspök meghatalmazottjai vetik ki az adót. Egyébként is az iskolaszék és az egyházközségi képviselő vagy egyháztanács választott tagjai sem tekinthetők kizárólag a hívek képviselőinek, mert a választottakat a püspök vagy elfogadja, vagy nem s ha elfogadja, a választás jóváhagyása által azokat a maga illetékessége jogterületén bizonyos munkakörrel megbízza. Tehát az egyházközségi adó kivetése és behajtása a püspök nevében és joghatósága címén történik.

Hazánkban a részleges, tartományi és egyházmegyei zsinatok, amelyeken pedig a hívek képviselői részt nem vesznek, sokszor hoztak határozatokat a tizedekről s egyéb kötelező egyházi precíziókról. A magyar király és az országgyűlés rendeletekkel, illetve törvényekkel a hívek fizetési kötelezettségét megállapították s a magyar közigazgatás a hívek tartozását, mint közjogi terhet behajtotta. A magyar törvényhozás és végrehajtó hatalom nem azért avatkozott bele az egyházi adóztatás ügyébe, mert az egyházi hatalom adóztató jogát el nem ismerte volna, hanem azért, mert az egyháznak segítséget óhajtott nyújtani.

Újabb időtől az 1868. évi XXXVIII. törvény cikk 11. §-a katolikus iskolák fenntartására kifejezetten is elismeri az egyház adóztatási jogát.

„A hitfelekezetek mindazon községekben, hol híveik laknak, saját erejükből tarthatnak fenn és állíthatnak föl nyilvános népoktatási intézeteket; az ily tanintézetek felállítására és fenntartására híveik anyagi hozzájárulását a saját képviselőik által meghatározandó módon és arányban, amint eddig szokásban volt, ezentúl is igénybe vehetik. A törvény nem beszél külön a katolikus egyházzal, hanem az összes hazai bevett felekezetekről. Nem ad nekik új jogot, hanem kijelenti, hogy híveik anyagi hozzá-

járulását továbbra is igénybe vehetik. Tehát a meglevő jogállapotot újra kodifikálja és érvényben hagyja. Természetesen csak az iskolaállítással és fenntartással járó anyagi eszközöket említi, mert a törvény a népiskolai közoktatás tárgyában hozott. De nem mondja, hogy a felekezetek egyéb egyházi célokra nem vehetik igénybe híveik hozzájárulását, ami különben is a törvény keretén kívül esnék. Tényleg már a törvény meghozatala előtt a bevett hitfelekezetek iskolai és egyházi célokra egyaránt igénybevételek híveik hozzájárulását, ahol arra szükség volt s ez a joguk ma is megvan. A nem katolikus egyházak ezt az állam részéről az önkormányzati törvényben (1790/1. évi XXVI. és 1868: IX.) nyerték, a katolikus egyház már Szent István törvényében megkapta.

Ami a hívek hozzájárulásának módját és arányát illeti, a törvény úgy intézkedik, hogy a felekezetek azt saját képviselőik által állapítják meg. Korlátozó intézkedést a törvény nem tesz. Az egyházi és felekezeti iskolai adó mérve és aránya ügyében a magyar törvényhozás azóta sem korlátozta a hitfelekezeteket.

Hogy valamely felekezetitek mi a jogos képviselője az adókirovás szempontjából, azt a törvény nem mondja. S amikor a magyar törvényhozás a népiskolai hatóságokról szóló 1876. évi XXVIII. törvénycikket megalkotta s kötelezővé tette a hívek által választott iskolaszéket, ha az iskolafenntartó egyházközségnek szervezett képviselője nincs, akkor nem az egyházi adóztatási jog ügyében kívánt intézkedni, hanem a sok helyen amúgy is már fennálló választott iskolaszékeket általánosította és elsőfokú népiskolai hatóságnak elismerte.

A katolikus iskolaszékek szervezetét és hatáskörét a magyar püspöki kar az 1878-ban kiadott, majd 1911-ben és 1926-ban módosított rendszabályokban szabályozta. Az iskolaszékek az illetékes püspök fennhatósága alatt működnek s adókirovó hatáskörük a püspöki hatalomtól nyeri joghatályát. Püspöki vagy egyházhatósági jóváhagyás nélkül az iskolaszéki adókirovás hatálytalan.

A katolikus iskolai rendszabályokat a vallás-és közoktatásügyi miniszter tudomásul vette. Tehát sem az 1868. évi XXXVIII., sem az 1876. évi XXVIII. törvénycikk nem bizonyít a mellett, hogy Magyarországon az egyházi adóztatás önadóztatáson alapul s másként, mint a hívek választott képviselője által nem is történhetik.

Magyarországon az államjog a kánonjog értelmében az egyházi hatalmat megillető adóztatási jogot ismeri el s az egyházközségi adóztatásnál a jogalapot a püspöki joghatóságban jelöli meg.

Egyébként a magyar közigazgatás és bürokrácia a püspöki szervezeti szabályok szerint megalakult iskolaszéket nemcsak iskolai, hanem egyéb egyházközségi ügyekben is a püspök által megbízott helyi egyházi képviselőnek tekinti s a szervezetet egyházközségek képviselőtestületével vagy egyháztanácsával egyformán itéli meg.

A katolikus egyházközségi szervezetek budget-jogának megvilágítása után még azt a kérdést tárgyaljuk, vajjon az egyházközség, vagyis a községi híveknek szervezett egyeteme tulajdonosa-e s jogos képviselője útján képviselője és kezelője-e a helyi egyházi vagyonnak.

Az egyházi törvény értelmében az egyházi vagyon tulajdonosai azok az egyházi jogiszemélyek, amelyek azt legitim módon megszerezték (c. 1499. §. 2.). Jogiszemély minden egyházi javadalom. A javadalmi birtok tulajdonosa maga a javadalom, kezelője és hasznélvezője a javadalmas (c. 1472., 1476.). Éppen ilyen jogiszemélyek a templom, nyilvános kápolnák és az alapítványok. Egyéb egyházi intézetek (kórházak, árvaházak, iskolák stb.) nem ugyan az általános törvény, hanem az egyházi hatalom intézkedése

folytán lesznek jogiszemélyek. Tehát ezek is tulajdonosai saját vagyonuknak. A templom és kápolna vagyónának kezelője a lelkész (rector ecclesiae c. 1182., 1302.). Segédei a lelkésznek a püspök intézkedése szerint az egyháztanácsosok, templomatyák, szindikusok, vagy az egyházközségi szervezeti szabályok szerint illetékes szerv (consilium fabricae ecclesiae c. 1183., 1184.). Az alapítványok kezelésénél és képviseleténél az alapító oklevél rendelkezése az irányadó. Ha ily rendelkezés nincs, a püspök rendeli ki a kezelőt, aki a községben rendszerint a plébános az esetleg fennálló egyháztanáccsal együtt.

Az általános kánonjog az egyházközséget, azaz a községi hívek összességét, sem mint jogiszemélyt, sem mint egyházvagyoni tulajdonost, vagy kezelőt nem ismeri.

Egyházi jogi szempontból tehát az egyházközség egyházi vagyonnak tulajdonosa nem lehet. A lelkészi javadalom vagyont nem is kezelheti s így azt nem is képviselheti. Azonban lehet a lelkéssel együtt kezelője a templom, az alapítványok és egyéb egyházi intézmények vagyónának, mert a kánonjogban említett consilium fabricae ecclesiae helyett a püspök által behelyettesíthető az egyházközségi képviselő. Irányadó az egyházközségi szervezeti szabályzat. Ebből kell megállapítani, vajjon a püspök a templomatyai tisztelet fenntartja-e, mint az egyházközségi szervezettől független szervet, vagy annak munkakörét az egyházközség választott testületére, vagy tisztviselőire bízta.

A templomban a templom javára folyó gyűjtések fölött az egyházközség nem rendelkezik szabadon, hanem azokat köteles a templom céljaira fordítani.

Magyarországon a legtöbb egyházközségi szabályzat a községben fennálló s előbb felsorolt egyházi jogiszemélyek vagyónán kívül külön egyházközségi vagyonról is beszél, részint mint már meglévő, részint mint szerzhető vagyonról. Ilyen szabályzat által a püspök az egyházközséget egyházi jogiszemélynek tekinti s fölruhazza a birtoklás és vagyonszerzés képességével.

A magyar állami jog az általános kánonjogtól eltérőleg újabb időben elismeri az egyházközségnek, vagyis a községi hívek egyetemének a tulajdonjogát oly egyházi vagyontárgyakra is, amelyek a kánonjog szerint külön jogiszemélyek s a magyar jog szerint is tulajdonosok lehetnek. Egyes helyeken a templom is, de leginkább az iskola, iskolai vagyon s más egyházi intézmények vagyona az egyházközség nevére van telekkönyvezve a célvagyoni jelleg megjelölésével. Annál inkább elismeri az egyházközség vagyonszerző képességét. Azonban az egyházközség a magyar jog szerint is a saját vagyont a püspöktől függőségben birtokolja és kezeli.

A magyar állami hatóságok és bíróságok előtt a püspök joghatósága alatt álló összes egyházi jogiszemélyeket vagyoni kérdésekben a püspök képviseli. Tisztán kezelési és hasznélvezeti ügyekben az egyházi javadalmat a javadalmas is jogosult képviselni. Viszont azokat a jogiszemélyeket, amelyeknek vagyont a püspök rendelkezése folytán a lelkész és az egyházközségi képviselő kezeli, a rendes kezeléssel járó jogügyletekben a kezelőségi is képviseli.

LEPOLD ANTAL

A MAGYAR MŰVÉSZET JELENTŐSÉGE

NAGY NEMZETI katasztrófákat szellemi és lelki földrengések szoktak kísérni s ha a nemzetben van még életerő: bűnbánó belátás, okuló visszatekintés és új célkitűzés szokott követni. Alig van rá példa a nemzetek történetében, hogy az életrekelés ezen egymásutánja oly lüktető, gyors ritmusban ment volna végbe, mint a mi legújabb életünkben. A test még lábbadozó beteg, de a lélek már új bizalomnak örvendez, az agy már dolgozza az új terveket a duzzadó egészség sóvárgott idejére.

Két ponton indult meg legegészségesebben és legszaporábban nemzetünk szellemi életének új sejtképződése. A tudományban és a művészetben. Az irodalomban ez a folyamat mintha hátramaradt volna s ha meg is indult, kirobbanó nagy lendületnek, új tehetségek fölrajzásának még nem lehettünk tanúi.

Tudományos életünk elevenebb és tevékenyebb, mint a háborút közvetlenül megelőző időkben: Etikája is emelkedettebb, s áltudósoktól ma kevésbé kell tartanunk, mint a doktrinér-liberalizmus korszakában, amely épp oly türelmetlen volt — jobbra, mint balra — nem liberális tudósokkal szemben, mint amennyire a laissez-passer és a laissez-faire kegyes álláspontjára helyezkedett a maga pártfogottál iránt, aminek egyébként csak reakciója volt a két forradalom, a szabadkőműves ősi és a bolsevista tavaszi forradalom hasonló eljárása. Tudományos életünk ma korszerű célkitűzéseiben, intézményeiben, modem megszervezésében és egyes hozadékaiiban kétségkívül följé emelkedett a háború előtti szintnek s méltóan illeszkedik az új magyarság általános talpraállásának és izmosodásának biztató képébe. A magyar tudománypolitikakülföldi megbecsülésünknek fontos tényezője, éppúgy, mint az expanzív magyar művészeti politika. Nem lehet elég babért fenni azok homloka köré, akik e feljavulásnak megszervezői és a magyarság e szellemi igazságszolgáltatásának felidézői és irányítói voltak. A magyar genialitás és a magyar bizakodás zöldelő gallyát megfeszített karral oly időben emelték a hínár fölé, midőn abban már-már elmerülni látszottunk. A magyarság jövőjének éppúgy megalapozói ők, mint a gazdasági szanálók, a bel- és külpolitikai sorskovácsolók. Észre sem vettük s a háború utáni khaoszból egy új szép magyarság bontakozott ki, melyet egy mesteri kéz mintázott meg.

A magyar művészet, Trianon romjain meddő kesergés helyett gyorsan és fényes bravúrral törte át a gyűlölettől szitott vagy a tudatlanságtól táplált megnemértés szorító gyűrűjét—olyan időben, midőn külpolitikailag moccanunk, jóformán lélekenünk sem volt szabad. Ahová kulturális hadállásainkat előre tudtuk tolni, — elsősorban a művészi versenyek klasszikus pályáján, Itáliában, melynek atmoszférája nekünk mindig kedvezett, aztán az északi államokban, a disztíngvált Svájcban, a nemesen megértő Hollandiában s legutóbb még a friss kultúrájú Belgiumban és a patinás műveltségű Angliában — a magyar művészet mindenütt babért aratott s nemzetközi művészeti viadalokon mindenütt fölényesen verte azokat a nemzeteket,

kiknek kedvéért a magyarságot siralomházba hurcolták. A háború utáni európai kultúrának valóban egyik szenzációja a modern magyar művészet előretörése. Ez nem blöff és nem kultúrpolitikai frázis, hanem szilárd valóság. Akik benne dolgoztak és dolgoznak, látják és tudják, de könnyű felfogniok a távolabb állóknak is: mily óriási jelentősége volt annak, midőn három évvel Trianon után a milano-monza-i I. nemzetközi iparművészeti kiállításon két tucat résztvevő nemzet közt a legtöbb díjat Magyarország vitte el. Statisztikával bemutatva: a magyar iparművészet az idegen nemzetek részére fenntartott hat GrandPrix közül egymaga három (a többi három Franciaország és Anglia osztozott) s arany érmekben és egyéb fokú kitüntésekben összesen 23 díjat nyert, ugyanakkor, midőn Csehország egy ezüst és egy bronz, Románia pedig mindössze egy ezüst érmet tudott elhódítani, Románia ezt az egyet is — az erdélyi magyar népművészet révén, s talán nem volt egészen ügyetlen kultúrpolitikai sakkhúzás, hogy a magyar zsűri-tag javaslata alapján kimondottan a kalotaszegi hímezések révén jutott Románia, de voltaképpen a Romániába kényszerített magyar kisebbségi kultúrfőlény kitüntetéshez. Modern grafikánkat a csak imént zárult firenzei nemzetközi metszetkiállításon az olasz kritika az elsők közt méltatta; felismerte és dicsérte benne a kitűnő technikát, a problémakeresés újságát, a sok fiatal tehetséget, az erős nemzeti egyéniséget, s a magyar csoport megkülönböztetett kiemelése az elhelyezésben is kifejezésre jutott, amennyiben a vezető nemzetek sorában, az olasz, francia, angol, német termék szomszédságában kapott helyett. Modern művészetünk európai sikere a legtöbb külföldi nemzet irodalmában, napi- és szaksajtójában kellemes visszhangra talál. A széles előretörési fronton két erődöt mégsem tudtunk megvívni, ami a siker általános képét ugyan nem homályosítja el, mégis gondolkodóba ejt és további munkára int. A francia és a német művészeti közvélemény ez a két megvívatlan vár. Egyik sem meglepő, mert mindkettő részéről megszoktuk ezt a negligálást, volt bajtársaink részéről meg épp régen. A német vagy nem vesz bennünket észre, vagy kultúrailag bekebelez. Régi nóta. Munkácsy nekik Michael Lieb. A legkitűnőbb középkori magyar szobrászokat, a Kolozsvári testvéreket — akiknek Szent Györgyéhez fogható eredeti formaalkotású szobrot az egész német középkor nem tud felmutatni — cseheknek, németeknek vagy legjobb esetben erdélyi szászoknak tekintik. Egy nemrég (1923.) megjelent német műtörténeti munka, mely a német és francia középkori művészetet tárgyalja (Richard Hamann) a magyar-román templomokkal a német építészet keretében foglalkozik, a nélkül, hogy csak említené is, hogy ezek a templomok Magyarországon emelkednek; sőt a 11. kötet borítéklapján, a német építészet példajaként — a jáki apátsági templom homlokzatának egy részletét közli. Ez még akkor sem volna helyes eljárás, ha a magyarországi román templomokat németek építették volna vagy német típust képviselnének, amivel a tények éles ellentétben állanak. A magyar román építészet eredeti típusokat hozott létre s keletkezésében a francia és — részben Dalmácián keresztül — az olasz építészet felé orientálódik; ami a jáki templomot illeti, arról pedig maga egy elfogulatlan osztrák műtörténész (Donin) kimutatta és elismerte, hogy hatott a szomszédos Ausztria románkori templomaira. A múlt évben a tekintélyes Herder-cégnél megjelent nagy német ikonográfiai munka (Kari Künstle) a magyar protorénaissance lempompásabb ötvösművét, Szent László győri hermáját merész és abszurd ötlettel rajnai munkának mondja a bizonyítás legcsekélyebb kísérlete nélkül.

A német tudomány ilyen kulturális, művészeti elcsatolásaiából hosszú bibliográfiát lehetne összeállítani.

Az olasz tudósokat Klebelsberg gróf nagyhatású római előadásának

mélyen szántó történeti fejtegetései közül az a gondolat kapta meg leginkább, hogy a németek (gondolva elsősorban Ausztriára) kulturái kapcsolatok fejében politikai díjat szoktak szedni, eltérően az olaszoktól, akik az egész művelt világnak bőkezűen osztott szellemi kincseiket sohasem árulták szabadságért. A németek kultúrbekelezései tudatos világhatalmi törekvésekből folynak; tudott és erőszakos belemagyarázások. Ha a franciák nem ismerik és nem ismerik el művészetünket, az lehet könnyed felületesség, negligálás, § politikai vonatkozásában sem akarjuk a makacs haragtartás mértékénél erkölcsileg lejjebb szállítani. A politikát vagy — helyesebben mondva — némely politikust kikapcsolva, senki sem tapasztalhatta, hogy kulturális megnemértésünket a franciák részéről a gyűlölet vagy a megismert igazság elleni tusakodás épp oly rút bűne vezette volna. Néhány hónapja élénken foglalkoztatta a magyar közvéleményt az a bántó eset, hogy a legnagyobb francia s a világirodalomban is eddig legjobb művészettörténeti összefoglaló munkának (Michel) a modern művészetet tárgyaló utolsó kötetében a világsikerekkel büszkélkedő magyar művészetet a legmostohább elbánásban részesül. A tájékozatlan szerző jóhiszeműségét bizonyítja, hogy a kötet megjelenése után eleget tett egyik előkelő és nagyérdemű művész-társaságunk meghívásának, s a magyar művészetet megismerendő, ellátogatott Budapestre és előadást tartott hazája művészetéről. Ha eső után köpenyt húzva, későn jött is el ide, mégis helyesebb módszer lett volna, ha mi tartottunk volna neki előadásokat, tanfolyamokat, mert mi már eléggé ösmerjük a francia művészetet, sőt nem egy művésznünk — némely kritikus állítása szerint — talán túlságosan is. Ez a post festa meghívás, előadás és kapcsolatos bankettezés csak ismétlése volt egy korábbi, ffappánsul analóg és tipikusan magyar esetnek. Történt ugyanis, hogy mintegy másfél évtizede ugyané nagyszabású francia művészettörténetnek egyik régebbi kötete (II. 1.) az igen hiányosan tárgyalt magyarországi gótikát minden további nélkül bekebelezte az „osztrák-magyar császárság“ „csaknem kizárólag német jellegű“ építészetébe, bájos félreértéssel nevezve „Szent Mátyás templomának“ a budavári koronázó Mátyás-templomot, a francia gótikával, Vilard de Honnecourt és a braisnei templom révén legszorosabb kapcsolatban álló s Szent Erzsébet tiszteletére szentelt kassai dómot „Szent Márton templomának“, a jáki apátság egyházat „Szent Jak“ templomának, s hallgatással mellőzve a magyar gótika sok nevezetes emlékét. Nagy nemzeti felzúdulás, utána a rosszul informált műszerkesztőjének meghívása, előadás a Nemzeti Múzeum dísztermében, majd bankett tósztok hosszú sorával, amelyektől megittasulva a magyar Rip von Winkle újabb pár esztendőre nyugodtan elaludt.

Mi az oka, hogy Réau úrnak, ama francia kötet szerzőjének nem volt fogalma a mai magyar művészetről, holott évekkel azelőtt igen kitűnő művet írt például, ugyancsak francia nyelven az orosz művészetéről? És mi volt az oka, hogy Camille Enlart, akit hona határain túl is alapos régésznek tisztelnek, elcserélte a dicső Korvint Mátyás apostollal s nem vett tudomást a francia gótika magyarországi benyomulásának sok érdekes emlékéiről? A „francia felületesség“ sablonos vádja nem kielégítő felelet már azért sem, mert ezek az urak kitűnő és alapos szakemberek. Tartsunk kissé magunkban lelkiismereti vizsgálatot s valljuk be, hogy az, ha nem tudnak rólunk, jórészt saját hibánk. Vállalnunk kell a felelősségből a ránk eső részt. Máig sincs megírva se magyar, még kevésbé idegen nyelven a magyar művészet története. Ha mi nem alkottunk magunknak összefüggő képet, de még jól átgondolt fogalmat sem régi és újabb művészetünkről, hogyan kívánjuk azt nyelvi izoláltságunk mellett, idegenektől? Pedig, három régész- és műtörténész-generáció sok jelentékeny részletkutatót végzett már. Honnan van

mégis, hogy midőn a három nemzedék nagyjában szabályos ritmusú tudományos munkája a magyar történelmet vagy irodalmat vázlatosan vagy bővebben, belletrisztikusan vagy módszeresen összefoglaló műveknek hosszú sorát hozta létre, ugyanakkor a magyar művészet történetének nem akadt számbavehető megkonstruálója, holott erre az időre esik a hazai művészettörténeti tudomány megszületése és több tekintetben virágzó kibontakozása? A magyar szellem- és tudománytörténetnek érdekes és szembeszökő tünete ez; okait érdemes és tanulságos kutatni.

A magyar művészettörténet megalapítói Henszlmann Imre és Ipolyi Arnold a honi műemlékek felkutatásának szentelték úttörő munkásságukat. Ez így volt rendjén, mint ahogy természetes fejlemény volt, hogy a következő étape nagy mestere, Pasteiner Gyula a magyar tudománynak ezt az új hajtását beajátta az egyetemes művészettörténet terebélyes fájába s módszereit a modem tudomány követelményeihez alkalmazta. Pasteiner világosan látta feladatát: a magyar művészettörténetet európaivá kiszélesíteni abban a kettős értelemben, hogy kiterjesztette kutatási körét a külföldi művészetre s ennek keretébe helyezte magát a magyar művészet történetét. Az egyetemes műtörténet mellett a magyar művészetnek is művelője, a réginek szerencsés kutatója, az újnak tekintélyes bírálója maradt. Európai volt és magyar, szakmájában oszlopos típusa annak a magyar tudós nemzedéknek, melyet az Európába ki nem tekintő rövidlátók és a csak Európát, egy karikkozott Európát látó kozmopolita radikálisok torzónak maradt, keverék generációja váltott fel. Pasteiner sem írhatta meg a magyar művészet történetét, aminek rajta kívül eső okát más, közeli alkalommal fogom, mint fájdalmas adalékot a magyar tudomány történetéhez, teljes nyíltsággal feltárni. Tanítványai nagy részének pedig ez már nem volt szívügye. S a század fordulója táján, ugyanakkor, midőn a kozmopolita radikalizmus a „Huszadik Század“ körül csoportosulva tudományosan szervezkedni kezdett, elsikkadt a régi magyar művészet köztudata, melynek trikolor-zászlajával indult útnak, még a kiegyezés előtt a magyar műtörténe-
nészek első maroknyi csapata.

Az új magyar művészet friss kivirulása is feledtetni látszott a régít. A diadalmas új művészetnek áldozott tömjénfüst elhomályosította nemcsak a korábbi, de a régi művészetet is. A fiatalok igazsága igazságtalanság lett az öregek részére s a türelmetlenek és rövidlátók már Munkácsy örökzöld babérait is tépdesték. Nem speciális magyar baj (túlhamar szoktunk ily vádat magunkkal szemben kovácsolni), csak túlzásaiban az: az új hősöket a régiek lekicsinylése árán fölemelni. A történelemellenesek panteonjában mindig csak egyetlen emlékszóbor mered. Csak természetes, hogy amint a magyar élet a forradalom felé rohant (amely szellemi téren már rég tény volt, mielőtt politikai konzekvenciáit az események levonni engedték), oly mértékben csökkent és romlott, egészen a hét dioptriás rövidlátásig a magyarság történeti látása. Aminek eleven tanúsága e korszak művészi élete, esztétikája és művészettörténete, kivált a régi magyar művészethez fűződő viszonyában. Semmin jobban nem lehet e folyamatot tanulmányozni, mert sehol jobban nem buzgott ekkor a megújuló élet, mint művészetünkben, mely forradalmi élannel törte be az akadémiizmus vaspántos kapuját. Régen volt, már történelemmé vált s az első kilencszázas évek festő-forradalmárai és esztétikai segédcapatai ma már, kévésük kivételével, a dolgok ősi rendje szerint akadémiává merevültek s feltették a mások fejről leütött vaskalapot. Midőn az új magyar művészet diadalának mámorában elfeledték, sőt megtagadták a régít s a modernség gögje lenézte a múltat, fordítottja történt annak, amit a művészet klasszikus honában, Itáliában figyelhattunk meg, ahol a régi nagy művészet nehezen lebírható konkurrenciája meggátolta az ősei-

hez nem méltatlan modem olasz művészet elismertetését, azt az optikai csalódást keltve, mintha az olasz művészi zseni alkotó ereje megbénult volna. A fasizmusnak sajátoskép a modem művészetet kellett rehabilitálnia és a turista-esztétika filiszteri laposságával szemben a nemzeti erők összeségében érvényesítenie.

A századforduló radikális új nemzedékének történelemellenes és kozmopolita mentalitása a művészettörténeti felfogásba is beszivárgott, amit elsősorban a hazai művészet története sínylett meg. Ipolyiék az elnyomatás éveiben a nemzeti lélek élni akarásának ösztönével, majd a kiegyezés utáni évek friss önbizalmával, szinte romantikus nemzeti rajongással kutatták és rakosgatták múltunk „beszédés köveid. A besztercebányai püspök művészetszemlélete szerint a műemlékekben „a nemzet monumentális története“ nyilatkozik meg. A német származású Henszlmann Imre első tapogatózó munkássága az osztrák műemlékbizottságtól propagált abból az előítéletből indult ki még, hogy régi művészetünk német bélyeggel bírt. A szabadságharc előtt (1846.) megjelent első műtörténeti munkájában a franciás alaprajzú és magyaros felépítésű kassai Szent Erzsébet-székesegyházat és a tornyán olaszos ötletet merészen továbbfejlesztő Mihály-kápolnát „Kassa ó-német stílusú templomai“ címmel tárgyalja. A 60-as évek végén egy osztrák folyóiratban a magyarországi román építészetet „német nemzetiségűnek“ mondja. Rendszeres ásatásokon alapuló későbbi kutatásai meggyőzték korábbi felfogásának helytelenségéről; az osztrák régészet hatása alatt 'ejtett tévedéseit maga látta be és cáfolta meg, rámutatva Árpád-kori építészetünk sajátos magyar vonásaira. Második utóda a Műemlékek Országos Bizottságának előadói székében a Magyar Képzőművészeti Társulat hivatalos folyóiratában („Művészet“ 1909., 171.) hirdette, hogy „a magyar művészet történetéről jogosan nem beszélhetünk“. így beszéltek félszázaddal az építőnemzedék alapozó munkája után és néhány évvel az összeomlás előtt arról a helyről, ahonnan a magyar műemlékek ügyét hivatalosan intézték. Nem volt-e ez épp oly betegségi tünet, mint a nemzeti erők sorvadásának, feloszlásának más szellemi mezőkön és politikai téren, kórtanilag már rég kimutatott tünetei, melyek a világháború katonai és politikai liquidálásában minden egészséges akcióra képtelenné tették a nemzetet? A nemzet régi művészetében múltjának megtagadása ugyanakkor történt, midőn a poroszok külön „porosz stílus“ próbáltak kimutatni, midőn más életerős nemzeti kultúrák művészetükben legsajátabb megnyilatkozásukat ünnepelték. „Magyarország Archelógiájának“ a magyar Tudományos Akadémia megbízásából írt és Semsey László alapítványából kiadott, 1897-ben megjelent kétkötetes összefoglalásában azt olvassuk (II., 147.), hogy „a magyar faj sohasem tűnt ki művészi hajlamai s a művészet gyakorlata állal“. Továbbá, hogy „... idegenek voltak a művészet gyakorlói a csúcs-íves, a renaissance-, a barokk-, a rokokó-korban, idegen eredetűek még a jelen korban is;“ ami a tényekkel, forrási adatokkal és az emlékekkel egyaránt ellentétben áll, ha hazaiak mellett idegen mesterek is működtek nálunk, mint ahogy nem volt ország, mely elzárkózott volna a külföldi művészek elől, s miként magyar mesterek is dolgoztak idegenben. E mű címlapján megdöbbenve olvassuk a Nemzeti Múzeum akkori igazgatójának nevét s a rejtély csak akkor oldódik meg, ha megtudjuk, hogy a szerző azonos volt a magyarországi Szimbolikus Nagypáholy nagymesterével. Hogyan kívánjunk azonban a régésztől és a műtörténeti kutatótól mélyebb történeti látást, igazságot, mikor a historikus, a magyarság e dekadens korszakának vezető történetírója, a nemzet históriai letéteményese, a nagy praeceptor a millenniumi nagy történelemben, a nemzet históriai önérzetének e díszművében, a millennáris kultusz e nagy kapcsos könyvében az árpád-házi

királyság műveltségét, a java magyar középkort nem tartotta képesnek önálló művészet kifejlesztésére? Az árpádházi királyságot tárgyaló kötet szerzője a magyarság kulturái erejének ezt a lefokozását különösen az építészetben viszi keresztül, holott Henszlmann Imre már két évtizeddel azelőtt épp ebben mutatta ki a nemzeti típusokat, amit a legújabb kutatások csak megerősítettek. Egy közbevetett mondat fölényes kézlegyintésével vonja le a konklúzióját: „magyar építészeti stílus hogy is jöhetett volna létre!“ (II. 636.) Nem kerülhetjük el a perbeszallást e kötet szerzőjének műtörténeti felfogásával, fenntartva minden tiszteletet nagyérdemű történetírói munkássága iránt, még ha azzal nem is mindenben érthetünk egyet. Meg kell vizsgálnunk érveit nemcsak azért, mert felfogása a legnagyobb és legerleterjedtebb magyar nemzeti történelem álláspontját fejezi ki, hanem azért is, mert tekintélyes szavát a katedráról számos egyetemi generáció hallotta.¹ Mindjárt a rövid fejezet elején így ír: „A világi építkezés még jelentéktelen. Királyi palotánk, mely e nevet megérdemelte volna, még nincs és a váraknál a tisztán gyakorlati, védelmi szempont volt még teljesen a mértékadó.“ A valóság az, hogy bár biztos adat nem maradt fenn, a hagyomány az esztergomi várak ma is álló, román stílusú helyiségét jelöli meg Szent István szülőhelyéül, amely ha Szent István születésénél későbbi korból származik is, alapjában mindenesetre árpádkori, királyi építkezés. A későbbi székvárosban, Fehérváron hatalmas királyi bazilika maradványaira bukkantak, mely első királyaink temetkezési helyéül szolgált; mellette a királyok sem lakhattak sátrakban. Két sorral lejjebb Fejér Codex Diplomaticusa nyomán a szerző közli a gyimesi vár leírását, melyben az okmány (1295.) szerint Tamás nyitrai ispánnak s testvéreinek „nagy palotájuk“ (palatium) volt. Éppen nem lehet „jelentéktelen“ építkezés, hiszen maga az okmány az épület egy kisebb és egy nagyobb tornyáról tesz említést. Célzatosság az ezen okmány által nyújtott építészeti adatból egyszerű, primitív épületre következtetni, mert egy kényelmes épület már a tornyok által sem lehet kezdetleges; s mennyivel különb, nagyobb művészi tagozású palotákban lakhattak Esztergomban, Budán, Fehérváron, Kalocsán a fő egyházi és világi méltóságok, ha a nyitrai ispánnak is tornyokkal ékesített és tagozott palotája volt. Maga a szerző megemlékszik Jakab esztergomi kereskedő, valamint Ugrin „palotájáról“, amely utóbbit 200 márkáért adja el a káptalan, midőn hasonló időben egy polgári ház 50 márkáért ér. Az az állítás is igazságtalan műtörténeti csökkentésre vezet, hogy „a váraknál a tisztán gyakorlati védelmi szempont volt még teljesen a mértékadó“. Holott Esztergom várának e kötetben is közölt s már az Árpádház idejében — a XIII. század közepe óta használt legrégebb pecsétjén a várfal és a kapuk művészileg igen fejlett kiképzést tüntetnek fel, míg belül egy gótikus ízlésű, valóban pompás épület — talán a primási palota — emelkedik. Tévesen és megtévesztően interpretálja a bécsi krónikának azt az adatát is, mely szerint „Benedek mester esztergomi prépost 1291-ben Bécsből hozatta a faneműeket háza építéséhez“ s ebből az igazság rovására és a magyar művészet kárára azt a következtetést vonja le, hogy „az építéshez szolgáló már feldolgozott anyagot azonban részben már a külföldről hozták be“. Maga az eredeti

¹ Nem személyi vádakot kovácsolunk, midőn a bírált felfogásokkal szembeállunk, azért lehetőleg takarékoskodunk a nevekkél, s inkább ott említjük azokat, ahol dicsérni lehet. Tudományos kritikát gyakorolunk kötelességszerűen, tudomány- és szellemtörténeti folyamatokat vizsgálunk. Éppígy nem a napi politika látszóvet használjuk, midőn fejtegetéseinkben radikalizmusról vagy más, politikában is nyilvánuló áramlatokról beszélünk. E fenntartásokat pedig felesleges volna hangoztatni oly egészséges tudományos atmoszférában, mely — eltérően a miénktől — elbírija és elvárja a kritikát magának a tudománynak érdekében, s nem fogadja azt hisztériás érzékenységgel.

hely annyit mond, hogy az esztergomi prépost az építéshez szálfát és vágott, továbbá kerek (tehát épp fel nem dolgozott) fát (lignamina sive ligna. integra, secta et rotunda) hozatott. (Knauz, Mon. Eccl. Strig. II. 421—22.) Ez a fa nemhogy művészileg, de még ácsmesterileg se volt feldolgozva. Az idézett forrásból csak annyi következik, hogy Benedek mesternek speciálisan összekötetése lehetett valamely bécsi fakereskedővel, vagy esetleg valamely járandóságot hajtott be. Semmi esetre se következik a citált passzusból, hogy a feldolgozott anyagot külföldről hozták be, mert művészetileg feldolgozás alatt elsősorban a művészi kiképzést, faragást, díszítést értjük, másodsor pedig, mert az építésnek nem egyedüli, sőt tartós építkezésnél épp a legkisebb anyaga a fa, a kő, márvány stb. mellett. Az akkori Magyarországon volt elég épületfa, sőt kitűnő márvány, melyből később, művészi célra magunk exportáltunk a külföldre (ú. n. esztergomi vörös márvány). Ez nem jóhiszemű módszer, amint nem jóhiszemű és nem lojális a szerző akkor sem, midőn a bibliográfiai idézésben mellőzi az árpádkori művészet terén alapvető munkásságot kifejtett s annak magyar jellege mellett károskodó hazai írókat s helyettük egy angol írónak (T. G. Jackson) Dalmáciát, a Quamerót, Isztriát és Montenegrót ismertető útleírására hivatkozik, melynek egy fejezete a dalmát építészetnek Magyarországra gyakorolt hatását fejtegeti; s pongyola fordításban hosszabb passzust idéz belőle, midőn nem juttat helyet a magyar szakirodalom főbb műveinek említésére. Építészeink szerinte „nem igen tértek el a külföldi stílustól és példától“, amely felfogás a tőle hallgatással mellőzött akkori kutatások alapján sem állhatott meg. A szobrászat terén már némileg elnézőbb a magyar alkotóképességgel szemben; „művészeink a szobrászat terén szabadabban mozoghattak“ — írja — s a hazai hatást elsősorban a ruházatban látja. A viselet-történeti tényező igen kezdetleges, ki nem elégitő kritériuma a művészet nemzeti áthasonulásának, annak a változásnak, melyet a művészetben a hazai elemek hatása hoz létre. Egészen más tényezők azok, mint a kosztüm, vagy bármi más, a szerzőtől hivatkozott „úton-útfélen kínálkozó hazai motívumok“, de még nem is a hazai arctípusok jelenléte, mint azt a Beöthy-féle művészettörténet (II. 604.) magyar specialistája véli, mert magyar ruházatot és magyar arcokat idegen művész is megfigyelhetett és följegyezhetett; a rendelkezésre álló nyersanyag, a környezet, szociális és gazdasági körülmények, szellemi és lelki adottság, a művészi eszközökkel kifejezésre törekvő alkotó fantázia a nemzetivé színező stílalakító tényezők. Festészetünkkel még kurtábban bánik el, mert szerinte „nem igen maradt e korból emléke“, pedig csak a Soroksár melletti Ócsára vagy Veszprémbe kellett volna mennie, melynek árpádkori freskói művészileg magas színvonalat képviselnek, vagy átlapoznia Rómer Flórisnak az Akadémia által kiadott s a középkori magyar falfestményeket színes táblákon is bemutató nagy kötetét, vagy kézbevennie a rajzokkal díszített Pray-kódexet.

A nagy történetíró, a nagy nemzeti történelmi kiadványban, a nemzeti ünneplés optimista időpontjában így látta a régi magyar művészetet. Ez volt a hivatalos álláspont. Az Egyetem magyar történelmi katedróján, az akkori Akadémiában, a Nemzeti Múzeumban, a Műemlékek Orsz. Bizottságában egyaránt. Fordított látszóvön keresztül nézték a régi magyar művészetet s becsülték kevésre, vagy semmire eleink művészi tehetségét. A műtörténeti műhelyekben, múzeumokban és tudós írószobákban szinte az lett a gyakorlat, hogyha egy. Magyarországon készült régi műalkotás felbukkant, külföldi mester után kutattak, végig variálták az összes lehető külföldi irányokat, a helyett, hogy a magyar mester legtermészetesebb feltevéséhez fordultak volna; nem jutottak, nem is juthattak így eredményhez. Esztétikai szentségtörés, hiú sovinizmus lett volna az a föltevés, hogy egy jobb műalkotás

magyar mester kezétől származhat. A humor birodalmába tartozó esetek fordultak elő. Műtörténészeink, múzeumi embereink a legfantasztikusabb mester-attribuálásokat eszelték ki olyan magyarországi műveknél, amelyekről azóta biztosan kimutattuk, hogy magyar művészekről származnak. Műtörténeti módszerük tehetetlenségre és meddőségre vezetett. Nem jutott eszükbe felvetni azt a kérdést: ha — mint vélték — a magyarországi műalkotások idegen kezeiktől származtak, mit csinált hát az a sok magyar művész, kinek nevét írott forrásaink följegyezték? S kortársaik közt annyi kiváló, sőt világhírű magyar művészt látva maguk körül alkotni, az sem ütött szeget a fejükbe, hogyan lehet, hogy ugyanaz a nemzet, melynek annyi kiváló élő művésze van, a múltban nem bírt ilyenekkel? Hogyan lehet, hogy ennek a nemzetnek művészi rátermettsége történetének a mainál és a tegnapiánál szerencsésebb, nyugodtabb, virágzóbb, kifejlő erejében önbízóbb, szellemileg ruganyosabb, gazdaságilag dúsabb korszakaiban nem nyilatkozott meg?

Ma már nem tartozik a szellemi „bon ton“-hoz, se a kozmopolitizmus, se kicsinyítése vagy megtagadása a nemzeti múltnak, melyet tévedéseiben és szenvedéseiben is magunkénak vallunk. A politikai radikalizmus megöregedett, koravén lett s mankón jár szellemi testvéreivel együtt. Új irányok, új világszemléletek, új világerzések sarjadtak s a balfelé hajlamosak jelszót és zászlót cseréltek. A műtörténészek újra kinyitják Ipolyi, Henszlmann, Pasteiner műveit s a modern tudomány eszközeivel az ő hagyományukat folytatják. Egy szép és tehetséges ifjú gárda nőtt fel, mely hisz a magyar művészet múltjában s a magyar szellemi élet európaiságát nem a századvégi radikális titánok felléptétől számítja.

A magyar művészet múltjának felépítésében több mint egy nemzedék mulasztását kell pótolni. A munka annál nehezebb, hogy az elszakadt területeknek a magyar műtörténelem szempontjából rendkívül fontos műemlékeihez nehezen férhetünk. Van valami tragikus vonás abban, hogy a magyar műtörténelem akkor jut, félszázad után újra feladatának tudatára, midőn emlékeink egy része idegen kézre jutott, aminek csak fokoznia kell munkakészségünket. Szégyen volna arra várni, hogy az utódállamok dolgozzák fel és dolgozzák bele a maguk gyér kultúrhistoriájukba elszakadt műemlékeinket, történeti ferdítéseik ismert módszereit alkalmazva a művészettörténelemre, aminek első kísérleteit már megették.

Régi művészetünk épp oly csonkán maradt ránk, mint ez a trianoni hon. Sok emlékünket perzselte fel a tatár. Azt a vidéket, amely közép- és renaissancekori művészetünknek centrumait, Esztergomot, Budát, Kalocsát, Egert, Nagyváradot foglalta magában, a török dúlta össze s ítélte másfél-százados meddőségre. Romokból kell felépítenünk régi művészetünk történetét. Ezek azonban elég támpontot nyújtanak a rekonstrukcióra. Zengő romok, melyek éppúgy beszélnek a magyar múltról, miként a magyar ízlésről. A székesfehérvári állambazilika fennmaradt alapfalai, az esztergomi régi bazilika, vagy a pécsi székesegyház díszes kőtöredékei, a zsámbéki templom égnek meredő romjai, a jáki apátsági templom és a kassai Szent Erzsébet-székesegyház, a Kolozsvári testvérek lovas Szent Györgye, Mátvás király kálváriája, a koronázási eskükereszt, a csukrárdi plébános festett díszű esztergomi imakönyve éppúgy dokumentumai a magyar históriának, a magyar alkotmányoknak, a magyar művészetnek, a magyar életnek és a magyar léleknek, mint Szent István törvényei, mint az aranybulla, mint a koronázási hitlevelek, mint királyaink diplomái vagy régi iskoláink matrikulái.

A franciák büszkén ismernek középkori lelkükre katedrálisaik köveiben, melyek a skolasztikának logikáját és formai tisztaságát épp oly meggyőzően

fejezik ki, mint egyetemeik, vagy teológusaik. A túlradó önteltségben nem kevésbé ringatózó németek, kik magukat a középkor választott népének (Sehlegel) vagy más, nem kevésbé hízelgő fogalmazásban a középkori Európa ifjúságának (R. West) tartják, büszkén tekintenek fel a Rajna mentén vasöklként fenyegetőn emelkedő dómjaira, melyek elszánt erejüket látszanak jelképezni, bárha önteltségük nem is mindenkit győz meg s az idegen más benyomást is kap, úgy, mint ama fogékony és érzékeny Madame de Stael, akiben ugyanazok a német dómóriások a „nyomasztó szomorúság“ (lourde tristesse) érzését keltették. A mi középkori emlékeink sem létek nélkül valók, nemcsak a műtörténetük kimutatható és kimutatott egyéniségük, hanem magyar benyomásuk, esztétikai, sőt hangulati képük által is; amint a magyar középkorak is van sajátos szervezetében, intézményeiben, sors-eseményeiben, történelmi eszményeiben és műveltségében élő lelke.

Minden nemzetnek határozott hivatása van a nagy népcsaládban s boldogulásának egyik fő feltétele ennek felismerése és tudatos követése. A nagy összjátékban mindegyiknek ki van osztva a szerepe. Vonatkozik ez nemcsak a politikai szereplésre, de még inkább a műveltségi munkára. A nemzed kultúrák feladata a saját jellegéből, adottságából folyó műveltséggel színeznii, ámyalni, változatosságában gazdagabbá tenni az összeség, az egész emberiség lelki és szellemi birtokállományát. További feladatuk megismertetni magukat a többi nemzetek műveltségével és így lehetővé tőmi a nagy egész szellemi együttműködését. Ennek a főséges koncertnek nem egy szólamra kell törekednie, hanem összehangolt polifóniára, mert mennél nagyobb a hangok vagy a hangszerek száma, annál szárazabb, szegényesebb, kifejezéstelenebb, bántóbb az egyszólamú hangzás. így a művészetek terén minden nemzetnek a saját lelkéből kell mérítenie. Ha őszinte és igaz a művészet, mást, mint a produkáló nép lelkét, felfogását, ábrándjait, természet- és világszemléletét nem is fejezhet ki. Nemcsak lélektani szükségzerűség ez, hanem ezt bizonyítja a művészetek egész története is. Csak nemzeti művészet és nemzeti stíl van még akkor is, midőn nagy nemzetközi stíláramlatok érvényesülnek, melyeket az egyes nemzetek különbözőkép módosítanak és hasonlítanak át nemzetiekké; ez az áthasonulási folyamat oly nemzetek művészetében is végbemegy, melyek a művészetek nagy nemzetközi csereforgalmában kevesebbt adnak, mint amennyit kapnak. A külföld is felismerte a modern magyar művészet nemzeti jellegét, épp ezt méltányolva benne elsősorban s művészetünk nemzeti volt a múltban is, amiről a külföld nem tud s aminek elismerése elől eddig elzárkózott a magyar történészek és műtörténészek egy jelentékeny része is;

A honfoglaló ősök távol Keletről művészetet hoztak magukkal, melynek perzsa-szasszanida eredetét világosan elárulják az emlékek. A kereszténység felvételének következménye új kulturái és művészeti orientáció volt. A keresztény művészet az első király óta otthonossá Vált a magyarságnál, mely azt épp oly híven őrizte, fejlesztette magában s idomította a saját lelki alkatahoz és életkörülményeihez, mint ahogy a kereszténység ügyének e földön sajátos rendeltetésű lovagja, bajvivója, önállója lett. Amint felismertük a nemzet történeti rendeltetését, éppúgy keresnünk kell régi művészetünk európai hivatását. Ez először abban áll, hogy egymásra következő különböző kulturái és művészeti előzmények (prehistórikus, római, avar, longobard, ókeresztény, stb.) talaján egy több néptöréddel közösségben élő nemzetnek vallási, polgári és esztétikai szükségleteihez mért egységes, európai szinten mozgó művészetet adott s a nemzetet ezzel is belekapcsolta a nyugati civilizáció vérkeringésébe. Másodszor a régi magyar művészet európai hivatása abban mutatkozott, hogy Közép-Európában

egyéni elegyítésben összeegyeztette az európai művészet két fő áramlatát, a latint és a germánt, — a klasszikust és a barbárt — amely szerepet egész más alapokon Nyugaton a flamand művészet töltött be oly szerencsésen. Harmadik nagy rendeltetése volt pedig, hogy Kelet felé utolsó gócpontja és kisugárzási fókusa volt a nyugati keresztény művészetnek. A nyugati stílusoknak Magyarországon volt Kelet felé az utolsó nagy kiviteli piaca. Innen jutott el a renaissance Lengyelországba, innen, közvetlenül Mátyástól kért ötvösöket az orosz cár, innen, ugyancsak Mátyás udvarából ment Moszkvába az az olasz származású építész, Aristotele Fioravanti, aki az orosz építészetbe, az orthodox templomépítésbe a renaissance formák belekeverésével hosszabb ideig dívó új ízlést vitt s a budai ötvösökkel együtt rásugározta a keleti steppékre az európai művészet nemes és tiszta fényét. De nyugati szomszédaink is érezték a magyar művészeti kultúra közelségét, amelynek kopijáját a Kolozsvári testvérek lovas Szent Györgye kitűzte a prágai Hradsinra, a csehországi kultúrának és művészetnek luxemburgi IV. Károly német császártól német, francia és olasz művészek vagy művészi hatások segítségével felvirágoztatott legtermékenyebb korszakában. Ausztriában a középkorban felszáznál több magyar művész és ipaművész dolgozott s középkori építészetünk egyik legszebb gyöngye, a jaki templom — amint már fentebb hivatkoztunk rá — kisugározta hatását az osztrák építészetre. Művészeink a művészessenikben dúslakodó Olaszországban is tudtak érvényesülni és helyállani. Régen tudunk a XV. században Ferraiában dolgozó kiváló magyar festőről, Pannóniai Mihályról, aki mellett az Esték városában más magyar mesterek is otthonra találtak. Egy kitűnő fiatal magyar műtörténész, Horváth Henrik, a római magyar intézet tagja Sienában a XV. század első felében ott működő egész magyar művész-kolóniára bukkant, festőkre, szobrászokra és ötvösökre, kik a pápai udvarnak is dolgoztak, kiknek egyike a pápától diplomáciai misszióban részesült, egy másika pedig tagja volt a sienai városi tanácsnak. Tudunk a középkorban Franciaországban működő magyar művészről. Vájjon azok, akik a régi magyarok művészi tehetetlenségét tanították, úgy képzelték-e, hogy a magyar művészek direkt kivándoroltak, hogy előzékenyen helyet adjanak hazájukban idegen kollégáinknak? — akik ha kisebb számban meg is fordultak hazánkban, kevesebben voltak, mint a hazaiak s kevés kivétellel nem gyökeresedtek meg. A kölcsönös művészcseré, művészek idegenbe vándorlása általános volt a középkorban és a renaissanceban, nem egy céh a „vándorlást“ tanulás, tapasztalatok szerzése céljából előírta tagjainak. Magyarországon is szívesen látták az idegen művészt, mert közvetítette az idegen műformákat, új technikát, új ízlést, melyek a honi követők, segédek és tanítványok keze munkájában mihamar meghonosodtak s helyivé, nemzetivé idomultak. Érdekes ezt a folyamatot végigkísérni művészetünk történetében s az ily stílfelfejlődési és stílidomulási kutatásokat éppúgy feladatul kell kitűznünk mint a nyersanyag Összehordását és rendszerezését. Csak a naivakat teheti szkeptikusakká a magyar művészettel szemben, ha rájönnek, hogy idegen stílusok és idegen mesterek jutottak el hozzánk, mert hisz akkor meg kellene tagadnunk a konstantinápolyi Tizenhét-apostol templom mintájára épült velencei Szent Márk templomot, az olasz gótikát és különösen a milánói székesegyházat, melyen németek is dolgoztak, meg kellene tagadni a középkori olasz szobrászatnak dantei magasságokba érő nagy mesterét, a francia szobrászat hatásától érintett Giovanni Pisanot; ki kellene tépni a francia művészettörténet lapjai közül a renaissanceról szóló fejezetet, letakarni Dürernek velencei útjain inspirált festményeit. A magyar művészetben is jelentkező, külföldi hatások nemzetünk kultúrfogékonyságáról, művészi tehetségének friss felfogó képességéről, a magyar művészet európai bekap-

csolódásáról tesznek hízelt tanúságot. Ha nem így lett volna, sárral tapasztott cserényekben laknánk és rögtönzött, ácsolt ^csamokokban, vagy lófarkot lengető kopjás sátrakban dicsérnék a „magyarok Istenét“.

A nemzetek határain át hullámzó nyugati stíleket a magyar alkotófantázia minden korban át tudta dolgozni. Módszeres összehasonlító stílelemeléssel rámutathatunk a nemzetközi stílekre magyar változatainak különleges jegyeire. Újabb kutatásaink alapján régi művészetünkben magyar építészeti típusokat, stílusokat, festő-, szobrász- és miniatúr-műhelyeket s részben névvel vagy mesterjeggyel megjelölhető egyéniségeket tudunk kimutatni. Nemcsak az építészetben tudjuk megjelölni az eredetien magyar típusokat, — az árpádkori templomoktól a barokk polgári házakig és az empire emlékszerű építészetig —, tudjuk indokolni a nemzeti változások anyagi, technikai, gazdasági, társadalmi, ízlési okait, hanem a figuratív művészetekben: szobrászatban, festészetben is megnevezhetjük a magyar ízlés, a magyar formaalkotás és művészi látás kitevőit: a nyugodt természetszemléletet, a táj szeretetét, a részletekben el nem merülő összevont előadásmódot, a belső kifejezésnek túlzó hangsúlyoktól ment mértéktartását, a művészi átélésnek higgadt Örömet, azaz oly vonásokat, mélyek szükségszerűen egyeznek a magyar lélek általános alkatával. Régi szobrászatunk és festészetünk emlékeit koronként változó technikai jellegzetességek is segítik a nemzeti stíl közös nevezőjére hozni. Hasonlóan régi ötvösségünket, talán legnemzetibb művészetünket is a struktúra világos érvényesülése, az ornamentikái mérséklet, a szívesen alkalmazott természeti elemeknek olykor a népművészet naívságát súroló leegyszerűsítése mellett külön készítési eljárások (az Árpád korban egy sajátos filigrán technika, később a sodrony-, majd az erdélyizomán)éseredeti műformák, („koronkák, násfák, „máslik“, forgók, rezgő tű, „átalvetők“ stb.) avatják stílben nemzetivé. Nemcsak a szakember, de a műveltebb laikus is könnyen felismerheti a magyar művészet sajátos jellegét, oly világosan nyilatkozik az mindazok előtt, akiknek látását nem homályosítják el a még a Bach-korszakból származó műtörténeti előítéletek. Gyakorlott szem száz idegen kép között is rátalál a középkori magyar számasoltár-festményre. A régi magyar ékszert műtörténeti vagy múzeumi iskolázottság nélkül is könnyen fel lehet ismerni. Régi városainkban, vagy akár Buda és Pest régi utcáin járva akaratlanul is érezzük a sajátos hangulatot, még ha felidézzük külföldi benyomásainkat is. Érezzük, mennyire beleilleszkednek régi városházaink, megyeházaink, templomaink, patrícius házaink a magyar városképbe. Akit ez a benyomás nem győz meg, kísérelje meg a negatív próbát s képzelje el a pesti városházát — teszem — a Champs Elyséere; nem kirina-e onnan, holott empire stíljé a nagy francia császár művészeti kultúrájából fakadt; ha a Rue de Jénán hasonló palotát látnánk^ nem azt mondanók-e: egészen olyan, mint egy magyar megyeháza. Mert a jórészt a XVIII. század végén és XIX. század első felében épült magyar megyeházák külön építészeti típusú alkotnak, amint külön stíljük van a jórészt ugyancsak copf-, de még inkább empire-stíleredetű falusi udvarházainknak. Nem ütköznék-e ki a kömyezetből, ha egy ilyen magyar udvarházat vagy akár villát képzeletben a comói tó virágos partjaira, a Villa Olmo, vagy a bellaggioi Villa d'Este mellé helyeznők? — pedig ez a magyar empire épp a lombard újklasszicizmusnak egyenesen leszármazottja. És folytatva ezt a fantasztikus utazást, nem találók-e idegeneknek, sutáknak a bécsi Herrengassén vagy a Freyungon a csöndes, szerény, álmag budai barokkházakat, pedig a magyar barokk tudvalévően szorosan összefügg az osztrákkal. S nem hatna-e idegenül valamely francia középkori város főterén a kassai dóm, pedig ennek alaprajza a braisnei templom alaprajzával tart közeli atyafiságot?

Ha régi építészetünk átlagban, kiváló egyes emlékek dacára sem éri el a nagy építész-nemzetek — franciák és olaszok — architektúrájának magas csúcsokra emelkedő szintjét, ha régi szobrászaink nem vehetik fel a versenyt az olasz renaissance nagy mestereivel és festői akár az olasz, akár a németalföldi, vagy spanyol festőkkel; önámítás nélkül mondhatjuk, hogy régi művészetünk nem egy műfajban, ha mennyiségben nem, de számos jeles alkotásának minőségében megközelíti a német művészetet, szerencsés korszakaiban pedig más kisebb közép- vagy keleteurópai népek művészetét magasan túlszárnyalja. Az ötvösségben mindenképpen élén haladtunk. Éppígy pompázó, jellegzetes számyasoltár-művészetünk, mint különösen kedvelt magyar műfaj, a többi nemzetek hasonló alkotásainak felette áll. E kettőben, valamint a gyári munka gátló hatása ellenére ma is frissen hajtó, csodálatosan gazdag népművészetben merengte el a magyar művészi fantázia legszebb álmait, megőrizve az ősi keleti dekoratív hajlam csiráját.

Régi művészetünk a nagy művésznemzetekkel — olasz, francia, flamand, holland, spanyol — szemben annyiban is hátrányban van, hogy fejlődése nem folytonos és nem egyenletes. Meteoriként feltűnő mesterművek után, melyek nem egyszer valóban megelőzik korukat (Kolozsvári testvérek Szent Györgye, M. S. mester táblaképei, Szinyey-Merse protoimpresszionista képei), esések, letargiák következnek, akárcsak történelmünkben nagy tettek nyomán hitványok, nagy királyok után sorsdöntő időkben törpék, nekilendülések után konok megtorpanások, nagy ígéretek után be nem váltott remények s viszont porbahullás után váratlan talpraállítások, sorsüldözésből fakadó példátlan energiakifejtések, züllésből felbuggyanó erkölcsi források. E párhuzam arra mutat, hogy műtörténetünk sziklás szaggatottsága nemcsak a jobb vagy mostohább általános történeti helyzettől függ, hanem tán méginkább a nemzeti lélek rapszodikus történeti ritmusából, szeszélyes energiabeosztásából, fellobbanásra hajló általános hangulati jelleméből következik. Az olasz műveltség és művészet története bizonyítja legjobban, hogy a balsors önmagában nem kultúra- és művészetellenes.

Régi művészetünk útja szakadékokon vezet termőföldekre, melyeken — ha olykor idegen ekével szántották is meg — magyar kalász terem; vezet lápokon és ingoványokon keresztül szép tisztásokra, melyeken magyar virág nyílik. Ez az út jórészt töretlen, de meg kell tömi, ha felfedezve helyes nyomát, nem is találunk rajta michelangelói tölgyet és ráfaeli rózsátövet, csak magyar akácot és muskátlit.

Modem művészetünk gondozott, szép kertjének pompás virágait az egész világ megcsodálja. A régi elhanyagolt kertet is rendbe kell hoznunk.

Nem elég ma, ha csak új művészetünkkel dicsekszünk, a régít is megösmernünk, rehabilitálnunk kell s megkonstruálnunk történetét. Mai művészetünk mutogatásával is fel kell hívnunk a figyelmet a csonka országnak a múlthoz méltó jövőt érdemlő rátermetségére, amint régi művészetünk feltárással érveinket szaporíthatjuk a régi ország kulturái érdemeinek, szellemi fölényének bizonyítására s Nagy-Magyarország történeti, földrajzi és gazdasági egységének gránitszkláját a művészeti egybeforrottság vas-pántjával is megerősíthetjük.

GEREVICH TIBOR.

KÖZÉPISKOLAI KÉRDÉSEK — AZ EGYETEM SZEMSZÖGÉBŐL.

A NEMZET, mely legközelebbi múltjában retentő katasztrófát élt át s amelynek jelene is válságos, reménységgel is, félelemmel is fordul titokzatosnak vélt jövője felé. Ám ez a jövő korántsem oly megfejthetetlen rejtelem, aminőnek látni megszoktuk, legalább nem egészében az. A jövő magyarságának képe nagyrészt oly elemekből alakul ki, amelyek szemünk előtt fejlődnek és csoportosulnak s ha látni akarunk, a jelenből megalkothatjuk a jövőnek valószínű képét. Bár vilákkatasztrófák, mint aminőt átéltünk, alkalmasak rá, hogy az emberiség gondolkodását apokaliptikus sejtelmek felé hajlítsák el, a világnak sorsát mégis realitások hordozzák s a nemzet útját csak az képes építeni s egyengetni, aki e sorsirányító realitásokat való mivoltukban ismeri fel s belőlük a tanulságokat levonni hajlandó. E realitások sorából való a nemzet mindenkori művelődési állapota, amely burka, mert feltétele a jövő kulturális fejlődésének, önként értetődik, hogy a nemzet jövője voltaképen a jövő nemzedék, az, amely itt nevelkedik körünkben s amely csak azt fogja hazájának visszaadni, amit az előtte járó generációtól kölcsön kapott. A hazai intelligencia-társadalom serdülő évjáraiban, egyetemeink és középiskoláink diákságának erkölcsi és szellemi létében rejtőzik a magyar jövő. Ha sorsunk nagy kérdéseire aggódo lélekkel keressük a választ, oda kell érte fordulnunk, ahol nemzetvezető középosztályunk a legfelsőbb kiképzést kapja meg: egyetemeinkhez és tanárainkhoz.

Ez a gondolatsor vezette a Magyar Humanisztikus Gimnázium Híveinek Egyesületét ahhoz az írásos ankéthez, amelynek anyagát és tanulságait e Szemle szerkesztői itt helyesnek látják a nyilvánosság elé tárnai. Esményének, a görög-latin alapokon nyugvó oktatásnak védelmében ez év elején kérdőívvel fordult az ország egyetemi és főiskolai tanárkarához: mondjanak véleményt a legilletékesebbek a főiskolák hallgatóságának szellemi szintjéről és tudományos pályákra való alkalmasságának egyes praktikus részleteiről. Az egyesületet önként értetődően a klasszikus nyelvek

problémája érdekelte a legjobban. Felvetette a kérdést, kívánatosnak ítélik-e az egyetemi tanárok a humanisztikus oktatásnak régi keretekben való fenntartását? Kárát látja-e a nevelődő nemzedék annak, hogy az ókori nyelvek közép-oktatásunkban háttérbe szorulnak s helyüket élő nyelvek foglalják el? Minthogy pedig az 1924: XI. t.-c., amely a reálgimnáziumot megalkotta, lényegében az ókori nyelvekkel a modern nyelveket állította szembe, az egyesület súlyt vetett annak tisztázására is, milyenek hát voltaképen az élő nyelvek terén a hazai ifjúság legjavának ismeretei, mit kíván az egyetem, mit a magyar életviszonyok?

Ez az ankét meglepő és fájdalm, lesújtó eredménnyel zárult. Hetvenöt válaszadó egyetemi tanár úgyszólván egyhangúan állapította meg, hogy a tudományos kiképzésben részesülő mai magyar ifjúság számottevő része készületlenül jó az egyetemre; általános képzettsége, tudományra való hajlandósága ennek következtében csekély, felkészültsége főiskolai munkájának elvégzésére mindenestre elégtelen; idegen élőnyelvi ismeretei a semmivel egyenlők. A tanárok nagy többsége a klaszszikus középoktatás mellett foglal állást, sőt annak hathatós megerősítését kívánja, mert itt keresi a szellemi súlyedés ellenszerét. A modern nyelvi képzésnek egy nyelvre — lehetőleg a németre — való koncentrációját sürgetik, mert e nélkül tapasztalatuk szerint az egyetem nem teljesítheti feladatát. A válaszok nagymértékben pesszimisztikusak, lehangolt, nemzetük sorsáért aggódó tudósok segélykiáltásai.

Ilyen ankét azonban — bármily helyes is terve és bármily logikus is kérdés-rendszere — nem adja, mert nem adhatja egy nemzedék szellemi felkészültségének hű és megbízható képét; ezt nem is várjuk tőle. Számba kell venni, hogy sok egyetemi tanár nem válaszolt s hogy a válaszok sorai közt nem egyszer bizakodóbb felfogás jelei is derengenek. A magyar jövőnek ezt a fájdalmas horoszkópját mégis úgy kell szemügyre vennünk, amint az ankét távcsöve elénk tárja. Lehet, sőt valószínű, hogy műszerünk tökéletlen s a kép, melyet mutat, egy s más részletében torz. De a csillagkép szemléletébe persze így is el kell mélyednünk — minő csillagász az, aki az észleletei elől megfutamodik? — mert súlyos tanulságokat rejt számunkra. Ha hetvenöt egyetemi tanár sok tekintetben meglepő egyértelműséggel rajzolja meg egy helyzet diagnózisát s emeli fel komoly intó szavát, akkor egy a kötelességünk: bátran nézni szembe a bajokkal s hittel keresni az orvosszereket. Nem az az igazi optimizmus, amely a diagnózist homályosítja el, hanem amely a győ-

gyító munka erejében és eredményeiben reménykedik. Hogy remélhessünk: látnunk kell.

*

Az ifjúság általános szellemi szintjére vonatkozó kérdésekre ilyen válaszok érkeztek:

Az általános szellemi színvonal azelőtt són volt kielégítő, a háború alatt és óta azonban kétségkívül erősen süllyedt. Különösen a nőhallgatók színvonala szellemi képzettség tekintetében sokszor szinte szegénytelen. (A budapesti bölcsészeti kar egy tanára.)¹

Tapasztalataim általában lehangolóak. Az elvont gondolkodás készsége hiányzik hallgatóimból, s túlságosan utilisztarikus életműnyre vannak beállítva.

Sajnos, nap-nap után azt kell tapasztalnom, hogy az ifjúság általános szellemi szintje határozottan túlalacsony. Véleményem, hogy a középiskola eredményei és az egyetemi oktatás követelményei között áthidalhatatlan rés tátong. (Szegedi jogi kar.)

A szellemi szint bizony elég gyenge. Minden évfolyamon akad néhány értelmesebb fiú; a többség igen alacsony értelmi színvonalat és kevés érdeklődést áru el. (Debreceni jogi kar.)

A középiskolai eredmények szempontjából tapasztalataim sajnos igen rosszak. Az ifjúság úgy a nyelvek, mint a reális tudományok tekintetében nagyon hiányos ismeretekkel hagyja el a középiskolát. (Debreceni orvosi kar.)

Tapasztalataim nem túlságosan kedvezőek. A háborús idők sok következménye még mindig látható. Dunántúli középiskolából jövő fiúk általában jobbak az alföldieknél. Helyesírást sok ifjú nem tud. Ellenben feltűnő sok a tehetséges közöttük; a tehetségek javarészt felőrlí azonban a középosztály közismert nyomora. Ezen a vidéken a legtehetségesebb elem a református tanítók és papok gyermekei. Sok ambícióval fognak tanulmányaikhoz, de az ambíció a hallgatott évek számával együtt csökken. E részben a főiskolai reform égető szüksége mutatkozik. (Debreceni jogi kar.)

A középiskolákból jövő ifjúság általános szellemi színvonala az utóbbi években rendkívül aláhanyatlott. Igaz, hogy a gazdasági pályára főleg a gyengevégetttségű ifjak jönnek, azonban a régiekhez viszonyítva mégis megdöbbentő előképzettségük hiányossága. (Magyaróvári gazda.)

Ezen, a középiskola munkáját illető lesújtó vélemények mellett, amelyek minden fakultás és főiskola tapasztalatait tükrözik, kedvezőbb hangok is hallhatók.

Az ifjúság szellemi színvonala 1900—1905 körül volt a legmagasabb. De a háború kitöréséig a hanyatlás csak lassú volt. A háború folyamán és végén ijesztő arányú! 1922 óta lassú, de állandó emelkedés tapasztalható. (Kecskeméti jogakadémia.)

A szellemi színvonal elég jó; lehet reá az egyetemen építeni. (Budapesti bölcsészeti kar.)

¹ Alábbiakban minden külön bekezdéssel kezdődő részlet egy-egy tanárnak különálló válaszából merített idézet.

A háborús évek gyarló felkészültségű diáksága helyébe ma már jobb anyagot kapunk, de erősen érezhető a gondolkodás fegyelmességének hiánya, amit egyfelől a logikai előképzettség rovására kell írni, másfelől azonban a világos szerkezetű klasszikus nyelvek fokozatos háttérbeszorulásának kell tulajdonítani. (Sopron.)

A hallgatóság 25%-a e tekintetben teljesen kielégítő. A többi — ha szakpályáján mutat is fel szorgalommal szerzett tudást, — általános ismereteket, műveltséget és logikus gondolkodást illetőleg szomorúan alacsony színvonalon áll. (Budapesti orvosi kar.)

A középúton marad egy kiváló történettudósunk:

Jóakarát, jószándék; kevés ismeret, nagy műveltségbeli hiányok.

*

A tudományos pályára való alkalmasság kérdése szorosan kapcsolatos ez előbbivel:

Amióta szaktárgyamat tanítom, még nem kaptam oly dolgozatot tanítványaimtól, mely tudományos munkának volna nevezhető. (Budapest.)

Amióta az Erzsébet-egyetemen működöm (tíz éve), sajnos, még egyetlen hallgatóm sem volt, akiben igazi tudományos hajlamot tapasztalhattam volna. Csak kenyér céljából tanulnak. (Pécs.)

Ifjúságunk tudományos munkára alkalmas s minden egyetemi évfolyam mutat fel kiváló tehetségeket: az élet gondja, a tantárgyak túlhalmozottsága, az új iskolatípusok tanrendje azonban mind bénítólag hatnak. (Debrecen.)

Az egyetemen mindent előről kell kezdenünk. Egészen primitív tényeket nem tudnak hallgatóink s munkájukra való tudatos ráeszmélés hiányzik belőlük. A középiskolai filozófiai propedeutika tanítása — hozzá nem értő tanárok miatt — falrahányt borsó a mai iskolában. (Pécs.)

Erősen érezhető az űr a középiskolák VIII. osztálya s a főiskolák első évfolyama közt. Átmenetre, illetve kölcsönös közeledésre volna szükség. (Sopron.)

A hallgatók módszertani előképzettsége elégtelen, de ennek okát nemcsak a humanisztikus képzés elhanyagolásában látom, hanem általában a középiskolások tanulási kedvének ijesztő alábbszállásában. (Budapest.)

Csak kisebbfokú önálló tudományos munkásságra (fogalmazás, szemináriumi munka) is alig 10% képes. (Debrecen.)

Az előadásokat — különösen fejtegetések alkalmával — nem eléggé értik meg s alig tudják követni: fogalomképzési képességük és érzékük csekély; gyakran aránylag könnyű levezetések megértésére képtelenek. Vizsgálatok alkalmával szabatos feleletadást csak kivételesen tapasztaltam. Egy szóval: az ifjúság általános módszerei előképzettsége rendkívül gyarló. (Szegedi jogi kar.)

Igazán tudományos munkára termett ifjú csak ritkán (alig minden négy-öt évben egy) akad. (Debrecen.)

Ez a kérdés kapcsolatos azzal, hogy az illető milyen középiskolából került ki. A magyar tanítórendek iskolái általában jó előképzettséget adnak. (Pécs.)

A középiskola nyújtotta filozófiai felkészültségnek fogyatékoságát egy jogakadémiai tanár panaszolja:

A szorgalmasak alkalmasak tudományos munkára, de filozófiai felkészültségük szerfelett hiányos.

A természettudományok művelésére nagyon kevésbé alkalmasak hallgatóim; nem tudnak megfigyelni, ami pedig csak az első lépés e tudományok művelésében. (Budapesti bölcsészeti kar.)

Az elmondottak után — írja egy magyaróvári gazdasági akadémiai tanár — magától értetődik, hogy az ifjúság tudományos munkára való alkalmasságáról is nagyon lesújtóan kell nyilatkoznom, önálló tudományos munka végzésére az elemi előismeretek hiánya miatt a hallgatóság 1%-a sem alkalmas. Legtöbbjük az aránylag könnyű és csekély tananyagot sem képes kellően elsajátítani, amit mindennél jobban igazol az, hogy vizsgákon az 50% körüli bukás non ritkaság, a jeles és jó osztályzatok száma pedig együttvéve sem szokott io%-nál több lenni.

A tudományos munkálkodásra főleg laboratóriumi kísérletezések tekintetében igen kevés érkeke van, kis tudással és még kisebb ambícióval rendelkeznek. (Keszthely.)

Tanulságos lesz a klasszikus oktatás egy elszánt ellenfelét is — egyik egyetemünk földrajztanárát — meghallgatni e kérdésről:

A módszerei előképzettség a legmesszebbmenően hiányos. Ha kész szöveget adunk megtanulásra az ifjúság kezébe, vagy feladatul részletes utasítással adunk munkát, akkor az eredmény kielégítő. A röviden meghatározott feladatok önálló módszeres megoldását azonban ettől az agyongrammatizált ifjúságtól vámi nem lehet. Ez csak betanulni, fordítani, másolni tud; összefoglalni, jellemezni és ábrázolni nem. Főképpen hiányzik a térbeli szemlélete.

Kivétel csak egy budapesti természettudós, aki diákjait

kitűnő anyagnak tartja a tudományos munkára. Ambíciózusak és lelkiismeretesek, — de a természettudományi előképzettségük hiányos.

Már egy debreceni orvostanár ezt így fejezi ki:

Örökölt képességeinél fogva a színmagyar ifjúságot kiválóan alkalmasnak tartom a tudományos munkára, általános módszerei előképzettségét azonban felette hiányosnak.

A tudományos munka az idegen nyelvek ismeretének hiányán is fennakad. E ponton kell a legnagyobb bajnak lennie, mert a hetvenöt válasz itt csak fogalmazásban tér el egymástól. Ezeket a panaszokat is tanulságos lesz néhány idézet tarka sorában felvonultatni: noha a panaszok mérlegelésekor szem előtt kell tartani, hogy a reálgimnázium éppen a modern nyelvoktatást kívánja megerősíteni, s az 1924. évi reform hatása még nem mutatkoznak teljességében.

Bár a válaszok javarésze a német nyelv oktatását kifogásolta, ebben pedig változás nem történt.

Az ifjúság modern nyelvismerete — még a reáliskolából vagy reálgimnáziumból kikérülteké is — egyszerűen semmi. Német tankönyvet vagy szakmunkát elolvasni sem tudnak, megérteni még kevésbé; franciáról stb. ne is beszéljünk. (Szegedi jogi kar.)

Modern nyelveket csak azok tudnak, akik ezeket a szülői házban tanulták. A középiskola sem a német, sem a francia nyelvből nem tud odáig jutni, hogy hallgatói ilyen nyelvű tudományos könyv elolvasására memének vállalkozni. Egy alapos nyelvtani váz ismerete nagyon hiányzik náluk. (Pécsi bölcsészeti kar.)

Hallgatóim, sajnos, még magyarul sem tudnak, főleg ími nem. Az élő idegen nyelveket illetőleg legalább arra kellene törekedniök, hogy az úgynevezett konyhanyelvet elsajátítsák. (Debreceni gazdasági akadémia.)

Alig akad olyan, aki a magyar nyelven kívül más nyelven is beszélne, vagy megértené, amit olvas. Még a német nyelvet is alig ismerik. A fiatalabbja sok esetben a helyesírással sincs tisztában. Nyelvismerete feltétlenül elégtelen. (Keszthelyi gazdasági akadémia.)

A modern nyelvi ismereteknek teljesen híjával van az akadémiai ifjúság. Az utóbbi két évben egyetlen hallgatóra sem bukkantam, akinek annyi nyelvismerete lett volna, hogy egy dolgot elkészítésénél a külföldi szakirodalmat — akár segítségemmel is — fel tudta volna használni. Ezt éppen a legkiválóbb hallgatóknál tapasztaltam. (Magyaróvári gazdasági akadémia.)

Hallgatóim nyelvismerete a semmivel egyenlő. Főként a szó- és fráziskincstük hiányos. Grammatikai alap egyáltalában nélkülözhetetlen.

A modern nyelvi tudás — írja a klasszikus oktatás egyik ellenfele — nagyon gyarló; aki tud is, az sem az iskolában tanulta. Az iskolában nem lehet a mai rendszer mellett nyelveket tanulni...

A modern nyelvtudás — halljuk egy budapesti természettudóstól — egyenesen kétségbeejtő. Semmi nyelvkészségük nincsen. Az egyetemen e hiány pótlására már nincsen idő.

A modern nyelvi ismeretek nem kielégítőek — írja egy kémikus. A hallgató irtózik a német könyvtől és általában minden könyvtől; érdeklődés hiánya miatt non olvas, csak vizsgára készül.

Az alföldi származású ifjúságnak a középiskolában szerzett élő nyelvismerete nem vehető komolyan. Eddig pl. még egy alföldi hallgatóm sem akadt, aki későbbi magántanulás nélkül német vagy más nyelvű tankönyvet használni tudott volna. A grammatikális készséget igen fontosnak tartom, írja a kőrbonctan tanára egy vidéki egyetemen.

Modern nyelveket egyáltalában nem tudnak; a mai középiskolai modern nyelvtanítás nézetem szerint semmit sem ér, — írja ugyanennek az egyetemnek jogkari dékánja.

Nagyon sok a panasz a német nyelv ismeretének hiánya miatt:

Legnagyobb átka még tehetséges ifjúságunknak is a német nyelvtudás hiánya, ami megakasztja továbbképzését. Ennek pótlása később csak kivételes tehetséggel, nagy akaraterővel és sok pénzzel lehetséges. A kellő grammatikai képzettség erre feltétlen szükséges, — különösen a latin. (A gyógyszer-tanára.)

Németül keveset tudnak, más nyelvet egyáltalán nem értenek. Az alapos grammatikai képzettség nélkül a főiskolán sem fognak haladni a modern nyelvek ismeretében. (A világtörténet tanára.)

Az igyekezett a legtöbb esetben megvan, de a fogyatékos előképzettség miatt rendszerint kevés eredményt tud felmutatni. Nekem csak a német nyelv ismerete terén van tapasztalatom, de itt bőszesen. Az állapotok a lehető legrosszabbak és alig lehet rajtuk segíteni, mert a grammatikai ismeretek szinte teljesen hiányoznak. (Budapesti bölcsészeti kar.)

Igen gyakori eset, hogy a legkönnyebb német szöveget sem értik meg a tanárvizsgálatokon a jelöltek. (A magyar nyelvészet tanára.)

A német nyelvi előismeretek teljesen elégtelenek, írja a budapesti hittudományi kar professzora. Ebben látom a tudományos munkára nevelésnek legjelentősebb akadályát. A francia és angol nyelvismeretek általában teljesen hiányoznak.

Nagyon óhajtható, hogy az orvosi intézeteinkből kikertülő irodalmi közlések más európai nyelven, például németül is megjelenjenek. Ez utóbbi meg is történik, de eddig klinikámból kikertült dolgozatok mindegyikét magam voltam kénytelen lefordítani, mert kevés a németül jól ími vagy beszélni tudó fiatal orvosok száma. Legközelebb esik mihozzánk a német nyelv gyökeres elsajátításának szükségessége. (Gyermekorvostan tanára.)

A nyelvismeretek teljesen elégtelenek, és ez a legnagyobb gátlása szellemi fejlődésünknek. A középiskolában legalább németül jól kellene megtanulni. (Élettan tanára.)

A modern nyelvi ismeretek egyenesen szegénytelenek. 50—60 joghallgató közül 1—2 tud csak annyira németül, hogy tudományos munkát megérthessen. A franciát és angolt tudó még fehér holló.

A modern nyelvi ismeretek teljesen elégtelenek, — írja a magyar közjog tanára. Németül is alig tudnak... E nélkül pedig ma tudományos munkát kifejtteni nem lehet. Az egyetemi évek alatt ezt kipótolni nem tartom lehetségesnek.

Alig akad olyan hallgató, — panaszolja a jogbölcselet tanára, — aki csak németül is tudna annyit, hogy a német szakirodalmat megértené. A szemináriumi munka ezért nem egyszer eredménytelenek bizonyul. A nemzetiségi vidékek elszakadása és a közös hadsereg megszünte folytán félős, hogy a német nyelv tudása aggasztó mértékben csökkenni fog.

Szemináriumomban főként német forrásmunkákkal foglalkozunk. Még szótár segítségével sem tud egy is fordítani. Jó volna, ha csak grammatikális készséget hozna is magával. (Debreceni hittudományi kar.)

A modern élő kultúryelvek közül kétségtelenül a német nyelv ismeretére kellene helyezni a fősúlyt s míg ez biztosítva nincs, sem az angol, sem a francia nyelv tanítását nem kellene erőltetni vagy fitogtatni. (Egy vidéki egyetem dékánja.)

*

Az egyetem és a középiskola között tehát — amint egyes feleletekben világosan olvasható — szakadék tátong. A középiskola nem készít elő kellőképp az egyetemre mert nem ad általános képzettséget, nem tesz alkalmassá a logikus gon-

dolkodásra, nyelvismeretet alig-alig közvetít — vagyis a középiskola nem tanít és nem nevel, tehát feladatát nem teljesíti. Így látja ezt igen sok tanár. Egy kiváló filozófusunk és művelődéspolitikusunk egyedül áll ezzel a mondatával: „Az ifjúságot középiskoláink megfelelő módon előkészítik a tudományos tanulmányokra.“ S gondolkozásra készítenek, hogy ugyanő új gondolattal kénytelen előlépni: „Az egységes felvételi jogosítás veszélyeit megfelelő felvételi vizsgálással kell az egyetemeknek ellensúlyozniok.“

Az egyetem két veszedelemmel szemben kíván majd felvételi vizsgával védekezni: egyfelől a középiskolai képzés általános értéktelensége, másfelől az antihumanisztikus elvek szerint nevelt ifjúság feltolulása ellen. Az egységes jogosítást a tanárok közül alig néhányan helyeslik; javarészüket a humanisztikus gimnáziumban látja a tudományos oktatás igazi, semmiképp sem nélkülözhető alapépitményét.

Ezt a problémát egyetemeink bölcsészeti karai így látják:

A latin nyelv alapos ismerete nélkül a hazai történet nem lévén művelhető, s a görög kultúraismeret nélkül történeti érzék és felfogás nem lévén kiképezhető: a holt nyelvek középiskolai elhanyagolásából úgy a nemzet történeti érzékének hanyatlása, mint a magyar nemzeti történetírás és kutatás végzetes dekadenciája lesz várható, — így hangzik a történész felelete.

A magyar közéletnek szellemi hanyatlása szoros kapcsolatban van a régi latin nyelvű tanítás fokozatos hanyatlásával. (Történész.)

A klasszikus nyelvek tanításának háttérbe szorítása kultúránkat balkáni színvonalra süllyesztené és a magyarságban amúgy sem fejlett történeti kultúrérzéket még jobban csökkentené s így a többi európai nemzetel szemben hátrányba juttatná. A humanizmussal való szakítás egyúttal szakítás saját múltunkkal és az európai kultúrközösséggel. Európa ott kezdődik, ahova a humanizmus elér. Csak a primitív és koloniális kultúrákban hiányzik a kultúrának ez az eleme és teng túl a modern nyelvek tanulása s a technika bámulata. Hogy keleten igazi tudományos élet nem tud kifejlődni, ennek szerintem a humánus alap hiánya az oka, — írja a francia filológia tanára.

Hogy nálunk a klasszikus nyelveket általában, az élő nyelvek tanításában pedig a grammatikát elhanyagolják, annak a magyar ifjúság gondolkodásbeli érettsége és kifejezésbeli szabatosága vallja kárát. Ebben a tekintetben messze mögötte maradunk pl. a német ifjúságnak. Szellemi munkásaink átlaga nem lesz egyenrangú a nyugatiakkal, tehát nemzetközi helyzetünk a szellemi életben nem lesz kielégítő, ha a szellemi fegyvelmezés legjobb eszközeit továbbra is kicsinyeljük, — olvassuk a német filológia képviselőjének nyilatkozatában.

Ennek az útnak továbbfolytatásától a tudományos képzés eredményességét félttem. Teoretikus érdeklődést nem adnak a reáliák. Jó tanár kezében ellenben a klasszikus nyelvek tanítását az élet egyik legnagyobb áldásának és a kultúra iránt való érzék igen hatásos fejlesztőjének tartom. Filozófust, aki nem tud görögül, el sön tudok képzélni... de tudóst sem, — vallja a filozófia tanára.

Teológiai oldalról is álljon itt néhány hang:

A klasszikus nyelvek formális képzőerejét oly fontosnak ítélem, hogy nézetem szerint azt semmiféle más úton pótolni nem lehet. (Kath.)

A klasszikus nyelvek tanítása úgy formális képzőerejük, mint az európai kultúra alapjainak s fejlődésének megértése érdekében elengedhetetlen. Ha nem akarunk elmaradni a nyugati államok képzőrendszerétől, iskoláink humanisztikus jellegén nem szabad enyhítenünk. (Kath.)

A görög-latin nyelveknek a középiskolákban való újrafelvételét, illetve ahol megőrizték őket, megtartását, a teológiai oktatás szempontjából nagyon kívánatosnak, sőt szükségesnek tartom. (Evang.)

A klasszikus nyelvek hatályosabb művelését óhajtom és pedig nemcsak szaktárgyaim nézőpontjából, hanem nemzeti és emberi kultúra-nívónk fenntartása érdekében. (Evang.)

Fontosnak, sőt döntő jelentőségűnek tartom e tanulmányok fenntartását. (Ref.)

A klasszikus nyelvek nélkül magasabb műveltségről beszélni sem lehet. „Kultúrfelelőnyről“ csak akkor álmodhatnánk, ha klasszikus műveltségben vezetnénk; ha még az ókori nyelveket is elhagyjuk, nem maradhatunk részesei a „nemzetközi“ művelődésnek, — írja egy püspök, akinek főiskolai tanári múltja van.

A jogászok így írnak:

A szegedi egyetem jogi fakultásának az a nézete, hogy a jogász-képzés — római jog, jogtörténet, egyház-, köz- és nemzetközi jog! — eredményessége szempontjából feltétlenül szükséges a humanisztikus előképzettség. A klasszikus nyelvek tanítását a szabatos gondolkodási képesség elsajátítása, a klasszikus gondolatvilág halhatatlan eszméinek megismerése s nem utolsó sorban a műszavak és fogalmak megértése szempontjából mindenképen nélkülözhetetlennek tartom.

A budapesti jogi karról: Latin érettségi nélkül a tudományegyetemre nem szabad senkit sem bocsátani.

Egy vidéki jogakadémia: Az én tárgyaim szempontjából, sőt szerintem az egész jogi oktatásban kívánatos volna, ha a klasszikus irányú előképzettség teljesebb lenne. Az 1924: XI. t.-c. 16. §-a csak úgy maradhatna meg, ha az egyes egyetemi szakokon felvételi vizsgát vezetnének be. Reáliskolásokat jogi első alapvizsgára bocsátani abszurdum.

Pécsi jogi kar: A klasszikus nyelvek hatályosabb művelését a legerélyesebben kívánom, mert az ifjúság ebbeli tudása szegyenletesen csekély. Kultúránk színvonalának megmentése érdekében is mellőzhetetlennek tartom a humanisztikus oktatást.

Debreceni jogi kar: Az 1924:XI. t.-c. 16. §-a óriási Inba. Aki nem tud latinul, sohasem lesz jogász. Klasszikus nyelvek nélkül művelt jogászt nem tudok elképzelni. Csakis mai, végtelenül laza főiskolai jogi oktatásunk mellett boldogulhatnak jogi tanulmányaikban olyan ifjak is, akik latinul és görögül nem tudnak. Ha vizsgarendszerünk komoly volna, pályájukon meg sem tudnának mozdulni.

Hogy a mai humanisztikus tanítás eredményességére egy példával szolgáljak, rá kell mutatnom arra, hogy még talán a nyelvtanításnál is nagyobb fogyatékoságot tapasztalok a történettanításnál. Római

jogot nem lehet tanítani történeti háttér nélkül. Vizsgatapasztalataim elémítők...

Miskolcra ezt halljuk: A latin feltétlenül nagyobb eredménnyel tanítandó; e téren kriminális állapotok vannak.

Talán meglepő, hogy orvosi és természettudományi oldalról is ilyen vélemények hangzanak el.

A gyógyszer-tanára így ír:

Az eddigi gimnázium és a reáliskola a pótló latin-oktatással úgy a tudományegyetemnek, mint a technikai tudományoknak jobban megfelelt. Csak a latin nyelv grammatikális és szóeredet-megértése céljából tartom a klasszikus oktatást szükségesnek s vele kapcsolatban a görög-római műveltség és történelemnek, különösen a nagy római birodalom kialakulásának lebilincselő megismertetését. (E válasz oly professzortól származik, aki egyébiránt a humanisztikus oktatás elmélyítésének nem híve.)

A bakteriológia tanára ezt válaszolja:

A klasszikus nyelvek elemeinek ismerete nélkül teljes lehetlenség értelmesen elsajátítani azt a tömérdek görög-latin műkifejezést, amelyek az orvosi műveltségtől elváhatatlanok. Általában, öntudatos műveltség megszerzéséhez okvetlenül szükséges annyit tudni a klasszikus nyelvekből, amennyit helyes módszerrel bizonyosan megtaníthat a középiskola az átlagos tehetségű ifjúnak.

A fizika tanárától származik ez a felelet:

Nagyon sajnálatosnak tartom, hogy a görög nyelv a gimnáziumban nem kötelező többé. A gimnázium m'vója határozottan süllyedt, amióta az úgynevezett görög-pótló tantárgyakat bevezették. Mindenesetre fontosnak tartom, hogy a magyar ifjúság a klasszikus műveltség révén is jobban bekapcsolódhassék a Nyugat szellemi életébe.

A gazdasági állattan tanárai meglepően kelnek a humánus oktatás védelmére:

A klasszikus nyelvek művelését, — írja az egyik — a középiskolában óhajtandónak tartom. Még pedig körülbelül abban a terjedelemben, amint a régi egységes gimnázium tette, azzal a különbséggel, hogy a nyelvi oktatás túltengése a műveltség és szellem alapos ismertetésével helyettesíthetők. A klasszikus nyelvek hatályosabb művelését abban az értelemben tartom szükségesnek, hogy a latin és görög nyelv minden középiskolába bevezetessék, helyesebben az egységes középiskola tantervének alapját a régi gimnáziumi tanterv képezze, kiegészítve alapos természettudományi oktatással.

A klasszikus nyelvek tanítását, — írja a másik — szükségesnek tartom, főleg az általános műveltség szempontjából; e nélkül még a szaktudományok terén sem érvényesülhetünk a külföldiekkel szemben.

Szaktárgyaim szempontjából, — írja a harmadik — fontosnak tartom azt az értelmi fegyelmézést, amelyet a klasszikus nyelveknek irodalmi színvonalú tanulása jelent, másrészt az európai kultúrának a görög-római műveltség megismerésével járó történeti öntudatosítását is szükségesnek ítélem.

Aki ennek a fontos ankétnek kétségkívül súlyos tanulságait levonni kívánná, annak a hazai közép- és felsőoktatásnak régi és a viszonyok súlya alatt megnehezült újabb bajait módszeresen kellene ismertetnie. Nem kétlem, hogy e szemle lapjain a művelődéspolitikai más kérdései mellett e nagy témának is bőven jut majd hely. Az itt közölt válasz-szenvenvények egy célt mindenestre hasznosan szolgálhatnak: alkalmasak rá, hogy a magyar társadalom figyelmét reáirányítsák azokra a nagy kérdésekre, amelyek immáron gyors és tetterős megoldást sürgetnék. A „magyar jövő“ ügyként a középosztály nevelésének kérdése. Az egyetem problémája elválaszthatatlan a középiskola krízisétől. A krízist pedig egyfelől társadalmi úton — a középiskolai tanári pálya anyagi szintjének hathatós emelésével — másfelől a legfelsőbb oktatás útján: a tanárképzés szigorításával lehet megszüntetni. Csupán látszólag „circulus vitiosus“ ez: aktív iskolapolitika kétségtelenül meg fogja találni azt a pontot, amelyen ezt a kört szét pattanthatja.

Művelődési politikánk az utóbbi években számos téren jeles kezdeményezésekkel és szervezeti gondolatokkal gazdagította a magyar tudományos életet. Ugyanily aktivitásra van szükség a hazai értelmiség nevelése terén. Itt valóban szervezeti problémával találja magát szemközt, mert nem hihető és senki sem képzei, hogy a sok hiba és fogyatékoság gyökere az ifjúságban van. Ez az ifjúság — mint voltaképen minden ifjúság — tehetséges és hajlítható anyaga az iskolának, s ha a magyar középosztály anyagi válságának szörnyű gondjai tépik is, nagy többségében kétségkívül komoly s munkára kész. Ha tehát ez ankét helyes képet tükröz s az egyetemi tanároktól felhozott bajok csakugyan megvannak, ezért a középiskola viseli a felelősséget. A boldogabb magyar jövő éppen ezért a jobb magyar iskola kérdése.

BALOGH JÓZSEF.

A FALU ÉS A FALUSI ÉRTELMSÉG.

EHHÉZ A terjedelmes témához Gesztelyi Nagy Lászlónak és Oláh Györgynek e folyóirat első számában irt értékes cikkei adták kezembe a tollat. A probléma régi, de soha olyan nagy szükség, mint ma, nem volt arra, hogy e kérdésben legalább irodalmi megoldást találjunk.

A kérdésnek belső tartalmában sok minden kavargó: a középosztály sorsa, a falu értelmisége, anyagi ellátottsága, a magyar faj védelme, a falu berendezése és fejlesztése, társadalmi nevelés, gazdasági irányítás, nemzeti hangulat kialakítása, nemzeti erények és hibák, vagyoni egyenlőtlenség, a vagyonhoz fűződő szociális kötelesség, nevelés a népművelésre, a tudás respektálása, a közigazgatás, a falusi nép természete, köz- és mezőgazdasági reform, a közhatalom kezelése, a falusi köztisztviselő hivatali felsőbbégi megbecsülése és sokszor védelme, a falu uniformizálásának téves tana, a községi háztartás, az önkormányzat stb., stb. Még így vezérszavakban is nehéz volna e kérdésnek minden vonatkozását felderíteni és talán némely részletnek megbolygatása — még javító céllal is — manapság idő- és alkalomszerű sem volna.

Megkísérem azonban nagy vonásokban hozzászólni a kérdés lényegéhez.

Mindenekelőtt egy kérdést szeretnék tisztázni s ez az: miért aktuális probléma a középosztálynak és a falu népének sorsa?

A múltra nem kell visszatérnünk, hiszen még mindenki emlékszik a múlt század végére és e XX. század legelejére, amikor a magyar középosztály (középosztály alatt e cikkben kizárólag a falusi értelmiségre gondolok) — dicséretes kivételektől eltekintve — nem foglalkozott a néppel, pedig jobban el volt látva javadalommal, tekintéllyel, mint ma. A falusi birtokos középosztály elsorvadt, beszorult a hivatalokba, falu és értelmisége külön életet élt.

Azután jött a nemzeti összeroppanás. Űgy a falusi középosztály, mint a gazdatársadalom a partra vetett és hajótörött testvér hályogos szemével nézett egymásra. Mind a kettőnek alig maradt valamije.

Az egyiknek tudása maradt meg csupán, a másik csak maradék földjét tudta megtartani, bankteherrel. A tudás, az intelligencia nem termett sok jót, hisz teret sem kapott; annál több nélkülözést és az igényekről való lemondást jelentett. A föld azonban mégis adott valamit, a birtoklás bizonytalanságán keresztül is gabonát termett és a kétrendbeli átkos forradalom után a gazdát adósságától, vagy ennek egy részétől megszabadította, sőt később a gazdák jórésze jólesően meg is szedte magát. Ebben az időben (földszerzés, hálószo-ba-bútor, zongora stb.) keletkezik az irigységnek és a „paraszt leszólásnak“ oktondi tana. Pedig nem lett volna baj, ha még több falusi házban szólott volna a zongora, de figyelmes körök elterjesztették a jelszót, hogy a paraszt „uzsorás“.

Az egyik anyagilag is, tekintélyben is lecsúszott, a másik irigyeltté vált és szinte dühöngött a falusi ember iránti csípős, sokszor csúfos megjegyzések áradata.

Aztán jöttek a méregkeverők: „sok a tisztviselő, azért sok az adó”; „a mezőgazda igen sokat keres”; „pénzét zsákokban tartja, — nem teszi a bankba, — azért nincs a kereskedelemnek hitelforrása”; „pedig kibírná a terhebb adózást”; „a bankokrácia állami hitelekkel él, mert a paraszt tartogatja a pénzt” stb., stb.

Az egyikből állítólag sok volt s a keresztény erkölcs szerinti élésnek és a nemzeti irredentának kitartott harcosait látták bennük (létszámapasztás, végelbánás, nyugdíjazás). A másik kiszabadult a bankok kezei közül; a „paraszt váltók” nem forogtak; kitermelődött egy anyagilag erős kisgazdátársadalom (politikai mozgató erőkről nem is beszélek).

Az egyik már teljesen hangtalanná, sorsában bizonytalanná és nélkülözővé lett. A másiknak meg kellett küzdeni a becézett kereskedelmi hitelekkel, a bankok félelő befolyásával, a nagy adókkal és a „paraszt jólét” ellenségeivel.

Az egyik apadt számban és tekintélyben; a másik nem tudta még pótolni a középosztály sorai között támadt űrt.

Végre aztán kellemetlenül hasonló sorba kerültek: a falusi köztisztviselő és középosztály kényszerű letargiába esett; a falusi nép ismét túlsók váltóval operált és operál ma is.

Az egyik abszolúte elhagyott, a másik relatíve szegény lett. Mindkét sors majdnem azonos talajon teng: egymásra szorultak és egymásra kell találniok.

Ezért aktuális ma különösképpen a magyar középosztály és a falu sorsának kérdése.

*

A falu értelmisége (a pap, jegyző, tanító, földbirtokos) igyekezetében ma új. Szeret és akar foglalkozni a néppel. Felbuzdulása dicséretes és kitartónak ígérkezik. Némely helyen az ebbeli vetélkedés már az egymás iránti féltékenységet is felkelti. Tudja már, hogy fajtájának védelme, felkarolása az egyetlen mód a falu felvirágoztatására. Tudja, de anyagi ellátatlansága kétségbeejtően gúzsba köti kezeit és eszét. Bár nehezen, de idegeket őrölő belátással túri a hivatásából folyó gondoskodás késedelmét. Aztán meg-megcsillan szemei előtt a község jóindulata, mely gondoskodni akar jegyzőjéről, papjáról és tanítójáról. A meddő reménykedést újabb csalódás éri, mert a községek uniformizált háztartása igen szorosra van kötve. Lélekzeni is alig tud. A leszegényedés nem szerez se népszerűséget, se befolyást; leszegényedése folytán — jóleső kivételektől eltekintve — társadalmi és hivatali tekintélye kisebbedik.

Ez kétségtelenül nagy baj. Hiszen ma különösen tapasztaljuk, hogy minden országos akció (irodalmi termékek terjesztése, hazafias tárgyak elhelyezése, jótékonyági manőverek, testnevelés, népművelés, társadalmi és nemzeti közhangulat kialakítása stb.) a falura támaszkodik uralkodó részben. A falura való támaszkodás pedig elsősorban a falusi középosztályt jelenti. Sajnos, hogy ez is lassankint a közönyösség, a visszavonulás gondolatával foglalkozik, mert sem megélhetésében, sem nemzeti, vagy társadalmi önzetlen munkájában nem támogatják eléggé — intézményesen. Nem tagadhatjuk, hogy az ötletszerű támogatás néha-néha megjelenik, de az egyetemes célt szem előtt tartó, céltudatos, intézményes felkarolás jelei nem látszanak.

Nézzünk csak szét kissé a falu közigazgatási vezetői, a jegyzők között. Túl van terhelve a bürokrácia improduktív munkájával, már nem a régi, nyugodt tanácsadója népének, mert nem ér rá. Kezdeményezésekre, alkotásokra nem a régi lendülettel vállalkozik, mert leköti a papiros közigazgatás és a község háztartásában túlzott gyámkodással meg van kötve. Minden

felelősség a vállaira van rakva, de a tervezés és alkotás előfeltételét képező szabadabb hatásköre nincs. A gyakorlati étellel ellenkező és maradi számviteli nehézségek szinte kizárják a falufejlesztés igyekezetéből. Munkaerőhiány, erőltetett vagy presztízs-fegyelmi eljárások még ambíciójának is színyát szedik.

A népnevelés iskolai vezetője, a tanító, sorsára is az elégedetlenség nyomta rá bélyegét. Fizetése csak vegetálásra jó; gyermekeit nem nevelheti. Működésének legfontosabb objektumát, az iskolát — fenntartás, fűtés, berendezés stb. tekintetében — a községre bízták. A községnek nincs jövedelme s ezért elhanyagolódik az iskola. Elhanyagolt iskolában mit ambicionáljon a tanítóság? Sokszor ki van téve olyan áthelyezésnek, mely vagy hatalmi kérdésnek, vagy pedig vele szembenálló érdekek folyománya.

A valláserkölcsei nevelés egyházi reprezentánsa, a lelkeszség, anyagi gondozottságáról, körülbástyázásáról is sokat lehetne írni. Vagy a községgel kapcsolatos igényei (kanonika, párbér) nem nyerhetnek kielégülést, vagy egyházi autonómiájának rendezetlensége miatt szorul háttérbe, vagy kegyúri késedelmek áthidalása foglalja le, vagy a kongrua-kérdés zavarja.

Ha mindezeket a valóságos helyzeteket a falusi élet számlájának egyik lapjára feljegyezzük és a másik lapon leírjuk azokat a kötelességeket, óhajtasokat és kívánságokat, melyeket — hivatásukon felül gazdasági, kulturális, társadalmi, erkölcsi stb. vonatkozásban — elvárunk a falu intelligenciájától: ijesztő egyenleg mutatkozik. Ez az ijesztő egyenleg lassankint azt kezdi eszünkbe juttatni, hogy a parochián, a templomon, az iskolán és a község-házán kívül a ma szükséges és tartozó cselekvés nem háládatos mesterség. És alig jut eszébe valakinek, hogy az ilyen gondolat milyen veszedelmes a falura, az országra és a nemzeti öncélúság kifejlődésére?! Alig jut eszébe valakinek, hogy az ijesztő egyenleg okozta elkedvetlenedésnek tűnődő idején hogyan nyer észrevétlenül teret az agrárszocializmus balszája?

Eddig azonban a vázolt helyzet csupán a falusi középosztály belső — sokszor észre sem vehető — sorsa. De minő kapcsolatokat teremt ez a falu népével való viszonylatban?

Ilyen elhanyagolt értelmiséget látván — a falusi népek sajátos felfogása alakul ki a középosztályról. Természetesen falvankint és helyenkint e tekintetben is vannak kivételek.

A földműves nép természete ugyanis igen komplikált: konzervatív és mégis sokszor hiszékeny; okosságának szervi berendezése (agya) jó, és mégis némelykor nem akar tanulni; a szíve jó és mégis mily nehéz áldozatkészségre nevelni; az oktrojált adakozásnak sokszor ellenáll és egy frappáns kiszólásra, vagy közvetlen jó szóra erején felül képes áldozni; a magyar nemzeti emberanyagban a legegyszerűbb osztályt képviseli és némely dologban (család, szokás, hagyomány stb.) megkülönböztetett arisztokrata.

Mínthogy természete ilyen, felfogása a középosztályról idő, hely és mód szerint igen változó. Nem úrgyűlölő és ebben nem osztozhatom Gesztelyi Nagy Lászlónak Maday Gyula könyvéből vett idézetével. Amit úrgyűlöletnek néznek, az inkább tartózkodás, bizalmatlanság a sorozatos csalódások után. Maday sem gondolt egy általánosan fennálló úrgyűlöletre. Hiszen azt írja, — amint Gesztelyi Nagy is idézte — „hogy még a gazdag földműves polgár is úri koldusként lenézi a vagyontalan szellemi munkást, a közszolgálatra rendelt vezetőt...”

Ezen a ponton alakul ki az egyik sajátos felfogás a falu népében a falusi középosztályról. Nem mindig hisz a falusi értelmiségnek, de nem azért, mintha úrgyűlölő volna, hanem azért, mert ismeri koldusságát, elhagyatottságát. Természetes esze szerint gondolkodik: mit várjon attól,

aki maga is koldus és elhagyott? Régi emberi gyarlóság, hogy a jólét egyéb adottságok mellett gyarapítja a tekintélyt, a bizalmat. Jellemző e tekintetben például az is,— ami sokszor megtörtént — hogy nem egyszer inkább elhitték falun a jövő-menő vigécnek céltudatosan mételyező hírhordását, mint az önzetlen szegénységében és igazmondásában ismert papnak, tanítónak, vagy jegyzőnek felvilágosításait.

A falu a falusi középosztály tudásában nem bízik, mert úgy vélekedik magában, „hogy ha olyan okos, miért nem tud segíteni magán?” Az ilyen-szerű vélekedésre már közszájon forog például az orvos és a községi jegyző esete. Az orvos a falusi ember családjában levő betegnek izzasztó gyanánt herba teát, lázcsillapítónak hidegvizes ruhát rendelt. Nem nagyon ragadta el a beteget és környezetét az orvos tudománya, mert „ezt ők is tudták volna”. Ha azonban izzasztónak kinint rendel, vagy lázcsillapító kanalas orvosságot a patikából, az már más. Vagy a jegyzőhöz mennek szerződést csinálni és e szerződésért a jegyző a vármegye által jóváhagyott tarifa szerint 6 P 80 fillért számít fel; nem egy helyen azt kérdezték a jegyzőtől, hogy „aztán jó lesz-e ez a kontraktus?” Olcsóolták.

E két példa nem azt jelenti, mintha háziszter és olcsó tarifa nem volna jó, de jellemző arra, hogy nem mindig bízik a falusi ember a falusi vezető tudásában.

A szükséges tudással és a nép vezetésére alkalmas képzéssel felruházott, de megélhetésében, külső megjelenésében és életmódjában elhanyagolt középosztály egyéneit a nép inkább szánja, mint követi.

Nincs úrgyűlölet benne,— legalább is nem általános ez — de az úr nevezetehz fűződő tekintély már elmosódott szemei előtt. Időnkint változó panorámái szemüveg kerül a nép szemére; ennek folytán hol lazul, hol erősödik a tekintélytisztelet. Nem mindig, sőt legtöbbször nem ő az oka, hogy ez a szemüveg a szemére kerül. A helyzet, a kor és némelykor éppen középosztálybeli testvéreink szolgálnak egy-egy ilyen vásári szemüveget.

Az a tekintélytisztelet, mely a háború alatt és után a sajátos viszonyok folytán meglazult, az első nemzeti felbuzdulás után (1920—1923) megerősödött némileg. Aztán ismét lefokozódott, mert a középosztály arcáról még a falu népe is leolvashatta a mindennapi gondot, küzdést; észrevette a létszámcsökkenés és szanálás folytán állásának és parciális közhatalmának bizonytalanságát; észrevette a falusi reprezentálásnak hiányát és fülébe jutottak — éppen középosztálybeli köztisztviselők szájából — demoralizáló kiszólások. Hogy csak néhányat említek ez utóbbi kiszólásokból, vajjon nem kelt-e rossz hatást az, mikor a tanítóról azt mondják, hogy egy évben alig dolgozik 210 napot? Nem, ejti-e gondolkozásba a falusi elöljárót az, mikor magasabb közhivatalból kiküldött ellenőrző közeg előtte kijelenti, hogy a jegyzőnek könnyű dolga van, mert sokat vadászhatnak és pipaszó mellett igazgat.

Nem elítélendő-e az, hogy a számviteli ellenőrzésre kiküldött közeg a falusi pénztámok és bíró előtt a jegyzővel folytatott teoretikus vitából kifolyólag olyan megjegyzést kockáztat meg, hogy „mindenkiről, aki közpénzek kezelésében résztvesz, feltételezem, hogy gazember és e szerint ellenőrzöm”? Ez nem demoralizálás? Vagy helyes állapot-e az, hogy egyik képviselő úr a falu gyűlésén jelenti ki, hogy „a jegyzőt elcsapatom állásából”. Erre a falusi hallgatóság egyik részében taps, a másik részében nagy megdöbbenés keletkezik. Be is következett az ígért valóra váltása, mert a jegyzőt a fegyelmi határozatban megdicsérték, képességeit és értékes alkotásait elismerték, de — hivatalvesztésre ítélték, mert többek között a „társadalmi békét nem tudta fenntartani”.

Lám sokszor saját középosztálybeli társaink rakják fel a vásári panoráma

ferdére csiszolt szemüvegét a falusi népre, miként lásson hát ez tiszta szemmel?!

Ismét kell hangsúlyoznom, hogy nem úrgyűlölő a gazdatársadalom; még az ebbeli szörvényeket is ki lehet küszöbölni, ha módot adnak ennek a falusi középosztálynak, hogy sokszor, többet, sőt mindig foglalkozhassék a vezetésére bízott néppel hivatalán kívül is. Saját magunk taborából pedig ne rontsuk meggondolatlan kiszólásokkal a középosztály tekintélyét.

Ha az eddig felsoroltak, csak hozzávetőleg is felelnének meg a tényleges helyzetnek, még akkor is bátran szemébe kell néznünk annak, hogy a közigazgatásról ma milyen véleménye van a falusi népnek.

Mindenekelőtt is legközvetlenebbül azt látja, hogy a községi közigazgatás és benne a jegyző ma nem a régi tanácsadó, aki ráért ügyes-bajos dolgot kibogozni, hanem inkább az újabb idők exekutora. Azt látja, hogy adófizetésének alapjain nem tud eligazodni, hiszen adóinak 14-féle esedékesége idejével kellene megküzdnie. Ezt nem tudja megtenni. A laikus közigazgatási elem jogaiból ma, az önkormányzat megnyirbálásának idején, csak annyit lát, hogy a képviselő testületben „meg kell szavazni a sok mindent”. Egy ilyen oktrojált kívánság előterjesztése alkalmával az egyik dunántúli község képviselő testületében történt meg, hogy nem szorosán vett községi érdeket képező ügy vitájában — mikor a jegyző hivatkozott a terhet a községre áthárító miniszteri rendeletre — egyik gazdaember ezt mondta: „akkor miért vagyunk mi a képviselő testületben? jobb, ha be sem hívnak ide”.

A hivatásos és a laikus közigazgatásnak konzonzándóját nem tapasztalja, de lát rettentő bürokratizmust.

Még ebben a megkötött önkormányzati hatáskörben is szeretné sokszor a maga külön megterhelésével fejleszteni — konzervatív természete dacára is — faluját, de útjába merednek „az önkormányzati háztartások hatékony ellenőrzéséről” szóló 1927. évi V. törvény és ennek nyomában a számvévőségnek a falut nem ismerő és számokból faragott tilalomfái.

A közigazgatást már nem szereti, hanem fél tőle. Pedig a közigazgatás végcélja a közboldogulás elérése — s minő nagy kár, hogy a közboldogulást munkálni hivatott szervtől fél az a nép, akiért az egész közigazgatás van.

Mínó kár az is, hogy az állam a népoktatásnak, a testnevelésnek, a közegészségügynek, a vármegyei igazgatásnak fenntartási költségeit — sőt a községi közigazgatás által végzett állami feladatok stb. terhére is — áthárította a fálvakra. Ebből ugyanis azt kell látnia a falu népének, hogy ő mindennek a fenntartója. Ebből a zavaros gondolatból aztán egy veszélyes látszat kerekedik a közigazgatás pusztáján délibábként: azt hiszi, hogy a vármegye és az állam nimbusza folyton kisebbedik.

Hiteléletünk helytelen elhanyagoltságából azt látja, hogy az örökéletűnek ismert közjogi alakulatnak, a községnek hitele megingott a túlzott megkötöttség folytán, mert a község által felvenni szándékolt kölcsön váltójának aláírójáról már nem a bírót és jegyzőt kívánja a bank, hanem személy szerint Kis Pétert, Nagy Jánost, Szabó András stb., akik előljárói tisztet viselnek és vagyonukkal felelnek a banknak. Igen veszedelmes megingása ez a közhatalóság hitelnek és a falusi nép bizalmának a közhatalóság iránt.

Ha ezeket a generális elferdüléseket látja a hozzá legközelebb álló közigazgatás szervezetében és működésében, önkénytelenül is eszébe jut a régi idő, amikor nemcsak törvénnyel és rendeletekkel, hanem a jó szív és nemes lélek megnyilatkozásával folyt a közigazgatás.

Nem mondom én, hogy nincsenek az újabb közigazgatásnak sok mindent javító intézkedései, de a felsorolt elcsuszamlások és megkötöttségek láttára nem csodálható, ha a falusi népben ferde felfogás alakul ki a közigazgatásról.

Ennek a felfogásnak azonban csak múltó bajnak kell lennie, mert ez a felfogás gyökerezik a falusi nép természetében.

Az ilyenszerű felfogásnak, valamint a falu és a város között némelykor látszó ellentétnek — a politikai vonatkozástól eltekintve — gazdasági, társadalmi és kulturális okai is vannak.

Sokszor panasztolták már, tehát nem új dolog, hogy a kiscgazda gabonája, bora, cukorrépája ki van szolgáltatva a tőzsdének, a borkartelnek, a bankok kebelébe tartozó cukorgyáraknak. A neki szükséges ipari produktum és az ő termelvényei közötti ár nem arányos. Befektetni nem tud részben e miatt, részben a miatt, hogy nincs megbízható hitele, mert egy ismeretlen nevű vagyonatlan szatócsnak kereskedelmi hitele több, mint az ő 10—20 holdjának mezőgazdasági hitele. A vidéki hitelélet nagy kamatozásait alig bírja és még így sincs nyugodt hitel birtokában, mert például egyik vármegyében a vidéki bankok — illetékes bankköröktől — felhívást kaptak, hogy a paraszt váltók értékét sürgősen hajtásák be és szorítsák meg az ezutáni hitellezéseket. Nem lehet-e ebben tendenciát látni?

Nincs közvetlen mezőgazdasági vezetője, tanítója és e miatt a mezőgazdasági többtermelés Csak idea maradt. Az is marad mindaddig, amíg a falu életébe be nem illesztik a mezei gazdálkodás mintáját. Nem lehetett volna-e a községek egy-egy csoportjában a földreform során mintakiszbirtokot kiszakítani és azt egy-egy gazdaságilag képzett középosztálybeli embernek juttatni? Vagy a közigazgatási munkaerő veszedelmes apasztása helyett nem lehetne-e még most is a mezőgazdasági jegyző állását kreálni oly célból, hogy az a mezőgazdasági igazgatás minden tudnivalóját minden nap oda vetítse a kiscgazda szeméi elé?! Amint az adóügynök külön adóügyi jegyzőt tudtak szervezni; talán ez sem volna lehetetlen. Hiszen mind a kettőnek költségei rövid időn belül megtérülnének a nemzeti termelés fejlődésében.

A vagyoni egyenlőtlenség a falu népét nem országosan bántja; csak némely vidéken vannak a mindig fogékony szegénységnek felforgató törtetői. A földreform — bármiként is tagadják némely körben — enyhített valamit ezen az egyenlőtlenségen. Bár nem mindegyik földhöz, vagy házhelyhez juttatott tudta isztruálni földjét, vagy beépíteni telkét, de azért mégis az agrárszegénység enyhült.

Hogy van szegénység? Mindig volt és mindig lesz. Nem is az a baj, hogy van szegénység, hanem az, hogy a szegénység fogalma nálunk a létminimum alatt van, vagyis nálunk a szegénység kevesebb keresetet jelent, mint amennyi a szegényes nélkülözhetetlen életmódhoz szükséges.

Ez nemcsak földbirtok és gazdaságpolitikai kérdés, hanem javarészben társadalompolitika. A vagyoni egyenlőtlenség a vagyonosabb gazdákra kötelességet ró (áldozatkészség, segíteni akarás), a szegény falusi népre pedig azt a jogot, hogy vele foglalkozzanak és tanítsák meg élni. Sokszor ugyanis a szegénység nem egyéb, mint élni nem tudás.

A falusi nép igen jó anyag, csak foglalkozni kell vele. A gazdaságin túl a társadalmi és kulturális nevelés a legjobb mód. Az iskolánkívüli népművelés magába foglalja mind a hármat. A népművelés a középosztály hivatása és ennek a középosztálynak módot kell adni e hivatás betöltésére. Szép az utóbbi évek népművelésének programja, egész terjedelmes a kultuszminiszter 17.000/1922. évi népművelési utasítása, de mégis hiányos mind a kettő. Az ismeretterjesztő előadások — körítve szórakoztató számokkal — még nem jelentenek mindent. Hiányzik a társadalombiztonságnak és a nemzeti agitációnak bátran vallott tantárgya. Miért félünk mi bevallani, hogy e két tárgynak magyarázó és buzdító előadása magyar nemzeti és társadalmi érdek?

Hiszen ma jóformán úgy vagyunk, hogy a nemzetközi szocializmus „gazdasági helyzet ismertetése” címén csempészi a megtévesztett emberek leikébe a társadalombontó és nemzetrontó eszméket. A mi józan magyar népünket még arra sem taníthattuk meg, hogy miként kell ezek ellen védekezni?

A társadalmi biztonságra való nevelést és a nemzeti agitációt azonban az iskolán kívüli népművelés vezetésére hivatott középosztálynak is — képzésének megszerzése idején — meg kell tanítani. A tanítóképzőben, a jegyzői tanfolyamon, a teológián e két tárggyal foglalkozni kellene és meg kellene tanítani a falu jövő vezetőinek, hogy miként kell a néppel bánni?! Hiszen, ha a társadalmi biztonságnak és a nemzeti magatartásnak szellemi fegyvereivel felruházzuk a falu vezetőin keresztül a falu népét, a leghatásosabb ellenszerét adtuk a helytelen irányú agrárszocializmusnak és a nemzetközi mételtynek.

Ebből aztán önként formálódik ki a falusi társadalom nemzeti irányú megszervezése, melyre oly nagy szükségünk van ma. Hiszen e nélkül a nemzeti, magyar aspirációk beérése idején még erőteljes nemzeti közhangulat kialakulása, vagy éppen megnyilvánulása is képtelenek leszünk.

Bástya kell a faluba és ez a bástya a népház, vagy kultúrház, amelyben az általános népművelésen, a társadalmi biztonságon és a nemzeti agitáción kívül a törvényismertetés és a tekintélytisztelő hangot kapjon. Állítom, hogy sokat lehet elérni a népházakban, kultúrházakban tartott rendszeres, fenti tárgyú előadásokkal. Az én községem 1921. évben kezdte ezeket az előadásokat; eleinte fogni kellett hozzá a hallgatókat; csupán 16-an voltunk együtt az első alkalommal, aztán lettünk 100-an, 200-an és ma minden szerdán 600—800 ember hallgatja — hála Istennek — minden irányban eredményesen az előadásokat.

A falu fejlesztésének és a faluvédelemnek eszméjét fel kell karolni szabadabb községi étellel (önkormányzat, költségvetés, hatáskör stb.), a tapasztalatlan falusi nép kárára fennálló kereskedelmi törvény némely rendelkezésének (üzletszerzés, könnyű perlés, ügynöki befonás stb.) módosításával és faluvédelmi intézkedésekkel.

Ki kell termelni a falu boldog intelligenciáját, mely boldoggá tehetné a falut. Nem kell figyelembe venni, hogy a középosztály és a falusi gazdasági társadalom „sokszor idegenül állott szemben” — mint G. Nagy László dől említett cikkében helyesen állapította meg — mert ennek a „szembenállásnak” mindig megvoltak mesterséges okai. Éppen a mesterséges okokat kell jövőre lehetetlenné tenni.

Gondozottabb középosztály, módosabb polgárság és az Oláh György cikkében megrajzolt „falusi szegényei” — a helyzet kezdő javításában még mindig jobb helyzetet jelent, mint a falu szegényeinek mintájára uniformizálni az egész falut. Bár ez még nem volna általános falusi közboldogulás, — ami a községi közigazgatásnak is végcélja — de gondozott középosztály egy kitermelendő szociális és gazdasági program alapján még a falu szegényét is ki tudná emelni az elhagyatottság posványából legalább az egyszerű megelégedettség színvonalára.

Egyszerre boldoggá tenni a falut csak a mesékben lehetséges, de a jól konvencionált kertész (középosztály), a nemesíthető egészséges palánta (a magyar nép) és a gondozott talaj (a falu) rügyezésben, virágzásban, gyümölcsben és a nemzeti termelés szüretiében bizonyosan egy szebb jövőt tudnak biztosítani.

A FIZETÉSI MÉRLEG PROBLÉMÁJA.

A KÜLFÖLDEL való áruforgalmunkról hónapról-hónapra megjelenő összeállítások számoszlopai egyre szélesebb körökre terjedő és egyre komolyabb érdeklődést váltanak ki. A szakirodalom, sőt a napisajtó hasábjain is mind sűrűbben találkozunk komoly kritikai megjegyzésekkel, elmélyedő magyarázatokkal és többé-kevésbé sikertült elmefuttatásokkal. Itt-ott hallunk utalásokat a fizetési mérleg kérdésére, de általában véve a külföldi áruforgalomról szóló és havonként megújuló adatok kötik le az elmék figyelmét, amelyek a külkereskedelmi mérleg kérdését izoláltan veszik bonckés alá. Ez a részletmunka a nagy összefüggések szem elől tévesztésére és sokszor téves következtetésekre vezet. A kísérlet, hogy a külkereskedelmi mérleg kérdését a fizetési mérleg nagyobb, átfogóbb, egyetemesebb problémájába beleágyazzuk, bizonyára megéri hát a fáradságot. Ennél a kísérletnél igyekezzünk távortartani magunkat a reménytelenségbe vesző sötétenlátástól, de egyben határozottan szembefordulunk a fellendülés sokszor csalóka tüneteitől elszedített, felületesen ítélő optimizmussal és így törekszünk reávilágítani gazdasági életünk e centrális problémájára, amely jelentőségével már szétrepeszti a gazdasági kategóriák falait és a nemzet egyetemes életét érintő nagy kérdések első soraiba lép.

A fizetési mérleg a külföld által egy bizonyos időszak alatt az ország részére teljesített fizetéseknél és ugyanazon időszak alatt az ország által a külföld részére teljesített fizetéseknél a foglalat. Nemzetközi fizetési eszköz nem lévén, a külföld részére valamely fizetést csak oly módon teljesíthetünk, hogy vagy a fizetést elfogadó államban fennálló devizaköveteléseinknek megfelelő részéről lemondunk, ami azt jelenti, hogy devizaköveteléseink a teljesített fizetéssel egyenlő mértékben apadnak, vagy pedig az illető államnak saját fizetési eszközeink megfelelő mennyiségét bocsátjuk rendelkezésére, ami viszont az illető állam nálunk fennálló devizaköveteléseinek gyarapodását jelenti. Minden külföldre menő és éppen úgy minden külföldről jövő fizetés tehát a kölcsönös devizakövetelések és tartozások állományában idéz elő a fizetéssel egyenlő értékű változást. Ebből matematikailag következik, hogy egy bizonyos időszak alatt az ország által és az ország részére teljesített fizetéseknél egyenlege számi szerűen egyenlő lesz a devizakövetelések és tartozások állományában ugyanazon időszak alatt bekövetkezett változásoknak az egyenlegével. Hogyha tehát a devizakövetelések és tartozások változásának egyenlegét a fizetési mérlegbe beállítjuk, akkor a fizetési mérleg két oldalának egymással egyenlőnek kell lennie, vagyis más szóval, ha a fizetési mérleget tökéletesen, tehát olyképpen állítjuk fel, hogy az minden fizetést felöleljen és a devizakövetelések és tartozások változásait is pontosan tartalmazza, e mérlegnek egyenleg nélkül kell zárulnia. Ami a devizaköveteléseknek és tartozásoknak a mérlegbe való beállítását illeti, az olyan változást, amely ránk nézve gyarapodást jelent, mint a külföld részére teljesített fizetést kell felvennünk. Ez meg is felel a való helyzetnek, mert valamely devizakövetelés mindig a kül-

földnek nyújtott hitelt képvisel, amiért rendszerint kamatot is térítenek. A követelések gyarapodása tehát a külföldnek nyújtott hitelek emelkedésével, újabb hitelezéssel egyenlő értékű, a hitelnyújtás pedig a külföldnek teljesített fizetést jelent.

Hogyan lehet, hogy mindennek dacára a fizetési mérleg passzivitásáról vagy aktivitásáról hallunk? A fizetési mérleg tételei a jövőre való hatás szempontjából kétfélék. Vannak oly tételek, amelyek önmagukban lezárt aktust képviselnek, amelyeknek nyomán a jövőre nézve kötelezettség nem marad fenn. Ilyenek például az áruszállításokból, az idegenforgalomból eredő fizetések, korábbi adósságok kamatainak megfizetése stb. Ezeket a tételeket más néven visszatérő tételeknek nevezzük. A fizetéseknek második csoportja az, amely a jövőre szóló kötelezettségeket, illetőleg ezeknek legalább is a lehetőségét alapítja meg, illetőleg korábban létesített kötelezettségeket szünteti meg. Ilyenek az új kölcsönök felvétele, kölcsönök visszafizetése, ingatlanok, értékpapírok vásárlása, illetve visszavásárlása fejében teljesített fizetések. Ezek a tételek az úgynevezett tőkeforgalmi tételek, amelyekhez — mint láttuk — a devizakészletek változásait is sorozhatjuk. Ezeknek a tőkeforgalmi tételeknek az egyenlege — tökéletesen felállított fizetési mérleget feltételezve — egyenlő a visszatérő tételek egyenlegével, csakhogy ha az egyik egyenleg az országba folyó, akkor a másik a külföldre menő fizetést képvisel. Passzívnak azt a fizetési mérleget nevezzük, amelyben a tőkeforgalmi tételek keretében az országba folyó fizetéseknek az összege nagyobb, mint a külföld részére teljesített fizetéseké; a passzivitás számszerű nagyságát a tőkeforgalmi tételek egyenlege adja ki.

Ezeknek az elméleti jellegű megállapításoknak az előrebocsátása szükségesnek látszott azért, mert a fizetési mérleg fogalmi meghatározásánál és felállításánál nem találunk kifejezesebben felfogást, illetőleg eljárást. Félreértések elkerülése végett tehát indokoltnak mutatkozott bizonyos elméleti megállapításokból kiindulni.

Ha azt a problémakört, amely Magyarország fizetési mérlegének kérdésével kapcsolatos, csak a főbb szempontokból meg akarjuk világítani, a következő kérdésekre kell válaszolnunk.

Hogyan alakult Magyarország fizetési mérlege az elmúlt néhány esztendőben?

A legközelebbi jövőben előreláthatólag hogyan fog e mérleg alakulni?

Fizetési mérlegünk alakulásának mi a gazdasági háttere?

Fizetési mérlegünk alakulásának mi a jelentősége és legfőbb tanulsága?

Fizetési mérlegünk felállításának első kísérleteire, amelyek Fellner Frigyes nagyértékű munkáiban találhatóak és amelyek a háború előtti Magyarországra vonatkoznak, ezúttal nem térhetünk ki. A helyzet azóta amúgy is gyökeresen megváltozott és így összehasonlítási alap vajmi kevés kínálkozik. A háború utáni években az első összeállítás Szabóky Alajos és Fellner Frigyes közös munkája volt, amelyet a békeszerződéssel kapcsolatos kérdések rendezésére vonatkozó munkálatok céljaira dolgoztak ki és amely az 1921. év adatait foglalja magában. Az ezután következő összeállítások már a Magy. Kir. Központi Statisztikai Hivatal kebelében készültek, ahol Szigeti Gyula foglalkozott e kérdéssel. Az ő 1923. és 1924. évre vonatkozó összeállításai már a Népszövetség által megadott rendszer alapján készültek. Ezeket az alapos munkálatokat azonban nézetünk szerint szintén célszerűbb figyelmen kívül hagyni, mert a háborút követő első években Magyarország gazdasági viszonyai a veszített háború és az infláció következtében annyira egyensúlyozatlanok voltak, hogy következtetéseket a jövő szempontjából, ami pedig a politikust és a közvéleményt elsősorban érdekli, levonni belőlük alig lehet. Az az időszak, amelynek gazdasági viszonyait

már féligmeddig normálisnak tekinthetjük, a pénzürték stabilizációjával kezdődik, tehát körülbelül 1924. év közepén. Épp ezért az alábbi fejtemetésekben a múltra nézve csak Szigeti Gyulának az 1926. év fizetési mérlegére vonatkozó összeállításából (az 1925. évre vonatkozólag sajnos nélkülözzük e munkalátot) és egy 1924. júliustól 1926. júniusáig terjedő kétéves időszakra vonatkozó magánúton készített összeállításból látszott célszerűnek kiindulni, amely összeállítások adatait a bevezetésben említett csoportosítás szerint az alábbi táblázat tartalmazza.

	1926. évi fizetési mérleg			1924. VII.—1926. VI. idő- szakra terjedőleg felállított fizetési mérleg		
	Kül- földről jövő	Kül- földre menő	Egyen- leg	Kül- földről jövő	Kül- földre menő	Egyen- leg
	fizetések			fizetések		
I. Visszatérő tételek.	millió pengőben					
Áruforgalom	886·1	985·4	— 99·3	1,547·1	1,753·0	—205·9
Kamatok és osztalékok	9·1	96·5	— 87·4	58·4 ¹	247·6 ¹	—189·2 ¹
Vasúti és hajózási szállítási forgalom	13·3	2·6	+ 10·7	8·4	—	+ 8·4
Idegenforgalom	3·7	13·2	— 9·5	—	8·4	— 8·4
Kivándorlók pénzküldeményei és vándormozgalom	34·3	5·1	+ 29·2	55·6	—	+ 55·6
Egyéb ú. n. láthatatlan tételek	12·1	15·9	— 3·8			
Összesen.....	958·6	1,118·7	—160·1	1,669·5	2,009·0	—339·5
II. Tőkeforgalmi tételek.						
Népszövetségi kölcsön felszabadított része .	48·4	—	+ 48·4	166·9	—	+166·9
Új hosszúlejáratú kölcsönök	120·2	—	+120·2	100·2	—	+100·2
Rövidlejáratú hitelek változása	23·2	—	+ 23·2	211·5	—	+211·5
Külföldi kölcsönök és hitelek törlesztése, illetve visszafizetése	1·6	57·7	— 56·1	—	25·0	— 25·0
Tőkeemelések	11·1	3·2	+ 7·9	27·8	5·6	+ 22·2
Értékpapírforgalom ...	20·9	5·8	+ 15·1	—	13·9	— 13·9
Ingatlanforgalom	3·5	—	+ 3·5	22·3	—	+ 22·3
Aranymozgalom	—	15·8	— 15·8	—	72·4	— 72·4
Bankkövetelések változása				—	58·4	— 58·4
Összesen.....	228·9	82·5	+146·4	528·7	175·3	+353·4
I. és II. együtt..	1,187·5	1,201·2	— 13·7	2,198·2	2,184·3	+ 13·9
Egyenleg mint fel nem derített tétel	13·7					
Összesen.....	1,201·2					

E táblázatok részletes analizálását mellőzve, csak a következő főbb vonásokra utalunk: A fizetési mérleg passzivitása az 1926. év mérlege szerint kerekén 160 millió pengő, míg a kétéves összeállítás eredménye — ha a

¹ E tételekben tőketörlesztések is foglaltatnak, melyeknek egyenlegét a külföldre menő fizetése): javára szerény becsléssel mintegy 50 millió pengőre tehetjük; ez az egyenleg a visszatérő tételek passzivitását tehát tulajdonképen csökkenti.

kamatok passzív egyenlegéből a tőketörlesztések fejében 50 milliót levonunk és a tőkeforgalmi tételek közé tesszük át — kerekén 300 millió pengő eladósodást, illetve tőkeálladékvesztéséget mutat, amiből az egy-egy évre eső rész 150 millió pengő. A másik érdekes vonás, hogy fizetési mérlegünk alakulását elsősorban a külkereskedelmi mérleg alakulása determinálja, amely a Szigeti-féle mérlegben a visszatérő jellegű tételek közül az aktív tételeknek 92%-át, a passzív tételeknek 88%-át teszi ki. A külkereskedelmi mérleg mellett a visszatérő tételek közül elsősorban a kamatok és osztalékok tétele érdemel figyelmet, amely a passzív tételek között 8.6%-kal szerepel. A többi nem csekély számú tétel közül csak az idegenforgalom, a vándormozgalom és a kivándorlók pénzküldeményei, valamint a szállítási bevételek tételeit emeltük ki; ami ezen kívül van, csupa apró, jelentőség nélküli tételi, melyek egymást jórészt kompenzálják. Ha tehát a fizetési mérleg jövő kilátásainak megvizsgálására akarunk áttérni, elegendő, ha ezeknek a külön kiemelt tételeknek valószínű alakulását igyekezzünk megállapítani.

A fizetési mérleg alakulását eldöntő tételek között találkozunk egy oly tétellel, amelynek nagyságát számítások alapján legalább is megközelítő pontossággal előre megállapíthatjuk és ez a külföldre kamatok fejében teljesítendő fizetéseknek az összege. Természetesen itt is azzal a feltevéssel kell élnünk, hogy a külfölddel szemben fennálló eladósodásunk jelenlegi tőkéjében nem áll be változás. Ha a mai tőkeálladékot vesszük figyelembe, akkor a kamatok fejében fizetendő évi összeget 100 millió pengőre értékelhetjük. E tétel a következő tényezőkből adódik: az 1927/28. évi állami költségvetés részletezése szerint a külfölddel szemben fennálló államadósság tőkéje 776,¹ kamatterhe pedig, amelyet a külföldre fizetünk, 49 millió pengő. Ha a tőketörlesztéseket (a háború előtti magánadósságok rendezésével kapcsolatban az ú. n. kliringben teljesített fizetésekkel és a jóvátételi fizetéssel együttesen) is figyelembe vesszük, úgy az államadóssági szolgálat keretében külföldre teljesítendő fizetések összege 84 millió pengőre emelkedik. A fővárosnak a háború előtti külföldi adósságai, amelyek az ostendei egyezményben nyertek rendezést, tőkében (a belföldön elhelyezett címletek valószínű összegét levonva) kerekén 230 millió, kamatban 8 millió pengő terhet jelentenek. A stabilizáció óta felvett nem állami kölcsönök jelenlegi tőkeálladéka a vármegyei, városi és fővárosi kölcsönök betudásával, de a belföldön elhelyezett kisebb tételeket levonva, kerekén 425 millió pengőre rúg. Ennek a tőketartósnak ezidőszerint mutakozó évi kamatszolgálata 30 millió pengővel terheli fizetési mérlegünket, míg a tőketörlesztés fejében fizetendő összeg valamivel meghaladja a 6 millió pengőt. Ha mindezeket a tételeket összegezzük, azt találjuk, hogy hosszúlejáratú külföldi adósságunk tőkeálladéka 1927. október közepén mintegy 1430 millió pengőre tehető, amiből 790—800 millió a háború után vétetett fel.¹¹ Nem lesz érdektelen ezeket a tételeket egybevetni a háború előtt mutakozó eladósodásunkkal. Fellner Frigyes összeállítása szerint 1912-ben Magyarországnak a külfölddel szemben fennálló hosszúlejáratú tartozásából a Csonka-Magyar-

¹ Ebből 369 millió a háború utánról ered. — A háború előtti arany-, illetve valutáris járadékok Magyarország terhére eső részének tőkeálladékát nem az eredeti névértékben, hanem annak 32, illetőleg 27%-ában vettük fel, minthogy jelenleg a kamatoknak a fizetése is csak ily hányadrész erejéig történik.

² A népszövetségi, városi, vármegyei stb. kölcsönöknél a kölcsön folyósításakor bizonyos Összegek a kölcsönszolgálat biztosítéka gyanánt visszatartattak. Ezek Magyarország kamatozó követelése, amelyek a fentebb jelzett összegeket tulajdonképpen mintegy 25—30 millió pengővel csökkentik és bizonyos kamatbevételt is jelentenek, mely azonban a helyzetkép szempontjából nem jelentős.

országra eső rész az iparvállalati és pénzügyi részvények nélkül kereken 5.200 millió pengőre volt becsülhető.

Ez a szembeállítás látszólag a mellett tanúskodnék, hogy Magyarország abszolút eladósodottsága a külfölddel szemben ma még nem tekinthető aggasztónak. A veszély azonban nem az eladósodás abszolút összegében, hanem annak ütemében van. Rövid 3—4 esztendő alatt közel 800 millió pengő hosszúlejáratú adósságot felvenni hatalmas iramot árul el, hisz a régi Nagy-Magyarország évi tőkeimportja is csak a 200 millió pengő körül mozgott.

Rövidlejáratú tartozásainknak az összege pontosan nem állapítható meg. Bizonyos kategóriákra nézve vannak ugyan meglehetősen megközelítő összeállítások, amelyekből arra következtethetünk, hogy a külfölddel szemben fennálló rövidlejáratú tartozásunk bruttó összege a közvetlen áruhitelek figyelmen kívül hagyásával mintegy 550 millió pengő lehet. Igaz, hogy ezzel szemből áll a jegybank devizakészleteinek betudásával körülbelül 480 millió pengőre tehető rövidlejáratú követelésünk. Nemzetközi fizetési és vagyommérlegünknek mindamelllett ez egyik legsebezhetőbb pontja, különösen, ha figyelembe vesszük, hogy ezen felül a közvetlen áruhitelekből kifolyólag is jelentős tartozási többletünk állhat fenn a külfölddel szemben, amely többletet ugyan statisztikailag meg nem foghatjuk, de külkereskedelmünk adatai alapján legalább 150 millió pengőre becsülhetjük. Ez az óriási rövidlejáratú tartozás állandó fenyegetésként nehezíti fizetési mérlegünkre. Nemzetközi gazdasági vagy politikai bonyodalmak esetén a hosszúlejáratú hitelek terén legfeljebb az a kellemetlen fordulat érhet, hogy a tőkeforrások bedugulnak előttünk, de a rövidlejáratú kölcsöntöke ezenfelül hirtelen vissza is vonható. Egy ilyen eshetőségre felkészültségünk nem a legteljesebb, különösen ha figyelembe vesszük, hogy hosszúlejáratú kölcsönök nem realizált deviza ellenértékéből kifolyólag a jelen időpontban meglehetősen összegű rövidlejáratú követelésekkel rendelkezünk, melyek azonban a közeljövőben felhasználásra kerülnek.

De térjünk vissza kamatterheink számítására! Rövidlejáratú tartozásaink és követéseink kamatainak egyenlegeként kb. 13 millió pengő passzivitásunk mutatkozik. Hogy a tételt teljessé tegyük, a kamatterhez tulajdonképpen hozzá kellene számítanunk még az osztalékok által képviselt terhet is. Minthogy azonban az elszakított területeken lévő részvényvállalati érdekeltségeink osztalékhozama (egyéb külföldön befektetett tőkéink kamataival együtt) feltehetőleg meg is haladja az osztalékok címén a külföldre fizetett összeget, ez osztalékok egyenlegét, amely egyébként sem lehet jelentős, jövőre vonatkozó hozzávetőleges becsléseinknél, mint tehetéttel, bátran mellőzhetjük.

A fizetési mérlegünk alakulását megszabó tényezők közül tehát az egyiknek a megközelítő pontossággal számított terhével tisztában lehetünk. Kamatok címén a mai helyzet fenntartása esetén kereken 100 millió pengőt kell a külföldnek fizetnünk. A tőketörlesztések összege, mely mintegy 41 millióra tehető, a fizetési mérleg előrelátható passzivitásának számításánál figyelmen kívül kell hogy maradjon, miután e törlesztések az adósság apasztását jelentik és így esetleges újabb kölcsönrel való fedezésük sem növelné a passzívumot.

Végezzünk most a kisebb tételekkel.

A vándormozgalom s a kivándorlók pénzküldeményei címén befolyó összeg ma elég jelentős aktívumunk. Minthogy azonban a következő években inkább fokozott kivándorlással számolhatunk, ami átmenetileg rontja a fizetési mérleget, e tétel fejlődéséhez egyelőre nem fűzhetünk reményeket és 25—30 millió pengőnél többre nem tehetjük.

Az idegenforgalom passzív egyenlege címén Szigeti 9.5 millió pengőt állít be. Nézetünk szerint az idegenforgalom címén nagyobb passzivitást kell a mai helyzet mellett felvennünk. Ha az idegenforgalom emelése valamit lendíthet is a helyzeten, külföldi utazásaink korlátozására alig lehet számítani, úgyhogy legalább is egyelőre 25—30 millió passzív egyenleg kombinációba vétele nem mutatkozik túlzottnak.

Ami a fizetési mérleg tényezőiből még hátra van, a tételekenti vizsgálatra nem érdemes. Szállítási bevételeinkkel szemben áll több apróbb tétel inkább passzív egyenlege. Ha tehát e tételeket — joggal — mellőzzük, arra az eredményre jutunk, hogy fizetési mérlegünk passzivitása a kereskedelmi mérleg egyenlegén kívül kereken 100 millió pengőre becsülhető. Ez az az összeg, amellyel évi eladósodásunk még akkor is gyarapodnék, ha külkereskedelmi mérlegünk passzivitását teljesen el tudnók tüntetni.

A következtetés világos. Minthogy kamatterheink összegén nem változtathatunk, az idegenforgalom és vándormozgalom terén lényeges javulás nem várható, és a fizetési mérlegnek fentebb nem részletezett visszatérő tételei nagyon is korlátolt jelentőségűek, a fizetési mérleg kérdése tulajdonképpen a külkereskedelmi mérleg kérdésévé alakul át.

Ha tehát fizetési mérlegünk jövőben való alakulását helyesen akarjuk megítélni, akkor a külkereskedelmi mérleg kérdését kell elsősorban helyesen beállítanunk. Ha megmaradunk izolált szemlélésénél, ha abból indulunk ki, hogy a külkereskedelmi mérleg passzivitása mint többé-kevésbé számszerűen meghatározott adottság jelentkezik, amelynek hatása alatt nem tehetünk egyebet, mint ennek fedezetére külföldi pénzt keresünk, hogy fizetési mérlegünkben a tátongó lyukakat betömjük, akkor a helyzetkép, amely elénk rajzolódik, valóban sötét. Hisz külkereskedelmi mérlegünk már az év első nyolc hónapjában is 242.2 millió pengő passzívumot mutat; ha feltételezzük, hogy az év végéig a szabályszerűen visszatérő őszi kiviteli kampány hatása alatt ez a passzivitás nem növekszik, sőt valamelyest csökken, akkor is azt a következtetést kellene levonnunk, hogy a fizetési mérleg évi passzivitása, amellyel számolnunk kell, 300 millió pengő körül lesz. Valóban elképesztő összeg! 300 millió pengő nemzeti jövedelmünknek kb. 8%-a, nemzeti vagyonunknak mintegy 1½%-a. 300 millió pengő évi passzivitás azt jelenti, hogy külfölddel szemben fennálló adósságunk tőkéje 5 év alatt megkétszereződik, hogy évi kamatterhünk évről-évre 20—20 millió pengővel fokozódik, ami adósságcsinálási kényszerünket lavinaszerűen növeli és 5 év múlva a fedező passzivitást már 400 millióra emeli. Ha így állunk, akkor valóban földre kellene vernünk a harangokat, mert ennek a helyzetnek a fenntartása rövid évtizedek alatt romlásba döntene és alig képzelhető erőfeszítés, mely gyökeres változást hozhatna. Ha ebből a felfogásból indulunk ki, akkor lelki szemünk elé egy néhány évtized múlva elnéptelenedett, primitív életstandard mellett tengődő országgroncs képe rajzolódik.

A helyzetnek ez a felfogása azonban nem helyes. A tévedés abban rejlik, hogy a külkereskedelmi mérleg passzivitását gazdasági életünk olyan átmeneti állapotából ítéli meg, amely rendkívülinek mondható. Hogy ez a rendkívüliség egészséges-e, vagy nem, arra alább ki fogunk térni. Egyelőre a külkereskedelmi mérleg problémájának helyes beállítására kell törekednünk.

Hogy ezt elérhessük, egy fikcióhoz kell folyamodnunk. Fel kell tételeznünk külkereskedelmi mérlegünknek a jelenlegi viszonyok mellett normális állapotát, amelyet olyképen írhatunk körül, hogy normálisnak azt a helyzetet tekintjük, amikor a nemzet arra szorítkozik, hogy jelen gazdasági szervezetünk mellett elérhető átlagtermelésből fogyasztási

szükségeit szegénységünkhöz mért alacsony, de nem a nyomorgás színvonalára csökkentett mértékben kielégítse és termelési apparátusát különösebb beruházási tevékenység nélkül a meglévő színvonalon fenntartsa. Ez utóbbihoz meg kell jegyeznünk, hogy nem abszolúte azonos színvonalat értünk, hanem a technika haladásának megfelelő alkalmazkodást, amely a külfölddel való versenyképességnek jelenleg meglévő feltételeit biztosítja. Természetes, hogy ilyen normális állapot a folyton hullámozó gazdasági életben nincs. Azonban érzésem szerint nem járunk messze a valóságtól, ha az 1926. évi helyzetet bizonyos korrekciónak alkalmazásával megközelítően ily normálisnak tekintjük. Ennek az évnek első felében ugyanis meglehetősen depresszió uralkodott, amely az év vége felé a konjunktúraciklus ú. n. első fellendülési stádiumába ment át. Igaz ugyan, hogy bizonyos beruházási tevékenység ebben az évben észlelhető volt, azonban nagyobb fellendülésre nem vezetett és így a külkereskedelmi mérlegre gyakorolt hatása kiküszöbölhetőnek látszik. Az 1926. év behozatalát csoportokra bontva azt találjuk, hogy a beruházási célokra szolgáló behozatal — az ipari nyersanyagoknak és fegyártmányoknak beruházási célokat szolgáló javak előállítására fordított részét hozzászámítva — mintegy 200 millió pengő értékre tehető. Ebből a tételből a termelési apparátus jelenlegi színvonalon való fenntartása (felújítások, szükséges, azonban a nemzetközi versenyképességet még nem fokozó modernizálások) céljaira eszközölt beruházások fejében 50%-ot leüthetünk, marad tehát, mint termelési apparátusunk feljavítását szolgáló beruházási behozatal 100 millió pengő, azaz megközelítőleg olyan összeg, mint az 1926. év egész behozatali többlete. De még további helyesbítést kell alkalmaznunk. Egyrészt az 1925. és 1926. évi terméseink az átlagnál jobbak voltak és így terménykivitelünk a normálisnak tekinthető mértéket valószínűleg meghaladta. Másrészt állatállományunk 1926 tavasza óta olyan arányban csökkent, ami az 1926. év kiviteli adataihoz viszonyítva legalább is meggondolásra készlet. (91.000 darab szarvasmarha kivitelével szemben az állomány 42.000-rel, 158.000 darab sertéskivittel szemben az állomány 133.000-rel csökkent.) E két címen legalább 50 millió pengőt a kivitel oldalán le kell vonnunk, aminek folytán a kereskedelmi mérleg normálisnak nevezhető egész passzivitását 50 millió pengő körüli összegre tehetjük.

Ha ezt a tételt egybevetjük fizetési mérlegünk egyéb tételeiből eredő passzivitással, arra az eredményre jutunk, hogy mintegy 150 millió pengő azaz összeg, amelynek a külföldről való kölcsönvételére egy évben szükségünk van, ha termelésünk és fogyasztásunk a normálisnak mondható keretekben mozog és termelési apparátusunkat a jelenlegi színvonalon fenn akarjuk tartani.

A számok tehát már kisebbek, azonban a helyzet képe még mindig sötét. Az eladósodás szaporodását s a nemzeti vagyon szétmállását ölbe tett kezekkel nem nézhetjük. Az organizáció javítása mellett a hiányok pótlására új létesítményeket kell alkotnunk.

Külkereskedelmi mérlegünknek a fentebb vázolt normális állapot mellett feltehető passzivitása — ha e fikciónk helyes — már maga mutatja, hogy a belöldi tőkeképződés még arra sem elégséges, hogy termelési apparátusunk szükséges felújításait belőle fedezzük.

Ily helyzetben egy élni vágyó nemzet elhatározása nem is lehet más, mint hogy a külföldi tőke segítségére appelláljon, nemcsak azért, hogy megélni és adósságainak kamatait fizetni tudja, hanem azért is, hogy termelési apparátusát kiépítse. Tehát újabb kölcsönöket vesz fel, amely kölcsönök kategóriája, céljait és hatását tekintve, lényegesen eltér a pusztán megélhetés biztosítására szolgáló előbb említett kölcsönöktől. De vajon mi lesz ez újabb külföldi kölcsönök gazdasági hatása?

A külföldi kölcsönöknek a hazai termelés szolgálatába való beállítása nincs befejezve azzal, hogy a kölcsönvevő a szerződést a külföldi bankkárrel megkötöti és ez a kölcsön ellenértékét a kölcsönvevő számlájára írja. Ezzel a kölcsönrel a kölcsönvevőnek valamiképpen élnie kell, vagyis — hogy a ma szokott kifejezéssel éljünk, — e kölcsöntőket a külföldről valamiképpen transzferálni kell az országba. A kölcsönvevő most kétféleképpen jár el. Elsősorban árut vásárol a külföldön, gépeket, szemet, vagy egyéb ipari nyersanyagot, amely terveinek a megvalósítására szolgál és az árut behozza. A kölcsönből eredő devizaköveteléseinek azt a részét pedig, amelyért nem akar a külföldön vásárolni, belföldi pénzzé igyekszik átváltoztatni, mert ebből kell az itthon található anyagokat megvennie és munkáit fizetnie. A devizapiacra tehát eladóként jelentkezik és vevőt keres. Ez a vevő vagy az, akinek külföldi áru behozatala céljából a külföldi fizetőeszköze szüksége van, vagy a jegybank. Ha a jegybank veszi meg a devizát, ez azt jelenti, hogy az országnak a külföldön megmarad a devizakövetése. Minthogy a devizakövetés a deviza származási országával szemben tulajdonképpen hitelezést jelent, az országnak mint egységes egésznek szempontjából a külföldön felvett kölcsön összegéből a megmaradó devizakövetelést le kell vonni. Az eredmény tehát az, hogy a külföldről tulajdonképpen csak annyi kölcsönt vettünk fel, mint amennyi árut a kölcsönvevő behozott. Ha pedig a devizapiacra találkozik vevő, ez azt jelenti, hogy a kölcsönnek ez a hátralévő összege is — a vevő által — külföldi áru behozatalára fordított. A külföldi kölcsönt tehát mindenképpen áru alakjában oltom bele a belföldi gazdasági vérkeringésbe.

Téves volna azonban azt hinni, hogy a behozott javak, amennyiben az úgynevezett normális passzivitás kiegyenlítésére szükséges kölcsönzésen túlmenő újabb kölcsönökről van szó, nem a fogyasztás céljait szolgáló, hanem kizárólag olyan javak lesznek, amelyek a továbbtermelés céljait szolgálják. (Gépek, stb.) A valóságban ugyanis mást látunk. Hasonlítsuk csak össze az 1926. és 1927. évek első hat hónapjainak kereskedelmi mérlegét! Az a körülmény, hogy 1927. első felében eladósodásunk növekedése, mely különösen rövidlejáratú hitelek alakját öltötte, nagyobb összegre (nyersbecslés szerint kb. 170—180 millióra) rúgott, mint az egész 1926. évben, a kereskedelmi mérlegre is rányomta bélyegét. A behozatal növekedése az előző év első feléhez viszonyítva kereken 100 millió pengőre rúgott. Há e növekedést tételeire bontjuk, arra az eredményre jutunk, hogy a behozatal emelkedésének kb. egyharmada a közvetlen, vagy közvetett fogyasztási javakra esik. E folyamat megmagyarázása már a konjunktúraelmélet területére vezet, de vázlatos képét még sem mellőzhetjük. A külföldi kölcsönök segítségével végrehajtott befektetések a munkanélküliek munkába állításával és az általános foglalkoztatás megélénkítésével a magángazdaságok nagy részében jövedelememelkedést idéztek elő, amely természetesen nagyobb fogyasztásra vezet. E fogyasztással viszont nem álltak szemben megfelelő belföldi készletek, illetve termelés, ami fogyasztási javaknak a külföldről való behozatalára vezetett. Ez a folyamat bizonyos határok között indokoltnak és elkerülhetetlennek látszik, amint azonban a produktív célokra felvett külföldi kölcsönök beözönlése nagyobb méreteket öltött s a konjunktúra megélénkülése egyre szélesebb körökre terjedt, a fogyasztási igények sem maradtak meg azok között a határok között, amelyeket a befektetések végrehajtása céljaira felvett külföldi kölcsönök vontak meg. Ez igények kielégítésére szolgáló javak behozatalának fedezésére tehát további külföldi kölcsönök felvétele vált szükségessé, amelyek a külföldi kölcsönöknek egy újabb, harmadik fajtát képviselik.

Külföldi kölcsöneinknek tehát három logikailag és időrendben is egymás

után következő kategóriáját különböztethetjük meg. Az első kategória szolgál az előbb körvonalozott ú. n. normális passzivitás kiegyenlítésére, a második kategória a befektetések végrehajtására, a harmadik pedig a befektetések által előidézett konjunktúra nyomán előállom újabb fogyasztási igények fedezésére. Az első és harmadik kategória lényegében fogyasztási hitel és járulékos természetű, azaz következménye a termelési és fogyasztási viszonyoknak, illetőleg adóssági terheink kényszerű fizetésének. A második kategória lényegében termelési hitel és nem járulékos természetű. A külkereskedelmi mérleggel oksági összefüggésben áll ugyan, de — a nemzeti akarat érvényesülésének útjait nézve — a kölcsönvétel nem mint okozat, hanem mint ok fogható fel.

Világosan következik ebből, hogy ha a kölcsönök második kategóriájának felvételét mellőzzük, akkor a behozatal emelkedése is elmarad, és pedig nemcsak addig a mértékig, ameddig e kölcsönök transzferálására szükséges volna, hanem elmarad az a felfokozott fogyasztási igények folytán előállott behozatali emelkedés is, amely a kölcsönök harmadik kategóriájának igénybevételére vezetett. Az következnek tehát ebből, hogy a kölcsönöknek e második kategóriáját ne vegyük igénybe? Nem. A következés csak az, hogy e kölcsönök felvételénél mértéket kell tartanunk. E kölcsönök ugyanis csak azzal idéztek elő további eladósodást, hogy a konjunktúrát kiélezték, a fellendülést nem abszolúte, hanem relatíve az egészségesnél erősebbé tették. Minden konjunkturális fellendülésnek megvan az a veszélye, hogy a gazdasági szervezetben aránytalanságokra vezet. Ezek az aránytalanságok hordják magukban — a ma uralkodóknak tekinthető elméletek szerint is — a visszaesés csiráját. A fogyasztási javak behozatalának emelkedése arra mutat, hogy termelésünk jövőben várt emelkedésének számlájára előre fogyasztunk és hogy a fogyasztási javakat előállító termelés nem tart lépést a termelési javakat előállító tevékenységgel. Ez egyrészt időbeli, másrészt szervezeti aránytalanságot jelent. A helyzet veszélyességét fokozza, hogy minden külföldi kölcsönrel előidézett konjunktúra fenntartása a további külföldi kölcsönzés lehetőségétől függ. Ha a külföld bármely oknál fogva elzárkózik további kölcsönadástól, a hirtelen zuhanásszerű visszaesés elkérülhetetlen. (A rövidlejáratú kölcsönök különös veszélyessége ebben a vonatkozásban is kidomborodik.) Ezt a veszélyt annál komolyabb figyelemre kell méltatnunk, mert a nálunk és Németországban tapasztalható fellendülés a világgazdaság egészét nézve, izolált jelenség, ami a helyzetet csak még rendellenesebbé teszi. Végül egy további súlyos teherrel a fogyasztásnak az a fokozódása, amely újabb fogyasztási hitelek igénybevételére s ezzel eladósodásunk oly improduktív növelésére vezet, amelynek kamatterhet évről-évre nyöghetjük.

A valóságban természetesen a kölcsönöknek e három kategóriája nem választható el egymástól, összefolyik, éppúgy, mint a kereskedelmi mérlegben való visszatükröződésük. Azonban két jelenségből mégis arra következtethetünk, hogy a külfölddel szemben való tőkeforgalmunk már abba a stádiumba jutott, amikor e harmadik kategóriának, a fokozott fogyasztás finanszírozására szolgáló hiteleknek az igénybevétele is valósággá vált. E két jelenség: a fogyasztási javak behozatalának erős emelkedése és a rövidlejáratú külföldi eladósodás nagymérvű növekedése. Nagyon valószínű, ugyanis, hogy a rövidlejáratú hitelek jelentékeny része nem produktív célokra vétetik igénybe, hanem közvetve, vagy közvetlenül a fokozott behozatali igények finanszírozására szolgál, tehát járulékos természetű fogyasztási hitel.

A külkereskedelmi mérleg problémájának ez a beállítása megvilágítja a mai helyzet rendkívüliségét. Bizonyos fokig vigasztal szolgál, mert a kül-

kereskedelmi mérleg passzivitásának ijesztő fokozódását részben a beruházási tevékenység függvényének tünteti fel. Másfelől azonban komoly intő-jelül is szolgál, hogy a külföldi kölcsönöknek produktív célokra való igénybevételénél szűk korlátokat kell magunk elé szabnunk. A tempót mintha elsiattítottuk volna, a kazán túl van fűtve, a manométerek — a fogyasztási javak behozatala és a rövidlejáratú hitelek — rendellenes feszültségre mutatnak. Elesettségünk jele, hogy gazdasági életünk gyenge fájába csak nagy óvatossággal olthatunk bele egy-egy új ágat. A kevés ma több a soknál.

A nemzeti célok megvalósítása tekintetében a felfogások nagyon eltérnek. Még nagyobbak a különbségek a célok megvalósításának időrendjét illetőleg. Egyben azonban mindnyájan egyetérthetünk, hogy a nemzeti célok legjobb megvalósításának előfeltétele, hogy a nemzet szabadon, teljesen szuverenül tűzhesse ki és valósíthassa meg a maga céljait. Korlátait csak más szuverenitások alkothatják. Az a nemzet azonban, amelynek termelése a szükségletek kielégítésére nem elegendő, amely a külföld tőkénél igénybevételére szorul, céljainak megvalósításában nemcsak más szuverenitások korlátaiba ütközik, hanem függ azoktól a tőkéktől is, amelyek igénybevételére rá van szorulva; szuverenitása tehát gazdasági téren nem teljes. Ez a korlátozottság, ha az eladósodás tovább tart és nagyobb méreteket ölt, a gazdasági függőség, sőt ezen túlmenőleg, a politikai szuverenitás korlátozásának állapotára is vezethet. A nemzeti célok bármely irányban mozgó legjobb megvalósításának előfeltétele tehát, hogy a nemzet ezt a veszélyt elkerülje, hogy szuverenitását gazdasági téren is megóvja, ha pedig ez már csorbát szenvedett, e szuverenitást helyreállítsa. Gondoljunk csak arra, hogy mi minden nemes, kívánatos, sürgető célt nem tudunk megvalósítani, mert hiányzik a saját anyagi erőnk és mert a külföld csak nagyon is korlátozott mértékben bocsátja rendelkezésünkre tőkéjét, amely korlátozás ma nemcsak az összegek és az anyagi ellenérték tekintetében, hanem a célok szigorú megrostálásában is nyilvánul. Első és legfőbb célunknak tehát annak kell lennie, hogy fizetési mérlegünk passzivitásával valamiképp megbirkózzunk és ennek a főcélunk alá kell rendelni minden egyéb, bármily csábítóan látszó részletcél megvalósítását is.

A fizetési mérleg problémája így emelkedik leg sürgetőbb kérdéseink sorába és pedig nemcsak mint gazdasági, hanem mint elsőrendű politikai kérdés is. Megoldásának az utai nem szorítóznak csupán a szorosabb értelemben vett termelés egyes ágainak, a mezőgazdaságnak, az iparnak és a kereskedelemnek a területére, hanem elvezetnek az állami gazdálkodás, különösen a befektetési politika és az adóztatás, a belső tőkeképződés és a valutapolitika távoli birodalmába is. E kérdések fejtegetése azonban messze vezetne. Célunk csak az volt, hogy a problémát a maga súlyosságában és a maga való köntösében bemutassuk.

IMRÉDY BÉLA.

KISEBBSÉGI MAGYAR SORS.

KISEBBSÉGI JOGFOGYATKOZÁS CSEHSZLOVÁKIÁBAN.

KÜLÖNÖSNEK ÉS erőszakoknak tűnik föl ez az újképzésű szó: „kisebbségi jogfogyatkozás“, de nem igen tudok más, jellemző kifejezést találni arra a jelenségre, helyesebben jogszolgáltatási metódusra, melyben a békeszerződésben elvileg lefektetett kisebbségi jog, amíg ettől a jogforrástól eljut az életig, majd semmivé sikkad el a törvények, végrehajtási rendeleték s magának a végrehajtásnak, mint hivatali eljárásmodnak a szűrőin.

Nem akarok itt arról beszélni, hogy a kisebbségi jog fogalma már maga paradox helyzetben áll a saint-germaini szerződés 2. cikkével, mely „születési, állampolgársági, nyelvi, faji vagy vallási különbség nélkül az élet és szabadság teljes és tökéletes védehnét biztosítja“ Csehszlovákia minden lakosa számára. A kisebbség joga már eo ipso kisebb jog, mint a — ha szabad így nevezni — többség joga, mihelyt e kettőt egymással szembeállítjuk s egyedül csakis ez utóbbi meríti ki az „élet és szabadság teljes és tökéletes védelmét“. A kisebbségi jog nem annyira a nemzeti kisebbségek számára biztosított jog, mint inkább az államhatalom számára biztosított kisebbitési jog az „élet és szabadság, teljes és tökéletes védelmének“ részben, vagy egészben való megvonására.

Egyszerűen konstatáljuk, hogy „a Szövetséges és Társult Főhatalmak, valamint Csehszlovák ország között 1919. szept. 10-én, Saint-Germain—en—Laye-ban kötött szerződés“, különösen annak 2., 7., 8. és 9. cikkei a csehszlovákiai magyar kisebbség jogainak forrása. Mint minden forrás, csak kezdet, mely maga nem határozhatja meg a további folyást, csak általában a — mondjuk — jogbőséget. Az „élet és szabadság teljes és tökéletes védelme“ esetén a törvényeknek és rendeleteknek csak szabályozó jellege lehet, hogy az a jogmennyiség a kisebbségi életnek s közvetve magának az államéletnek is hajtóerejévé lehessen, azonban, mint az alábbi fejtegetésekből ki fog tűnni, a csehszlovákiai magyarság életfolyama inkább hasonlítható egy homoksivatagba vesző bűvópatakhöz, melyben a forrásból elég bőven fakadó jogerő élettelenül, elszikkadva teng-leng tovább.

Egy nemzet, vagy nemzetörödek nemzeti jellege a legpregnansabban kulturális életében fejeződik ki s azért, minden más életfázistól eltekintve csak azokat az életlehetőségeket szándékozom itt megvilágítani, melyeket a saint-germaini úgynevezett kisebbségvédelmi szerződés biztosít s melyeket a csehszlovák kormányhatalom az anyatörzsről leszakított, kisebbségi sorsra ítélt magyar nemzetörödeknek engedélyez. Nem beszélek tehát arról, hogy a nevezett szerződés 3. cikkében biztosított állampolgársági jogot, — mely szerint „Csehszlovák ország csehszlovák állampolgároknak ismeri el jogérvényesen és mindennemű alakiság nélkül mindazokat a német, osztrák vagy magyar állampolgárokat, akiknek állandó lakóhelyük, vagy illetőségük“ van a Csehszlovák állam területén, — mint forgatták ki a maga egyszerűségéből az osztrák és magyar illetőségi törvények sajtóságos kombinációjával s az elzolt joggyakorlattal ellentétes közigazgatási bírósági döntésekkel s ezzel hogy fogyatkoztatták tízezrekkel az állampolgárságra igényt tartó magyar kisebbséget.

Nem beszélek arról, hogy a népszámlálás erőszakos és politikai tendenciájú végrehajtásával hogyan hamisították meg a magyar kisebbség statisztikáját, elég erről azt megjegyezni, hogy a rendes Szokástól eltérőleg, a népszámlálást két év alatt megismételték, mert az első, 1919. népszámlálás nem fedte azt az előre megállapított fiktív nemzetiségi arányt, mely a kisebbségi jogok megvonásának jogosságát volt hivatva bizonyítani.

Nem beszélek arról, hogyan vonták meg a gazdasági életlehetőséget a magyar kisebbségtől az ipari vállalatok és pénzintézetek tönkretételével, a magasabb adók erőszakos kivetésével és behajtásával, a földbirtokreform (értsd: birtokelkobzások) végrehajtásával, mely egyrészt a földbirtokos osztály tönkretételével, másrészt a magyar földigénylők érdekeinek elmellőzésével s a cseh és szlovák telepesek színmagyar vidékekre való letelepítésével fogyasztja a magyar kisebbség életlehetőségét és nemzeti állagát.

Fejtegetéseim csak a kulturális élet szabadságára vonatkoznak, így elsősorban magára a nyelvhasználati jogra, azután az anyanyelven való iskoláztatás jogára, az iskolán kívül való népművelés szabadságára s végül az ezekhez való hozzájárulásra az államhatalom részéről.

1. A NYELVHASZNÁLATI JOG

A saint-germaini szerződés 7. cikkének 3. bekezdése szerint: „egyetlen csehszlovák állampolgár sem korlátozható bármely nyelv szabad használatában a magán- vagy üzleti forgalomban, a vallás, a sajtó útján történő, vagy bármilyen közzététel terén, vagy a nyilvános gyűléseken“. A 4. bekezdés szerint: „a nem csehnyelvű csehszlovák állampolgárok nyelvüknek a bíróságok előtt akár szóban, akár írásban való használata tekintetében megfelelő könnyítésekben fognak részesülni“. Ennyit juttat a nemzeti kisebbségeknek a jogforrás. Szabad nyelvhasználatot a magán-, üzleti és vallásos életben, a sajtóban s más közzététel terén, nyilvános gyűléseken s megfelelő könnyítéseket a bíróságok előtt való nyelvhasználat tekintetében.

A jogforrásból fakadó jogmennyiség első szűrője az alkotmánylevél, az 1920. évi 121. sz. törvény. Nézzük, mit hagyott meg és mit korlátoz ez, a szerződés cikkeinek megfelelő 128. §-ban:

(3) „A csehszlovák köztársaság állampolgárai az általános törvények korlátai közt bármely nyelvet magán- és kereskedelmi életben, vallási dolgokban, sajtóban és mindennemű kihirdetésnél vagy a nyilvános népgyűléseken szabadon használhatnak.“

Amint látható az első korlátozás már becsempésződött az alkotmánylevélbe; „az általános törvények korlátai közt“. Még — úgy látszik — ez sem volt elég a szerződésben biztosított nyelvhasználati jog szabadságának megvonására, mert a törvényhozás jónak látta a következő (4) passzusban kikötni, hogy „ezáltal azonban nem érintetnek azon jogok, melyek az állam szerveit ezen irányokban az érvényes vagy jövőben kiadandó törvények szerint a közrend és az állambiztonság, valamiint a hatásos felügyelet okából megilletik“.

Bár a saint-germaini szerződés 1. cikke kijelenti, hogy „semminemű törvény, rendelet vagy hivatalos intézkedés ezekkel a rendelkezésekkel nem lesz ellentmondásban, vagy ellentétben“, az alkotmánylevél korlátozó intézkedése tág teret hagy az abban foglalt jogmennyiség kisebbsítésére, amit egy az életből vett példával lehet igazolni. A Kazinczy-Társaság (Kassa) 1923-ban, 25 éves jubileuma alkalmából, az összes kulturális egyesületek beleegyezésével magára vállalta az irodalmi élet országos megszervezését. E végből alapszabályait akként módosította, hogy joga legyen vidéki városokban fiókokat fölállítani. A kormányhatóság megtagadta az

alapszabálymódosítás láttamozását azzal a megokolással, hogy a szervezett kulturális élet non tartozik a „magán“-érintkezés, de a „hatásos felügyelet okából“ a hivatalos nyelvhasználat körébe s így szabad nyelvhasználatra non jogosult. Csak abban az esetben járulnának hozzá a fiókok felállításához, ha a Társaság önként azon városokra és járásokra korlátozná működését, melyek a 122/1920. sz. úgynevezett nyelvtörvény határozatai alá esnek. (Lásd ezt alább.) Ez az egy példa is elég a korlátozó beiktatások jogkisebbitő célzatának igazolására, de bizonyítani lehet, hogy az üzletek cégfeliratainál elsősorban a csehszlovák nyelvet követelik, mely mellett a magyar szöveg csak fordítás számba vehető (kereskedelmi érintkezés); a kultúrelőadások, hangversenyek, magyar színházak plakátjait szintén két nyelven követelik (kihirdetések), a moziszövegek magyar vetítését hivatalos magyar nyelvhasználati joggal nem bíró helyeken nem engedélyezik, stb., stb.

A második szűrő a fentebb említettem nyelvtörvény, mely az „alkotmányokirat alkatrészét képezi”. Ennek forrása a saint-germaini szerződés 7. cikkében foglalt, fõntebb idézett „megfelelõ könnyítés”. Látszólag ez a törvény a „kõztársaság bíróságai és szervei“ elõtt való nyelvhasználati jogot biztosítja a nemzeti kisebbségeknek azon városokban és bírósági járásokban, melyekben a magyar kisebbség a 20%-ot meghaladja. Lényegében azonban ez is jogkorlátozás minden oly kisebbséghez tartozó egyedekkel és tömegekkel szemben, akiknek lakóhelyük nem esik ilyen 20%-os város vagy járás területére. Itt is megfigyelhetõ a jogfogyatkozás. A saint-germaini szerződés „jelentékeny arány“-ról beszél, az alkotmánylevél „jelentékeny törtrészrõl“, ezt precizírozza végül a nyelvtörvény a 20%-bân. Érdekes már most megfigyelni, hogy ez a nem pozitív, — de arányszám milyen módokat nyújtott a kisebbségi nyelvhasználati jog megvonására.

A legegyszerûbb eszköznek látszott a közigazgatási jelleg és beosztás megváltoztatása. így; Kassa, Pozsony és Ungvár kivételével megszüntették az összes városok városi jellegét, — a megokolás e tekintetben az adminisztráció egyszerűsítése volt, — s így, a városok besoroztatván az idegen nyelvû járásokba, elvesztették a kisebbségi nyelvhasználati jogot. A járásokban levõ magyar kisebbség arányszámát viszont úgy szállították le, hogy eredetileg nyelvhasználati jogosultsággal bíró járásokhoz — állítólag — praktikussági szempontokból a szomszédos járások idegennyelvû községet osztották be. Ez történt — többek között — a kassai bírósági járással, melyben az 1919. népszámlálás szerint 9.636 lélek 20*43%-ot tett ki, azonban 1926. õszen hatáskörébe osztottak a volt Sáros vármegyébõl 28 szlovák községet, melyek lakossága az arányszámot a megkívánt 20% alá szállította le s így a kassai bírósági járásban a hivatalos nyelvhasználati jog megszûnt. Eltekintve attól, hogy e sárosi községek minden tekintetben Eperjes centripetális ereje felé vonzódnak, ez a piacuk, tehát a praktikusság elve is hazug, a volt kassai járásban változatlanul megmaradt 10.000 fõnyi magyar kisebbség meg van fosztva az anyanyelvén való jogvédelemtõl a „kõztársaság bíróságai, hatóságai és szervei“ elõtt.

Hosszas volna szételemezni a harmadik szûrõnek, a 122/1920. sz. nyelvtörvény végrehajtási rendeletének intézkedéseit, mely hat évre a törvény megjelenése után (1926. február 3.) adatván ki, egy hosszú idõ alatt, minden utasítás hiányában szabadosán kifejlõdött, nem egyöntetû és hátrányos joggyakorlatot megszüntetni nem tud. Maga a rendelet hemzseg a törvényteleniségektõl.¹ Ezek között talán legjellemzõbb az, hogy a két nyelven (tehát az állam és a kisebbségek nyelvén) beadott ügy daraboknál

¹ Lásd: A kisebbségek nyelvi jogai. Prága 1926. Kiadta; a szlovenszkói és russzinszkói szövetség ellenzéki pártok központi irodája.

mindig az államnyelvű szöveget tekintik eredetinek s az eredeti, kisebbségi nyelvűt a fordításnak, vagyis az eredeti okmány finomabb meghatározásai ki vannak téve a fordítás szeszélyeinek, ami, tekintve a hivatalos szlovák nyelv fejletlen nomenklatúráját, egészen komoly félreértésekre ad igen sokszor okot.

Azt hiszem ezekből a tényekből is érthetővé lesz a dm különös új szóalkotása, a csehszlovákiai magyar kisebbség életjoga fokozatosan fogyatkozik a jogforrástól a való életig haladó útján. Ugyanezt a jelenséget észleljük a következőkben is.

2. AZ ANYANYELVEN VALÓ ISKOLÁZTATÁS JOGA.

A jogforrás: saint-germaini szerződés 8. és 9. cikkei:

„Azok a csehszlovák állampolgárok, akik faji, vallási vagy nyelvi kisebbségekhez tartoznak, jogilag és ténylegesen ugyanazt a bánásmódot és ugyanazokat a biztosítékokat élvezik, mint a többi csehszlovák állampolgárok. Nevezetesen joguk van saját költségükön jótékonyági, vallási vagy szodális intézményeket, iskolákat és más nevelőintézeteket létesíteni, igazgatni és azokra felügyelni, azzal a joggal, hogy azokban saját nyelvüket szabadon használhatják és vallásukat szabadon gyakorolhatják.“

„Olyan városokban és kerületekben, ahol nem csehnyelvű csehszlovák állampolgárok jelentékeny arányban laknak, a Csehszlovák Kormány a közoktatásügy terén megfelelő könnyítéseket fog engedélyezni a végből, hogy ily csehszlovák állampolgárok gyermekeit saját nyelvükön tanítsák. Ez a rendelkezés nem akadályozza a Csehszlovák Kormányt abban, hogy a cseh nyelv oktatását kötelezővé tegye.“

Ezek a rendelkezések majd szórul-szóra belekerültek az alkotmányokirat 130. és 131. §-aiba, azonban ide is belecsúsztatták: „amennyiben az állampolgárokat az általános törvények szerint megilleti a jog“ ...

Hogy ezeket a rendelkezéseket, hogyan tartja be a csehszlovák kormány, arra jellemző példa a jászóvári premontrai rend esete, mely „saját költségén alapított, vezetett és igazgatott“ két főgimnáziumot Kassán és Rozsnyón, mind a kettőt minden kártalanítás nélkül elvették, a rozsnyóit kaszárnjának, a kassait csehszlovák középiskolának, de azt is karhatalommal akadályozták meg, hogy a kassai róm. fcath. egyházközség a saját költségén új középiskolát szervezhessen.

Nem teljesíti a kormányhatalom azt a szerződésileg vállalt s törvényben is megpecsételt kötelezettséget sem, hogy a magyar kisebbséghez tartozó csehszlovák állampolgárok gyermekei számára a nyilvános oktatásnál megfelelő egyenlőséget biztosítson.

Az iskolaállítási jogot, illetőleg köteleességet csak részben, csak az elemi és polgári iskolákra vonatkozóan szabályozza tételes törvény. Ez a 189/1919. sz. úgynevezett iskolatörvény, melynek rendelkezése szerint minden oly községben, ahol három évi átlagban 40 egy nyelvhez tartozó tanköteles van, elemi iskola, ahol pedig az összes elemi iskolák tanulóiinak száma három évi átlagban meghaladja a 400-at, polgári iskola állítható föl s ezen iskolák tanítási nyelve az illető nemzeti kisebbség nyelve kell, hogy legyen. Ennek a törvénynek a méltányossága teljesen illuzórius, mert hiszen csak az úgynevezett történelmi országokra vonatkozóan (Cseh-, Morvaország és Szilézia) van végrehajtva, a magyar uralom alól elvett részekre (Szlovenszkó és Ruszinszkó) az érvényessége fel van függesztve. Így — éppen úgy, mint a többi iskolatípusok számára — nincs határozott irányelv, a kormány által hangoztatott nemzetiségi arányszámon kívül, mely szerint a magyar kisebbségnek

annyi iskolára lenne joga, amennyi őt az arányszáma szerint (az 1919. népszámláláskor 23*5%) megilleti. Hogyha ezt a labilis alapot el is fogadjuk az iskolaállítási jog alapjául, akkor sincs a magyar kisebbségnek egyetlen iskoláztatási fokon sem elegendő számú iskolája.

Ezt legjobban a következő táblázattal tehetjük láthatóvá:

Az iskolák foka	Összes szám	A magyar vidékek		Veszte- ség	Hiány		
		magyar iskoláinak			% -ban	tény- lege- sen	
		száma	arány- szám				
1918.	1927.						
Elemi	3.740	1.070	736	19'6	334	3'9	145
Polgári fiú	81	18	7	8'6	11	14'9	12
Polgári leány	30	34	13	43'3	21	—	—
Középiskolák	47	19	7	14'8	12	8'7	4
Tanítóképzők	16	13	2	12'5	11	11	2

A többi iskolatípusra (ipari, gazdasági, kereskedelmi stb.) vonatkozólag csak veszteséglistát állíthatunk föl, mert azok csekély száma miatt a százalékosdi játék teljesen illuzórikus.

3. AZ ISKOLÁN KÍVÜLI NÉPOKTATÁS.

Az iskolán kívüli népoktatás eszközei:

- A népszerű előadások és tanfolyamok.
- Az önképzés és önművelés céljára szolgáló közkönyvtárak.

A Csehszlovák köztársaság mindkét népoktatási eszközt törvényileg rendszeresítette, az a)-t a 67/1919. sz., a b)-t a 430/1919. sz. törvénnyel. Ezen népművelési törvények valóban korszerűek, méltányosak s a kisebbségi kulturális életre is kiterjedőek, azonban a magyar kisebbségeknek semmi hasznuk sincsen belőlük, mert mindkét törvénynek hatályossága Szlovénzókra föl van függesztve, az a) a 13.878/19. sz. végrehajtási kormányrendelet 26. §-a, a b) a 607/19. sz. végrehajtási kormányrendelet 60. cikke által.

A magyar törvényhozók több ízben sürgették a felfüggesztési záradék törlését, illetőleg a végrehajtási utasítás kiadását, annál is inkább, mert a szlovénzók szlovákságnak, de a németségnek a rendelet nélkül is, engedélyezik e kulturális faktorok megszervezését, csak a magyarságot zárják el az önművelődés lehetőségétől, azonban eddig minden erre irányuló akció hiábavalónak bizonyult.

A cél itt is világos, gyöngíteni a magyar kisebbség szellemi nívóját s ezzel az asszimilálódásra fogékonyabbá tenni.

4. A KULTURÁLIS ÉLET ÁLLAMI TÁMOGATÁSA.

Jogforrás: A saint-germaini szerződés 9. cikkének 2. bekezdése, mely így szól:

„Azokban a városokban és kerületekben, ahol jelentékeny arányban lagnak faji, vagy nyelvi kisebbségekhez tartozó csehszlovák állampolgárok, azoknak a kisebbségeknek méltányos részt kell biztosítani mindazoknak az összegeknek élvezetéből és felhasználásából, amelyek a közvagyon terhére állami, községi vagy más költségvetésekben nevelési, vallási vagy jótékony-célra fordítatnak.

Ez is átment az alkotmánylevél 132. §-ába, csak a méltányos szó helyett a megfelelő szó került belé s ismét egy kibúvó „a közigazgatás általános érvényes szabályai szerint“. Hogy ez mit jelent, nem lehet tudni, de hogy a magyar kisebbség nem kapja meg az állami költségvetésbe a közvagyonból

beállított tételek, „méltányos“ vagy „megfelelő“ részét, azt a következő számadatok igazolják:

A Csehszlovák köztársaság 13,600.000 főnyi lakosságából hivatalos kimutatás szerint 750.000 főnyi a magyar kisebbség, tehát az összlakosság 5'6%-a. Valójában ennél sokkal több, hiszen a „Bulletin statistique de la Republique Tchecho-Slovaque“ közvetlenül az 1921-es népszámlálás előtt, tehát az 1919-i népszámlálás alapján még 1,071.578 magyart mutatott ki. Ebből is látható az újabb népszámlálás terrorisztikus végrehajtása, hiszen lehetetlen, hogy 2 év alatt 320.000 lélekkel fogyott volna a magyarság. De vegyük csak a fenti arányszámot. Ebből az következnek, hogy a kulturális célra fölvetett összegekből 5'57%-ot a magyarság részére kellene juttatni, vagyis 782,382.452-ből 43,578.702 cseh koronát. Nézzünk már most egy pár jellemző tételt. A főiskolai oktatás céljaira föl van véve

116.235.000 K, ebből a magyar kisebbség egy fillért sem kap, hiszen nem hogy főiskolája, de csak főiskolai tanszéke sincsen. A középiskolákra 147,846.318 van fölvéve a költségvetésbe, amiből a magyar középiskolákra mindössze 3,665.020 K esik, tehát körülbelül 2.5%. A szakiskoláknál a költségvetési tétel 108,339.918 K, ebből a magyar szakoktatásnak 900.000 K jut, vagyis 0.9%.

A színészet istápolására az 1927. évi költségvetés 5,250.000 K-át szánt, azelőtt ez még több, évi 10—12,000.000 K-át is meghaladó összeg volt s a magyar színészet ez évben először kapott a Színpártoló Egyesület révén 50.000 K-át, ami nem egészen 1%-nak felel meg.

Ez röviden a magyar kulturális élet helyzetképe a Csehszlovák szabad és demokratikus köztársaságban. Csak törvényekre s azok írásos végrehajtására, számadatokra hivatkoztam. Ha ezekhez hozzá venném, hogy a végrehajtó közegek, titkos utasításokra, vagy a maguk „jósántából“ mennyi borsot törnek a magyar kisebbség orra alá, mennyi fenyegetés, erőszak, hamisítás fogyasztja állandóan a magyarság ellenálló erejét, mennyi megtorolhatatlan visszaélés keseríti el az életét, teljesen kibontakoznék a kisebbségi sorsra ítélt magyarság szenvedéseinek sötét fotográfiája. Egy a vigasztaló, amit már Deák Ferenc megállapított a magyarságról: olyan az, mint a tojás, minél erősebben főzik, annál keményebb lesz.

SZIKLAY FERENC.

AZ OPTÁNSOK PERE ROMÁNIA ELLEN.

MMAGYARY GÉZA a Szemle múlt havi számában a „Nemzetközi Bírálkodás Válsága“ címen részletesen ismertette az úgynevezett magyar-román agrárpert és azt, ami a perben és a per körül eddig történt. A cikk, írójához méltón, klasszikus tömörséggel, mégis közérthetően mutat rá a kérdés lényegére és ami különösen értékesé teszi, az az, hogy jóformán első ízben foglalkozik a kérdés praktikus megoldásával is, úgyhogy a további eljárás tekintetében igen hasznos tanácsokat ad. Súlyos hiba volt, hogy a nyilvánosság előtt eddig oly kevésbé vitatták meg ezt a rendkívül fontos kérdést. Igaz ugyan, hogy az ügy a magyar delegációnál a legjobb kezekben van letéve, mégis nem kétséges, hogy minél több ember foglalkozik vele és minél többen keresik a helyes megoldást, annál több remény van arra, hogy meg is találjuk azt. Ebből a — hogy úgy mondjam — praktikus megoldás szemszögéből akarjuk itt Magyary Géza kitűnő cikkére támaszkodva megvizsgálni az ügyet, azaz megnézni, helyes volt-e amit eddig tettünk és ha nem, mit kell tennünk a cél elérésére?

A cél, melyet egy pillanatra sem szabad szem elől téveszteni, az, amit Magyary is hangsúlyoz, hogy az optások ügyét minden körülmények között diadalra kell juttatni.

Lássuk most már, hogyan áll az ügy ebből a szempontból?

Ki kell indulnunk abból, hogy jogerős kedvező döntés van a kezünkben. A Vegyes Döntőbíróóság ugyan csak az illetékességét mondta ki, de a határozat létrejöttének körülményei joggal engednek arra következtetni, hogy a döntés érdemben is kedvező lesz. A kérdés most már az, vajjon az Állandó Nemzetközi Bíróósághoz való appellálás megerősít-e bennünket kedvező helyzetünkben vagy nem, adjuk-e ki magunk ezzel azt, amit már elmünk sikerült? Be kell vallanunk, sajnos e tekintetben nem látjuk rózsásnak a helyzetet.

A Nemzetek Szövetsége által életrehívott Állandó Nemzetközi Bíróóság az Egyezségokmány 14. cikke és ennek alapján létesített statútuma szerinti kettős funkciót teljesít:

1. ítélezik a felek által (nemzetek) közös egyetértéssel elébe terjesztett ügyekben.

2. Mint a Nemzetek Szövetségének jogi véleményező testületé a Tanácsnak vagy a Közgyűlésnek a hozzá intézett kérdésekben jogi* véleményt ad.

Tény az, hogy az Állandó Nemzetközi Bíróóság mint bíróság híres 7. határozatával a német-lengyel kérdésben leszögezte magát a nekünk kedvező álláspont mellé. Ezért helyes volt még a Magyar Kormánynek az az indítványa, hogy bocsássuk Romániával együtt közösen az Állandó Nemzetközi Bíróóság döntése elé a kérdést, mert akkor az 1. pont alapján az egész kérdés a bíróság elé került volna és így remélhető volt a kedvező ítélet. Természetesen valami igen halvány lehetősége itt is megvolt annak, hogy a bíróság ebben a másik ügyben, esetleg egy más szempont közbezsúztatásával, másképp fog ítélezni. Nagyon óvatos ügyvéd ugyan semmi néven nevezendő kockázatot nem vállal ilyenkor, hanem küzd addig, amíg a kezében levő kedvező döntést végrehajthatóvá is tudja tenni, de az adott esetben az optások ügye, tekintettel nemzetközi helyzetünkre, mely előtt nem lehetett szemet hunyni, tényleg oly kedvezőtlenül állott, hogy ezt az egészen minimális kockázatot vállalni kellett.

Ugyanezen okból az is helyénvaló volt, hogy Románia elutasító álláspontja és a kedvezőtlen jogászai vélemény nyilvánosságra hozatala után gróf Apponyi Albert az egész világon megcsodált beszédében azt indítványozta, hogy a Nemzetek Szövetségének Tanácsa ha már nem is ítéletet, de a 2. pont alapján legalább jogi véleményt kérjen az ügyről az Állandó Nemzetközi Bíróóságtól. Helyénvaló volt azért, mert még mindig joggal remélhattuk, hogy a Tanács megfelelő formában fogja a kérdést az Állandó Bíróóság elé vinni. De a helyzet ma egészen más. Mi jót várhatunk ma attól a Tanácstól, mely bárcsak „ajánlás“ formájában, de mégis elfogadta és így magáévá tette azt a jogászai véleményt, mely álláspontunk biztos bukását jelentené? Remélhető-e, hogy ezek az urak úgy fogják feltenni a kérdést, hogy az arra adandó válasz után kénytelenek legyenek néhány hónap múlva olyan álláspontot „ajánlani“, mely homlokegyenest ellenkezik azzal, amelyet ma ajánlottak? A válasz erre sajnos, csak tagadó lehet. És ha még a kérdés helyesen is van feltéve, csak akkor remélhetünk sikert, ha az arra adandó válasz világosan megmondja, hogy a Tanácsnak semmi másához nincs joga, mint a pótbírákat egyszerűen kijelölni. Ez esetben ugyanis a Tanács a kijelölését már szótöbbséggel is megejtheti. Minden más válasz után, ha az reánk nézve még oly kedvező is, a Tanácsnak határozatot kell hozni, melynek Romániára nézve kötelező ereje csak akkor

van, ha azt a Tanács egyhangúlag fogadta el. Tekintve már most Románia befolyását és a Tanácsnak közismert irtózását a határozott állásfoglalástól, azt kell mondanunk, hogy ez aligha fog menni és kezdődik előiról a huzavona. Ez esetben azonban igazán ingyen nyeltük le a békát, mert akkor mi magunk segítettünk megingatni azt, a kis nemzetek számára olyan életbevágóan fontos elvet, hogy a döntőbíróóságok határozatai még közvetett úton sem bírálhatók felül, a nélkül, hogy az optánsok ügyét egy lépéssel is előbbre vittük volna.

Így tehát ma éppen Magyaróra támaszkodva (aki éles szemmel látta meg, hogy minden attól függ, milyen kérdést terjesztenek az Állandó Nemzetközi Bíróság elé), azt kell mondanunk, ha nem sikerül a legteljesebb biztosítékot kapnunk arra, hogy a kérdést helyesen teszik fel, azaz úgy, hogy a válasz után más mint a pótbírák kijelölése nem következhetik, vissza kell vonnunk az Állandó Nemzetközi Bíróság megkeresésére vonatkozó indítványunkat. Nem kétséges, hogy a Tanács ezután is megkeresheti a Bíróságot, de akkor az így adott válasz elfogadására mi nem köteleztük magunkat és nem mi voltunk azok, akik egy kérdésben a Vegyes Döntőbíróóság mellé még más fórum bevonását is szükségesnek tartottuk.

De mi lesz ezután? Ha az az út, melyet eddig követtünk, nem ígér sikert, melyik hát a célravezető eljárás?

Hogy erre a kérdésre feleletet kaphassunk, meg kell előbb vizsgálnunk az okokat, melyek a mostani hátrányos helyzetbe hoztak bennünket.

Köztudomású, hogy Magyarország a Tanácshoz a 239. cikk alapján fordult, mely szerint a Tanácsnak egyszerűen, vagy mint ők mondták, „mechanikusan” ki kellett volna jelölni a két pótbíró, hogy azután a Magyar Kormány ezekből egyet a kivált román bíró helyett behívathasson. Románia ugyanakkor az Egyezségokirat 11. cikke alapján vitte az ügyet a Tanácshoz, mely szerint viszont a Tanácsnak joga van minden intézkedést megtenni, ha olyan körülmény merül fel, mely megzavarhatja a nemzetközi békét.

A 239. cikk alapján tehát egyáltalán nem lett volna módja a Tanácsnak a kérdésbe beleszólni és csak a 11. cikk tette lehetővé, hogy a Tanács előbb az ismert három jogi tétel elfogadására akarta szorítani Magyarországot. Az a szerencsétlen jogász vélemény bekezdésében külön is hangsúlyozza, hogy csak a 11. cikk tette lehetővé a három feltételnek felállítását. Nyilvánvaló tehát, hogy minden bajnak a fatális n. cikk az oka.

De hogy került ez a cikk ebbe a különben egyszerű ügybe? Hogy ezt megértjük, vissza kell mennünk 1923-ba. Magyarország, mivel a Vegyes Döntőbíróóság ekkor még felállítva nem volt, úgy sietett az optánsok segítségére, hogy miután előbb eredménytelenül hívta fel a Nagykövetség Tanácsának figyelmét ezekre a jogtalanságokra, 1923. március 15-én a 11. cikk alapján a Nemzetek Szövetségének Tanácsához fordult segítségért. Hosszú tárgyalások után Brüsszelben a ravasz Titulescunak sikerült rábeszélni a magyar delegátust és parafaitatni vele egy jegyzőkönyvet, melyben az van, hogy nem tekintetik az ügy olyannak, mely a békét megzavarhatja. Hiába sietett gróf Apponyi Albert a legközelebbi tanácsülésen ékes szólásának egész erejével az ügy segítségére, a Tanács kimondta, hogy nem avatkozik bele, mert az ügy nem olyan, mely a békét megzavarhatja. (Jellemző, hogy ugyanezen Tanács most az ügyet mégis alkalmasnak találja a béke megzavarására.) A helyzet tehát akkor egész más volt. Tényleg Magyarország állott szemben Romániával. Magyarország azonban a Tanács döntése után visszalépett az ügytől. De hogyan került újra bele? Úgy, hogy az egész ügy hamis vágányra siklott.

Románia ellen 285 magyar állampolgár egyszerű kártérítési pert indított, külön-külön a maga nevében, a maga ügyvédjei útján, akik mellett a trianoni békének egyik felemás rendelkezése alapján nem is Magyarország, csak a Döntőbírósnál levő magyar kormány megbízott, amolyan pártfogó ügyvédként szerepel.

Nem is a Vegyes Döntőbírósgot tárgyaló VI. dm, csak a Tartozásokról szóló LII. címhez tartozó Függelék 18. §-a lépteti életbe a kormány megbízottak intézményét, melyről azt mondja: „Ez a megbízott általános felügyeletet gyakorol saját országának állampolgárai részéről alkalmazott ügyvivők vagy ügyvédek fölött “ Tehát nem is pártfogó ügyvéd, csak az eljárás zökkenéseinek kiküldése céljából alkalmazott felügyelő féle. Ennek megfelelően minden Vegyes Döntőbírósgai eljárási szabályzat hangsúlyozza, hogy a felek magukat ügyvéd által képviselhetik. Érdekesnek tartjuk megemlíteni, hogy míg a legtöbb Vegyes Döntőbírósg szabályzata szerint a kormány megbízott a szegényjogon pereskedőnek hivatalból kirendelt ügyvédje, addig a román szabályzatban még ez a rendelkezés sincs. Itt tehát még a szegénysorsú pereskedőnek is csak akkor válik ügyvédjévé a kormány megbízott, ha az maga ad neki ilyen meghatalmazást. A meghatalmazást ez esetben természetesen nem mint kormány megbízott, hanem mint már ügyvéd kapta.

A kormány megbízott az idők folyamán egyre nagyobb szerepet kezdett játszani. A magánügyvédek ugyanis, akik nem nagyon biztosan mozogtak az előttük ismeretlen téren, legtöbbször átengedték az ügyek tárgyalását a kitűnő szakismerettel bíró kormány megbízottnak. Így került a magyar kormány megbízott és rajta keresztül Magyarország mindjobbban előtérbe. Magyarországnak, mint ügyvédnek előnyomulása az ügyfél rovására, kapcsolatban az 1923-iki szereplésnek még élénken kísértő emlékével, állították Magyarországot a közvélemény előtt minden igaz ok nélkül ismét szembe Romániával. És így sikerült a románoknak ügyes taktikával becsempészni a 11. cikket, melyre lehet hivatkozni Magyarország ellen, de nem lehet hivatkozni az optánsok ellen, egyszerűen azért, mert akármilyen történik is, sem szegény optánsok Románia ellen, sőt Románia az optánsok ellen soha nem fog háborút viselni.

Az, hogy magánfelekkel szemben a 11. cikk nem alkalmazható, annyira magától értetődő, hogy ezzel bővebben foglalkozni sem kell. Az összes ügyek, melyek eddig a 11. cikk alapján a Tanács elé kerültek, mind olyan esetek voltak, ahol a kérdés eldöntésénél mindig egy állam érdeke, és soha nem egy magánérdek állott szemben egy másik állam érdekével.

Ezzel most már meg is találtuk a módját annak, hogy hogyan tudunk a 11. cikktől megszabadulni. Egyszerűen úgy, hogy Magyarországnak vissza kell vonulnia arra a helyre, mely őt megilleti és maga helyett előtérbe kell tolni az optánsokat.

De hogy volna ez már most elérhető? Kétségtelenül nehezebb a helyzet, mintha már az elején is így fogtuk volna meg a dolgot, de még ma is meg lehet csinálni. Persze egy kicsit körülményesebben. Mindenekelőtt kérdezze meg a Magyar Kormány végre, mint lelkiismeretes ügyvédhez illik, az optánsokat, vajjon elfogadják-e a Tanács által javasolt alapelveket? Ha azután az optánsok azt felelik, amit nagyon valószínűnek tartunk, hogy bírót akarunk, de minden megszorítás és feltétel nélkül, akkor a következő eljárás látszik célirányosnak. Magyarország decemberben bejelent a Tanácsnak, hogy az ajánlott feltételeket nem fogadhatja el azért, mert ügyfelei nem fogadják el. Megindokolja ezt különösen is azzal, hogy hiába fogadná el, ezzel sem a Tanács, sem Románia nem nyerne semmit.

A Vegyes Döntőbíróság köteles ugyan döntésében a felek által közösen elfogadott alapon maradni, de hiába fogadná el Magyarország ezt az alapot, mert ha az optánsok valamelyike, akik ügyvédjeik útján személyesen tárgyalják le pereiket, a bíróság előtt ez alap elfogadása ellen tiltakozik, a bíróság azt többé nem veheti alapul, mert akkor nem egyeztek meg a felek, lévén mindig az illető optáns Románia ellenfele és nem Magyarország. A Magyar Kormány tehát levonja ennek a helyzetnek a konzekvenciáját és nem kíván többet az ügygel foglalkozni, összes eddig tett indítványait visszavonja annak hangsúlyozásával, hogy ez ügyből kifolyólag eszeágában sincs Románia ellen háborút viselni. Magyarország kilépett az ügyből és vele együtt kilépett a 11. cikk is.

Ugyanakkor (vagy később, amint célirányosnak látszik) az optánsok a maguk nevében beadnak egy kérvényt a Tanácshoz, melyben kéri, hogy az jelölje ki a 239. cikk alapján a két pótbíró, kik közül aztán egyet a Magyar Kormány, kérésükre, ügyeik tárgyalására be fog hivatni a Tanács. Ehhez az optánsoknak joguk van azért, mert a két pótbíró kijelölése a 239. cikk szerint a Tanácsnak feltétlen kötelessége és nincs megmondva sehol, hogy ennek a kötelességnek teljesítésére a Magyar Kormány kellene őt felhívni. Az, hogy a Magyar Kormány választja ki a két bíró közül a tárgyaló bírót, nem jelent semmit, mert végre is a választást nem lehetett minden peresfélre külön rábízni. Joga lett volna például (és ez lett volna a legcélszerűbb) a Vegyes Döntőbíróság elnökének is felhívni a Tanács figyelmét arra, hogy az egyik bíró hiányzik és felkérni, hogy jelölje ki a két pótbíró, akik közül ugyancsak az elnök kérésére a Magyar Kormány azután kiválasztaná azt, akit behivatni óhajt. Hogy ez így van, az annál is világosabb, mert ha véletlenül nem egyezett volna meg a Magyar Kormány Romániával az elnök személyében, akkor a 239. cikk szerint az elnököt és vele egyidejűleg a két pótbíró a Tanács már a bíróság megalakulásakor kijelölte volna, így a Magyar Kormány a román bíró kiválása után minden további nélkül behívhatta volna az egyik pótbíró és akkor a Nemzetek Szövetségének Tanácsa ma egyáltalában nem kerülhetett volna abba a helyzetbe, hogy e perek elintézésébe bármiféle formában beleszólhasson.

Az, hogy magánember is fordulhat a Népszövetséghez, nem kétséges. A közgyűlési ügyrend 13. §-a azt mondja, hogy az elnök, ha fontosnak tartja, minden bejelentést vagy közlést (megkülönböztetés nélkül, bárhonnan jön is az) a Közgyűlés elé terjeszt. A Tanács pedig Nansennek, a magánembernek javaslatára igen jelentős menekültügyi intézkedéseket tett és ugyancsak magánembernek, Ciralo szenátornak 1922. május havában tett indítványára foglalkozott az elemi csapások által sújtott területek segélyezésének kérdésével.

Az optánsoknak tehát feltétlenül joguk van a kérvény beadásához. Óvatosságból még megtehetik azt, hogy annak benyújtására mint közvetítőt, az egyik velük rokonszenvező tanácstagot (például Finn ország delegátusát) kéri fel. Ezzel aztán a kérdés érdemleges tárgyalása már minden körülmények között biztosítva van. De mi lesz ezután? Mit fog most a Tanács csinálni?

Nagyon könnyen lehetséges, hogy örömmel fogja megragadni a feléje dobott mentőövet és annak segítségével sietve kiúszik a partra. Ismét lehet a nemzetközi igazságosság legfőbb öre a nélkül, hogy dezavualni kellene önmagát. Kinevezheti a két pótbíró a nélkül, hogy megtagadná a korábban „ajánlott“ három pontot. Ajánlotta, amíg volt rá mód és alap, most már nem ajánlja, mert a 11. cikk híján alaki okokból ez már nem lehetséges. Megint egy megoldás, mely miatt egyik fél sem haragudhatik,

mert alapján mindegyik félnek igazat adott. Ismerve a Tanács eddigi működését, valóban sok jel szól a mellett, hogy ez a reánk nézve oly kívánatos megoldás fog következni.

Lehetséges azonban az is, hogy az optások kérvényét a Tanács el fogja utasítani. Nehéz ugyan elképzelni, hogy mivel lehetne ezt az elutasítást megindokolni, de a Tanács egy kis indokolásért eddig sem igen ment a szomszédba. És ebben a kérdésben éppen a nagy zűrzavar miatt annyi idegesség és bosszúság gyűlt fel a Tanács uraiban, hogy ilyen döntés éppen nem látszik kizártnak. Ez sem olyan nagy baj. Nincs ott rés judicata és ugyan ez a kérelem minden tanácsülésen újból és újból előterjeszhető és ha a Tanács végleg megköti magát, előterjeszhető a jövő évi közgyűlésen is. A Tanács összetétele évről-évre változik. Új emberek jönnek, a régiekben is elől a kérdés támasztotta indulat és lassankint meg lehet értetni velük azt, hogy itt egyszerűen a békeszerződés által a Tanácsra kiszabott kötelezőségről van szó, melyet most, miután már nincs meg a 11.cikk által adott alap, minden feltétel és korlátozás nélkül teljesítenie kell.

Amíg ez bekövetkezik, addig csak egy teendőnk van: a magunk részéről is pontosan betartani azokat a kötelezettségeket, amelyeket mi vállaltunk. Követni azt a nagyon helyes utat, melyen a Magyar Kormány jár. Románia november közepére kitűzetett egynéhány olyan pert, melyekben Magyarország az alperes, gondolván, hogy Magyarország majd retorzióval fog élni, úgyhogy ezeknek az ügyeknek tárgyalására viszont ő nem fogja elküldeni bíróját. A Magyar Kormány azonban — igen okosan — kiküldte bíróját, letárgyalatja huzavona nélkül az ügyeket és a netán ellene hozott ítéleteket végre fogja hajtani. Magyarország megmutatja az egész -világnak, hogy hajszálnyi pontossággal teljesíti minden kötelezettségét, melyet a trianoni béke reá kiszab és így állampolgárai joggal megkövetelhetik, hogy velük szemben is mindenki pontosan tartsa be a kölcsönösen elfogadott rendelkezéseket. Különösen követelhetik azt a Nemzetek Szövetségétől, mely az Egyezségokmány bevezető szavai szerint azért alakult, hogy „mindennemű szerződéses kötelezettségnek lelkiismeretes tiszteletben tartását biztosítsa“.

Ha eltűnik a zavart okozó 11. cikk, a Tanács rövidesen eleget fog tenni a 239. cikkben foglalt kötelezettségének. Hisszük ezt két okból.

Hisszük azért, mert hiszünk az igazság nagy belső erejében. Egy időre el lehet homályosítani, el lehet takarni, el is lehet tiporni, de az a nagy belső erő előbb vagy utóbb minden akadályt elhárít útjából. Csak keményen ki kell tartam mellette, hinni kell benne rendületlenül, nem szabad elárulni, nem szabad elalkudni.

De hisszük azért is, mert itt az igazság belső erejéhez még egy külső erő is járul. Amíg ez a kérdés rendezve nincs, amíg a pótbíró meg nem kapjuk, addig Damokles kardja lóg állandóan minden döntőbírótság fölött. Ha az illetékességet kimondó határozatot meg lehetett támadni azzal, hogy az valamely jogi rendelkezésbe ütközik, ugyanezt meg lehet tenni minden érdemleges határozattal. És akkor vége az egész döntőbíráskodásnak. Ez pedig nemcsak nekünk fáj, de fáj az egész világnak és legjobban a Nemzetek Szövetségének, mely a döntőbíráskodással áll vagy bukik.

Ajánljuk ezeket a megfontolásokat az illetékes köröknek és az optások ügyvédjeinek figyelmébe. Hogy az eljárás tekintetében mi a leghelyesebb taktika, azt véglegesen csak Genfben, decemberben lehet majd megállapítani, de ha sikerül az ügyet visszavezetni a helyes vágányra, ha sikerül a fent vázolt módon vagy más alkalmasabbnak talált úton a minden bajt okozó 11. cikk alkalmazásának lehetőségét kizárni, akkor — szentül hisszük — a Magyar-Román Vegyes Döntőbírótság kitűnő elnöke rövidesen kihir-

detheti azokat az ítéleteket, melyek szegény mindenükből kifosztott optánsokat megfelelő kártérítéshez juttatják.

MARKÓ JENŐ.

A fenti cikkekre vontakozólag a következő sorokat kaptuk szerkesztőbizottságunk ez ügyben szakértő tagjától:

A szerző egészen eredeti eszmét vet fel, amellyel mindenesetre érdemes foglalkozni.

Teljesen egyetértek a szerzővel abban, hogy a bonyodalmat a szövetségi egyezmény IX. cikkére való hivatkozás okozta. Eddigi közleményeimben elég nyomatékkal törekedtem utalni arra, hogy ennek a cikknek a mi ügyünk elbírálásánál semmi keresni valója nincs. Románia azonban mint mentő deszkában beléje kapaszkodott, s egyelőre vele célt is ért. Igaza van a szerzőnek abban is, hogy az ügyet helyes vágányba úgy sikerülne vezetni, ha azt a 11. cikktől egészen függetleníteni lehetne. Nézetem szerint, az ügy mostani állásában erre csak az Állandó Nemzetközi Bíróság volna elég erős az ő óriási tekintélyénél fogva. Ebből az okból tartom helyesnek azt a törekvést, hogy kérjük ki az ő véleményét.

Nem osztozhatom azonban a szerző abban a felfogásában, hogy a kormány most teljes desintéressement-t jelentsen ki, s engedje át az optánsokat sorsuknak. Ezt ők nem köszönnék meg, s még kevésbé hihető, hogy a Szövetségi Tanács azonnal megejtené a bírójelölést, mihelyt optánsaink magukra maradnak.

A kivezető út tehát ma csak az Állandó Nemzetközi Bíróság útján kereshető. Hogy itt célt érünk-e, azt biztosan senki sem tudja, — de nagyon valószínű. Erre a célra különösen az szükséges, s erre a szerző is helyesen utal, hogy az ügy hibátlanul megszövegezett kérdések alakjában kerüljön a Bíróság elé. Most ez legyen a főgondunk.

MAGYARY GÉZA.

FIGYELŐ.

KOSSUTH.

Budapesti szobrának leleplezésekor.

VOLT EDDIG IS szobra, a régi ország minden részén, ősi szabad királyi városokban, melyek valamikor falak kerítése mögül néztek farkaszemet az ellenséggel: némettel, törökkel és magyar urakkal, újabb keletű, jobbágyorsból felemelkedett mezővárosokban, le egészen apró kis falvakig, melyek az olcsó utca- és térelnevezéssel meg, nem elégedve, összetették filléreiket és azon legalább mellszobrát vagy relieffjét állították fel két-három akácfa közé. A főváros, az államhatalom székhelye, nem sietett és engedte, hogy a vidék évekkel, évtizedekkel megelőzze őt a hódolatban, melyet a múlt század oly lelkesedéssel adott az ő legnépszerűbb magyarjának.

Most, mikor a trianoni ország és kormánya a hagyományos formákban leplezi le Budapest Kossuth-szobrát, az ünneplés után, némi elmélyedéssel könnyű felismernünk, hogy a régi, vidéki szoborleleplezések és a mostani budapesti között a gondolati háttérrel illetőleg lényegbe vágó különbségek vannak. A múlt és a ma, bár egyképen tisztelettel adózik Kossuth emlékének, magát az ünnevelt alakot más szemszögből nézi, egészen különböző történeti felfogással értékeli.

A Trianon előtti Kossuth-tisztelet, mélynek középpontja, hordozója az akkori kormányoktól elhanyagolt alföldi magyarság volt, egy élő, eleven egyénnek szólt, aki ha távol élt is, aki ha talán a nagy messzeségben meghalt is, az ő népének lelkében épp oly jelenvalósággal, s épp oly kizárólagossággal uralkodott, mint ahogyan régmúlt korszakokban, mikor a nemzetek még csak különálló nemzetségek, klánok formáiban éltek, egyes nemzetségek tisztelték az ő alapítójukat, névadó hősiüket, legendás atyjukat. Az Alföld magyarsága, Kossuth népe, csakugyan az ő heros eponymosát szerette Kossuth apánkban. Amint a régi nemzetségi szervezetben a törzsek és nemzetségek névadó hősei rendszerint az ősi föld első foglalói is voltak, akik népüket bevezették az ígért földjére és ott fűvelő réteket, édes vizeket, gabnatermő síkságokat szereztek neki, éppígy tisztelte az alföldi nép, a korábbi jobbágy, Kossuth személyében a nagy felszabadítót, a szabad föld, a szabad, robottalan, úri elnyomástól mentes emberi élet megalapítóját. De ez az alapképlet, mely a Kossuth-kultusz változatos jelenségeiben mindenkor megfigyelhető, magában véve nem bírt volna elég széles hatókörrel, hogy egyéb társadalmi osztályokra is kiterjedve, az egész ország érzelmi életét befolyásolja. Ehhez általánosabb, nemzeti, sőt európai képzetek is kellettek, melyeket Kossuthnak valóban európai méretű alakjából bármily egyszerű gondolkodás is könnyen elvonhatott. Kossuth, az évszázados nyugati ellenség pillanatnyi legyőzője, a német Habsburgok elleni harc inkarnációja, aki végre rátehetette lábát a hidra fejére, s másrészt Kossuth, az európai szabadság, az emberi haladás lánglelkű szónoka, akinek sikerült még az is, ami után Hunyadi János óta magyar államférfiak hiába esengenek: Magyarországot, mint az egyetemes emberi haladás szimpatikus hőst és megsiratandó, megbosszulandó, feltámasztandó

áldozatát állítani két világrész érdeklődésének gyújtópontjába. Ez a két Kossuth, a Habsburgellenes és a szabadságideál, fogott össze az elsövel, a nagy alföldi felszabadítóval és hódította meg, láncolta magához nemzedékek érzésvilágát.

Mindez eléggé megmagyarázza a Kossuth-tisztelet állandó hevét és országrészekre, társadalmi osztályokra kiterjedő erejét. A tudomány a történeti érzék egyik fajtájának tartja azt a tiszteletet, mellyel a törzs, a klán tagjai halmozzák el alapító hősíket, az összülöt, akinek legendás életében mindazt megvalósítva találják, amire napjaik verejtékes küzdelmében mint ideálra tekintenek. De ez a kétségektől és komplikációktól mentes történeti érzék, éppen vonalainak nagyszerű biztosságánál fogva a legmélyebb hatásra alkalmas manapság is azon széles tömegekben, melyek magukra hagyatva önmagukból kénytelenek kifejleszteni jobb, magasabb életük ideáljait. Tévednénk, ha a Kossuth-tisztelet kifejlődésében egyetlen politikai párt munkájának eredményét látnok, a régi függetlenségi párt, mely sem számbelileg, sem tehetségekben nem bírt nagy súllyal, inkább csak gesztusaival kísérte, mintsem előhívta, a Kossuth-tisztelet évtizedeken át nyilvánuló tényeit.

Nem, a hatvanhetes korszak Kossuth-tiszteletét, mely a lelegevenebb akadály volt a kormánypolitika útjában, nem egyesek, nem pártok és hírlapok szülték: eredetét a nagy magyar tömegek forrongó, öntudatlanul jobb jövőt kereső törekvéseiben kell megtalálnunk, abban a lelkiállapotban, mikor a tömeg, vezetők híján, kik tudnák őt valahova vezetni, kielégítetlen vágyaiból ideális képet állít össze magának s ennek megvalósítását várja nagy, szent, gyermeki bizakodással. Kossuth eszményi alakja jelentette a letűnt korban a szabad, önmagától, önmaga érdekei szerint kormányzott Magyarországot, a Kossuth-eszme ebben a kultuszban a nagy, hatalmas, gazdag, magyar Magyarország, minden fiának bőkezű táplálója, eszméjévé magasodott, tekintet nélkül mindazon akadályokra, melyek ily ideálnak útjában állottak. A Kossuth-kultusz széles magyar tömegeknek lelki tápláléka, nemzeti és emberi felemelkedésének egyetlen lehetősége volt, s ha ezt a tömegmozgalmat el tudjuk vonatkoztatni az őt felhasználó pártpolitika jelenségeitől, akkor el fogjuk ismerni, hogy ez a kultusz szegény magyarságunk elhanyagolt rétegeit idealizmussal, magasabb eszményi tartalommal látta el. Kossuth élt lelkükben, s Kossuth jobb, emberibb jövőt jelentett számukra.

Ebben a történeti felfogásban Kossuth még nem volt történeti alak, élete, élményei, beszédei és cselekedetei még nem voltak a múlté, s föld-rengésnek, világégésnek és Trianonnak kellett jönnie, hogy alakja a személyes élmény lángoló konfliktusaiból átmenjen a történelmi perspektíva igazságát szolgáló messzeségeibe.

Az a magyarság, mely Trianon óta a korábbi járszalagokról leoldva saját-maga kénytelen útját keresni a világtörténet térségein, ez az új magyarság a történeti Kossuth élményeiben és célkitűzéseiben nem személyes élményt, hanem csak példát lát, történeti múlt tanulságait. Nemzetünk európai feladatai és érdekei ma egészen mások, mint az ő korában, s ha a magyarság útja Trianon előtt sivatagokon át vitt, akkor ma tengereken keresztül kell előre haladnunk, s a korábbi vehikulumok, melyek a kontinensen jók voltak, ma valóban nem használhatók többé. Kossuth politikai rendszerének egyik frontját, az Ausztria ellenit, ma haszontalan fáradság volna tovább építgetni, mióta állami önrendelkezésünk a négyszáz esztendő bénaság után, minő áron, ne kérdezzük, véglegesen helyreállt. A nyugati szomszédot fenyegető öklöt le is ejtettük immár, nincs ott többé kit fenyegetni megtorlással. A másik Kossuth-koncepció, a negyvenes évek szabadságjogokon alapuló politikai

és gazdasági rendszere, hasonlóképen a múlté már, nemcsak nálunk, de az egész európai kontinens minden országában. Ma nincsen ország, mely törvényekkel és rendeletekkel ne szabályozná mindazt, mi Kossuth és mintái, a német és francia doktrínér liberálisok felfogása szerint szabad, közvetlen emberi cselekvésnek volt fenntartva. Ma nincs sehol szabad bevétel és kivétel, szabad bevándorlás és kivándorlás, szabad birtoktestképződés, az individuumok olyan önálló, atomisztikus élete, minő a doktrína szerint az emberi méltósághoz szükséges. A gazdasági élet erői a kapitalisztikus üzemben még szabadon működnek ugyan, de mindjobban korlátoztatnak és előbb-utóbb kényszerülni fognak a szabad verseny elhagyásával a gyöngébbeket is életben hagyni. Az egész európai élet olyannyira bonyolult, sokrétű alapokon nyugszik ma, hogy az egymás mellett ható erők között nincs többé egyetlenegy sem, mely a szabadság jogát teljes egészében igénybe vehetné maga számára. Ma mindenki beleütközik a szomszédjába, s azért, ha nem akar elpusztulni, kénytelen a saját szabadságát korlátozni. Ehhez képest a szabadság mint ideál helyét is a jog és méltányosság foglalta el, s az emberiséget nagy öröm fogná el, ha ezeket az elveket meg lehetne valósítani, tekintet nélkül az egyéni szabadság elvi követelményeire. De a Kossuth-koncepciónak kisebb pillérei hasonlóképen más kor szülöttei: ki akarná ma például a Duna-konfederációt megvalósítani, Budapestről Bukarestbe, onnan Belgrádba és Zágrádba vándorló parlamentjével, az egyes magyar megyékben rác, német, oláh nemzeti katonaságával!

A trianoni magyarság tehát Kossuth neve hallatára nem gondol többé pártprogramra, melynek megvalósításától függhetne személyes jóléte, politikai érvényesülése, állami nyugalma és biztonsága. Kossuth névé a mai magyarnak egy nagy, igen nagy magyart, egyikét a hazai történet legnagyobb egyéniségeinek jelenti, akinek történetét tanulmányozva nagy múlt leng körül és erősít a jövő küzdelmeire... Kossuth ma történeti név, melyet hiába akarnánk politikai küzdelmeinkbe bevonni, az ő neve nem pótolhat többé pártprogramot és nem mozdíthat meg politikai célok szolgálatában széles magyar rétegeket. Amint a Rákócziak, Bethlen Gábor, Pázmány Péter, a Hunyadiak nevével sem takaróznak program nélküli, tehetségtelen politikusok, sőt Deák-párt vagy Tisza-párt néven sem lehet pártalakulat, mely a trianoni problémákat és szükségleteket megoldhatná és elláthatná. Mindez a múlté már, s a múlt nem lehet egyéb, mint példa és tanulság és felemelkedés forrása.

A történeti távlat pedig, ez régi igazság, csak megnagyítja az igazán nagyokat. Csak igazi nagyság, Istentől adott hatalmas tehetségekkel uralkodhatott társadalmi osztályok érzésvilágán szuverén hatalommal, csak igazi, egész ember vehette fel a harcot százada legnagyobbj aival, Széchenyi Istvánna, Görgey Arthurral, majd Deák Ferencsel. Ezek a konfliktusok, melyek elvi és hatalmi alapokon folytak le, kivétel nélkül Kossuth győzelmével végződtek, még az utolsó küzdelemben is sikerült neki Deák hatvanhetes politikájával szemben az ideális hazafiság pálmáját saját politikája számára megmenteni. És vegyük e három titáni küzdelemhez azt a félszázados harcot, melyet az egyszerű emigráns és remete folytatott Bécs császára s a magyar király ellen, akinek lelki nyugalmát és kormányzatának folytonosságát majd világraszóló harsány proklamádók, majd földrengést jelző földalatti morajok zavarták; ez mind Kossuth műve volt. A magyar történetben a harmincas évektől a század végéig ott van Kossuth keze, Kossuth intellektusa s mindenütt hat Kossuth akarata és személyes érzése.

Ezt a páratlan politikai aktivitást ma még csak távoli kisugárzásaiban ismerjük, maga az életet adó szellem, az ő funkcionális működésében is,

meglehetősen ismeretlen előttünk. Igaz, levelei, beszédei, politikai iratai egész sor kötetben vannak előttünk, de ez a kiadás, Kossuthnak és fiának személyes színezetű munkája, távolról sem képes mindazon adatokat nyújtani, melyek segítségével egy ilyen roppant hatású emberi élet át volna tekinthető. Kossuth élete, mint minden nagy egyéniségé, hatalmas hegység, melyben égbenyúló magányos kőszalak, zöld havasi tájak, zord sziklatömbök és mérhetetlen emberi mélységek váltakoznak. Ma ebből az egész tájékból csak előretolt dombokat, napsütésben mosolygó hegyoldalokat ismerünk, csupa derült nyugalmat, csupa harmóniát, a Hazaszeretet kiegyenlített, harmonikus országát. Az ő életével úgy vagyunk, mint általában a magyar történettel, melyből ideális vonalvezetésű kontúrjaink vannak s hiába várjuk az igazi nagy festőket, akik a realitásokat biztos pillantással felfogva, színeikkel kitöltenék s e mellett természetesen az egész képet is emberibbé, magyarabbá, tragikusabbá rajzolnák át. A magyar történetben emberi és nemzeti mélységeket, nagy akarásokat és nagy tragédiát láthat az, aki látni tud, mer és látni akar. Kossuth alakja pedig: összesűrített magyar történet.

Ez az összesűrített magyar történet szól most Kossuth alakján keresztül két világrészhez és túllépve az egykori magyar-osztrák ellentét szűk körét, követeli a világtörténet osztó Igazságától a magyarság igazát, Trianon jóvátételét.

Az új szobrot már nem a politika, hanem a történet géniusza őrzi.

SZEKFŰ GYULA.

ÉRTELMI PROLETARIÁTUS.

A MAGYAR SAJTÓ visszhangjában az utóbbi években mind határozottabb vonalakban bontakozik ki a középosztály válságának visszatérő vezérmotívuma. A pesszimisták meghúzták a halálharangot, hogy miként a természetben minden teremtet fajtának megvan a maga eleinte fölfelé ívelő, majd fokozatosan visszafelé hajló fejlődési görbéje, akként a történelmi osztályok is nyilvánvalóan kiélték magukat, befejezték történelmi hivatásukat s át kell, hogy , engedjék helyüket az újabb, feltörekvő frissebb rétegeknek. Ideig-óráig késleltetni lehet ezt a folyamatot, de az előrelátható vég nem kerülhető el. Az optimisták ismét a másik végletbe csapnak. Hivatkoznak a múltban szerzett nagy és kétségtelen érdemekre, s rabjai annak a tévhitnek, hogy ezek jogán elsősorban a nemzetet képviselő államnak a kötelessége sorsuknak a régi jobb mederbe való visszaterelése és tekintve, hogy a világháború minden vonatkozásában gyökeréig megrendítette az egy évszázad munkásságával felépített szociális és gazdasági egyensúlyt, energiazsibbasztó önámítással várják, hogy a megkezdett munkálatok befejezésével egyszersmind megszűnjenek a középosztály problémájának gyűjtőneve alá foglalt bajok is.

A tárgyilagos bíráló ellenben megállapítja, hogy a világháború csak meggyorsította a fejlődésnek azt a folyamatát, amelyre a jobbszeműek már régóta figyelmeztetnek. A magyar történelmi osztályok az elmúlt évtizedekben kiengedték a kezükből hatalmuknak lételapját: a földet — saját hibájukból-e, avagy a körülmények kényszerítő erejéből, ezúttal közömbös — ellenben birtokukban van egyelőre még a vezérlésre való jogosultság második jogcíme: a kulturális felsőbbbségben rejlő szellemi tőke. A kérdés, amely feleletre vár: biztosítható-e ez a kulturális felsőbbbség továbbra is, az anyagi bázis részben való csökkenése, részben való teljes

elvezítése ellenére, esetleg pótolható-e az ingatlan vagyon teljes értékben más természetű vagyonnal is, avagy az elszegényedés folyamatának elmaradhatatlan következményeként kell-e elkönyvelnünk a történelmi osztályoknak teljes leszorulását a közszereplés teréről, illetőleg nemzeti kultúránk színvonalának általános sülydését, mindaddig, amíg más rétegek a letűntek szerepét át nem vállalhatják.

Bámulatos, hogy ezen a téren még azok sorában is, akiket természetes szellemi vezéreik tekint a nemzet, mily eltérőek a felfogások, mily nehezen alakul ki a tömegeket megmozgatni tudó egységes közszellem, mi több, a sors megpróbáltatásaiból fakadó dac és elkeseredettség mily végzetesen imbolygó lidércfények felé csalogat sokakat azok közül, akiknek önzetlenségében, nemesen értelmzett hazafiasságában nincsen okunk kételkedni.

Az kétségtelen, hogy a trianoni békediktátum az értelmiség szörnyű nyomorát teremtette meg az országban. Az ellenséges hatalom a szellemi hálózat önállóit kényszerítette elsősorban állomáshelyüknek az elhagyására, s a katasztrófa beálltakor sajnálatosan hiányzott magyar részről a messzetelekedő, átgondolt, egységes kormányirányítás is, ami ismét lehetővé tette, hogy ezekben a válságos percekben szerep juthatott önző magánérdekek kicsinyes, de a szembenállóval szemben annál kegyetlenebb testvérharcának is.

Ma tehát, amikor riasztó lidércként üli meg álmainkat azoknak a szörnyű szenvedése, akiket pályájuk delelőjén ért a katasztrófa mindent elsöprő áradata, akik népes család élén állva máról-holnapra arra a kínzó bizonyosságra ébredtek, hogy vállalt szent kötelezettségeiknek nem tudnak eleget tenni, vagy akik elhagyva az iskola padjait frissen buzgó életenergiával kémekeket részt a nemzetépítő munkából, de mindenütt csak a gazdasági kényszerűség diktálta kegyetlenséggel lezárt sorompóra találnak — ma valóban nincsen sürgősebb probléma, mint, hogy a nemzetnek ezeken a hajótöröttjein segítsünk, segítsük megmenteni őket, amíg nem késő, s egyúttal tegyük lehetővé átmentését a jövő számára annak a szellemi értéknek, amelynek letéteményese a megpróbáltatottaknak ez a serege, a ma élőkben is, fiaikban is.

Ebben van a Klebelsberg-féle kultúrpolitika létjogosultsága: létjogosultsága oly messzetelekedő koncepciónak, genialis célkitűzésnek, amely non törődve gúnyolódók gáncsaival, kicsinyhitűek áskálódásaival, reakényszeríti a nemzetet azoknak a fegyvereknek a használatára, amelyek egyedül képesítik arra, hogy a nemzetek versenyében a változott viszonyok ellenére is múltjához méltó módon tudjon helyt állani.

Klebelsberg Kunó gróf, jól tudva, hogy eszméknek ma nincsen alkalmasabb népszerűsítő eszköze a betűnél, a napilapok hasábjain megjelenő cikkeivel módot ad arra, hogy mélyebben beletekinthessünk terveibe és esetleges hozzászólásainkkal rávilágítsunk olyan részletproblémára is, amely mélyen szántó munkájában esetleg elkerülte a figyelmét.

Most is egyik ilyen cikkéhez óhajtom hozzáfűzni a továbbiakat, cikkhez, amelyben az értelmi proletáriátus mesterséges kitenyésztésének vádját veri vissza, de amely cikkben van egy gondolatcsoport, amely a gondolatkör továbbfejlesztésére készlet.

Azt mondja ugyanis ez a dkk, amelynek lényege, hogy a közfelfogással szemben értelmi reprodukcióról nálunk nem lehet beszélni, mert fontosabb állás betöltésére csak a legnagyobb nehézséggel lehet megfelelő embert találni:

„Középosztályunkban egészen természetes az a törekvés, hogy gyermekeiknek társadalmi színvonalát fenn akarja tartani... Kávéházi politikusok mondják, menjenek az értelmiség gyermekei a kereső pályákra, legyenek földművesek,

iparosok, kereskedők, holott nálunk a gazdasági élet értelmi munkásokkal éppen annyira szaturálva van, mint bármely más foglalkozási ág... a B-listás közalkalmazottak közül rengeteg sok megpróbálta ezt az elhelyezkedést az üzleti világban, sajnos, csak nagyon kevesen voltak azok, akiknek sikerült az elhelyezkedés...”

Ha ma azon a kérdésem töprengünk, a magyar társadalomnak melyik rétege a legalkalmasabb a vezetős szerepre, illetve biztosítsuk-e ezt a vezetős szerepet minden körülmények között azok részére, akik ennek eddig a birtokában voltak, avagy tegyük céltudatosan lehetővé a feltörekvő rétegeknek a minél szabadabb terjeszkedést, akár a történelmi középosztály érdekeinek a rovására is, — mindenekelőtt két ténytet kell szembeállítanunk egymással.

Az egyik, hogy az európai értelemben vett kultúr színvonal elérésére három-négy egymásután való generációnak megfelelő vagyont biztosította kedvező légkörben való öntudatos igyekezete kell. A fejlődésnek ezt a folyamatát mesterségesen siettetni nem lehet, mert átlagot meghaladó képességgel és energiával lehet ugyan rövidebb idő alatt is magunkba feiraktározni a tudás elemeit, de már hiányozni fognak azok az imponderabiliák, amelyek ezeknek az elméleti ismereteknek konstruktív módon való gyakorlati alkalmazásához elengedhetlenül szükségesek. A szellem csiszoltsága mellett a lélek fegyelmzettsége egyenértékű faktor a vezetős szerepre való hivatottság elbírálásánál, már pedig ez az utóbbi tényező nagyobb részét öröklött tulajdonságok fokozatos továbbfejlesztésével alakulhat csak ki, mint ahogy a gazda is több nemzedéken át való gondos selejtezésen alapuló nemesítéssel tudja csak állatban vagy növényben a tökéletesebb fajtát kitermelni.

Ebből a szempontból tekintve tehát a kérdést, a mérleg nyelve föltétlenül a történelmi középosztályok javára billen, amelyek jogosan követelhetik, hogy az elődeik befektette szellemi tőke kamatainak zavartalan élvezése az ország hasznára és maguk előnyére, megfelelő pozícióban, részükre továbbra is biztosíthatassék.

A másik tény, amelynek a kérdés vizsgálatánál döntő fontossága van, hogy a középosztálynak deposszedált része elveszítette azt az öntudatot, azt az önérzetet, mely az anyagi függetlenségnek természetes függvényeképp lehetővé tette a múltban, hogy elődeik a hatalom képviselőinek esetleges törvénytelen törekvéseivel szemben is gerincesen képviselheték az ország egyetemes érdekeit. A középosztály deposszedált részének az értelmiségi, jobban mondva hivatali pályákon való mesterséges megtartása — nem tekintve azt a veszedelmet, hogy a hivatalnoki pálya mindenre alkalmas, csak arra nem, hogy a mai életben oly szükséges és minden egyénben csirában fellelhető élelmességet, gyors elhatározóképeséget és akadályokon győzedelmeskedő kitartást kifejlessze — szükségszerűen azzal a következménnyel fog járni, hogy ez a réteg lassan egy, a mindenkori kormányok kényétől-kedvétől függő, lomha helota tömeggé fog válni, amelyik szemben a kereső rétegek természetes ellenszenvével, külön réteggé, érdekcsoporttá fog tömörülni, s amely, tekintélyéből fokozatosan veszítve, erkölcsi és etikai ellentálló erejében megfogyatkozva mind értéktelenebb rétegévé devalválódik az országnak.

Aláírjuk tehát a kultuszminiszter úrnak azt a tételét, hogy a középosztálynak egészen természetes törekvése, hogy gyermekeinek társadalmi színvonalát fönn akarja tartani s ettől a jogától az átmeneti idők minden mostohasága ellenére sem lehet megfosztani. Ellenben kételkedünk abban, hogy a középosztálynak deposszedált része — tehát túlnyomó többsége — ennek az igyekezetének eleget tehessen, még a kultuskormányának lég-

megértőbb támogatásával is. Mert nézzünk körül a hivatalnoki osztály soraiban, amelyek tagjai, családi törzsvagyonukat elveszítve, sokan üzött vadként teljesen lerongyolódva a békebeli fizetés csekély hányadáért végzik egész napjukat igénybevevő munkájukat. Még aránylag kedvező helyzetben vannak, akiknek fizetése elegendő arra, hogy maguk és családtagjaik számára a legszűkösebben megállapított mindennapi kenyeret, lakást és ruházatot biztosítsa. A többinek még ennyire sem telik és sem idejük, sem kellő tudásuk nincs — a köztisztviselői pályával egybekötött mesterséges akadályul szolgáló összeférhetlenséget nem is tekintve, — hogy a hiányt más, legális módon pótolják.

Ne csodálkozzunk tehát a tisztviselői kar etikai színvonalának csökkenésére valló s mind gyakrabban felmerülő nyugtalanító jelenségek láttán.

Az ilyen ember képtelen azt a „gondot, és azt a költséget gyermekeinek nevelésére fordítani, ami nélkül a vezető szerep vállalásához szükséges nagyobb műveltség nem szerezhető meg. De nem tudja megteremteni azt a nyugodt, emelkedett családi légkört sem, amely gyakorlati tanügyi szakferfiak megállapítása szerint nélkülözhetetlen és semmivel nem pótolható kiegészítője az iskolai nevelésnek.

Mindebből, szerény véleményünk szerint, az következik, hogy a középosztály fiai csak bizonyos céltudatos szelekcióval — mondhatnék akár korlátozásnak is — volnának az értelmiségi pályák felé irányítandók, mintegy meghonosítva nálunk is az angol elsőszülöttségi rendszernek oly nyilvánvaló előnyeit.

Tekintve tehát, hogy a szóbanforgó társadalmi probléma a földbirtoktulajdonban félszázad alatt végbement nagy változásokban gyökerezik, a földbirtokos középosztály, fiainak első kötelességévé, a földbirtoknak ha nem is gyarapítását, de legalább is épségben való megőrzését tegye. Ezek a leszármazók egyúttal a család fényének, hagyományainak a letéteményesei és csak aki nevelt már magának a földet szerető, a földdel bálni tudó utódot, gondolkozzék azon, további fiait milyen értelmiségi pályára nevelje.

A középosztály depqsszedált része ismét két részre osztható. Az egyik, szerencsére a kisebbik rész, az elmúlt évek megpróbáltatásaiban lélekben megtorpant, ellentálló erőben megcsökkent és vagyonában oly mértékben megfogyatkozott, hogy eddigi társadalmi színvonalának megőrzésére többé nem képes. Ennek leszármazó! sem alkalmas anyag az eddigi szerep kör betöltésére, ezeknek fokozatos háttérbe szorulása tehát el nem kerülhető bizonyosság.

A másik, a nagyobbik rész, — természetes utánpótló talaja a társadalom vezető rétegének — nem elégedhetik meg az értelmiségi állomáshelyeken való őrtáUással. Életszükséglete, hogy visszanyerje a vagyoni függetlenségnek azt a minimális mértékét, amely nélkül az értelmiségi pályán sem boldogulhat igazában, amely a lelki harmóniának természetes kiegyensúlyozója, megpróbáltatásban erőt adó támasza s amely nélkül képtelen tenni annak a reáháramló kettős kötelezettségnek, amelyet Bethlen István gróf a következőkép formulázott: meg kell alkotnia azokat a reformokat, amelyek szükségesek ahhoz, hogy ennek a nemzetnek háború ütötte sebei begyógyuljanak — viszont megálljon azon a ponton, melyre őt a jó vagy balsors kijelölte és szembenállón minden olyan kísérlettel, mely a magyar történelmi középosztályt és polgári elemet nemzetnevelő szerepéről leszorítani igyekezik.

A vagyonszerzésnek pedig legtermészetesebb eszköze korunkban, — amikor katonai érdemekért, dinasztiaának tett személyes szolgálatokért birtokokat adományozni többé nem szokás — éppen az úgynevezett kereső

pályák, az ipari és kereskedői pályán való elhelyezkedés. Az angol jól tudja mit csinál, amikor a fáradság nélkül szerzett, öröklött törzsvagyomból kirekeszti a másod- és harmadszülötteket s arra kényszeríti őket, hogy eszköz, tanultságuk, energiájuk, ötletességük felhasználásával maguk is lerakják alapját siker esetén, — mert sors bona, nihil aliud — újabb ági törzs vagyonnak.

A közelmúlt sikertelen próbálkozásai, egyesek szomorú példája nem bizonyíték arra, hogy a középosztály ne keresse elhelyezkedési lehetőségét az üzleti világban is. Trianon átka, hogy ma minden szaturálva van értelmi munkással és tetterős energiák örlődnek fel a kenyér után való hiábavaló futkosásban. Ameddig ezek az állapotok nem változnak, a legzseniálisabb kormányzat sem fogja helyreállítani tudni a társadalom megbolygatott egyensúlyát, s éppen Klebelsberg gróf egész munkaprogrammja bizonyoság arra, hogy a más túl a jobb jövőnek kell útját egyengetnünk.

Mi úgy tudjuk, a magyarnak vele született sokoldalú tehetsége az elmúlt években számos sikertelen próbálkozás ellenére kimutatkozott üzleti vonatkozásban is. Sokan, akik elszánt energiával tudták pótolni az előképzettséget, nagyszerűen beváltak s ha egyeseknek nem sikerült a végleges elhelyezkedés, sőt szánalmas bukás volt próbálkozásuk eredménye, az csak annak a bizonyítéka, hogy egyesek csak a konjunkturális ^alkalom kihasználására, mondhatnám kizsákmányolására törekedve, kellő szakértelem és gyakorlat nélkül fogtak olyasmihhez, amihez nem értettek. Ezeknek el kellett bukniok, viszont az ő esetük nem lehet elijesztő példa azok számára, akiket az előrelátó szülői gondoskodás már a középiskolától fogva céltudatosan nevel a kereső pályákra.

Ezt az irányzatot kötelezően alá kell támasztania a társadalmi közfelfogásnak is, amellyel való szembeszállás sokszor több energiát követel, mint akár a legnehezebb probléma megoldása, — a magam részéről nem találnám célszerűtlennek olyan úri kaszinó létesítését, amelynek tagjai csak a kereső pályán működők lennének — s akkor néhány év alatt elérhetjük, hogy új életrevaló harcos réteg keletkezhetik, mely „egy tudatos és kollektív nemzeti erőfeszítés eredménye s amelyet a faji géniusz ihlete zománcoz be“.

RADISICS ELEMÉR.

A FOUCHET-JEGYZÉK.

KÉT HÉTEN át foglalkoztatta a magyar sajtót és közvéleményt az 1920. évi magyar-francia tárgyalások rejtélye; két héten át az volt a legnagyobb ambíciója a budapesti lapok valamennyi párizsi tudósítójának, hogy Maurice Paléologue-ot, a tárgyalások koronatanúját megszólaltassa. Paléologue azonban hallgatott és a francia hivatalos körök sem voltak beszédesek.

A sajtó vitája, amely gróf Bethlen István nyilatkozata után már úgyis csak megfogyatkozott erővel folyt a jegyzőkönyv hitelességéről, Trianon megváltoztatásának elmulasztott lehetőségéről és a felelősség kérdése körül, lassan ellenkadt s már-már azon volt, hogy végleg elüljön, amikor egyszerre, egészen váratlanul, a román kormány hivatalos sajtóirodáján át mégis csak megszólalt — Paléologue.

Amilyen váratlanul jött — annyi hiábavaló faggatás után — ez a megszólalás, olyan meglepő és érthetetlen volt a tartalma. „A francia kormány felelősségével nem egyeztetethető össze,“ — írta a volt főtítkár Diamandi Konstantinhoz, Románia párizsi követéhez intézett, a bukaresti Orient

Rádió útján közzétett levelében — „hogy 1920-ban a magyar kormánnyal bizarr tárgyalásokat folytatott volna. Ilyen tárgyalások sohasem voltak. Ami pedig azt az általa aláírt hivatalos jegyzéket illeti, amely körül a magyar sajtó olyan zajt üt, ez a jegyzék az első sortól az utolsóig hamisítvány.“

A jegyzőkönyv hitelességére vonatkozó cáfolat még nem lett volna meglepetés. De, hogy Paléologue úr — nyilatkozatának másként nehezen magyarázható értelme szerint — még azt is megtagadja, hogy 1920-ban a két . kormány között tárgyalások voltak, ez, éles ellentétben állott nemcsak azzal, ami ezekről a tárgyalásokról az utóbbi napokban nyilvánosságra került, hanem azzal is, amiről elég széles körben mindig tudtak Magyarországon, Franciaországban, sőt egyebütt is. Paléologue levelének tartalma, még ha a legjobb akarattal értelmezzük is, olyan élesen szemben állott a magyar miniszterelnök október 6-án megjelent nyilatkozatával, hogy most már multhatatlanul szükség volt arra, hogy a magyar kormány legalább a tárgyalások kérdését tisztázza, ha nem akarta, hogy a miniszterelnöki nyilatkozat őszinteségére árnyék essék. Elvégre egy hivatalosan nyilvánosságra hozott levélről volt szó, amelyben Paléologue olyan kérdésekről nyilatkozott, melyek akkor foglalkoztatták a francia külügyminisztériumot, amikor annak éppen ő állott az élén. Fel kellett tehát tenni, hogy ennek a levélnek a közzétételéhez a francia kormány is előzetesen hozzájárult.

A diplomáciai tárgyalások bizalmas jellege csak addig lehet kötelező, amíg egyik fél a tárgyalások érdemét érintő nyilatkozattal nem teszi túl magát ezen a kötelezettségen, amivel aztán a másik fél is szabadul a hallgatás kényszerétől. A magyar kormány mégsem élt ezzel a helyzettel. Nem szállt vitába Paléologue levelével; bizonyítékként nem hozakodott elő a tárgyalások bizalmas részleteivel. A cáfolatra kedvező, de annál csattanósabb lehetőséget nyújtott számára annak a jegyzéknek a közzététele, amelyet 1920. július 24-én „a francia külügyminisztériumban folyt tárgyalások következményeként“ nyújtott át Fouchet, a francia kormány akkori magyarországi főmegbízottja a magyar külügyminiszternek és amely jegyzéket — kétségtelenül ugyancsak a francia kormány engedélyével — Charles Danielou „Le traité de Trianon“ cím alatt 1923-ban Párizsban megjelent munkájában már egész terjedelmében publikált.

A francia közvélemény előtt tehát nem lehetett ismeretlen Fouchet jegyzéke, amely egyébként a francia kamara 1921. évi június 7-i ülésén is szóba került. Hogy ezen az ülésen felolvasták-e ezt a jegyzéket vagy nem, azt ma már nem lehet megállapítani. A francia kamarának erről az üléséről szóló „Journal Officiel“-ben⁷ legalább is nincsen ennek nyoma. Az azonban bizonyos, hogy az ülésen — amelyen egyébként a trianoni szerződés ratifikálását tárgyalták — Paul Boncour kifejezetten hivatkozott a Fouchet által átadott jegyzékre, úgyhogy a magyar kormány semmiféle indiszkréciót nem követett el azzal, hogy a Franciaországban már publikált jegyzék szövegét rendelkezésére bocsátotta a sajtónak.

A magyar kormány gyors elhatározására döntő szükség volt. A külföldi sajtó egy része, elsősorban természetesen a szomszéd államok lapjai, Paléologue cáfoló levele után egyszerre más hangnembe csaptak át és az 1920. évi magyar-francia tárgyalások ügyét úgy akarták odaállítani, mintha az nem volna egyéb, mint a revíziós mozgalom érdekében Ideszelt koholmány és misztifikáció. Pedig ha egyszer az ilyen kérdésekben kialakul a közvélemény, azon alig lehet utólag elkésett magyarázatokkal vagy polémiával változtatni.

A magyar kormány nem is késlekedett; mindjárt a Paléologue-level megjelenésének napján közzétette a Fouchet-féle jegyzék szövegét.

A hatás sem maradt el. A jegyzék ellentmondást nem tűrő módon

bizonyította, hogy 1. a magyar és a francia kormány között igenis voltak tárgyalások, 2. még pedig olyan komoly tárgyalások, hogy azok eredményét a francia kormány jónak látta egy ünnepélyes nyilatkozat formájában összefoglalni, és hogy 3. a tárgyalások egyik része a trianoni szerződés néprajzi igazságtalanságainak orvoslása, tehát a területi rendelkezések módosítása körül folyt.

A jegyzékben ugyanis a francia kormány a francia tőkecsoport részére kívánt koncessziók teljes érvényű biztosításának ellenében felajánlotta jó szolgálatait a trianoni szerződés „gazdasági és néprajzi igazságtalanságainak orvoslására“ és a kisebbségvédelmi határozmányok kiegészítésére. Ezzel nemcsak kifejezetten elismerte, hogy a trianoni szerződés gazdaságilag és néprajzilag igazságtalan és hogy a békerendszer kisebbségvédelmi határozmányai kiegészítésre szorulnak, hanem egyúttal arra az alapra is helyezkedett, hogy az igazságtalanságok orvoslására szükség van, amikor az orvoslás érdekében megindítandó akciót komoly politikai alku tárgyává tette.

A Fouchet-jegyzék óvatos és elasztikus szövegezésű diplomáciai munka. Azok, akik fogalmazták, számolva azzal, hogy publikálására sor fog kerülni, a nehézségek áthidalására és az érdekelt államok érzékenységének kímélésére alkalmas formulák közé ágyazták a trianoni szerződés igazságtalanságaira vonatkozó kijelentést. Nyilván ezért hangsúlyozza a jegyzékben a francia kormány, hogy híven szem előtt kívánja tartani az aláírt békeszerződést és hogy az általános béke megerősítése a célja, amelyhez az érdekelt államok kölcsönös közreműködése szükséges. Nyilván ezért van szó arról is, hogy a francia kormány kész a magyar kormány számára megkönnyíteni a tárgyalások megkezdését olyan gazdasági és forgalmi kérdésekről, amelyek ugyan közvetlenül nem függenek össze sem a néprajzi igazságtalanságok orvoslásával, sem a kisebbségvédelmi határozmányokkal, de amelyek kétségkívül kiinduló pontot és formát adhattak volna messzebb menő tárgyalásoknak is.

Természetes, hogy a jegyzékben nemcsak azt kellett kijelölni: mi a célja a megvalósítani kívánt politikai tervnek, nevezetesen: az egyik oldalon a trianoni szerződés igazságtalanságainak bizonyos fokú orvoslása, a másik oldalon a kívánt gazdasági koncessziók biztosítása, hanem arról is gondoskodni kellett, hogy a tervet valami formában végre lehessen hajtani a nélkül, hogy a békerendszer mindjárt felborítsák. A lényeg azonban az, hogy a tervnek egyik, számunkra döntő jelentőségű célja az volt, hogy az igazságtalanságok orvoslását biztosítsa és hogy ennek a célnak az érdekében a francia kormány a Millerand-féle kísérőlevél szellemében kívánt eljárni.

A kísérőlevélben még csak arról volt szó, hogy a határmegállapító bizottságok a határok módosításához a Nemzetek Szövetségének közbenjárását kérhetik, ha azt néprajzi vagy gazdasági szempontból szükségesnek tartják.

A Fouchet-jegyzék már messze túl van ezen. Már nem csak felteszi, hogy a határok módosítására szükség lehet, hanem maga elismeri, hogy a határok gazdaságilag és néprajzilag igazságtalanok és azok orvoslására „az érdekelt államok közötti ellenségeskedések okainak kiküszöbölése végett“ szükség van. Lehetetlen feltenni, hogy a francia kormány felfogása a kísérőlevél és a Fouchet-jegyzék közé eső rövid két hónap alatt változott volna meg ilyen jelentősen. Egészen kétségtelen, hogy magát a kísérőlevelet is már ugyanez a felfogás sugalta, amely azonban érthető okokból nem juthatott világosan kifejezésre a szövetséges és társult hatalmak egyoldali állásfoglalását jellemző kísérőlevélben, amelynek ellenében a hatalmak egyelőre csak azt várták a magyar kormánytól, hogy elszánja magát a trianoni

szerződés aláírására. Ha a francia kormány a kísérőlevél szellemében kívánt eljárni,— amint ezt a Fouchet-jegyzék kifejezetten megállapítja — akkor ez a jegyzék azt is bizonyítja: hogyan értelmezte keletkezésének időpontjában a francia kormány a kísérőlevél tartalmát és hogyan lehet és kell azt ma is értelmezni.

A Fouchet-jegyzék közzétételéig a francia sajtó meglehetősen tartózkodással kezelte az 1920. évi magyar-francia tárgyalások kérdését, amely pedig az európai sajtóban általában feltűnést és érdeklődést keltett. A jegyzék közlése után végre megszólaltak a francia lapok is, de a visszhang cseppet sem volt barátságos s mindenestre éles ellentétben állott azzal a franciabarát hangulattal, amely a magyar sajtót egyszerre előntötte. A francia kormányhoz közel álló lapok fagyos udvariassággal hártották el a magyar közvélemény hálás megnyilatkozásait. Ünnepelesen hangsúlyozták, hogy a békeszerződések területi rendelkezéseinek érintéséről egyáltalában nem is lehet szó és hogy Franciaország rendületlenül kitart dunai szövetségesei mellett. Ezek a lapok azt is megkísérelték, hogy a Fouchet-jegyzék jelentőségét csökkentsék. Gondosan hallgatva a jegyzékben említett néprajzi igazságtalanságokról, azt vitatták, hogy a francia kormány csupán a gazdasági forgalom útjában álló nehézségek elhárításában akart az érdekelt államok segítségére lenni. Arról hallgatott a magyarázat, miért kellett volna ezt, a francia felfogás szerint valamennyi dunai állam érdekében álló gazdasági együttműködést, egyedül az ügyis minden erőforrásától megfosztott trianoni Magyarországnak súlyos gazdasági koncessziók biztosításával külön megvásárolnia. Vájjon francia, cseh, román és jugoszláv érdekek biztosításáért — amelyek pusztán gazdasági vonatkozásukban egyáltalában nem jelentettek egyben magyar érdeket is — megint csak a magyarságnak kellett volna áldoznia? Lehetetlen, hogy a félhivatalos francia sajtó látta és értette volna, milyen végzetes és milyen infemális következtetések felé vezet erőszakolt álláspontja a Fouchet-jegyzékkel szemben! Ha a francia kormány valóban csupán a francia tőkecsoport gazdasági törekvéseit akarta volna megvalósuláshoz segíteni és a Magyarországra behelyezkedett francia gazdasági tényezők érdekében is valamiféle gazdasági kollaborációt akart volna létesíteni a dunai államok között, akkor azt is vállalni kell, hogy hullarabló módjára legszentebb reményeink emlegetésének álompénzén akart bennünket utolsó gazdasági értékeinkből kifosztani. El lehet ezt hinni Franciaországról vagy akármilyen civilizált állam kormányáról? Nem! Rendületlenül hisszük,— a félhivatalos francia sajtó érvelésével szemben is — hogy azok, akik 1920-ban Franciaországban uralmon voltak, látták és tudták, hogy Trianonban az általános békét veszélyeztető súlyos igazságtalanságok történtek, a hajlandóság is megvolt bennük, hogy ezeket az igazságtalanságokat orvosolják — ha nem is ingyen, hanem a francia politikai és gazdasági befolyás biztosításának ellenében, amit — politikáról lévén szó — nemcsak nem vehetünk rossz néven, de természetesnek kell tartanunk.

Hiszen a Fouchet-jegyzéknek éppen az ad jelentőséget, hogy szigorúan a do ut des elvén épül. A jegyzék szabatosan meghatározza, hogy ^nyilatkozat hatálya csak attól a naptól kezdődik, amikor a francia csoporttal létesített megállapodások a magyar törvényhozásnak megfelelően teljes érvényre emelkedtek. A francia kormány tehát a magyar törvényhozás állásfoglalását és elhatározásának törvényerejű kijelentését kívánta a francia csoporttal létesítem óhajtott megállapodások ügyében. És csak ezzel szemben, csak az után, ha már a magyar kormány ennek eleget tett, volt hajlandó arra, ámit az igazságtalanságok orvoslása körül vállalt. De ebből viszont az is következik, hogy csakugyan az igazságtalanságok orvoslásáról volt szó, mert

e nélkül az hiányzott volna, ami a magyar kormány számára biztosított a tárgyalásoknak realitást.

Abból, ahogyan a francia sajtó a Fouchet-jegyzék közlésére válaszolt, sajnos, arra kell következtetni, hogy a francia közvélemény ma érzékletlenebb Trianon igazságtalanságaival szemben, mint hét évvel ezelőtt volt. De ebbe belejátszik az is, hogy a francia politikának ama jobboldali tényezői, akik közül az 1920. évi magyar-francia tárgyalások legfőbb intézői kikerültek, ma az ellenzéken, a békeszerződések érinthetlenségének orthodoxiáját hirdetik. Érthető tehát, hogy feszélyezve voltak, amikor rájuk olvasták, hogy a trianoni szerződés módosításához, mindjárt a szerződés megkötése után hozzájárultak volna. A baloldal pedig az 1920. évi tárgyalásokban alkalmas anyagot talált a jobboldallal vívott belpolitikai harcához és már emiatt sem helyeselhette az akkor tett lépéseket és a kilátásba helyezett ígéreteket. A baloldali sajtó, hogy mégis összhangban maradjon a békeszerződésekkel szemben általában elfoglalt konciliánsabb álláspontjával, természetesen megint az annyira hangoztatott vádakkal hozakodott elő: Magyarország háborús felelősségéről, a béke felborítását célzó cselszövésekről, a frankhamisításról stb.

De viszont azt is elismerte, hogy a területi rendelkezések revízióját Magyarországnak 1920-ban az akkori francia kormány tényleg komoly formák között megígérte.

Kétségtelen, hogy egy ország részére sem kellemes, de nem is előnyös, ha más ország belpolitikai vitáinak tárgyává válik, különösen ha — mint a mi esetünkben — a kis antant preponderáns helyzete és messzeágazó befolyása a francia sajtóban az ilyen vitát egyenesen Magyarország ellen élezi ki.

Mégis mindent egybevetve, és talán éppen mert olyan kedvezőtlen a helyzetünk a francia sajtóban, a Fouchet-jegyzék közlésének az a kétségtelen eredménye, hogy a magyar problémát és Trianon egyszer már elismert igazságtalanságainak kérdését ismét odaállította a francia közvélemény elé és hogy ebben a jegyzékben a Millerand-féle kísérőlevél interpretálására kaptunk értékes dokumentumot, ami a revíziós mozgalom mérlegén is, a felhasználható eszközök gyarapodását jelenti.

(-Y)

KÜLPOLITIKAI SZEMLE.

AZOK KÖZÖTT, akik a nagy emberi közösségek — nemzetek, országok, Államok — egymáshoz való viszonyát és napjaink történeti fejlődését komolyan és felelősségérzettel vizsgálják, sokan vannak, akik aggodalommal telten néznek a jövőbe, és a ma nyugtalanságaiban közelgő veszélyek jeleit látják. Mások viszont növekedő bizalommal hihetni remélik, hogy az emberiség lassanként megtalálja a nemzetek egymásközi viszonyában is a jog és igazság uralmát az erőszaké felett. Azt, aki a ma krónikáját írja, nem szabad, hogy aggodalmak futsék, de nem szabad, hogy túl könnyen hívó optimizmus hevítse. Hogy a ma szilárd talaját ki lehessen tapintani s a realitásokat felismerni, amelyeken a jövő épülhet, talán nem felesleges, ha megkíséreljük lemérni az utat, amelyet Európa a világháború befejezésétől mostanáig megtett.

Ha az 1919-es év sötét és szinte reménytelen napjaihoz mérjük a mát, el kell ismernünk, hogy civilizációnk, úgy látszik, ismét megtalálta az újrakedés lassan járható ösvényét. Amíg a Német Birodalom 1919. június hó 28-án rá nem szánta magát a versaillesi szerződés aláírására, nem volt

merőben alaptalan a félelem, hogy ennek az aktusnak a megtagadása egyenlő lenne az európai kontinens bolsevizálásával — a nagymúltú görög-római keresztény civilizáció bukásával. A proletárdiktatúra kihirdetése Németországban, mely a szerződés alá nem írását nyomon követte volna, minden valószínűség szerint a ragályra fogékony többi európai nemzetet is magával ragadta volna a civilizáció pusztulásába, az anarchiá, a bellum omnium contra omnes útján át. Ma pedig a Német Birodalom, amelynek akkori heroikus cselekedetét csak a történelem fogja a maga nagy értéke szerint becsülni, kezdi élvezni önfeláldozó, de önmagát is mentő tettének gyümölcsseit. Németország ma már, nyolc évvel azután, hogy a caudiumi járom alá hajtotta fejét, ismét elfoglalta nagyhatalmi pozícióját. A locarnói politika elvezette a Nemzetek Szövetsége Tanácsába, ahol méltó súllyal esik szava az elhatározások mérlegébe.

Messze vinne mindazokat a jeleket részletezni, amelyek azt mutálják, hogy az európai civilizáció nem vált halálra, még új lendülettel képes lesz arra a talán több évtizedes munkára, hogy rendbe hozza a háború és a béke által alapjaiban feldúlt kontinenst. Nem lekiicsinylendő aktívum javára az Európán kívüli államok komoly közreműködése azoknak a nagy elvi és gyakorlati problémáknak a megoldásában, amelyek, ismétlem: ma még elsősorban az európai kontinenst érdeklik. A ma és holnap gyakorlati problémái, sokszor aggasztó veszélyei készítették nagy és kis államok felelős képviselőit, hogy a Nemzetek Szövetsége legutóbbi őszi ülészakán egyrészt szigorú kritikával illessék ennek az illusztris testületnek a működését, másrészt ismét felvessék a döntőbírósnak, a leszerelésnek és az államok biztonságának egyelőre még mindig inkább spekulatív, mint praktikus kérdéseit. A programja után ítélve érdektelennek ígérkező nyolcadik közgyűlés így lett, az intézményt komolyan fejleszteni és erősíteni akaró államférfiak belső kritikája által, a Nemzetek Szövetsége eddigi történetében talán minden elődjénél nagyobb jelentőségű összejövetellé. A hollandi külügyminiszter bátor proposíciója az 1924-i genfi protokoll elveinek újratanulmányozását vetette fel, talán az első eset volt ebben az illusztris testületben, hogy egy kicsiny, független állam szembe mert szállni Nagy-Britannia leszögezzett felfogásával. Az angol konzervatív kormány tudvalevőleg 1925 márciusában megtagadta a közösséget a Ramsay Macdonald által — talán nem egészen „angol” — teoretikus lelkesedéssel elfogadott protokollal, amelynek alapján Angliának — egyszerű formulára hozva,—mint garáns hatalomnak, a tagállamok között kigondolható minden konfliktusban a támadó fél ellen aktív részt kellett volna vennie. Jonkheer Beelaerts van Blopkland ennek a jegyzőkönyvnek az elveit akarta feléleszteni, hogy megnyugtassa az újabb háború veszélyei felett aggódó európai államokat. A lengyel kormány, ugyanettől az aggodalomtól vezetve és talán helyzete követelményeivel is számolva, a szövetség tagjai között felmerülhető konfliktusok esetére mindennemű támadó háború definitív kizárását kívánta.

A két javaslat alapján kifejlődött igen magas színvonalú vita során világosan bontakozott ki egyrészt az egyes hatalmak között a leszerelés és biztonság problémája körül főnnálló teoretikus ellentét, másrészt pedig a kontinentális hatalmak és Nagy-Britannia felfogásának elvi kontrasztja. Franciaország a politikai biztonság útján akar a leszereléshez eljutni, míg Németország, Magyarország és a volt neutrális hatalmak sőt, mint Lloyd George, Lord Cecil és Macdonald állásfoglalása mutatják, az angol parlament egy nagy tekintélyű része is, az alapszerződés 8. pontja alapján a tagállamok egyenlő leszerelését a Nemzetek Szövetsége alapvető kötelességének tekintik. A kontinentális hatalmak és talán a tengerentúliak is, nyilvánvalóan Angliától várják a vezetést a leszerelés és a biz-

tonság irányában. Sir Austen Chamberlain pedig félreértést nem tűrő komoly nyíltsággal állapította meg, hogy Nagy-Britannia más garanciát a locamói szerződésben vállalon kívül lelkiismeretesen nem vehet magára, hogy továbbá a leszerelésben tovább nem mehet, mint ameddig eddig elment, tekintettel a birodalom nagyságára és elvégzendő feladatainak sokoldalúságára, s hogy végül a döntőbíráskodást nem teheti magára nézve kötelezővé, mert ez a birodalom felbomlására vinne. Ha ugyanis Nagy-Britannia magáévá tenné a kötelező döntőbíróági elvet, ezzel elismerné az alkalmazását az anyaország és a birodalomnak — ennek a „régebbi League of Nations“-nek — mondotta Sir Austen — többi állama, a domíniumok között is, mert hiszen ezek egyenjogú tagjai a genfi Szövetségnek. Ennek a konzekvenciáit pedig egyetlen brit államférfi sem vállalhatná.

A vitának három eredménye lett: egy pusztán elvont vagy szimbolikus értékű, a támadó háborút elítélő határozat a lengyel javaslat alapján, és két pozitívabb: egyrészt egy új bizottság kiküldésére vonatkozó határozat, amelynek feladata lenne a biztonság előfeltételeinek vizsgálata (Comité de Sécurité), különös tekintettel a kötelező döntőbíróóság elvének kiépítésére, a másik pedig az a tény, hogy a közgyűlésen megnyilvánult kívánság alapján a leszerelési konferencia előkészítő bizottságát (Commission préparatoire) november 30-ára Genfben újabb ülészsakra hívták össze azzal a céllal, hogy „technikai munkáit sürgősen befejezze és ezután haladéknélkül összehívja az általános leszerelési konferenciát”.

Ennek a bizottsági ülésnek a kétesértékű szenzációja lesz a Szovjet-Köztársaság delegációjának megjelenése, amelyet Csicserin néhány nappal ezelőtt jelentett be. Teoretikusan igaz lehet, hogy Oroszország nélkül felszeg dolog leszerelésről tárgyalni, de az aztán más kérdés, hogy milyen eredménye lesz Mefisztó megjelenésének a polgári hatalmak éppen eléggé disszonáns hangversenyén, miképpen fogja a fennforgó alapvető ellentéteket saját diplomáciai játéka számára felhasználni. És a francia lapok gyanúsítása talán nem is olyan balga, hogy Németország befolyásának köszönhető a Szovjet megjelenése és hogy ennél fogva ez Németországot fogja erősíteni. Aki ismeri a német diplomácia mozgásait és tapasztalta a szovjet-emisszáriusok hajlékonyságát és lelkiismeretlenségét, annak kevés a kétsége a felől, hogy valószínűleg itt is a „törököt fogtam” régi komédiájának leszünk tanúi.

A szovjeturalom tízéves évfordulójával kapcsolatban egész komolyságában rajzolódik elénk az orosz probléma domináló jelentsége Európa jelene és jövője szempontjából. Franciaország hosszas huzavona és kétségkedés után ezt a jubileumot azzal ünnepelte meg, hogy in optima forma követelte Rakovszki szovjetnagykövet azonnali visszahívását. Civilizált állam már hetekkel előbb az első, nem is gyengéd figyelmeztetésre visszahívta volna a nagykövetet, aki a Kommünista Internacionále felfogása szerint ugyan teljesen nagy követi korrektséggel járt el, amikor aláírt egy manifesztumot, amely a világ katonáit és munkásait saját államaik ellen forradalomra hívja fel. Franciaország azonban önmagának tartozott azzal, hogy a bevallott kommunista agitátor és nagykövet kettős szerepében nem tűrte tovább Rakovszkit, de bármily nehéz is megállapítani, hogy a francia belpolitika különböző áramlatai között végül melyik lesz erősebb és sikerül-e a Szovjet ellen határozott állásfoglalásra bírni a nemzeti egyesülés kormányát, talán nem egészen tévedünk, ha azt hisszük, hogy ez a lépés kiindulópontja lehet Franciaország új és határozott állásfoglalásának a Szovjettel szemben. A kommunista izgatás a francia hadsereg körében túrhetetlen méreteket kezd öltetni. Sarraut belügyminiszter már ez év áprilisában keresztes hadjáratot jelentett be ellene, azonban a kabinetben hiányzott az egyöntetűség az akció keresztülvitelére. Vájjon Doumergue elnök londoni

látogatása alkalmával tett-e Briand akárcsak feltételes ígéretet is arra nézve, hogy Franciaország az angol szovjetellenes politikához csatlakoznék, nem lehet tudni. Tény, hogy mindkét oldalról tagadják ilyirányú meg-egyezés létesülését, és tény az is, hogy hónapokon át semmi jel sem mutatott arra, mintha a Quai d'Orsay az angol vezetést követni akarná. Lehet, hogy Briand presztízs-okokból tartózkodott attól, hogy túlgyorsan kövesse a Downing Street által adott példát, mert hiszen az kétségtelen, hogy minden más irányban a francia-angol egyetértés az európai politika legállandóbb tényezője. Belpolitikai szempontból pedig meg kellett várnia a francia kül-ügyminiszternek azt, hogy az orosz adósságok visszafizetésére indított tárgyalások teljes fiaszkójára hivatkozassék. Amikor ez szeptemberben bekövetkezett, már biztos irányban fejlődött politikája a Szovjettel szemben. A további evolúció természetesen függ a francia belpolitika alakulásától: növekedőben van-e a radikális és radikális-szocialista befolyás? A nemzeti unió kormánya s vele természetesen Poincaré kemény rekonstrukciós politikája nem fognak-e a májusra várt választásokon elbukni? Mert az aztán kétségtelen, hogy ez utóbbi esetben a fejlődés lényegesen más irányú lenne.

A magántulajdon alapján álló civilizált országoknak küzdelme az Oroszországban csődött mondott, de elmúlni nem tudó kommunista szovjeturalom ellen, mint mondtuk, egyik legfőbb problémája a világ-politikának. A kommunista agitáció virulens ereje az európai gazdasági konszolidáció javulásával csökkent ugyan, mégis az agitáció ténye állandóan veszélyezteti az államok belső rendjét — különösen az európai államokét, de nincsenek kivéve a szabály alól sem az ázsiai, sem a délamerikai államok. Kínában ugyan megbukott a szovjetpolitika: bár a partikuláris ellentétek fennmaradtak, de a kínai öncélúság kidobta magából a kommunista agitátort. Az Egyesült-Államokban a legcsekélyebb talaja sincs, latin Amerikában pedig Chile drákói rendszabályokat érvényesített ellene, a többi államokban viszont nem nagyon fogott gyökeret, kivéve Mexikót, ahol a nyugtalan és forradalmi belviszonyok az agitádónak kitűnő talajt nyújtanak. így a küzdelem mégis a legközvetlenebbül érintettekre, Európa másik felére szorítkozik. Vájjon sikerül-e ezt a másik felet, ezt az igazi Európát, egyöntetű akdóra bírni a keleteurópai veszedelemmel szemben? Minden cáfolat ellenére világosnak látszik, hogy az angol diplomácia a maga organikus tervszerűtlenségével, de józan empirikus politikájának vaskövetkezetességével ennek a célnak az elérésére törekszik. Az orosz határon innen békét akar minden áron; presztízse és hatalma egész latba-vetésével igyekszik minden konfliktust csirájában elfojtani és minden háborús veszély tüzét eltaposni. Közben pedig tapogatva keresi azokat az érdekkapcsokat, amelyek az európai államokat Helsingsforstól Athénig és Bukaresttől Lissabonig összekovácsolhatnák. Minden egyéb tekintet elvi, de különösen jogi konsziderádókat, láthatólag alárendel ennek az idée maitresse-nek és a Nemzetek Szövetségében rejlő szimbolikus erőt s az általa teremtett atmoszférát is ennek a célnak a szolgálatába állítja. Hogyan fogja ennek a tervnek Németországot megnyerni, amely bizonyos mértékig abban a hitben él, hogy a berlini német-szovjet szerződés a birodalom nyugati pozíciójának is egyik pillére, azt nem lehet tudni, — valószínűleg angol államférfi sincsen, aki tudná, mert hiszen ez nem logikus elgondolás kérdése, hanem az események kiszámíthatatlan alakulásától függ. A brit — akár walesi, akár skót, akár pedig „English“ legyen is — nem olyan botor, hogy amikor a körülményeket még nem ismeri, elvek szerint határozza meg előre az utat, melyet követni fog s a lépéseket, amelyeket tennie kellend. Hiszen mindez függ a nagy moszkovita szfínx belső fejlődésétől és az ottani esetleges változásoktól is. Nem a tíz év alatt

oly sokszor beigért bukásra gondolunk, mert bizony ennek a kilátásait az orosz tömegek amorf közönye mellett, amelyen teljesen uralkodni látszik a kommunista párt tökéletes szervezete, egyáltalán nem lehet megítélni. Azonban akár a Trotzki—Sinowjev-féle ortodox frakció előrenyomulása, akár a parasztok partikuláris törekvései komoly változást idézhetnek elő.

Ennek a drámának a további fejlődésétől — a brit-orosz vagy civilizáció-szovjet — leszámolástól függ sok más európai probléma alakulása és megoldása is. Valószínűleg ennek van alárendelve — főképen ennek — a magyar probléma is. A magyar probléma, amelyet — és ez Rothermere lord legfőbb és, bárhogy alakuljon is a dolog, elévülhetetlen érdeme — ma az egész művelt világ mint problémát kezd felismerni, ma még, ezzel tisztában kell lennünk, csak publicisztikai és teoretikus aktualitással bír. Hiszen kifejlésének normális és elkerülhetetlen útját még nem járta be. Viszont — már az összehasonlítás kedvéért is érdemes rámutatni — aktuális megérett probléma például újból a sokszor kísértő tangeri kérdés: ez már az érdekelt kabinetek elintézendő aktái között van, sőt Chamberlain és Primo de Rivera találkozása, az udinei herceg tangeri flotta-demonstrációja és XIII. Alfonz spanyol királynak az apuliai herceg és „franciaországi“ (Bourbon) Anna hercegnő esküvője alkalmából Nápolyban tett látogatása óta elsorangú aktualitással bír. Olaszország az 1923-ban nélküle elintézt tangeri nemzetközi státus újrendezésében magának határozott részt kér és ebben Nagy-Britannia immár nyilvánvalóan támogatja. Támogatja pedig szintén a fentebbi elgondolásból kifolyólag: hogy Mussolini Itáliáját földközi tengeri pozíciójának erősödésével kielégítse és békés fejlődésben tartsa, és hogy másrészt ezt a legpozitívebben szovjet-ellenes államot erősítse. Egyelőre spanyol-francia tárgyalások vannak folyamatban a marokkói kérdés-komplexumról, de azt hiszem nem tévedek, ha ettől a téltől a Marokkó—Tangeri-probléma, a nyugati Földközi-tenger hatalmi egyensúlya kérdésének újrendezését, ha nem is megoldását várom. Lehet, hogy ez a Középtenger keleti részén is politikai hatásokat fog kiváltani.

A mai világhelyzetet tekintve valószínűnek látszik, hogy a Dawes-terv krízise és újjáöntése időbelileg szintén meg fogja előzni a magyar probléma napirendre tűzését. Mr. Parker Gilbertnek, a jóvátételi ügynöknek, a német kormányhoz intézett memoranduma, melyben a birodalmi költségvetés túlterhelésének veszélyeire rámutatott, mementóként varázsolta a német adós és a jóvátételi hitelezők, de Németország egyéb hitelezői szemei elé, azt a pénzügyileg és gazdaságilag szinte megoldhatatlannak látszó problémát: mi lesz 1929-ben, mikor a Birodalom jóvátételi fizetései elérik a 2.500 millió márkás maximumot? Lehet-e tíz évvel a világháború után a redukált területű és vagyonú német birodalomból ilyen összeget kisajtolni, amely majdnem megfelel a birodalom egy békeéve költségvetésének? És ha igen, a pénzbeli átutalás nem válik-e technikailag lehetetlenné, az áruban teljesíthető fizetés pedig, még ha a birodalom képes lenne is exportját ily mértékben megnövelni, nem sújtaná-e főként azokat az ipari termelő országokat — Angliát és Franciaországot — ahová a természetbeni fizetések elsősorban mennének?

Ha a magyar problémát nem ákácós falunk végén álló templom tornyának magasából nézzük, hanem megoldásának komolyodó lehetőségeit akár a Szent Pál székesegyház, akár a Notre Dame vagy a genfi öreg kálomista templom tornyából vizsgáljuk féltve aggódó szeretettel, prizmatikusan tolódik el a realizáció jelentősége és aktualitása, amit pedig innen naiv reményünkben szinte már kézzelfoghatónak hittünk. Rother-

mere lord akciója, amely rövid néhány hónap alatt millió és millió angol ember és angolul beszélő tudatába véste be a Magyarországon esett oktan, céltalan és veszedelmes igazságtalanságok öntudatát és új reményt öntött határokentüli magyar véreink szívébe, olyan hatalmas nyereséget jelent számunkra, melynek jelentőségét nehéz felbecsülni. Mégis alighanem hosszú evolúción és sok stáción kell átmennie, amíg abba a stádiumba jut, hogy az európai helyzet kényszerítő kérdésévé váljék, olyan kérdésévé, amellyel az európai politika felelős tényezőinek szembe kell nézniök, sőt amelyet az általános európai érdek kényszerítéséből, nem Magyarország iránti szimpátiából vagy az igazságtalanság feletti felháborodásból, meg kell oldaniök. Mikor fogunk ide elérkezni, hány esztendő önfegyelmzett küzdelme árán, lépésről-lépésre a hegyiponny óvatosságával minden lépést előre kitapogatva, azt ma sem kiszámítani, sem megjósolni nem lehet. És ha határontüli testvéreinkben új remények ébredtek, nekünk, akik ide át saját országunkban vagyunk, kétszeres felelősséggel kell meg gondolnunk minden megmozdulásunkat, mert nekik szenvedéseikkel kell megfizetniük az igazság és becsület későbbi győzedelmét. A nemzet életében az évek csak pillanatok; sztoikus nyugalommal nézhetünk tehát az események elébe: „Mi várunk, mert van bátorságunk remélni“ — mondotta Apponyi Albert a Nemzetek Szövetségének tribünjén. És Briand és Chamberlain voltak az elsők, akik e szavai után üdvözölték.

A magyar kormány elnökének tavaszi látogatása a kapitóliumon, találkozása Mussolinivel, Rothermere akciója, az angol közvélemény ébredő rokonszenve, és a Fouchet-jegyzék, mely éppen időszerűen került nyilvánosságra, azt bizonyítanak, hogy mind a három európai nagyhatalomnál pszichológiailag nem kedvezőtlen a légkör Magyarország számára. Mégis veszélyes ingoványba kerülnének, ha még oly jóakaró barátaink biztató szavait meggondolatlanul követnék. A magyar-román döntőbíróági kérdés decemberi tárgyalása a Nemzetek Szövetségének Tanácsa előtt, szimptomatikus értékű lesz számunkra annak megítélésében, mit várhatunk a felelős tényezők sok mindenféle politikai, gazdasági és pszichológiai momentum által befolyásolt állásfoglalásától. A magyar állampolgároknak a román állam ellen indított perében az általános nemzetközi jog és a szerződéses jog: a trianoni szerződés, a magántulajdon elvén felépülő anyagi jog, tehát a polgári társadalmak szolidáris érdeke, a nemzetközi döntőbíráskodás nagy intézményének elvi alapjai, tehát magának a Nemzetek Szövetségének egyik fő pillére, mind a mi megingathatatlan tézisünk igazságát támogatják. Mégis azt látjuk, hogy annak a nagyhatalomnak a képviselője, amely ezt a szolidáris érdeket a legnagyobb határozottsággal kellene, hogy védelmezze a Szovjettel szemben, angol politikushoz talán nem is méltó pártos türelmetlenséggel fordult ellenünk, mert ezt a jogunkat dacos következetességgel védelmezni mertük.

Apponyi Albert gróf ellenálthatatlan dinamikájú jogi és politikai érvelése a Nemzetek Szövetsége messzelátható tribünjén kiemelte ezt a problémát a magyar-román torzsalkodás posványából, ahová március óta került és nagy nemzetközi fontosságú kérdéssé tette, melynek eldőlésétől több függ, mint amennyi magyar érdek a perek megnyeréséhez fűződik. A Nemzetek Szövetségének mint intézménynek a javára kell írunk, hogy az a nyilvánosság, amit ennek a tárgyalásnak adott és ami annak politikai lélektani szempontból fő értéke, tette egyedül lehetővé, hogy Apponyi meggyőző szónoki ereje érvényesülni és teljes súlyával hatni tudott: az egész világ közvéleményének rezonanciája kísérte szavait. A kabinetek közötti tárgyalásban, zárt ajtók mögött döntő arbiterek előtt csak a nyers politikai súly hatott volna. A szellemi és erkölcsi fölény, amely a kis magyar nemzet

nagy képviselőjét a nagyhatalmak delegátusaival egy rangra emelte, csak a nyilvánosság teljes ellenőrzése mellett érvényesülhetett mint politikai súlykiegészítő. Másrészt lehetővé tette ezt a sikert az a gondolatbeli együttérzés, amely Apponyi Albertnél a belső meggyőződés teljes erejével hatott, amikor nemcsak mint Magyarország képviselője, hanem mint a Nemzetek Szövetsége eszméinek harcosa és védője szólott a világ közvéleményének lelkiismeretéhez.

Ezzel a közvéleménnyel szemben vállalt felelősségnek kell tehát eleget tennünk, amikor tézisünket, amely egy döntőbírósi ítélet felülvizsgálatát a Tanács által nem engedi meg és csak a hágai Cour Permanente véleményét fogadja el irányadóul, megvédelmezzük és úgy hisszük, azoknak az államoknak — elsősorban Németországnak, Olaszországnak, Hollandiának, Finnországnak és Kolumbiának — a segítségével győzelemre segítjük, amelyek a legutóbbi tanácsülésen kizárólag elvi okokból, hangsúlyozom, nem Magyarország iránti rokonszenvből, e mellett a procedúra mellett foglaltak állást. Azt persze, hogy az erősebb joga milyen meglepetést tartogat számunkra, nem tudhatjuk, de a magyar kormánynak kötelessége lesz a diplomácia- és a közvélemény-megmunkálásnak minden fegyverével védeni annak az ügynek helyes és a Nemzetek Szövetségéhez méltó megoldását, amely ekképen ma már nem egyedül a mi ügyünk.

És hangsúlyoznom kell e mellett, hogy nem is magyar-román konfliktus ez, amint ezt Románia beállítani igyekszik. Magyarország és Románk között normális szomszédi viszony áll fenn, amely a trianoni béke igazságtalanságai és a román kisebbségi politika módszerei mktt természetesen nem szívélyes, de amelyet ez az ügy nem mérgesített el jobban, mint bármely más atrocitása a bukaresti kormánynak. Az a szinte közönyös érdektelenség, amellyel a magyar közvélemény dicséretes józansággal kíséri a román belpolitikai háborgást, a Bratianu-kormány és a nemzeti parasztpárt közötti küzdelmet, fokmérője lehet ennek a viszonynak. A Károly volt trónörökös nevével megindított akció nézetünk szerint nem is igen érdemel különösebb figyelmet: hiba lenne a két román pártnak, a liberálisoknak és a nemzeti parasztpártnak egymással való küzdelmét a hatalom és annak minden előnyében való osztozkodásért olyannak tüntetni fel, mint amely képes lenne szélesebb rétegeket megmozgatni különösen a politikával alig foglalkozó ó-romániai társadalomban. Az egész mozgalom indítóoka valószínűleg abban van, hogy a romániai ellenzék aggodalommal szemlélte a Bratianu testvérek berendezkedését mintegy az egész régensség bizonytalan idejére. Az alternatív gazdálkodás — a szó szoros értelmében „gazdálkodás”^c — kizárását jelentette szemükben ez az uralmi stabilizáció. Ügy látszik ezért kísérelték meg a Károly herceg nevében rejlő „bizonytalanítási” koefficienszt bedobni a politikai közvéleménybe. Ha jól ítéljük meg a dolgot, nagyobb súlya vagy pláne robbantó ereje sem a névnek, sem a személynek nincs. És ha a Maniu—Michalake-féle pártalakulatnak sikerül a megmozgatott vizeken valamilyen eredményt elérni — akkor valószínű, hogy a felkorbácsolt hullámok ismét a normális politikai játéknak fognak teret engedni. Lehet, hogy Románia hitele és politikai súlya nem fog nyereséggel kikerülni ebből a küzdelemből, de ha azt a szerepet tekintjük, amit úgy látszik a nyugati hatalmakkal még mindig játszik, akkor azt kell hinnünk, hogy ez sokat elbír, vagy hogy a Nyugat sokat elnéz.

Míg Romániában sűrű köd alatt szennyes vizek poshadnak, addig Bulgária és Jugoszlávia között az el nem alvó macedón tűz zsarátnoka izzik. A legutóbb Kovacevics tábornok ellen elkövetett merénylet mint felvillanó láng világította meg a Balkánnak ezt a veszélytozó sarkát. Lehet-e a bolgár kormányt felelőssé tenni a macedo-bulgárok merényleteirért? Meg tudná-e

akadályozni ezeket? Egy szerb államférfi állítólag azt mondta: „a bolgár kormánynak választania kell, hogy nálunk vagy náluk legyenek-e merényletek?“ Mi jobb szeretjük, ha nála maradnak“. A bolgár kormány részére persze ez a fontos kérdés,— a háborútól féltő Európa részére pedig az a fontos, vájjon ezek a merényletek veszélyeztetik-e végeredményben a békét, ha igen, a hatalmak, vagy mint ultima ratio, a Nemzetek Szövetsége, képesek-e megakadályozni a háború tényleges kitörését és kell-e majd a kérdésnek új, ezúttal gyökeresebb megoldásáról gondoskodni?

OTTLIK GYÖRGY.

AZ IFJÚSÁG ÉS A SZOMORI-ÜGY.

A SZOMORI-ÜGY — úgy látszik — végkép lekerült a napirendről, aminthogy a „Nagyasszony“ — úgy látszik — végkép lekerült a Nemzeti Színház műsoráról. A büzbombák nem füstölögnek többé a színház nézőterén, a „békák“ nem csattognak a karzatokon s az egyetlen magyar trubadúr, Tinódi Lantos Sebestyén sem kétszeres rendőrkordon mögött pengeti költantját a Blaha Lujza-tér virágágyai között. Egyszóval a Nemzeti Színház környéke teljesen visszanyerte a normális „békebeli“ képét s azok a színházlátogatók, akiket a nemzeti irodalom iránti rajongás és a magyar géniusz drámai és színészi megnyilatkozásainak a kultusza visz az ország legelső színházába, zavartalanul engedhetik át magukat a színpad nyújtotta műélvezetnek.

Az ammóniás gázfelhők szétfoslása és a rendőrkardok csattogásának elhangzása után viszont a krónikás is megteheti, hogy a napi események izgalmainak közvetlen impulzusa alól felszabadulva, hidegen és tárgyilagosan lássa meg, mi is történt voltaképpen a Nemzeti Színház, Szomori, a „Nagyasszony“ és az egyetemi ifjúság körül?

A darab művészi értékének a megítélése nem a mi dolgunk. A Nemzeti Színház igazgatója méltónak tartotta az előadásra s az igazgató dramaturgiai képességei iránt vagyunk annyi respektussal, hogy az ő esztétikai értékítéletével nem szállunk vitába. Különben is a darab boldogabb időkben már harmincnégy előadást ért meg ugyanazon a színpadon s így a Nemzeti Színház igazgatóját — ha tisztán művészi és színház-, illetve helyesebben kasszapolitikai szempontokból tesszük mérlegre eljárását — sem felületességgel, sem pedig hozzá nem értéssel nem lehet megvádolni.

A dolog politikai, illetve világnézeti része sem érdekel ezúttal bennünket. Természetszerűleg a magunk részéről is fenntartás nélkül osztjuk azt az álláspontot, hogy a Nemzeti Színház deszkáin szóhoz jutó költőnek és írónak nem csupán a művészi és dramaturgiai mérlegen kell megméretnie és súlyosnak találtatnia, de azon a sokkal bonyolultabb műszeren is, amelynek életadó szerkezetét a nemzeti érzékenység, a faji öntudat és a tradíciók iránti tisztelet hajszálfínom rúgói mozgatják.

Hogy a Nemzeti Színház igazgatója ezt a szerencsétlen Szomori-darabot reáhelyezte-e ennek a műszernek a rúgóira is és a művészi mérlegen esetleg kellő súlyúnak talált Habsburg-dramát — illetőleg annak íróját — kitette-e a nemzeti érzékenység, a faji büszkeség és a tradíciók iránti tisztelet kutató lencséinek, azt sem tudnánk egészen tagadni. Utóvégre Szomori Dezső az után a sókat emlegetett ifjúkori ballépése után, hogy elfelejtett a sorozó bizottság előtt megjelenni, legalább három darabjával szerepelt az ország legelső színpadán. S hogy írói múltjának chef d'oeuvre-ivel, főlega Fidibusz hasábjain gyönyörködtette a választékos ízlésű irodalom-

szomjazókat, az sem lehetett olyan halálos vétek, hiszen az ország legműértőbbnek és legkonzervatívabbnak tartott tudományos és irodalmi testületé, az Akadémia ez írói múlt ismeretében tüntette őt ki egyik legértékesebb irodalmi díjával. Hevesi Sándor bizonyára úgy gondolkozott, hogy ha a „Nagyasszony“, a „Mária Antónia“ és a „II. József császár“ jók voltak Tóth Imrének és Ambrus Zoltánnak, miért ne lehetnének jók neki is s ha Szomori Dezső írói múltján és egyéniségén a Magyar Tudományos Akadémia annak idején nem talált kivetni valót, miért találjon most a Nemzeti Színház irodalmikig bizonyára nem annyira iskolázott és műértő publikuma?

Hevesi Sándor persze arra nem igen gondolt, hogy nagyon sok dolgot nem lehet megcsinálni ma, 1919 után, amit meg lehetett csinálni tegnap, 1918 előtt és a nemzeti közvélemény napjainkban már — tegyük hozzá rögtön: hál' Istennek — bámulatos és tiszteletreméltó érzékenységgel viselkedik olyan imponderábilák iránt is, amelyek egy más politikai, társadalmi és világnézeti atmoszférával telített korban nem igen nyomtak a latban, talán még az Akadémia latjában sem. Ez a parányi elnézés végső eredményében bizony súlyos számítási hibává nőtte ki magát Hevesi Sándor logikailag különben teljesen helytálló elgondolásában s hogy e számítási hiba miatt napokon keresztül ostromállapotba kellett helyezni a Nemzeti Színházat és környékét s halálra rémíteni a színház finom ízlésű, törzsökös közönségét, azt intézte el Hevesi Sándor a saját művészi lelkiismeretével és politikai tapintatával.

Bennünket ebből az egész szomorú Szomori- és „Nagyasszony“-skandalumból annak művészi és politikai vonatkozásain felül, illetve azoknál inkább az a szerep érdekel, amelyet a magyar egyetemi és főiskolai ifjúság ennek a különben jelentéktelen és pár excellence irodalmi incidensnek országos botrányává való növesztésében betöltött.

Nem az első, sőt talán nem is az utolsó eset napjaink történetében, hogy az egyetemi ifjúság beleavatkozik a társadalmi és a közélet eseményeinek a menetébe s a maga erőteljes, impulzív és politikai, diplomáciai finomságokkal nem igen törődő, robosztus módszerével más irányt ad a viszonyok alakulásának. Sőt nem túlozunk, ha azt állítjuk, hogy a magyarság csaknem minden legutóbbi sorsváltozásánál, amely a közelmúlt egy-egy kritikus pillanatában gyors és energikus beavatkozást követelt a közvélemény részéről, az ifjúság erélye és bátorsága nagy befolyást gyakorolt az események és az intézmények sorsának az eldöntésében. A ludovikások hősi ellenforradalmától kezdve a kritikus 1919-es augusztusi napokon át a nyugatmagyarországi eseményekig és a Szomori-skandalumig az ifjúság fellépése mindig elhatározó tényező volt az események irányításában. Hibát követnénk el, ha az ifjúság e módszerét és magatartását a politikai baloldal szójárása szerint, az üres és meddő politizálás jelzőivel igyekeznénk lekicsinyelni, hiszen azok az impulzusok, amelyek az ifjúság sorait ez aktusok alkalmával megmozgatták, szinte kivétel nélkül életbevágó, vagy legalább is általános nemzeti jelentőséggel bírtak s szinte teljesen kiestek a politika és a politizálás hétköznapi fogalmainak a keretéből.

És talán nem járunk nagyon messze az igazságtól, ha azt állítjuk, hogy az ifjúság ez úgynevezett politikai szereplése sohasem találkozott ellenérzéssel a nemzeti közvéleményben, még akkor sem, ha az ifjúság hébe-hóba, akarva, nem akarva tényleg reátévedt volna is az igazi politika és politizálás mezejére. A közvélemény ugyanis megszokta már, hogy azokat a tévedéseket és mulasztásokat, amelyeket ez úgynevezett hivatásos politikusok — talán azért, mert néha hiányzik a lelki habitusukból az a tudatalatti finom ösztön, amely a nemzet titkos vágyaival és érzéseivel tartja fenn a kapcsolatot — a gondjaikra és felelősségükre bízott érdekekkel szemben

elkövetnek, rendszerint a fiatalok megmozdulásával, sokszor éppen, sajnos, a fiatalok vérével kell helyrehozni. A zsákutcába tévedt politika következményeinek elhárítása Magyarországon az utóbbi évtizedben igen sokszor az ifjúság Önfeláldozása árán történt és az ifjúság fizette meg, hogy egyik-másik politikus, vagy szakember szem elől tévesztette azokat a fentebb említett imponderabiliákat, amelyek ismerete és tisztelete nélkül emberek és intézmények sorsát nem lehet irányítani. Csoda-e, ha ilyen körülmények között, ha tudniillik az ifjúság tudatára ébred az ő közéleti szereplése látszólagos korrektívum jellegének s ha saját bőrén kell tapasztalnia e politikai „villámhárító“ jelleg minden kockázatát és ódiúmat, temperamentumánál és érzékenységénél fogva sokkal hamarabb reagál azokra az impulzusokra, amelyekből hite és érzései szerint a nemzet erkölcsi javait és a faji öntudat lelki birtokállományát fenyegeti veszedelem. Akár közvetlenül, a nemzeti érdekekkel ellentétes politikai és közéleti aktusok, akár pedig közvetve, egy-egy különben talán jóhíszemű politikus, vagy szakember elnézése és botlása következtében.

Amint a Szomori-ügyben is történt.

Mert a Szomori-ügyben meggyőződésünk szerint tényleg hibát, súlyos hibát követett el a Nemzeti Színház egykori vezetősége Szomori darabjainak adoptálásával, aminthogy hibát követett el az Akadémia is, amikor díjának odaítélésénél non vette figyelembe a kitüntetett író hői és emberi múltját, művészi irányának a nemzeti érzékenységet, az erkölcsi világrendet és a jóízlést érintő jellegét. Hogy ezek a hibák elkövetésük idejében nem voltak annyira szembetűnőek, mint napjainkban, mikor a nemzeti társadalom már fokozott gonddal ügyel minden támadásra, vagy tapintatlanságra, az nem teszi a hibák mai megismétlőinek a felelősségét sem kisebbé, sem elviselhetőbbé. E felelősség tudatának a sajnálatos elhalványulása mellett, amelyet a Szomori-ügyben kellett tapasztalunk, nem szabad csodálkozni azon, ha az ifjúság a maga egyéni és sajátos módján, de sajnos ezúttal is saját kárával hívja fel a Nemzeti Színház igazgatójának a figyelmét az 1918. előtti és az 1919. utáni idők megváltozott voltára. Ha ezúttal ismét, ki tudja hányadszor, megint az ő lelkesedésének kellett megfizetnie azt, hogy egy-két irodalompolitikus az állítólagos tiszta művészértékek iránt való túlzott respektusból nem alkalmazta sem saját maga, sem pedig a favorizált író múltjával és személyével szemben a ma szükséges kritikát.

Nem örvendünk a Nemzeti Színház botrányának, hiszen a magyar drámai géniusz és a nemzeti nyelv e, sajnos talán utolsó, mentsvárát aggódó szeretettel féltjük minden incidenstől és kellemetlenségtől. Nem örvendünk az ifjúság szereplésének són, hiszen a magyar jövő reményteljes letéteményeseinek, az egyetemi ifjúságnak minden csepp vére drága előttünk. De végeredményében magának az ifjúságnak a szempontjából mégis hálásak vagyunk a Szomori-ügynek és a „Nagyasszony“ skandalumának, mert talán végre felhívta mindenki figyelmét arra, hogy egyszer már szakítani kell azzal a rendszerrel, amely a gyarló emberek, politikusok, irodalmi, művészi és közéleti nagyságok és szakemberek apróbb-nagyobb hibáit és tévedéseit engedi az ifjúságnak, a magyarság legnagyobb értékének saját személye veszélyeztetésével kijavítani.¹

ANTAL ISTVÁN.

¹ Hogy a fiatalság megteszi azt, amit a felnőttek elgondolnak, kívánnak, vagy — nem alulínik, ez régi tapasztalat, melyet ifjúsági mozgalmaknál mindenkor tekintetbe kell venni. A fenti cikk ezzel kapcsolatban helyes érzékkel állapítja meg, hogy a fiatalsáért mindig a felnőttek felelősek, amit ajánlatos a legszélesebb körökben is tudomásul venni.

A MAGYAR BÚZA BECSÜLETE.

ATISZAMENTI RÓNÁK ringó kalászaíról rossz hírkélt. Azt írták róluik, hogy elfajzottak és magvaik már nem oly tartalmasak, nem oly acélosak, nem oly páratlan minőségúek, mint voltak. Parvenú tengerentúli fajok a magyar búza fölér kerekedtek és ezért az európai piacokon nincs már a tiszavidéki búzának az a becsülete, ami volt, kénytelen alacsonyabb rendú osztályozással és kisebb árral megelégedni, mint azelőtt, mikor a bécsi híres császárzsemlyéhez, föl a londoni háziasszonyok egyik-másik finomabb süteményéhez dehogi is használtak volna mást!

Nem kis dologról van itt szó. A búza és lisztje nemcsak legelső exportcikkünk, nemcsak mezőgazdaságunk legfőbb eltartója, de ennél sokkal több: egyik nemzeti büszkeségünk, világhírünknek egykor szárnya, szinte egyetlen diplomáciai képviselőnk hosszú időn át; a búza szimbólum, majdnem szent, mint a kínainak a tea vagy a régi egyptomiaknak a tehén. Nagy volt tehát a tiltakozás a kijelentés ellen, melyet természetesen nem gazda, nem is szakértő vegyész, de nem is külföldi kereskedő tett, hanem a budapesti gabonakereskedelem egyik vezető egyénisége. Az állami magvizsgáló állomás még nem nyilatkozott; erre pedig szükség volna, mert csak ez lehet mindkét félre nézve az egyetlen megbízható és elfogulatlan szerv. Mielőtt magyarországi kereskedő e kérdésben egy elterjedt napilapban véleményt mond, mindenesetre ildomos lett volna e szerv állásfoglalását bevárni, nem pedig oly külföldi szakvéleményre alapítani e nagy horderjú véleményt, mely egy gabonánkat venni szándékozó állam nézetét fejezi ki. Mert azt még sohasem hallottuk, hogy a vevő a vétel előtt dicsérte volna az árut; csak csodálkozni tudunk, hogy egy kiváló kereskedő erről megfeledezett.

A búza védői válaszaikban azonban egyebekre is rámutattak. A legfontosabb, hogy magyar vegyészek megállapítása szerint egyes tiszai vidékek idei gabonája igenis felülmúlja sikértartalom tekintetében a híres Manitoba I-et; felülmúlja még ma is, noha kétségtelen, hogy a nagyobb hozamú nemesített fajták elterjedése a minőség rovására történt. Az is tagadhatatlannak látszik, hogy e legkiválóbb búzáink nem a maguk egységes minőségében kerülnek a külföldi piacokra, hanem kevésbbé nemes fajtákkal keverve és így minőségi kiválóságuk nem tud érvényesülni.

Lehetne arról is beszélni, vájjon szabad volt-e a magyar gabonakereskedelem egyik vezető egyéniségének a maga nyilatkozatával elősegítenie a vevőállamok ócsárlását, vájjon mit szólna az illető, ha cégének egy alkalmazottja a helyett, hogy főnökét figyelmezteti arra, hogy az áru a raktárban romlik, kiállana a tőzsdére és széltében-hosszában mesélné, hogy a cég áruja már nem az, ami volt? De végül is, mivel a magyar búza becsületének védelméről nincs törvény, az eljárás egyéni jóízlés kérdése marad. A jelen esetben tényleg úgy van, hogy a gabonakereskedőnek ugyan mindegy, mennyiért kel el a magyar gazda gabonája: ha olcsóbban is, az ő közvetítői haszna alig csökken, sőt: kisebb ár — nagyobb forgalom — több haszon ...

De másról van itt szó. Az egyik az osztályozás. Ma már a feldolgozó és a fogyasztó válogatós. Mióta a standardizálás elkényeztette, pontosan megszabott és egységes minőségű árut keres minden téren; minden vétek ez ellen árcsökkenéssel büntetetik. Az osztályozást azonban csakis az a szervezet végezheti, mely az árut gyűjti. Ez pedig ma nálunk főképp a kereskedelem. Ha tehát az osztályozás körül hibák vannak, csakis ő felelős

érte. Tessék gondosan és szigorúan egységesíteni; ha pedig erre a kereskedelem nem képes, vagy neki ez nem érdeke, nem panaszkodhat, ha minden erőfeszítés megtörténik abban az irányban, hogy a gyűjtést, standardizálást, értékesítést egy oly szervezet vegye át, mely erre képes is, s melynek ez érdeke: a gazdáké.

A másik pedig a minőség hanyatlásának kérdése. Világosan kell végre látnunk, mi az igaz abban, hogy a többet termő búzafajok rosszabbat teremnek. Ennek megállapítására egy sereg meglevő hivatalos szervünk alkalmas. És ha az eredmény e sok pletykát igazolná, akkor tessék minden illetékes állami és gazdatársadalmi tényezőnek akcióba lépni. Ahogyan az új búzafajtákat meg lehetett kedveltem! a konzervatív gazdákkal, úgy rá lehet őket ismét a megfelelőbbre szoktatni. És nem hisszük, hogy kísérletezés útján ne lehetne egy olyan új fajtát kitenyészteni, mely többet hoz, mint a régi, már-már kiveszőben levő ritkás kalászú, vörös magyar búza, de nem silányabb minőséget. Kell valahol egy pontnak lenni, ahol a minőség és mennyiség komponensei a termelés jövedelmezősége szempontjából is a legkedvezőbb eredménnyel találkoznak. És ezt meg kell találni és arra a fajtára, mely ezt biztosítja, minden eszközzel rászorítani a termelést.

Mert ma, és még hosszú ideig a magyar búzával és annak becsületével áll vagy bukik a magyar mezőgazdaság.

HERCZEG FERENC.¹

A háború harmadik esztendejében már elemi erővel szakadt fel a telkekből a vágy folytaim a kulturális élet menetét ott, ahol a világkatasztrófa megakasztotta. Az író írni kezdett, a művész kezébe vette szerszámaikat és a tudós visszatért régi könyveikhez. Az élet nem engedi magát eltaposni harci ménnek patkói alatt, a fű kizöldül, a virág kidugja fejét, a tél után kisüt a tavaszi nap, a lélek élni és gyönyörködni akar, a szépség nem tud meghalni s a háború alatt új, nagy szinte példátlan lendületet vesz az irodalmi élet.

Herczeg Ferencből, a hazafiból, a politikusból, a közéleti emberből kirobban az író. ő maga mondja:

„A poeta többféle életet él, mint a nempoéta, de az utóbbi intenzívebben éli ki a maga egy életét. Lám: Titánia, a tündérkirálynő, beleszeretett a számárba és a költő halhatatlan komédiát írt róla. De ki az irigylésreméltó: a költő, aki megénekelte, vagy a számár, aki átélte a tündérkalandot?! A költő nem annyira élvezője, mint inkább szemlélője az életnek, ő nem a színpadon ágál, hanem a karzatról kommentálja az élet színjátékát. Bele kell nyugodnia abba, hogy van a megfigyelőképességnek egy foka, amely összeférhetetlen a kifelé élők cselekvő- és élvezőképességével. Akinél megvan ez az éles megfigyelő ösztön, az elsősorban arra alkalmas, hogy megértse, följegyezze és megítélje azt, amit mások cselekszenek.

A legtöbb költő örökös honvágyat érez az élet után, de megragadni csak mint irodalmi témát tudja, nem mint valóságot, ő az igazi Bolygó hollandi, aki künn vitorlázik a végtelen vizeken és csak a ködös távolban látja az élet zöldelő partjait. A költő, csak úgy, mint a kísérteties hollandi, a hű nő szerelméről álmodik, amely megváltaná őt lárva-lététől és élő embert formálna az élet parazitájából. De a házasság nem való neki. ő mint házastárs is társtalanul él. A többi emberben, bármennyire szeresse őket, elsősorban nyersanyagot lát, munkaanyagot az érzelmei számára. Mert szerelemnél, házasságnál és életnél fontosabb a költészet“

A háború harmadik esztendejében napvilágot lát a harmadik regény s a címe: Arany hegedű. A regény nagy feltűnést keltett; sokan kulcsregénynek nézték. A tartalmát egyik bírálója így mondja el: A regény hősnője, Katalin kaméleonszerű lény, nincs saját egyénisége; amit mutat, az csak felvett szerep, alkalmi jelmez a férfi kedvéért. A mesebeli „arany hegedű“ édes hangjával beszél „királyához“, a férfiúhoz, mert ha a maga hangján szólalna meg, akkor a „valóság hidegen sziszegő harapós kis kígyói“ csúsznának elő ajkai közül. Férje egyetemi tanár, tudós orvos, nagyszúlyú egyéniség. Kitor a háború (1914). A férj egy határszéli járványkórház vezetője lesz. Katalin mint kórházi ápoló talál új szerepet, szerelmi viszonyt sző egy ápolójával, valami nagyhangú, gyáva, üresfejű sebesült kapitánnyal. Közben a férj tifuszban megbetegszik; egy fiatal özvegy ápolja, ki rég szerelmes belé, de a legnagyobb önmegtagadással tartózkodik attól, hogy az orvost elragadja nejtől. A férj azonban meggyőződik Katalin hűtlenség-

¹ Lásd az 1. számban a 105. lapon és a 2. számban a 215. lapon.

géről, átengedi méltó párjának s a regény vége azt a sejtelmet engedi meg, hogy hú ápolójában ő is megtalálta a hozzá méltó, komoly élettársat.

Voinovich Géza azt mondja az Aranyhegedűről, hogy „nagy tárgya és általános szempontja által szinte történelmi regény gyanánt hat. A szerző nem fest nagy csataképeket, a háborút egy házaspár lelkében tükrözi; azt rajzolja, mint rombolnak itthon a lelkekben a csatatér ágyúí, mint hamvad el a felgyújtott városok tüzeiben az itthonmaradtak lelki egyensúlya, egész nemzedék boldogsága. Ez a lélektani mélység a könyv főérdeme. Egyszerű történet, s alig négy-öt alak van előttünk, de a belső élet mély és mozgalmas. A szerző mindig a tárgynál marad, semmi kitérés, semmi fölösleges cefrang. Előadása színes és változatos, tele képekkel, hangulatokkal, nincs egy lap megkapó vonás, kitűnő megfigyelés nélkül — mégis rövid és takarékos, mintája a rövid regénynek, a short storynak. Az alakok jellemrajza a rövidség mellett is életteljes. Katóka sekély lelke, a színészvér, elnyomott fiatalság, ebből eredő mohóság és rejtett gonoszság vegyülete; egy kis Sharp Becky. A művész agyagból formálta és életet lehelt belé. Milka százados gyermekkori vonásai szinte mértani biztossággal adják meg a későbbi vonalakat. A jellemrajz mindenütt világos, biztos, de nem igái tárulnak fel meglepő, mégis érthető zugok, mint Keménynél; fejlődés azonban van a jellemelekben. Arató István nem annyira eleven, mint a többiek. Nagy embert rajzolni rendkívül nehéz feladat, ez jobban sikerült Herczegnek most, mint eddig; a ruha alatt élet is van, bár István szava, érzése kevésbé egyéni, mint gondolkozása és kötelességtudása; ez emelkedik ki fővonása gyanánt. Nevét Tisza Istvántól örökölhette, s e név szinte egy része jellemének.“

íme, még ebben is megjelenik az imádott bálványkép gigászi alakjának szilhuettje. Az író, aki az emberek véleménye szerint kissé hűvös és objektív egyéniség, íme szinte mértéken felül tud szeretni és csodálni valakit. Igaz, hogy annak mértéken felül nagynak és érdemesnek is kell lenni.

Hogy az Aranyhegedű kulcsregény-e vagy nem, ezt megállapítani az irodalomtörténet egy távol fekvő feladata; hogy Herczeg munkásságában egy ragyogó renaissance beköszöntője, ezt mi is megállapíthatjuk.

Ebben az évben meghalt az agg Ferenc József, az immár legendás alakká finomult császár és király és helyébe IV. Károly lép a trónra. A trónváltás külső parádéi néhány napra felvillanyozták a nemzetet. Az új király koronázása alkalmából Herczeg Ferenc megkapja az irodalmi és tudományos világ számára alapított legnagyobb rendjelet, a Pro litteris et artibus.

Tisza István gróf ebben az esztendőben az hót fontos politikai megbízatással látja el. Az alkalmat erre az a mozgalom adta meg, amely Németországból Mitteleuropa jelszóval indult meg és Középeurópát egy nagy politikai és gazdasági egység felé akarta terelni, természetesen a német császári birodalom hegemoniája alatt. Tisza nacionalista lelke ellentmondott ennek a gondolatnak; ő ebben a német imperialista tendenciák előretörését látta s nem tévesztette meg a ragyogó illúzió, amely a Berlinton Bagdadig terjedő germán hatalom nagyságában rejlett, ő ettől az árva kis magyarság történelmi jövőjét féltette és Herczeg Ferencet Berlinbe küldte, hogy az illetékes köröket a Mitteleuropa propagandájával szemben elfoglalt álláspontjáról felvilágosítsa.

Hogy Herczeg Ferenc diplomáciai küldetése sikerrel járt volna-e egy döntő és végérvényes német győzelem esetén is, ez örökké kétséges marad; de nem kétséges, hogy a Tisza István-féle magyarok akkor is odavetették volna magukat a terv megvalósítása elé!

Ez az év (1917) különben a színpadi művek esztendeje volt. Október 26-án a Nemzeti Színházban bemutatják az Árva László királyt.

A színműben ismét az aggódó, tépelődő magyar lélek jajdul fel a művész álarca alatt. Tisza István gróf miniszterelnök május 22-én beadta lemondását s a király kétheti válság után, június 8-án, Esterházy Móric grófot bízta meg kormányalakítással. Herczeg Ferenc Tiszával maradt, de érezte, hogy most következik — ezek is Herczeg szavai — a nagy istenítélet. Tisza tüzzel-vassal irtotta a defaitizmust, amelyet Károlyi gróf és demokrata-blokkja terjesztett a lelkekben s ezért el kellett buknia. Talán sohasem fog kitudódni, — írja Herczeg a Tisza-émlékbeszédben — hogy milyen elszánt harcokat kellett vívnia Béccsel a fegyverben álló magyar nép érdekében. És mialatt az ágyúk dörögtek, nyughatatlan kezek a piacra vetették a választójog kérdését. Gróf Esterházy Móric vállalkozott rá, hogy a demokrata sárkányt elő fogja lovagolni az udvari lovardában. A szegény ember hamar meggyőződött, hogy ő egyáltalán nem lovas. A pestiek azonban a választójogi bizottság jelentéseit nagyobb érdeklődéssel olvasták, mint a főhadiszállását. Tiszával ekkor egy újabb merénylő pisztolycsővéből másodszer is farkasszemet nézett a halál. Népítélet! A magyar népet ezúttal Lékai-Leitner képviselte.

A közállapotok kezdtek elvadulni! A nemzeti egység felbomlott és Budapest ott folytatta, ahol a háború előtt abban hagyta. A munkások sztrájkokat rendeztek, a „szabadgondolkodók“ pedig a tudományos kutatás szabadságát követelték laboratóriumaik számára, ahol nagyban gyártották a kútmérget. A világon példa nélkül álló jelenség, hogy egy nemzeti fővárosban tenyészhet olyan politikai irány, sajtó, irodalom, művészet, divat, amely csak a kicsinylés és a megvetés hangján tud szólni a történelmi nemzetről. A „haza“, a „hazaszeretet“ szót úgy kerülték Budapesten, mint valami nevetséges trágárságot. A magyar szupremáda polgári lapokban is osztályuralommá lett, a dzsentri a züllöttség és léhaság szinonimája, a magyar tisztviselőből korlátolt és enyveskező naplopót, a parasztból buja és falánk állatot csináltak. Ezzel szemben a pesti jássz-típus minden válfaja a költői kultusz központjává lett. Arany János nyelvét pedig letorkolta a külvárosi zsargon-magyarság. Nos, ezek ketten azóta kioltották a pályájukat: a jásszból lett a Lenin-fíú, a zsargon szókincsének utolsó gyöngye a gájdesz.

Ezek is Herczeg szavai — ilyen erős hangokat akkor, a háború alatt, még nem lehetett megpendíteni, megírta tehát az Árva László királyt, majd a Hét svábbból megcsinálta a Fekete lovast.

Az Árva László királyról akkoriban azt mondták, egyik-másik lap meg is írta, hogy Hunyadi László alakjával Tisza Istvánt akarta dicsőíteni. Herczeg ezt megcáfolta és úgy nyilatkozott, hogy Hunyadi László, ha egyáltalában szimbolikus alak, nem egy embert, hanem a magyarság erejét képviseli, amelynek az érvényesülés útján mindig, de mindig gáncsot vet a magyar pártoskodás.

A szerzőnek joga van tiltakozni a Tisza-alluzió ellen, de a néző megérezte, hogy ezt a történelmi drámát most is ugyanolyan lelkeségű magyarok játsszák az életben.

Két ifjú áll szemben egymással, két ellentétes faj képviselője: V. László király és Hunyadi László. A király dekadens típus, pietista, tépelődő idegember. Egy kiélt udvari arisztokráciára támaszkodik, idegen a népéhez, semmije sincs mindabból, ami királlyá tehet egy embert, csak koronája van. A mellett teli van jóindulattal. A legitimistákkal szemben állanak az új emberek, élükön Hunyadival, aki erőttől duzzadó, fölfelé emelkedő, dicsőségre és hatalomra született faj képviselője.

A két ifjú megismeri és megszereti egymást, őszintén keresi a megértést, a viszonyok azonban erősebbek, mint ők maguk, összeütközésbe sodorják, harcra kényszerítik őket. A harcban az udvar hatalmi apparátusa győz, Hunyadi életét veszti, a király azonban maga is belepusztul életének egyetlen nagy erőfijtésébe, hogy helyet adjon az új embereknek, akik Hunyadi Mátyás személyében fogják birtokukba venni a királyságot.

A régi és új ember típusát a néző jól látta a magyar arisztokráciában és látta e típus legkiteljesedettebb képviselőit is. És ráismert a politika vezéreire.

Akárhogy áll a dolog, Herczeg csak következetes maradt irányához: a múltból vett analógiákkal szól bele a jelen küzdelmeibe. Ez a dráma is hozzátartozik a magyar nemzet egyetemes életrajzába,

*

Herczeg azt mondta, hogy nyughatatlan kezek piacra dobták a választójog kérdését. A kérdés parlamenti vitájába Tisza szellemében beleszólt és élénken tiltakozott a probléma demagóg szellemben való megokolja ellen és megjósolta az összeomlást. „Polgári családból származom — mondja — és magyar író vagyok, tehát az eredetemenél, a foglalkozásomnál és a milliónál fogva, amelyben élek, demokrata vagyok, egyéb nem is lehetek. És most mégis abban a különös, némileg lealázó helyzetben találok magamat, hogy aggodalmaimat kell kifejeznem egy törvényjavaslattal szemben, amely jogokat hoz a nép széles rétegeinek. Fokozza helyzetem az a különös körülmény, hogy odaát, a népjogokat kiterjesztők soraiban, ősrégi arisztokrata családok dúsgazdag sarjadékai ülnek. Magában a választójogos kormányban négy grófi és egy hercegi miniszter ül, nagyurak, akiknek egy gyökeres társadalmi vagy gazdasági átalakulás esetén, ugyancsak volna mit kockáztatniuk. ők a népjogok előharcosai, magam pedig, aki egy darab nép vagyok, abban a táborban állok, melyet a kormány sajtója reakcionáriusnak szokott nevezni. Én számot vettem a lelkiismeretemmel és azt találtam, ha végig gondolom a demokrata gondolatot, nem juthatok el olyan következtetésekre, amelyek engem félelemmel vagy ellenszenvvel tölthetnének el. Jól tudom, hogy a radikális választójog nem cél, hanem csak eszköz; kinyitja az ország ajtaját és az ajtón bevonul a demokrácia. Nos, én végig tudom és végig merem gondolni ezt a gondolatláncot egészen a radikális földbirtokpolitikáig, sőt, ha úgy tetszik, akár a nemesi címek és előjogok eltörléséig is. Attól tartok azonban, hogy a túloldalon még nem gondolták végig a demokrata gondolatot. Bizonyos nyilatkozatokat, bizonyos biztatásokat hallottunk, hogy a törvényjavaslat megszavazásával a haladás nyugvópontra fog jutni, más szóval: ki fogják nyitni az ajtót és a demokrácia majd megáll a küszöbön. A miniszterelnök úr a túloldal tapsai között jelentette ki a Házban, hogy egyelőre nem kíván hozzányúlni a főrendiház mai szervezetéhez. Nem kételkedem benne, hogy ez a konzervatív szándék megvan a miniszterelnök úrban, de, hogy meg is tudja-e valósítani szándékát, abban már Tamás vagyok. Demokráciát arisztokratikus védnökség alatt nem igen tudok elképzelni. Ez a német szállóigéből ismert „Republik mit dem Grossherzog an der Spitze“ volna. A gátör csak addig ura a helyzetnek, amíg a gát meg nem szakadt. Ha egyszer megszakadt a gát, akkor már nem az ember, hanem az ár az úr. Az pedig nem ismer nyugvópontot, az nem törődik paktummal, hanem vágat a maga útján, amerre a fizika kérelhetetlen törvényei sodorják. És hiába ígéri a tisztelt miniszter úr, hogy nem temeti el a főrendiházat, ha egyszer a magyar politikai élet újra rendeződött a demokratikus választó-

jog alapján, akkor a született törvényhozók intézménye hullá lesz és majd olyan botrányos oszlási folyamatot fog mutatni, hogy valakinek mégis csak el kell földelnie.“

*

A háború utolsó évében, a nyári hónapokban elkészül Tilla című darabjával s azt a Belvárosi Színháznak engedi át. A szerző maga hét jelenésnek nevezi darabját, amely csakugyan nem dráma, nem sorolható a dramaturgia osztályozása szerint egyik műfajba sem, új és eredeti, hangban, felépítésben, szerkezetben és elgondolásban. Kis színpadok számára készült és Emma Grammatica, az olasz tragika szívesen járja vele a kis olasz színpadokat. Virtuóz technikája elárulja, hogy az író előtt nincs színpadi nehézség és ezt fölüyes könnyedséggel mutogatja is; ez is Tart pour Tart alkotás, mintha a szerző meg akarta volna mutatni, hogy ehhez is jobban ért, mint más. Alapgondolata némileg rokon a Kék rókaéval; arra is el lehetne mondani, hogy variációk a nő motívumára.

A darab csak ősszel került színre, november 22-én, a nagy összeomlás után, Herczeg kedve ellenére, aki akkor már életének talán legnagyobb fájdalmát szenvedte: Tisza István halála után ...

*

Tisza István gróf 1918. szeptember 17-én bejelentette, hogy elvesztettük a háborút, szeptember 23-án lemondott a Wekerle-kormány, október 23-án kitört a parlamenti anarchia, másnap a király elfogadta Wekerle lemondását. Október 25-én pedig megalakult a Nemzeti Tanács Károlyi Mihály gróf elnöklése alatt.

Aztán kitört a forradalom.

SURÁNYI MIKLÓS.

A TÖRTÉNETI ÉRTÉKELÉS.

A TÖRTÉNETI múlt megbecsülése nem hiányozhatik a nemzet lelki világából. Ha még annyira új utakon is jár a történelmi fejlődés, ha még annyira új feladatok elé kerül is a nemzet: a történelmi múlt nemcsak hatalmas erkölcsi erők forrása, de mindenha az a talaj marad, melybe a nemzeti élet gyökerei bocsátvák. A helyes történelmi érzék nem is fogja soha szem elől téveszteni ezt a valóságot. Mégis újabban* mintha sokan megfélekednének emez igazságról, sőt kötelességről. Ha történetíróink közül többen már évekkel ezelőtt panaszkodtak arról, hogy nemzeti közönségünk széles rétegeiből hiányzik a történelmi érzék, mely a saját múltját megbecsüli, szeretettel felkarolja és a jelen törekvéseinek történelmi eredetét öntudatosá teszi, annál több jogunk van ma e panaszra, mikor a csonka ország politikájának beszédekben és írásokban mindsűrűbben olyan kommentátorai akadnak, kik a jelen magyar törekvéseket úgy állítják be, mint a múlt teljes megtagadását, sőt, ami még ennél is nagyobb baj, hamis történetpolitikai értékeléssel nézik a múltat, a jelent, így valószínűleg jövőt is.

A nagyobb történelmi érzék szükségességének óhaja, hangoztatása nem felesleges dolog tehát. A történetpolitikai értékelés objektivitásának, igazságosságának és alaposágának megkövetelése meg egyenesen döntő jelentőségű a magyar politika útjainak, célkitűzésének nézőpontjából. Különben könnyen megeshetik, hogy a ma politikája — amit a helyzet kényszerűsége diktál elhomályosítja a holnap politikáját, melyen a magyar jövőendő épülhet.

Ezen aggodalom megnyilvánulása, e gondolatok elmondása kívánczik toliamra, midőn olvasom a legújabban megjelent életrajzokat Bethlen István grófról. Surányi Miklós-nak Bethlen című egyébként nagy írói talentumra valló műve, melyet történetpolitikai tanulmánynak nevez, minden kitűnősége mellett sem tanúskodik mindig arról a történelmi érzékről, arról a helyes történetpolitikai értékelésről, melynek hiánya a nemzeti közérzésben és közfelfogásban zavart okozhat. Surányi Miklós műve sokkal értékesebb, semhogy

ne volna szabad művének történetpolitikai értékelését a kritika tűzpróbája alá bocsátani. Mert ami egy történetpolitikai tanulmánynak, főleg, ha az aktív államférfiről szól, a koncepció nagysága, a művészi, stílusos beállítás nézőpontjából előnye lehet, az még nem mindig válik a mű történetpolitikai értékelésének javára. A művészettel és a politikai elemekből megépített történetpolitikai relief, még nem történeti háttér. Nagyon igaz az, hogy történelmet írni aktív államférfiről már azért is nehéz, sőt majdnem lehetetlen, mert sohasem tudhatja az író, hogy alakja történeti pályájának melyik állomásánál tart. Viszont a történeti perspektíva nélkül nincs történeti alak. Nagyon érthető tehát, hogy Surányi Miklós igyekezett történeti háttérrel festeni Bethlen politikája mögé. De ilyenkor az írónak különösen finom történelmi érzékkel kell dolgoznia, mindig tudnia kell, hogy az élő államférfi alakjának és művének megformálásában politikai anyaggal dolgozik. Alig tehet többet az író, minthogy fotografál, mozgó felvételeket készít arról, aki mozgatja az eseményeket és járja az új nemzeti élet útjait, állomásait. Ha a cél már világosan kitűzött,— annál szerencsésebb helyzetben van az író, hogy erre rámutathat. Bethlen István gróf azonban maga is eddigi munkásságát így jellemezte, így ítélte meg: „Az én tevékenységem az volt, ami az orvosé. Egy súlyosan beteg nemzet gyógykezelését bízták rám, amely nemzetnek beteg volt a központi idegrendszere, beteg a lelke, beteg volt fizikai (anyagi) alapjaiban és így természetesen nem foglalhatta el azt a helyet sem a nemzetek életében, amire a magyar nemzet hivatva van.“ Surányi műve is beszédes tanú, hogy Bethlen István a nemzet e gyógykezelését mily mesterien végezte. A magyar élet feltámasztásának munkájában Bethlen István a történeti részt máris kivette. Az új történelmi út jelzőköveire is szabad rámutatni és szabad bizalommal menni tovább az úton a feladatára rátermett vezér után. De nem szükséges a történelmi múlttól úgy elszakítani ez utat, mintha az út a múltban csak lefelé vitt volna és most indulna fölfelé. Sőt az életrajzírónak ezt különösen nem szabad megtennie akkor, mikor történeti alakja ezt maga sem tette meg.

Teljesen igaz, — amint Surányi gondolkozik — hogy a világháború után a történelemnek új korszaka nyílt meg, hogy az egész régi világ, mint egy Atlantis szigete, elsüllyedt — a bécsi Olympussal együtt — s helyébe új kontinenst lökött ki magából a természeti erők kataklizmája. Kő kövön nem maradt. Európa új térképeivel együtt új helyzetek, új problémák, új feladatok jöttek. Az is igaz, hogy az új helyzet Erdélyből, erdélyi mágnásaládból, a Bethlen-vérből,

Bethlen István egyéniségében kapta meg a maga új emberét. De nem áll, — vagy legalább a történetpolitikai értékelés szeme még be van kötve — hogy az úgynevezett nagymagyar politikánál, melynek Zrínyitől Tisza Istvánig annyi nagy képviselője volt, erősebb, megbízhatóbb, beváltabb pillére a magyarság jövőjének az a kismagyar politika, mely Erdélyben a magyarság százados lét- és nemlétküzdelmében sikerrel járt. Surányi történeti perspektívájának, tehát történetpolitikai értékelésének ott van a sarkalatos hibája, hogy a török-német korszak Erdélyének helyzetét, szerepét és feladatát azonosítja Csonka-Magyarországgal. Abból a történeti tényből, hogy Erdély, a kis ország, önálló államegységgé tudott nőni, már azt a nagy és ettől különböző kérdést is eldöntöttek veszi, hogy a magyarság nyugati szövetséges nélkül meg tud-e állni, hogy hivatásához mért feladatát be tudja-e tölteni Európa azon helyén, hol ezer évig megállót és nemzetet alkotott. Már pedig ez a kérdés a magyar jövő tengelykérdése. Nem fog-e elsülyedni a magyar Atlantis azokban a hullámokban, melyek a Duna-Tisza medencéjébe törekednek? Két óceán — a germán és szláv világ — hullámai nyaldossák itt a magyar sziget partjait. Tud-e egy megcsonkított ország, sőt tud-e tíz-milliónyi nép, ha még annyira meg is van benne a vitalitás és az önálló államegységgé alakulásra a képesség, egymagában elég erőt összegyűjteni ilyen világokat rengető gátzakadás ellen?

Itt a kérdések kérdése. Ebben a kérdőjelben sötétlik a magyar jövő. Erdély történelme és politikája pedig erre nem ad feleletet. Mindenekelőtt nem ad azért, mert az erdélyi fejedelemség török fennhatóság, az ozmán hatalom védelme alatt állott. Ezért tudott Erdély a magyarság erőtartálya, gyűjtőmedencéje lenni. Olyan, a magyarsággal szemben érdektelen nagyhatalom, mint a török volt, pedig nincs többé se a Balkánon, se Közép-Európában. Hiányzik tehát mindjárt a leglényegesebb külső körülményt illetőleg minden párhuzam alapja.

Erdély belső élete és helyzete is más volt. Egészen mindegy, hogy a történetpolitikusok melyik álláspontja a helytálló. Az-e, amelyik, mint Székfu Gyuláé, Erdély politikai önállóságát nem tartja helytálló történeti igazságnak s azt vallja, hogy a középkori Erdély története a politikában csakúgy, mint a társadalomban és gazdaságban integráns kiegészítő része, függvénye a magyarnak. Vagy az-e, hogy a szultán fennhatóságát tisztán névlegesnek véve, Erdély önállóságát és függetlenségét úgy ítéljük meg, hogy a kis ország Bethlen Gábor óta Önállóságában az európai politikának

jelentékeny tényezője tudott lenni. Mindkét felfogás mellett igaz, hogy Erdély a magyar nemzeti gondolat hordozója volt a Nyugatról fenyegető beolvasztó veszedelem ellen. De ezt tudták értékelni azok is, kik a nyugati nagymagyar politikának gondolkörében éltek. Pázmány Péter Erdély függetlenségét támogatta, szükségesnek tartotta, hogy Erdély kardja öröködjék Magyarország felett. Az is valóság, hogy a magyar önállóság gondolata Erdélybe menekült s hogy az fennmaradt ott a török hatalom végleges bukásáig. A magyar Öncélúság eszméje is tisztábban ragyogott Erdély égboltján. Sőt kétségtelen, hogy a török hódoltság idején Erdély inkább képviselte a nemzeti államiságot, mint a rendi csonka országgyűlés. De mindez nem változtat az erdélyi politika lényegén, amely mégis csak az volt, hogy a harcban álló akkori két világhatalom közt megőrizze Erdélyt az összeomlástól s így vára, bástyája maradjon a magyarságnak. Az erdélyi politikusok és fejedelmek ügyességükkel el tudják azt is émi, hogy Erdély földje sokáig alig lát ellenséget és így mint Bethlen István a békét diktáló hatalmakhoz intézett jegyzékében mondja: „Erdély századokon keresztül fenntartója és megmentője volt nemzetünknek. Erdély a magyar nemzetnek többet jelentett egy millió magyarnál, százszor többet ezen kicsiny ország minden fájánál, sójánál, szenénél és egyéb kincseinél. Erdély a magyar história, a magyar nemzeti tradíciók, a magyar költészet ihletet adó megszentelt helye.“ Mindezen igazságok dacára az erdélyi politika célkitűzése az maradt, amit a helyzete diktált: elhárítani a magyarságról a végveszedelmet, mely két oldalról is fenyegette. Erdély élni akart, hogy megmentett életével megmentse a magyarság életét. Erdély feladatának azt tekintette, hogy politikai erejét az anyaországnak bocsássa rendelkezésre.

Martinuzzi és a Báthoryak erdélyi politikája is nyüvávalóan mutatják ezt. Bocskay István maga látja: Erdély nem képes megvalósítani azt a feladatot, hogy a nemzeti állam egységét helyreállítsa, ezért nem fogadja el török kézből a magyar koronát. A győzedelmes Bocskay is a kardot csak eszköznek tartotta a kezében a nagymagyar politika érdekében. Mikor pedig az erdélyi politika már más célt tűz maga elé s amikor az európai politikai viszonylatban idegen szövetségesek oldalán jelentősebb tényező, mégis csak része annak a történeti Közép-Európának, melyben egyrészt az ozmán és francia, másrészt a német birodalmi érdekek állanak szemben, melyhez Magyarország már csak csonka kis területével tartozott. A magyar függetlenség, és még inkább a magyar egység, az egyetemes nagy magyar érdek

ékkor már alig játszott nagyobb szerepét s alig tekintett inkább európai érdekeknek, mint akkor, midőn Rákóczi vagy Kossuth kerestek külső segítséget és szövetségeseket.

Az erdélyi magyar politika és annak célkitűzése tehát nem útmutatás és főleg nem történeti tanúságtétel a mellett, hogy a kismagyar politika jobb és biztosabb magyar politika a jövő szempontjából a „nagymagyar“ politikánál. Erdély szerepe, küzdelme, ügyes politikája csak szükségből támadt és kiegészítő politika volt a magyar politika történelmi útján. Erdély fennmaradásával, a nemzeti gondolat hű őrzésével mentsvára lett a magyar gondolatnak, törekvésnek és erőnek. Két nagyhatalom malomköve között a függetlenség eszmei képviselője maradt. De a világtörténelem új malomkövei között Csonka-Magyarország és a magyar jövő más veszedelmekkel küzd és néz szembe.

Surányi történetpolitikai értékelésével szemben feltehetnők az ellenkérdéseket is. Kérdezhetnők, hogy vajjon a magyarság lelki kettéhasadása és az abból fakadó gyongeség nem akkor lőn-e végleges, midőn János király a törökhöz fordult? Kérdezhetnők, hogy a magyar nemzeti állam nem akkor rendült-e meg, midőn Erdély különállásával az államegység csorbát szenvedett? Kérdezhetnők, hogy mi lett volna a kismagyar politika végső eredménye, ha a magyarság egy része nem tart ki a nyugathoz való orientálódás mellett, amikor a nyugati hatalom mégis győzött az ozmán hatalom felett? S egyáltalán bekövetkezett volna-e a magyarságra a felszabadulás a török hatalom alól a nyugati magyar politika nélkül? Mindezek a kérdések a történetpolitikai értékelés nézőpontjából fontosak, ha mindjárt feszegetésük ma felesleges és célszerűtlen is, mert a történelem az idő folyása mellett úgysem tűr meg ellenpróbákat.

De ha ilyen kérdésekkel nem is foglalkozunk, nem tartjuk kielégítőnek Bethlen István politikája mögé, mely a magyar egység és valódi függetlenség helyreállítását célozza, olyan történelmi perspektívát festeni és a múltat olyan történelmi érzékkel kezelni, mintha sorsunknak minden tragédiája a Nyugattal való szövetségben lelné okát és magyarázatát. Surányi még azzal a kérdéssel is kínozza non is annyira magát, de a közvéleményt, hogy a végzet útját talán nem is csak a mohácsi vész óta járjuk, hanem ezt az utat „már talán Szent István kijelölte azzal, hogy országát a germán kultúrközösségbe illesztette bele“. Elhárítja ugyan magától a feleletet, de Bethlen Istvánnak történelmi alakja és az új helyzetben megkísérelt politikája mégis olyan aláfestést nyer, mintha Bethlen István Csonka-Magyarországgal

a Nyugattól elszakadni akaró Erdély politikáját akarná folytatni. Igaz, Bethlen István Erdélyből jött, magával hozta az erdélyi gondolatvilág értékes elemeit. Tegyük még hozzá, hogy az erdélyi levegőn növe s Erdélyben a magyarságot küzdve talán alkalmasabb lón az új világban az új Magyarország vezetésére. De Bethlen István gróf politikája és történeti célkitűzése nem szakította el a magyarságot Nyugattól. Ha a nagymagyar politikának régi formáját el is vetette, ezzel nem biztatta nemzetét arra, hogy a kismagyar politikában lássa a magyar jövő biztosítékát.

A múlt történeti értékelésénél, a jelen politikájának megítélésénél, tehát jövőnk nagy kérdéseinél, úgy látom, nem eleget gondolnak a nagymagyar politika kritikusai arra, hogy a legnagyobb magyar elmék és államférfiak előtt közel sem volt ily egyszerű a magyar lét és nemlét kérdése. Kossuth Lajos ugyanazon veszedelmekkel szemben kereste a magyar jövő biztosítékait, melyek ellen a dualizmus megalkotói vagy még előbb Széchenyi, utóbb pedig Tisza István keresték. Kossuth Lajos útjai mások voltak, de iránytűje, mely a magyar orientációt mutatta, mindig Nyugatra irányult. Amikor Ausztriával és az uralkodóházzal való közösséget elvetette, a nagy német birodalom barátságát mindenek fölé helyezte „mert — úgymond — a németiség érdekében lesz: nem tűrni, hogy az orosz még messzebbre nyújtsa máris túlhosszú karjait. Németország tehát nekünk természetes szövetségünk az orosz ellenében“.¹ Az osztrák hatalmat pedig épp azért tartotta a veszedelmet egyenesen ránkhozónak, mert a közösség által került Magyarország Ausztria és Oroszország hatalmas versengésének szférájába. Mikor Kossuth ezeket írta, akkor még hitt abban, hogy a kisebb szláv nemzetek megszabadulva az egyik vagy másik nagyhatalom által való elnyelés veszedelmétől, a független magyar nemzetben keresik támaszukat. Ez az illúzió már igazán a múlté. A történeti értékelést e tekintetben brutálisan végezte el az új történelem, illetve új alakulás. Mivel lett kevésbé csábító a dal, mivel lett kisebb a magyarsággal szemben az ellenszenv mióta kikerült ebből a szférából? A világháborúban már rég nem játszott szerepet a hatalmas cárizmus és az Ausztria közötti versengés, mikor a magyarságot körülvevő kis nemzetek mohó étvágygal darabolták fel az ezeréves Magyarországot. Nem, a magyarságra a veszedelmek nem múltak el, csak formájukat változtatták. Ne siessünk a történetpolitikai értékeléssel a napi politika eredményei szerint, még kevésbé veszítsük el helyes történeti

¹ Kossuth iratai. VIII 82.

érzékünket, mellyel a múltat, a jelent mérni kell és a jövőt irányítani.

Ha a formákhoz, melyek a történeleméi, nem is ragaszkodunk vagy mondjuk így: ha azokra nem is gondolunk, gondoljunk a gondolat belső vagy mélyebb igazságára. Már pedig Surányi egyenesen „németül gondolkodással“ vádolja meg a nyugati politikusokat, sőt a legnagyobb magyart is, azért, mert ő védelmet látott és keresett a magyarság jövője számára az osztrák szövetségben. Tisza István nem volt nyugati mágnás. Izzó magyarsága kétségtelen. Nagymagyar politikai célkitűzéséről az utókor elismeréssel szól és Tisza István a szerb kérdésben 1915 december 29-én írt memorandumában ezt mondja: „die Existenz des ungarischen Nationalstaates ist ganz und gar mit der Grossmachtstellung der Monarchie verwachsen...“¹ Sonnino olasz külügyminiszternek üzenetére adott válaszában pedig ezt írja: „Famitié entre les nations italienne et hongroise s'impose comme une nécessité politique; elle doit exclure pour toujours tout dessin hostile contre l'Autriche. Ce n'est qu'unie à l'Autriche que la Hongrie peut servir le rentort contre le flot slave menaçant les côtes orientales de l'Adriatique. La sort de la Hongrie est liée avec l'existence de l'Autriche-Hongrie comme grande puissance.“²

Nem mondom azt, hogy gróf Bethlen István életrajzírói Bethlennek a magyarságot az új világban szolgáló szerepét ebbe a történelmi a múltból elvonható lineába állítsák. De ha már történelmi ítéleteket mondunk, ha az írói stílus történelmi távlatot vagy reliefet keres kétségtelenül történelmi alakja mögé, akkor legalább a történelmi értéket, mely a múltat megbecsüli és a jelen törekvéseinek történelmi eredetét öntudattossá teszi, őrizzük meg. Egyetlen történetíró se feledje, hogy mikor a máról ír, relatív politikai tételekkel, hét év szemléletével, történelmileg még nem hitelesített szempontokkal dolgozik.

A történelmi értékelés csak így lesz mértéktartó és helyes. A történelmi értékelés megbízhatóságának és igazságosságának mivoltához tartozik ez. A nagy emberek és államférfiak pedig szívesen bevárják és nyugodtan be is várhatják a történelem ítéletét.

TÚRI BÉLA.

¹ Gróf Tisza István összes munkái. IV 340.

² Gróf Tisza István összes munkái. III 263.

A TÍZÉVES SZOVJETÁLLAM.

1927 október 25-én tízéves fennállásának ünnepét ülte a szovjet. Ki tartotta volna lehetségesnek tíz évvel ezelőtt ezt a jubileumot? Ki gondolta volna, hogy az orosz nép ily egykedvűen hajtja fejét a hóhérbárd alá és tűrni fogja, hogy egy elenyésző kisebbség, néhány fanatikus és mindenre elszánt gazember tartsa kezében a kormány gyeplőit tíz éven keresztül, borzalmas pokollá változtatva át Oroszországot, s oly gaztetteket követve el, aminőkre példa eleddig a világtörténelemben nem található. A kommunista éra sokkal nagyobb borzalmakat produkált, mint akár a kétszáz éves tatár uralom, akár Rettenetes Iván cárnak uralkodása, jóllehet a történelem tanúsága szerint ő is igen kiérdemelte a „rettenetes“ melléknevet. Vér, gyilkok, perfidia, szerződések megszegése jellemzi Oroszország e véres tíz évét.

A világ még sohasem látott olyan összeomlást, amilyen Oroszországban 1917 októberében szinte egyik napról a másikra történt. Azelőtt is megesett, hogy egy világhatalom lassan-lassan elvesztette világtörténelmi vezetőszerepét. Babylon, Egyptom, Görögország, Perzsia, a római és macedón birodalmak végigmentek ezeken a fejlődési és visszafejlődési folyamatokon. Ezeknél azonban úgy a fejlődés, mint a visszafejlődés hosszas, legtöbbször évszázados folyamat eredménye volt. Még a hún birodalom Attila halála után bekövetkezett szétesését sem lehet összehasonlítani Oroszország katasztrófájával, jóllehet ez is néhány év alatt játszódott le. Ott azonban maga a hún birodalom is megszűnt és a bukás heroikus küzdelmek után következett be. Oroszország határai ellenben továbbra is fennmaradtak, csak nagyhatalmi állását vesztette el a kommunisták uralomra jutásával.

A tízéves jubileum alkalmával érdemes végigkísérni az események fejlődését, mely ehhez a hanyatláshoz vezetett.

A háborús Oroszországban 1917 október havában már nem volt olyan fix pont, mely körül a jobb elemek csoportosulhattak volna. Kerenszki, ez az üreslelkű, felfuvalkodott, hiú nép-demagóg alaposan előkészítette a talajt ennek a rettenetes évtizednek, ő volt az, aki az emigrációból haza-

térő kommunista vezérek ellen 1917 júliusában elfogatóparancsot adott ugyan ki, de Lenint, a bolsevizmus spiritus rectorát, eszét és vezérét, ezt a tatár eredetű, genialis orosz kurtanemest, ki bátyjának kivégzése óta engesztelhetetlen gyűlölettel viseltett a polgárság iránt, futni engedte s Komilov tábornokot, ki tisztí különítményeivel és kozákaival képes lett volna megtisztítani Szent-Pétervár utcáit a terrorisztikus söpredéktől, ellenforradalmának és a haza elleniségének nyilvánította és védekezésképen ellene fegyverezte fel a szentpétervári munkásságot. Ugyanez a Kerenszki volt az, aki látván, hogy a hatalom kisiklott kezei közül, női ruhában menekült külföldre, fenevadak prédájává hagyva hazáját. És most Lenin volt az, aki a nyári szívesség viszonzásaképpen, ezt nem akadályozta meg.

Egészen csodálatos, milyen hasonlóságot láthatunk Károlyi Mihály és Kerenszki szereplése között. Kerenszki futni engedte Lenint, Károlyi Mihály szabadon bocsátotta Kun Bélát és mindketten ölhetett kezekkel nézték, mint vezeték félre hazug jelszavakkal a munkásságot és mint ássák alá munkájukkal az államiság és államhatalom alapjait.

Lenin 1917 október közepén tért vissza Finnországból, — ahol július óta rejtőzött — Szent-Pétervárra és alkalmasnak ítélvén a helyzetet a cselekvésre, október 24-én megkezdte a harcot. Hívei még ugyanaznap hatalmukba kerítették a Neva összes hidjait és a telefonközpontot, másnap pedig az egész várost. Az egyetemi hallgatók, kisebb tisztí különítmények, sőt női csapatok is hősiezen küzdöttek, de végül is a különvonatokon odaszállított kronstadti matrózok eldöntöttek a harcot és megkezdődött a terror uralma.

Lenin és vezérkara Szent-Pétervár birtokbavétele után a Smolny apácakolostorban ütöttek fel hadiszállásukat és innen indult ki a rettenetes mű: Oroszország bolsevizálása. Sajnos, a kommunisták nagy segítőtársra akadtak a paraszt-ságban is, kiket a „vegyétek vissza, amit tőletek elraboltak“ jelszóval pillanatnyilag teljesen megnyerték. Felkoncolt földbirtokos családok hullái, leégett majorok falai és a zsákmányon marakodó részeg parasztbandák bizonyították, hogy a muzsik végezte el azt a hóhémunkát, amelyre a népbiztosok egyedül sohasem lettek volna képesek.

Lenin és társai a hatalmat legfőképpen azzal ragadták magukhoz, hogy az azonnali, minden áron való békekötést hirdették. Talán ebből az ötletből származik az 1918-as magyar Károlyi-recept, mely szerint az egyetlen Károlyi az, aki az antanttól előnyös békét hozhat Magyarországnak. Jellemző azonban, hogy még ezek a minden nacionalizmustól idegen emberek

is visszaretentek eleinte attól, hogy a központi hatalmak által diktált békét aláírják. De Hoffmann tábornoknak a zöld asztalra vágott kardja megtette hatását. A brestlitovski békét aláírták és a háborút ezzel — a központi hatalmak vesztették el. A kommunista tanokkal megfertőzött hadifoglyok megindultak hazafelé, velük együtt a szovjet ügynökei a guruló rubelekkel s főleg ez utóbbiak célt értek. A frontok összeomlottak és példátlanul áll a világtörténelemben, hogy olyan hadsereg, mely mint győztes mindenütt az ellenség földjén állt, önként eldobja fegyvereit és egy rettenetes tomegszuggesztio hatása alatt rohanjon hazafelé.

Leninék uralomrajutása után első gondjuk hatalmuk biztosítása volt. Ezért szervezték meg a történelem legrettenetesebb intézményét: a Csekát. Ennek hivatalos neve „különleges bizottság az ellenforradalom, spekuláció és szabotázs leküzdésére. Nincsen a középkori inkvizíciónak, a vad népeknek, vagy a kínaiaknak az a raffinált kínzási módja, amin a Cseka emberei, ezek a minden emberi érzésből kivetkőzött vadállatok túl ne tettek volna. Vezértük eleinte Uriczky Mózes volt, később pedig, midőn merénylet áldozata lett, Dserdsinsky vette át ezt a főhőéri tisztet, aki már annak gyanújába esik, hogy férfiakat, nőket, gyermekeket egyaránt szadista gyönyöreit kielégítendő öletett teljesen ártatlanul véres halomra. A Times adatai szerint 1917 októberétől 1921 végéig kivégeztek 28 püspököt, 1219 papot, 6.000 tanítót, 9.000 orvost, 54.000 katonatisztet, 290.000 közkatonát, 70.000 rendőrt, 12.950 földbirtokost, 355.250 egyént az intelligencia köréből, 193.290 munkást és 815.000 parasztot, összesen tehát 1,766.118 embert.

A szerencsétlen cári család sem kerülhette el sorsát. Miután egyik helyről a másikra hurcolták, 1918 július 17-én Jekaterinburgban Ipatjev mérnök házának pincéjében Jurovszky terrorista az egész családot legyilkolta. Jellemző az orosz népiélekre, hogy a meggyilkolt cár legendás hőssé változott, a nép nem hisz halálában és ma is reméli, hogy az „Atyuska“ fogja őket felszabadítani a kommunizmus járma alól.

A kommunisták kegyetlen és véres uralma azonban erős ellenhatást váltott ki és egyre-másra keletkeztek az ellenforradalmi hadseregek. Észak felől Miller tábornok indult meg, kit Rawlinson angol tábornok csapatai támogattak, keleten Kolcsak tengernagy csapatai elfoglalták egész Szibériát és csaknem a Volgáig nyomultak előre, dél felől Denikin tábornok csapatai 150 km-nyire közelítették meg Moszkvát, nyugatról pedig Judenics tábornok tört előre és ágyúii dörgését már Szent-Péterváron hallották. A népbiztosok szorulni

éreztek a hurkot nyakuk körül. Ekkor azonban nem várt esemény következett be. Az antant-hatalmak — félve attól, hogy Oroszország rövidesen talpraáll és keresztülhúzza keleti számításait, — minden bejelentés nélkül visszarendelték csapataikat, megszüntettek minden támogatást, aminek következtében az ellenforradalmi frontok sorra összeomlottak. Jellemző, hogy midőn Lloyd George bejelentette az alsóházaknak, hogy Angliának nem érdeke a háború előtti Oroszország hatalmának helyreállítása, a képviselők elragadtatott tapsorkánja ünnepelte a miniszterelnököt. Franciaország sem viselkedett különkül, mint Anglia. Hadseregének összeomlása után, — melyet „az antant szövetségeseinek“, a cseheknek aljas árulása okozott, — Kolcsak admirális Janin francia tábornok védelme alá helyezte magát, aki kiszolgáltatta őt hóhérainak... D'Anselme tábornok, ki csapataival az odesszai kikötőt tartotta megszállva, a Denikin hadsereg veresége után hajóra szállt és a terroristák szabad dühének engedte át a védtelen polgárokat és az ellenforradalmi hadseregnek azt a részét, mely nem tudott idejében elmenekülni... A Wrangel-hadsereg jó volt mindaddig, míg Lengyelország hadereje Weygand tábornok vezérlete alatt meg nem verte a vörösöket, ami azonban csak azért következhetett el, mert az ellenforradalmárok lekötötték a bolsevikok nagy részét. Midőn már nem kellett a franciáknak attól tartaniok, hogy a vörös hadsereg egyesül a németekkel és tönkreveri a „papíron“ hatalmas antantot, beszüntették a pénzületi támogatást, nem küldtek Wrangelnek több fegyvert és lőszert, sőt felszólították, hogy egyezzen ki a vörösökkel.

A Wrangel-hadsereg összeomlása után nem volt több nagyarányú fehér ellenforradalom Szovjet-Oroszországban. Volt azonban egymásután két vörös ellenforradalom is, melyek mementoként hatottak a szovjet vezetőségére. 1921 február végén a szent-pétervári munkásság kelt fel és hatalmába kerítette a várost. Ennek a lázadásnak leverése után ugyanezen év március közepén a kronstadti matrózok, kik mindaddig a kommunista elite-gárdához tartoztak, tüzték ki az ellenforradalom zászlaját és csak igen nagy áldozatok árán tudták a bolsevikok a várost visszafoglalni.

Ebben a kommunistákra nézve igen kritikus időben bontakozott ki teljes egészében Lenin zsenije. Felismerte, hogy a radikális kommunisták uralma, az úgynevezett harcos kommunizmus rendszere, a legrövidebb időn belül feltétlenül a szovjet bukására fog vezetni. Tehát Lenin 1921 március 21-én a kommunista pártnak X. kongresszusán az ellenpárt

heves ellenzése mellett bejelentette az átmenetet az államkapitalizmusra; ennek megfelelően visszaállítandó volt a piac szabadsága, beszüntetendő a mezőgazdasági termékek rekvi-rálása és helyette át kellett térni a természetbeni adóra, a kisipar működésének engedélyezésére azzal, hogy csak a nehéz ipar, a szállítási eszközök és az export állami monopóliuma tartandó fent. El kell ismernünk, merész lépés volt Lenin részéről, hogy éppen a kommunista államban tagadta a marxizmus alaptételeit — mely szerint az állam feladata a kereskedelem kikapcsolásával a termelt javaknak a termelőtől a fogyasztóhoz való juttatása — és visszatérni a részleges kapitalizmusra. Nem kétséges, hogy ennek keresztülvitele Lenin óriási tekintélye nélkül nem lett volna lehetséges.

Bármilyen nagy horderejű lépés volt az átmenet az újabb gazdasági politikára, ahhoz már elkészt, hogy az 1921. és 1922. évi éhínséget megakadályozhatta volna. Mindkét évben ugyanis nagy szárazság sújtotta Oroszország jelentékeny részét és ezeken a területeken semmi sem termett. Más években is voltak nagy szárazságok, különösen a déli és délkeleti steppeken, de míg az 1891-es szárazság 19, az 1906-os 17, az 1911-es 18 kormányzóságra szorítkozott, addig az 1921-es 33 kormányzóságot sújtott és ezen a területen 40 millió ember szenvedte az éhínség borzalmait. A szovjetstatisztika 5 millió ember pusztulását vallja be, ezzel szemben A. N. Celincew professzor, a hírneves agrárstatisztikus 9 millióra becsüli az éhenhaltak számát.

A Lenin által inaugurált gazdasági politika hatása alatt a közgazdasági élet lassan-lassan konszolidálódni kezdett. Ez a konszolidáció azonban csak relatív volt és csakis a harcok kommunizmus időszakához képest jelent fejlődést, míg a produkció minden téren alatta marad a békebeli termelésnek.

A teljes gazdasági összeomlásban bekövetkezett a termelés csődje. A közgazdaságból az individuális nyereséget, mint hajtóerőt kikapcsolni nem lehet, ezt a közhelyet igazolja az orosz kommunizmus története is. Hiszen a legnagyobb válságban a szovjet gazdasági politikájának vezetői is visszatértek erre az alapra és minden igyekezetükkel azon voltak, hogy külföldi tőkét csalogassanak be az országba. A külföldön felállított kereskedelmi képviselőkben tejjel-mézszel folyó Kánaánnak festették a lerongyolódott, koldusszegény, intelligenciájától megfosztott országot; olyanak, ahol a kereseti lehetőségek a maximumot érik el. Koncessziókat, kivételes helyzetet ígértek azoknak, akik hajlandók tőkét bevinni az országba. Az eredmény azonban csaknem a nullával volt egyenlő. Ennek magyarázata az, hogy a kül-

földi vállalkozók nem mertek szerződni a szovjettel, mert jól ismerték politikájának cinikus elveit, tudták, hogy sohasem lehetnek biztosak, mikor jön kedvük a népbiztosoknak a szerződéseket felrúgni. Azok a bányák, ipartelemek, vagy földbirtokok, melyeket a szovjet bérbé felkínál, rablott jószágok és a kommunizmus uralmának bukása esetén visszakerülnek jogos tulajdonosaik birtokába, akik semmi esetre sem fogják a befektetett tőkét visszaadni, vagy őket kártalanítani.

A kommunisták hosszú ideig elhitték a külfölddel azt, hogy az újabb gazdasági politikára való átmenet óta felhagytak az intelligenciának amennyiben intelligenciáról Szovjet-Oroszországban még egyáltalában beszélni lehet — terroristikus üldözésével. Ez a hír azonban a tájékozatlan külföld megtévesztésére szolgál, mert a G. P. U., a Cseka jogutóda ugyanolyan módon működik, mint azelőtt a rettegett Cseka és a Lyublyankán levő székház még mindig az a pokol, ahova csak bemenni lehet, de kifelé a hullaszállító kocsin, az úgynevezett „fekete hollón“ vezet az út.

A kommunista terror leplezetlen nyíltsággal ez év nyarán lángolt ismét fel, midőn a szovjet varsói követét, Vojkovot egy emigráns egyetemi hallgató — a hazafiúi elkeseredéstől elragadtatva — meggyilkolta. A szovjet közvetlen válasza erre az volt, hogy húsz ártatlan polgárt, kik az elmúlt tíz évet isteni csoda segítségével átérték, kihallgatás nélkül kivégezt. Nem éreztelen, hogy a kivégezettek között volt Dolgorucki Pál herceg is, kinek nagy része volt benne, hogy Oroszországban a talaj elkészült a kommunizmus számára. A kivégzésekkel egyidejűen ismét megkezdődtek a letartóztatások, deportálások és a további gyilkolások.

A kommunisták az elmúlt tíz év alatt egy pillanatra sem szüntették meg külföldi propagandájukat és tagadhatatlan, hogy a legnagyobb szívóssággal dolgoznak céljuknak, a világ forradalmosításának munkáján. És jóllehet a kapitalizmus elleni küzdelemben a legtöbb helyen súlyos vereséggel kellett visszavonulniok, a harcot nem adták fel, hanem mindig más és más irányból igyekeznek a kapitalizmus egységesnek igazán nem mondható frontján részt tömi.

Mindenki tudja azt, hogy a legutóbbi évék egyik legnagyobb gazdasági válságát, az angol szénbányászok sztrájkját Moszkvából pénzelték és ezért tarthatott oly hosszú ideig. Midőn pedig a sztrájk csúfosan összeomlott, mindenki fellélekzett, mert azt hitték, hogy a guruló rubelek elfogytak és a világnak hosszú ideig nyugta lesz, mert mindenki tudja, hogy a szélső baloldali szocialisták lelkesültsége egyenes arányban áll az agitációra rendelkezésre álló pénznek összegével.

A legutóbb kirobbant kínai válság, valamint a hollandi gyarmatokon kitört kommunista felkelés megcáfolja ezt a megnyugtató feltevést. Mert igaz ugyan, hogy ezeken a helyeken, főleg Kínában, keserű csalódások árán szerzett tapasztalatokkal lett a szovjet gazdagabb, azonban innen is láthatjuk, hogy a kommunisták szinte kiapadhatatlan pénzforrások felett rendelkeznek és ezeknek segítségével sikerült a bennszülöttek és a sárga faj nacionalizmusát sorompóba állítani a gyűlölt fehér ember ellen.

Az újabb gazdasági politikára való átmenet után azonban a szovjet jelentős diplomáciai sikereket ért el. Legelőször Anglia, majd az összes európai nagyhatalmak elismerték a szovjet-kormányt, a rapalloi és berlini egyezmény óriási eredmény volt Oroszország számára. A féktelen kommunista agitációval azonban annyira túllőttek a célon, hogy az az eddigi diplomáciai sikereket teljesen lerontotta. Anglia — megsokalva a kommunista ügynökök bujtogató munkáját, — az „Arkos“-nak, a szovjet londoni állítólagos kereskedelmi kirendeltségének helyiségeiben meglepetésszerűen házkutatást tartott és minden kétséget kizárólag megállapította, hogy ez volt a bolsevista propaganda központja. Ezt a lépést természetesen nyomon követte az „Arkos“ kiutasítása Angliából. Anglia tehát, mely elsőnek vette fel a kereskedelmi kapcsolatot Szovjet-Oroszországgal, első volt, amely azt megszakította. Rakovszky, az elegáns szovjet-követ, a közvélemény nyomása alatt szökeve kényszerült Párizst elhagyni. Külpolitikai eredmények szempontjából íme a tízéves évforduló inkább gyász, mint örömnép.

Az azonban nemcsak külpolitikai fiaskók jelzik a szovjet csődjét tízéves fennállása ünnepén, mert a jelek szerint ez a sajtóságos államalakulat, mely nem kis szerénytelenséggel az emberiség megváltását tűzte ki céljául, a belpolitikai konszolidációnak is ugyancsak kis mérvével dicsekedhetik. Éppen az évforduló idején egészen különös híreket hoz a táviró. Olvashatjuk, hogy a kommunista párt neves tagjait: Trockijt, Zinovjevét, Radeket, Preobrazenskit—kik tulajdonképpen Leninnel együtt megalapozták és biztosították a szovjet mai uralmát — kizárták a pártból. Moszkva eleinte erősen cáfolt, ma már ezt sem tapasztaljuk. Kétségtelen, hogy nagy leszámolásra szervezkednek a leszorított hatalmaságok a közhatalom új birtokosaival. Nem lehet tisztán látni s a híreket megkülönböztetni az álhírektől, az azonban bizonyos, hogy ha ez bekövetkezik, a kommunisták uralma elérkezett az utolsó felvonáshoz. A francia forradalomban is akkor ingott meg a diktátorok uralma, midőn egy-

másközt kezdtek marakodni. A történelem pedig gyakran megismétli önmagát...

A tanácsköztársaság a tízéves évfordulót országszerte nagy ünnepségek között szándékozik megölni. A központi végrehajtóbizottság október 16-i ülésén a szokásos dagályos stílusban írt kiáltványt bocsátott ki a világ proletárjaihoz, mely az egekig dicsőíti az elmúlt tíz év eseményeit és nagyarányú reformokat ígér. Ezek közül a hangzatos ígérek közül talán legfontosabbak a munkaidőnek 8 óráról 7 órára való leszállítása, a munkaképtelen, szegény parasztokról való állami gondoskodás stb. A Vorwärts kimerítően foglalkozik ezzel a manifesztummal és kimutatja, hogy mindez csak a már ismert kommunista szokásnak megfelelő hazudozás, melynek főcélja, hogy a szovjet iránt a külföld bizalmát felkeltse.

Ha a szovjetnek megvan az erkölcsi bátorsága a tízéves forduló alkalmával múltjára visszatekinteni, vessünk egy tekintetet mi is e tízéves uralom eredményeire.

Az első eredmény az, hogy a kommunistáknak csodálatos és megdöbbentő gyorsasággal sikerült tönkretenniök egy évszázados kultúrát és Oroszország nagyhatalmi állását. A régi Oroszország a többi nagyhatalommal szemben erre a nagyhatalmi állásra szinte predestinálva volt. Hatalmas területei összefüggő egésszet alkottak, szemben például Angliával és Franciaországgal, melyeknek súlypontja tulajdonképpen a gyarmatokon fekszik. Olyan előny éz, amilyennel Oroszországon kívül egyedül Kína és az Északamerikai Egyesült-Államok dicsekedhetnek. Minden előfeltétele megvolt tehát annak, hogy Oroszország — nyugodt fejlődési lehetőséget feltételezve — néhány évtizeden belül a világ első hatalmassága legyen. Kiválóan alkalmassá tette erre fekvése is, melyet csak tengerhez vezető úttal kellett kiegészíteni, lakossága, melyet a szláv népben rejlő ősergia, tehát óriási expanzív erő kifejtésnek lehetősége jellemzett, végül az alsóbb néposztályok nagy szaporasága, melynek eredményeképpen hatalmas, nagyrészen homogén birodalom körvonalai kezdtek a közeljövő látóhatárán kibontakozni.

Ezt a hatalmas, felfelé ívelő fejlődést derékban törte ketté a bolsevizmus. Azt a kis társaságot, mely a kommunista ideológiát képviselte, nem hevítették a nemzeti élet nagy céljai, hiszen rögeszméjük éppen a nemzeti aspirációk letörése, országok és népek közti határok ledöntése, egy világinternacionálé létesítése volt.

A szovjet azonban nem ismeri be az elkövetett rombolásokat, hanem ünnepel. Hirdeti, hogy ez alatt a tíz év alatt hatalmas lépésekkel vitte előre a műveltséget, civilizációt, az

emberi életet minden vonatkozásban. Vegyük azonban egy pillanatra szemügyre, mint fest tulajdonképen ez a fejlődés.

A mai Szovjet-Oroszország területére vonatkoztatva, a bevetett területek nagyságában egyes gabonanemek szerint a következő csökkenés tapasztalható (millió deszjatinekből):

			1913-ban	1925-ben
Buzával	bevetett területek	29'0	19'0
Rozssal	„ „	26'0	27'0
Zabbal	„ „	16'7	11'6
Árpával	„ „	10'4	5'4

Hasonló eredményeket látunk, ha a termésátlagokat hasonlítjuk össze. Míg ugyanis 1909—1913-ig deszjatineaként 54.9, 1914—1918-ig 51.2 pud termett, addig 1919—1923-ig már csak 42.6 pud termés volt kimutatható. A főbb gabonaneműekből 1909—1913-ig évenként 4.582, 1914—1918-ig évenként 4.242 millió pud termett, ezzel szemben 1919-ben 3.524, 1920-ban 2.794, 1921-ben 1.969, 1922-ben 3.257, 1923-ban 3.257, 1924-ben 2.623 millió termett. A lóállomány 1916-hoz viszonyítva 28%-kal, a szarvasmarhaállomány 7%-kal, a juhállomány 17%-kal, a sertésállomány 13%-kal csökkent. A híres orosz cukorrépatermelés, mely oly nagy volt, hogy a cukorgyárak termelése az utolsó békeévekben már elérte a 100 millió pudot, annyira lecsökkent, hogy a gyárak csak 40 millió pud cukrot tudtak kitermelni. A parasztságot hihetetlen magas adókkal sújtották, mely a parasztság bruttó jövedelmének 20%-át tette ki és a békebeli adóknál cca 100%-kal volt magasabb. Ezzel szemben az ipari termékek szinte megfizethetetlenül drágák. A fémipari termékek 2—4-szer, a cipőárak 4-szer, a gyapotárak árai 3-szor magasabbak, mint a londoni piaci árak. A kivitel, különösen a gabonakivitel monopóliuma valójában nem jelentett egyebet, mint azt, hogy végső fokon csak az állam vásárolhatott és ezért igyekezett az árakat minél alacsonyabbra szorítani. Ennek káros hatását természetesen csak a parasztság érezte, melynek az ipari cikkekért ugyanakkor drága árat kell fizetnie. A Moszkvában megjelenő, tehát kommunista „Economicenskaja Zsizin“-ből („A közgazdasági élet“) olvashatjuk, hogy ha egy parasztszalád évente négy gyapjúinget, egy rend férfiruhát, egy szövetből készült női ruhát és két rend csizmát vásárolt, 291 pud és 23 font búza értéket kell kifizetnie. Ez a mennyiség pedig jó esztendőben 5 deszjatin földnek termése. Íme egy részlet a magasabb civilizáció áldásaiból. Preobrazenski — a neves bolsevista teoretikus — ezt a következőképen határozza meg: „Az értéktöbblet kisajátítása a parasztság kizsákmányolása által.“

Hasonló hanyatlás mutatkozik művelődési téren is. Míg a háború előtti Oroszországban körülbelül 120.000 iskola volt, addig 1925-ben már csak 40.000 működött ezek közül. A fősúlyt az iskolákban a jövő generáció forradalmasítására vetik és a többi tantárgy csak másodsorban jön számba. Jellemző a bolsevisták „kulturprogrammja”, hogy míg 1914-ben a költségvetésnek 6.6%-át tették ki a nevelési költségek, addig 1923-ban már csak 4.2%-át.

Úgy a közútak, mint a vasutak állapota a legsiralmasabb és semmi remény nincsen, hogy ezek az állapotok javuljanak, mert az államnak erre pénze nincsen.

A munkásság fizetése jóval a létminimum alatt van. Egy kétgyermekes vasúdi munkás megélhetésére havonta 34.61 rubel szükséges, ezzel szemben akkordmunkában csak 28 rubelt keres. Egy négygyermekes kenőmunkásnak 33 rubeles havi szükségletével szemben keresete csak 18 rubel. A munkanélküliség szörnyű; és mindennek eléréséért kellene a szovjet szerint a „világ proletárjainak egyesülniük”.

Ezek után méltán vetődik fel a kérdés, mit ünnepel tizedik évfordulóján a tanácsállam? Talán azt, hogy a hosszú és elvesztegetett esztendőket után felfakad a hályog egyes antantpolitikusok szemén és végre Anglia és Franciaország is felismerik az orosz tanácsköztársaságban azt az ellenséget, mellyel megalkudni, békét kötni sohasem lehet? A katasztrofális helyzetbe jutott termelés, a mezőgazdaság sorvadása, kihalt ipari üzemek, kapukat egymásután bezáró iskolák, zsúfolásig megtelt börtönök, halálos ítéletek ezrei, a lakosságra reakényszerített háborúk, éhínség és járványok, teljes jog- és életbizonytalanság — olyan tünetek, melyek jelentkeztek pusztuló államok beteg közéletében bizonyos korokban, azonban mindig szegényfoltjai voltak az emberi fejlődésnek. Mi lehet a jövője Oly államrendszernek, mely ezekkel a tünetekkel indul fejlődésének útjára, mikor a történelem tanúsága szerint ezek a jelenségek mindig a társadalmi kötelékek felbomlását előzték meg?

V. Hihetetlen cinizmus és rosszhiszeműség kell ahhoz, hogy ezeknek a tényeknek tudatában a tízéves évfordulón az emberiség megváltásának marxista jelszavával és a nép apostolainak áruhájában jelenjenek meg a szovjet-vezérek az orosz tanácskongresszusok Európa felé fordított színpadán; s ember szeretetről, a munka tisztességéről és becsületéről beszéljenek azok, akik évszázadok szellemi és anyagi kincseit pazarolták el nagyzóló örületük, feneketlen gonoszságuk szenvedélyében s akiknek kezén ott piroslik még áldozataik vére.

GRÓF TELEKI ISTVÁN.

KI- VAGY BEVÁNDORLÁS?

MOST, AMIKOR a kivándorlási vágy feszítő ereje egyre több aggodalmat kelt, a kijárat felé igyekvő tömegekkel szemben vizsgáló látványban is gyönyörködhetik, akinek kedve telik benne: kevesen tudják, hogy a kivándorlók valóságos számát (amely voltaképpen nem is mondható nagy-nak a békebelihez képest) még meg is haladja a hozzánk bekérezkedők. Azaz, hogy nem is tudjuk, hányan kérezkednek; van-e, akit visszautasítanak; a valósággal bebocsátottak száma is már pluszt jelent, mint statisztikai nyelven mondani szokás, a javunkra. Sőt mi több, ezt a kedvező eredményt önmagában már Budapest főváros produkálja. Az ország egyéb részébe történő beáramlásról nincsenek is feldolgozott statisztikai adatok. Ez utóbbiak ugyan szintén érdemesek volnának a tanulmányozásra, mert ha az országnak az a területrésze, a ruténlakta föld, amelyre a múltban legjobban kiterjedt a Galícia felőli bevándorlás, ma el is van szakítva tőlünk, talán egyéb területek is érdemes talajt nyújtanának a statisztikai kutatásra. Mivel azonban ezek a számadatok ezidőszerint rendelkezésünkre nem állnak, meg kell elégednünk pusztán Budapest főváros nagy apparátussal működő statisztikai hivatalának kimutatásaival, amelyek a külföldiek letelepedésére is kiterjednek. Ezek önmagukban is érdekes képet fognak nyújtani, ha közelebbről nézzük meg grafikonvonalalaikat.

A bevándoroltak két csoportja jöhet szóba: a honosítási és a letelepedési engedélyt nyertek. (Ez utóbbi nem helyezi a politikai közjogok birtokába a jövevényt, de magánjogi téren, gazdasági területen lényegében ugyanazt a mozgási szabadságot jelenti számára, mint amely az állampolgárt illeti meg.)

A budapesti illetőséggel honosítottakról szóló statisztika a származás helyének megjelölésénél a megszállott területeket nem tünteti ugyan fel mint ilyeneket, de a „Csehszlovákia, Románia, Jugoszlávia és Ausztria“ felől jelzett beáramlás nyilván Nagy-Magyarország területén bírja forrását, a szó nemzeti értelmében tehát bevándorlásnak nem tekinthető, ezt leszámítva pedig analízisre érdemes mennyiség nincs.

Marad tehát a Budapest fővárosban letelepedési engedélyt szerzettek tömege (ezalatt külföldi állampolgárok letelepedését kell értenünk). Itt a főváros statisztikai hivatala a jogfenntartás, de a gyakorlatiasság szempontjából is helyes módon a megszállott területeket külön rajzolja ki a statisztikai térképen. Az ezekről a területekről származó (különben nem nagyszámú) települőket tehát módunkban van a főösszegeből levonni s akkor — áttekinthetőség kedvéért a io-en felüli számokat mindenütt, a továbbiakban is, elhagyva — a következő adatokat kapjuk, mint a valóságos külföldi beáramlás mércéit:

1920	1921	1922	1923	1924	1923	1926	1927 I. negyede
460	I.580	I.640	I.650	I.470	320	4.750	2.460

Első pillanatra nem nagy számok — bár éppen a legutolsó évben és az ideai év kezdetén abszolút mértékben is számszerű emelkedést mutatnak

— de ne feledjük el, itt most nem a nagyvárosnak a vidékre gyakorolt egyszerű vonzóerejéről van szó, nem az ország egységes gazdasági területén élőknek átcsoportosulásáról, hanem idegen elemeknek a magyar gazdasági mérlegbe teherként való felvételéről. A békeidők fejlődő Budapestje bizonyára megbírta, sőt talán meg is kívánta, hogy külföldi elemek is szívére rojjanak be hozzá; ilyen módon az utolsó békeévekben, 1911—12—13-ban 4.220—3.020—1.580 külföldi telepedett le. Akkoriban még ezt a várost egészséges, ép test hordozta fő gyanánt; hogy azonban a csonka ország, amelyet fővárosának aránytalan nagysága miatt úgyis vízfejűnek szokás mondani, óhajthat-e ilyen beszivárgást, azt kétségbe kell vonnunk.

A zsidbasztó munkanélküliség, az alkalmazottak tömegeit is magával rántó csődök és kényszeregyeségek idején szabad volt-e és szabad-e idegekkel szaporítani az úgyis sok eszkimót? Amíg az állam csak egyetlen tagjával szemben is nem tudja teljesíteni szociális kötelességét, nem tud részére biztosítani munkahelyet és az öngyilkosság partján hagyja tébolyogni, addig nem lehet joga a legtisztességesebb idegent sem bebocsátani. Tiltja ezt a nemzetet szolidaritásba forrasztó vér szava és a lelki közösség, amely nélkül a nemzet állammá szikkad össze.

Az akivándorlási láz, amelyet konkrét számokban lemérni itt nem tudunk, mert nem ismerjek az elutasított kérvények számáig de amelyről tudjuk, hogy ma már a földműves emberektől fel a diplomás fiatalságig harapózott; a gazdasági levertség és benuulás nem a szélütöttséghez hasonló állapot jele-e, amelyben inkább érvágásra, mintsem vérátömlesztésre kell gondolnunk?

Amikor a megélhetés forrásairól van szó, nemcsak a munkanélkülieket kell számba vennünk, akiknek kétségbeeséstől sötétlő tömege önmagában is megdöbentető volt éppen a szóbanlevő években, hanem mindazokat a nem létező, mert meg sem született magyarokat is, akiknek életét már gondolati csirájában megfojtotta az életfenntartás lehetetlensége. Budapesten, amelynek területén statisztikai vizsgálódásunk mozog, a születések száma¹ a békebeli évi 23.000-ról, állandó fokozódó csökkenést mutatva, már 16.000-re szállt alá, úgyhogy az utolsó évtizedben 50.000 születés maradt el. Tekintve, hogy Budapest népessége időközben 880.000-ról 960.000-re emelkedett, ami a háború hatását sokszorosán ellensúlyozza, ennek kielégítő magyarozatát — az egyéb okokat számbavéve is — első sorban a megélhetés lehetőségében fogjuk megtalálni.

De nézzük az eddig nyersen megjelölt mennyiségeket belső összetételük szerint is.

Származási helyre és anyanyelvre nézve a letelepedettek túlnyomó része, átlagban háromnegyede német és lengyel volt. Különösen jellegzetes a két utolsó év statisztikája:

	1926	1927 I. negyede
Németbirodalom	1.340	520
Lengyelország	1.380	870
Danzig szabad város	490	230
Csehszlovákia (nem a megszállt terület).....	630	300

A statisztikának ehhez a legutolsó sorához érve, fel kell tennünk a kérdést, nem a groteskséggel határos gyámoltalanság-e, amikor egy év alatt 630, sőt legújabbán egy negyedév alatt 300 csehet engedünk csupán a fővárosban letelepedni, mintegy ráadásul mindahhoz, amit a Felvidéken már okkupáltak?

¹ Thiring Gusztáv értekezése, Magy. Stat. Szemle, 1926. 59.

A vallási megoszlásnál érdekes, hogy míg 1920-ban és 1921-ben a teljes, vagyis a megszállott területekre is kiterjedő létszámban mindössze mutatóként szerepel 4, illetve 8 zsidó vallású letelepülő, addig a következő 1922—23—24—25. években számuk 350—1.090—1.060—150-re emelkedik, ami a letelepülők teljes számához viszonyítva 21,64,66,41%-nak felel meg, szemben a háború előtti és alatti liberális, sőt radikális arcú mutató rezsim statisztikájával, amely 1911—12—13-ban 16, 13, 13%-ot, a háború és forradalmak alatti években, 1914—19-ig pedig éppenséggel csak 13, 12, 1, 3,5, 8, 12%-ot mutat. Az utolsó két naptári évről, amidőn a letelepülés abszolút számban oly rohamos emelkedést mutat, vallási statisztika, előttünk ismeretlen okból, rendelkezésre nem áll. Ebből természetesen nincs okunk arra következtetni, hogy a vallási megoszlás a zsidóság hátrányára változott volna. Ezt a feltevést a főváros vezetésében ezidőtájt bekövetkezett hatalmi eltolódás is megerősíti.

De érdekes a statisztikai grafikon meglévő részében is; szinte a ma divatos grafológia módjára lehet következtetni belőle az antiszemita mozgalom jellemére, annak szalmatűzlobogására. 1920- és 1921-ben 460 és 1.590 letelepedő közt mindössze 4, illetve 8 zsidót tűrnek meg, 1922-ben egyszerre megtörik az egész ellenállás és mindjárt 21%-ban engedik be a letelepülők közt a zsidókat, hogy ez az arányszám a következő évben már a 60%-ot is meghaladja.

De nézzük a zsidóság szemszögéből ezt a kérdést. A régi telepedésű zsidóságnak sem lehet érdeke, hogy ez a rá nézve is üzleti konkurenciát jelentő áramlás folytatódjék, de még kevésbé lehet érdeke a maga közéleti helyzete szempontjából: mindaddig, míg a zsidóságnak újabb és újabb csapatai jelennek meg a láthatáron, a maguk gyökértelen, nomád erkölcsével új és új adalékokat, az érvelésnek új és új anyagát fogják szolgáltatni az egész hazai zsidósággal szemben. Tudjuk, hogy ennek belátása józan zsidé részéről is megvan és csak az összes zsidóság megítélésének használnának, ha ezt a felfogást erőteljesebben és foghatóbban juttatnák kifejezésre.

Mind a zsidókérdés, mind általában a letelepülés kérdése szempontjából az érdekelt illetékesek bizonyára hivatkoznak arra, hogy a letelepülési engedély a legtöbb esetben már hosszú évek óta fennálló tényleges állapotot szentesít. E tekintetben statisztika csak a teljes létszámra vonatkozólag, tehát a megszállott területről eredőket is magában foglalólag van (amely utóbbi csoport azonban, mint már jeleztük, mindig jelentéktelen hányadot képez); a teljes létszám körében is csupán az önálló keresettel bíró existenciák vannak számon tartva, akik körül azonban nyilván egyenletesen csoportosulnak az eltartott családtagok is.

E szerint a következő képet kapjuk:

	1922	1923	1924	1925
Önálló keresettel bíróknak letelepedési engedély adatott	1.040	630	530	230
Ezek közül 1913-ban vagy korábban történt a tényleges bevándorlás ...	270	430	440	150

évekre visszanyúló bevándorlásról van szó.

Azonban — eltekintve is attól a még mindig szép számtól, amely már a háború és a forradalmak alatti sokat emlegetett parazitikus letelepedésre esik — az úgynevezett háború előtti letelepedést sem lehet a kívánatosak közé sorolnunk. Ne feledjük el, hogy a korábbi statisztikával való egybevetés szerint itt nagyobb részben zsidó családokról van szó, amelyeknek már háború

előtti seregei ellen is felhangzottak azok a kifogások és panaszok, amelyekről fentebb szólottunk, amelyek ellen már szintén tiltakozóit az autochton zsidóság belátóbb része. Ne feledjük él, hogy az antiszemizmust felébresztő jelenségek már ezeknek bevándorlási idejéből is datálódhatnak, ha robbantó erejűvé csak később váltak is. Hogy ezekkel szemben a védekezést annak idején, majd a háború egész során elmulasztották, nem ok arra, hogy jogilag függőben maradt állapotukat most szinte történelmi patina jogcímen javukra rendezzék és a pusztán tényleges állapotot minden jogi vagy erkölcsi kötelezettség nélkül alakilag is törvényesítsék.

Ismételjük azonban, nagyban és egészben tiltakoznunk kell minden egyéb bevándorlás lehetősége ellen is, amíg az országnak van kényszerű kivándorlása. És ha nem is volna kivándorlásunk, gondoljuk meg, hogy az az elem, amely korábbi hazáját elhagyja, rendszerint gazdasági értékében is selejtesebb, legtöbbször pedig az állampolgári lelkületnek is híján van és egyedül az ubi bene, ibi patria irányítúje szerint igazodik.

De erre nem is tekintve, pusztán az a szomorú tény, hogy autochton lakosságunk kivándorlásra van szorítva, tilalmat jelent szinte minden bevándorlással szemben. Az Amerikai Egyesült-Államok még nem tartanak itt, még nincs kivándorlási mozgalmuk, de mert érzik, hogy kezd csordultig telni nagy rezervoárjuk, már is védekeznek. 1921-ben meghozott ismeretes törvényük szerint az egyes nemzetbeliekből évenként csak annyi embert engednek be, hogy az az ugyanazon országból már korábban bevándoroltaknak mindössze egy-két százalékát tegye ki. Ha ez a gazdag állam ilyen számtani ridegséggel tudja elutasítani a kapuján kopogatók tömegeit, miért kell a mi koldussá tett országunknak oly vendéglátónak lennie? Jogszabályaink az idegenek bebocsátását, a honosság és a letelepedési engedélyek osztását kötelezővé nálunk sem teszik semiféleképpen és hatóságaink belátásának korlátlanul nyitva hagyják a döntést. Miért nem élnek ezzel a hatalmukkal tagadó formában, amikor láthatják, hogy minden jövevény csak növeli azt a zsúfoltságot, amely ennek a földnek örökletes gazdáit is kifelé szorítja? De lássuk ezt a feszültséget számokban lemérve: A tényleges kivándorlási számok szerint veszteségünk, a visszavándorlást levonva:

1923	1924	1925	1926	1927 I. negyedében
—2.660	—1.550	—2.530	—2.750	—1.020

ember volt.

Ez a háború előtti számokhoz viszonyítva nem is látszik soknak. De eltekintve az abszolúte is növekvő irányzattól, figyeljük meg ezeknek a számoknak egy fontos részletét: 1923-ig a kivándorlók nagyobb része nő és 12 éven aluli gyermek volt, akik a családfenntartó után mentek ki, csak 31—25% családfő.¹ Azóta azonban a súlypont áttolódott az utóbbiakra:

1924	1925	1926	1927 I. negyedében
49%	64%	65%	74%-ot.

tesz ki az önállóak száma, akik előbb-utóbb családjukat is maguk után fogják vinni.

De ennél is sokkal fontosabb körülmény, amelyet nem szabad szem elől tévesztenünk, hogy a kivándorlásnak ezek a tényleges számai az amerikai bevándorlási szám kontingentálása és erős leszorítása folytán távolról sem juttatják kifejezésre azt a tömeget, amelynek tagjait a gazdasági kényszerűség kifelé szorítja.

¹ Saile Tivadar értekezése, Magy. Stat. Szemle, 1924. 367.

Pedig lehet-e elszomorítóbb és megszegényítőbb egy nemzetre nézve, mint a kivándorlás folyamata? Gondoljunk rá, hogy minden ember, aki az ország sorompóját felnyitni kéri, a nemzetfogalom körét bontja meg; minden kifelé áramlás a nemzeti eszme egységét mossa alá és lazítja. Ha a kivándorlókat lelki érzéseik ellenére a pusztai gazdasági kényszerűség üldözi ki, szomorú gondolni arra a lelki válságra, amelyet ez rájuk nézve jelent. Ha pedig az érzelmi kohézió hiánya is segíti ezt a letördelést, akkor volta-képen a nemzet fogalmát tevő centripetális erő mondotta fel a szolgálatot.

De anyagi és lelki elemek itt egyé szövéődnek. A nemzetnek a közös vér és történelmi lelkiség erejével egybekapcsolt egésznek kell lennie, amelyben a szeretet szolidaritása fűzi össze az egyeseket és ennek a szeretetnek a szociális gondoskodásban szintén meg kell nyilvánulnia, túl a felebaráti szeretet kötelességszerű tételén is. A mi helyzetünkben különösen jelentősége van, hogy fukar módra meg ne feledkezzünk az anyagi szükségességekről sem, amelyeket nemzeti zászlóval eltakarni nem lehet: a szociális gondoskodás a maga fizikai vonzóerejével, de egyben a benne megnyilatkozó szeretet erejével is a legbiztosabb mágnessarka minden nemzeti reintegrálásnak.

Ennek a lélekkel áthatott és cselekvő kezű szociális politikának vonzási körében egyelőre legalább azokat kell megőriznünk, akik még itthon vannak, sem megszállás, sem kivándorlás processzusán keresztül idegen állam polgáraivá még nem simultak. Amíg ezek számára fedél és táplálék nincs, nem lehet jogunk idegeneket beengedni. Ellenszegül ennek nemcsak a nemzet erkölcsi tilalma, de hatalmi érdeke is; a bevándorlók vagy azokat a lehetőségeket fölőzik le, amelyeket gyámoltalanságból mi magunk nem veszünk észre, — hagyva az embereinket idegenben kenyér után kutatni és elkallódni — vagy rajtunk keresnek megélhetési alkalmakat saját életerőnk rovására.

Tudjuk, hogy az egyik ország területéről a másikéba való áttelepedésnek a betöltött létszámú országokban is lehet helye, különleges egyéni körülményeknél fogva, sőt közérdekből, a befogadó ország érdekében is, amikor értékes egyéniségek átlántalásától van szó vagy amikor egyes foglalkozási ágakhoz hiányzanak a hozzáértő, vállalkozni hajlandó munkáskezek. Ezekről a kivételektől eltekintve azonban vétót kell emelni ott, ahol, mint mondtuk, betöltött létszám van. Nálunk pedig, sajnos, ma ez van. És ha intenzívebb gazdasági és szociális politika az elhelyezkedés új területeit, új parcelláit nyitná is meg, van nekünk még emberanyagunk a saját vérünkben is: a sok kivándorolt, akiknek jól esnék, ha egyszer visszahívnák őket. Ezeket addig is valahogyan meg kellene óvni az elkallódástól. Legalább arra kellene igyekeznünk, hogy sűrűn helyezkedjenek el és a tömeg erejével tartsák fenn magukat.

A visszatartás és visszavándoroltatás módozatait kiválasztani nem tartozik e cikk feladatához, amelynek végállomásán már úgyszólván túlhaladtunk. Egy azonban bizonyos; ne hagyjuk irány nélkül, tudatos beavatkozás nélkül, bürokratikus kezelésmóddal a „folyó ügyek“ medrében szétszivarogni még a vérünket is. Szüntessük meg végre azt a komolytalan játékot, amely kényszerű szükségnek tudja elfogadni a kivándorlást és még állami apparátust is épít köréje ugyanakkor, amikor megengedi, hogy csak a fővárosban egy év alatt 4.750 idegen vesse meg a lábát. Vigyázzunk, a bevándorlás a nemzet erőállományában aligha jelent pluszt, inkább mínuszt, amelyet csak a kivándorlók újabb számával fogunk megfizetni.

DÉLEURÓPAI PROBLÉMÁK.

A HÁBORÚ ÓTA kifejlődött világpolitikai konstelláció legfontosabb vonásainak egyike az az ellentét, amely Franciaország és Olaszország között fennáll. Annyira fontos, hogy sokszor úgy látszik, mintha a háború utáni világpolitikában azt a helyet töltené be, amelyet a háborút megelőző évtizedekben az Elzász-Lotaringia birtoka miatt keletkezett német-francia ellentét foglalt éi. Az utolsó hetek nagy külpolitikai eseményeit: egy olasz hajórajnak a marokkói partokon való megjelenését, a francia-jugoszláv szerződés létrejöttét és végül az olasz-albán szövetség megalakulását nem is érthetjük meg teljesen, ha ezeket az eseményeket nem nézzük első sorban a francia-olasz ellentét látszögéből.

Az olasz és francia érdek három kérdésben áll egymással szemben, 1. Az egyik ellentét Olaszország ama törekvéséből fakad, hogy az összes olaszokat saját határain belül egyesítse. Azok az olasz nyelvterületek, amelyek a háború előtt Ausztria vagy Magyarország birtokában voltak (Trentino, Trieszt, Dalmáda egy része, Fiúmé), jelenleg egyesítve vannak Olaszországgal. Ma két jelentősebb olasz nyelvterület fekszik Olaszország határain kívül. Az egyik Svájcához tartozik, amidek Tessin nevű kantonját olaszok lakják. Ezek között állandóan folyik ugyan némi olasz nemzeti agitáció, de ez eddig kirobbanásra nem vezetett. A másik az olasz határokon kívül eső olasz nyelvterületet, Nizzát és Savoyát, a franciák bírlják. Ez a terület 1860-ban népszavazás útján került Franciaországhoz és mintegy ára volt annak a támogatásnak, amelyben III. Napóleon az olaszokat függetlenségük kivívásában részesítette. Bár ez a kérdés a mai francia-olasz ellentétek sorában inkább csak lappangó alakban szerepel, mert sem a franciák, sem az olaszok nem szoktak róla beszélni, a két állam politikusainak nyilatkozataiban sokszor találhatunk a sorok között vonatkozásokat erre a kérdésre és azért ezt az olasz-francia viszony megítélésénél sohasem szabad szem elől téveszteni. Gyakran azok a politikai tendenciák a legerősebbek, amidekről az érdekeltek a legmélyebben hallgatnak.

2. A második nagy ellentét Franciaország és Olaszország között a Földközi-tenger uralma feletti versengésből alakult ki. Igaz, hogy a Földközi-tenger tulajdonképeni ura Anglia, amely csodálatos ösztönnel már oly időben szerezte meg magának a Földközi-tengeren a legfontosabb katonai pozíciókat (Gibraltár, Malta), amikor ennek a tengernek még távolról sem volt az a jelentősége, amely ma. A Földközi-tenger feletti uralmat Anglia mindig meg tudta védeni ama két hatalom ellen, amely azt egyedül fenyegethette volna: Franciaország és Oroszország ellen, sőt Anglia XIX. századbéli kontinentális politikájának éppen az a törekvése a kulcsa, hogy Franciaországot és Olaszországot egymás ellen játssza ki a Földközi-tengeren gyakorolt uralma zavartalanságának biztosítására. Mindazáltal Franciaország ezen a tengeren bizonyos mértékben állandóan versenytársa maradt Angliának, ha meg is elégedett a második hegedűvel. Franciaországnak tengeri pozícióját azonban veszélyezteteti Olaszországnak törekvése a Föld-

közi-tengeren gyakorolt befolyásának további kiépítésére, amelyre Anglia részéről is kapott biztatást, nyilvánvalóan a célból, hogy Franciaország pozíciója e tengerrészen ezzel is meggyengüljön. Ezt az ellentétet fokozza a Földközi-tenger partvidékének birtokáért folyó versengés. Anglia kezdetől fogva elsősorban Egyiptom birtokára törekedett, amelyre keletindiai birtokának védelme céljából volt szüksége. Ezt a célját a főleg Franciaország részéről támasztott nehézségek fokozatos leküzdésével sikerült elérnie. Franciaország Algírnak száz évvel ezelőtt történt meghódításával, majd 1881-ben Tunisznak angol tanácsra történt birtokbavételével és végül a Marokkóban való terjeszkedéssel (amelyben Spanyolországgal kellett osztozkodnia) bőségesen kárpótolta magát. Olaszország nem látta szívesen Franciaországnak Észak-Afrikában való terjeszkedését, különösen a Szicíliához közel eső tuniszi partoknak birtokbavételét és a Tuniszhoz tartozó Bisertának erős francia hadikikötővé való kiépítését, de nem lévén elég erős arra, hogy ennek a törekvésnek ellenszegüljön, megalkudott vele, csatlakozott az 1904 április 8-án létrejött, a Földközi-tenger partvidékét felosztó angol-francia egyezményhez és kárpótlásul odaigértette magának Tripolisz birtokát, amelyet 1911/12-ben egy hódító hadjárat útján meg is szerzett magának. Szíve mélyében az olasz politika sohasem áldozta fel messzebbmenő, csak Franciaország rovására érvényesíthető óhajait a Földközi-tengeren és fenntartotta magának azt a lehetőséget, hogy adandó alkalommal ezekre is visszatérhessen.

3. Kapcsolatos ezzel az ellentéttel az a kérdéscsoport, amely a Földközi-tenger keleti részében merült fel. Mindazok az ellentétek, amelyek — mint látni fogjuk — ezen a téren Olaszország és Jugoszlávia között felerültek, egyúttal szembeállítják egymással Franciaországot és Olaszországot is. Ebbe a csoportba tartozik az Adriai-tenger feletti uralomért való vetélkedés, az Adriai-tenger keleti partja birtoklásának kérdése és ezzel kapcsolatban az egész balkánkérdés. Mindezek a problémák elsőrendű fontosságúak Franciaország részére is, mert hiszen kétségtelen, hogy Olaszországnak korlátlan uralma az Adriai-tenger és annak partvidéke felett igen jelentékeny módon erősítené meg Olaszországnak pozícióját a Földközi-tengeren, ami mindenesetre a francia hatalmi pozíció visszaszorításával járna.

Az utolsó hetek eseményei a francia-olasz érdekellentétek komplexumában kivált a második és a harmadik csoportban érintett kérdésekre vonatkoznak. Ezeket tehát a közelmúlt eseményeinek látószögéből bővebben is szemügyre kell vennünk.

Az első szikra a Földközi-tenger nyugati részében, Marokkóban pattant ki.

Olaszország vezető államférfia, Mussolini már hónapokkal ezelőtt nyíltan proklamálta abbéli törekvését, hogy Itáliának a Földközi-tengeren elfoglalt pozícióját megerősítse. Legnyomatékosabban tette ezt a múlt év április havában Tripoliszban tett látogatása alkalmával. Mielőtt hajóra szállt, a fascista pártvezetőség előtt kijelentette: „Mi (olaszok) a Földközi-tenger népe vagyunk. Jövönk mindig a tengeren feküdt és ezentúl is mindig a tengeren fog feküdni.“ Tripoliszban az ottani kormányzói palota erkélyéről tartott beszédében pedig újtán „a római nép hatalmi megnyilvánulásának“ mondta, homályos célzásokat tévén arra, hogy „a római nép akaratát senki sem fogja feltartóztathatni“. A hozzá közelálló lapok ezt a kijelentését úgy magyarázták, hogy ezzel „Itália a maga terjeszkedési szükségletét európai megvitatás alá bocsátotta“. Mindezek a kijelentések elég nagy nyugtalanságot keltettek Franciaországban. Olaszország erélyes fellépését a Földközi-tengeren azoknak a megállapodásoknak vélték tulajdonítani, amelyek 1925 végén Chamberlain angol külügyminiszternek Mussolinival való rapallói találkozása alkalmával szóbelileg alkalmasint létrejöttek és ez

a gyanú fokozta a franciák nyugtalanságát. Kellemetlenül érintette a franciákat az 1926 augusztus 9-én Spanyolország és Olaszország között megkötött madridi szerződés is. Ez szószerinti szövegében egyszerű barátsági szerződés. Mivel azonban Spanyolország közvetlenül a szerződés megkötése után fokozott diplomáciai tevékenységet fejtett ki a marokkói kérdésben, Tanger városának saját érdekszférájához való csatolását kívánván a hatalmaktól, ebben az esetben is az a gyanú keletkezett, hogy a madridi szerződés arra törekszik, — angol támogatással — hogy a Földközi-tengerben új helyzet teremtsék. A következő olasz lépés, amely Franciaországban nyugtalanságot keltett, az olasz-albán úgynevezett tiranai szerződés megkötése volt (1926 november), amelyről alább még szó lesz. Különösen kellemetlenül érintette azonban a francia politikát az az eset, amely ez év októberében játszódott le. A tangeri kikötőben, Marokkóban, ugyanis váratlanul egy, az olasz királyi család egy tagjának, az udinei hercegnek vezénylete alatt álló olasz hajóraj jelent meg, mintegy jelezve azt, hogy Olaszország a maga részére is szót kíván a világháború felé) ennek megfélemlően Franciaország befolyása alá helyezték Marokkót, annak a kis résznek kivételével, amely spanyol hatalom alá került. 1912 szeptember 28-án újabb megállapodás létesült a két ország között (Poincaré—Tittoni-féle deklaráció), amelyben Olaszország Marokkóra nézve, Franciaország pedig Lybiára, a volt Tripoliszra, nézve teljes érdektelenséget jelentett ki. Ha tehát most Olaszország ebben a kérdésben szót kér, akkor ebbéli igényének a francia álláspont szerint az eddigi szerződéseken alapuló jogcíme nincsen. Lehetséges, hogy ez úgy is van. Csak az a kérdés, hogy a mai jogállapot a változó hatalmi viszonyokhoz képest nem fog-e módosulni, mert a mai külpolitikában mindenütt ez a döntő szempont.

A kérdéskomplexum e részének egyelőre további fejleményei nincsenek, de ez a kérdés azért még távolról sem került le a napirendről.

*

Az olasz flotta tangeri látogatására adott válasznak tekintik általában a francia-jugoszláv szövetség létesítését. Jelentőségének megítélésére szükséges az olasz-jugoszláv viszonyt döntően befolyásoló tendenciáknak ismerete.

Az olasz-jugoszláv viszonyt különösen három kérdés határozza meg.

Befolyásolja mindenekelőtt az a tény, hogy a mai Olaszország területén igen nagyszámú, körülbelül 450.000 (jugoszláv becslések szerint 6—800.000) délszláv nemzetiségű néptöredék él, amely az erősen nemzeti irányú olasz politikával éles ellentétben áll. Ez a mozzanat különösen érvényesül a nyugati jugoszlávoknál, ami erősen megnyilvánult ez év október havában, amikor a szlovének és horvátok az osztrák-magyar hadseregnek az olaszokkal szemben aratott karfreit-i (caporettoi) győzelmét nemzeti ünnepként ülték meg, úgy, mintha az a délszláv népeknek az olaszok felett kivívott győzelme lett volna, bár valójában a szlovének és horvátok csak egy kis töredékét alkották az akkor harcban állt egyesült német és osztrák-magyar

hadseregnek. Egy ez alkalommal jugoszláv részről kiadott, az olasz uralom alatt élő „adriai és isonzoí testvérekhez“ intézett kiáltvány azzal végződik: „Egyek voltunk, egyek vagyunk és egyek fogunk maradni örökre!“ A jugoszláv-olasz ellentéteknek e részével azonban most nem kell bővebben foglalkoznunk.

A második ellentét Olaszországnak ama bevallott törekvéséből származik, hogy az Adriai-tenger feletti uralmat kizárólag magának biztosítsa, illetve abból a jugoszlávokat lehetőleg kizárja. Az olasz felfogás szerint az Adria olasz tenger, „Maré nostro“-nak, a „Mi tengerünkének nevezik és ebben a két szóban messzire kiható politikai programún rejlik. Ennek a törekvésnek vannak érzelmi alapjai, mert belekapcsolódik a régi római imperium, majd később Velence tengeri uralmának reminiscenciáiba. De el kell ismerni azt is, hogy reális hatalmi okok is Olaszország politikája mellett szólnak. Az olaszok bírván az Adria egyik partját, ezt a túlsó partot bíró ellenséges állam bármikor veszélyeztetheti. De különösen kidomborodik Olaszországnak érdeke az Adriai-tenger korlátlan birtokában az Otrantóiszorosnál (Brindisi és Valona között), ahol az Adriai-tenger 80—100 km-re szorul össze és ahol az egész Adriát el lehet zárni. Viszont Jugoszláviának ősi, hatalmi és gazdasági szempontokból egyaránt érthető aspirációihoz tartozik az adriai tengerpart keleti részének birtoka, ezt pedig veszélyezteti az olasz politikának az Adria feletti korlátlan uralmat célzó törekvése. A jugoszláv politika részére Ausztria-Magyarország felbomlása határozottan hátrányos helyzetet teremtett az Adriában, mert ezáltal megsemmisült a legerősebb egyensúly az olasz adriai törekvésekkel szemben, amelyet a Monarchia, mint második adriai hatalom, alkotott. A jugoszlávoknak érzelmeit az olasz adriai törekvésekkel szemben mutatta a „Jadranska straza“ (Adriai őrség) című egyesületnek kongresszusa, amely félhivatalos színezettel (a király is képviselve volt) ez év november hó i-én folyt le Spalatóban. A kongresszus elnöke, Bianchini, arról a történeti küzdeletről beszélt, amelyet a délszlávoknak az Adria birtokáért folytatniuk kellett, és nemzeti hitként vallotta, hogy az Adria a délszlávoké és hogy „ez a tenger az azt elrabolni szándékozó idegeneké nem lesz soha“, sőt arra a kijelentésre is ragadtatta magát, hogy a jugoszlávok „soha sem fogják megengedni, hogy azon a tengeren más lobogó lengjen, mint jugoszláv!“ A kongresszus végén elfogadott rezolúció pedig kijelenti, hogy „a jugoszláv nép minden kísérlet ellen, mely arra irányul, hogy az Adriára való jogai kétségbe vonásának, életének feláldozásával is küzdeni fog, bárhonnt jöjjön ez a kísérlet“. Az olaszoknak kevéssel ezelőtt Milánóban tartott „Adriai kongresszusa“ természetesen hasonló hűrokat pengetett a jugoszlávokkal szemben.

A legszorosabb kapcsolatban az Adriai-tenger miatti versengéssel áll az a harmadik érdekellentét, amely Olaszország és Jugoszlávia között fennáll és amely az Albániával szemben követett politikára vonatkozik. Az Adria keleti partjának igen nagy részét albán nemzetiségű lakosság bírja. Magyarázatra nem szorul tehát, hogy az, aki Albániát magától függésbe tudja hozni, igen jelentékeny mértékben segíti elő saját uralmát az Adriai-tenger felett. A háború előtti időben Ausztria-Magyarország és Olaszország együttesen jártak el akkor, amikor a török birodalom feloszlása oly stádiumba jutott, hogy egy önálló Albánia megteremtése elkerülhetetlenné vált. Vetélkedtek egymással, intrikáltak egymás ellen — de együttműködtek. A világháború után Albánia visszakapta nagyjában az 1911-ben részére megállapított határokat, amelyek azonban úgy voltak megvonva, hogy igen sok albánlakta terület Jugoszlávia vagy Görögország uralma alá került. A berlini kongresszus idejében, amikor körülbelül 700.000 albán már Szerbiának és Montenegrónak utaltatott át, egy szerb történetíró még mindig 1,400.000 lélekre

becsülte a török uralom alatt megmaradt albánokat, összesen tehát 2.1 millióra tette azok számát. A mai Albánia lakosságát pedig az 1923-ban megjelent hivatalos statisztika 803.959-re becsüli. Ennek a két számnak szembeállítását mutatja legjobban Albánia összezsugorításának mérvét. A kis Albániának támogatásáért mégis erős verseny folyt állandóan Jugoszlávia és Olaszország között, amely csak élesedett geológiai kutatások ama eredményei által, melyek szerint Albániában kőolajforrások is lehetnek.

Dacára ezeknek az éles ellentéteknek, Jugoszlávia hosszú időn át igyekezett barátságos viszonyt tartani Olaszországgal. Ezt az olaszbarát politikát Jugoszláviában kivált Nincsic volt külügyminiszter képviselte. A békekötés után az olasz-jugoszláv határok megvonása, kivált Fiúmé hovartartozása kérdésében felmerült igen éles ellentéteket, amelyeket itt csak futólag érinthetünk, 1920 november 12-én az Olaszország és Jugoszlávia között lefolyt közvetlen tárgyalások alapján létrejött rapallói szerződés békésen szabályozta, inkább az olasz, mint a jugoszláv álláspontnak megfelelően. Ezt követőleg a S.-Margheritai szerződés 1922 október 22-én barátságos alapon rendezte a rapallói szerződés után fennmaradt, különösen gazdasági vonatkozású kérdéseket. 1924 január 27-én létrejött a római szerződés, amely barátsági megállapodás alakjában öt esztendőre bizonyos kölcsönös segítséget vett kilátásba, amelyet a két állam egymásnak — kivált a területi status quo fenntartása érdekében — nyújtani tartozik. Ezt a megállapodást, amely átmenetileg azt a látszatot keltette, mintha Olaszország hajlandó volna a maga adriai aspirációit háttérbe szorítani, csak azért, hogy Jugoszláviát elvonja a francia befolyás alól, 1925-ben követték a nettunói megállapodások, amelyek a két állam közötti gazdasági viszonyokat szabályozták.

Ekkor azonban fordulat állt be az olasz-jugoszláv viszonyoknak eddigi barátságos tendenciájában. A nettunói megállapodások elégedetlenséggel találtak a belgrádi szkupstánában. Különösen a nyugati jugoszlávok attól tartottak, hogy e megállapodások eredménye az egész jugoszláv tengerpartnak olasz vállalkozókkal és munkásokkal való elárasztása lesz. Féltek a szerződéstől a jugoszláv Adria-érdekeket is, és erősen kikeltek Olaszországnak belső politikája ellen, amellyel a területén élő délszláv töredékeket elnyomja. A nettunói szerződés tárgyalását erre a hangulatra való tekintettel elhalasztották és azt Jugoszlávia nem is ratifikálta.

Az albán-kérdésben beállt események még jobban kiélesítették az újból felbukkant olasz-jugoszláv ellentétet. Albánia a háború után régenesség alatt, majd Achmed Zogu diktatúrája alatt állt. 1924 nyarán Fan Noli felkelést szított és megbuktatta Achmed Zogut, aki jugoszláv területre vonult és ott a jugoszláv kormány segítségével hadsereget szervezett, amellyel 1924 decemberében visszafoglalta az Albánia feletti uralmat. Az általános vélemény az volt, hogy Albánia ura ezzel függő viszonyba került Jugoszláviától, sőt a nyilvánosság foglalkozott is egy — kétségtelenül apokrif — szerződéssel, amely állítólag közte és a jugoszláv kormány közt jött létre és amely Albániát úgyszólván fenntartás nélkül jugoszláv protektorátus alá helyezte. A dolgok azonban másként fejlődtek. Elismerésre méltó ügyességgel az olasz kormány meg tudta nyerni a maga részére Achmed Zogut, aki minden skrupulus nélkül hajlandó volt ama jugoszláv kormány ellen fordulni, amelynek támogatása nélkül a hatalmat sohasem tudta volna magának megszerezni. 1926 november 27-én Olaszország és Albánia között létrejött a tiranai szerződés, amelyben kötelezik magukat arra, hogy együttes erővel fognak elhárítani minden „az albán politikai, jogi és területi status quo megbontására irányuló törekvést“, valamint arra, hogy egyikük Sem fog „más hatalmakkal olyan politikai vagy katonai egyez-

ményeket létesíteni, amelyek a másik fél érdekeire nézve sérelmesek volnának“. A tiranai szerződés megkötésének ténye, mely Belgrádban nagy felzúdulást váltott ki, végleg megdöntötte a jugoszláv politikának olaszbarát irányát, aminek folytán Nincsic le is mondott, helyét a francia barát Marinkovicsnak adva át.

Ennek az új politikai orientációnak kifolyása az a szerződés, amelyet Franciaország és Jugoszlávia ez év november n-én — egy nappal a rapallói szerződés hetedik évfordulója előtt — Párizsban kötöttek. Ezt a szerződést a francia és jugoszláv külügyminiszterek már 1926 tavaszán Genfben beszélték meg, sőt parafálták is, de a francia kormány mindeddig vonakodott azt aláírni és nyilvánosságra bocsátani, nyilván Olaszország érzékenységének kímélésére. A tangeri olasz flottalátogatás után azonban — úgy látszik — szükségesnek tartott egy sakkhúzást Olaszország ellen és a szerződés aláírásával akart nyomást gyakorolni az olasz kormányra. Maga a szerződés azt mondja ki, hogy a szerződő felek egyike sem fog részt venni az olyan támadásban, amely a másik ellen irányul, hogy minden az egyik fél biztonságát érintő népszövetségi határozatot együttesen fognak vizsgálat tárgyává tenni, hogy egyikük megtámadtatása esetében azonnal érintkezésbe fognak lépni egymással, hogy minden a jelenlegi politikai helyzet megváltoztatására irányuló szándék ellen közösen fognak fellépni és hogy egyáltalában az európai politikai kérdésekre vonatkozólag állandóan ki fogják cserélni nézeteiket és egymást támogatni fogják. Ez a szerződés bevonta Jugoszláviát abba a hatalmi csoportosulásba, amelyet Franciaország a maga politikájának alátámasztására Közép-Európa más államaival is létesített.

A franda-jugoszláv szerződésnek első következménye az volt, hogy Olaszország most egy további lépéssel kilépett rezervájából Albániára nézve. A franda-jugoszláv szerződést november n-én írták alá és már november 22-én létrejött a második tiranai szerződés, amely formális, húszévi időtartamra szóló olasz-albán védelmi szövetséget foglal magában és Albánját húsz évre Olaszország vezetése alá helyezi. Ebben a szerződésben a két állam kölcsönös segítséget biztosít egymásnak külső támadások ellen. Ha az egyik szerződő felet valami általa nem provokált háború fenyegetné, együttesen fognak minden eszközzel odatörekedni, hogy ne csak az ellenségeskedések elkerültesenek, hanem, hogy a fenyegetett fél igazságos elégtételt is kapjon. Ha mégis háborúra kerülne a dolog, akkor mindennemű katonai, pénzügyi és más segítséget tartoznak egymásnak nyújtani és béke, vagy fegyverszüneti szerződéseket csakis kölcsönös egyetértéssel fognak tárgyalni vagy megkötni. Egy kiegészítő szerződés háború esetében a katonai főparancsnokság kérdését is szabályozza. — Ez a szerződés alapján ugyan nem változtatja meg a politikai konstellációt, mert hisz Albániában a múlt évi tiranai paktum óta már úgyszólván Olaszország gyakorolta a döntő befolyást, de minden esetre kimélyítette és szorosabbra fűzte az albán-jugoszláv viszonyt.

A franda és olasz sajtó egyaránt igyekszik bebizonyítani, hogy a saját állama által kötött szerződés egyedül és kizárólag a béke fenntartása érdekében létesült, valójában azonban mindkét szerződés ellenkező tendenciákat szolgál. Az ilyen természetű szerződésekből és szövetségekből kiderített annak idején a világháború és ezek a megállapodások sem mutatnak mást, mint azt, hogy az a mentalitás, amelyik a világháborút előidézte, a legcsekélyebb mértékben sem változott meg.

*

Hátra volna még annak ismertetése, hogy a különböző hatalmak milyen álláspontot foglalnak el egyfelől a francia-olasz ellentétkekhez, másfelől

az ezekkel az ellentétekkel szorosan összefüggő olasz-jugoszláv és jugoszláv-albán ellentétekhez.

Franciaország maga mellé tudott sorakoztatni több szövetséges államot, így Csehszlovákiát, Lengyelországot, Jugoszláviát. Ami Romániát illeti, Avarescu kormánya idejében hajlott az olaszbarát politika felé, amelyet azonban Bratianu visszafordított a francia politika irányába. Jelenleg Románia is Franciaország oldalán van. Belgium általában a francia politikát támogatja.

Olaszországnak ilyen értelemben vett szövetségesei — ha Albániától eltekintünk — pillanatnyilag nincsenek.

Ellenben valószínű, hogy az olasz politika igen nagy mértékben részesül támogatásban az angol politika részéről, amelynek Földközi-tengeri érdekei közelebb állanak az olasz, mint a francia érdekekhez.

A Balkán-félszigeten Görögországnak és Bulgáriának megnyeréséért folyik erős vetélkedés. A Görögország és Olaszország között még három évvel ezelőtt fennállt erős feszültség lényegesen engedett, másfelől pedig a Görögország és Jugoszlávia közötti viszony nem mentes minden zavartól. Az 1927 márciusában Rómában létesült olasz-görög megállapodás, amelyek alapján Olaszország látja el Görögországot hadianyaggal, arra enged következtetni, hogy Görögország az olasz politikát támogatja. Ami Bulgáriát illeti, ez a macedón kérdésben fennálló ellentéteknél fogva annyira szemben áll Jugoszláviával, hogy Bulgáriát semmi esetre sem lehet olyanak tekinteni, mint amely a francia-jugoszláv álláspontot támogatja, de egyelőre nincsen ok arra sem, hogy a bolgárokat az olasz politika támogatóinak tekintsük.

A többi Földközi-tengeri hatalom sorában Spanyolország — mint láttuk — a madridi szerződésbenközeledett Olaszországhoz, de egyidejűleg Franciaország is folytat vele tárgyalást Tangerre vonatkozó igényei dolgában.

Az osztrák politikát Olaszországgal szemben kedvezőtlenül befolyásolja — amint ez Seipel kancellárnak 1927 november 25-i beszédéből is kitűnik — az a bánásmód, amelyben az Olaszország területén élő német lakosok új hazájukban részesülnek, de azért Ausztria korántsem csatlakozott, már a német birodalomhoz való belső viszonyánál fogva is, azokhoz a hatalmakhoz, amelyek — mint Csehország, Lengyelország és Jugoszlávia — határozottan a francia álláspontot képviselik.

Németország ebben a kérdésben nem foglalt állást. Magatartását befolyásolja egyfelől az a viszony, mely közte és Franciaország között fennáll és amely egy évvel ezelőtt a thoiryi beszélgetések után barátságosabb volt mint ma, amikor az akkori beszélgetésektől várt hatás teljesen elmaradt, másfelől az az éles összetűzés, amely ez évben játszódott le a német-olasz vezető államférfiak között ama bánásmód miatt, amelyben az olasz kormány a németajkú olaszokat részesíti.

Mint a mondottakból kitűnik, Olaszországnak Jugoszláviával szemben való ellentéte nem valami elszigetelt jelenség, amely lokalizáltan kezdhető. Háttérben ott lappang a francia-olasz ellentét, amint ezt az utolsó hetek eseményei kétségtelenül bebizonyították. De mehetnének még egy lépéssd tovább és elmondhatnók azt is, hogy a francia-olasz ellentét mögött egy még ennél is komolyabb ellentét lappang, az, amely Anglia és Franciaország között áll fenn. Ezek a nagy világpolitikai összefüggések, amelyek komor felhőkként borítják be körülöttünk a politikai láthatárt, mindenesetre még fokozottabb óvatosságra ösztönöznek.

GRATZ GUSZTÁV.

BRIT KÖZVÉLEMÉNY, BRIT SAJTÓ.

NAGYBRITANNIA hétszáz éves alkotmányos fejlődésének két nagy-tradíciójú és ma már jelentőségében majdnem egyenrangú intézmény a tartó oszlopa. Az egyik a parlament, a másik a sajtó. Majdnem négy évszázadon át a parlament volt egyetlen kifejezője a nemzeti akaratnak. De amint az angol parlamentárizmus csak a brit szigeteken tudott ideáltípusként érvényesülni és másolatai sehol sem tudtak szerves egységgé válni a felvevő államok történelmileg kifejtett szervezetével, éppúgy a közvéleményt, a nemzeti gondolatnak, a nemzeti akaratnak és a nemzeti lelkiismeretnek ezt az érzékeny automatikus vezetőjét, földregész- vagy légsúlymérőjét, sehol másutt abban a befolyásolatlan tisztaságában nem találhatjuk, mint Nagy-Britanniában, ahol ma épp oly erővel érvényesül, mint a Hosszú Parlament idején.

Ez a közvélemény, „public opinion“: a gondolat, a fogalom, a szó teljesen és hamisítatlanul brit, nem tisztán angol és nem skót, nem ír vagy walesi, hanem pár excellence „British” — a nagy brit birodalom minden részében szinte egyenlő törvényszerűséggel jelentkezik és érvényesül. Felépít kormányokat és kezében tartja azokat: nincs az az elvi program és nincs az a szilárd többség,— hadseregről vagy hasonló mesterséges segédeszközökről még csak említést sem szabad tenni — mely a közvélemény érvényesülésének útját merné szegni. A legnagyobb többséggel szilárdan nyeregben ülő kormány tudja, hogy órái meg vannak számlálva, ha, bár jóval a parlament életidejének lefutása előtt, a közvélemény szeizmográfjának érzékeny túje, bármily csekély kilengéssel is, jelzi, hogy eljátszotta a nemzet bizalmát, vagy hogy, ha politikáján nem változtat, el fogja veszíteni. És a sajtó sehol olyan érzékeltethetően nem mutatja a nemzeti közfelfogás változását, mint Nagy-Britanniában, egyrészt a politikai pártoktól független orgánumok attitűdje, másrészt a „levél a szerkesztőhöz” intézmény útján, amely a legvilágosabb, spontán kifejezője keletkező gondolatirányoknak. Ez a specifikusan brit, vagy talán, ebben az esetben, inkább „angol” szokás, a sajtó, mint hatalmi szerv közvetítésével, legtökéletesebb kifejezője a communis opinio-nak. Míg a sajtó — a napilapok, hetilapok és folyóiratok, azaz az úgynevezett „időközi sajtótermékek” összesége — csak igyekszik kifejezni a nemzet akaratát, meggyőződését és megkísérli megértetni a nemzettel azt, amit a pillanatban a nemzet érdekének vélnek, addig a „Letters to the Editor”, a szellemi és politikai élet legmagasabb szférájának képviselőitől le az „utca emberéig” — the mán in the street-ig — kifejezésre juttatja a maga meztelenségében és praktikus közvetlenségében az egész nemzeti gondolatvilágot. Ennek a különös intézménynek érvényesülése, az angol újságíró páratlan lelkiismeretességével, felelősségérzetével és rendszerint komoly tudásával együtt, tették a brit sajtót „a birodalom egyik oszlopává”.

Míg a parlament hétszáz évi fejlődésre tekinthet vissza, addig az angol sajtónak alig háromszáz éves múltja van, ami alatt legelső, primitív megjele-

nési formájától a mai szinte tökéletes intézményig fejlődött. A hírszolgálatot a 16. században, Angliában éppúgy, mint a kontinensen, a „hírlevelek“ (Newsletters) primitív intézménye látta el. Ezt még íródeákok küldték szét a fővárosból, összegyűjtve a hét vagy hónap fontos híreit vidéki megrendelők részére. A Cecilek ősenek, Lord Burleigh-nek, Erzsébet királyné miniszterének államférfiúi bölcsességét dicséri, hogy az időközi sajtótermékeknek ezt a durva papírra írott, naív formáját is befolyásolni igyekezett saját politikai céljai érdekében. A XVII. század elején azonban már találunk pamfletszerű, hosszabb időközökről beszámoló „heti hírek“ vagy „folyó hírek“ (Courant or Weekly Newes) című újságokat. Az első nyomtatott időközi angol lap csak az 1665-ben, II. Károly utasításából a kolerajárvány dől menekülő udvar székhelyén, Oxfordban kiadásra kerülő „Oxford Gazette“ (később „London Gazette“, ma a hivatalos közlöny). Ettől kezdve a fejlődés már nagyon gyors. 1702-ben megjelenik az első napilap és 1710-ben már egy kis költői túlzással azt lehet mondani, hogy a sajtó „kormányt buktatott“. Jonathan Swift, Gulliver utazásainak halhatatlan költője, korának Danid Defoe és Addison mellett egyik legkiválóbb írója és újságírója, lapjában, a tory „Examiner“-ben következetes hadjáratot folytatott Marlborough herceg és az angol hadvezetés ellen. És tagadhatatlan, hogy alig hat héttel egyik ilyen támadó cikkének megjelenése után — melyben Marlborough Crassusszal hasonlította össze hatásos szatírában — a herceg megbukott és az út nyitva állott az utrechti béke fédé.

A korrupct 18. század nagy politikai küzddmd, a Sir Róbert Walpole és Pulteney közötti párbaj, részben szintén az Examinerek és Spectorok hasábjain folyt le. A két protagonista nagy mestere volt a sajtó felhasználásának és olyan erők igénybevétele, mint Defoe, Swift és később Fidding, meg Johnson, szellemileg magas színvonalú harcban állottak. Walpole súlyosan pénzelt sajtóeszközölt „reptile“-eknek (hüllőknek) nevezte és például kormányzása utolsó tíz éve alatt több mint 50.000 fontot költött rájuk, ami az akkori időkhöz képest rendkívül nagy összeg. A hatvanas években azonban már tiszteltebb hivatássá vált az újságírás, az álnév használata, vagy a teljes névtelenség által, ami a nagy lapoknál ma is szabály, sokszor megközelíthetetlen távolságba jutott a politikusoktól az újságíró. Samud Johnson azonfelül új anyagot, új rovatokat és új színeket is vitt a sajtó addig egészen egyoldalú politikai képletnek, ő ír először gazdasági és háztartási kérdésekről, ő az első, aki az asszonyok és az asszonyról ír és ezzel a nőt, habár csak passzív tényezőként, a közéletbe emeli: 120 évvel azelőtt, hogy a Daily Mail az asszony részére külön rovatot nyitott és 140 évvel azelőtt, hogy az angol parlament a nőnek választójogot adott. Danid Defoe-t pedig, akít „Robinson Crusoe“-ja a világ egyik legismertebb írójává tett, cikkei, pamfletjei, ódái: egyszóval fáradhatatlan és sokoldalúan változatos újságírói működése által szinte joggal tekinthetjük a mai zszurnaliszta egyenes ősenek és talán a „közvélemény“ első öntudatos formálójának is.

A 18. század végét a parlamenti vitákról szóló tudósítás jogáért folytatott küzdelem jellemzi, amelynek szintén Samud Johnson, aztán Wilkes és később az anonimítását élete végéig megörző nagyszerű erejű, hírneves Junius, továbbá Cobbett voltak a főhősei. Johnson geniejének talán legérdekesebb megnyilvánulásai éppen parlamenti tudósításai voltak. A parlament tárgyalásait tudvalevőleg privilégium védte, tehát tudósítást — pedig a közönség kezdte megkövetelni — nemcsak veszélyes volt közölni, hanem az anyagot is nehéz volt megkapni hozzá. Egyes képviselők szöbeszédjéből lehetett csak összeállítani a riportot, vagy sokszor „alkotó fantáziával“ kellett azt pótolni. Johnsonnak a Gentleman's Magazine-ban megjelenő

parlamenti beszámolói között a legnagyobb szenzációt okozta például az idősebb Pitt egy beszédének a „Liliput szenátusából“ alcímű rovatban való közlése. Mikor valaki ezt a beszédet Demostheneséinél is nagyobb-nak nevezte, Johnson száraz humorral felelt: „Exeter-street egyik padlás-szobájában költöttem.“

Most azután rendkívül gyorsan fejlődik az angol újságírás. A 18. század végén sorra keletkeznek igazán nagytekintélyű lapok amelyek közül kettő, az 1785-ben alapított Times és az 1772-ben alapított Morning Post még ma is fennáll.

Ettől az időponttól kezdve joggal lehet azt mondani, hogy az angol újságírás története egybeforrott a Times történetével. A Times terjeszkedése, színvonalának fejlődése és erkölcsi pozíciójának erősödése, csodálatos anyagi gyarapodása és az a hely, amit ma, szinte mint önmagában is nemzeti intézmény, foglal el, mind karakterisztikumai az angol közvélemény és sajtó története utolsó 140 esztendejének. Hiszen nemzeti intézmény létét az angol sajtó abban sem tagadhatta meg, hogy mind a materiális, mind a szellemi processzusban organikusan, nem pedig írott, előre kigondolt szervezeti reformok hatása alatt fejlődött és változott. És ebben a közszellemnek éppen olyan formáló ereje és szerepe volt, mint egyes kiváló individuumoknak, a sajtó kapitányainak. Ilyen történelmi szerep jutott osztályrészül a két John Walternek, apának és fiúnak, a Times alapítóinak is: alapítót lettek a befolyásolhatatlan, pénztől és kormányhatalomtól egyaránt független nemzeti sajtónak. Programjuk volt a mindenkori kormányzatot támogatni, mindig és mindenben, ahol az ő meggyőződésük szerint a nemzet érdekeit szolgálja, viszont a legszigorúbb, semmiféle tekintet által sem korlátozt kritikát gyakorolni mindenütt, ahol hibát, visszaélést, a nemzeti érdek megsértését jóhiszeműen és bizonyítottan meg tudták állapítani. A fiatal vállalat ki is volt téve nehéz megpróbáltatásoknak, amikor pl. lord Melville, az ifjabb Pitt kormányának egyik tagja, felett gyakorolt súlyos, de mint később bebizonyosodott, igazságos kritikát. A kormány a befolyásolásnak és a megfélemlítésnek összes eszközeivel próbálkozott: ilyeneket azóta angol kormány a sajtóval szemben többé sohasem használt. A második John Walter büszkén és megalkuvást nem törően utasított vissza minden kísérletet és épp oly nyugalommal támogatta a kormányt ott, ahol ezt a nemzet érdekeivel összeegyeztethetőnek találta, mint amily élesen kritizálta akkor is, amikor kritikájának gyümölcseként 14 hónapig newgate-i börtönéből szerkesztette a Timest.

Amint a Times volt az első angol lap, amely a természettudományok és a művészet problémáival is megismertette a közönséget, a Walterefc épp oly körültekintő gonddal figyelték az újságírás technikai fejlődésének minden lehetőségét és javították lapjukat minden oly újítással, amely azt értékesebbé és hasznosabbá tette. Hírszolgálati berendezése, kontinentális tudósításainak gyorsasága már a napóleoni háborúk idején London és ezzel a világ legelső lapjává tették. A Times volt az első lap, amely 1809-ben például a Vlissingen elfoglalására kiküldött expedíció sikeréről beszámolt, 24 órával előbb, mint ahogy a holland kikötőváros elfoglalásának híre a Foreign Office-be eljutott. Azóta a sajtó sokszor és más országokban is megismételte ezt a hőstettet, a nélkül, hogy mindenütt rájöttek volna az ebben és sok más teljesítményben rejlő nagy erő- és haszonmomentum megfelelő kihasználására. A Walterek nem kímélték költséget sem munkatársak szerzésénél, sem a hírszolgálat megszervezésénél. Tudták, hogy ez a tőke éppúgy megtérül, ha jól van alkalmazva, mint a nyomda-technika fejlesztésére épp oly bőkezűen kiadott összegek.

A tekintély és a színvonal fejlődésével párhuzamosan halad a munka-

társak közének kiterjedése, az újságíró társadalmi pozíciójának javulása, ami az arisztokratikus társadalmi szervezetű Angliában a tekintély megalapozásának elengedhetetlen feltétele. Henry Fielding, a 18. század kiváló újságírója ugyan nagyon előkelő családból származott, — a Fieldingek a Habsburg-családnak Angliába szakadt ága — az újságíró pozíciójára mégis, még a 19. század elején is, Wellington hercegnek a véleménye jellemző, aki 1807-ben Sir Charles Stewartnak, lord Castlereagh testvéreinek durván megtiltotta, hogy a spanyol hadjáratról tudósításokat küldjön; 1838-ban, élete alkonyán pedig az Observer, — akkor már tekintélyes lap — valljuk meg egy kissé indiszkrét kérésére, híres karakterisztikus leveleinek egyikében olyan negatív választ adott, amely tényleg a sajtó iránt általában nem nagyon meleg érzelmeiről, de megbecsülésről sem tesz tanúbizonyságot. A vashercegnek közismert szokása volt, hogy minden levélre válaszolt, még ha azt felelte is, hogy nem tartja érdemesnek válaszolni. Az Observer szerkesztője Viktória királynő koronázásakor merészen azt kérte a hercegtől, engedje meg neki, hogy a koronázási menetet a herceg házának, Apsley Housenak a tetejéről nézhesse. A herceg válaszában egy „Vincent Dowling“ által aláírt levél vételét ismerte el, hozzáfűzte, hogy „a herceg ilyen nevű egyént nem ismer, hogy viselőjének személye épp oly kevésbé érdekli, mint az Observer című újság; továbbá, hogy Apsley House nem középület, hanem az ő magánlakhelye, amelynek tetején idegent bizonyára nem fog megtűrni“. Ekkor azonban már az újságíró társadalmi tekintélye jelentősebb volt, mint a herceg véleménye sejtetni engedné. Megesett, hogy lordok kegyeskedtek aktíve újságírással foglalkozni, habár inkább sportszerűen, mint rendszeresen, mint pl. lord Blachford a 40-es években a Timesnél. Ettől kezdve a „social journalist“ társadalmi karrierje gyorsan fejlődik. Delane, a Timesnek 1840-től 1877-ig főszerkesztője, Palmerston lord bizalmasa és jóbarátja volt, és a 60-as években már normálissá válik az arisztokrácia tehetségesebb tagjainak részvétele a sajtó munkájában. Így lord Robert Cecil, a későbbi második Salisbury márkí, a Saturday Review állandó munkatársa volt és a Standard napilapnak is dolgozott. Sőt összeköttetését a Saturday Review-val élete utolsó évéig fenntartotta és a Quarterly Review szerkesztésébe is állandóan befolyt.

Ezzel a növekvő tekintéllyel együttesen és számtani arányban csökkentek a sajtót terhelő inkább finánciális, mint politikai béklyók. Az újságokra a 17. század óta nehezedő és forgalmukat erősen korlátozó bélyegilletéket megfelelő propagandisztikus előkészítés után 1836-ban négy pennyről egy pennyre szállították le, 1855 július 15-én pedig teljesen eltörölték, miután a hirdetési díjat — minden hirdetés után 3 shilling 6 penny! — a parlament már 1850-ben megszüntette. Megkoronázta ezt a Gladstone által rendkívüli erővel favorizált mozgalmat 1861-ben a papírvám eltörlése, amely oly súlyos volt, hogy pl. egyedül a Daily Telegraphnál állítólag évi 12.000 font sterlinget tett ki.

Béklyóitól megszabadulva, hatásában és tekintélyében megerősödve az 50-és évektől kezdve a brit sajtó fejlődése új lendületet vesz. 1855-ben megszületik a Daily Telegraph, amely á Levy Lawson-család kezében rövid néhány év alatt egészen csodálatos karriert fut meg, hiszen már 1870-ben a „világ legelterjedtebb lapja“ címet kapja 170.000 példányával, akkor, araikor a Timesnek csak 70.000 példánya volt és a körülbelül egyidejűleg kifejlődött New-York Héraid még csak 100.000 példányt ért el. A Daily Telegraph sikerének titka egyrészt kitűnő hírszolgálat, másrészt a magas színvonal dacára rendkívüli olcsósága: a Telegraph volt az első penny-lap.

A XIX. század második felének, ennek a nyugodt és békés második barokk-kornak terjedő általános műveltségével az újságírás minden meg-

jelenési formájának hallatlan fellendülése járt. 1858-ban létesült egy német ember geniális alapításában az első hírügynökség, a Reuter's Bureau, amely alig tíz év alatt már domináló pozícióra tett szert s amely azóta igen hatalmasra vált a távirati hírszolgálat erős kiterjedésével, tehát megdrágulásával. A nyolcvanas évektől kezdve nagyon megszorodtak a hetilapok, különösen az illusztrált lapok. Az olcsó heti képesújságok, mint pl. a Sunday Pictorial és mások, a munkástömegeknek ma is kedvenc olvasmányai.

A napisajtó kolosszális fellendülésére talán a legjellemzőbb lesz, ha néhány számot sorolunk fel: 1846-ban a Times 28.000 példányban jelent meg, az öt akkor létező többi napilap pedig együtt 38.000 példányban. A szédületes számok, melyek az amerikai fogalmakat is messze túlhaladják, a háború óta tűntek fel: 1927-ben a Daily Mail vezet a világ összes lapjai között kétmillió példánnyal, utána következnek: a vele együtt Rothermere lord Associated Newspapers társaságának tulajdonában levő Weekly Dispatch (vasárnapi lap) 1.250.000, Beaverbrook lord Daily Express-e 1.130.000, a Daily Chronicle (liberális) 986.000, az Evening News (Rothermere) 900.000, a Daily News és a The Star (liberális), egyenként kb. 650.000, a Daily Herald (szocialista) 400.000, a Westminster Gazette (liberális) 300.000, a Times 200.000, a Daily Telegraph 150.000, a Morning Post 120.000 és a Manchester Guardian körülbelül 60—70.000 példánnyal.

A mai angol sajtó megismeréséhez különböző szempontokból kell orgánumait csoportosítanunk, hogy megítélhessük, az angolok kifejezése szerint, vajjon a „közvéleményből mennyit ellenőriznek“.

Pártállás szempontjából legegyszerűbb a felosztás: konzervatív vezetőlapok a Morning Post, a meggyökeresedett tory (die-hard) vélemény kifejezője, a Daily Telegraph, a normális, középvonalú konzervatívizmus szolid, tekintélyes képviselője, a Daily Express, Sunday Express, Evening Standard, Financial Times, Financial News és a vasárnap megjelenő Observer és Sunday Times. Liberálisak: a Daily News, The Star, Daily Chronicle, Westminster Gazette, Manchester Guardian, a manchesteri liberalizmusnak mindmáig klasszikus lapja. Szocialista a Daily Herald. A Times — azzal a megszorítással, hogy a mindenkori kormányt támogatja — független és egy, néhány konzervatív nagytőkésből álló s Major Astor, a német származású amerikai milliárdosból lett angol arisztokrata vezetése alatt alakult kis csoport birtokában van. A Rothermere-csoport lapjai függetlenek, mert bár tulajdonosuk a konzervatív-párt tagja, a lapok alapításuk óta megőrizték teljes vélemény- és kritikaszabadságukat.

Ezek a lapok általában egy-egy pénzügyi csoportnak tulajdonában vannak, kivételek Beaverbrook lord lapjai, a Daily Telegraph, amely ma is a Levy Lawson-család fejének, Viscount Burnhamnak kezében van és az Observer, mely Viscount Astoré. A vidéki lapok legnagyobb része régi alapítású magán- (családi) tulajdon, vagy kisebb részvénytársaságok birtokában van. Van köztük egynéhány kiváló, nagy történeti múltú lap, mint az előbb említett Manchester Guardian és az edinburghi Scotsman, amelynek rendkívül nagy a tekintélye az angolnyelvű sajtó körében. Tekintélyes szerepe van még a Yorkshire Rostnak, a Birmingham Postnak, a Glasgow Heraldnak és a dublini Irish Timesnek, melyek közül az előbbieket mind konzervatívek, az ír lap pedig független.

Ha nemzeti és nemzetközi súlyukat vesszük tekintetbe és a szerint csoportosítjuk a lapokat, akkor megint más rangsort kapunk. A vidéki lapok közül csak az egy Manchester Guardiannak van, dacára aránylag kicsiny példányszámának, nemcsak nemzeti, hanem nemzetközi tekintélye. A londoni lapok közül épp annyira brit nemzeti, mint világpolitikai súlya által természetesen messze kiemelkedik a The Times. Példányai nem

számuknál, hanem súlyuknál fogva értékelendők: ponderantur. A 200.000 embernek, aki a Timest nagyrészt magában Londonban reggeli teájához kapja, vagy a brit birodalom minden részében napi olvasmányul tartja s a klubok százaiban vagy a külföldön állandóan olvassa, többsége a világpolitika, a pénzügyi, közgazdasági és szellemi életnek ahhoz az elitjéhez tartozik, akiknek szavában és tetteiben a társadalmak, nemzetek és államok akarata szóvá és tette kristályosodik. A Times a brit birodalom kiegyensúlyozott érdekét és akaratát fejezi ki méltóságteljesen, meggyőződéssel, hibátlan tudással és szenvtelenül. Technikai előállítása épp oly tökéletes ennek a naponként megjelenő könyvnek, mint amilyen kiegyensúlyozott a véleménye, pontos és megbízható a hírszolgálat. Parlamenti jelentései és pénzügyi, közgazdasági része: City-note-jaí szinte a „hiteles hely” tekintélyével bírnak. Ha a Times a világpolitika valamely kérdésében állást foglal s abban a „national interest”-et kifejezésre juttatja, akkor ez rendszerint nemcsak hogy kifejezi a mindenkori kormány álláspontját, hanem olybá lehet venni, hogy kormány változhat^ de addig, amíg a körülmények nem változnak, ez az állásfoglalás a nemzeti politika sarkalatos tétele marad. A körülmények változása tudvalevőleg sehol másutt nem tudja oly tökéletesen átalakítani a politikai marsrutát, mint éppen az eminensen célszerűségi szempontok által vezetett brit politikában. A többi nagy lapok általában inkább a pártpolitika, vagy sokszor egy-egy személyiség szemszögéből ítélik meg az eseményeket és a teendőket.

Ezek mellett a súlyos orgánumok mellett egészen külön klasszist képviselnek a Rothermere lord és Beaverbrook lord tömegeket kiszolgáló speciális lapkoncemei. Ezeknek a lapoknak, tehát a Daily Mailnek és az Evening Newsnak az egyik oldalon, a Daily Expressnek és az Evening Standardnak a másik oldalon, egészen más a felépítésük, pszichológiájuk és lappolitikájuk. Már jellegüknél fogva is, továbbá a példányszám fenntartása és növelése érdekében, vezetőiknek állandó, szinte benső érintkezésben kell lenniök olvasóiknak azzal a széles rétegével, amelyre prosperitásuk alapítva van. A jó diagnosztának a legkisebb zöreire élenken reagáló fülével kell a nemzetnek, vagy helyesebben ennek a rétegnek a szívverését figyelme, amelyből olvasói rekrutálódnak. Antennájának bárholnan, bármilyen hullámhosszal érkező hangokat fel kell vennie, hogy adógépjének a hangját és erősségét megfelelően igazítani, programját változtatni, élelníteni, vagy teljesen kicserélni tudja.

Ezeken az elveken épül fel a Daily Mail. Ez a művészet, amelyet Rothermere lord tökélyre vitt, a Daily Mail titka. Az újság által azt, amit olvasói tömegének, azaz röviden a közvéleménynek adni akar, akkor, oly formában és olyan adagolásban adja, amelyről tudja, hogy közönsége nemcsak elfogadja, hanem újabb adeptusokat nyerve, örömmel fejleszti is a kapott anyagot, hiszen az eszmék csirájukban ettől a publikumtól jönnek, hogy megnagyítva, kifejlesztve és átalakítva, megint hozzá visszakerüljenek.

A pillanat szükségének ilyen nagyszerű megérzése és praktikus kihasználása vezette az alig harminc éves Alfréd Harmsworthot, később Northcliffe első Viscountját, amikor testvéreivel, Cecillem és Hatóiddal, ma Rothermere első Viscountjával megalapította 1896 május 4-én a Daily Mailt. Több hónapi kitarató kísérletezés után mind hírszolgálati, mind újsághó- és nyomdatechnikai szempontból tökéletes lapot dobott a piacra fél pennyért és ezzel magának hódította az olcsó és gyors tudásra vágyó, munkájától elfáradt közép- és munkásosztályú szegény embert. A 100.000 példányra tervezett Daily Mail első nap 400.000 példányos forgalmat ért el, Az első évi átlag példányszám 200.000 példány lett, de azóta feltartóztatlanul és állandóm emelkedett: a búr háború alatt elérte a

700.000-es számot, sőt egy ideig 1,100.000-re emelkedett. Viktória királynő halálától a háború megkezdéséig körülbelül egy és egynegyedmillió volt az átlag, de kivételesen másfél millióra is emelkedett egy-egy számnak az elterjedése. 1926 végén egy és háromnegyedmillió volt, ma két millió.

Célja, hogy mindenről gyorsan, röviden és tömör formában számoljon be. Számol azzal, hogy a ma munkás emberének, a „busy man“-nek nincs ideje, sem nyugalma hosszabb, még oly érdekes cikkek vagy hírek elolvasására. A Daily Mail adta meg a vezetést az amerikai lapoknak is a nagybetűs, kondenzált címek használatával, amelyekből a lusta olvasó további fáradság nélkül értesülhet az eseményekről. Lapkiadói elve szintén amerikai: „Naponta minden lapnál jobbnak kell lennünk.“⁶

A hírszolgáltatón kívül rövid kis cikkekben továbbfejleszti a Times újtását a természettudományok és a művészetek bevezetésével a profán napisajtóba: fél pennyért minden tudnivalót házhoz szállít. Hogy technikailag függetlenítse magát minden befolyástól, amely nem a közönségtől indulna ki: a Daily Mail volt az első lap, illetve az Amalgamated (ma Associated) Newspapers az első lapkonzern, amely saját erdőket vásárolt, saját fatelepeket létesített és papírgyárakat állított fel. Körülbelül évi 1,000.000 font sterling értékű papírszükségletét önmaga állítja dó Anglia legrégebb kolóniájában, Newfoundlandban kitermelt faanyagból. Éppen így nem kímél költséget akkor sem, ha arról van szó, hogy lapjának az olvasóhoz jutását a forgalomtól függetlenítse. Fontos esetekben, nagy szenzációk idején, külön vonatok szállítják lapjait az Egyesült Királyság minden részébe. Hogy pedig a lehető olvasóközönség egyetlen csoportja se maradjon ki, a Daily Mail megjelenik egyszerre azonos szöveggel Londonban és Manchesterben, némi változtatással és hozzáadással Párizsban, mint „Continental Daily Mail“, az összes Dominionokban és Amerikában, mint „Overseas Daily Mail“ és a nagy óceánjárókon, mint „Atlantic Daily Mail“.

Ahhoz, hogy a folytonos izgalmat kereső modem tömegek érdeklődését állandóan maga felé tudja irányítani, az ilyen lapnak szüksége van arra is, hogy injekciókkal, azaz nagyszabású sajtókampányokkal állandóan fegyelem alatt is tartsa szeszélyes, vulgivagus közönségét. Ilyen volt Northcliffe lord hadjárata a búr háború befejezésére, ilyen, majdnem 20 éves állandó akciója Németország ellen, amely céltudatosan vezetett el a világháborúhoz, ilyen a háború alatt a híres „shell-campaign“, amely a muníció elégtelenségét tárta fel, addig, amíg ebbe Asquith bele nem bukott és Lloyd George legyőzhetetlen energiával kezébe nem vette a nemzeti mum'ciós ipar vezetését. Ilyenek Northcliffe lord halála óta, amikor Rothermere lord örökölte bátyja lapjait — a függetlenné vált Times kivételével, melyet notabene Northcliffe lordnak nem a Times méreteihez szabott metódusai majdnem tönkretettek, presztízisében mindenesetre erősen megtámadtak — a Daily Mail-koncemnek a nemzed takarékoságot kívánó, legutóbb pedig a Szovjet-Oroszország ellen céltudatos következetességgel folytatott állandó nagy akciói.

A Daily Mail és testvérpapjai tehát óriási olvasóközönséghez szólnak, amely a közép-polgári osztálytól egészen a bányamunkásig terjed. De ha tekintetbe vesszük a kontinentális és a transzatlantikus kiadást, figyelmet érdemel az a körülmény is, hogy a Mail időközönként elit-publikumhoz is beszél. Természetesen távolról sincs az a súlya egy cikksorozatának, mint a Times egy-egy hírének vagy vezércikkének. Azonban a gutta cavat lapidem elve alapján megdolgozza a tömegeket és ezáltal a nyersanyagot mindenesetre kibányássza és áruvá, legalább is félgyártmánnyá dolgozza fel, és végül, mondjuk, a közvélemény épületének a földszintjén helyezi el. A földszinti raktárhelyiségből ezt aztán már nem lehet kilökní. Természetesen hosszú időbe kerülhet, amíg ez az áru a földszintről, vagy a raktárból az

elsőemeleti termekbe és dolgozósobákba jut. De egy országban, ahol a közvélemény nyomása oly érzékenyen tud érvényesülni, ahol az igazságszeretet tradicionális nemzeti tulajdonság, ahol a leghőbortosabb filantropikus eszmének ezrével vannak bajnokai, a nyomtatott szó varázsával folytatott mozgalomnak mélyen gyökeret verő, maradandó hatása van.

A londoni lapok és a vidéki sajtó kiválóbb orgánumai együtt hű és lelkiismeretes érzékenységgel felvett képét adják Nagy-Britannia közvéleménye mindenkori állapotának. A főváros legnagyobb nemzetközi autoritású lapjai azonban részt vesznek a Dominionok ma már szintén igen fontos közvéleményének kifermálásában is. A brit szellem erősségének, tömör öntudatosságának egyik legérdekesebb példája, hogy a Dominionok sajtója konstrukcióban, szellemben, felfogásban és lelkiismeretességben azonos vonalokon fejlődött az anyaország ősi sajtójával és az adott körülményekhez szabva ugyanazt a magas standardot tartja fenn.

Ha a brit közvélemény törvényszerűségét ismerjük, rendszerint meg tudjuk állapítani azokat a főbb irányokat, amelyeket a brit közvélemény a legnagyobb valószínűség szerint a közeljövőben követni fog. Hogy tehát lemérhessük sajtójának befolyását, jelentőségét és aztán megfigyelhessük tevékenységének praktikus eredményét, talán érdemes lesz még egy pillantást vetni azokra a főbb politikai irányokra és mozgalmakra, amelyek ma Nagy-Britannia sajtóját, mint a közvélemény fokmérőjét, mozgatják.

Az kétségtelen, hogy alig van még nemzet, amely oly erősen hinne a Nemzetek Szövetségének intézményében és amely, sokszor önzetlen buzgalommal is, annyira igyekeznék ezt az intézményt fejleszteni és erősíteni. Második alapvető törekvése a békeállapot biztosítására irányul: „Peace by all means“ a jelszava a brit közvéleménynek és Nagy-Britannia tegnapi vagy mai kormányának. Természetes, hogy mindkét mozgalomnak kardinális feltétele a birodalom fenntartása; sem az egyik, sem a másik mozgalomnak nem szabad ezzel a megdönthetetlen tézissel összeütközésbe kerülnie. De az előbb említett két célnak a szolgálatában mind erősebbé és hatalmasabbá válik a leszerelést követelő mozgalom. Különösen az Egyesült-Államok által összehívott tengeri leszerelési konferencia kudarca és Cecil lord fellépése óta ezek a hangok a brit közvéleményben állandóan erősödnek, sőt kezdenek már zenei összehatásokat is elérni. És azzal a semmit el nem siető lassúsággal, amely a britek oly jellegzetes tulajdonsága, mellékhangként megjelenik már a] rossz békeszerződések szükséges orvoslásának mottója is. Nem a szerződések revíziója, ez túlságosan metódikus vagy formalisztikus elgondolást kívánna, csak azoknak a hibáknak az adott körülményekhez és lehetőségekhez képest megfontolt kiigazítása, amelyek a pártatlan előtt is demonstrálható, kézzelfogható igazságtalanságokat okoztak és egy későbbi időpontban jogosan fenyegethetnék a békét. A brit közvélemény nagy átalakulásai j és nagy akciói rendszerint összefüggenek egy választási hadjáratral. Hogy milyen erők ezek az itt ecsetelt tendenciák, azt akkor fogjuk eldönteni tudni, ha, amint valószínű, a jövő év folyamán a parlament feloszlására kerül a sor és a konzervatív kormány előreláthatólag szemben fog állani egyrészt a liberálisokkal, másrészt a munkáspárttal. Ha a választási jelszavak ezekből az irányokból fognak táplálkozni, ha a választást a leszerelés, döntőbíráskodás és a béke biztosításának jelszavával fogják megvívni, akkor fogjuk csak jól megfigyelhetni azt a nagy orchestrális hatást és erőt, amellyel a brit közvélemény és a brit sajtó rendelkezik, és amellyel rányomja bélyegét egyregy korszak történetére és politikai fejlődésére.

OTTLIK GYÖRGY.

A KÍNAI BIRODALOM BOMLÁSA.

A MENNYEI BIRODALOM mérhetetlen területei felett sűrű köd gomolyog és eltakarja a szemlélő világ elől az események folyását. Ha e ködfátyol nagy ritkán, egy-egy nagyobb szélfergeteg — egy-egy jelentősebb esemény — hatása alatt szertefoszlik, résein keresztül borzalmak képe tárul szemünk elé. Véres belső háború, kisebb és nagyobb zsarnokok önkényuralma és a minden önkényuralomnál iszonyosabb anarchia, fékevesztett tömegek vérengzése idegenek és vagyonosok ellen, majd minden vérengzés nyomában újabb, vak bosszúállástól vezérelt öldöklés; a modern haditechnika fegyvereinek pergőtüze a harcvonalakon s a harc vonalak mögött az ősi hóhérpallos suhogása — ezt látja és hallja az emberiség figyelő része s megdöbbenve kérdezi: hogyan történhetett, hogy az az ország, amely a földteke legrégebb és talán legtökéletesebb kultúrájának letéteményese volt, rövid évtizedek leforgása alatt a barbár erőszak és a legaljasabb emberi ösztönök martaléka lett; mi lehet az oka annak, hogy ott, ahol ötven esztendővel ezelőtt a nagy Confudus állametikai tanain felépült kormányrendszer patriarchális eszközeivel minden hibája és fonáksága mellett is békés, boldog létet biztosított az emberek százmillióinak, ma az ököljog uralkodik és a világ legszorgalmasabb munkásának mondott kínai földművelő nem tudhatja, mikor düljék fel apró ültetvényeit a zsoldos hordák s mely napon sorozzák be erőszakkal valamelyik „tábornagy“ seregébe, földönfutó koldussá téve házanépét. Mert a szigorú és jó bíró, a menny fiának teljhatalmú képviselője, akit korlátlan hatalmának gyakorlásában a konfucianus tanokból táplálkozó etikai műveltség mérsékelt és irányított, nem szolgáltatt többé igazságot a sanyargatott parasztnak: elsöpörte őt is a nagy ár s helyét elfoglalta a saját maga kegyelméből nagyra-nőtt zsoldosvezér, az analfabéta szerencselovag, aki tisztavirágéletű nagyságát rendszeren árulásnak köszönheti és sohasem tudhatja, nem végzi-e életét hamarosan a mai kínai karrierek többségének közös végpontján, a vesztőhelyen.

Annak a szörnyű betegségnek, melynek gyötrelmeiben a kínai birodalom vonaglik, kórokozóját a nyugati civilizáció eszméi közt kell keresnünk. Bármennyire fájdalmas is e megállapítás a mi számunkra, akik megszoktuk, hogy úgy tekintsünk művelődésünk vívmányaira, mint amelyek egyedül alkalmasak az emberiség életének méltó tartalmat és keretet adni, — az események gondolkodó szemlélői kivétel nélkül e megállapításra jutottak. És méltán, mert Kína történetében a mai válság éppenséggel nem az első: dinasztiák bukása, tartományok lázadása, észak és dél testvérharca, mind nem új jelenségek, de tagadhatatlan az, hogy a konfucianus kormányzati eszmék és velük együtt a sokezeréves monarchikus elv bukását az uralkodó nyugati államelméletek terjedése készítette elő és hogy csak a modern haditechnika eszközei tették lehetővé a polgárháború elfajulását és végzetesnek bizonyuló állandósulását. Amíg az elvek és pártok harca a

kínai kultúra eszmekörén belül, kínai fegyverekkel — szellemi és anyagi fegyverekkel — folyt, a birodalom mindig talpra állt, tán sebzetten és gyöngülten, de a teljes gyógyulás biztos reményében; a mai kór oka azonban idegen vírus és senki sem ismeri a gyógyító szérumot, amely elhozhatná a megváltást.

Kelet és Nyugat érintkezése az orientális kérdések jeles angol szakértőjének, Aroald J. Toynbee-nak megállapítása szerint a keleti lélekben két látszólag ellentétes impulzust váltott ki: egyrészt ellenszenvet a nyugati civilizáció képviselőinek „imperializmus” néven összefoglalt hatalmi törekvései ellen, másrészt pedig a Nyugat anyagi és szellemi kincseinek elsajátítására irányuló igyekezetét. Nacionalizmus és modernizálás: ezt a két jelszót írta zászlajára minden keleti mozgalom, mely a világháború folyamán új erőre kapott; ezzel a két eszménnyel indult harcba a kemalista török állam, a hindu szvaradzs és az ifjú Kína ideálját megtestesítő Kuo-Min-Tang. Az európai egyetemeket megjárta kantom ifjúság vezére, Szun-Jat-Szen a demokrácia és alkotmányosság eszméjének szolgálatában hiúsította meg az utolsó törekvést, amely sikeresen foghatta volna össze a bomló birodalom erőit, amikor az új ideálok szolgálatába állított régi eszközök felhasználásával a nagyhatalmak jóindulatú segédlete mellett letaszította a sárkánytrónra vezető lépcső legfelsőbb fokáról a régi Kína utolsó nagy államférfiét, Jüan-Sih-Kai-t, akinek bukása maga után vonta a kínai egység bomlását és végeredményben a mai kaotikus állapot kialakulására vezetett.

A mai kínai helyzet előzményeinek megértéséhez multhatatlanul szükséges, hogy rövid visszapillantást vessünk azokra az eseményekre, amelyek az utolsó évtizedek folyamán a birodalom sorsára döntő befolyással voltak és ezáltal megismerjük azokat az erőket, melyeknek működése e sorsot irányította. Ez erők között első helyen áU Jüan-Sih-Kai hatalmas egyénisége. Jüan, aki a katonai pályán nőtt nagygyá, a múlt század utolsó évében lezajlott boxerlázadás idején, mikor már nyilvánvalóvá lett, hogy a nagy válság tanulságai nem voltak hatással a Mandsu-udvar rövidlátó politikájára és hogy a háromszázéztendő dinasztia feltartóztathatatlanul halad a katasztrófa útján, már magas állami méltóságokat töltött be és Kína igazi urának, az idős özvegy császárnének kegyéből 1901-ben eléri a legmagasabb polcot: életének 42-icé évében Csihli tartomány alkirálya és a gyermek trónörökös gyámja lesz. A császárné, akinek félelmetes egyéniségét gyakran hasonlították a római császárkor első századában szerepelt fejedelmi asszonyokhoz, méltán érezhetett hálát Jüan-nal szemben: trónját és életét annak a jellegzetesen kínai motívumokból született árulásnak köszönhette, amellyel a modern kínai haderő megteremtője és erőskező parancsnoka cserben hagyta az elégedetlen fiatal császárnak anyja önkényuralma ellen irányuló államcsínyterveit, De Jüan, aki erős és független birodalomról álmódott, amely elfoglalhatná helyét a művelt államok közösségében, elítélte a császárné féktelen idegengyűlöletét és e felfogását tettekre váltotta, amikor tartományában a boxerlázadás válságos idején erélyesen elfojtotta az idegenek — fehérek és japánok — elleni megmozdulást és hiánytalanul biztosította a jövevények életét és javait. A világnézetek ellentétéből eredő konfliktus nem is maradhatott el; 1907-ben Jüan-t udvari intrikák következményeképpen a fővárosba rendelik és kinevezik a külügyek tanácsának elnökévé, amely díszes, de befolyásban csekély állását meg is tartja a császárnének a következő évben bekövetkező haláláig. Kína új ura, a gyermekcsászár helyett uralkodó régensherceg, testvére volt annak az uralkodónak, akinek ügye Jüan árulása folytán elbukott; Jüan-t megfosztják állásától és kényszerítik, hogy a közügyéktől

visszavonultan éljen mindaddig, míg be nem következik Kína történetének fordulópontja, a nagy forradalom.

A boxerlázadást követő évtizedben nőtt nagygyá Szun-Jat-Szen-nek, a keresztény vallású, európai baloldali radikális eszméken felnevelkedett kantoni orvosnak szervezése mellett a köztársasági forradalom pártja, a Kuo-Min-Tang. A kínai ellenzéki mozgalmak ősi eszközeinek, a titkos társaságoknak útján az antidinasztikus izgatás elterjedt a nép széles rétegeibe. A konzervatív erőket megtestesítő özvegy császárné halála után megkezdődik a forradalom csalhatatlan előjeleként a kapkodó reformalkotás. Az udvar ígéretet tesz népképviselői alapon választott nemzetgyűlés összehívására és a végrehajtó hatalom főbb szerveit felelős kormány jellegével igyekszik felruházni. Ezek az elkésett újítások csak siettették az eseményeket; a forradalom emberei joggal végzetes gyengeség jelének tekintették az udvar által tett engedményeket és 1911 őszén felüti fejét a fegyveres zendülés, ugyanabban a Hupéh tartományban, amely még néhány héttel ezelőtt székhelye volt a Kuo-Min-Tang forradalmi eszméinek letéteményeseként szereplő úgynevezett hankai kormánynak.

A veszedelem hírére a tehetetlen pekingi udvar érthetően ahhoz az emberhez fordult segítségért, aki a dinasztia válságos idején megteremtette a birodalom egyetlen számottevő karhatalmát, a néhány hadosztálynyi modem kínai hadsereget. A kegyvesztett Jüant a császári haderők élére állítják és megbízzák a hupéhi zendülés elfojtásával. Nem kétséges, hogy Jüan képes lett volna sikerrel elvégezni a reábizott feladatot, de kezét megkötötte az a tudat, amely ott élt Kína minden gondolkodó emberében, hogy a dinasztia napjai meg vannak számlálva és hogy a mandsu császár neve nem az a jelszó többé, amely köré csoportosítani lehetne a birodalom államfenntartó elemeit. A császári generalisszimus visszatért Pekingbe, a nélkül, hogy a felkelőkkel döntő ütközetbe bocsátkozott volna s az uralkodóház végzete nyilvánvalóvá vált, amikor az udvar a forradalmárokkal mint egyenrangú féllel béketárgyalásokba bocsátkozott. A tárgyalások az államforma meghatározása körül még folyamatban voltak, amikor az egyes tartományok kiküldötteiből alakult gyülekezet Nankingban kikiáltotta Szun-Jat-Szen-t a kínai köztársaság elnökévé. Erre a lépésre az udvar, melyet néhány bombamerénylet pánikszerű hangulatba sodort, kitűzte a fehér zászlót: 1912 februárjában császári rendelet kihirdette a dinasztia lemondását és megbízta Jüan-Sih-Kai-t ideiglenes kormány alakításával. A forradalom vezetéi alávetették magukat a lelépő dinasztia utolsó akarattal nyilvánításának; Szun-Jat-Szen átengedte Jüan-nak az új köztársaság államfői tisztjét és tárcát vállalt az egykori császári fővezér kormányában.

Jüan-Sih-Kai négyesztendő elnöksége folytonos harc volt a régi kínai állam és — ami ezzel egyértelmű — a kínai centralizmus és egység fenntartásáért. A köztársaság feje feltétlen híve volt a monarchikus államformának és még a Mandsu-dinasztia bukása előtt mondta ama próféta szavakat, hogy a monarchia megszűnése sok évtizedig tartó nyugtalanságot és zavart vonna maga után. A fiatal republika elnöke e meggyőződésének megfélemlően saját személyében folytatta az autokrata császárok kormányzati módszereit és amikor nyilvánvalóvá lett, hogy az újonnan megválasztott nemzetgyűlés Szun-Jat-Szen-párti többsége bíráló tárgyává kívánja tenni a végrehajtó hatalom fejének működését, nem riadt vissza attól, hogy érvényesülésének ezen akadályát erőszakos eszközökkel taszítsa féke útjából. Az elégedetlen parlament a forradalmi mozgalom délkinai gócpontjaiban fegyveres lázadást kísérelt meg, de Jüan, aki ezúttal nem habozott haderejének latbavetésével, könnyűszerrel véget vetett a zendülésnek.

A Kuo-Min-Tang, amely sikereit nem annyira hívei nagy számának

vagy materiális erejének köszönhető, mint inkább annak, hogy egyetlen számbavehető szervezete volt a kínai értelmiségnek, ily módon nyíltan szembekerült Jüan-nal, aki a híveiből álló csonka parlamenttel megfosztana mandátumaiktól a forradalmi párt reprezentánsait és ettől kezdve több-kevesebb nyíltsággal arra törekedett, hogy saját személyében visszaállítsa az autokrata császárság intézményét. Hogy e vállalkozás, amelynek sikere az egységes kínai birodalom fennmaradásának utolsó lehetősége lett volna, kudarcot vallott, többféle szerencsétlen körülmény összejátszásának tulajdonítható. A Mandsu-dinasztia bukása körül igen jelentős szerepük volt egyes tartományi kormányzóknak, akik a nélkül, hogy a forradalmi Kuo-Min-Tang elveit magukévá tették volna, anyagi előnyök és hatalmi kilátások által indítatva, a forradalom szolgálatába szegődtek. A középponti császári hatalom elenyészésével ezek a kiskirályok, akiknek a kezében addig is óriási országrészek közigazgatása összpontosult, belekóstoltak a teljes függetlenség gyönyöreibe és érthetően rossz szemmel néztek minden olyan törekvést, amely a régi főhatalom helyébe új, az előbbinél sokkal erélyesebb és céltudatosabb központi kormányzat megteremtését célozta. Bizonyos helyi autonomisztikus törekvések felhasználásával, amelyek a fajilag és nyelvileg igen különböző elemekből összetett birodalomban mindenkor megvoltak, e szatrapák a kormányzatuk alatt álló területek anyagi erejének felhasználásával hozzáálltak, hogy pozíciójuk védelmére önálló hadseregeket szervezzenek. Ez a folyamat végső eredményében nemcsak Jüan-Sih-Kai aspirációjára vált végzetessé, de nagyban hozzájárult a későbbi szomorú események kialakulásához is.

A tartományi kormányzók ellenállása mellett Jüan balsikerének főoka a külpolitikai helyzetben rejlett. 1916-ban, amikor Jüan elérkezettnek látta az időt a döntő lépésre, az európai nagyhatalmak erejét és figyelmét teljes mértékben lefoglalták a nagy háború véres eseményei s így a közvetlenül érdekelt Japán befolyása a távol keleten csaknem mindenhatóvá lett; már pedig az egységes és erős kínai birodalom újjászületése merőben ellentétesnek látszott a szigetország érdekeivel. Ehhez képest a japán kormány nem rokonszenvezett Jüan hatalmi törekvéseivel, sőt — ha hinni lehet az események krónikásainak — hathatósan támogatta az ellene felsorakozott erőket.

Jüan, aki már 1914-ben elvégezte a téli napforduló nagy császári szertartását, 1915 őszén leszavaztatta a tartományoknak önmaga által kinevezett képviselőit a monarchia visszaállítására és saját trónralépése mellett. Mielőtt azonban az ünnepélyes trónralépés megtörtént volna, a távoli délnyugati provinciákban lázadás tört ki, amely a szatrapák sorozatos árulása folytán rohamosan terjedt. Jüan még egyszer megkísérelte, hogy visszafordítsa a sors kerekét: kihirdette a trónralépés elhalasztását és alkotmányos kormányzatot ígért. Mindhiába volt: hívei elpártoltak tőle, lemondásra kényszerítették és az egységes Kína utolsó ura 1916 június 6-án mint magánember halt meg; közhiedelem szerint méreg által pusztult el.

Jüan bukásával megszűnik Kínában az eszmék harca. Halála felett hiába ujjongott a Kuo-Min-Tang: a központi kormányzat bomlása és a szatrapák végleges önállósulása nem kevésbé lehetetlenné tette Szun-Jat-Szen radikális programjának megvalósítását, mint a régi patriarchális császárság helyreállítását. Jüan katasztrófája óta Kínában többé nem a konzervatív és progresszív erők állanak egymással szemben, hanem csupán egyének, akik ha programokat és jelszavakat is hirdetnek, mindig csak a saját hatalmi pozíciójukért küzdenek és saját egyéni céljaik szolgálatában viszik mind megújuló testvérháborúkba a kínai férfiak százezreit, miközben nőttön-nő a nép nyomora és mind jobban távolodik a megújódás lidércfényű eszményképe.

Néhány hónappal Jüan halála után a birodalom kormányzata formálisan is kettészakadt: A Kuo-Min-Tang Kantonban mellékkormányt alakít, amelyet a Jüan által szétkergetett parlament néhány tagjának közreműködésével az egyedüli alkotmányos kormánynak hirdet. A Kuo-Min-Tang kormányának befolyása eleinte Dél-Kína jelentékeny részére terjed, utóbb azonban új, katonai alakulatokra támaszkodó szereplők feltűnése folytán egy időre összezsugorodik Kanton városára, ahol az európai szociáldemokrácia módszereivel szervezett ipari munkásságra támaszkodhatik, hogy végül alább megvizsgálandó okokból új erőre kapjon.

Jüan örökének túlnyomó részén a közép- és északkeleti tartományok katonai kormányzói osztoztak, akiknek első dolga volt véres bonyodalmakba keveredni egymással azon jobbra akadémikus jelentőségű kérdés felett, vajjon Kína belépjen-e az antant oldalán a hadviselő felek sorába. Az összeütközés indító oka hamarosan háttérbe szorult a küzdő felek hatalmi törekvései mögött. A pekingi kormány kebelén belül szakadás állott be: Jüan utóda az elnöki székben más katonai kormányzóra támaszkodott mint saját miniszterelnöke és a két legfőbb funkcionárius, illetőleg a mögöttük álló szatrapák, váltakozó sikerrel marakodtak a valódi koncért, a főváros birtokáért. Hogy teljes legyen a zűrzavar, a Jüan halála után kiírt új választások alapján összeült parlament is beleszólt a vitába és a katonai hatalmasságok erőszakosságával szemben az alkotmányosság jelszavát kiáltotta a pusztába. Végül is a háborús párt kerekedett felül, amelynek reményeit azonban az események nem váltották valóra: Kína üres kézzel távozott a versaillesi béketárgyalásokról és delegátusai a felett érzett elkeseredésükben, hogy a németektől elvett santungi koncessziós területeket Japánnak ítélték, meg is tagadták a békeinstrumentum aláírását.

A háborút követő időben két új, bizonyos mértékben kapcsolatos tényező merült fel, amely ék nagyban hozzájárultak a mai helyzet kialakulásához. Az egyik az idegengyűlöletnek a boxerlázadás ideje óta nem tapasztalt fellángolása, a másik pedig Szovjet-Oroszország beavatkozása. Maga Szun-Jat-Szen doktor is szocialistának vallotta magát és a nagy kikötővárosok szervezett ipari munkásságában találta meg hatalmának főtámaszát. A kínai forradalom spiritus rectorának 1924-ben bekövetkezett halála után a Kuo-Min-Tang teljesen, a szovjet befolyása alá került. A párt égisze alatt nyomon követték egymást az ipari zavargások, amelyek végül 1925 májusában Sanghaiban véres összeütközésekre vezettek, egyrészt az angol vezetés alatt álló nemzetközi karhatalom, másrészt tüntető kínai munkások és diákok között. A szovjet, amely keleti politikájának legfőbb célját a brit birodalom világhatalmi pozíciójának gyengítésében látja, sietett e szomorú eseményekből tőkét kovácsolni és közismert propaganda szervezetének segítségével sikerült a tudatlan tömegekbe oltania azt a meggyőződést, hogy Kína ősi ellensége és boldogulásának akadályja az angol-szász faj „kizsákmányoló imperializmusa“. Az amúgy is hatásos aknamunkát elősegítette az a szerencsétlen incidens, amelynek következtében a Jang-ce folyón állomásozó angol tengeri haderő parancsnoka megdöglötlenül romboló ágyútűz alá vette Vanhszjen várost, ahol többszáz valóban ártatlan kínai halálát lelte. A vanhszjen bombardement nyomán magasra lángolt a féktelen idegengyűlölet szunnyadó tüze: Nagy-Britannia kénytelen volt a Jang-ce völgyében, Kína legfontosabb közlekedési útján fekvő értékes koncesszióit feladni és erejét Sanghai védelmére összpontosítani, ahol felbecsülhetetlen gazdasági érdekei forogtak kockán. A szovjet agitációjának eme sikerei egyúttal a Kuo-Min-Tang sikerei voltak: a szovjetizmus vezetése alatt álló, szovjetpénzzel felszerelt hadsereg döntő győzelmeket aratott és a folyó év tavaszán már-már úgy tetszett, hogy a

kantom „nemzeti“ csapatok, átlépve a Jang-ce folyót, észak és dél határát, veszélyeztetik az északi szatrapák uralmát, amikor a Kuo-Min-Tangot is elérte a kínai mozgalmak végzete: a katonai parancsnokok hatalomvágyából eredő hűtlenség.

Amíg délen a szovjet munkája előkészítette a Kuo-Min-Tang pirrhuzsi győzelmeit, északon váltakozó szerencsével folyt a küzdelem a hegemoniáért a két leghatalmasabb tucsun (katonai kormányzó), a mandzsuriak Csang-Co-Lin és Csihli tartomány ura, Wu-Pei-Fu között. A küzdelem bővelkedett drámai fordulatokban és a helyzet 1921-től 1926-ig, a Kuo-Min-Tang nagy offenzívájáig, kaleidoszkópszerűen változott. Az 1926 év eseményei Csang-Co-Lint találták kedvezőbb helyzetben, aki miután Wu egyik hadvezérének, Feng-Ju-Hsziang-nak, a hírhedt „keresztény“ tábornoknak elpártolása folytán súlyos vereséget mért ellenfelére, a meggyengült ellenséggel időleges szövetségre lépett, tönkrevverte az árulása gyümölcseként Peking birtokát élvező Fenge-t és a Jang-ce felső folyásához való visszavonulásra kényszerítette.

A Kuo-Min-Tang győzelmeit nem magával Csang-Co-Linnal szemben aratta, hanem egyik szövetségese Szun-Tsuan-Fang ellen, aki őt tartomány urának hirdette magát, de a jól felfegyverzett forradalmi hadsereggel szemben még fővárosát, Sanghait sem volt képes megvédeni. Szun legyőzése után úgy látszott, hogy most már Csang-Co-Linra kerül a sor, amikor a győztes hadsereg vezére, a fiatal Csang-Kai-Sek tábornok, megúnva a pártszervezet uralmát és a hadseregében is lábrakapott kommunista agitádót, elhagyta a Kuo-Min-Tang zászlaját és kimondta függetlenségét. Csang-Kai-Sek merész lépése és az általa hirdetett mérsékelt nadionalista programú rövid időre azt a hitet ébresztették, hogy e képzett fiatal tiszt személyében végre eljött a messiás, aki hivatva lesz maga köré gyűjteni azokat az államfenntartó elemeket, amelyek megteremthetik az új kínai nemzeti állam alapjait. A remény felcsillanását szomorú kiábrándulás követte: Csang-Kai-Sek-nek nem sikerült megállapodásra jutnia észak uraival és uralmát dsöpörte az új erőre kapott Szun-Tsuan-Fang első offenzív megmozdulása. Maga az ifjú hős cserben hagyta hadserege romjait és rövid dicsősége alatt szerzett busás vagyonával letűnt az események színpadáról.¹

Csang-Kai-Sek vállalkozása kudarcot vallott, de elpártolása mégis végzetes csapás volt a Kuo-Min-Tang ügyére: megfosztotta a forradalom pártját a győzelmes hadjárat légmentesebb eredményétől, Sanghai birtokától és ami még sokkalta súlyosabb volt, egy csapásra megmutatta, hogy az állítólag osztályöntudatos tömegekre támaszkodó mozgalom sincsen biztosítva saját katonai vezetőinek önállósági törekvésszel szemben. A pártkormány még egy iddíg továbbműködött Hankauban, a szovjet-agitádó egyik főfészkében; amikor azonban Szun-Tsuan-Fang utóda, Csen Eugén külügyminiszter lemondott és az orosz tanácsadók is jónak látták személyüket biztonságba helyezni, nyilvánvalóvá lett, hogy Hankauban is a katonaság az úr. Bizonyosra vehető, hogy a Kuo-Min-Tang szovjetbarát szocialista uralmának vége: már Kanton a forradalom szülőhelye is elveszett a párt számára és kisebb-nagyobb úgynevezett tábornokok fegyveres viszálykodásának tárgyává süllyedt.

Ma a helyzet Kínában nem mondható másnak, mint rendszeresített anarchiának. A széthullott birodalom kisebb-nagyobb területem zsoldos csapatokra támaszkodó katonai zsarnokok uralkodnak, akik féltékenyen

¹ Csang-Kai-Sek a legutóbbi időben újból felbukkant Sanghajban és az új nankingi hadsereg fővezérének megszervezésére törekszik; fellépésének eredménye ezidőszereint még a jövő titka.

kenése egyértelmű lenne pusztulásukkal, kíméletlenül sajtolják ki a vagyonos osztályok és a dolgozó nép adóját újabb és újabb ezredek és hadosztályok felfegyverzésére. Az, hogy a közállapotok mennyire tűrhetőek vagy tűrhetetlenek, az egyes kényurak egyéniségétől függ, akik mellett a polgári hatóságok, ha ugyan egyáltalán működnek, teljesen alárendelt szerepet visznek. Kína, ahol azelőtt a katona semmibe sem vett, megvetett, kigúnyolt ember volt, ma a szoldateszka eldorádója: az uralkodás egyetlen eszköze az erőszak, az emberi élet értéke csekélyebb a semminél, a vagyon biztonsága pedig a kisebb-nagyobb katonai parancsnokok jóindulatára van bízva. A polgári közigazgatás pusztulásával megszűnt a jogrend is: szervezett rablóbandák garázdálkodása országszerte súlyos problémák elé állítja a hatalom birtokosait és nem ritka eset, hogy egy-egy nagybbszabású kínai Sobri Jóska szegénylegényeivel együtt elszegődik valamely tábornok zsoldjába, úgyhogy a törvényen kívül álló haramia egy napról a másikkra átalakul az állami rend oszlopává. Kína mai urai közül nem egy futott be ilyen kalandos pályát és magának a nagy Csang-Co-Linnak karrierje is ilyen kétes eredetből indult el.

Ez a mai kínai helyzet vigasztalan képe. Égetően aktuális a kérdés: milyen irányban kell látnunk a kibontakozás útját. Ha belátjuk, hogy Kína katasztrófájának egyik főoka a nyugati demokrácia idegen eszméinek elterjedése volt, a khaoszból újjászülető birodalom képét nem szabad e demokratikus ideálok mintájára megrajzolnunk. Az „emberi jogok“ individualista világnézetének elterjedése a kínai nép legértékesebb jellemvonását, az önfeláldozó munkaszeretetet támadta meg, míg a felvilágosultság hirdetői az egyszerű kínai lelkivilágában uralkodó öskultuszon végezték romboló munkájukat. A politikai haladás harcosai a népek önrendelkezési jogának jelszavával rombadöntötték az abszolutisztikus császárságot, hogy helyébe ültessék az európai népek politikai bajainak panaceáját, a parlamentárizmust, amelynek dicstelen bukása után betölthetetlen űr tátong a könnyelműen megsemmisített ősi intézmények helyén.

A nyugati demokrácia ideáljai tehát nem fogják megteremteni az új Kínát, de a kínai dráma mai harcias főszereplőinek fegyveres küzdelmeiből sem fog megszületni az új birodalom. Ahhoz, hogy bekövetkezzék a birodalom újjászületése, előbb meg kell történnie a lelkek újjászületésének: ha a családi és rendi összetartás tudata újból feléled a kínai lélekben és ha az idegengyűlölet negatívuma helyébe a közös célok és közös kötelességek tudatából táplálkozó nemzeti érzés lép, akkor és csak akkor lehet remény arra, hogy az eljövendő hivatott vezér útmutatása mellett kiemelkedik a vér és sár tengeréből az új mennyei birodalom.

DOMONY PÉTER.

MIT HOZNA VISSZA A ROTHERMERE-VONAL?

MOST, MIKOR a nemzetközi közvélemény szemei elsősorban Rothermere lord akciója következtében kezdenek megnyílni és a világ lelkiismeretének ébredése a trianoni szerződés revíziójának ígérését vetíti a közeli évek láthatárára, nem utópia, de az alapos felkészülés követelménye tisztába jönni azzal, mit jelent az ígérlet közgazdaságilag, azaz mennyivel és minő ipari és mezőgazdasági értékekkel gyarapodnék a magyar közgazdaság, ha az úgynevezett Rothermere-vonal megvalósulna és az azon belül terülő földcsíkok valamely nemzetközi határozat folytán csakugyan visszacsatoltatnának a csonka országhoz. Mivel egyelőre csak a csonka országgal összefüggő magyar nyelvterületek visszakapcsolása érdekében hangzottak el súlyt jelentő nyilatkozatok, ezeket az országrészeket vesszük szemügyre, azonban mégis a Ruténföld hozzáadásával, abban a meggyőződésben, hogy ez utóbbi terület a revízió után, ha politikailag nem, vagy csak lazán, gazdaságilag feltétlenül a megnagyobbodott haza integráns részévé fog válni, minden régi rokonszeny figyelmen kívül hagyása mellett is egyszerűen azért, mert számára ez lesz az egyetlen megoldás. Feltételezzük továbbá, hogy e nemzetiségi felszabadítás a magyar nyelvterületekkel közvetlenül összefüggő német többségű területekre is ki fog terjedni; semmi okunk sincs kételkedni benne, hogy hazafias németjeinknek is ez a kívánsága. Hasonlóképp feltételeztük a vend népről, hogy a revízió alkalmával visszacsatolás iránti korábbi igényeit sikerrel fogja érvényesíteni. Ellenben nem vonjuk a remélt új határok körébe a Székelyföldet és feltételezzük, — mivel tisztán etnográfiai szempontokról van szó a revízió külföldi pártfogóinál — hogy Ausztriával szemben a trianoni határ kevésbé változik.

Magyar nyelvterület alatt az alábbiakban azt a területet értjük, melyet nagyjából a következő pontokon áthaladó határ zár be: Pozsonytól északra Magyarfalu — Szered — Nyitrapereszlény — Bakabánya — Lissó — Sztrepva — Süvete — Dobsina — Szomolnok — Kassából a Sárosfalu — Hollóháza — Ondava és Laborca összefolyása — Tama — Homonna — Haragitó — Kurima — Alsópagony — régi országhatár Vasér forrásáig (Mármaros m.), — kelet-nyugati egyenes vonal Rüstzig — Szinérváralja — Szilágysomlyó — Belényes — Vadász — Zaránd — Lippa — Magyarszákos — Versectől északra Szekerész — Duna és Tisza folyása Tiszatarrosig — Petróc — Dunacsép — régi országhatár (Horvátország nélkül) Felsőszömölnökig, ahol a mai osztrák határral találkozik. E határvonal a mai területhez csatlakozó magyar és német többségű járáások szerint van megvonva; kissé zeg-zugos, de a statisztikai számításokat csak ezen az alapon lehetett elvégezni. A valóságban nem érvényesülnének ily mereven az etnográfiai szempontok, de ez lényeges változást nem okozna mindaddig, míg csak célszerűbb határmegvonásról és nem az etnográfiai határnak más szempontok szerint való jelentékeny módosításáról volna szó. Ily eshetőségekre azonban nem lehetünk figyelemmel, mert célunk az etnográfiai magyar nyelvterület közgazdasági lehetőségeinek megállapítása. Az így megvont határokon belül fekvő terület kiterjedése a maihoz

képest 64.000 négyzetkilométerrel 157.000 négyzetkilométerre növekednék. A lakosság száma — Csonka-Magyarországra nézve az 1920-i, a jelenleg megszállt területekre pedig az 1910-i népszámlálás adatait véve alapul — 12.4 milliót tenne ki. Ezzel a lélekszám tekintetében is Jugoszlávia és Csehszlovákia elé kerülnénk.

Ami a gazdasági erőforrásokat illeti, elsősorban az őstermelést kell szemügyre vennünk. Ennek ágai közül a vadászatot és halászatot röviden elintézzhetjük azzal, hogy nagy erdőterületek és folyószakaszok visszakerülése a vad-, illetőleg halállományt nagymértékben növelné. Különösen a vadászat lehetőségét nem szabad a kereskedelmi mérleg szempontjából sem kevésre becsülni. Magyarország egyike a legkiválóbb vadászterületeknek Európában, még pedig úgy a mezei, mint az erdei vadakat illetőleg. Ma is sok szenvedélyes vadászt vonz ide és az idelátogatók száma jelentékenyen emelkedni fog, ha a már eddig is szép eredményeket mutató idegenforgalmi propaganda ezt a vonzerőt jobban fogja hangsúlyozni. Ebből a szempontból is értéke lesz tehát az erdővidékek visszacsatolásának, amit fokoz az a körülmény, hogy a Kis Magyar Alföld és annak dombos határvidéke mezei vadakban legdúsabb területe volt az országnak, a magyar nyúl, fácán és fogoly pedig élő állapotban is keresett kiviteli cikk.

A csonka ország mezőgazdaságának nagy hiánya szegénysége erdőben és legelőben. Előbbiből az 1917 évi felvétel szerint 1,091.000 hektár van, ami a hasznosítható terület 11.7%-át teszi ki. A visszacsatolandó részekkel 1.328.000 hektár kerülne vissza és ezzel az erdőségek aránya 14.1%-ra emelkednék. Ma 0.13 hektár erdő esik egy lakosra, a terület kiegészítése után 0.21 hektár jutna. Tehát mintegy 50%-kal javulna a helyzet, ami rendkívül sokat jelentene éppen a külkereskedelmi mérleg szempontjából, a fa lévén egyike azoknak a tételeknek, melyek a mérleg egyensúlyát leginkább veszélyeztetik; összes behozatalunk értékének 1926-ban $ii*35\%$ -a a nyers és megmunkált fára esett és nagyobb ipari konjunktúra idején — mint a folyó év első felében is — a behozatal még jelentékenyebbé növekszik.

A legelők a termőterületnek $10*9\%$ -át teszik ki ma; egy számos állatra jut 0-33 hektár.¹ A fenti értelemben vett magyar nyelvterületekkel 645.000 hektár legelő kerülne vissza, amivel a legelőterület aránya $9*9\%$ -ra szállna alá és egy számos állatra is a jelenleginél kevesebb: 0-31 hektár jutna. Azonban a visszakerülő legelők jórésze hegyvidéken fekszik, tehát az átlagos legelőminőséget javítaná, aminek következtében az aránynak enyhe csökkenése állattenyésztésünk fejlődési lehetőségeit nem rontaná. Kedvezően hatna, hogy ismét a miénk lennének azok a vidékek, melyek a legkiválóbb sovány-anyagot nevelték.

A szóbanforgó országrészek aránylag több a nem termő terület, mint Csonka-Magyarországon, amit a hegyvidékek idéznek elő. Rét, szántó és szőlő tehát viszonylag kevesebb van, ami által a visszacsatolás a jelenlegi országos arányokat kissé megrontaná. A szántóterület a mostani 60-ról visszaesne 55% -ra. Ma a 8,250.000 lakosra 5,590.000 hektár szántó és 102.000 kert, vagyis összesen 5,692.000 hektár élelmiszert termő terület esik és egy lakosra jut $0*67$ hektár. A határos magyar nyelvterületeken 3.540.000 hektár szántó és 83.000 hektár kert fekszik, ezek hazakerülésével

¹ Egy számos állat a haszonjószág szokásos egysége a mezőgazdaságban és elent 500 kilogramm súlyú állatot, tekintet nélkül annak fajára. Egy szarvasmarha annyi, mint egy ló, vagy négy sertés, vagy tíz juh; egy felnőtt állat átlagban két növendéket tesz ki. A legutóbbi állatfelvételek szerint a szarvasmarhaállománynak 72, a lóállománynak 75, a sertésállománynak 33 és a juhállománynak 74% -a felnőtt, a többi növendék.

összesen 9,313.000 hektár élelmiszert termő terület oszlanék meg a 12.4 millió lakosra, amivel az egy főre jutó terület 0.75 hektárra emelkednék. A megnagyobbodott ország eltartási kapacitása tehát 25%-kal javulna. A kenyérmagvak — búza, rozs — tekintetében hasonló kedvező változás következne be. Mai területünkön az 1923—25 évek termésének átlagát véve figyelembe, egy főre 2.99 q jut e két terményből; az egész nyelvterületre kiterjeszkedő Magyarországon e fejadag 3.51 q lenne. Még nagyobb volna az emelkedés a többi mezőgazdasági főtermény tekintetében: az évi zabtermés 3,600.000 q-val (a jelenleginek 10.9%-ával), az árpatermés 3.600.000 q-val (a jelenleginek 93%-ával), a szemes tengeri 15,700.000 q-val (a jelenleginek 88%-ával), a burgonya 9,600.000 q-val (a jelenleginek 56%-ával) növekednék. Mivel a lakosság számának emelkedése csak 50%-ot tenne ki, kivitelünknek e cikkek közül a maihoz képest nagymértékben fokozódnia kellene.

Az állatállomány is növekednék viszonylagosan, mégpedig a jelenlegihez képest a lóállomány 71, a szarvasmarhaállomány 73, a sertésállomány 78 és a juhállomány 50%-kal. Az emelkedés tehát—a sertést kivéve — kisebb, mint a takarmánytermés fentebb közölt várható növekedése, így tehát az állatanyag fenntartása nem okozna gondot, sőt állattenyésztésünknek kivihető feleslege is több maradna.

Tehát úgy termény-, mint állatkivitelünk forrásai erősödnének. Hogy ez mily mértékű javulást jelentene külkereskedelmi mérlegünkben, arra nézve számokban felelni nehéz. A kenyér-magvakra vonatkozólag azonban megkockáztathatunk egy becslést. Ma búza- és rozsterményünk — 1923/25 átlagában — 24,500.000 q; kell 2,060.000 hektárra vetőmagul 3,600.000 q és 8½ millió lakos ellátására fejenként és évenként 120 kg, vagyis összesen 9.900.000 q szükséges itthon; kivitelre marad tehát 11,000.000 q. Az új területek 13,800.000 q búzát és rozst hoznának, tehát 40,500.00 q-ból kellene fedezni a megnövekedett lakosság szükségletét 14,900.000 q-val, valamint a vetőmagszükségletet 5,600.000 q-val; ily módon kivitelre maradna 19.500.000 q. Ha tehát ma egy lakosra jut 120 kg kiviteli kenyérmag, az új határok esetén ez 158 kg-ra emelkednék, ami mintegy 30%-os javulás; fejenként ennyivel több kenyérmag állna a behozatali cikkek megvásárlása céljából rendelkezésre. Ha feltesszük, hogy az egy-egy főre eső behozatali többlet akkor is 9.50 pengő volna, mint 1926-ban, a fejenkénti búza- és rozskiviteli többlet értéke — 30 fillérjével számítva 11.40 pengő — azt bőségesen fedezné.

Így tehát a nyelvterületi határokat érvényesítő békerevizió csak a fő mezőgazdasági kiviteli cikkek véve is tekintetbe, javítana külkereskedelmi helyzetünkön. Külön esik itt latba még külforgalmi helyzetünk javulása annál fogva, hogy egyik legerősebb versenytársunk a közeli nyugat piacain: Jugoszlávia, éppen mezőgazdaságilag teljesítőképes területeinek—Bánátnak, Bácskának — nagy részét vesztené el, még pedig a mi javunkra, és így Magyarország jelentősége viszonylag is javulna a piacokon. Viszont a Csehszlovák köztársaság még nagyobb mértékben volna kenyérmagbevételre utalva, mert éppen az éléskamráit képező Csallóközt és Kis Magyar Alföldet volna kénytelen visszaadni.

Az ipar kilátásai szempontjából elsősorban az ipari nyersanyagforrásokban való gyarapodás érdekel bennünket, annál is inkább, mert az iparfejlesztés lehetőségei e ponton szorosan összefüggnek a behozatal alakulásával. Azon a területen, amely a mai és a nyelvterület által megadott határok közt fekszik, jelentékenyebb bányatelepek nincsenek. Az utolsó béke-statisztika szerint mindössze évi 500.000 q barnaszén, 2,300.000 q vasércet, 11.000 q rézércet, 63.000 q antimonércet, 578.000 sót, 18.000 q

kőolajat termelt e terület és valami kevés nemesércet; ezek értéke összesen 17 millió pengő volt. Ezzel szemben Csonka-Magyarország bányászati és kohászati termelésének értéke 1925-ben kerekén 138 millió pengőt tett ki. Ipari nyersanyagkészleteink számottevő gyarapítására tehát nem igen számíthatunk. Jelentékeny nyereség volna mégis a só, mely a megnagyobbodott területnek az 1914 előtti fogyasztás szerint számított szükségletéből (1,850.000 q) mintegy 31%-ot fedezne, míg ma teljesen a külföldre vagyunk utalva.

Egészen más a helyzet a gyáripar tekintetében. Az utolsó békeévben a visszacsatolandó terület gyáripari termelésének értéke 790 millió pengő volt; Csonka-Magyarorszáé ma 1.970 millió; tehát 40%-os emelkedésről lehetne szó. Főképen a fa- és csontipar, papirosipar, élelmezési ipar és a gépgyártás telepei gyarapodnának számban és termelési képességben. Figyelembe kell azonban venni, hogy a Felvidék iparát — és elsősorban ez jelentene valamit — a cseh verseny és az elnyomó gazdaságpolitika nagymértékben tönkretette, a gyárak egy része át is költözött a csonka területre. Az egykor virágzó gyáriparnak technikai, pénzügyi és kereskedelmi szervezete tehát szétesett és a kedvezőbb viszonyok bekövetkezése sem tudna abba a korábbihoz hasonló életet lehelni. Pedig e terület gazdaságilag igen intenzíven fejlett része volt az országnak. Legjobban mutatják ezt talán a közlekedési viszonyok: Csonka-Magyarország 1925. évi állami útjainak 70%-ával (3.675 km), ugyanazon évi vasútainak 61%-ával (18.500 km) felérő állami, illetőleg vasúthálózat szövi be ezt a területet. Közismert dolog, hogy egész sora a vasúti csomópontoknak fekszik ezen a részen, mai határunk közvetlen közelében, melyek visszakerülése fokozza a várható közlekedési előnyöket.

Az a körülmény, hogy a megszállt területek ipara a békebelihez képest visszafejlődött állapotban kerülne ismét hozzánk, nézetünk szerint nem kedvezőtlen. Egy a nyersanyagforrásokkal és a belső piac felvevőképességével arányban nem álló gyáriparnak hazánk mai gyáriparához való csatlóása ipari hipertrófiát idézne elő, mely csak fokozná a mai vámpolitikai és külkereskedelempolitikai nehézségeket. Ellenben, ha e terület a csehek gazdaságpolitikája folytán iparát leépítette, úgyhogy gyáripari termékek beszerzése tekintetében más területre van utalva, a visszacsatolással a csonka ország iparának belső felvevő területe gyarapodnék és így megalapozottsága, ha nem is nyersanyag, de mindenesetre a piac szempontjából való függetlenség tekintetében fokozódnék. Az ipar nyeresége a terület megnagyobbodásából tehát csak annyi volna, hogy a gyári szervezet és fogyasztópiac egymáshoz való viszonya inkább megközelítené az egyensúlyt. Az energiakészlet tekintetében a területgyarapodás annyiban nehézségeket okozna, mert szén és főként feketeszénkészleteink számottevő módon nem növekednének, tehát úgyszólván a mai készletekkel kellene egy 50%-kal megszorított lakosságot ellátni. Ezzel szemben óriási módon javulna a fehérszénrel való ellátottságunk. Míg mai területünkön vízi energiatelepek alig vannak, csak a Rábamentén és a Cserhát—Bükk-vidéken, de itt is az elméleti lóerők száma egy négyzetkilométerre csak 1—10, addig a szomszédos északi részek e tekintetben igen gazdagok és az átlagosan 20—30 elméleti lóerőre tehető természeti energiakészlet egyes vidékeken — Vág-völgye, Felső-Tisza, Sebeskörös — eléri az 50-et, sőt 60-at.

A mind nagyobb közgazdasági fontosságra emelkedő idegenforgalom sokat nyerne. Festői hegyvidékek jutnának ismét birtokunkba és ezekkel a gyógyfürdők egész sora: Vihnye, Szliács, Szklenó, Csiz, Stósz, Tasnád, Püspökfürdő, Palics. Ha utóbbiak egyelőre idegeneket nem is vonzanának, mindenesetre sok magyart tartanának itthon a nyaralás idején, amit a fizetési mérlegnek meg kellene éreznie.

A termelés, illetőleg a nemzeti jövedelem ágait végigtekintve megállapíthatjuk, hogy az anyaországgal összefüggő nyelvterületekkel egyesített Csonka-Magyarország is éppúgy a mezőgazdaságra volna utalva, mint a mai. A megnagyobbodott ország mezőgazdasága teljesítőképesebb volna, mint a jelenlegi: több szemesterményt produkálna, az állattenyésztés fejlesztésének, mezőgazdasági iparnak szélesebb alapot nyújtana. Legfőképpen azonban piaci helyzete javulna a fent kiemelt eltolódások folytán. Ellenben az ipar tekintetében az ország helyzete a maihoz képest alig változnék.

De a magyar nemzet mai életszínvonala és az ország népsűrűsége mellett tisztán mezőgazdaságból, ha az még oly fejlett is, nem, vagy legalább is nem sokáig élhet meg. Ebből nem következik erőltetett iparfejlesztés, de igenis az, hogy a vázolt körülmények közt az ország lakossága nem érheti el sem életmód, sem kultúra tekintetében azt a színvonalat, melyre joggal igényt tart. Az ipari termelés természetes alapjainak hiánya egy a nyelvterület határaitra szorítókozó revízió után is éreztetné kedvezőtlen hatását. Akkor sem volna tehát az ország gazdasági autarkája biztosítva, amire pedig mindaddig, amíg az úgynevezett gazdasági háború lehetséges, minden országnak szüksége van, ha külpolitikai tevékenységében cselekvési szabadságát biztosítani akarja. Az ország akkor is csonka maradna gazdaságilag is és az egyesülést követő évek fellendülésének elmúltával éppúgy, mint ma, érezni fogná, hogy szüksége van valamely szomszédos terület közgazdaságára és éppúgy az elé a kérdés elé kerülne: szerződés, vagy a határok kitolása!

A magyar nemzet jövődjét újra megalapozni, tehetségei szabad érvényesülését biztosítani, barátságát azok számára, kik ezt saját érdekükből keresik, értékessé tenni csak egy oly ország képes, mely a gazdasági élet összes alapfeltételeit nyújtja. A csupán a nyelvterületre szorítókozó ország nem lenne ilyen. Ebből nem következik, hogy rögtön politikai követelésekkel lépünk fel, hogy azokat a területeket is, melyek a magyar nyelvhatárokon kívül esnék, olyan politikai egy test, egy lélek szorosságával való kapcsolatba kell visszakövetelnünk, mint a magyarlakta vidékeket. De igenis következik, hogy teljes gazdaságföldrajzi kielégülés nélkül egy ilyen revízió nem jelentene megnyugvást sem a magyar nemzet, sem Közép-Európa számára gazdasági okokból sem.

S ez egy érv, melynek súlyát azoknak, kinek kezében a revízió téve lesz, éppúgy, vagy még inkább el kell fogadniok, mint a történelmi jogét. Mert a magyar nemzetnek az élethez, a Kárpátok medencéjében lakó népeknek a nyugodt gazdasági fejlődéshez való joga és az ezeréves történelem jogai csakis a gazdaságföldrajztól kijelölt széles, nagy gazdasági egységet alkotó határokból fognak, a történelmi fejlődés további folyamán, kielégülni.

IHRIG KÁROLY.

FERENC JÓZSEF ES A KOSSUTH-KULTUSZ.

KOSSUTH LAJOS, mint számtalan megnyilatkozásából tudjuk, gondterhes számkivetésben eltöltött élete utolsó napjáig sem tudott megkülönböztetni a kiegyezés alkotta új viszonyokkal. Következetlen lett volna önmagához, életcéljához, ha alávetette volna magát 67-nek, szerinte „a magyar hazát ezeréves államiságából kivetkőztető s lelke egész erejével perhorreszkált osztrák-magyar állami közösségnek“. Tiszteletet érdemlő elhűséggel hangoztatta újra meg újra aggkorát meghazudtoló, lelkes ékesszólással megszerkesztett „irataiban“, hogy a sors őt megtörheti, de meg nem hajlíthatja s hogyha a nemzet el is árulta a függetlenség ügyét, ő végig kitart mellette.

Lángoló lelke matuzsálemi öregsége éveiben sem találta meg nyugalomát. Életét céltévesztettnek tartotta, mert a nemzet elfordult eszméitől. Csalódásának amúgyis keserű kelyhébe még egy bőséges örömcsoppet is hullatott a nemzet hálátlansága. Utolsó éveinek legnagyobb keserűségét az ő „kipolgárosítása“, „kihazátlanítása“ okozta neki.

Az 1879 évi honossági törvény úgy intézkedett, hogy minden külföldön lakó magyar elveszti állampolgárságát, ha tíz év alatt valamely osztrák-magyar konzultól külföldön tartózkodási engedélyt nem kér vagy valamely konzuli község anyakönyvébe fel nem véteti magát. Kossuth ennek a követelménynek nem felelhetett meg, mert „ez annyit tenne, — miként Helfy Ignácnak, meghittjének 1889 júniusában írta — mint magamat osztrák-magyarának vallani, ami soha életemben nem voltam, nem vagyok és soha nem is leszek semmi feltétel alatt, semmi áron“.

Habár nem gondolta, hogy személyére való tekintettel hozták a törvényt és azt „a korszak egyik epidemikus betegségének“, „az élet minden viszonyaiba belekotnyeleskedő törvénygyártási mániának“ a rovására írta, elkeseredése nőttön-nőtt, amint a két lusztrum lejárta közeledett. Unos-untalan „kitagadott, kitaszított páriának“ nevezi magát leveleiben, kinek „mint minden polgári kapcsolatból kirekesztett sehonnainak“ kell meghalni. A nemzet széles rétegeit voltak hivatva felrázni az aggastyán ajkairól ilyen és hasonló megkapó szavak: „azt talán csak mégsem érdemeltem meg nemzetemtől, hogy tőlem maga vegye el törvény által a jogot, e két szót „Civis Hungarus“ reávésetni nevem mellé a fejfára, mely megjelölné idegen földön síromat“.

Szavainak nem is maradt el a hatása. Egyre nagyobb körökben érezték, hogy a száműzött iránti érzelmeknek kifejezést kell adni. Legelőször két színmagyar város, Hódmezővásárhely és Kiskunfélegyháza választotta meg diszpolgárának s az utóbbinak körlevelére az ország legkülönbözőbb részeiben még huszonkilenc város tüntette őt ki ezzel a legnagyobb megtiszteltetéssel, melyet polgár polgártársaitól elnyerhet. A Kossuth-kultusz, mely 49 óta soha sem szűnt meg, rohamosan erősödött az agg kormányzó személyes sérelme nyomán. Míg a forradalom után csak a nép alsó rétegei gondoltak hálával felszabadítójukra, addig most, hogy a nagy katasztrófa emlékei elmosódtak, az intelligencia is növekvő rokonérzéssel fordult a

méltatlanságot szenvedő száműzött felé. Kossuth, ki magát „egy már regévé vált múlt romjának“ érezte, mely nem illik bele „az újabb nemzedékek változott irányú korába“, még életében legenda hőségé kezdett válni.

A nemzet rokonszenve mind sűrűbben nyilvánult meg. 1889 nyarán 845, a párizsi vilákiállításra készülő magyar tette tüntető tiszteletét a számkivetettnél, ki hatalmas beszédben támadta meg előtűk a politikai egyensúly alapját, az Ausztriával való kiegyezést, nem mulasztva el az alkalmat az „osztrák ház“ aposztrófálására sem, mely Magyarországon „megpróbált mindent, erőszakot, rémuralmat, csábítást, az ármány minden nemeit“. Az egyetemi ifjúság is népes küldöttséget akart meneszteni Turinba, hogy Kossuthot 1890 január 8-án, azon a napon, mikor a honossági törvény szerint megszűnik magyar állampolgár lenni, üdvözölje. Kossuth gyengélkedése miatt halasztódott el az üdvözlés.

Tisza Kálmán a hullámokat, melyekkel a Kossuth-kultusz növekvő tengere korbácsolta kormányának a véderővita viharaiiban amúgy is megviselt hajóját, azzal vélte lecsillapíthatónak, hogy azt a tényt, hogy Kossuth a díszpolgárságokat elfogadta, az emigráns oly nyilatkozatának akarta tekintem, melynek értelmében magyar állampolgár akar maradni s így a törvény rá nem vonatkozik. Kossuth azonban 1889 december 9-én az aradi függetlenségi párt elnökéhez intézett levelében még egyszer kifejtette álláspontját s visszautasította a kormányelnök kibúvóját, ő csak a törvénynek új törvénnyel való megváltoztatását fogadta volna el. ő nem lopózik be, hátsó ajtócskán a házba, melyből „a főajtón kidobták“. Újból politikai hitvallást tőn, melyben szenvedélyeden támadta meg a Magyarországon fennálló közjogi állapotot, „a törvényesített jogtalanságot“. Ennek ő magát alá nem veti s ha már egyebet nem tehet, hontalanságával tiltakozik ellene. „Ferenc József „osztrák császár, magyar király“ alattvalójának magamat soha egy percig sem ismertem el s el nem ismerem.“

Kossuth heves kifakadásai az udvar figyelmét sem kerülhették ki. Ferenc József, ki hírlapkvonatokból is állandóan értesülést szerzett a napi politika eseményeiről, megdöbbsent e hírek olvastára. Ő Kossuthban mindig csak a forradalmárt, dinasztíája megátalkodott ellenségét látta, ki most azon dolgozik, hogy alássa a nagy önmegtagadások árán létrejött közjogi békét, melynek fenntartásán a császár-király, mint élete legfontosabb művén, az őt mindenben jellemző vaskövetkezetességgel örködött.

Ifjúkorának emlékeitől, mint mindenki, ő sem szabadulhatott meg. A Kossuth szította forradalom a legnagyobb megalázást hozta rá, azt, hogy idegen segílyt volt kénytelen kérni dinasztíája érdekében. Most meg öregsége küszöbén, a mayerlingi tragédia évében újra nagy politikai nehézségek előtt látta magát Kossuth izgatásai következtében. A nagy száműzött árnyéka egyre sötétebben borult a távolból a magyar politika amúgy sem napsütéses mezejére. A Kossuth-kultusz nemcsak személyét, hanem ami még több, dinasztíáját érintő sérelem volt Ferenc József szemében. Nyomában terjedt a függetlenségi gondolat és félő volt, hogy megerősödik és többségre jut e kultusz politikai haszonélvezője, a függetlenségi párt. Ez pedig megoldhatatlan bonyodalmakkal fenyegetett.

A Kossuth melletti tüntetéseket a király jó ideig szótlánul tűrte, mert sporadikus jelenségnek tartotta, de mikor az aradi ellenzékhez írt levél nyomán mozgalom indult meg abból a célból, hogy Budapest főváros is díszpolgársággal tüntesse ki Kossuthot, elérkezettnek látta az időt, hogy felemelje tiltakozó szavát. Az a nem éppen magyaros stílusú levélváltás, mely Pápay István, kabinetirodai főnök és Ráth Károly, Budapest főpolgármestere közt folyt ez ügyben, mindennél jobban jellemzi az uralkodó és a hivatalos körök gondolkozását.

Pápay így fogalmazta 1889 december 27-i bécsi levelét a király megbízásából:

Méltóságos Főpolgármester Úr!

A hírlapokból értesült Ófelsége, hogy Budapest fővárosa képviselőtestületében is egy arra irányozott indítvány céloztatik, hogy Kossuth Lajos a főváros díszpolgárává választassák.

Ha az ország egyes részeiben már történt ilyféle választások eddig elnézőleg tettek, s az egész bármennyire sajnós s mindinkább elterjedő Kossuth-cultus csak mint egy kisebb haszontalan töredéknek kárhozatos pártcélokra irányozott, de állítólag komolyabb jelentőség nélküli agitatója jellemezett — ez talán ezideig még indokolható volt; de most Kossuthnak legújabb nyilatkozata után, melyből álláspontja a kérdéses honossági törvény s a korona kányában is minden kétséget kizáró értelemben kiolvasható, ily mozgalom, tüntetés és díszpolgári választás, nemcsak kimondhatatlan gyengédséggel, hanem már alig lenne másnak nevezhető, mint egyenesen a korona méltósága és őfelsége legmagasabb személye ellen intézett sértő merényletnek; eltekintve is attól, hogy mégis lényeges különbség, ha ily tüntetés egy jelentéktlenebb kis városban vagy községben történik, és ha ezt a főváros, mint a felséges családnak időnkénti székhelye teszi.

Mindezt tekintetbe véve, tehát felséges urunk lehetetlennek tartja a fennemlített hírlapi hírt egyszerű hallgatással mellőzni, sőt határozottan oda nyilatkozni s engem legkegyelmesebben felhatalmazni méltóztatott, hogy ezt Méltóságoddal is bizalmasan tudassam, hogy a fennemlített indítvány a fővárosi képviselőtestület által minden várakozás ellenére csakugyan elfogadtatnék s Kossuth a főváros díszpolgárává megválasztatnék, őfelsége kénytelen lenne a magyar fővárostól távolmaradni s mindenestre el van határozva, hogy ez esetben a jövő év folytatában nem jönne Budapestre,

Mily horderejű volna ily határozatnak teljesülése az egész országra, de különösen a fővárosra nézve, nem szükséges bővebben fejtegetni, s azért Méltóságod bölcs belátására bízom mindazon lépéseket megtenni, melyeket őfelsége méltó aggályainak eloszlatására célszerűnek találand, sőt az ellen sem forog fenn akadály, hogy Ófelségének említett elhatározását más befolyásos egyénnel a városi képviselőtestületben, vagy esetleg szélesebb körökben is közölje, mert minden józan és tisztességes ember ezt csak a korona méltóságának fenntartására irányzott lépésnek fogja tekinteni s ily szempontból megítélve, nem is lenne szükséges azt titokban tartani.

Ráth Károly 1890 január 4-én ezt a választ küldte Bécsbe, mely a király asztalára került:

Kegyelmes Uram!

Nagyméltóságodnak múlt december hó 27-én kelt megtisztelő és nagybecsű levelét volt szerencsém kezeimhez venni és bocsánatot kérek, hogy arra csak ma válaszolok, de ennek oka az, hogy a törvényhatósági bizottság több tekintélyes tagjával kívántam előbb érintkezni, és az esetleg szükséges intézkedések iránt tisztába jönni, hogy Nagyméltóságodat az itteni hangulatról és a reményelt eredményről biztosabban tájékoztassam. Megjegyzem előzetesen azt is, hogy Nagyméltóságodnak igen becses levele folytán legott (múlt vasárnapon) a miniszterelnök úrral is értekeztem és a teendő lépések iránt megállapodásra jutottam, miután a miniszterelnök is helyeselte azt, mit Kossuth díszpolgársága ügyében egy esetleg beadandó indítvány folytán részemről teendők és célhoz vezetőnek kijelenttem.

A törvényhatósági bizottság legutóbbi közgyűlése december 27-én tartott és már ekkor ezen közgyűlés előtti napokban szó volt arról,

hogy néhány maliciózus szélsőbali bizottsági tag részéről oly irányú indítvány céloztatik a közgyűléshez beadatni, miszerint Kossuth Lajos a főváros díszpolgárává választassák. Ezen elterjedt hírek és intézkedésem folytán egy bizalmas értekezlet tartatott a főváros egyes kerületeinek több tekintélyesebb polgárai által és már ez alkalommal hangsúlyoztatok, hogy ily irányú indítvány a közgyűlésen tárgyalás alá ne vétessék, hanem hogy a napirendretérés fog ellenindítványkép előterjesztetni, ha pedig ez egyszerűen, el nem fogadtatnék, ez esetben abban történt a megállapodás, hogy egy határozati javaslat fog előterjesztetni, mely szerint a közgyűlés egész világosan kimondja, hogy a Kossuth Lajos által inaugurált politikát és az utóbbi időben nyilvánosságra hozott, a *pragmatica sandáéval* ellentétben álló absurd nézeteit a főváros nem osztja, azokat helyteleníti és hogy egyedül tekintettel azon érdemekre, melyeket 1848-ban a jogegyenlőség, sajtószabadság, úrbériség eltörlése ügyében szerzett, ezeknek tekintetbevételével választatnék meg díszpolgárává. Egyébiránt még az is tervben volt akkor, hogy amennyiben Kossuth díszpolgársága tárgyában indítvány csakugyan beadatnék, ez esetben egyidejűleg gróf Andrássy Gyula díszpolgársága is fogna indítványoztatni, különösen azon kiváló érdemek alapján, amelyeket a gróf az 1867-i kiegyezés létrehozatala által szerzett.

A híresztelt indítvány akkoriban elmaradt, minek folytán a gr. Andrássy díszpolgársága iránti indítvány sem mutatott be; és nekem úgy látszik, hogy a Kossuth-féle indítvány a szélsőbali hősök részéről alig fog ezentúl beadatni, mert az illetők tudják és sejtik, hogy ilyenmő indítvány törvényhatósági közgyűlésen igen nagy ellenzésre fog most találni és annak elfogadása annál is inkább felette kétséges, mert a törvényhatósági bizottság kebelében s annak többségében az úgynevezett Kossuth-cultusnak jelenségei soha sem mutatkoztak.

A legközelebbi törvényhatósági közgyűlés f. hó 15-én fog megtartatni, és habár azon nézetben vagyok, hogy akkor sem fog Kossuth díszpolgársága iránti indítvány beadatni, de miután ez mégis lehetséges, és kellemetlen meglepetésekre elkészülve kell lennünk, én már előzetesen több tekintélyes és befolyásos bizottsági tagokkal értekeztem és óvatosságból e napokban egy bizalmas értekezletet is fogok tartani oly célból, hogy ebben megállapíttassék, miszerint netáni indítvány beadása esetében azon ellenindítvány, illetőleg határozati javaslat terjesztessék elő, hogy a közgyűlés, habár elismeri Kossuthnak a jogegyenlőség, sajtószabadság, úrbériség eltörlése stb. tárgyában 1848-ban szerzett érdemeit, de miután ő oly politikát inaugurált és különösen utóbbi időben oly nyilatkozatokat és nézeteket bocsájtott nyilvánosságra, melyek a *pragmatica* sanctióval és az egységi törvényekkel világos ellentétben állanak, a fővárosra és bármely törvényhatóságra nézve lehetetlenítette azt, hogy őtet díszpolgárrá választhatná, annál is inkább, mert szakorona méltósága és ő Felsője legmagasabb személye ellen intézett merényletet képezne; minélfogva a közgyűlés az ügyrend értelmében jelentse ki, hogy az indítványt tárgyalni sem kívánja, hanem a felett a napi rendre tér át.

Ilyen ellenindítvány előterjesztését szándékozom esetleg megtétni, és reményleni merem, s hiszem, hogy az a közgyűlés nagy többsége által, még névszerinti szavazás esetében, és minden szélbah botrányos agitatio mellett is, el fog fogadtatni. Ismétlem azonban azon nézetemet, hogy alig hiszem, hogy a szélsőbaliak részéről, kik a közgyűlés hangulatát és a máris nyilvánult véleményeket ismerik, kérdésben forgó indítvány beadatnék.

Legyen meggyőződve Nagyméltóságod, hogy állásom legszentebb kötelességének ismerem, egész eréllyel odahatni, hogy ő Felsőjének, legmagasabb urunknak apályai eloszlattassanak és hogy a főváros Ő Felsőjének legmagasabb kegyelmére s megelégedésére magát mindekor méltóvá tegye.

Végül tisztelettel kérem Nagyméltóságodat, hogy amennyiben fentebbi közleményeimre és tervezett eljárásom egyik vagy másik pontjára nézve netán észrevételek merülnének fel, azokat mihezartásom végett, néhány sorban velem tudatni kegyeskedjék.

Fogadja Nagyméltóságod kiváló mély tiszteletem nyilvánítását, mellyel vagyok és maradok Nagyméltóságodnak alázatos szolgája

Ráth Károly.

A díszpolgársági kérdés a valóságban csak 1892 szeptember 14-én került elő, amikor a főváros közgyűlésén Preyer Hugó indítványozta Kossuth díszpolgárrá választását és ezt a közgyűlés, bár Ráth főpolgármester hevesen ellenezte, 120 szavazattal 40 ellenében el is fogadta.

*

A Kossuth-kultusz terjedéséről a király minduntalan olvashatott az újságokban. Alig történt meg az előbbi levélváltás, a király pennájának, Pápaynak ez ügyben újabb dolga akadt. A lapok azt a hírt hozták, hogy az egyetemi ifjúság tervezett turini utazására már sokan jelentkeztek s hogy felvilágosításokkal az olvasókör elnöke, Pándy István szolgál.

A király a kultuszminisztertől, gróf Csáky Albintól követelte, hogy akadályozza meg az őt sértő tüntetést:

„Tekintettel Kossuthnak legújabb nyilatkozataira — írja Pápay Csákynek — öfelsége az ilyen valóban már csaknem nyilvánosan felségsértő agitációt és tüntetést, nevezetesen a tanulóifjúság részéről nem tarthatja tovább tűrhetőnek s ennél fogva ExceUentiádnak szíves értesítését elvárja az iránt, vájjon és miféle intézkedések tettek-e a ministerium vagy az akadémiai hatóságok részéről ezen kárhuzatos tüntetés megakadályozására, mert öfelsége nem gondolhatja, hogy a fennálló törvények és rendszabályok alapján a kellő szigor és erély kifejtése mellett nem volna lehetséges legalább a tanulóknak ily botrányos tüntetéseit megtiltani s illetőleg az erre célzó agitációkat meg-
hiúsítani.“

A kultuszminiszter nem csekély zavarba jöhetett, mint az 1890 január 13-án Pápaynak írt leveléből olvasható, de nem tartozott azok közé, akiket Kossuth „a sarutalpnak még porát is kéjelegve nyaló hyperlojalitással“ vádolt meg. Nyíltan megmondta, hogy meddig mehet el a király kívánságának teljesítésében:

„Fennálló egyetemi szabályzatunk világos rendelkezése szerint az egyetemi hallgatók polgári viszonyaikban, valamint közfenyítés alá eső cselekményeikre nézve a köztörvényeknek és hatóságoknak, akadémiai magaviseletükre nézve pedig a külön akadémiai fegyelmi rendeleteknek és az egyetemi hatóságnak vannak alárendelve.“

Az egyetemi olvasókör alapszabályai a politizálást nem engedik meg. Ez volt eddigi eljárásának alapja a Kossuth-ügyben.

„Amidőn az utóbbi időben Kossuth Lajos honossági kérdésének felvetése alkalmával bizonyos mozgalom volt észlelhető az egyetemi ifjúság körében és tartani lehetett attól, hogy a mozgalom utcai demonstrációkat is fog eredményezni, valamint midőn tudomásomra jutott, hogy az egyetemi olvasókör, mint olyan, szándékozik Kossuth honossági ügyével foglalkozni, percig sem haboztam az egyetemnek rektorait, az akadémiai igazgatóit, valamint azon tankerületi főigazgatókat, kiknek kerületébe nagyobb városok esnek, szóval és írásbelileg határozottan odautasítani, hogy a demonstrációkban szerepelni szokott

egyedül hallgatókat, illetőleg tanulókat maguk elé idézve és azokat megtalálni kihágásaik következményeire figyelmeztetve, jelentsék ki, hogy előforduló esetben az illető fegyelmi rendelkezések a legszigorúbban fognak alkalmaztatni, a budapesti egyetemi olvasókört illetőleg pedig meghagytam, hogy az mihelyt politikával foglalkoznék, azonnal felosztandó leszen.

Ennek köszönhető, hogy „csak egyesek az egyetemen és az olvasókörön kívül állva foglalkoznak a Kossuth-üggyel és turini úttal“. Ezekkel szemben azonban sem tiltó, sem büntető hatalma az egyetemi hatóságoknak és a közoktatási minisztériumnak nincsen, míg nem történik ily irányú törvényi pótló intézkedés.

*

Kossuth honossági ügye Tisza Kálmánnak, ki hajlandó volt a kipolgárossítás ügyében új törvényt hozatni, bukását idézte elő. Utódjának, gróf Szápáry Gyulának sem okozott csekélyebb gondokat a Kossuth-kultusz.

Ferenc József megint az újságból értesült 1892 augusztus 25-én arról, hogy a függetlenségi párt nagy ünnepségeket tervez Kossuth kilencvenedik születésnapja alkalmából. Azt olvasta, hogy egy előkészítő gyűlés határozatban fejezte ki sajnálkozását a felett, hogy Kossuth, „akit mindenki tárt karokkal vár“, nem jön el az ünnepségekre és felkérte őt, hogy családjának egyik tagját bízta meg képviselővel, amit egyébként Kossuth nem tett meg.

A király épp a pécsi nagy hadgyakorlatokra készült és természetesen nem szeretett volna személyes tanúja lenni elkeseredett ellenfele ünnepelésének. Politikai természetű közvetlen megnyilatkozásai oly ritkák még ez időből, hogy érdemes ideiktatnunk a sorokat, melyeket Pápayhoz intézett szokásos lapidáris stílusában, persze német nyelven:

„Kossuth születésnapja megünneplésének napját kívánom tudni, valamint, hogy mit határoztak erről és mit enged meg a kormány e tekintetben. Magyarországon való tartózkodásomat ehhez fogom irányítani. F. J.“

Az ünnepséget a kormányelnök jelentése szerint két részből tervezték. Az egyik szeptember 18-án a restaurált tályai evangélikus templom felavatásából állott volna, mélyben Kossuthot 90 éve megkeresztelték. Ez főleg egyházi ünnepnek készült, de lehet, hogy a politikailag nem mindig megbízható Zelenka püspök ezt az alkalmat is felhasználja politikai nyilatkozatokra, esetleg Bemáth Béla is, a kerület szélsőbaloldali képviselője. Ezt a kormány Szápáry szerint nem tudja megakadályozni, bár a zemplénmegyei főispánnak utasítást adott arra, hogy az ünneplés ne terjedjen a programra keretén túl. Az ünneplés másik része a Turinba tervezett tömegküldöttség látogatása lett volna, ami azonban Kossuth Ferencnek nyílt levélben kifejezett kérésére elmaradt.

A miniszterelnök úgy vélte, hogy bár a mozgalom iránt csak „a társadalom legalsóbb rétegei“ érdeklődnek, mégsem fogja azt szem elől téveszteni, mert a Kossuth-kultuszon kívül még egy motívum vezetési irányítóit: bajt csinálni a kormánynak. A mozgalom vezetői bizonyára szívesen látnák, ha a kormány fellépne ellenük, mert ez malmukra hajtaná a vizet. A kormány ugyan mindenről informálni fogja magát és a főispánokat a szükséges utasításokkal látja el, de fellépnie csak ott szabad, ahol a mozgalom nagyobb arányokat ölt, vagy utcai tüntetésekre vezet.

A pécsi főispánnak és a polgármesternek garanciát kellett vállalni arra nézve, hogy Ferenc József pécsi tartózkodását semmi incidens sem fogja megzavarni.

A király szeptember 12-én érkezett Pécsre, de már 15-én újból Bécsbe utazott, honnan Kossuth születésnapja után, 20-án tért vissza Gödöllőre.

*

A Szapáryt követő Wekerlét is nem csekély zavarba hozta — a halott Kossuth. Ferenc József nem változtathatta meg Kossuthról alkotott nézeteit a száműzött halála után sem, amint az is mindvégig következetes maradt önmagához. A király nagyon ügyelt arra, hogy semmi sem történjék a nagy halott temetésével kapcsolatban, ami arra engedne következtetni, hogy a korona viselője megbocsátott a haza földjébe visszatérő emigránsnak.

Kossuth haldoklásának híre 1894 márciusában Ferenc Józsefet a francia Rivierán Mentoneban érte, hol feleségét, Erzsébetet kereste fel, ki utazásokban keresett megnyugvást sajtó anyai szívének. A király március 15-én Bécsbe sietett, hová a magyar kormány gróf Tisza Lajos és báró Fejérváry Géza minisztereket küldte hozzá, hogy jóváhagyását kérjék azon nyilatkozathoz, melyet a kormány a Kossuth emlékének szentelendő ülésen készült tenni.

A király gróf Khuen-Héderváry Károly horvát bánt, aki a 90-es években legbizalmasabb embere volt a magyar ügyekben, kéréte magához tanácsadás végett. A bán, úgy látszik, mindenkor higgadt tanácsaival megővta az uralkodót a végletektől.

Ferenc József gondolkozása ismeretes volt a kormány előtt s így szóba sem jöhetett a kormány kebelében, hogy Kossuthot állami költségen temessék el, bármennyire megfelelt volna ez a nemzet hangulatának. Wekerle azt hitte, hogy megtalálhatja a középutat a király és a nemzet érzelmei között és szándéka volt Kossuthot a képviselőház költségén eltemettetni. A király ezt, mint törvényellenest, nem engedte meg és ragaszkodott ahhoz, hogy kormánya az ő nézeteit képviselje. Az erre vonatkozó sokatmondó táviratváltást itt közöljük magyar fordításban:

Wekerle Pápaynak 1894 március 20-án délután 3 órakor:

„Kérem őfelségének legmagasabb tudomására hozni, hogy a legmagasabb parancsnak megfelelően mindent elkövetek azon álláspont érvényesítésére, hogy a temetési költségeket ne a képviselőház fedezze, hanem azok társadalmi térre utaltassanak. Kötelességemnek tartom azonban az őfelségének tartozó nyíltsággal ma is azon legalázatosabb véleményemnek kifejezést adni, hogy ha szigorúan véve nem is látszik egészen törvényesnek az, hogy a képviselőház viselje a temetés költségeit, politikai bonyadalmak elkerülése végett célszerű volna ehhez végső esetben hozzájárulni. Mindazonáltal, hogy nem kezeskedhetem a politikai következmények, sőt még a képviselőház szavazásának eredménye felől sem, feltétlenül őfelsége parancsa szerint fogok eljárni, de már előre is meg kell jegyezmem, hogy amennyiben a kérdés társadalmi térre lesz utalva, elkerülhetetlen lesz, hogy a társadalmi úton történő adakozásban őfelségének a végső esetre megadott engedélye alapján is a kormány tagjai és magam is részt vegyek.“

Az utolsó sorok margójára Ferenc József kérdőjelet tett és a következő táviratot küldette Wekerlének március 21-én délután egynegyed ötkor:

„Válaszul a tegnapi táviratra sietek Nagyméltóságoddal legmagasabb megbízásból közölni, hogy miután Nagyméltóságod maga nem egészen törvényesnek jelzi azt, hogy a temetési költségeket esetleg a

képviselőház viselje, őfelségének az a nézete, hogy semmi se történjék, ami nem felel meg szigorúan az alkotmányosságnak és törvényességnek, őfelsége továbbá azt véli, hogy nyilvánvaló ellentmondások elkerülése végett oly ügyben, melyre vonatkozólag törvény hozatala ki van zárva, minden egyéb ebből folyó és ezzel összefüggő aktusokban a kormány tagjai nem vehetnek részt. Pápay.“

Wekerlének engednie kellett. Újabb táviratban nyugtatta meg a királyt, hogy semmi esetre sem egyezik abba bele, hogy Kossuthot a képviselőház költségén temessék el és reméli, hogy erre többsége is lesz. Nem csalódott. A képviselőház március 23-án az elnök indítványára elhatározta, hogy Kossuth érdemeit jegyzőkönyvben örökíti meg, a családnak részvétét fejezi ki és a temetésen küldöttséggel képviselteti magát. Justh Gyulának azt az indítványát, hogy Kossuthot az állam költségén temessék el, 229 szóval 93 ellen, gróf Apponyi Albertét meg, hogy a temetés költségeit a ház fedezze és Kossuth szobrának felállítása céljából a ház kezdjen gyűjtést, 199 szóval 142 ellen elvetették.

Mivel sem az állam, sem a képviselőház a király ellenszegülése miatt nem fedezhette a költségeket, gyűjtésről meg a kormány tagjainak kompromittálása nélkül nem lehetett szó, a kormánynak egyetlen megoldás volt, hogy a temetést — a székesfőváros rendezze.

Még egy sajtókezüleg megfogalmazott táviratot küldött március 22-én Ferenc József a magyar kormány elnökének Kossuth utolsó útja ügyében, mely azt is bizonyítja, hogy személyes érzelmein kívül nem magyar ajkú alattvalóira is gondolt ez ügyben tanúsított magatartásában.

„Azt olvasom az újságban, hogy Kossuth holttestét Fiúmén át hozzák. Remélem, hogy ez a tapintatlanság (Taktlosigkeik) tekintettel arra, hogy a német császári pár Abbáziában van, megakadályozható. Arra is figyelmeztetem, minő benyomást keltene Horvátországban, ha a halottat ezen az országon vinnék keresztül. F. J.“

A temetésen a nemzet mély érzéssel gyászolt. A nagy halottat fia, Ferenc is hazakisérte, ki nemsokára végleg itthon telepedett le. Epilógusul itt ködöm Wekerle levelét, illetőleg annak idevonatkozó részét, melyet Pápaynak írt arról a benyomásról, melyet későbbi kormánytársa, Kossuth Ferenc tett rá. A fiú nem örökölte ugyan apja szenvedélyét és tehetségét, de a Kossuth-kultusz politikai következményei még Kossuth Ferenc józan mérséklete mellett is megvalósultak és nem kevés keserűséget szereztek a királynak aggkorában.

Kegyelmes Uram!

... Tegnap délután a pénzügyminisztériumban gróf Károlyi Gábor jelentette be magát és magával hozta Kossuth Ferencet. Ez avval állított be, hogy miután e hazában telepedik le, tiszteletét kívánja tenni. Előadta, hogy habár más nézeteket vall is, ő a mai kormány tagjait hazafiaknak tartja és tiszteli, ő, mint egy nagy névnek örököse, más párthoz, mint a szélső balhoz nem csatlakozhatott, de biztosít, hogy izgatni nem akar, hogy békés úton fog működni, sőt miután nyugaton nevedett, ahol az ellentétes nézeteket tisztelik, reméli, sikerrel oda fog hatni, hogy a szélső baloldal támadásait calmirozza. Azután áttért utazására. Erre szerinte azért van szüksége, hogy megismerje az országot s hogy abból az emlékből, mellyel atyja iránt viseltetnek, kivegye a maga részét, bizonyos népszerűsége tegyen szert, mert habár, mint igénytelen ember nem is kíván a szélső bal elnöke lenni, ott mégis vezérszerepre van hivatva. Azon meggyőződésének adott kifejezést, hogy hasznos szolgálatokat teend a hazának, sőt a kormánynak is, mert oly kérdésekben, melyekben hátsó támaszra van szüksége, segít-

Végül kifejtette, hogy mily áldozatot hozott hazajövele által, mert szép összeköttetéseket és kínálkozó jövedelmező állásokat hagyott Olaszországban.

Az elég jó magyarsággal, de idegenes szólalásokban kissé vontatva előadott megjegyzésekre körülbelül következőket válaszoltam.

Utazásának jogszerűségét nem vonhatom kétségbe, szükségességére megjegyzéseket nem tehetek, annyit azonban mondhatok, hogy sok nyugtalanságra ad okot. Én hűséggel és őszinteséggel szolgálom a királyt s ennél fogva hátsó támaszokra politikát nem alapíthatok.

Figyelmeztettem azután arra, hogy politikai céljait kivihetetleneknek, a magyarság ügyére veszélyeseknek tartom. A mi jogunk nem értelmezhető úgy, hogy ha a függetlenségi eszmék többséget nyernének, a király alkotmányos érületénél fogva azokhoz hozzájárulna, őfelsége a 67-i törvényeket elismerte s nem hogy a függetlenségi eszmét, hanem a 67 minden tágítását is a leghatározottabban s a végtelékig ellenezné. Ellenezné nemcsak ő, hanem ellenezné Ausztria \$ több európai nagyhatalom. Veszélyes is lenne az ránk nézve, mert ne feledjük a magyarság csekély számarányát s azokat a veszélyeket, melyek abból hárulnának ránk, ha a hadsereget megbolygatni akarnánk.

Tudtára adtam, hogy az ország számbavehető közvéleménye a mai közjoggal meg van elégedve s a közönség egy nagy része még atyja halála alkalmával is kifejezést adott ellenkező nézetének, de terrorizálva volt. Tudtára adtam azután, hogy kénytelen leszek erősen megtámadni Őt, amit ő természetesnek talált. Végül örültem, nem látogatásának, hanem annak, hogy ezeket vele közölhettem.

Azért írom mindezeket részletesebben, mert nem tudom, mit írnak e beszélgetésről. Impresszióm az, hogy ez nem bír avval a látókörrrel, azokkal az ismeretekkel, hogy vezérszerepet játszhatnék, hanem ha a házba kerül, semmi sem lesz belőle.

Budapesten, 1894 november 17.

Igaz tisztelettel őszinte híved

Wekerle Sándor.

KISEBBSÉGI MAGYAR SORS.

A CSEH TERÜLETI IGÉNYEK VÁLTOZÁSAI.

A MAGYARORSZÁGI területekre irányuló cseh igényeket tulajdonképpen a tót irodalmi nyelv mozgalma keltette életre. 1844-ig soha szó nem volt cseh részről arról, hogy a tótoklakta északi területre igényt tartanak, hogy a tótsággal egy nemzetet alkotnak és csak mikor látták, hogy nemcsak a magyar kultúra, hanem a magyar kultúrából táplálkozó tót kulturális emancipáció is eltorlaszolja azokat a kicsiny szelepeket, melyeken addig a cseh kultúra összeköttetésben állt a tótsággal és amelyek révén abban a fiktív felfogásban élt, hogy a tótság tulajdonképpen cseh, kezdték felsőmagyarországi aspirációikat hangoztatni. Stúr és Hurbán a negyvenes években a cseh-tót kulturális viszonylatban is a tótság nyelvi, azaz kulturális önrendelkezésének elvét hirdették és azt gyakorlatilag meg is valósították. A csehek rögtön belátták, hogy ez nemcsak a cseh könyv- és sajtótermelés szempontjaiból anyagi gyengítést jelent, hanem kulturális teljesítő-képességük redukcióját és károsodását is. A csehek által kibocsátott vitáirat¹ ugyan inkább a nyelvi és kulturális egység bizonyítására fektette a fősúlyt, a cseh sajtóban azonban annál nyíltabban kezdték tárgyaik a Stúr—Hurbán-féle emancipációs mozgalom politikai vonatkozásait. Különösen Palacky és Havlicek, akik az ausztrószlávizmusnak voltak hirdetői a pánszlávizmussal szemben, rosszalották a tótok nyelvi és kulturális önrendelkezését és Havlicek már 1846-ban a cseh aspirációk maximumát Csehország, Morvaország, Szilézia és Szlovenszko (Felső-Magyarország tót területe) egyesítésében állapította meg. Az egyesülés megkönnyítése érdekében azt ajánlotta, hogy a csehországi csehek nevezék el királyságbeli cseheknek („cechové v království“, vagy „koronán“, mint a lengyeleknél), a többieket pedig szlovenszkoí és moravai cseheknek,² vagyis szerinte a „tót-szlávok“ nemzetiségi megjelölés a cseheknek felsőmagyarországi területi igényei érdekében eliminálható. Havlicek publicisztikai hadjárata Stúr és Hurbán ellen sikertelen maradt. A cseh közvélemény nem igen törődött a dologgal, mert Felső-Magyarországot sohasem hitte és tudta csehnek, a tótok pedig a S túr—Hurbán-akdó óta annál inkább érezték és tudták magukat tótoknak és nem cseheknek. A cseh aspirációk 1848-ig háttérbe szorultak. Az 1848-i prágai szláv kongresszuson a csehek ismét a Havlicek-féle terv részére akarták megnyerni a tótokat, ami ellen ezek tiltakoztak, mert tudták, hogy Havlicek elmélete szerint a cseheknek a németiség elleni politikai, kulturális és gazdasági harcban egészséges szláv segítőforrásokra van szükségük, hogy a germanizálástól átszótt életüket e harcra megerősíthessék. Ennek következtében Havlicek nem volt és nem is lehetett a szláv egyenlőség híve. Mikor a csehek és a délszlávok a kongresszuson a tót vezetőktől a magyarság elleni harc megkezdését sürgették, Hurbán a következőket mondta:

¹ „Hlasové o potrebe jednoty spisovného jazyka pro Cechy, Moravany a Slováky.“ Praha 1846.

² Slovan a Cech c. tanulmánya 1846 febr. 15.—márc. 12. a „Prazské Noviny“-ban. — Tobolka Zd. V. dr.: Karla Havlicka Borovského politické spisy I. 49.

„Ha a magyarok azt, ami bennünket megillet, megadják nekünk, akkor nem akarhatjuk őket kiirtani. Ha ellenben a magyarok nem adják meg, akkor természetesen harcolunk.“ Ez az álláspont azonban nem jelentette azt, hogy el akarnak a magyar koronától szakadni, ők is éppen úgy követelték sajátos nemzetiségi érvényesülésüket, mint a csehek, de nem voltak hajlandók azt a cseheknek feláldozni, ők csak védelmet kértek a kongresszustól és midőn látták, hogy a csehek ezen indítványozott harc révén a tót nemzet önállósága ellen intézett cseh-tót egységesítési akciót akarják megvalósítani, rögtön abba hagyták a magyar nemzet elleni lázító és fenyegető taktikát, mert belátták azt, hogy zsákutcába szorulnak, melynek végén ott állnak a cseh hegemónikus törekvések. Hurbán ezért kijelentette: „Nem kérjük a cseh koronához való csatolást. Nem lehet könnyű részünkre, hogy mostani viszonyainktól elszakadjunk és ezeréves, bár bennünket szorító, összeköttetéseinket megsemmisítsük.“ Hodza Mihály is hasonlóképpen nyilatkozott. A tótok ezen állásfoglalása azokat a kongresszusi cseh indítványokat, melyek a cseh államjogi követeléseket negligálva a cseh nemzeti programú maximumát az etnográfiai elkülönülésben predzírozták akként, hogy a tót területeket is cseh területeknek deklarálták, tárgytalanná tette. A csehek ezért saját maguk részéről a tótoknak ezen magatartása következtében az 1848 április 8-i császári leirat ígéreteinek megvalósításával voltak kénytelenek a kongresszusi petíció követelése sorában annál is inkább megelégedni, mert a morvák sem akartak lemondani tartományi különállásukról, a sziléziai lengyelek pedig a cseh terv hallatára a tescheni területnek Galíciához való csatolását követelték.

Midőn 1848-ban a magyar nemzetnek nagy önvédelmi harca megindult, a cseh területi igények a bécsi Schwarzenberg—Stadion—Windischgraetz politika terveiben nyertek bátorítást és erősítést. Schwarzenberg és Stadion Magyarországnak teljes feldarabolását tervezték. A feldarabolás nemzetiségi szempontok szerint történt. Stadionnak tanácsadója felsőmagyarországi és tót kérdésekben a hírhedt Majláth János gróf volt, aki a felosztási tervet abban a reményben készítette, hogy a felsőmagyarországi terület főbiztosa ő lesz. Majláth javaslatai szerint a területek tartományokká alakultak volna. A tervet fővonásait a kormány a gyakorlatban megtartotta és hogy nemzetiségi mozgalmainkban a felosztási igényeknek ez a maximuma meggyökeresedett, ezt csakis annak az alattomos politikának köszönhetjük, mely kormánypresszióval bekényszerítette a nemzetiségi politikai programokba a felosztási követelést. Stúr, Hurbán, Hodza, Hánrich, Hlavác, Kollár 1849-ben garmadaszámra gyártották a tót koronataromány vagy kerület alakítására vonatkozó memorandumokat, azonban a cseh területekkel való egyesítést sohasem követelték. Ezeknek a petícióknak háttere semmi egyéb nem volt, mint az, hogy a bécsi kormányról tudták, miszerint Magyarországot fel akarja osztani, tehát az áldozatból részt kértek. Csupán Csegovich Metellius belügyminiszteri tanácsos ajánlotta azt, hogy Felső-Magyarország tót megyéit csatolják Morvaországhoz, büntetésből, mert e megyék, de különösen a tót nép a nemzeti harcban a bécsi kormány ellen fordult és a magyarok oldala mellett harcolt. Windischgraetz is a tót petíciók mellőzését javasolta azért, mert a tót népet gesamtmonarchiai szempontból megbízhatatlannak tartotta és látta, hogy a tótság a magyar testvérnemzet mellé állt. Mikor a kremsieri birodalmi gyűlésen az alkotmánytervezet került napirendre, Palacky ismervén a bécsi kormánynak Magyarország felosztására vonatkozó szándékait, a cseh-tót egységesítési aspirációknak adott kifejezést föderációs ellenindítványában.

A kremsieri alkotmányvita azért függ össze a tót kérdéssel, mert a cseh törekvések képviselője, Palacky Ferenc e vitában a németekkel szem-

beni cseh pozíciók kedvéért letért a cseh történeti jogi alapról és az önkényesen magyarázható nemzeti, illetve etnográfiai alapra helyezkedvén, a tót megyéknek a cseh, morva, sziléziai kerülethez való csatolását javasolta. Palacky alkotmányterveiből és az azokat kísérő beszédeiből egy belső ellentmondás bontakozik ki. Ingadozott a történelmi jog és a nemzetiségi elv között¹ és a szerint helyezkedett az egyik, vagy a másik alapra, amint ezt a vita és a németeknek előretörése követelte, mert a föderatív szerkezetnek nemzetiségi alapon való felépítése szükségszerűen maga után vonta azon belátást, hogy a cseh, morva, sziléziai területnek német lakosságát el kell különíteni, a cseh történelmi jognak ezen elhagyása a cseh-morva elem pozíciójának tetemes gyengülését vonja maga után a föderatív birodalomban, ezért reparáló expediensnek szemelte ki a tót megyék követelését, ámbár a tót nép jellemében, szellemében, nyelvben eltérő a csehtől.

Palacky már 1848 októberében készített egy alkotmánytervezetet,⁹ mely szerint a csoportokba osztott tartományok épségét nem rendelte az etnográfiai felosztás alá, vagyis a történeti jogokat a cseh kérdésben sem borította fel. 1849 január 23-án benyújtott javaslatában Havlicek elveit fogadta el és a monarchiát 1. osztrák-német, 2. cseh (Csehország, Morvaország, Szilézia és Felső-Magyarország tót része), 3. lengyel, 4. illyr, 5. olasz, 6. délszláv, 7. magyar, 8. oláh tartományokra javasolta felosztani. Palack^ álláspontjának gyors változása abban leli magyarázatát, hogy, mint azt fent is említettem, ismerte Schwarzenberg—Stadion szándékát Magyarország felosztását illetőleg. Palacky és Havlicek programját a cseh-tót nemzetegység cseh hívei minden változtatás nélkül átvették és különösen Masaryk volt az, aki az újabbkori cseh politika irányeszméivé Havlicek politikai eszméit emelte. A kremsieri cseh követelés Magyarország társágában visszahangra nem talált. A társágnak akkori és a Schwarzenberg-kormány szolgálatában állott vezérei a politikai konstellációt korántsem cseh-tót nemzetegységesítésre akarták felhasználni, hanem csupán a nemzetiségi követelések kielégítésére és egy tót kerület vagy tartomány megszervezésére abban az esetben, ha a kormány Magyarországot felosztaná.

A cseh területi igények a kremsieri alkotmányvita óta, melyben Palacky indítványát elvetették, többé-kevésbé ismét háttérbe szorultak. A tót nemzet nem akarta és nem szívelte ezt az akciót és propagandáját, mely 1896-ig minimális volt. A cseh-tót jednota megalakulása óta a csehek a kérdést mindegyre jobban napirenden tudták tartani annak dacára, hogy a társág az egyesülést nem kívánta. A mai Szlovencskónak nevezett kerület a csehek előzetes propagandisztikus etnográfiai munkáiban nyert részletes földrajzi meghatározást és elhatárolást. Ezek a megállapítások figyelemre méltóak, mert hiszen nem egyebek, mint a cseh területi igények kifejezései.

Niederle Lubor dr.³ szerint a tót etnikum déli határvonala: Pozsony megyében Magyarfalu, Zohor, Hidegkút, Ivánka, Tótgúrab, Sárffő, Csataj, PusztaiÖdömes, Szered, Gány, Nebojsza; Nyitra megyében Sopomya, Kőpösd, Mocsonok, Úrmény, Gergelyfalu, Laposgyarmat, Kis- és Nagyiapás, Alsó- és Felsőköröskény, Molnos, Darázs, Cskej, Nemesperk, Suránka, Lovászi, Szalakusz, Ghymeskosztolány; Bars megyében: Ohaj, Belleg, Füss, Nagylülle, Mellek, Verebély, Tolmács, Obars, Határkelecsény, Dobóberekalja, Zsitvaújfalu;⁴ Hont megyében: Varsány, Csank, Dalmad, Magasmajthény, Apafalu, Felsőalajta; Nógrád megyében: Szklabonya, Tótkisfalu, Zohor, Kiszellő, Zsihlava, Kisliberce, Markova, Videfalu, Apátfalu, Kálnógeréb, Nagykeresztúri Gömör megyében Zsaluzsány, Susány, Cserencsény,

¹ Palackynak ezen ingadozását részletesen ismerteti T. G. Masaryk: Karéi Havlicek, snahy a tuzby politického probuzeni — c. munkájának III. fejezetében.

³ Václav Reznicek: Fr. Palacky, jeho život, pusobeni a vyznam. — 1871.

³ Uhersti Slováci. Národopisná mapa a statistika uh. Slováku, na základe sctani Ůdu z roku 1900. — Praha 1906.

⁴ Északon pedig: A^ogyoiÓmái, Kapronca, Kömöcliget.

Pápcs, Meleghegy, Borosznok, Stivete, Hámorfalu, Gacsalk, Ochtina, Restér, Gencs, Rekenyújfalú, Betlér, Andrási, Dénes; Szepes megyében: Lassúpaták, Kishnilec, Kotterbach, Kiskunchfalú, Kolinfalu, Zakárfalu, JekéÚalu, Nagykunchfalú,Prakfalú; Abaúj-Torna megyében: Aranyidka, Jászómindszent, Rudnok, Hatkóc, Bukóc,Kisida, Saca, Buzinka, Szakalj, Bocsárd, Hámorbőlzse, Gönyű, Gecse, Szkáros, Nádasd, Hollóház, Füzér, Kalsa. Sáros megyében: Rassó, Zboró, Szmilnó, Hosszúrét, Bártfa-újfalú, Hazslin, Cernina, Rovno, Mesztiszko, Benedikóc, Tiszinec, Kerektrét, Hrabóc, Kurima, Kucsin, Nyirjés, Girált, Gyöngyös, Tapolybisztra; Zemplén megyében Szilvás, Kozma, Nagykázmér, Újlak, Barancs, Kelecsény, Upor, Petrik, Szalók, Módra, Szinna, Agyidóc, Nechválpoljánka, Kriva, Izbugya hosszúmező, Hrubó, Pákosztó, Itnyice, Rohozsnyik, Gyapalcs, Sztropkóhradóc, Orosztokaj; Ung megyében: Kisszeretva, Feketemező, Viszoka, Szakárt, Bezsó, Zahar, Felsődomonya, Karcsva, Orechova, Ördögporuba, Prikope, Kónyus, Barkóé, Jeszenó, Jósza.

Ezen maximális határvonal szerint Dévény, Pozsony, Érsekújvár, Nyitra, Léva, Ipolyság, Losonc, Rimaszombat, Rozsnyó, Szomolnok, Krompach, Gölnicbánya, Stósz, Hámor, Gencs, Nagymihály, Nagykapos, Ungvár, Nagyberezna, Sztropkó nincsenek a tót területben és Komárom, Esztergom megyéknek északi részét e határvonal nem is érinti.

Sembera V. Alajos a tót etnikum maximális határvonalát 1876-ban következőképpen állapította meg: Pozsony megyében Dévényújfalú, Lamacs, Pozsony, Papfa, Cseklész, Horvátguráb, Sárfo, Pusztafödemes, Gány, Galanta, Nebojsza, Barakony, Vága; Nyitra megyében Soponya, Királyi, Mocsonok, Vágsellye, Tótnegyver, Andód, Érsekújvár; Bars megyében Óhaj, Bessenyő, a Zsitvamentén a Dunáig és az esztergommegei Kúrál és Fámádon át a barsmegeyi Ágó, Nagymála, Fakóveze-kény, Nagyfajkúrt, Baracska, Alsópél, Barsendréd, Endrefalu, Felsőpél, Bessa, Ény, Szülle, Mellek, Verebély, Óbars, Léva; Hont megyében Horhi, Köröskény, Varsány, Kiskér, Bori, Szántó, Magyarád, Apátmarót, Felsőterény, Felsőrakonca, Magasmajthény, Csali, Apafalva, Bereklak; Nógrád megyében Riba, Csesztre, Mohóra, Patvarc, Zohor, Zsély, Zombor, Kiszellő, Zsihlava, Kisliberce, Losonc, Apátfalú; Gömör megyében Fazekaszaluzsány, Susány, Rimaszombat, Meleghegy, Bugyikfalú, Gesztes, Felfalu, Borosznok, Kövi, Gice, Mikolcsány, Jászújfalú, Kuntapocsa, Csetnek, Rudna, Rozsnyó, Betlér, Andrási, Barka; Abaúj megyében Stósz, Felsőmecenéz, Jászómindszent, Rudnik, Pány, Csécs, Nagyida, Szína, Kéked, Nádasd, Zsadány, Szkáros, Szalánchuta, Füzér; Zemplén megyében Kolbása, Biste, Nagykázmér, Vily, Mátyásháza, Mikóháza, Széphalom, Hosszúház, Sátorajaj-újhely, Borsi, Ladmóc, Zemplén, Imreg, Magyarjesztreb, Sümeg, Nézpest, Oborin, Rákóc, Hegyi; Ung megyében Kertész, Tegenye, Feketemező, Bajánház, Lakart, Pinkóc, Ungvár, Minaj, Homok, Kereknye, Csonkóc, Palágyhomoróc, Andrásd, Seredne, Hluboka, Hegyfark, Baranya, Daróc, Gerény, Radvánc, Alsódomonya, Felsődomonya, Benetine, Váralja stb.

A két etnográfiai vonalat összehasonlítva szembeötlük, hogy a Sembera-féle vonal még túlzóbb, mint a Niederleé, mert valószínűleg a vonal alatt fekvő városok miatt az etnográfiai vonalat tiszta magyar területeken rajzolta be. Ha már most tekintetbe vesszük azt, hogy a tót vonal állandóan dél felé való mozgásban volt, logikailag is lehetetlen, hogy a Sembera-féle vonal, mely 1876-ban készült, délebben fekdjék, mint a Niederle-vonal, mely 1900-ban rajzoltatott. Statisztikailag bebizonyítható az, hogy az etnográfiai határ mentén is sokkal több község tótosodott el, mint magyarosodott.¹ Az etnográfiai vonalnak ez a déli irányban való eltolódásából következik az, hogy azok az etnográfiai vonalak, melyek régebben készültek és az újabkori térképek vonalainál délibb fekvésűt mutatnak fel, nem adatszerű pontossággal, hanem felületesen dolgoztak.²

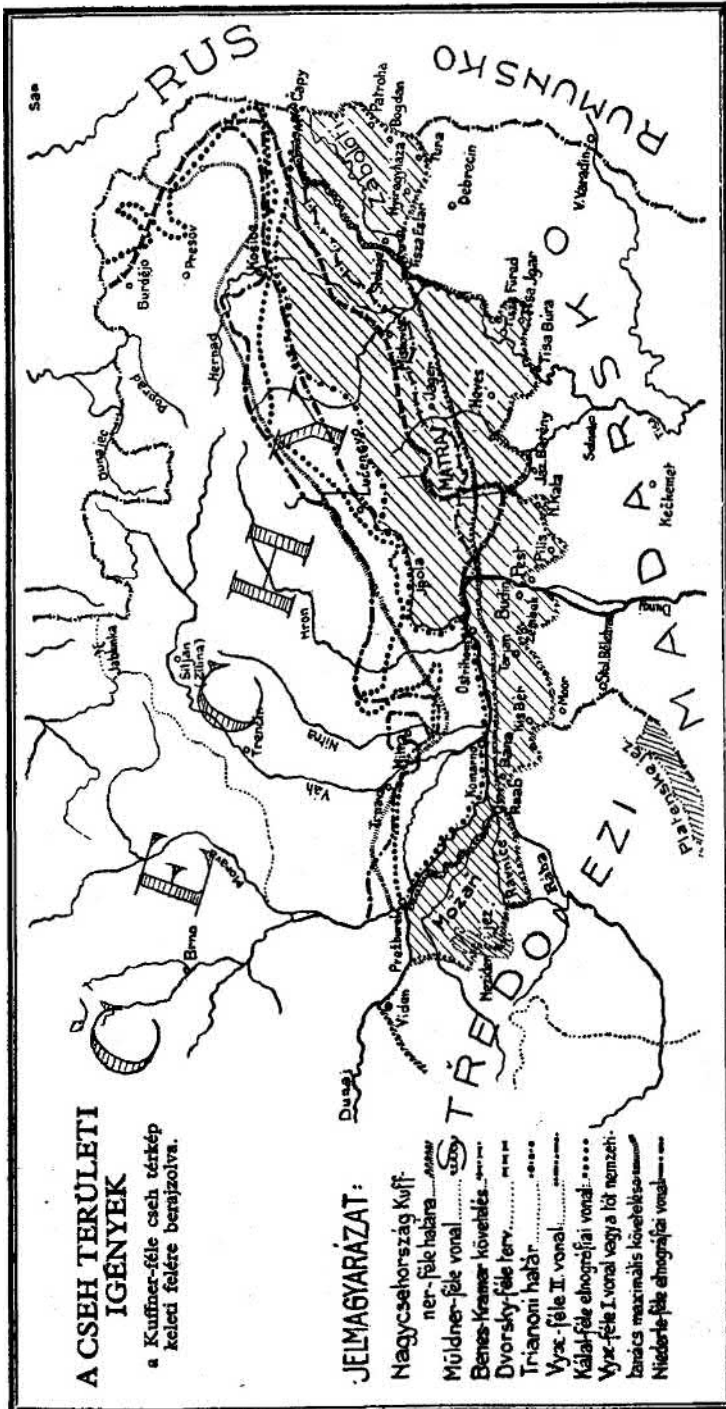
Kálal Károly könyveiben is a vonal, bár Kassát is befoglalja, a következő főpontokat mutatja: Pozsony, Szered, Negyed, Fámád, Újpettend, Palást, Zsély, Sztregova, Apátfalva, Jolsva, Stósz, Zsadány, Ungvár. Pozsonyt és Ungvárt a vonal érinti, viszont Érsekújvár, Losonc, Rimaszombat, Rozsnyó nincsenek e területben.³ Az 1910-i prágai szláv kongresszus emlékére kiadott gyűjteményes munkában, mely a szlávág múltját és jelenét mutatta be,⁴ Bohac Antal a cseh-tótok területének magyar-

¹ Balogh Pál is kimutatta, hogy 1890-ig az utolsó öt évtizedben a tót nemzetiség nyert 238 és veszett 76 községet Felső-Magyarországon.

² Így Sáfárik 1842-ben.

³ Kálal K.: Na krásném Slovensku.

⁴ Slovantvo. Obraz jeho minulosti a prilomnosti. — Praha 1912.

A maximális cseh követelés is a jelenlegi trianoni határ közötti rész

országi határvonalát akképen állapította meg, hogy azon kívül estek Érsekújvár, Léva, Ipolyság, Losonc, Rimaszombat, Rozsnyó, Ungvár városok. Szomolnoktól északra Kotterbach és Késmárk között a tót terület annyira összeszűkül, hogy a sárosi, abaúji és zempléni, ungi területet tót szigetnek lehet tekinteni e határvonal alapján is.¹ Bohac szerint tiszta tót megyének tekintendő Trencsén, Túróc, Árva, Liptó, Zólyom, majdnem egészen Szepes és Sáros, legnagyobb részben Nyitra és Bars, nagyobb felében Pozsony és Hont, $\frac{2}{5}$ részében Gömör, $\frac{1}{2}$ részében Abaúj és Ung, felében Nógrád és Zemplén. Ezzel a felületes területbecsléssel azonban ellentétben áll a munkához mellékelt néprajzi térkép. Ugyanez a Bohac a világháború folyamán a legtúlzottabb cseh területi igényeket igyekezett statisztikailag és geográfiaiig igazolni.

A háború folyamán hangoztatott cseh igények két csoportba oszthatók. Az otthonlevők és az emigráltak igényei. Az utóbbiak túlzottabbak voltak és csak mikor a két tábor közötti érintkezés intenzívebb lett, bíztak meg az otthon levő csehek területi igényei is. A cseh-tót egységesítési mozgalomra igen leverőleg hatott a háború első két esztendejében az a tudat, hogy az orosz cári politika nem helyeselte Felső-Magyarországnak Csehországhoz való csatolását és hogy a tótság vezetői is egészen különállóan akarták az orosz oltalmat céljaik részére igénybe venni abban az esetben, ha az oroszok Felső-Magyarországot megszállják. Nikolajevics hadsereg-főparancsnok külön kiáltványt intézett a tótokhoz, melyben a cseh-tót ügyről meg sem emlékezett. Az első otthoni területi igények eleinte 8 megyéről beszéltek, a Gesky Svaz elnöke, Stanek, később 13 megyét emlegetett, ez a szám azután 16-ra, 18-ra emelkedett. Csehország népe (az intelligenciát is beleértve) a felsőmagyarországi területet illetőleg teljesen tájékozatlan volt. Azt tudták, hogy tótok vannak és a csehektől délre, Magyarország északi részén lagnak, de hogy a terület mekkora, milyenek az etnográfiai határai, lakossági viszonyai, városai stb., nagyon kevesen tudták Csehországban. Ezért a csehek már a háború folyamán következetes felvilágosító propagandában ismertették a tót nép által lakott területeket. Dvorszky, Bohac, Klíma, Hondek, Stefanek, Kálal vezettek ebben az akcióban ismertető tanulmányaikkal. Földrajzi és etnográfiai ismertetéseik főcélját a cseh területi igények földrajzi meghatározása képezte.

Klíma Szaniszló „Szlovenszko“-t olyan módon akarta megalkotni, hogy Liptó, Nyitra, Árva, Pozsony, Szepes, Sáros, Bars, Trencsén, Túróc, Zólyom megyéket egészben, Komárom, Nógrád, Esztergom megyék fél területét, Abaúj, Zemplén megyék $\frac{1}{3}$ területét, Gömör és Hont megyék $\frac{3}{4}$ területét és Ung megye $\frac{2}{5}$ területét akarta kihasítani összesen 44.122 km²-ben.

E területen 2,762.197 lélek élt.² Dvorszky Viktor tervezete szerint³ a kihasítandó tót terület 48.522 km² 3,029.517 lakossal, 1,792.085 tót (60%), 1,015.069 magyar (33%) 135-972 német (4%), 37.078 rutén (1%). Mindkét tervezet szerint a terület déli határát a Duna alkotja. Keleti határa a nógrádi erdőség, a Mátra Hevesben, nem messze a nógrádi határtól a Zagyva, a Bükkhegység, mely nem messze Miskolciéi Heves és Borsod határát alkotja, továbbá a Hegyalja Abaúj és Zemplén határán. Míg azonban Dvorszky Sáros és Zemplén északi részét nem vette a területbe, Kiima ezt a területet is belefoglalta. Dvorszky tervezete e helyett egész Hont, Nógrád, Gömör és Abaúj megyét és Borsod megye 3 járását (Edelény, Ózd és Szentpéter) is be akarta olvasztani a tót területbe.⁴ Dvorszky és Kiima Szlovenszko cseh birtoklásának jelentőségét a Dunához kötötték. Egész érvelésük odairányul, hogy csakis

¹ Ténylegesen a keleti tót terület egy nagyobb szigetet alkot, mely a nyugati tót területtől a Hokrbach, Záradka, Márkusfalva, Igló, Lócse, Dvorec, RuszRin, Késmárk vonal által teljesen el van zárva, mert az északi rutén etnikumba torkollik.

² Kiima szerint 1,951.736 tót (72%), 581.329 magyar (21 %), 133.179 német (5 %), 52.162 rutén (2%). Ez a számítás azonban helytelen, mert hiszen 1910-ben egész Magyarországon 1,967.970 tót volt és Felső-Magyarországon csupán 1,792.085 (62%) St. Kiima: Co je to Slovensko? Nase dóba 1917. 20. 1.

³ „Národ“ 1917. 19. sz.

⁴ E terület Kiima szerint 474.906 lakossal bírt, 451473 magyar, 12.908 tót és 5.522 német.

a Duna adhatja meg e terület értékét, A területi igények földrajzi megokolását úgy akarták elfogadhatóvá tenni, hogy a cseh-tót nemzet geográfiai karakterét a Duna-Elba, Duna-Odera, Duna-Visztula vízválasztói területben foglalták össze,¹ Bohac Antal pedig, aki fentemlélt tanulmányában a tót etnográfiai vonalat a magyar városoktól északra vezette és 1916-ban a Tobolka Zdenko által kiadott német gyűjteményes munkában² még azt írta a csehekről, hogy „für die Hegemonie eines Volksstammes fehlt das wesentlichste — die ziifermässige Stärke“; már 19x8-ban azt írta közleményeiben, hogy a magyaroktól minden lehetőséget meg kell vonni, nehogy területükön más nemzetiségeknek töredékei lehessenek. „Ez legyen a fizetség azért a katasztróféért, melyet erőszakosságukkal Európa népeire zúdítottak.“³ Cseh vonatkozásban azonban azt hangoztatta,⁴ hogy nem lehet a németeket a esetiaktól úgy elválasztani, hogy a csehtót államban csak csehek és tótok maradnának, mert amint nem lehet a lengyeleket a németektől, az ukránokat a lengyelektől, éppen így nem lehet a magyarokat az oláhoktól, délszlávoktól és tótoktól elkülöníteni. Nem minden községnek van joga, hogy saját nemzeti államához tartozzék az önrendelkezési jog alapján, mert az önrendelkezési jog csak azt jelenti, hogy minden nemzetnek joga van ahhoz, hogy zöme, többsége nemzeti államban szerveződjék. Ezzel az elmélettel Bohac a magyar területek elrablását igyekezett megokolni tenni.

Masaryk 1915 áprilisában „Independent Bohemia“-ra vonatkozólag Sir Edward Greynek egy mémoire-t nyújtón át,⁶ melyben a hozzámellékelt térképen a magyarországi határvonalat következőképpen állapította meg: Pozsony, Kisduna, Érsekújvár, Léva, Balassagyarmat, Fülek, Kassa, Ungvár, a szövegben pedig a Duna, Ipoly, Balassagyarmat, Rimaszombat, Kassa, Ungvár, Ung-folyó. E. Denis a tótokról írt könyvében⁶ a határvonalat a Csallóköz felett, Érsekújvártól, Losonctól, Rimaszombattól, Rozsnyótól északra vezeti olyképen, hogy Pozsony, Kassa, Ungvár a kerületbe foglaltassék. Pozsony védelmére Pozsonyújligetet lefoglalja, a Kassától délre húzódó határ Kázméron halad keresztül. Az R. W. Seton-Watson által fiadon tanulmány⁷ térképvezetán Pozsony a határon fekszik, a határvonal azonban a mai ténylegesnél tetemesen északabb. Magyarország e beosztási vázlaton Oroszországgal határos.

Közismert Kuffner János maximális tervezete Nagy-Csehországra vonatkozólag.⁸ Úgy ez a tervezet, mint Masaryknak 1915-i memoranduma, valamint Új-Európa című könyve, mely tulajdonképpen e memorandum részletezése, a korridor kérdéseket is felvetette, melyeket az antant azonban nem minden tekintetben honorált. Kudarcot vallott a cseh álláspont a cseh-délszláv korridor kérdésben. A csehek kérésüket a nagyhatalmak elé terjesztett mémoire II-ben részletezték, melyet különösen Olaszország ellenzett és csupán Franciaország helyeselt, mert Amerika az etnográfiai szempontokat, Anglia a katonai védhetőség illuzórikus voltát szegezte e kérés ellen. A mémoire II-nek V. fejezete foglalkozott behatóan a korridor kérdésével. Mikor a csehek látták, hogy e fejezet az olaszokat rendkívül bizalmatlanná tette, célszerűnek látták kijelenteni, hogy a korridorról lemondanak, a nélkül, hogy valóban a megvalósítására irányuló törekvésükkel felhagytak volna. A korridor nemcsak Magyarország teljes körülkerítését célozta, hanem a középeurópai szláv blokk megvalósítására törekedett. A cseh politikusok térve tulajdonképpen abban kulminált, hogy az Északi-tengertől kezdve egészen a Földközi-tengerig egységes szláv tömb alakuljon, mely az előretolt Csehország izoláltságát megszüntetné. A bekerített magyar éknek északra és délről irányított elszlávosítását szívósan folytatott átszűrővel gondolták megvalósítani, minthogy a Bácskát és a cseh-tót határt összekötő átló alig 183 km.

¹ V. Dvorszky: Slovensko a cesky narod. Ceské Revue 1917 október.

² Das böhmische Volk. Wohngebiete, körperliche Tüchtigkeite, geistige und materielle Kultur. — Prag 1916.

³ „Národ“ 1918. 42. sz.

⁴ „Nase otázka mensinová“. — Národní Listy 1918 június 12.

⁵ K. F. Novak: Cbaos. 1923. 343 l.

⁶ E. Denis: La Question d'Autriche. Les Slovaques. — Paris 1917. 279 l.

⁷ R. W. Seton-Watson: Germán, slav, and magyar, a study in the origins of the great war. — London, 1916,

⁸ Hanus Kuffner: Nás stát a svetovy mir. — Praha. (A tervezet 1917 végén, készült.)

Nem hiányzott számításaikból annak az eshetősége sem, hogy a megcsontított Magyarországot esetleg felosztják. Ekkor még korántsem gondoltak azokra a nehézségekre, melyeket államuknak a bekényszerített nemzetek okozni fognak. A cseh-jugoszláv korridor a Masaryk—Benés—Kuffner területi megoldásnak egyik főrésze. A cseh maximalisták Németországnak felosztását éppen úgy sürgették, mint Magyarországét. Kuffner szerint Csehország területe a Szamos torkolatától majdnem Berlinig (kb. Köpenickig!) terjedt volna, déli határa pedig Regensburg, Linz, Pöchlarn, Wilhelmsburg, Klosteneuburg, Hainburg, Ruszt, Csorna, Győr, Bán, Kisbér, Mór, Zsámbék, Buda, Pilis, Nagykáta, Jászberény, Dózsa, Tiszaroff, Tiszánána, Tiszafüred, Eszlár, Túra, Nyírbogdány, Csap lett volna. A mostani Ausztria helyett egy kisebb területű ideiglenes korridort akartak szervezni, mely Mórtól Székesfehérváron át a Balaton keleti partja mellett Nagykanizsán át a Muráig terjedt volna. Ennek a korridornak célja a cseh és jugoszláv terület közötti közlekedés biztosítása volt. Mísem természetesebb, hogy úgy ez a terület, mint a területének kb. 18%-ára (Trianon 28%-ra redukálta) lecsontított kis Magyarország rövid idő alatt önállóságtól megfoszthatnék és elszlávosodnék. Ez a szláv megoldás Olaszországnak a Brenner vonalig engedett területszaporodást, míg keleten régi határával kellett volna megelégednie, úgyhogy egy erőteljes szláv blokk állotta volna útját már az Isonzó nyugati partja előtt. Ezt a maximális törekvésű tervet később redukálták abban a formában, amint azt Masaryk az új Európáról szóló könyvében¹ említi és fenti memorandumában ajánlotta.

Masaryk a koridort Pozsony, Sopron, Moson és Vas megyékből akarta akképen szervezni, hogy e kerület egyik fele a cseheknek, a másik fele pedig a jugoszlávoknak adassék. A mémoire II Sopron, Moson, Vas és Zala megyék elszakítását tervezte. A két terv közötti különbség abban leli magyarázatát, hogy a Masaryk által 1915-ben ajánlott déli határ a Csallóköztől északra vonult és úgy látszik Pozsony megyét kétes sorsú igénynek gondolta. Masaryk írta: „A lakosság német, tekintélyes horvát kisebbségekkel, a déli rész szlovén.“ Tehát szerinte itt magyarok nincsenek. A mémoire II szerint itt már nemcsak horvátok és szlovének, de tótok is laknak és 700.000 lakosból 200.000 a magyar és 300.000 a német, holott az 1910. évi népszámlálás szerint volt

	<i>magyar lakos</i>	<i>német lakos</i>	<i>horvát, szlovén</i>	<i>tót</i>
Mosonban	25.618	54.406	—	—
Sopronban	122.912	91.330	30.342	—
Vasban	220.823	125.032	17.847	—
Zalában	322.913	—	84.356	—
Összesen	692.266	270.768	132.545	—

A Masaryk által tervezett korridorban pedig:

Pozsony	119.056	22.846	—	153.446
Moson	25.618	54.406	—	—
Sopron	122.912	91.330	30.342	—
Vas	220.823	125.032	17.847	—
Összesen	488.409	293.614	48.189	153.466

Míg tehát Masaryk 488 ezer magyart sikkasztott el, addig a mémoire II 492 ezret. Az 1915. terv szerint 782.023 magyar és német ki lett volna szolgáltatva az elnemzetlenítésnek 201.655 szláv miatt, az 1919-i terv szerint pedig pedig 963.034 magyar és német szakítottatott volna el 132.545 szláv miatt. A korridor a szláv tömb létesítése érdekében került napirendre. Amidőn Kramar és Benés azt látták, hogy e terv nehézségekbe ütközik, azt kérték, hogy legalább a Pozsonytól délre eső Moson és Sopron terület csatoltassék a cseh-tót államhoz. Ez az előterjesztés is elutasítottatott. Ezért

¹ T. G. Masaryk: Das neue Europa. 138 l.

a korridor helyett a két szláv állam Nyugat-Magyarországnak Ausztriához való csatolását vitte keresztül abban a reményben, hogy e területsávot az életképtelennek hitt és eredetileg csak átmeneti időre kontemplált Ausztriától vagy kioroszakolja, vagy egyezmények alapján megvásárolja.¹ Ez a nyugat-magyarországi sáv azonban jóval keskenyebbé lett, mint azt eredetileg a csehek tervezték.

Az 1918-i összeomlás után Hodza Milán a túrócszentmártoni tót nemzeti tanács megbízásából tárgyalta a Károlyi-kormánnyal az imperium átadása ügyében. E tárgyalásoknak a csehek általi meghíúsítása után Hodza még 1918. dec. 5-én kijelentette, hogy etnográfiai alapon 8 egész és 8 fél megyére tartanak igényt. E területbe azonban Kassát bele nem foglalhatják, mert ez magyar város. December 7-én kötötte meg Hodza, Vyx alezredes és Bartha Albert hadügyminiszter a demarkációs vonalra vonatkozó egyezményt. A vonal Dévénynél kezdődik és Bazin, Érsekújvár, Galánta, Verebély, Korpona (Losoncól északra) Nagyrőce, (Rozsnyótól északra) Szomolnok, Pelsőc, Margitfalu (Kassától északra), Sárosfalu, Töketerebes, Szobránc, Homonna községeken halad keresztül. Ez a demarkációs vonal a túrócszentmártoni tót nemzeti tanácsnak Jászival folytatott tárgyalásaiban imperiumi határvonal gyanánt szerepelt. A vonal tehát Pozsonyt, Kassát, Érsekújvárt, Losoncot, Rimaszombatot, Lévát, Ungvári nem foglalja e területbe. A tót nemzeti tanács ezt a vonalat maximális követelésnek állította fel.

A Kuffner-féle maximális vonalnál ugyan kisebb területet akart lefoglalni, azonban szintén szertelen igényeket támasztott Müldner József tervezete,² mely szerint a Magyarországgal határos vonal Pozsonyliget, Magyaróvár, Győr, Tata, Vác Gyöngyös, Kápolna, Tokaj, innen a Tisza mentén Csapig Ungvár és Ung-folyó által lenne meghatározva. Ennél a vonalnál szintén kisebb, de az 1918-i cseh pszichóizist jellemző elbizott Ságáról tanúskodik a Kramar és Benes által a békekonferencián propagált vonal, mellyel a maximalisták nem voltak megelégedve és amely Pozsonyliget, Duna, Vác, Gyöngyös, Verpelét, Alsózsolca, Szerencs, Csap, Ungvár, Ung-folyó által konstruáltak. E megoldás szerint Miskolc is a csehek tulajdonába kényszerített volna és a Dvorsky, Kiima terveinél is jóval nagyobb területet hasított ki Magyarország területéből.

December 24-én az antant Vyx alezredes részére egy új demarkációs vonalat adott ki: Duna, Ipoly, Rimaszombat, Ung-folyó torkolata, Ungvár, Ung.

A trianoni határ tetemesen nagyobb területet hasít ki ($48.936 \text{ km}^2 + 12.639 \text{ km}^2 = 61.575 \text{ km}^2$), mint a kiima, Dvorsky, Masaryk (1915), Vyx, Hodza (tót nemzeti tanács) által indítványozott határok és a Káial, Sembera, Niederle-féle etnográfiai vonalak. Az antant tehát az 1918 előtti és 1918-i határjavaslatokat in pessimo változtatta meg és a maximális cseh követeléseket (Kuffner, Müldner, Kramar—Benes) a ruszinszkói területtel rekompenzálta, úgyhogy területi nagyság szempontjából a legvérmesebb cseh maximális követelések magyarországi vonatkozásban kielégítést nyertek. Az igények között a minimumot jelentette a tót nemzeti tanács vonala, míg a maximumot a Kuffner-tervezet, tehát a csehek kétszer annyit követeltek, mint a tótok és az antant másfélszer annyit területet adott is nekik.

Kielégítést nyert a cseheknek követelése a cseh-orosz korridorra vonatkozólag csak magyarországi vonatkozásban a Ruszinszkónak (Karpatorossia) elnevezett északkeleti magyar megyéknek (Ung, Bereg, Ugocsa, Máramaros m.) Csehtótországhoz való hozzácsatolása által. Eredetileg a csehek igényt emeltek a Kárpátoktól északra eső lejtőkre is és 1919 elején cseh különítmények igyekeztek itt magukat befészkelni, hogy az ukrán élnyomulás elé siessenek és így az Oroszországgal való összeköttetést létrehozzák. A lengyel-ukrán harcokban a cseh kormány az ukrán érdekeket támogatta. Voltak olyan cseh ábrándozók, akik a cseh uralmat nemcsak Sziléziára, hanem Galiciának nyugati részére is ki akarták terjeszteni. A cseh galíciai törekvések magyarázata a só és petróleum.

E rövid ismertetésben nem kívánom részletezni a cseh-lengyel

¹ 1921-ben a csehek és szerbek nagy akciója e kérdésben sikertelen maradt.

² J. Müldner: Úzenú Ceskoslovenske Republiky a moze — Smapou.

területi viszályokat, valamint a cseh aspirációkat sem az ausztriai Duna-vonal birtoklásáért, Bécsért stb. Csupán a következőt akarom még megemlíteni. Aki Kuffner tervezeteit megnézi, bizonyára csodálkozik a cseh igények merészségén, mellyel Nagy-Csehország részére Berlinig akartak területeket lefoglalni. Ezt az aspirációt a lauziri kérdéssel okolták meg. A Lauzicban a cseh propaganda éppen olyan szívósan dolgozott, mint Felső-Magyarországon és Sziléziában. A háború alatti cseh emigráció a Lauzicot is Csehország részére követelte és az összeomlás utáni lauzid szerb mozgalmat csehek vezették az ismert recipe szerint: nemzeti tanács, önrendelkezési jog, Wilson, a cseh államhoz való csatlakozási mozgalom. Kramar és Benes a Lauzicnak az új cseh államba való beolvasztását kérték. Határait azonban a csehek nem az etnográfiai adatok alapján állapították meg, hanem azon elmélet szerint, mellyel magyarországi követeléseiknél is operáltak és amely azt hirdeti hogy a Csehországtól északra terjedő száz és porosz terület is szláv volt és ennek maradványa Felső- és Alsó-Lauzic. E mag körüli német országrészek szerintük még mindig szláv jellegűek és északi vonaluk Fürstenwaldetől és Frankfurtól (oderai) nem messze fekszik. Tehát a Kuffner-féle maximális követelés ebben a cseh propagandában gyökerezik és korántsem egyéni ábrándozás terméke. A csehek által szított lauzici mozgalom azonban nem tudott kifejlődni. Taktikájuk, a pangermanizmus elleni cseh barriére meséje itt már csütörtököt mondott, mert az antant államférfiai Közép-Európa földrajzi viszonyait ugyan nem ismerték és nem tudták, hol van Felső-Magyarország, hol van Pozsony, Losonc, Rozsnyó, Kassa, Ungvár, Beregszász stb., de azt tudták, hol van Berlin, Frankfurt, Regensburg, Dresden, Ratibor stb. és ennél fogva csakis nagyzási mániának tarthatták azt a cseh tervet, mely e városok közötti német területet is az öt milliónyi cseh nemzet részére akarta lefoglalni. Ebből is láthatjuk, hogy az összeomlás utáni helyzetünk súlyos hátránya az volt, hogy államunkat és nemzetünket nemcsak nem ismerték etnográfiailag és földrajzilag, hanem ennek következtében nem akarták elismerni középeurópai nagy jelentőségét sem. Az antant fejekben a cseh állam jelentőségére, erősségére, fényes jövőjére vonatkozó nagyhangú cseh tervezetek ígéretei és fogadkozásai voltak beidegződve és így konok irgalmatlansággal ezeréves országunkat a legcínikusabb módon áldozatul odadobták ellenségeinknek, akik, mint ezt Masaryk első elnöki üzenetében szó szerint kifejezte, azt hirdették, hogy „a magyarokra nem kell sok szót vesztegetni“ („o madaroch netreba réti sírit“). Eljövend azonban az idő, midőn a világ népei be fogják ismerni azt az igazságot, melyet 1918 október 17-i emlékezetes beszédében Tisza István gróf hangoztatott: „A történelem nem ismeri a tényeknek vakmerőbb meghamisítását, mint amilyen a cseh-tót kérdés.“

STEIER LAJOS.

BRATIANU JONEL.

ANEMZETEK történetében aligha élt valaha egymásután apa és fiú nagy eredményekben gazdagabb életet, mint a két Bratianu a román nemzetében. Mikor nyolcvan esztendővel ezelőtt az idősebb Bratianu cselekvően lépett fel az oláhországi vajdaság politikai életében, az a kettős politikai program, amelyet a múlt század negyvenes éveinek fiatalabb román értelmisége a magáénak vallott, olyan meg nem valósítható ábrándnak látszott, mely a valóság helyett csak a merész képzelődésű költők, vagy az olyan ábrándozó fiatal politikai próbálkozók lelkében élhet, mint azok a fiatal emberek voltak, akik az idősebb Bratianu társaságában

1848-ban Bukarestben és Jassiban egy csakhamar kudarccal végződött forradalmat rögtönöztek.

Az a formája a romanizmusnak, amely Erdély román értelmiségében csak irodalmi és tudományos eszmeáramlat volt, a két román vajdaság tanult fiatalbereknek lelkében kettős: közelebbi és távolabbi időben megvalósítandó politikai programmá alakult át. E politikai program első része két cél kitűzéséből állott. A két román fejedelemség egyetlen önálló és független nemzeti államban való egyesítéséből és aztán e független nemzeti állam keretében a román társadalom és közélet egész szerkezetének a 19. század uralkodói eszméi által felállított követelményeknek megfelelő átalakításából. Ha ez sikerül, akkor a távolabbi cél: az Összes románságnak egyetlen nemzeti államban való egyesítése magától is elérhetően közelebbi céllá fog átalakulni.

Az az ifjú román nemzedék, amely, mint a múlt század első felének nagy erdélyi magyar patriótája, báró Wesselényi Miklós „Szózat a magyar és a szláv nemzetiség ügyében“ című könyvében írta — ilyen „nagy és messzevágó terveket forgatott és érlelt munkáson elméjében“, férfikorában, segítve a szerencsétől is, e kettős politikai programnak csak első részét, a közelebbit valósíthatta meg. „Sikerült nekem — mondotta I. Carol király abban a politikai végrendeletében, amelyet 1899-ben, Bratianu Jón halála után 8 évvel írt — a Duna torkolatánál és a Feketetenger mellett egy államot teremteni jó hadsereggel és ellátva minden eszközzel, amelyekkel szép pozícióját fenntarthatja és egy napon majd megvalósíthatja nagy aspirációit.“

Az apák nemzedéke, megvalósítva az ifjú korokban megfogalmazott „nagy és messzevágó terveket“ tartalmazó programjuknak első felét, a második résznek, a „nagy aspirációknak“ megvalósítását a fiúk nemzedékére bízta. Az idősebb Bratianu nagy öröksége fiára, az ifjabb Bratianura szállott. Mikor 1907-ben Románia sorsának intézését kezébe vette, magát atyja politikai testamentuma végrehajtójának érezte azoknak az eszközöknek tökéletesítésével, és használatával, amelyeket atyja teremtett meg és alkalmazott legtöbbször a nyilvánvaló gondolattal, hogy a cél szentesíti az eszközöket.

Báró Wesselényi Miklós idézett könyvében azt írta, hogy azoknak a nagy és merész terveknek megvalósítása, melyeket Moldova és Oláhország fiai munkáson forgatnak elméjükben, sok minden dologtól, elsősorban „Európa kétes viszonyaitól függ“. Kelet- és Közép-Európa viszonyai sohasem voltak kétesebbek, mint a jelen századnak abban a tíz évében, amely az 1914-ben kitört világháborút megelőzte. Bratianu Jonel előtt Európa e kétes viszonyai ismeretesek voltak. Külpolitikai elhatározásait e kétes viszonyok változataihoz szabta azzal a szándékkal, hogyha e változások során nemzetének hagyományos külpolitikai szerencséje bármely oldalról jelentkezik, azt minden más tekintet félredobva „üstökön ragadja“, mert tudta, hogy a „sors bona nihil aliud“ igazsága nemcsak a hadvezérre áll, hanem az államférfiúra is, ki hazájának külpolitikáját vezeti.

Az 1914-ben kitört világháborút olyan állandó gyanút fogta fel, amely egy megfelelő pillanatban lehetővé teszi, hogy a román nemzet nagy aspirációit a maguk egész teljességében megvalósíthassa. Meg volt győződve, hogy ezt az alkalmat felhasználatlanul nem szabad elszalasztania. A háborúba Romániának feltétlenül bele kell avatkoznia. Nincs is más feltétele ennek, mint a legalkalmasabb pillanatnak megvárása és a leendő szövetségeseknek okos megválasztása azért, hogy Románia súlyos kockázat nélkül érhesse el célját. A megkötött szövetség és szerződés ezzel szemben csak papiros, amelyet minden lelkifurdalás nélkül el lehet tépni. Ez volt

oka annak az inkább kétszínű, mint kétes magatartásnak, amely megszerezte számára az európai politika szfinxe jelzőt.

A nehézségekkel is tisztában volt. Biztos volt abban, hogy addig Románia a központi hatalmak kárára nem avatkozhatik a háborúba, míg I. Carol király él, mert neki szilárd meggyőződése, hogy ez a háború a középponti hatalmak győzelmével fog végződni és azoktól győzelmük esetén Románia semlegességének jutalmául okvetlenül meg fogja kapni mindazt, amit az ellenféltől csak egy kockázatos kimenetelű háború véres áldozatai árán kaphatna meg. I. Carol királynak mindjárt a világháború elején bekövetkezett halála eldöntötte Románia sorsát. Alikor 1916 nyarán Romániának véglegesen kellett döntenie, Bratianu a következőket mondta I. Ferdinánd királynak: „Tudom, hogy Felsőednek nagyon nehéz magát a németek ellen való háborúra elhatároznia, — de ha megteszi, a román nemzetet örök hálára fogja kötelezni.“ „Én román vagyok és nem német — választotta Ferdinánd király — román nemzet van.“ A király e nyilatkozata eldöntötte a hosszan húzódó súlyos kérdést. A hadiszerecsene Románia ellen fordult. A bukaresti különbéke megkötése után a nagy román aspirációk megvalósítása örökre lehetetlennek látszott. De „sors bona nihil aliud“. A román nemzetet hagyományos szerencséje ez alkalommal sem hagyta cserben. Félévvvel később a középponti hatalmak elvesztették a háborút s kénytelenek voltak megalázó fegyverszüneti szerződéseket kötni, hogy megmentsek magukat a legszörnyűsebb végleges letiportatástól. A bukott Bratianu szerencsecsillaga ismét felragyogott. Az események neki adtak igazat. Az összes románságnak egyetlen nemzeti államban való egyesülése nemzetközi szerződésekkel megerősített eleven valósággá lett. A román nemzet merész aspirációi Bratianu szerencsés külpolitikai magatartásának következményeképpen megvalósultak.

Ezzel befejeződött Bratianu Jonel hősi korszaka. Ha e pillanatban visszavonul, nemzetének olyan általános tisztelete vette körül alakját, mint annak idején Washingtonét. De Bratianu nem tartotta atyjától örökölt hivatását azzal befejezettek, hogy népét bevezette az ígért földre. Hivatása érzésének egész fanatizmusával meg volt győződve, hogy az egyesült románságot az új román állam keretében lélekben és érzelemben igazán egységessé csak ő teheti. Erősítette e fanatikus hitében az is, hogy rajta és pártján kívül nem volt az egész új Romániában egyetlen más államférfiú és párt, amely e feladat teljesítésére alkalmas lett volna.

A konzervatív párt, nagytekintélyű régi vezérének, Lascar Catargiimak halála után a lassú elsoványodás életét élte. Utolsó vezérét, Marghilomant a bukaresti béke aláírása a román közvélemény előtt véglegesen lehetlenné tette. Az agrár-reform, amely a nagybirtokot kisajátította, e pártnak anyagi alapját szétrombolta. Az Avarescu tábornok vezetése alatt rögtönzött néppártnak sem igaz politikai programja, sem pedig gyökere nem volt a népben. Avarescu kétségkívül tehetséges hadvezető volt, de nagyon gyenge politikai vezérnek bizonyult. Az erdélyiekből nem hiányzott a politikai tehetség és a parlamenti jártasság, de nem volt meg bennük az a tágabb látókör és az a kormányzóképeség, melyet csak az a gyakorlat adhat meg, mit másként, mint a tényleges kormányzással nem lehet megszerezni. A besszarábiai és a régi királyságbeli parasztpártnak volt ugyan a népben messze szétágazó gyökere és határozott programja, csak hogy ez a program inkább agrár-szocialista tendenciákkal telített forradalmi és antidinasztikus volt, mintsem legális és gyakorlati.

Ehhez járult az is, hogy Ferdinánd király betegsége egyre fenyegetőbb jellegűvé lett. Leendő utóda Carol trónörökös pedig léha férfiú és mélt-

atlan volt arra, hogy atyja halála után uralkodó lehessen. Ennek következtében a dinasztia kérdése igen veszedelmes alakban vetődött fel, amelynek megoldására neki kellett vállalkozni. Másnak ehhez sem ereje, sem tekintélye nem volt. E küzdelem legkritikusabb pontján lépett közbe a kéréletlen halál.

Bratianu élete attól az időponttól kezdve, mikor hazájának politikai vezetését kezébe vette, a román nemzet nagy aspirációinak megvalósítása érdekében folytatott küzdelemben telt el. E folytonos harc egyéniségét egyoldalúvá tette. Nem fejlődhetett ki benne az a simulékonyság és az az ellenkező nézetnek méltányló megértése, mely nélkülözhetetlen tulajdonsága annak az államférfiúnak, aki bonyolultabb természetű és nagyobb belső politikai feladatok megoldására hivatott. Kíméletlen pártpolitikus volt. Pártjának hatalmi érdekeit tartotta állandóan szemei előtt, összetévesztve azokat igen gyakran az ország és a nemzet érdekeivel. Szerencsétlenségére a konzervatív párt bukása után Romániának egyetlen pártja sem volt elég alkalmas és erős arra, hogy a két párt váltakozó gazdaságának a háború előtt jól bevált régi rendszerét életbeléptethesse. Avarescuval kézben is — 1921-ben és 1926-ban — kísérletezett, de sikertelenül.

Bratianu a legtehetségesebb és a legügyesebb reálpolitikusok egyike volt mindaddig, amíg csak oly reális tényezőkkel kellett számolnia, amelyek előtte a régi román királyság adott viszonyaiból ismeretesek voltak. A régi Romániának nem voltak nemzetiségei. Új Románia lakosságának egyharmadát különböző nemzetiségek alkotják, még pedig olyanok, amelyek a háború előtt olyan államokban éltek, hol a jogrendszer, a műveltség, a gazdasági élet, az egyéni és a közérkölcsök magasabb színvonalon állottak, mint új hazájukban. Bratianunak s vele együtt az összes román politikusoknak ideáljuk az összes románok egyesülésén felépült egységesen tömör román nemzeti állam volt. Ezzel szemben az új Románia majdnem olyan nemzetiségi állam, mint aminő a régi magyar állam volt, amelynek területi integritását a trianoni béke éppen a nemzetiségi elv alapján törte szét. Ha az államalkotó román többségnek számaránya kedvezőbb¹ is, mint az integer magyar államban volt a magyarságé, a mérleg nyelvét a románság hátrányára billenti, hogy a csatolt területeken a kisebbségek műveltségben, vagyonban és politikai erkölcsökben magasabb színvonalú életet élnek, mint az államalkotó román többség.

Bratianunak 1919 első napjaiban azért kellett lemondania, mert nem akarta kötelezően elfogadni a békeszerződéseknek kisebbségi záradékát. Ez elhatározását azzal okolta meg, hogy sérti a román állam szuverénitását. Az általa alá nem írt kisebbségi záradékot kormányzásának egész ideje alatt tényleg nem létezőnek tekintve, nem tartotta a román államra egy pillanatig sem kötelezőnek. E felfogás szabta meg kisebbségi politikáját. Ez szolgált zsinórmértékül nemcsak Angelescu közoktatásügyi miniszter közművelődési, hanem a román állam közigazgatási és gazdasági politikájának is. A kisebbségek a román kormányzat, sőt általában a román közvélemény felfogása szerint is az egységes román nemzeti állam szervezetében olyan idegen elemet alkotnak, amely rövid idő múlva számba nem vehető tényezővé fog sorvadni annak az erős és hatalmas román nemzeti életerőnek hatása alatt, amely a törvényszerű következménye az összes románság egyesülésének.

Bratianu nemcsak a kisebbségeket hagyta politikai számításain kívül, hanem azt is, hogy az új román állam tizenkét millió főnyi románjtöbbségének körülbelül 40%-a századokon át más államok körében élve, egészen különböző gazdasági, művelődési, társadalmi és politikai eszmekörben él és gondolkodik, mint a régi királyságbeli románság. Azért azt non is lehet

a régi román királyság politikai módszerével és eszközeivel kormányozni. Ő ezt az adott ténytet az állam egységére veszedelmet jelentő regionalizmusnak tekintette, amelyet a merev centrális kormányzás eszközeivel le kell tömi. Kormányzó módszere nem hogy közelebb hozta volna a királyságbeli románsághoz az új tartományok román lakosságát, hanem valóságosan elidegenítette attól és pedig inkább a nagy tömegeket alkotó népet, mint az értelmiséget. „Jobb volt a magyar uralom alatt.“ „Még a cári kormányzat is tűrhetőbb volt, mint a bukaresti rendszer!“ gyakran hallható kifakadások amelyeket túlzás nélkül elfogadhatunk az erdélyi, bukovinai és a besszarábiai román nép hangulatának jellemző kifejezéséül.

Bratianunak, e nagy külpolitikai realistának a valóságban nagyon kevés érke volt új Románia ez életbe vágó realitásai iránt. Ebben rejlik politikai és kormányzati rendszere hibás voltának és legnagyobb gyengeségének kulcsa. Ez az oka, hogy az új román állam nemzeti többsége, a román elem különböző alkotó részeiből nem akar összeforrti olyan lelki egységgé, amely az állam fel nem bontható egészének is a legszilárdabb alapja. Ellenkezően, az egyesülés üdvös voltába vetett régi hitet a csalódottság egy bizonyos neme kezdte felváltani az elidegenülés növekedő érzésével egyetemben.

Az új román állam jövőjét közvetlenül érintő kérdések egyike bizonyára az, hogy Bratianu halála nyitott-e utat olyan román államférfiú politikai érvényesülésének, akinek elég éles szeme és okos belátása van a fennebbi realitások észrevételére és helyes megítélésére? Ismerve a romániai politikai viszonyokat, minden pesszimizmus nélkül meg lehet állapítani, hogy ezidőszert Romániának nincs olyan politikusa, aki Bratianu ez irányban való tévedését meg akarná vagy elég bátor lenne megkorrigálni. Oka ennek az, hogy Bratianu e tévedése mélyen gyökerezett a román nemzeti lélektben. Kapcsolatos azzal az idegengyűlölettel, amely a román népfaj történetén vörös fonálként húzódik keresztül. Egy neme ez a latin fajú népek annak a lelki tulajdonságának, amelyet az olaszok „sacro egoismo“-nak neveznek s amely román nyelvre fordítva annyit jelent: az emberi életben, úgy az egyén, mintanemzetek életében, nincs az emberi cselekvésnek más vezető-elve, mint az egyéni és a nemzeti érdek. Erkölcnek, igazságnak, humanizmusnak és minden olyan lelki tulajdonságnak, amely az ember életének ideális tartalmát alkotja, háttérbe kell ezzel szemben szorulnia.

A két Bratianu valóságos megtestesülése volt ennek a román világnézetnek. Mind a ketten nagy mesterei voltak a kormányzás annak a tudományának, amely Románia közéletét úgy tudta berendezni, hogy a politikai pártok, első sorban a liberális párt keretében a párthíveinek egyéni érdekei akként találjanak érvényesülést, hogy elégséges százalékban egybevágóak legyenek a román nemzeti érdekekkel is. Az ő jelszavuk is az volt párthíveikhez szóló utasításként: gazdagodjatok! El kell ismerni, hogy ez egyéni meggazdagodásra való törekvés kapcsolatos volt az ország gazdagodásának végső céljával is. Mind a két Bratianu, de különösen az ifjabb, nagyon jól tudta, hogy szegény országnak nem lehetnek gazdag polgárai. Nemcsak a nagy hal nem élhet meg kicsi vízben, hanem a gazdag ember sem szegény országban.

A régi román királyság pár excellence földművelő ország volt. Ez a jellege az új Romániában sem szenvedett nagy csorbulást, de a kapcsolt tartományokban, különösen Erdélyben és Bukovinában Románia nemcsak birtokába jutott az ipari és nyersanyagok és motorikus erők (kőszén, metángáz) igen nagy mennyiségének, hanem nagy fejlődésre képes közép- és nagyiparnak is. A nehézség csak az, hogy ez az ipar s a vele kapcsolatos nyersanyagok túlnyomó része az idegenek, azaz a kisebbségek kezében van és

ennek következtében csak úgy lehetnek a román érdekek valóságos előmozdítói, ha román kezekbe kerülnek. E célt szolgálja az a speciálisan román közgazdasági irányzat, amely a csatolt tartományokban a közgazdasági élet racionalizálását, azaz elrománosítását tűzte ki céljául. Ennek a közgazdasági politikának sugalmazója és megteremtője egy harmadik Bratianu, a jelenlegi miniszterelnök és pénzügyminiszter, Bratianu Vintila volt.

A múlt század nyolcvanas éveiben a junimista párt politikai vezére Carp Péter, ki nagy bámulója volt a porosz kormányzati rendszernek, azt mondta, hogy Romániát a királlyal és a hadsereggel kell kormányozni (cu regele si cu dorobantul), nem pedig bottal és erőszakkal (cu bata si cu sila), mint a konzervatív párt vezére, Lascar Catargiu. Az idősebb Bratianu e kormányzati rendszerből megtartotta a botot, de hozzáadta társul a korrupciót. Az ifjabb Bratianu atyja örökségéből a botot felcserélte a politikai rendőrséggel, a korrupciót azonban változatlanul hagyta. A kérdés mind a három kormányzati rendszerben az volt: ki tudja az ősi oláh kormányzási rendszernek e három válfaját Nyugat-Európa szeméi előtt az alkotmányosság, a parlamentáris kormányzat külsőségeivel és a modem jogelvek alapján megszerkesztett, de a gyakorlatban ellenkező értelemben alkalmazott törvényekkel eltakarni? Ebben a pálma kétségen kívül az ifjabb Bratianut illeti. E pillanatban lehetetlen megítélni, hogy Bratianu halála után miképen fog kialakulni Románia politikai élete. Annyi azonban bizonyos, hogy utódai is megtartják a kormányzás eszközeit: a sigurantzát (a politikai rendőrséget), amely egyúttal a botnak is kezelője és a korrupciót, amely nemcsak a párthívek meggazdagodásának elsőrendű forrása, hanem a leghatásosabb eszköze is a kisebbségek gazdasági téren való koldusbotra juttatásának.

JANCSÓ BENEDEK.

FIGYELŐ. ROHAN HERCEG KONGRESSZUSA.

PRINZ KARL Anton v. Rohan a legnemesebb értelemben vett dilettáns.

Mint nemzeti élet híján élő osztrák és a mai Ausztriában elszigetelt arisztokrata nem bírta ki melki kastélyában nagy lelki magányát és nem akart továbbra is holt eszköz maradni az Európát át- meg átjáró nagy erők gomolygásában. Rájött arra, hogy eszmény nélkül nincs élet és elhatározta, hogy egész életét az új Európa felépítésének szenteli.

De milyen legyen az az új eszme, melyre fel lehet építeni az új Európát? Egy negatívummal hamar tisztába jött opportunus osztrák elméje: Európát pacifista antinacionalizmussal — mint ezt Coudenhove gróf akarja — egy táborba hozni lehetetlen, mert a nacionalizmus a mai Európa egyik legelevenebb tényezője. Viszont Rohan felismerte a polgári liberalizmus csődjét is és érdeklődése inkább azon államok felé fordult, amelyek, mint a fascista Olaszország és a bolsevista Oroszország, a demokráciát területükön megsemmisítették. Legutóbbi önvallomása éppen Moszkva-könyve, mely miatt már nálunk is kemény támadásban részesült. Pedig Moszkvát illető kedvező ítéletei nem abból a meggyőződésből fakadtak, hogy a bolsevizmus lehetne talán Európa leendő életformája, amit határozottan tagad is, hanem abból a logikailag nem egészen kifogástalan feltételből, melyet a közös Európa-eszme kialakítása érdekében opportunizmusból foglal el s mely szerint minden ország kitermeli a magához illő politikai életformát és ezen formák összehangolásából előáll majd a közös európaiság, az európai közösség eszméje.

Hogy elméletileg milyen ingatag alapon áll ez a tipikusan osztrák gondolat, nem kell különösebben hangsúlyoznom. Annyi bizonyos azonban, hogy a Szellemi Együttműködés Szövetsége, mely az egyes országok nemzeti szövetségeit foglalja magában, mind jobban terjed, súlyban és tekintélyben növekszik és évi kongresszusainak keretei mindjobban tágulnak. A párizsi, milánói és bécsi kongresszus után az idén Heidelbergben és ezzel kapcsolatosan Frankfurtban gyűltek össze Európa legkülönbözőbb részeiből tanárok, politikusok és újságírók, hogy az új európaiság eszméjéről vitatkozzanak és személyesen összeismerkedjenek.

Ami ezen kongresszus szellemét illeti, kétség nem lehet: a nacionalizmus dagasztotta itt a kebleket. Talán csak a francia nacionalisták hiányoztak, a jelenlevő írók és magánosok inkább a radikális párti ideológiát képviselik. A németek diszkréten nemzetiek, vezetőjük a heidelbergi archeológus Curtius, II. Vilmos személyes jó barátja, akinek nacionalizmusa kétségen felül áll. Talpraesett kedélyességgel és német eréllyel vezeti a vitát és megmenti a helyzetet a kritikus pillanatban.

A kongresszus zavaros tömkelegében minduntalan feltűnnek az ölelkező németek és olaszok. Úgy látszik, a fascista Olaszország több fontosságot tulajdonít a Rohan-akciónak, mint mi magyarok, mert nagyszámú előkelő bizottságot küldött ki, professzorok, grófok, márkik a berlini követtel és Bodrero államtitkárral az élen. A szellemes, finom arcélú Bodrero a kongresszus dédelgetett kedvence; a németek szüntelen bókolnak előtte és ki nem fogynak az olasz nép és szellem dicséretéből.

Itt van Lord Birkenhead is, India minisztere, az angol politikai élet vezető egyénisége. A hatalmas, életunt arcú angolt szép asszonyok és államférfiak rajongják körül s érezni lehet, hogy ő ezúttal nem India, hanem a gyülekezet királya.. (Milyen jó lenne, ha Teleki Pál is eljött volna, mint azt először terveztük! A kongresszusnak nyilván politikai jelentősége is van...) Itt van az egész badeni kormány és néhány Reichsminister; Stressemann is eljött volna, ha titkára idejében értesíti... A németek nem sokat tanakodnak rajta, hogy fehér vagy rózsaszínű-e a Rohan-akció, hanem minden alkalmat politikai céljaik szolgálatába állítanak.

*

A kongresszus vitatárgyát: a történelem szerepe a népek (Völker, Nations) tudatában, nyilván azzal a céllal tűzték ki, hogy tisztázzuk azokat az ellentéteket, amelyek a népek között a történelmi tudat különbözősége következtében keletkeztek vagy fennállanak. „Durch den Nationalismus zum Europäismus!“ hangzik Rohan herceg jelszava és a nacionalizmusnak kétségtől legerősebb gyökere a történelemben van; itt kell tehát szerinte megfogni a problémát.

Csak hogy ez a történelmi tudat nem minden népben van meg egyformán. És hozzá a legnagyobb nemzetekben kevesebb van belőle, mint a kisebbekben.

A kongresszuson ennél fogva a különféle nemzetek szónokai különféleképp felelnek, válaszolnak a kérdésre. A németek, kiknek ma sincs közös történelmi tudatuk, filozofálnak, definiálnak, nagyszerű értékrendszerébe állítják be a történelem fogalmát, sőt egyik szónokuk: a pozitivistá Alfréd Weber határozottan kijelenti, hogy a nagy tömegeknek semmi közük nincs a nemzeti mítoszokhoz és azok csak gátolják a nemzetek boldogulását. Még a tradicionalista Rothfels is inkább fátumérzésnek, mint igazi történelmi tudatnak határozza meg a német nép viszonyát a történelemhez. A francia Thibaudet is szkeptikusan áll a történelmi tudattal szemben, mert a francia polgári forradalmi liberalizmus általában elutasítja a történelem tradicionális tartalmát, sőt akadnak francia földön szép számmal gondolkodó fők, kik a történelem oktatásának eltörlését kívánják, mert hiszen a forradalmi liberalizmusnak a jövőbe néző progresszív demokrácia az ideálja. Persze azt jónak látta elfelejteni a kiváló essayista, hogy Elzász-Lotharingiáért a harc a történelmi jogtudat nevében folyt. De már az olasz fascista Bodronnak nem elég az a történelem, mely csupán az objektív szemlélődésnek anyaga, sőt még a Benedetto Croce értelmében vett idealizmussal sem elégszik meg, mely következményeiben nézi a történelmet; ő talál egy harmadik történelmet, az átértett történelmet s ezzel benne vagyunk a fascizmus filozófiájában, melynek a múlt nem csupán fátum és múzeum, hanem eleven, mozgó fizikai és erkölcsi erő. Az angol Philipps viszont kifejti, hogy az angol történelmi öntudat praktikus kompromisszum a tradíció és haladás eszméje között, az angolok a kiegyenlítő és emberei. Végül a lengyel Halecki számára a történelmi tudat egyszerűen a nemzet létalapja, mert hiszen a lengyel nemzet politikai állam híján is megélt a közös történelmi tudatban. Ez a lengyel történelmi tudat mindig valami magasabb európai eszme szolgálatában állott: a középkorban a „mysterium caritatis“ szabadság eszméje, a modern korban a messiáizmus, az isteni küldetés misztikus gondolata ihlette a lengyeleket.

De Halecki órája késett s előbb nekem kell beszélnem, ki épp az ő szavaihoz akartam fűzni mondani valóimat... Elmondom, hogy a történelmi felfogás különbözősége milyen tragikus és véres konfliktusokra vezethet, a dákoromán és a magyar elmélet örök ellenségként állítja szembe

a magyart és oláht, mert nincs az a tudós fórum, mely meggyőzhetne egy nemzetet, ha olyan történeti elméletéről van szó, melyre annak egész nemzeti léte alapítva van. Elmondom nagyjából mindazt, ami a magyar történeti öntudatban él: a millenniumot, Szent István jobbkezeit, misztikus egyesülésünket országunk alapítójával... mi vagyunk a nyugati civilizáció délkeleti védőbástyája, Európát saját véres testünkkel védjük az ozmán mahometizmus ellen s a magyarság ezt a feladatot európai és keresztény misszióképp fogja fel, mint azt a harcos Zrínyi éposza is bizonyítja. Sajnos, úgy érezzük, hogy Európa betöltött missziókat hálátlansággal viszonzta, nagy területeket veszünk a török kiűzése után és ezt az etnográfiai veszteséget Trianon szentesítette, sőt megtehető. Elmondom, hogy a történelem csak szomorúság forrása ránk nézve, amit nemzeti himnuszunk is kifejez, és hogy 1926-ban a mohácsi síkon megrendeztük a nagy nemzeti bánat és töredelem ünnepét. És hogy a legrimitívabb állami életért folyó közjogi harc mennyire megváltoztatta a magyarság lelkületét, kiölte érzékét a való élet problémái iránt. S ezt a túltengő történeti jogérzetet a békeszerződések csak még jobban felfokozták. De, mondám, a kitisztított gyermek mégis európai akar maradni, göröcsösen ragaszkodik az európai családhoz, melynek valamennyi szellemi mozgalma keresztül ment rajta és megállt pontosan keleti határainál, a Balkán kapujában.

A hatás, amit előadásom kelt, igen különböző. A nemzeti érzés kétségtelenül a leghozzáférhetősebb valami idegen emberek számára és magányosságunkat magam is eléggé hangsúlyoztam. Egy olasz azt mondja nekem, hogy hisz ezeket majdnem minden nép ugyanígy elmondhatja s akkor mit érünk mi a mi területi követeléseinkkel? Ő tehát politikát látott az önvallomásban. Egy tudós németet nagyon érdekelt az oláh-magyar kontroverzia mint tanulmányi anyag... Egy belga azt kérdezi tőlem, hát hogy képzelem el akkor a megoldást? Mert őt csak Európa békéje érdekli.

De a legnagyobb visszhangra érhetően az oláh küldöttség körében talált rövid előadásom. Cantacuzino hercegnő másnap szót kér és hevenyészett előadásában előkelően, minden személyes célzás kerülésével válaszol arra, amit ő támadásnak érzett benne. Hogy az ortodox vallás, a falusi templom őrizte meg az oláhság nemzeti jellemét, hogy Bizánc az európaiság bölcsője... És végül felejtük el a múltat és ha el akarjuk kerülni az újabb vérontást, fogjunk össze Európa békés jövőjének felépítésére!

Aztán egy magánbeszélgetésben szememre hányja, hogy mi magyarok csak nem akarjuk őket békén hagyni... Az optások kérdése, meg aztán ez az előadás is, folytonos csipkedés, tűszúrás. De hát mit akarunk? Háborút? Közbevetem, hogy én nem akartam politizálni és hogy háborút legfeljebb ők viselhetnek, mi nem. Beszélgessünk, mondja, ő szívesen eljönne Budapestre is előadást tartani, a kedélyeket csillapítani, a lelkeket összehangolni, ő ugyan saját pénzéből titkos iskolákat tartott fenn a magyar uralom alatt, de az új viszonyok közt már sok jót tett a magyar kisebbséggel is, hiszen az erdélyi kisebbségi liga elnöknőjévé választotta, Bethlen grófnő jó barátja és töméntelen esetben járt közbe a hatóságoknál a magyarok érdekében, úgyhogy már magyar barátsággal kezdik vádolni... Ez valóban így is van és én nem tudok mást mondani a jószívű hercegnőnek, mint azt, hogyha mindenki olyan volna Romániában, mint ő, az volna álmunk paradicsoma... Végül még arról biztosít, hogy az erdélyi agrárreform nem a magyarok ellen irányult, hanem egy forradalomtól való félelemben megfogalmazott, elhamarkodott törvény. Felejtük el a múltat, felejtük el! Hiszen közös az ellenség, a bolsevizmus...

Kár, hogy nem ez a kitűnő hölgy ül Bratianu helyén!

A másik román delegátus, egy fiatal tanár, szintén elmondja, hogy ő nem politizál, ő nem tudja, mit ér a trianoni szerződés, de ő is szükségesnek tartja, hogy megcsináljuk a szellemi kapcsolatot Romániával. Menjünk el Erdélybe és Bukarestbe, tartsunk magyar, francia és oláh nyelven előadásokat és ők is eljönnek Budapestre hasonló céllal. Mit gondolok, mit lehetne ebből megvalósítani? Ennek mindjárt egy nagy akadályja van, mondom, mert hiszen tanár és papember nem kap román vízumot!... Zavarba jön és kilátásba helyezi, hogy ez mind rövidesen meg fog változni, a hatósági visszaélések megszűnnek.

Én kevésbé vagyok optimista, mint szimpatikus oláh kollégám. Hiszem, hogy ezek az előadások csakugyan hasznosak lehetnének, s a professzor szívesen is fogadná az előadó magyart, de diákjai? Ezt most már, Nagyvárad stb. után el tudjuk képzelni.

*

Az egész kongresszus szép koncert volt, minden ország a maga külön történeti felfogását szólóban énekelte el és a kongresszus szervezői gondolkozhatnak rajta, mi módon egyesítik európai szimfóniává a különféle leitmotívokat.

De akadt valaki, aki végül is kíméletlenül beletrombitált a diszkrét monológok hangulatába.

A botrány onnan jött, ahonnan senki sem várta: Rohan honából. Hans Eibl, bécsi professzor volt az utolsó előadó, ki előbb az értékeszme magaslatára állva, módszeresen lekritizálta az összes addigi előadásokat, melyek fejtegetéseikben az értékeszmét szem elől tévesztették. Azután kimondta, hogy minden értékek értéke a jog! Ez az az érték, melyért a központi hatalmak népei letették a fegyvert és melynek megvalósításától Wilson kezdeményezésére várták az új Európa alapeszméjét. De a népeket egyszerűen rászédtek! Hol van az önrendelkezési joga Európa legrégebbi népének, Ausztriában, a Brenneren túl és Danzig körül is?

Nagy izgalom... Egy francia kimegy, olaszok, lengyelek mozognak... De az elnök megvonja a szót és pfuj-kiáltások közepett bezárja az ülést azzal, hogy aktuális politikai kérdéseket tárgyalni nem célja a kongresszusnak.

Zaj, sűgás-bűgás... A cseh-szlovák kiküldött, ki az egész kongresszus alatt ki sem nyitotta a száját, buzgón mutogatja a belgáknak és a franciáknak Eibl beszédjének szövegét, mely már az ülés előtt ott feküdt litografálva a bejáratnál az asztalon... A főbizottság felelőssége nyilvánvaló... Szegény Rohan elvesztette a pártit. Látom a jelentéseket, amik majd mennek szertesűjjel: német-osztrák-magyar propaganda az egész kongresszus... Cantacuzino hercegnő megfog: „Maga nyitotta meg ezt a levegőt!... Maga provokálta ezt a maga „történeti koncepcióival”! “ Bevallom neki, hogy egy csöppet sem érzem magam bűnösnek.

Minden veszve látszik. De délután beszél az osztrák Thun herceg, a német Hellpach és az olasz Bodrero: sajnálkoznak, kiegyenlítenek és csendben feloszlik a kongresszus. És este a frankfurti Römerben hallunk tizenöt búcsúszónoklatot: beszél Lord Birkenhead előkelő fölényvel, egyetértésre intve Európát, beszél megint Bodrero mulattatóan latinul: „Civis Romanus sum..beszél a lengyel Zielinski humorosan németül, beszél az oláh hercegnő franciául, ünnepélyesen békére intve. az európai anyákat és Oprescu úr, a népszövetségi Coopération Intellectuelle főtitkára udvariaságra és tartózkodásra intve a jövőben a felszólalókat.

Az eszmei kép, mit a kongresszusról nyertünk, kissé kaotikus, talán éppen a téma következtében. Hiányzott olyan előadó, ki végül is az ellen-

tétes felfogásokat az európai eszme szögéből összefogta volna. Ez nyilván Rohan herceg feladata lett volna. De a kongresszus fiatal szellemi szülője hallgatott. Talán nem tudott mit mondani... Maradunk annál a praktikus megfontolásnál, hogy az új Európa szellemének kialakítása európai szűkségesség és hogy ezt nem a politikai faktorok, hanem az egyes országok vezető szellemeinek összehangolódásától várhatjuk, ami csak kongresszusok, előadások, cikkek, személyes ismerkedések révén jöhet létre. Eszmének ez kevés, de programnak elég és a Szellemi Együttműködés Szövetsége kétségtelenül csak terjeszkedni fog az év folyamán, az embereket összekötő fluidum sympathicum hatása alatt.

És még egy: azt hittem mindig, csak mi értünk az idegenek megvendégléséhez. Amit itt láttam, Heidelbergben és Frankfurtban, az felülmúl mindent, amit Pesten átéltem. Fényes lakomák, magánosoknál, a volt badeni elnöknél, a hegytetőn, a Molkenkurban, honnan végignézzük Schloss Heidelberg éjjeli tűzfényes megvilágítását, ebéd Cári v. Weinbergnél, a frankfurti vegyészeti krózusnál, kinek nyári laka valóságos múzeum, fogadás és vacsora a császárválasztó Römerben... A jövő kongresszusi városnak nehéz lesz a feladata: bírja-e majd ezt a crescendót?...

A kongresszus jövő évi székhelyében még nem egyeztünk meg. A németek Budapestet ajánlották, de a franciák ellenezték ezt a választást azzal az okoskodással, hogy Bécs és Heidelberg után Budapest gyanút keltene a szövetség egyetemes európai jellege ellen. Varsó még nem érett meg, Genfben meg elvesznének és talán a svájciak is kissé féltékenyek egy olyan mozgalomra, melynek a székhelye Bécs... így a jövő évi kongresszus helyét további tárgyalások fogják megállapítani.

ECKHARDT SÁNDOR.

JEGYZETEK AZ EGYESÜLT ÁLLAMOKRÓL

AMERIKA... Valamikor, nem is olyan nagyon régen, kis gimnazisták diákálmainak célpontja, meseország, amelyben minden jóra fordul, ahol az élet hajótöröttje felkaphat Fortuna szekerére. Furcsaságok tárháza, a nagy Ismeretlen... Ma? Az egri vagy pápai borbélyeség vagy női kalapostanonc jobban ismeri, mint saját megyéjét, a szomszéd falvakat. A moziban alig lát egyebet, mint amerikai tájakat, amerikai életképet, ízléstelen amerikai dallamokra táncol, Amerikából veszi át a hedonizmust, a sietés vágyát, a felszínességet. Hiába hozta meg az Unió a bevándorlást korlátozó törvényt: az átlageurópai, a tömegember, ha testileg nem is léphet az Újvilág földjére, ezt a modern technika ezer vívmányával és a képzelet szabad csapongásával pótolja, szellemével betör Amerikába és kisajátítja az amerikanizmust. Különös ellentét, hogy míg az amerikai szellemi arisztokrácia többsége szinte beteges nosztalgiát érez Európa iránt — és pedig azok leginkább, akik soha sem keltek át az óceánon — addig ideát mind nagyobb tömegek amerikanizálódnak.

Előnyt jelent-e ez a folyamat az emberiségnek vagy hátrányt? Ez is olyan kérdés, amelyre nehéz, csaknem lehetetlen a felelet. Teljes bizonyossággal és biztonsággal csak abban az esetben foglalhatnánk állást, ha arasznyi létünk szűk kereteit áttörve, világtörténelmi korszakok és nem legfeljebb emberöltők méreteiben tudnánk gondolkodni. Egy kétségtelen: az amerikai ember teljesen különbözik attól az embertípustól, amelyet a háború előtti Európa eszményként kitermelt. Talán túlzás és merész általánosítás, ha a yankeet személyválogatás nélkül azonosítjuk Keyserling sofförtípusával, be kell azonban vallanunk, hogy a legtöbb egyed nem áll túlságosan messze tőle.

Spengler szerint korunkat a távol utókor éppen úgy a nagy vasúti mű-építmények korának fogja elnevezni, mint ahogy mi is az egyiptomi kultúra virágzását a piramisok építésével foglaljuk össze. Ha csupán a külsőleg érzékelhető jelenségeket vesszük figyelembe, Spenglemek feltétlenül igaza van. Amerikában keltenek leginkább bámulatot a viaduktok, merev hidak, alagutak, teljesen terméketlen hegyvidékeken át vezetett vasútvonalak. Mindezek valóban gondolkozóba ejtik majd az utókort, amely a mi civilizációnk romjait fogja eltakarítani és esetleg a gazdasági élet egészen más formái között fog élni. A 25. század embere esetleg nem fogja megérteni például azt, hogy miért kellett Brit-Kolumbiában a Fraser-folyó festői szép, de terméketlen szűk völgyében mindkét parton vasútvonalat vezetni, amely a beléje helyezett tőkének talán semmiféle kamatozását sem biztosítja. Ha el is ismerjük azonban azt, hogy Amerika korunk ezen szembe-szökő jellegét fokozott mérvben tárja elénk, nem mulaszthatjuk el annak kiemelését sem, hogy mégsem ez a külsőleg érzékelhető valami adja meg Amerikának és az amerikanizálódó egyéb népeknek igazi jellegét, hanem egy benső áterjedési, átalakulási folyamat.

A neuraszténia és nem a nagy vasutak korának fogja az utókor nevezni korunkat, különösen, ha főleg az amerikai kultúrtörténeti emlékek maradnak meg. Az amerikai ember leginkább szembeszökő tulajdonsága a beteges sietés, az elmélyedésre való képesség csekély foka és az élvezetvágy. Nemcsak a nagy távolságok fejlesztették ki az automobilizmust, hanem az a tény is, hogy a gyermektől kezdve az aggastyánig senki sem ül nyugodtan. Amerikában például teljesen elképzelhetednek akár az angol „sweet home“, akár a német „Gemütiichkeit“. Estebéd után el kell menni; az már mindegy, hogy moziba megyünk-e, valamelyik barátunkat látogatjuk-e meg, avagy klubba megyünk-e táncolni. Ha más programra, nincs, akkor fel kell ülni a gépkocsira és száguldozni egy-két óra hosszat. Nem a túlfűtött energia hajtja az embereket, hanem az idegek megfeszítettsége, amelyek ébren nyugalmi helyzetet már nem tűrnek meg. Ismeretlen valami a vasárnapi pihenés is; ki kell menni valahová, de nem azért, hogy a természet szépségeiben gyönyörködjünk, ezek iránt többnyire az érzék sincs meg, hanem azért, hogy néhány száz angol mérföldet megtegyünk és a rohanással kissé elkábítsuk magunkat.

Másutt nem lenne lehetséges az, hogy a magasabb iskolákat is végzett emberek túlnyomó többsége a világirodalom remekeiről csak akkor szerezzen tudomást, amikor azokat a film számára feldolgozzák. De az sem lehetne más világrészben végbe, hogy a napilapok vasárnapi számai tizenkét képben és tizenkét, pár soros szövegben hozzák a leghíresebb regényeket. Dumas „Három testőr“-ét például meg lehet így kurtítani, olvastam azonban Thackeray „Hiúság vására“-nak is ilyen kivonatát. Nem érzik szükségét annak, hogy a lélektani elemzés finomságaiba behatoljanak, csak a mese érdeklí őket, mint a gyermeket.

Gyermek más szempontból is a yankee. Képtelen arra, hogy uralkodjék önmagán. A tömegindulatok legkönnyebben Amerika földjén kapnak lángra, amint ezt a most is elég gyakori lincselések is bizonyítják. De megnyilatkozik ez abban is, hogy az itznak nem tud ellenállni. Mérsékelt alkoholfogyasztás Amerikában elképzelhetetlen; ez az oka annak, hogy a prohibíós áramlat oly könnyen győzedelmeskedett akkor, mikor a mérsékelt ivó és így az alkoholhoz ragaszkodó idegen bevándorlóval szemben nemzeti ügyvé emelték a szesztilalmat. A győzelem bekövetkezett, de pirruszivá nőtt. A gyermek megbokrosodott a tilalomtól és ma az Unió földjén többet isznak, mint tíz év előtt. A jó társaság összejövetelei elképzelhetetlenek szeszes italok nélkül; szülők panaszkodnak, hogy fiaikkal tánciskolában a

a kisleányok csak akkor akarnak táncolni, ha whiskyt kapnak tőlük. Legjövendelmzőbb üzletág az alkoholcsempészés: a külön erre a célra szervezett hajóraj, rendőrség és szövetségi biztosi kar ellenére csak az nem iszik, aki nem akar. Az amerikai egyetemeken tanuló idegen fiúk történeteket beszélnek a koedukáció, közös ivás és közös hétvégi gépkocsikirándulások részleteiről.

A férfi és nő örök problémája nehezen megoldható valami ott is. A fiú és lány már olyan korban meglátják egymásban a más nemhez tartozó egyént, amikor nálunk még a babázás vagy a „rabló-pandúr“ foglalja el őket. A „sweet heart“ rendszernek lehetnek előnyei és hátrányai. A fiú szempontjából kétségkívül előny, hogy nem látogat lebujt és az aljas nőtársaságtól menekül. De előnyös-e ez a sok mindent eltakaró és még többet sejtető viszony a nőre is? Aligha. Kellemes és neki feltétlenül alárendelt, alkalmazkodó társat kap szórakozásaihoz, esetleg odáig is érlelheti a helyzetet, hogy házasság lesz a dologból. Ezzel szemben elveszti mindazt, ami a lányágot igazán értékesé teszi és illúzióktól megfosztottan kell megkezdnie házasesetét. Igaz, hogy ez a férfira is áll. Az amerikai válóperek feltűnő nagy számának mindenesetre egyik fő oka az a szoros kapcsolat, amelybe a házasság többnyire már évekkal a házasság előtt jutottak. A házasság igen sok esetben tulajdonképpen csak arra jó, hogy legális eszköz is álljon rendelkezésre a már amúgy is megunt kötelék felbontására.

Családi élet lehetséges-e egyáltalában ott, ahol nemcsak a szülők, hanem az összes munkaképes családtagok is a házon kívül folytatnak kenyérkereső foglalkozást? A földművelő lakosság száma állandóan fogy, most már harminc millió alá süllyedt. A városi lakosság fiatal férfítárgaira nézve a házasságkötés könnyű, Kipling szavaival végtelenen könnyű valami; a nyolc osztályos elemi iskola és néhány évi „high school“, illetőleg tanoncvizsga után úgy a hivatalnok, mint a gyári munkáspályán keres annyit, amennyi a standardizált termelés mellett rendkívül alacsonyra szorított élelmiszerárakra és lakásbérekre tekintettel az önállósodást lehetővé teszi. Az emberek kilencvenkilenc százaléka nem is emelkedik jövedelemben magasabb színvonalra, mint amilyent húsz éves korában elért. Érthető tehát, ha az aránylag magas kezdőjövedelem a fiatalembert házasságkötésre csábítja, de az is természetes, hogy az egyensúly csak abban az esetben tartható fenn, ha az asszony is dolgozik. Az, amit felületes szemlélők az amerikaiak feltétlenül nőtiszteletéről és nőkérdéséről beszélnek, csak annyira felel meg a valóságnak, mint az a kép, melyet olyan valaki nyerne Magyarországról, aki csak a hercegeket és grófokat ismeri. Megvannak bizonyos külső jelei a nőtiszteletnek, de ezek is tűnőben, pl. a liftben ma már nem igen veszik le kalapjukat az emberek nő jelenlétében, mint ahogy megtették pár évvel ezelőtt. E külső jelek ellenére a hivatalnok- és munkásosztály asszonyának keményen kell részt vennie a „struggle for life“-ben és nem egy kék foltot kapnia. Nem csoda, ha az európai családiasság iránt érzéke nincs. Könnyű lebecsmérelni az amerikai konyhát, vagy sablonos háztartást, de senki sem gondolja meg, hogy háztartási alkalmazott nélkül, kenyérkereső munkát folytatva és esetleg még apró gyermekeket is gondozva, a szegény asszony igazán nem fejthet ki szakácsművészetet és nem rendezhet művészi interieuröket.

A standard, a sablón, az átlag különben is csak nekünk ellenszenves, az amerikaiaknak nem. Hálásak neki nemcsak azért, mert a standardizálás, az egyöntetűsége törekvés révén valóban aránylag olcsón jutnak hozzá az elsőrendű életszükségleti cikkekhez és a kényelmi berendezésekhez, hanem azért is, mert a standardnevelés és gondolkodás felmenti őket az egyéni állásfoglalás, igazságkeresés nehéz és felelősségteljes munkájától. Paradox-

nak látszik az az állítás, — pedig igaz — hogy az amerikai a legkevésbé invenciózus nemzet. Azok, akikről hagyományok alapján azt hisszük, hogy szabadon és bátran törnek új utakat, tulajdonképpen teljesen megkötvék saját hagyományaik és szokásaik által és reánk csak azért gyakorolják ezt az érzéki családösszerű hatást, mert az ő hagyományaik és szokásaik annyira eltérnek a mieinktől. Személyes tapasztalataim alapján állíthatom, hogy elsőrangú vezetőemberek és hivatalnokok is teljesen felmondják a szolgálatot, ha új problémával állnak szemközt és igazán keservesen, új standardot alkotva, izzadnak ki csak valami megoldást magukból, ezt is csak úgy, hogy a szellemi tudományok és az intuitív megérzések körébe eső kérdéseknél is mechanikus segédeszközök tömegét veszik igénybe.

Miben áll tehát Amerika vonzóereje mindezek ellenére? Miért viseli el az európai kivándorló örömet nemcsak a mind jobban kibontakozó gazdasági válság kockázatát, hanem a közéleti visszasságokat, hipokrita ellentéteket és csupán megtörtént, az életből elesett anekdotákkal jellemezhető visszaéléseket is? Az egyszerű embert az emberhez méltó lakás, a fürdőszoba, a Ford-kocsi, a napi háromszoros húsétel elégíti ki, nagyon sok azonban az Amerikában tüneményesen hamar áthasonló szellemi foglalkozású egyén is, akiknél ezek a szempontok mégis csak másodrangúak.

Nagyon könnyű e feltett kérdésre a felelet. A szabadság csábítja az embereket, a politikai és társadalmi élet ügyes megszervezettsége. Azok a korlátok, amelyek az egyest talán jobban kötik, mint a mi jogi és társadalmi rendünk, átlagember számára láthatatlanok. Nem veszik észre, mennyire vezeti őket politikailag a sajtó és a pártszervezeti központ, társadalmilag a hangadók által kiformált közvélemény. Abban a hitben élhetnek, hogy mindez az ő akaratuk eredménye, hogy valóban elérték az önmeghatározás fokát, hozzájárultak a hatalom kialakulásához. Minthogy pedig az uralom és mentesség, tehát a szabadság két alkateleme minden értékesebb egyén törekvésének célpontja, kielégítetteknek érzik magukat annak ellenére, hogy uralmuk valójában látszólagos és mentességük problematikus, a törvényhozás és sajtó azonban az uralom korlátlanóságát és e mentesség feltétlenségét harsonázza fülükbe állandóan.

WEIS ISTVÁN.

A KELETNÉMETORSZÁGI VÁRAK LEROMBOLÁSA.

A VERSAILLES! BÉKÉNEK egy váratlan, farizeusi szemforgatással erőszakosan kimagyarázott szakasza a königsbergi „erődök“ lerombolásáról szól.

Hogy ennek értelméhez közelebb jussunk, ismernünk kell Németország védelmi rendszerét 1914 előtt. Tudvalevőleg szövetségesünk két ellenféllel számolt; a veszélyesebb — bár kisebb, de jól felkészült — fanatikus francia hadsereggel és a számbelileg óriási fölényben levő, de tunya, kevésbé felszerelt, nehezen mozgatható orosz erőekkel. Az egyik a keleti, a másik a nyugati fronton volt.

Lássuk először a nyugati frontot, ahol a modernebb várak voltak. A német védelem itt főleg a nagyobb folyókra, folyamokra vetette a fősúlyt, melyek alkalmas irányuk (dél—észak) következtében kedvező terepszakaszokat alkottak. Ilyen vonal volt a Mosel folyó Metz és Diedenhofen várával, a Rajna, az Ober-Rhein-i erődítésekkel (Hüningen, Kistein, Neuenberg), továbbá Strassburg, Germershdm, Mainz, Koblenz, Köln várával. Itt egyes záróerődöket, megerősített helyeket is találunk: Neu-

breisach, Ehrenbreitstein stb., a birodalom belsejében pedig még öregebb erődítményeket, melyek azonban inkább megerősített raktárterületek voltak, vagy pedig régi várak mint pl. Ulm, Ingolstadt, Spandau, Magdeburg stb.

A nyugati várak a versaillesi béke értelmében részben francia birtokká lettek, mint pl. Metz, vagy most is megszállva tartják őket az antant hatalmak, vagy pedig máris lerombolták őket.

A keleti fronton, a Visztula mentén, nagyobb várak voltak: Thom¹ (15 gyalogsági védmű, 4 páncélüteg, 40,000 ember, 400 löveg), továbbá Culm (8 gyalogsági védmű, 5 üteg, 9,000 ember, 60 löveg), Graudenz (Courbien erődítmény, 1 páncélozott üteg, 10 gyalogsági védőmű a Visztula jobb partján, a balparton csak gyalogsági fedezékek, 26,000 ember, 120 löveg), Marienburg (9 gyalogsági erőd, 7 üteg, 10,000 ember, 80 löveg), Danzig (a város maga védművekkel volt körülvéve, továbbá hozzátartozott Weichselmünde vára a Visztula torkolatánál, 3 erőd, 7 parti üteg, 10,000 ember, 60 löveg), az Odera mentén: Breslau (15 gyalogsági védőmű, 30,000 ember, 180 löveg), Glogau (9 erőd, 80,000 ember, 180 löveg), Küstrin (4 erőd, 3 holderőd azaz lunette, 10,000 ember, 120 löveg). Az oroszokkal szemben modern vár volt még: Posen (a város maga is falakkal volt körülvéve, továbbá volt 9 erődje, 9 közöttes erődműve), Zwischenwerk (40,000 ember, 350 löveg), Königsberg (12 erőd, 3 közöttes erődmű, 9 parti üteg, 5,000 ember, 44 löveg).

Felemlítendő még Lötzen is (Boyen erődjével, 4 gyalogsági és 4 tüzér védművel, a háború alatt itt még előretolt állásokat építettek ki, melyek még most is megvannak, 4,000 ember, 50 löveg), továbbá Pillau (citadella, 3 erőd, 9 parti üteg, 5,000 ember, 44 löveg) és Glatz (2 védmű, 4,000 ember, 42 löveg).

Mindezen várak fenntartása már a békében is nagy összegekbe került a németeknek, akik pl. 1913-ban szárazföldi erődítésekre 210 millió márkát fordítottak a rendes hitelen kívül.

Már most a „szerződésinek nem nevezhető békediktátum a keleti erődítések rendszerét — „szisztémáját“ (Lötzen, Königsberg, Breslau, Glogau-Neisse-Glatz, Küstrin) meghagyta, bár Königsberget kivéve teljesen ágyúanyag nélkül, — míg a nyugati határon fekvő erődítményeket le kellett rombolni. A keletieket természetesen azért hagyták meg Németországnak, mert ezen keleti várak harci értéke már csekélyebbnek volt mondható.

A németek a békeszerződés szövege értelmében azon a nézeten voltak és vannak még ma is, hogy javításokat, mivel az sehol eltiltva nincs, szabad keleti várrendszerükben eszközölni, már csak azért is, mert ha nem haladnak a korrallal, az erődítmények teljesen értéktelenné válnak. Ez világosan magállapítható abból is, hogy ha az antant hatalmak fontosnak látták volna azt, hogy a keleti erődítményeket nem szabad jókarban tartani, modernizálni, mindenesetre bevették volna ezt a tiltó szakaszt az eredeti szerződésbe és akkor a rendszer (szisztéma) szót bátran elhagyták volna. Ezzel szemben a katonai ellenőrző bizottság a maga szájaize szerint akarta a versaillesi szerződést kimagyarázni, de a tárgyalások folyamán még ő is kénytelen volt beismerni a német álláspont helyességét; azonban tekintettel a lengyelek folytonos unszolására, a „vae victis“ elvénél fogva mégis a németek hátrányára döntöttek el a kérdést.

A lengyeleknek, illetőleg a katonai ellenőrző bizottságnak állításán,

¹ A zárójelben levő emberek és lövegek száma a várórség létszámát és a tüzérfelszerelést mutatja 1914-ben.

hogy a königsbergi erődítéseknek „offenzív” célja van, minden szakember csak mosolyoghat! Eszünkbe jut a farkas és a bárány meséje!

Természetes, hogy minden várnak, erődítésnek offenzív célja is van, ha az illető állam annyi katonával rendelkezik, hogy ezen öv mögött összegyűjtve erejét, kitörhessen. De el tudja-e józan ember képzelni, hogy Németország a maga 100,000 zsoldosával meg tudja Lengyelországot „támadni”? De még ha meg is támadná, szüksége van ennek az aránylag kis hadseregnek, hogy várakban, illetve ezek mögött gyülekezzen; pláne teljesen exponálva?

Tényleg a németek Königsberg, Küstrin, Glogau várában 88 kis betonfedezéket építettek 8—16 gyalogos számára, mert a régebbi erődöknek már nem volt katonai értéke.

Tehát az egész kérdés lényege abban áll, hogy a lengyelek és az antant katonai bizottság ezen betonfedezékek fennmaradását is veszélyesnek tartották, melyek ágyúkkal nem is voltak elláthatók, hanem egyszerűen gyalogosok védelmére szolgáltak. Várak lerombolása helyett tehát inkább gyalogsági fedezékek betöméséről kellett volna a világsajtónak beszélni.

A németek, hogy a lengyelek követelésének eleget tegyenek, végre rászánták magukat arra, hogy a 88 fedett állásból 34-et leromboljanak. Ezekből egyet a német katonai kormány robbantott fel, kísérlet céljából, míg a többit a katonai ellenőrző bizottság pusztította el vállalkozók által. Pavels tábornok meghívására egy francia és egy belga tiszt megtekintette a tönkretett állásokat s mint a „l'Écho de Paris” 1927 július 24-i számában állítja, úgy vették észre, hogy ezen állásokat a német vállalkozók hibásan építették; nem is felétek volna meg a céljuknak. Erre a németek csak most jöttek volna rá, midőn tönkretették ezeket a műveket. Nézetem szerint a dolog nem valószínű, mert a németek közismerten pontosak és lelküseretesek hadianyagok s így az erődített állások átvételénél is.

A lerombolt művekből 22 Königsberg erődítményeihez tartozott, a többi Glogauhoz és Rüstlinhez.

A beton védőtakarók összesen egy méter erősek voltak; s ezen „várak” lerombolásánál fegyverzetről, ágyúról szó sem volt, mivel csak gyalogsági védőállásoknak, fedezékeknek építették. (Unterstand.) A védőállásokat a föld alá helyezték, löni nem lehetett belőlük, tehát céljuk tisztán passzív, defenzív volt: a gyalogságot ágyútűz elől megvédeni.

Ez az alapján véve inkább komikus várlerombolási akció újra felveti a kérdést, miért idegesek ennyire az antanthatalmak, különösen Francia- és Lengyelország egy ily fel nem fegyverzett Németországgal szemben? A várakban összesen 22 drb nehéz ágyút hagytak meg, miután 6,000,000 fegyverét és karabélyát, 105,163 géppuskáját, 472,200,000 gyalogsági töltését, 28,469 drb aknavetőjét, 54,887 ágyúját, 38,750,000 ágyúlövedékét, 16,550,000 kézi- és puskagránátját, 37,000 tonna lőporát, 14,014 repülőgépet, 27,757 repülőgép motorját vették el és semmisítették meg? Ugyan mi maradhatott ezek után Németország birtokában?

Ha még hozzávesszük, hogy a fentemlített védőállások felrobbantásán kívül pótlólag még megtiltották Németországnak, hogy a keleti határ vidékén a jövőben bármiféle várat építsen, akkor valóban rejtély az, hogy mitől félnék még mindig a volt ellenségek!

SUHAY IMRE,

A KERESKEDELMI MÉRLEG PROBLÉMÁJÁHOZ.

AZ AZ ÉVSZÁZADOS vita, mely az egyes országok által követendő vámpolitikai irány kérdése felett a szabadkereskedelem és a védvámrendszer hívei között megszakítás nélkül folyik, mindeddig úgyszólván teljesen meddő maradt.

Annak ellenére, hogy az e kérdéssel foglalkozó művek és cikkek tömege tekintélyes könyvtárt tölthetne meg, annak ellenére, hogy valamelyik kereskedelempolitikai irányt minden országnak szükségképen követnie kell s így hivatalos oldalról is állandóan felmerül annak szükségessége, hogy a követett irányt igazolják, és ellenére annak, hogy a kérdéssel a legjobb elmék foglalkoztak, a vita eldöntéséhez egy évszázad alatt sem jutottunk közelebb. Az ellentétes táborok érvelésében ma is szinte ott tartunk, ahova már Prince-Smith és L st is eljutottak.

A vita lezárása nem is remélhető, mert egy évszázad alatt a két tábor még odáig sem tudott eljutni, hogy egységes elvi alpból kiindulva, próbálja eldönteni ezt a kérdést.

A szabadkereskedelem hívei szerint a gazdálkodó egyénnek arra kell törekednie, hogy a legcsekélyebb áldozatok árán juthasson szükségletei kielégítéséhez, ami nyilvánvalóan akkor következik be, ha szükségletének tárgyait ott fedezheti, ahol azok a legjobb minőségben s a legkisebb áldozat árán szerezhetők meg. Ebből az álláspontból logikusan folyik, hogy az árakat a világi piaci ár fölé emelő vámvédelmi rendszert elvetendőnek tartják.

Az individuum, a fogyasztó érdekére támaszkodó és szigorúan racionálisan érvelő szabadkereskedelmi irányzattal szemben állanak a vámvédelem hívei. Szerintük az egyén érdekei háttérbe szorulnak a nemzet egész érdekével szemben, melynek érvényesítése céljából az egyeseknek még áldozatoktól sem szabad visszariadniok. Elismerik, hogy a védvámrendszer a fogyasztásra bizonyos terheket ró, de ezen terhek viselését, ezeket az áldozatokat szükségeseknek tartják, mert szerintük ezeknek árán a tulajdonképpen fejlődésre képes termelési ágak részére — melyeket azonban fejlődésükben a termeléstől független tényezők tartottak mesterségesen vissza — egészséges kifejlődés biztosítható. Ezáltal a külföldtől való függés csökkenthető, széles néprétegek számára új kereseti források nyithatók, a külkereskedelmi és a fizetési mérleg megjavítható, a nemzeti vagyon és jövedelem, valamint az adójövedelem is emelhető, a kivándorlás megállítható, stb.

A saját szempontjából nézve mindkét csoportnak igaza van. Csakhogy éppen ez az, ami lehetetlenné teszi a megegyezést, mert — hogy egy találó magyar kifejezést használjunk — két malomban örölnek.

Mínthogy a szabadkereskedelem hívét úgysem tántoríthatja meg a védvámrendszer bármely követőjének érvelése sem és viszont a védvámrendszer követőjét sem győzheti meg a szabadkereskedelem apostola, a Magyarország által is követett védvámrendszer elméleti igazolására kár minden szót vesztegetni.

Annál szükségesebb azonban védvámrendszerünket megvédeni azokkal a támadásokkal szemben, melyek olyan kedvezőtlen tünetekért is felelőssé teszik, melyeknek előidézésében nemcsak hogy része nincs, sőt éppen azok ellen hat.

Ihrig Károly a Magyar Szemle októberi számában hasonló cím alatt megjelent tanulmányában külkereskedelmi mérlegünk fokozódó és erősen aggasztó passzivitásának okozójául a védvámrendszerünk által fejlesztett hazai ipart állítja oda.

Külkereskedelmi adataink részletes közlése után megállapítja, hogy behozatalunkban a fogyasztási cikkek aránya a termelési és a még átalaki-

tásra szoruló cikkek behozatalával szemben 1927-ben lényeges visszaesést mutat, amennyiben az összbehozatal értékéhez viszonyítva aránya 43%-ról 37%-ra esett vissza, a két összehasonlított év első felében, mely jelenség okát az ipari konjunktúra fellendülésében találja meg és aggódva kérdi, vajjon a termelési cikkek fokozott behozatala és felfokozott termelésünk eredménye a fogyasztás molochtorkában tűnik-e el, avagy pedig, mint itthon maradó tőke a nemzeti vagyont vagy mint exportcikk a kivitel gyarapítja-e.

Kérdezi azután, ki fizeti meg végeredményben az importált cikkek árát. Szerinte az a termelési ág, mely exportál s minthogy mezőgazdasági kivitelünk aránya az összkivitelhez viszonyítva 1926 első felében 67%, 1927 első felében pedig 61%, míg az ipari kivitelé csak 9, illetve 12%, szembeállítja ez adatokat a szerinte tisztán az ipar céljaira törő behozatal 47%-os arányszámával és arra a megállapításra jut, hogy a mezőgazdaságnak kell fizetnie azért a behozatalért, mely az ipar érdekében (!) történik. Kijelenti, hogy nem érti azok érvelését, kik kereskedelmi mérlegünk megjavítását az ipar fejlesztése útján akarják elérni és akik szerint „fokozódó ipari exporttűli kellene helyreállítani külkereskedelmi mérlegünk egyensúlyát“.

Végre megállapítja, hogy ipari termelésünk fokozása céljából adósodnak el, amit a kivitel fokozásával kellene ellensúlyoznunk, de viszont attól tart, hogy az ipar által vállalt kötelezettségeket a mezőgazdaság nem lesz képes törleszteni s kívánja, hogy e veszedelmet felismerve, ellene idejében védekezzünk.

Mi, a kész fogyasztási cikkek behozatalának, a termelési és még átalakításra szoruló árucikkek behozatalával szembeni százalékos visszaesésében kénytelenek vagyunk iparunk örvendetes megerősödését és vámpolitikánk igazolását látni. Hiszen ez annyit jelent, hogy fiatal iparunk a belföldi fogyasztást mind nagyobb mértékben képes kielégíteni és ezáltal, nemcsak hogy több százezer munkáscsaládnak nyújt megélhetést, de azt is megakadályozza, hogy külkereskedelmi mérlegünk passzivitása még magasabbra emelkedjék. Hiszen belföldi ipar nélkül ugyanannyit vagy talán még többet fogyasztanánk, de ez esetben a kérdéses árucikkek előállítására cseh, osztrák és más idegen munkáskezeket foglalkoztatna és a munkabérek a feldolgozó vállalkozói nyereségével együtt külföldre vándorolva, csak külkereskedelmi mérlegünk passzivitását növelnék. Ha ellenben külföldről csak a nyersanyagot hozzuk be s a feldolgozást magyar vállalkozókra és magyar munkásokra bizzuk, világos, hogy csak a nyersanyag ára terheli meg külkereskedelmi és fizetési mérlegünket, míg a feldolgozók bére és haszna az országban marad, s nemcsak magát a termelést stimulálja e széles rétegek fogyasztása révén, de még vagyonképzésre is alkalmat ad.

Hogy vajjon behozatalunk, és felfokozott termelésünk a fogyasztás molochtorkában tűnik-e el, vagy pedig, akár mint nemzeti vagyonszaporulat állandósul-e, akár mint export, csökkenti-e külföldi adósságainkat, tényleg fontos kérdés.

De minthogy az ipar s a behozatal csak a magas ámvó dacára jelentkező tényleges szükségletet elégíti ki, e probléma csak a népesség takarékosági hajlamának erősítésével volna kedvezően befolyásolható, amit a vámvédelmi politika legfeljebb csak elősegít, amennyiben az árak emelése által sok olyan fogyasztót riaszt vissza a fogyasztástól, kik alacsonyabb árszint mellett még tényleges kereslettel lépnének fel.

Azt igazán nincs mit csodálni, hogy behozatalunkkal szemben, kivitelünk túlnyomóan agrártermékekből áll. Mint ahogy a falusi gazda eladja felesleges termését, hogy olyan cikket vásároljon termése áráért,

melyeket maga nem termel, éppen úgy az agrár Magyarország is végeredményben agrárexporttal fizet nyersanyag és iparcikk behozataláért. Ez mindenütt a világon így van, úgy a magángazdaságban, mint pedig az országok gazdálkodásában. Egyiptom exportjának 95%-át teszi a gyapot, míg Svájc óráival, csokoládéjával, kondenzált tejével, csipkéivel és textíliáival igyekszik élelmiszerbehozatalának legalább egy részét kompenzálni.

De az ezen tény kapcsán Ihrig által tett azon megállapítás, hogy a mezőgazdaságnak kell fizetnie azért a behozatalért, mely az ipar érdekében történik, a tények félreismerésén alapul, ami ellenvetés nélkül nem hagyható. A behozatal éppen olyan kevéssé, vagy éppen olyan nagy mértékben történik a mezőgazdaság érdekében, mint az iparban.

Az iparos tevékenységének célja természetesen a jövedelemszerzés. De az iparcikk, melyet előállít, csak akkor adható el nyereséggel, annak termelése az iparos szempontjából tehát csak akkor jövedelmező, ha vevőkre talál. Már pedig vevőkre csak akkor talál, ha a termelt iparcikk a vevők valamely szükségletét elégíti ki. Amidőn tehát az iparos, vagy hogy Ihrig terminológiáját használjuk, az ipar, nyersanyagokat hoz be az országba, nem a sajátmaga szükségletét elégíti ki, hanem feldolgozás után áruba bocsátva azokat az egész ország egész fogyasztóközönsége, tehát bármely keresetforrásból élő egyén számára lehetővé teszi a szükségletkielégítést.

Abból a körülményből azonban, hogy az ipar bizonyos cikkeket ' behoz, arra következtetni, hogy a behozatal az ipar érdekében történik (és a többi foglalkozási ágakra káros), épp oly kevéssé helytálló, mint lenne az az állítás, hogy a kereskedő által behozott áru behozatala csak magának a kereskedőnek áll érdekében. Természetes, hogy az ő érdekében is áll, mert közvetítői tevékenységének nyereségéből él, de végeredményben nem a maga részére, hanem a fogyasztó részére hozza be az illető árut. A gyáros importja, éppen úgy, mint a kereskedő importja, végeredményben annak érdekében történik, aki a behozott áru, illetve importálás után feldolgozott nyersanyag felhasználója lesz. Hogy pedig ez ki, az a kereskedelempolitika szempontjából igazán közömbös.

Ami Ihrig azon megjegyzését illeti, hogy nem érti azok érvelését, kik kereskedelmi mérlegünk megjavítását az ipar fejlesztésével kívánják elérni, csak az az észrevételünk lehet, hogy szerző megfélekedezik arról, hogy azáltal, hogy készáruk helyett, hála iparunknak, csak nyersanyagot és félgyártmányt kell behoznunk, máris csökkentjük kereskedelmi mérlegünk passzivitását annyival, amennyivel a külföldi készáru drágább a nyersanyagnál.

Fiatalkorunktól senki sem kívánhatja azt, hogy már most erősen exportra dolgozzék. Ha majd belföldi szükségletünket képes lesz jórésztben fedezni, amit további céltudatos vámvédelemmel elérhetünk, akkorra meg is fog erősödni úgy, hogy a külföldi piacon is megbirkózik a külföld régóta megizmosodott iparával.

Külkereskedelmi mérlegünk kiegyensúlyozását pedig ne az iparvédő vámvédelem megszüntetésével akarjuk elérni, mert ez éppen az ellenkező hatással járna, hanem igyekezzünk egyrészt úgy az ipari, mint a mezőgazdasági termelést racionálisabb alapokra fektetve többet termelni, másrészt pedig takarékoskodni.

KÖRMENDY-ÉKES SÁNDOR

A FALU SZEGÉNYE ÉS AZ ALFÖLDI PARASZTSÁG.¹

ELSŐ számában a Magyar Szemlének Oláh György meleg érzéssel; nagy szeretettel és jeles tollal ír az alföldi földművesmunkások nagy osztályáról. Arról a hatalmas tömegről, amelyet eddig valamennyi társadalmi osztály között a legjobban elhanyagoltak és amellyel a háború előtt még az ellenzéki pártok is a legkevesebbet törődtek, hiszen belőle választói jog hiányában szavazatokra nem számíthattak. Amikor a múlt század 90-es éveiben több helyen (Orosháza, Battonya, Hódmezővásárhely) lezajlott munkásrendülések után a belügyminiszter 1894 május 4-ére ankétet hívott össze az alföldi munkáskérdés okainak, a megvizsgálására, Baksa Lajos, Hódmezővásárhely akkori polgármestere ezekkel a szavakkal fejezte be keserű felszólalását: „A mezőgazdasági munkást nem védi senki és semmi.“

A forradalom alatt és a bolsevizmus idején a szocialista párt nagy eréllyel és nagy eredménnyel szervezte meg mindenütt, faluról-falura, városról-városra a földművesmunkások csoportját, a bolsevizmus bukása után pedig új politikai párt alakult, Magyar Munkáspárt címen — a Dénes, Laskay, Rásonyi Papp-féle párt, — amely programjában legelsősorban a földművesmunkások érdekeinek a szolgálatát hirdette és őket akarta, nyilván az ipari munkásság mintájára, egységes táborba tömöríteni. Nagy és komoly feladat, amely különb embereket kívánt volna, mint azok, akiknek az alföldi földművesmunkássághoz jóformán semmi közük sem volt, akik ezt az osztályt, helyzetét, sorsát, igazi vágyait és szükségleteit nem is ismerték, akik magához a földműveléshez sem értettek semmit és akiket nem annyira a munkásság szeretete, mint inkább a politikai érvényesülés vágya és az az ügyes számítás indított új politikai párt alapítására, hogy az addig legelhanyagoltabb és most szavazati jogot nyert igen nagy tömegtől legkönnyebben lehet képviselői mandátumot szerezni.

Oláh Györgyhez hasonló tiszta, emberséges érzéssel és nagy szociális megértéssel hívta fel régebben, a háború előtt, a falvak szegényeire a magyar társadalom és közéletünk figyelmét gróf Majláth József több dolgozatában és Vadnay Andor a múlt század végén a Tiszamellékről című szép könyvében. Az ő intenciójuk szerint kell is, hogy a hivatalos világ foglalkozzék állandóan[^] szívvel és szeretettel a magyar földművesmunkásokkal, azok sorsával. De amilyen nagy szeretettel ír a szerző a falu szegényeiről, olyan szigorú a falusi társadalom másik nagy osztálya, a vagyonos kisgazdák iránt. Úgy látszik nem ismeri állandó közveden megfigyelésből és elég jól s ezért nem nagyon szereti ezt a rendkívül értékes osztályt, melyről csak nagy félreértéssel írhatja, hogy „sziklává keményeden önzés a magyar, különösen az alföldi parasztság leggazdagabb rétegét termékedénné teszi a magasabb eszmények iránt“ és másun: „éltig begombolkozva, gögöt és érzékedenséget lehelnek a nagy rideg, csupasz gazdaporták, az alföldi faluk közepén“.

Bár ezt a szigorú, igen erősen túlzó ítéletet nem hhatjuk alá, mégis néhány adattal hozzá akarunk járulni azon okok tisztázásához, melyek a birtokos parasztról ezt a képet elterjesztették. A szegedi egyetem professzora, Geley József néhány év előtt megjelent hírlapi cikkeiben foglalkozván az alföldi parasztság lélektanával, helyesen mutatott rá, hogy annak a bizonyos lelki zárkózottságnak, maradiságnak és büszkeségnek

¹ Folyóiratunk egyik célja lévén a falusi nép társadalomismeretének elmélyítése, szívesen közöljük ezt a hozzászólást is, mely hozzájárul a témának napirenden tartásához.

van két fontos oka. Az egyik a tanyarendszer, amelyben külön élnek életüket az egyes, egymástól sokszor messze eső tanyák lakói s nem érzik annyira egymásra utaltságukat és nem fejlődik ki bennük olyan erős társadalmi szolidaritás, mint a dunántúli, vagy erdélyi kis faluk lakosságában. A másik az Alföld nagy termékenysége, amely — legalább eddig — lehetővé tette nagyobb életküzdelmek és küszködés nélkül a földesgazdák számára a megélhetést. Ezen okoknak kifejtése hiányzik Oláh György cikkéből, hasonlóképpen szerettük volna, ha részletesebben jellemzi azt a mértéktelen, függetlenségi, helyesebben ellenzéki agitációt, amely évtizedeken át gyúrta az alföldi gazdatársadalmat. Itt van a baj egyik fő gyökere. Minden faluban és alföldi városban akadtak agitátorok, részben hóbotosak, részben maguknak az alföldi nép hiszékenységből jó ügyvédi irodát, vagy egyéb jövedelmet biztosítani akarók, — tisztelet a kivételeknek, akik jóhiszeműen, önzetlenül és tudással szolgálták lelkesen, hittel eszméiket, — agitátorok, akik tudás és lelkiismeret nélkül vezették félre a népet, felhizlalván a közösséggel, a felsőbb hatalommal való konok szembehelyezkedés ösztöneit. Lerombolták a tekintélytiszteletet, maguknak sem biztosítva tekintélyt, amit különben egyéniségükkel, életmódjukkal meg sem érdemeltek. Lassankint lejárták magukat, de mértéktelen volt az erkölcsi kár, amit addig a nép lelkében okoztak.

De ha az önzés e forrásait tekintetbe is vesszük, ne felejtjük el, hogy ez a társadalmi osztály nagy általánosságban egyenlő műveltségi és erkölcsi nívón áll Európa többi országának földművelőivel, sőt ha olvassuk Zola Emil regényeit és hallgatjuk azokat, akik ismerik a francia parasztot, akkor azt kell látnunk, hogy az alföldi parasztság lelki műveltség, intelligencia és erkölcs dolgában igen magasán áll a francia földműves fölött.¹

Milyen hát valójában a magyar parasztság?

. Alapjában véve valószínűleg olyan, mint Európa többi földműves népe, de e mellett nem kisebb ember, mint Tisza István, szerint a világ legkülönb emberanyaga. Vannak hibái: bizalmatlansága, közömbössége, maradisága, nehezen megmozdíthatósága, de vannak gyönyörű erényei is. Dolgos páratlanul, takarékos, tiszta, igen nagy értelmi erejű. Fogékony-e a kultúra iránt? Igen, ha nevelik és jó irányban vezetik. Ismerünk nagy alföldi várost, amelyben két nagy vallásfelekezet él egymás mellett. Amelyiknek előbb voltak jó népiskolái, annak a hívei sokkal fogékonyabbak minden haladás iránt, s a társas érintkezésben is jóval kellemesebbek. Vendégszeretők és tekintélytisztelők. Ebből az következik, hogy nem a parasztság hibás azért, mert kultúrpolitikánk és pedagógiai rendszerünk őt kezdetleges kultúrállapotban tartotta. „Közoktatási politikánk — mondja Komis Gyula — a falu kultúrájával a legegyszerűbb elemi oktatáson kívül alig törődött s a nemzet művelt és vezetőrétege, a kisgazdák művelésével intézményesen keveset foglalkozott. A polgári iskoláknak lesz igen nagy hivatásuk és eredményük ebben a tekintetben.

További gyönyörű jellemvonása erős családi érzése. Gyatra novellákban hányszor olvastuk olyan szerzőktől, akik talán parasztot soha sem ismertek, hogy a paraszt jobban sajnálja elhullott jószágját, mint beteg, vagy meghalt gyermekét. Ilyen ostobaságot mertek firkálni ebben az országban. Akik tudják, mennyire szereti az alföldi gazdanép gyermekét, unokáját és milyen

¹ Zola helyett inkább Reymont, a korán elhunyt Nobel-díjas lengyel író négykötetes regényére hivatkoznánk, mely a lengyel parasztnak monumentális rajza, s benne az egyes vonások erősen hasonlítanak a magyar parasztéhoz. Hazai irodalmunknak a földtől eltávolodására jellemző, hogy a paraszt e nagy szintéziséhez lengyelek, nem pedig magyarok találták meg az utat, amely kétségtelenül nem a paraszt-erotikán és a gigászi paraszt rajzain keresztül vezet célhoz. *A szerk.*

megható módon nyilatkozik meg folyton ez a szép gyöngéd érzése, azok nem tudják, nevéssenek-e, vagy haragudjanak ilyen badarságok miatt.

Állandó téma a parasztság állítólagos közönye a nemzeti eszme iránt. Ez sem igaz. Láttuk a világháborúban bámulatos fegyvelmezetségét, áldozatkészségét és megbízhatóságát a harctéren és láttuk az itthon maradtak csodálatos erőmegfeszítését a munkában és jótékonyágát a háború áldozatai iránt. És ismerjük, amit pedig sokan, szintén alaptalanul, kétségbevonnak, erős és egyre erősödő érzését Trianon ellen.

Alkalmunk volt állandóan és intenzíven érintkezni az alföldi kispapdaosztállyal. Szeretettel és tisztelettel néztük tisztos és tiszta családi életét, rendkívüli dolgosságát, vendégszeretetét, házatájékának a rendjét, okosságát, jóságát, eredeti és igen érdekes humorát, hazafias áldozatkészségét, jó bánásmódját cselédeivel és a gazdasági munkássággal szemben, akikkel még sok helyen fenntartja a régi patriárchális viszonyt. Ha a nemes szándékú és kítúnó tollú Oláh György elmenne ismeretlenül bár egy hódmezővásárhelyi, vagy makói tanyára és látná ott ennek a népnek élete folyását, ha közöttük volna hosszabb ideig, nagyon megszeretné őket és belátná, hogy tanulmányában a falusi szegények szimpatikus jellemzéséhez nem kellett volna oly sötét hátteret festenie a vagyonos alföldi földművesekről.

PETROVICS GYÖRGY.

A MÚLT ÉS JELEN POLITIKAI FELFOGÁSÁRÓL.

A MINISZTERELNÖK a minap egy vidéki küldöttség előtt ismertette a kormány politikájának alapelveit, a magyar kérdés külpolitikai jelentőségére hívta fel a közvélemény figyelmét. „A háború előtti két évszázadon keresztül — úgymond — a magyar probléma belpolitikai probléma volt, a világháború óta azonban külpolitikai problémává vált.“ Majd így folytatta a magyar probléma háború előtti és utáni arcvonásainak a karakterizálását: „A háború előtt megvolt a nemzetnek az egysége, de hiányzott a nemzeti élet teljessége, a békekötés óta megvan a nemzeti élet teljessége, de hiányzik az egységé/⁴

A magyar kérdés e két ellentétes korszakának, a háború előtti és a békekötés utáni korszaknak politikai jellemzését a nemzeti egység és a nemzeti élet teljességének a szembeállításával valóban világosan lehet szemléltetni. Értve természetesen a nemzeti egységen a magyar imperium területi, néprajzi és politikai egységét, a nemzeti élet teljességén pedig a nemzeti szuverénítás minden hatalmi tényezőjének a birtoklását. Tökéletes nemzetélet csakis e két tényező, a nemzeti egység és a nemzeti szuverénítás együttes jelenlétéből származhatik, aminthogy megbénul a nemzet normális életműködésének a törvényszerű folyamata, ha a nemzeti egység és a nemzeti szuverénítás harmóniáját éri csorbulás, vagy veszedelem. A miniszterelnök szavaiból is hallhatóan kicsendült az a meggyőződés, hogy ő a magyar nemzetéletnek sem a háború előtti, sem pedig a békekötés utáni formáját nem tartja eszményinek. A nemzett egység háború előtti teljessége nem eredményezhetett igazi nemzeti életet, mert hiányzott annak alapvető feltétele, a nemzet önrendelkezési jogának a teljessége és az önrendelkezési jog gyakorlásának az eszközei. A békekötés utáni nemzeti élet pedig szintén távol áll a tökéletes nemzeti élet fogalmától, mert bár relatíve bírjuk a nemzeti szuverénítás összes tényezőit és rendtékezőnk azokkal a hatalmi eszközökkel is, amelyekkel ez önrendelkezési jogunkat érvényesíthetjük, ez az önrendelkezési jog a magyar faj nem minden fiának az akaratnyilvánításából áll elő és a magyar nemzetest nem minden tagjára terjed ki.

Egy-egy nemzet életképességének az a legbiztosabb fokmérője, hogy tad-e és hogyan tud az épségében avagy pedig teljességében megcsorbult nemzeti élet helyreállításáért erőt kifejteni, tehát a tökéletes nemzetélet eszményének megvalósításáért áldozatokat hozni. A háború előtti két évszázad a nemzeti élet teljességéért vívott küzdelem szakadatlan láncolata, amely küzdelem az európai és monarchiabeli hatalmi helyzet jellegzetességénél fogva természetesen a belső politika síkján bonyolódott le. Csak néha-néha, egy-egy Rákóczi és Kossuth nagy egyéniségének és működésének a jóvoltából tudott ez a nemzeti élet teljességéért folyó küzdelem ideig-óráig a nemzetközi politika horizontjáig is felemelkedni. A most elkövetkező esztendő az előjelek szerint a nemzeti egység kivívásáért, illetve visszaszerzéséért folyó küzdelmek korszaka lesznek, amely küzdelmek viszont a maguk jellegzetes harci területén, a külpolitika mezéjén fognak kibontakozni.

A miniszterelnök szavai nemcsak azért jelentőségteljesek a nemzet számára, mert mint a kormány feje és a magyar nemzet felelős reprezentánsa, elvetve magától a diplomáciai virágnyelv rezerváltágát és óvatos formuláit, nyíltan és egyenesen kitűzi a nemzet előtt lebegő külpolitikai program végző célját az elvesztett nemzeti egységért való törekvésben, de azért is, mert egyben nagy vonásokkal azokra az eszközökre is reámutatott, amelyekkel e küzdelem megindítható és sikerrel lefolytatható. A belső nemzeti egység helyreállítása, az éles pártharcok megszűnése, az idegen politikai bálványok megvetése, a kaland és a kalandorpolitika féltétele és mindenekelőtt érdeklődés és érzék a külpolitikai kérdések iránt — íme, azok az eszközök, amelyek a miniszterelnök szavai szerint, a nemzeti egység visszaszerzéséért meginduló küzdelemben a magyarság által igénybevehető és igénybeveendő. Főként a külpolitika iránt való érdeklődés szükséges a miniszterelnök szerint is, hiszen ha a nemzeti egység helyreállításáért vívandó küzdelem a nemzetközi politika területén fog kibontakozni, a küzdelem vezéreinek és közkatonáinak egyaránt tisztában kell lenni a küzdőtér terepviszonyaival.

DE A NEMZETI EGYSÉG szellemi arzenáljába még egy speciálisan lelki tényező is beletartozik: ez a nemzeti élet mai birtokállományának megbecsülése.

Pedig ennek a hangsúlyozására napjainkban igen nagy szükség volna, hiszen sajnálatos módon mind mélyebb és mélyebb gyökeret ver a nemzeti közvéleményben az a ferde felfogás, amely a magyar nemzeti szuverénitás mai relatív állapotát nem sokra becsüli és a nemzeti egység háború előtti teljessége mellett értéktelennek tartja a nemzeti élet mai teljességét. Ez a felfogás a maga érthető, menthető, sőt egyenesen tiszteletreméltó optikai csalódása mellett az elvesztett hazának csupán a régi határait látja a Kárpátoktól az Adriáig, a nemzetélet igazi belső egységének, a nemzet önrendelkezési jogának, ez önrendelkezés hatalmi eszközeinek a szembeötlő fogyatkozásait és a nemzet formai függetlensége mellett a lényegbeli függetlenség hiányát nem tudja, vagy nem akarja észrevenni. Pedig ha tíz év előtti nemzeti katasztrófa okait a történetíró tárgyilagos szemével elemezzük, lehetetlen meg nem állapítanunk, hogy ezek között az okok között ott szerepel a nemzet belső politikai akcióképességének és külső nemzetközi szuverénitásának a hiányossága is. A dinasztikus szempontok által sakkban tartott magyar politika — amennyiben ilyen évszázadokon keresztül létezett — a magyar nemzet erőit olyan nemzetközi koncepciók keretei közé kényszerítette, amelyek egyrészt ellenkeztek a magyar nemzet sajátos érdekeivel, másrészt a történelmi fejlődés természetes logikájával

is. Ha a nemzet rendelkezhetett volna önmagával, főként pedig azokkal a hatalmi eszközökkel, amelyekkel ez önrendelkezési jog valóra váltható, bizonyára nem követte volna két évszázadon keresztül az összeomlásig annak a hatalmi rendszernek a kialakulását, amely a maga különben talán tisztelretémeltó, de a magyar öncélúság követelményeit nem respektáló célkitűzéseinek könyörtelenül feláldozta a magyar nemzet életének a teljességét és utóbb egységét is. A magyarság természetes életösztöne időnként fel-felsikoltott a nemzetélet teljességének az idegen hatalmi érdekek által való megnyirbálása ellen s egy-egy nagy nemzeti küzdelem fel- és ellobbanásával figyelmeztette a nemzetet, hova vezet az a politika, amely nem egyedül és kizárólag a nemzet jól felfogott érdekeit tartja szem előtt.

Sajnos, a nemzeti egység elvesztésével fizettük meg a nemzeti élet teljességének e hiányosságát s akik ma a nemzeti egység állapotát fölé helyezik a nemzeti szuverénítás állapotának, azok azt tévesztik szem elől, hogy sokkal könnyebb a nemzeti szuverénítás birtokában az elvesztett nemzeti egységet helyreállítani, mint a formailag meglevő nemzeti egység állapotában a nemzeti szuverénítás eszközeit megszerezni. Szó sincs arról, hogy a megcsonkított magyar élet mai kétségbeejtő állapota irigylésreméltóbb volna a nemzeti egység állapotánál, de viszont azt sem lehet állítani, hogy a háború előtti korszakkal szemben ma nem rendelkezünk bizonyos pluszokkal. Hisz nem lehet elvitatni, hogy független és szabad nemzet vagyunk, önálló alanyai a nemzetek társaságának, saját intézői saját sorsunknak, kezünkben mindazokkal az eszközökkel, amelyekkel a nemzet a saját öncélúságát kifejezheti és a nemzetközi viszonylatokban érvényesítheti. Külpolitikánk a speciális magyar céloknál egyebet non tart szeme előtt, belső politikánk pedig az erőt gyűjti e külpolitika alátámasztására és hangsúlyozására. Hogy a nemzet e szuverénítás birtokában még sem teheti azt, amit akar és lépteinek irányításánál tekintettel kell lenni a kis-antantra, nagy-antantra, Genfire, Londonra, Rómára, ez olyan tényleges helyzet, amely az adott nemzetközi erőviszonyok függvénye. Semmi esetre sem jogi állapot tehát, amelyen változtatni azért nem lehet, mert a nemzeti akarathatározás szabadsága és lehetősége hiányzik, hanem azért, mert a mai nemzetközi erőviszonyok mellett nem opportunus véges erőinket az adott viszonyok falába ütköztetni. De hiszen, ha ebből a szempontból nézzük a dolgokat, egy nemzet sem teheti azt, ami jól esik s még a leg-hatalmasabbaknak is többé-kevésbé alkalmazkodniuk kell a meglévő erőviszonyok szabta követelményekhez. Angliának, Franciaországnak is, Németországról nem is szólva, tekintettel kell lennie Genfire, Rómára, kis-antantra, nagy-antantra, sőt sokszor a legerőtlenebb nemzetek érdekeire is. S hogy ez országok mozgási szabadsága mégis nagyobb, mint a mienk, az természetes, hiszen egyéni súlyuknál, illetve hatalmi helyzetüknél fogva nagyobb szerepet visznek a nemzetek társaságában.

Végeredményében is kétségtelen, hogy bár elvesztettük a háború előtti nemzeti egységet, a nemzeti élet teljességének mai birtoka is olyan pluszt jelent a számunkra a háború előtti állapotokkal szemben, amellyel kezünkben a nemzeti egységért való küzdelmet sokkal kedvezőbb körülmények között folytathatjuk le, mintha fordítva, a formai nemzeti egység állapotában kellene a nemzeti élet teljességéért harcot viselnünk. S bár függetlenségünk, a trianoni függetlenség, mögött ott mered a megcsonkult haza árnyéka, mai politikai és hatalmi viszonyainkról azt állítani, hogy inferiorisabbak lennének azoknál az állapotoknál, mikor még Bécsből dirigáltak bennünket, csak azzal a hamis történelmi perspektívával lehet, amelyet Akadémiánk tudós elnöke egyik cikkében találó megjelöléssel történelmi defétizmusnak nevez.

IGAZ UGYAN, hogy az Akadémia tudós elnöke ezt a kitételt egész más fogalom, illetve egészen más értékítélet megjelölésére használja fel. Történelmi defétizmusnak nevezi ugyanis azt a politikai felfogást, amely hazánk történetének kiegyezés utáni korszakát, amikor is „Magyarország politikailag, szemléileg, gazdaságilag a haladás és a fejlődés olyan útját futotta be, aminőhöz foghatót az egész távolabbi múltban hiába keresünk“, „meg akarja fosztani minden érdemétől és a hanyatlás, romlás gyászos homályát borítani rá“. Kétségkívül igaza van az Akadémia elnökének, ha van ilyen felfogás, amely a kiegyezés korszakát arothadás, a korrupció, az immoralitás korszakának bélyegzi, úgy ez a felfogás más irányból, de ugyanabba a hibába esik, mint a régi felfogás, mely a maga tiszteletreméltó elfogultságában kizárólag a kiegyezési korszak érdemének tudja be, hogy pacifikálta Magyarországot, hogy utakat és vasutakat épített, hogy mocsarakat szárított s folyókat szabályozott, hogy bevezette a gőzt és a villamosságot s hogy a régi romantikus betyárvilág helyébe civilizációt és kultúrát teremtett. Hogy ezek az események megtörténtek, az kétségtelen, de hogy ez a körülmény különös érdeme volt a kiegyezés utáni félszázadnak, azt nem tudnánk állítani. Hiszen ez a félszázad nemcsak Magyarországon, de az egész világon a rohamos fejlődés és forradalmi átalakulás korszaka volt, e félszázad a legsötétebb Afrikába is bevitte a gőzt és a villamosságot, Amerikában a bölénycsordák legelőire milliós városokat varázsolt, világszerte új civilizációnak vetette meg az alapjait s a legelmaradottabb országokba is bevilágított a kultúra fáklyájával. Hogy ebből az általános fejlődésből Magyarország sem maradt ki, ez éppúgy nem érdeme ennek a félszázadnak, mint ahogy határozottan büne lett volna, ha kimaradt volna. De hogy e gazdasági és technikai jelentőségű fejlődés mellett hogyan fest az érem másik oldala, vajjon a magyar nemzetélet a maga belső tartalmában tett volna-e egy lépést is előre, vajjon a magyar öncélúság kevésbé volt volna-e alárendelve a nemzeti érdekektől idegen politikai és hatalmi törekvéseknek, mint bármikor a hátunk mögött lévő két század alatt és vajjon a nemzetnek sikerült-e a maga látszatfüggetlenségéhez a bel- és külpolitikai szuverenitás egyetlen morzsáját is megszereznie, azt a történelmi defétizmus vádja súlya alatt is állíthatjuk, hogy nem. Mert egy-egy nemzet fejlődésének nem annyira a gazdasági, technikai és kultúrértékekben való gyarapodás az igazi fokmérője, hanem az a fejlődés, amelyet a maga nemzeti egyéniségének, az öncélúság tudatának, az önrendelkezés attribútumainak, egyszóval a politikai függetlenség összes alkotó tényezőinek a kiformalása és a tökéletesítése terén tud felmutatni. Hogy pedig a kiegyezés utáni korszak politikája végeredményében a világháború és a forradalmak zsákutcájába torkolt bele, ez történelmi tény, és hogy a világháború megpróbáltatásait a kiegyezés főműve, az Osztrák-Magyar Monarchia nem tudta kiállani s hogy részvétlen összeomlásakor romjai alá temette az ezeréves magyar államot, ez is történelmi tény. Politikai szempontokból tehát egyáltalán nincsen okunk arra, hogy a kiegyezés korszakát érték, fejlődés, fellendülés tekintetében fölébe helyezzük napjainknak. Ha pedig az egyetlen reális politikai értékmérő, az eredmények mérlegére helyezzük a szóbanforgó félszázad embereit, tetteit, alkotásait és eseményeit, az ítélet egyenesen lesújtó lesz e korszakra nézve. Nem szabad tehát e korszak kimagasló egyéniségeinek oly lekicsinylő és semmibe sem vevő gesztussal pálcát tömiök napjaink politikai akcióinak értékállománya fölött, hiszen a legnagyobb elfogultsággal sem lehet elvitatni, hogy napjaink politikájának összehasonlíthatatlanul primitívebb eszközökkel olyan politikai, gazdasági és lelki khaoszból kellett a nemzetet kivezetnie, amelyet föltétlenül meg lehetett volna előzünk, ha a kiegyezés utáni korszak nemcsak a gazdasági, technikai és kulturális fejlődés, de a

nemzeti társadalom, politikai egyéniségének a kifejlesztése és a nemzeti állam belső tartalmi tényezőinek a kiépítése körül is megteszi a kötelességet a magyarsággal szemben.

*

Berzeviczy Albertnek a történelmi defétizmussal kapcsolatban kinyilvánított álláspontja nem maradt követő nélkül a vele közel egykorú politikus generációban, amelynek minden oka megvan arra, hogy ezt a korszakot a nemzeti történelem legfényesebb jelzőivel ékesítse fel. A gondolatok terjednek és a jelen korszakot ért vádat, a történelmi defétizmus vádját így követte azon állítás, hogy a nemzetnek bűnei vannak, melyet le kell vezetnie, hogy életének teljességét elérhesse azáltal, hogy törvényes királyát ismét trónján láthassa. Ez a nyilatkozat is alkalmas arra, hogy megvilágosítsa e kiegyezés korszakában és a mai modern politikai felfogás között fennálló különbséget. Mikor ez a felfogás minden haladást, fejlődést és eredményt, amelyet a nemzet ma felmutat, kizárólag a régi korszak számlálja javára ír, minden, de minden csapást, veszteséget, tragédiát a háború elvesztésétől az októberi forradalmon át Trianonig és Budaörsig, viszont kizárólag a mai kor terhére könyvel el, ezzel a két korszak között fennálló szerves összefüggésről egyszerűen nem vesz tudomást. Pedig nemcsak a természet, de a politika világában sem történik semmi ok nélkül s minden történésnek megvan az előzménye, az előzménynek újabb előzménye, míg a történések láncolatán odáig nem jutunk, ahol már a saját magunk közvetlen vagy közvetett részvétele és felelőssége sem hiányzik az események irányításából. A lehető legkönnyebb politikai módszer a nemzetet felelőssé tenni olyan események előidézése miatt, amelyekben a nemzetnek magának semmi része sem volt, annál több azonban közvetve azoknak az államférfiaknak, akik az események bekövetkeztekor a kormányműnél állottak.

Ne vádolja tehát senki se a hajót, amely a világfelfordulás orkánjában zátonyra futott és összetört, főleg pedig azok ne, akik a kritikus percekben és azokat megelőzőleg az evezőket forgatták és a vitorlákat feszítették.

ANTAL ISTVÁN,

ARANY JÁNOS KULTUSZA.

AZ OLASZORSZÁGSZERTE virágzó Sodetá Dantesca működéséről helyes lesz tudomást vennünk.

Római székháza — egy miniatűr középkori palota — a trasteverei Fiazza Sonnino áll. Ősztől tavaszig minden vasárnap délelőtt itt folynak le a Lettura di Dante-k. Hétről-hétre a nagy költemény egy-egy énekét magyarázza itt az olasz közélet valamelyik jelessége, minden héten más: politikusok, írók, képzőművészek, jogászok. Tizenegy órakor kezdődik az előadás: az olasz „szabad beszéd“ egy-egy kis remeke, s mikor a közeli templomok harangjai delet kongatnak, a szónok — „E adesso leggiamo Dante“ szavakkal — áttér a programmon lévő ének felolvasására. Ezzel zárul a heti „kultusz“, amelynek nemcsak a Sodetá előkelő tagjai a résztvevői, hanem mindenki, aki egy ófára az utcáról betér a Casa di Dante-be és lerója a belépődíjat; az „altissimo poeta“ egyként szól itt királyi udvarhoz (néhai Margit királyné a Sodetá nagy híve volt) és a római élite-hez, kis diáktíúhoz, paphoz, hivatalnokleányhoz, katonához. Mindenkinél előkerül zsebéből a szöveg s mindenki elmélyed e legnagyobb költeménybe, hogy benne — hivatott vezető útmutatása mellett — felismerje nemzetének múltját és jövőjét, az italianitá-nak nagy kérdéseit. Nem „szövegmagyarázatra“ kell gondolnunk vagy nem csupán erre: Dante e papjai — az egyházi

konferencia-szónokok mintájára — nem egyedül a szövegről beszélnek. A témát s a hangot Dante adja meg: a tartalom mindig új és gyakorta aktuális; hol dantei táj, hol a trecento egy műemléke, hol egy történeti alak vagy esemény elevenedik meg; de gyakran csak egy szó, frázis, eszme ered a Divina Commediából, minden egyéb a szónoké.

A magyar társadalomnak, amely mindjában elszakad irodalmi és történeti múltjától, sürgető szüksége volna olyan szervezetre, aminő a Società Dantesca. Ez a társulat évtizedek óta eszmei eszközökkel — a lélek, az ízlés, a nyelv s a művészi alkotás legfennköltebb, sohasem vulgarizálódó fegyvereivel — terjeszti a nemzeti olaszság gondolatát. Nagyrészt néki köszönhető, hogy Dante nem pusztán „iskolai autor“, hanem — Leopardival és Carducival egyetemben — élő eleme az olasz szellemi fejlődésnek. Talán nem túlozunk, ha azt állítjuk, hogy ez eszmei előkészítés nélkül a fasizmus aligha győzött volna.

A magyarságnak nincs irodalmi középkora és a mindent átfogó Dantevel mérköző, korok és nemzetek felett szármaló poétafejedelme. De van egy gazdag költői 19. százada, amelynek kincseiből bizvást teremthet magának olyan vagy legalább hasonló gyümölcsöző tőkét, aminő a Dante-társulaté. Lelkesség és munka kérdése ez.

A magyar költőkultusz számára a 19. századból kell középpontot keresnünk s ez csak Arany lehet.

A magyar poéta doctus: Arany; hozzá kell alázatos lélekkel visszatérnünk. „Eradicció“ nélkül őt meg nem érthetjük s éppen az erudició biztosítja egy költő elmélyedő kultuszának gazdag problémáit. A magyarázóknak itt tág és hálás terük nyílik. Tudós és gondolkodó; érző és szenvedő hazafi; a földművelő népből fakad s a polgárságba torkollik bele élete folyama; az egész tizenkilencedik századot áthidalja s a modem Magyarország kialakulásában ez egyetlen költői kalauzunk; mindenekfelett azonban: nyelvalkotó és nyelvművész, aki az ihletett szellem biztosságával teremt új, ily frissességben azóta alig észlelt erőket, az ősi és népi elemeket a legemelkedettebb értelem formáiba önti át, nyelvünk szépségének és gényusának szinte megszemélyesítője.

Mindez egykor közhely volt; ma már, egész múltunkkal együtt, Aranynak is hátat fordítottunk. Hasztalan élte át Gyulai kora Aranyának nagyságát: Arany Jánost ma újra fel kell fedezni. Az iskola még olvassa Toldi íróját, de az érettségi után a magyar intelligencia többet aligha találkozik vele. Hány házat tudunk, ahol Arany művei hiányoznak, hány magyar embert, akinek életéből teljesen hiányzik ő.

Egy módszeresen felépített Arany-kultusztól kettős eredményt várunk.

Irodalmi társulatainknak, amelyeket más, lelkesebb és szellemibb kor hívott életre s amelyek ma céljaikban bizonytalanok, munkájukban této-vázók lettek, — irodalmi társulatainknak az országszerte megszervezendő „Arany-olvasás“ új célokat, feladatokat, lendületet adhat. Társadalmunk legjelesebbjei visszatérnének Aranyhoz, elmélyednének egy frázisába, művének egy-egy részletébe, egy sorával, szavával, fordulatával foglalkoznának; tudományos Arany-kultusz: Arany-filológia alakulna ki. Ennek bizony híján vagyunk.

Maga a társadalom Aranyban és tervszerű popularizálásában új szellemi iránypontot kapna. Életünk lassan-lassan megtelnék újraéledő Aranyformákkal: a máig legnemesebb magyar formákkal, pompás kisebb költeményei ismét megértő publikumot kapnának s gazdag eszmekörükből új eszmék sarjadhatnának. Arany ebből a nézőpontból korántsem öncél, hanem a magasrendű nemzetnevelés eszköze. Mint minden kultuszban, itt is jelképekké finomulnak a realitások, a részletek feloldódnak a nagy

harmóniában, Arany többé nem — Arany, hanem a magyar költészet, nyelv, nemzeti gondolat; nem költő, akin túl s akin felül nincsen magyar „költészet“, hanem a nemzeti múlt egy művelésre váró kincsesbányája, amelyből még nemzedékek s nemzedékek gyarapodhatnak, éljék bár a maguk új életét, Ízlését, művészetét.

Mindez sejtelmesen messze csillog. De az olasz Dante-kultusz megtaníthat bennünket rá, hogy ezen az úton kell haladnunk, ha módját keressük, miként lehetne az anyagi élet küzdelmeiben eltompult társadalmat ismét eszmei életre serkenteni. Kétségbevonja-e valaki, hogy erre sürgető szükségünk van?

BALOGH JÓZSEF.

SURÁNYI MIKLÓS KORTÖRTÉNETE.

MI SEM SEM VOLNA olcsóbb kritika, mint a korszak példátlan bizantinizmus jelenek venni a jelenlegi miniszterelnök személyével foglalkozó könyveket, Surányi Miklóse melleit Sebess Dénesét, melynek egy meleg erdélyi fejezetét folyóiratunk egyik korábbi számában közölte, meg azt a most készülő nagy történeti művet, mély a Bethlen-család történetét írja meg, könnyen sejthetőleg abból az alkalomból, hogy a család egyik tagja ma az ország érdeklődésének középpontjában áll. A bizantinizmus valószínűleg a magyar élet egyik problémája, amint az utóbbi századunkban kifejlődött, de nagyon tévednénk, ha azt hinnénk, hogy a bizantinizmus történetében kizárólag az aulikusoknak, a mindenkori kormány embereinek jut szerep. Nem, a tiszteletformának azon tipikus túlzott formái és lelki hátterének jelenségei, melyek együttvéve a bizantinizmus fogalmát teszik ki, történetünk utóbbi századaiban, mikor az aula és oppozíció ellentéte állandósult, mind a két részen feltalálhatók, mind a két rész a saját bálványait — ma azt mondanánk: tekintélyeit — túlzott módon szerette tisztelni. Kétségtelenül összefügg ez a politizáló magyarság társadalmi struktúrájával, melyben még utóbb is alig volt helye a polgárias vagy független életmódnak, melyben a hétszilvafás a zászlósúr szokásait szerette mimelni s a városi polgár nem nyugodott, míg úri kaszinókba be nem juthatott. Ez a eggyel follebb képzelés és kapaszkodás valódi melegágya a bizantin egymástiszteletnek, melynek formái ma is bármikor kimutathatók akármely jobb- vagy baloldali ellenzéki alakulásban is.

A bizantinizmus nem lévén tehát specifikus kormányzati jelenség, a miniszterelnök személyével foglalkozó könyvek mögött is másnemű érdeklődést kell keresnünk, mint e könyvek megírásának s mi fontosabb, kiadásának motívumát. Könyveknél manapság, mikor az írók örülnek, ha dolgozhatnak, a kiadó szempontjai az uralkodók s ha a kiadók egymással versenyezve rohannak, hogy ugyanazon témáról hozzák ki, a többit megelőzve, könyvüket, akkor ugyan kell, hogy erősen meg legyenek győződve a könyv kelendőségéről, az olvasóközönség érdeklődéséről.

Ez áll a jelen esetre is. Ma kiadók és írók egyképen tisztában vannak azzal, hogy közönségünket a jelen és azzal összefüggő közelmúlt politikai problémái annyira érdeklik, hogy ilyen témákért könyveket venni, sőt olvasni is hajlandó. A viszonyok e tekintetben húsz év alatt gyökeresül megváltoztak. Több mint húsz éve múlt, hogy a Wekerle—Kossuth-koalíció megalkotta a maga történetpolitikai monumentumát, a Politikai Magyarország hatalmas kvart köteteit, melyek a volt kormánypártok mellett elsősorban a diadalmas uralkodópártok történetét adják, nem annyira szavakkal, mint inkább fényképek százával. A közönség akkori történetpolitikai érdeklődését kielégítették a szereplők fényképei, ma azonban fénykép helyett

történet, események előadása az, amire közönségünk kíváncsi. Kétségtelenül haladás, továbbfejlődés ez, mert ma szinte elképzelhetetlen, hogy pl. parlamentünk tagjai s a közjük sereglett politikai újságírók és kültagok fotográfiáinak kiadásából országos üzletet lehetne csinálni. Mert ha elképzelhető volna, kiadóink, kik többségükben nem finnyás természetűek, már megcsinálták volna az egységspárti, vagy demokrata albumot.

A közönség érdeklődése ma tehát mélyebben jár s egészében történetpolitikai érdeklődésnek nevezhető. A hírlapirodalom gonosz pártpolitikai színezése, a külföldi táviratok érthetetlen, elől-hátul megcsonkított, összefüggéstelenül feltálat közlése nem tud teljes képet nyújtani a körülöttünk lefolyt dolgokról, már pedig az utat, melyen járunk, legutolsó stációival úgy, mint előrelátható céljaival, mindenkinek érdekében áll megismerni. Hisz az egyesek élete tán soha nem volt annyira függvénye bel- és külpolitikai helyzetünknek, mint a háború alatt és a háború óta még jó sokáig, így most mindenkinek magán, egyéni szükséglete is minél világosabban látni az összefüggéseket, melyek végső konzekvenciáikban az egyének anyagi és szellemi létfeltételeit is meghatározzák. És ez a manapság világosan felismerhető szükséglet szabja meg a kiadható, közönségre számítható könyvek tartalmát is. A jelennek és közelmúltnak távolabbi, magasabb, nem pártszempontokat alkalmazó összefoglalására van szükség, olyan munkára, mely sem nem tisztán politika, sem nem történet, hanem mindkettő együttevée: történetpolitika. Az ilyen munka a jelenre alkalmazza a pártszempontoktól mentesített történeti elveket és módozatokat, előadásmódjában pedig minél szélesebb köröktől befogadható érthetőségre törekszik.

A történetpolitikai szükségletet kétségtelenül a történetírók s általában a modem szellemtörténet kutatói volnának hivatva munkáikkal kielégíteni, akiket tudományos módszereik magukban véve is mentesítenek a pártszempontoktól, s akik ha nem is hűvösen, de távolból szemlélhetik a napi politika eseményeit, olyan távolból, hol a pletyka, a kicsinyes torzsalkodás, a tisztavirágéletű események nem rontják többé a nagy vonalak tisztaságát, a távoli perspektívát. Aminthogy a nyugaton mindenütt történészek a történetpolitika mesterei és amint a műfajnak megalapítója sem volt más, mint a legnagyobb történetíró, Ranke, az ő „Történetpolitikai lapjaidban, ezeltől szinte száz évvel.

Itt sajnosán kell megállapítanunk, hogy hazai történészeink nem követik a nyugati példát, s éppenséggel nem sietnek a közelmúlt feldolgozásával, a jelen kérdéseinek történeti távlatba állításával a közszükségletet kielégíteni. Ami történetpolitikai írásmű, cikk, vagy könyv ma közönségünknek rendelkezésére áll, az legnagyobbbrst nem módszeres szakemberek, hanem újságírók, pártemberek műve, akik objektivitást és magasabb szempontokat szennelegve, egyszerűen saját pártpolitikai felfogásukat szuggerálják az olvasóba. Ma már történetpolitikusként számít az, aki a könnyen olvasható klasszikusokból, Carlyleből, Macaulayból, Thiersből, Micheletből vagy akár Ferreréből idézetekkel és párhuzamokkal meg tudja spékelni hazai tárgyú elmékedéseit, aki Cromwellel és Napóleonnal dobálózik, vagy pedig igen tudós képpel a középamerikai államok történetéből indul ki, hogy végül történetpolitikai külszín alatt adja azt, amit egyszerűen az utolsó fajta hazai műfajban, a politikai vezércikkben is megírhatott volna.

A helyzet ily kifejtésében kétségtelenül hibásak történészeink, kik a régebbi generációban az akkori pozitivisták ideálok szerint elsősorban akta-publikációval, tehát a közönség számára olvashatatlan könyvek írásával foglalkoztak s ettől a különben igen hasznos és szükséges foglalkozástól ma alig tudnának akár átmenetileg is, mellékfoglalkozásként eltérni. A kiegyezési korszak történetkutatói feladata az adatok napvilágra hozása volt, ami

mellett mindinkább háttérbe szorult az áttekintés, a dolgok átfogó és ami fő, értékelő megítélése, az értékelő összefüggések konstruálása, mai divatos szóval: a szintézis. Már pedig a közelmúlt és a jelen szemléletéhez éppen ez utóbbi tulajdonságok szükségesek, amelyeket történetírásunk évtizedeken át nem gyakorolt, sőt a velük való foglalkozást nem is tekintette tudományos munkának. Ma már a fiatalabb történeti generációban több képzett emberünk van, akit formaérzéke, átfogó pillantása, modern műveltsége egyképen alkalmassá tenne a történetpolitikai műfaj művelésére s akit talán — nem tudom, nem így van-e — éppen az tart vissza ettől, hogy a régi emberei a régi felfogáshoz ragaszkodva, a történetpolitikai érdeklődést történészhez méltatlan foglalkozásnak tartják. Saját magának árthat az a fiatal tudós, aki kemény munkában megszerzett módszerét a jelenkor boncolására is fordítaná!

Surányi Bethlenét a hírlapirodalom és belletrisztika munkása írta és ez nemcsak azt jelenti, hogy a modern magyar írásművészet köntösében lép fel, melyre a szerző regényeinek olvasói mindjárt a könyv elején, a nagyszerűen megkonstruált várbeli Szentgyörgy-téri jelenet leírásában ráismernek, hanem azt is, hogy a felmerült kérdések egy részének történeti háttérét talán nem mindig úgy festi meg, mint megfestené az, aki maga éveken át eredeti kutatásokat végzett az illető dolgokról. A múltakra nézve itt-ott hiányzik a mélység, de annál inkább megvan a tulajdonképeni téma, az összeomlás és az utána következő évek tárgyalásánál. Surányi nem mesél el anekdotákat, nem tár fel intimításokat, munkájának nagy ereje éppen az, hogy hősét távolról, bizonyos hidegséggel, szinte bizalmatlansággal szemléli \$ ezzel megtalálja azt a perspektívát, melyet különben csak történész találhatott volna meg. Könyvének minden sorából látszik, hogy oly távol áll a kormányfőtől és pártvezértől, mint bármely más nem-politikus s ennél fogva bizantinizmusnak sincs nála nyoma sem. Az olvasó így bizalommal követheti gondolatmenetét. A távolból pedig Bethlen pályája beleolvad a nagy nemzeti háttérbe, és az író akárhányszor megfeledkezik hősről, hogy a nemzetnek utolsó évekbeli lelki állapotait boncolja szét erős, de független kritikával és nagy szeretettel. Egy szóval kifejezve: a könyv az utolsó tíz esztendő magyar nacionalizmusának története, a nemzetiség szétbomlásának, majd magakeresésének és lassanként magáralálásának a világos, exakt leírása. A világháborútól a mai viszonyokig a magyar nemzetiség sok mindenen ment keresztül, mélységes katasztrófákon, kerülő utakon, egész labirintuson s ezt az utat rajzolja meg a Bethlen-könyvben nagy művészettel Surányi Miklós, akinek ez a kötete leginkább megközelíti az utóbbi évek történetpolitikai termésének két csúcspontját, Herczeg Ferenc Károlyi és Tisza jellemrajzát.

SZEFÜ GYULA.

AZ ANCIEN RÉGIME ÚJ FELFOGÁSA.¹

A LIBERÁLIS TÖRTÉNET ÍRÁ S szívesen hangoztatta érdemeit. Különös örömmel tért vissza egyre közöttük: neki sikerült a múlt képét helyesen, elfogulatlanul, végérvényesen megrajzolni. Exakt módszerei alapján, hajlékony multérdeklődése tudatában úgy érezte, joga van a büszkeségre. Valójában a régi idők sohase tünnek fel torzultabban, mint az előítéletnélküli, mindent megértő liberális történetírók előadásában. A mindent megértők értelmetlenül nézték hatalmas korszakokra, a kitűnő

¹ Frantz Funck-Brentano, L'Ancien Régime. „Les Grandes Études Historiques“ sorozatban. Paris, A. Fayard, 1926. 18* édition.

pszichológusok félreértették századok eszmevilágát, brutálisan vagy naivan egyszerűsítettek és képtelenek voltak szabadulni a jelen analógiájától. A 19. század problémáit és problémálatásait vetítették vissza a múltba és eszükbe sem jutott, hogy elvek, fogalmak, törekvések és ideálok, amelyek ma természetesen látszanak, egy középkori vagy ancien régime-beli ember tudatában még csak fel sem merültek. Lépten-nyomon kiáltó hibákkal, értelmetlenségekkel, bűnökkel találkoztak így a múlt szemléletében, mintha a régi emberek mind esztelenek vagy gazfickók lettek volna. Legszívesebben századokig tartó pillanatnyi elmezavarral magyaráztak volna hosszú periódusokat és komolyan hittek a sötét középkorban. Aggódo gonddal követték a szegény, üldözött szabadgondolat útját rettetes ellenfelei között, idegesen borzongtak az uralkodók gonoszságán, felháborodtak természetes kormányzási elveken. Babonás fanatizmussal hitték, hogy az emberiség egész története a francia forradalom és elveinek előkészítésére szolgált, sok felesleges tévelygéssel, sok akadállyal és gyakran megmagyarázhatatlan kisiklásokkal. Bizony a régiek sokszor szem elől vesztették a moderm célokat!

Ma a liberális eszmék kritikája egyben Szükségessé teszi a liberális történetírás áleredményeinek revízióját. Egymásután fordulnak a történetírók eddig elhanyagolt, vagy méltatlanul rágalmazott korok felé és iparkodnak azok valódi jelentőségét megállapítani. Nem erőszakolják bele a múltat a jelen fogalomágyába, egy-egy korszakot önmagából igyekeznek felfejteni, beléhelyezkednek szellemébe, elfogadják világnézetét és előítéleteit és belülről magyarázzák embereinek, eseményeinek, intézményeinek értelmét. Súlyos a feladatuk, mert nemcsak történetírókat cáfolnak, hanem a mai átlag köztudattal kell megküzdeniök. Nehéz közkeletű tévedéseket megingatni.

Az ancien régime, a francia forradalom előtti idők, újra értékelésére vállalkozott Funck-Brentano, az Arsenal-könyvtár tudós könyvtárosa. Kitűnő egyéni módszerével és gazdag, helyesen értelmezett adataival sikerült neki a kor uralkodó elveit újszerű megvilágításba helyezni és ez eltorzított, sárral dobált világot a régi nagyságában és értékében felidézni számunkra.

Eljárása rendkívül szerencsés és gyümölcsöző. Az intézményeket, szokásokat nem csupán teljes kifejlődésükben mutatja be, vagy éppen elhanyaglásukban, mint Taine szereti tenni az ancien régime-ről szóló művében, hanem szüntelen visszatér eredetükre, a kialakulást szükségessé tevő gazdasági és erkölcsi körülményekre, rávilágít az első koncepciókra és ezek tanúsága alapján vizsgálja a későbbi átalakulást. „Et il faut toujours remonter aux origines des institutions pour en comprendre le caractère de l'époque qui nous occupe.“¹ (p. 526.) És mint időben, úgy térben is kiterjeszti vizsgálódását. Tudniillik állandóan szem előtt tartja az akkori társadalom három rétegét: az arisztokráciát, a polgári és a parasztsztyált és szimultán képen ismerteti mindhármuk törekvéseit, gondolkozását, állásfoglalását. Egészen meglepő, régi felfogásunktól teljesen eltérő eredmények bontakoznak így ki előttünk. Taine csak a legfőbb osztály, az arisztokrácia tulajdonságait és szerepét rajzolta meg élesen, az „elnyomott“ polgárságról és a „nyomorgó“ parasztról inkább csak a kontraszt kedvéért festett bizonytalan körvonalú, erősen schematikus képet. Most Funck-Brentano adataiból és párhuzamaiból kitűnik az egyes osztályok, különösen pedig az arisztokrácia és a parasztság gondolkodás és érzésseli nagy megegyezése, a célok, vallott eszmények lényegbeli azonossága. Még az elő-

¹ „És mindig vissza kell térni az intézmények eredetére, hogy megértsük jellegüket abban a korban, mellyel foglalkozunk.“

ítéletek és hibák is közösek; nagy, közös világszemléleti alpra helyeződtek természetszerűen az ancien régime összes társadalmi rétegei. Elűtő és bomlasztó világfelfogást és hangulatot a polgárság hozott az együttesbe.

Az arisztokrácia és parasztság párhuzamát, hasonlóságát érdemes lenne egyszer külön tanulmányban megvizsgálni Mindkettőnek a föld a lételeme, mindkettő természeténél fogva konzervatív, kifejlődött osztály-öntudattal rendelkező, sajátos, elzárkózott, külső emberekkel és külvilággal nem törődő életű. Az arisztokratát és a parasztot egyformán egyéni gesztusok, beszédmodor jellemzik, arcukon a típus tisztán kifejeződik, az öröklődés törvényei az, egymásközi házasodás révén zavartalanul érvényesülnek. A parasztság mintegy a századok előtti nemesség primitívebb képét mutatja. E két önmagában zárt osztály mellett a polgárság a mai napig amorf. Érdekes lenné az arisztokrácia és parasztság irodalmi ábrázolásait is összehasonlítani. Marcel Proust nagy regényében pl. ki hasonlabb a Duchesse de Guermantes-hoz, mint Frangoise, a parasztcseléd?!

Funck-Brentano megkeresi az alapelvet, amely az ancien régime embereit mozgatta, világnézetének alapja, intézményeinek létoka volt és a család jelentőségéről, a család iránti kötelesegekről vallott felfogásban találja meg. A tradicionalisták dogmatikus írásukban már régen hirdették a család fontosságát a régi francia királyságban, most írónk objektív adatok alapján teljes mértékben igazolja állításukat. A családfő szigorú hatalma és tekintélye, a családi kötelek eltérhetetlen szilárdsága, az egyén alárendelt helyzete azok az alapfogalmak, amelyeket el kell fogadnunk, hogy az ancien régime világát megérthessük.

A család nagy, centrális jelentőségének megvan a magyarázata a feudális állam kialakulásának körülményeiben. A 9. és 10. század anarchikus küzdelmeiben a családfenntartó ereje és újraépítő szerepe teremti meg a rendet. A földesúr családfő, a vazallusok családtagok. A Báron famille szóval jelöli meg alattvalóit, akik őt fiúi hódolattal veszik körül. A 11., 12., 13. század városi, egyházi és királyi szervezete közvetlenül az apai tekintélyből fejlődik ki. A király apai hatalmat gyakorol népe felett.

A család mindenképp felett. Mindenki természetesen hódolt ennek a gondolatnak és ebből magyarázható a tradíciók, szokások, ösöktől tanult gyakorlatok nagy tisztelete. Ezért az érdekházasságok, a „házak“ egyesülése, a fiatalok megkérdése nélkül kötött házasságok. A mésalliance-tól való félelem majdnem erősebb a parasztságban, mint az arisztokráciában, amint arra Funck-Brentano érdekes példákat hoz fel. A házasság felbonthatatlan és mégis kevesebb a boldogtalan családi élet, miútt napjainkban, midőn a fiatalok szívük szavának engedelmessékednek.

A család egyének fölé helyeződése teszi érthetővé az örökösödés rendjét. A családi birtoknak oszthatatlannak kell maradnia, a legidősebb fiú egy tagban Öröklő, legjobb tudása szerint és családja javára kihasználja, de el nem adhatja, ha megvetésnek nem akarja kitenni magát. Míg az apa él, a vezetés, vagyongazdálkodás az ő kezében van. A parasztság e tekintetben szigorúbb az arisztokratánál. Írónk hosszan ismerteti az ancien régime egyik legjellemzőbb intézményét, a „maisons de village“-t. Rokon vagy idegen parasztszaládok¹ a 8. századtól fogva számos vidéken egybeállottak a birtok kihasználására, közösen gazdálkodva egy választott családfő vezetése alatt, akinek feltétlen tekintélye és hatalma volt felettük. Rendszerint össze is költöztek hatalmas lakóházakba és patriarchális életmódot folytattak. A középkortól a francia forradalomig, sőt egy-két helyen a 19. század elejéig sok ilyen egyesülés játszott nagy szerepet a vidék életében.

¹ Rokonok egyesülése a fréage, idegeneké a communauté tailable.

Századok tradíciói öröklődtek egyes parasztcsaládokban, egész dinasztikiak alakultak ki, például Auvergne-ben a híres Pinonok, akik a 8. századtól a 19. századig „uralkodtak“. Az egyesülés a nevét a vezető családtól nyerte, amelyből a Maitre-t választották, önálló jogszokásokkal bírt és hierarchikus rangsorba helyeződött más hasonló egyesülésekkel szemben. A házaságokat a Maitre előrelátó okossága irányította, ő jelölte ki az eladólányok férjét. A közszellem változásával XVI. Lajos alatt már támadják ezeket a parasztegyesüléseket. A földművelés haladását gátolják — hozzák fel ellenük; csakugyan természetes konzervativizmusuk elzárkózott a technikai újítások elől. De az igazi oka népszerűtlenné válásuknak az, hogy a 18. századvég embere már nem ismerte és nem értette a régi családfogalmat. Olyan nagy a szakadás a század közepének és végének gondolatvilága között, hogy XVI. Lajos uralmát Funck-Brentano már nem is tekinti az ancien régime-hez tartozónak.

A századvég már értelmetlenül és zúgolódva nézett egy másik intézményre is, amelyet eddig mindenki természetesnek tartott. A „letres de cachet“-k ijesztő legendája már akkor kezd kidolgozódni, hogy a mi tudatunkba az önkény legjellemzőbb tüneteként, titokzatos borzalmakkal kiszínezve jusson el. Hogy látjuk ma a letres de cachet-eket? A király egyetlen tollvonással börtönbe vethetett bárkit, bűnöst vagy ártatlant (inkább ártatlant — kívánja romantikus képzeletünk). A szerencsétlent éjjel elhurcolták, szörnyű odúba zárták, ahol tárgyalásra, ítéletre, kegyelemre hiába várt és ott feledve elpusztulhatott. Mindenki feje felett ott lebegett ez a szörnyű végzet, megbénítva minden szabadságot. Hiszen még az íróknak is rettegni kellett a börtöntől vagy enyhébb-esetben száműzetést jelentő királyi parancstól. Ezt a közkeletű képet semmisíti meg Funck-Brentano eredeti pöriratok ismertetésével. Könyvének legérdekesebb fejezete ez, amely felfedi a lettre de cachet igazi szerepét.

A helyett, hogy az elnyomatás fegyvere lett volna, a lettre de cachet legfőbb eszköz volt a király kezében a szabadság biztosítására, a közérkölciség és családi becsület védelmére. Az igazságszolgáltatás nehézkes és rendkívül lassan mozgó, másrészt kegyetlen ítéleteivel családokat szétromboló hatású szervezete mellett számos esetben szükség volt a közvetlen, gyors, megelőző vagy megmentő beavatkozásra, amely csak ebben a formában volt lehetséges. Háromféle lettre de cachet szerepelt: államügyekben, rendőrségi és családi ügyekben kiadott. Az elsőt — a közfelfogástól eltérően — alig alkalmazták, ezer esetből három-négy vonatkozik politikai bűnökre. A második megfelelt a mai elfogadási parancsnak, idézésnek és a célja az volt, hogy a gyilkos vagy rabló addig is lakat alá kerüljön, míg a rendes igazságszolgáltatás késedelmeskedő eljárása megindul. A pörök rendes lefolytatását ez az elfogadás semmiben sem gátolta. A harmadik fajta alkotta a királyi parancsok zömét és ez adta meg tulajdonképeni értelmét. Szorosan összefüggött a családi becsület kérdésével és a király apai, alattvalóiról mindenben gondoskodó hatalmával.

Az ancien réginle-beli család legféléltettebb kincse a honneur, legnagyobb félelme a déshonneur, megbecstelenítés. A családi kötelek szilárdságából következett, hogy a köztudat és a bíraskodás nem ismert egyéni vétket. A bűnös becsstelensége az egész családra kihatott és a javak elkobzásával, a hozzátartozók száműzetésével igen gyakran a büntetése is. Fokozzák a szégyent a törvényszékek kíméletlen vallatási procedúrái, középkori szigorúsági ítéletei, a nyilvánosság örök kegyetlensége. Természetes, hogy előkelő és köztiszteletben álló családok nem akartak egy megtévelyedett családtag miatt örökre becsstelenné válni és mindent elkövettek, hogy a királyi parancs segítségével kivonják őt a rendes igazság-

szolgáltatásból és a szégyenteljes halálbüntetés helyett, amely egész kis vétkekért is kijárj börtönre vagy száműzetésre változtassák ítéletét. A vétkek így is meglakolt, az ártatlanok pedig megmenekültek.

Azt hihetnők azonban, hogy csak a kiváltságosok érdekeit szolgálta ez az intézmény. De a szerző kimutatja, amit különösen a kortársak, sőt a bírálók, mint Merder is elismertek, hogy nemes és nem-nemes, polgár, munkás, kisember, arisztokrata egyformán kért és kapott lettre de cachet-t. Nem csupán a bűnös megmentéséről volt szó, hanem az esetek túlnyomó többségében a bűn megelőzéséről, a rossz útra tévedtek megrendszabályozásáról. Családi viszályok, szerencsétlenségek nyertek így orvoslást az államhatalom beavatkozásával. Funck-Brentano érdekes eseteket ismertet a Bastille-ban talált iratok alapján. Apák, anyák kérték züllésnek induló gyermekeik elfogatását, a férfiak egy lettre de cachet-val próbáltak segíteni feleségük hűtlenségén, a feleségek szívesen börtönbe záraták férjük barátnőjét- Feltűnően erkölcsstelen életmódot folytató, egyedül álló lányok' ellen gyakran a felháborodott szomszédság tett feljelentést. Egyszerű emberek féltékenyen örködtek családjuk jóhímevén és javíthatatlan vagy túlságosan könnyelmű hozzátartozóikat elfogatták, hogy észretérjenek. A fogság helye és így szigorúsága, valamint időtartama a feljelentéstől függött; kérésére szabadonbocsátották a deliquentst és ha kellett, újra elfogták. A lettre de cachet kiadása sem ment egykönnyen, ami miatt zúgolódtak is néha a kérelmezők. A rendőrség a feljelentés után szigorú vizsgálatot tartott, tanukat hallgatott ki, köztük rendszeren az egyházközség lelkészét is, egyeztetni próbált és csak megismételt kérések után és ha megbizonyosodott a tényállásról, tette meg felterjesztését az udvarhoz. Apák kérését mindig, férféket legtöbbször teljesítették, nők már kevesebbszer érték el eredményt, bár — természetesen — többet kérelmeztek. A lettre de cachet-nél a király és egy miniszter aláírása volt szükséges és rendelkezését azonnal végrehajtották. Az egész eljárás gyorsan és lehetőség szerint titokban folyt le, hogy ezzel is kíméljék a család becsületét. Az ügyiratokba betekintést senkinek nem engedtek, a nagyobb ügyekre vonatkozóakat megsemmisítették, a kisebbeket a Bastille-ban hét lakat alatt őrizték. (Ezeket dolgozta fel a szerző.) Az éjjeli letartóztatások is kíméletből voltak; ne terjedjen híre a szégyennek.

A forradalmat közvetlenül megelőző időkben már csak önkényességet láttak a lettre de cachet intézményében, a forradalom alatt pedig zsarnokságot. Ez azonban nem akadályozta meg a forradalmárokat abban, hogy három év alatt több politikai lettre de cachet-t adjanak ki, mint a királyok nyolc évszázad alatt.

A „zsarnok“ királyoknak a közigazgatás és a törvénykezés szerkezete nagyon megkötötte a kezét. A közigazgatás centralizálásával ugyan hatalmuk növekedett, de az intendáns kormányzás mellett is számos önálló, független testület befolyásolhatta rendelkezéseiket. A királyi hatalmat ellensúlyozták a Parlamentek (legfőbb bíróságok), a tartományok, városok önkormányzata az ország 364 különféle jogszokás gyűjteménye (coutumes), a lokális szabadságok, a százados szerves fejlődésből kialakult gyakorlatok. Az abszolutisztikus királyok alatt nagyobb volt az alattvalók szabadsága, mint a mai demokratikus berendezésekben.

A Parlamenteknek törvénybeiktatási, lajstromozási joguk volt; ha egy királyi rendelettől a beiktatást megtagadták, az sem emelkedhetett érvényre. A királyi akarattal számtalanszor szembeszegültek. Ilyenkor a király száműzetésükhöz folyamodott, de a közvélemény nyomásának és a tisztviselők passzív rezisztenciájának kénytelen volt engedni, visszahívni őket és teljesíteni kívánságukat. Folytonosan érkeztek az óvások (remontrances)

is a különféle Parlamentektől vélt és valódi sérelmekről. Hatáskörüket a törvénykezésen toí fokozatosan kiterjesztették, mindenbe beleavatkoztak. És ami a legmeglepőbb, mindenben a legkorlátoltabb maradiságot képviselték. Ostobán orthodoxak voltak, minden új gondolatnak ellenségei, üldözésben, bosszúállásban, ítélkezésben kegyetlenek. A vallásharcok idején a protestánsok legszívósabb üldözői, később a jepsuitáknak és szabadgondolkodóknak egyformán ellenségei, a cenzúra mesterei. XVI. Lajos minden reformkísérletét makacsul elleneztek, minden javító törekvést, új idők követelményeinek megfelelő átalakulást meggátoltak és kerékkötésükkel felidéztek a forradalmat. És a Parlamentekben egytől-egyig polgárok viselték a tisztségeket.

A polgárság valódi helyzetét is elfogulatlanul mutatja meg idézett könyvünk. Minden hivatal mindenki előtt nyitva állott, fel a legmagasabb pozíciókig. A hivatalok vásárolhatósága az iparból és kereskedésből megdagadott polgároknak kedvezett. Az ipari és kereskedelmi foglalkozásokat a polgárok teljesen a maguk számára foglalták le; az 1614-i utolsó États généraux-n a harmadik rend tagjai követelték, hogy a nemesek ezektől eltiltassanak. A birtokukon maradt kisenemesek elszegényedtek és a parasztnál rosszabb sorsra jutottak, az udvarba tóduló főnemesség csupán a legfőbb katonai és egyházi tisztségeket tartotta meg magának, a polgárság szabadon terjeszkedhetett. A Parlamentek, a közigazgatás tisztségeit ő tölti be, a legfőbb kormányzó szerv, a Conseil du Roi tagjai, az intendánsok mind nem-nemesekből, igen gyakran egész alacsonyról felvergődtekből kerülnek ki. Mint fermiers généraux-k, pénzemberek az ország közgazdaságát irányítják. A magasabb tisztségekkel nemesedés járt és a királyok sem fukarkodtak a nemesség adományozásában. Minden emelkedésük ellenére a polgárok mégis elégedetlenek voltak, méltatlanságot emlegetők, de vasikalaposak, sok kimagasló intellektussal soraikban, de nagy tömegükben korlátoltak, önzők, érzelgők és mindenekfelett irigyek. A nemesség társadalmi különállása fáj nekik, az arisztokraták tartózkodó gögje, amely tényleges hatalmuk csökkenésével csak nagyobbodott, az utánozhatatlan életmód, pompa és pazarlás, előkelőség és külső-belső elegancia. Hivatali és vagyoni függetlenségük birtokában mártíroknak, elnyomottaknak érezték magukat, gyűlölték az arisztokráciát és elgáncsolták a királyok jószándékú terveit. XVI. Lajos és a főnemesség forradalmi újításokat akart, de ők magát a forradalmat.

Mint az elnyomott polgárokról, olyan hamis az állati sorsban élő, nyomorgó parasztokról ismert kép. A parasztság szabadabb volt, mint Európa bármely más államában, a kis falu éppen olyan önállóan intézte ügyeit, mint a városok. A pénzdók a pénz értékcsökkenése folytán alig sújtották, egyéb terheiből egyedül a corvée (robot) és a vadászati tilalom nehezedett súlyosabban, de nem elviselhetetlenül reá. Tisztesleges, rendes, sokáig patriarchálisán kedves életet élt, inséget nem szenvedett, ha csak különleges természeti vagy gazdasági csapások nem érték. A tartományok önállósága, a belső vámok, szervezetlenség és a hátramaradott gazdálkodás többet rontottak helyzetén, mint a jobbágyi terhek. A paraszt ragaszkodott földesúrhoz és hűséges szeretetét csak a 18. század közepétől kezdte felváltani titkos forrongás, zúgolódás, gyűlölködés. A birtokán maradt kisenemesre rossz szemmel néztek emberei. Már a kortársak észrevették és Funck-Brentano újból nyomatékosan figyelmeztet rá, az elégedetlenség forrása a parasztság anyagi emelkedése volt. Young a forradalom előestéjén úgy látja, hogy a parasztok, bár elhanyagolt külsejük, de vagyonosak; számítása szerint a földbirtok fele a kezükön van; amire a szegény jobbágy nem gondolt: a megdagadott kisbirtokos már kész volt a lázadásra régi urai ellen.

A francia forradalom egyik legfőbb oka szerzőnk szerint a régi család felbomlása volt és az ezzel kapcsolatos morális, politikai képzetek elváltozása; mennyiben idézte elő a századvégi átalakulást a polgári világnézet diadalra jutása, nem vizsgálja. Tény az, hogy a polgári szentimentalizmus rombolja szét a régi családokat, bomlasztja meg a családfelelősséget. Az érzélgős regényekben és színművekben általános lesz a zordon, gyermekei boldogságát feleslegesen gátló apa típusa. Molière idejében még komikus az apai akarat kijátszása, most tragikus pátosz vegyül belé. Megkezdődik a lázadás romantikájának élvezése, ami a 19. században a forradalmár ifjúság, a nemzedékek közti szakadék és elkerülhetetlen harc képzetéhez és érzésvilágához vezet majd és a szocializmus teóriáiban kapja meg végső igazolását. Az első tünete e változásnak az apai tekintély és a gyermeki tisztelet csökkenése. Mércier a Tableau de Paris-ban megütözköztetve jegyzi fel, hogy a kispolgári családokban milyen jelentéktelen, háttérbe szorított személy az apa. Akarattal áenki sem törődik, felesége és gyermekei lehurrogják, tiszteletlenül bántanak vele. És ahogy szigor, tekintély, tisztelet csökken és a házasság, család kötelei meglazulnak, egyre nagyobbra nő a szülői, gyermeki szeretet, a családis érzelmek kultusza. Az emberek rajonganak a családi melegségért, de elhanyagolják kötelességüket a családdal szemben.

A forradalom nem elégedett meg azzal, hogy új világnézetet és intézményeket teremtett, de megrágalmazta, meghamisította a régieket. Napjainkig tartó szellemi szuggesztívójának köszönhetjük eddigi történetlátásunkat és az új szemlélet és értékelés szellemünk felszabadulását jelenti.

HALÁSZ GÁBOR.

A MAGYAR SZEMLE KÖZÖNSÉGE.

Új SAJTÓORGANUM jogosultságát egyedül közönsége igazolhatja, mely irányát, tartalmát, hangját elfogadja s cserébe azért, amit az hők új csoportosulása néki nyújt, pénzt ad: a lapalapítótól átvállalja a fenntartás anyagi terheit.

Nem titok, hogy a lapteremtésnek itt egy mondatral vázolt folyamata küzdelmes napjainkban igen nehéz, bonyolult, kockázatos, és sok feltételtől függő munkát jelent. Az üzleti alapon nyugvó hírlapok és szépirodalmi vagy képes hetilapok nagy része is csak ügyvel-bajjal képes fenntartani magát s fokozottabb mértékben aggodalmas probléma olyan folyóirat léte, amely nemcsak az államtól és a politikai pártoktól, nemcsak a gazdasági élet különböző hatalmi csoportosulásaitól, hanem a szellemi és tudományos világ meglévő szervezeteitől is függetlennek érzi és vallja magát; amely nem csatlakozik könyvkiadóvállalathoz vagy hírlaphoz, hanem egyedül kívánja magamagát szellemileg és szervezetenként adminisztrálni. Ez a függetlenség — jól tudtuk — nagy teher, de ennél is nagyobb az, hogy egy szemle jellegénél és célzatánál *fogva* csupán a nemzet műveltebb és komolyabb köréhez szólhat, tehát oly középosztályréteghez, amely számbelileg erősen korlátozott, de még korlátozottabb anyagilag. Elmúlt jobb időkben sem tudott a magyar társadalom közéleti szemlét fenntartani; a Budapesti Szemle tudományos és irodalmi jellegű volt s mögötte a Magyar Tudományos Akadémia anyagi ereje állott, más szemléink — a legszebb kísérletek is — rövidebb-hosszabb vergődés után megszűntek, a legtovább még az 1911-ben alapított Magyar Figyelő élt.

Azok tehát, akik a Magyar Szemle kiadását kezdeményezték, bár érezték ilyen orgánus fájdalmas hiányát s bár hittek az új alapítás hatásában és fontosságában kétkedve vizsgálták ilyen magasszintű lapnak anyagi lehetőségeit s korántsem számolhattak gyors és könnyű sikerre. Egy dolog mindenesetre kétségtelennek látszott: az új szemlének olyan

olcsónak kellett lennie, hogy ára miatt senki ne legyen kénytelen lemondani róla.

Két hónap múltán azt kell látnunk, hogy a Magyar Szemle első számaival igazolta létjogosultságát, mert megteremtette a közönségét. Ma már nincs kétségünk az iránt, vajjon szükség volt-e ilyen folyóiratra s fenn tudja-e tartani magát. Ha arra, hogy szemlénket csak egy alkalommal megmutattuk az értelmiségi publikum kis töredékének (senki sem kapott két ízben mutatványszámot), annyi előfizető gyűlt egybe, amennyi szemlénket alighanem eltarthatná, feltéve, hogy ára a nyugati szemlék árával egy szinten állna, akkor nagy bizalommal nézhetünk a jövő elé. Két hónap alatt a Magyar Szemle jelentős közönséget teremtett s éppen azokból a társadalmi körökből, amelyekre számítottunk: névsorunkban, minden középosztálybeli foglalkozási ág szerepel, mindenféle vagyoni állapot s ami a legfeltűnőbb, nem a főváros dominál, hanem nagy többséggel a vidék, sőt a falu.

Az előfizetők gyors és nagyméretű jelentkezése a Magyar Szemle legszebb dicsérete. De közönségünket, úgy látszik, annyira meglepte az új folyóirat, hogy nagy számban kaptunk torma szerint való gratulációkat is. Ezeket nem közölhetjük, de egy-két éppen keresendőségénél és egyszerűségénél fogva jellemző idézet álljon itt. Azt írja K. Z. ref. lelkész G.-ből:

A Szemle állandó előfizetője óhajtok lenni, mert szükségesnek tartom ily irányú magyar folyóirat megjelenését. Vajha e szemle életképességét a részvételenség s közöny ne veszélyeztetné, hanem mind jobban s jobban tért hódítana a művelt magyar olvasóközönség körében.

Sz. G. evangélikus lelkész így ír Cs.-ből:

Hálásan köszönöm, hogy a folyóirat első számát megküldeni szívesek voltak, kérem a további számokat is. Nemzetünk jövő céljainak elérése érdekében kívánatos dolognak tartom, hogy ily hasznos folyóirat, mint a Magyar Szemle, a társadalom művelőit egy táborba hozza s ezáltal magyar értelmiségünket egységes erő kifejtésre buzdítsa.

De ugyanez a levélírónk már félévi haladékokat kénytelen kérni az előfizetési díjra. Néki és sok más barátunknak ez a mi olcsó szemlénk is — drága. Van a könyvolvasó magyar értelmiségnek olyan rétege is, amelynek a havi egy pengő is terhes összeg. Postánknak ebből a szomorú rekeszéből már ki kell emelnünk néhány levelet, hiszen az ország képének ismeretéhez az ilyen adatok is hozzátartoznak.

Számos hívet szerzett nekünk P. Gy. ev. lelkész H.-ről, de ő maga nem fizethet elő, mert

A VKM. megszüntette a rendkívüli segílyt s a régebben folyósított korpótlékokat sem utalja ki. Egyházi felsőbbtségünk ez ügyben felterjesztéssel fordult a kormányhoz. Míg ez a kérdés kedvező elintézészt nem nyer, addig a legcsekélyebb, nem feltétlenül szükséges kiadást sincs módomban teljesítem.

Egy nyugalmazott miniszteri tanácsos így oldja ezt meg:

Bármilyen nagyra becsüljem is a Magyar Szemle tartalmát és törekvéseit, mostani anyagi helyzetem azt követeli, hogy minden, nem vitálisan szükséges kiadástól tartózkodjam.

Dr. P. K. rendőrtisztviselő Sz.-ről így ír:

Nem áll módomban előfizetni folyóiratukra és így képtelen vagyok valóban értékes munkájuk támogatására. Bár igyekszem a Szemlét a hozzám hasonló állásúak közt propagálni, törekvésem hasonló okok miatt eredménytelen maradt.

Megható egy ny. máv. tisztviselő panasza:

A küldött első számot köszönettel vettem; tartalma és irányelvei megnyerték tetszésemet. Hiszen a magyar irodalomnak és szegény hazánknak rajongója vagyok. De vérző szívvel kell közölnöm, hogy nem áll módomban előfizetni. Sajnos, létszámcsökkenés következtében már négy éve nyugdíjaztattam, s nyugdíjam oly csekély, hogy ebből a hírlapomon kívül semmi másra

nem telik; mellékkeresethez jutnom koromnál (61 éves vagyok) és a «mai gazdasági helyzetnél fogva képtelenség. Remélem és ígérem azonban, hogy mihelyt anyagi helyzetem javul, elő fogok fizetni a folyóiratra.

V. L. írja D.-ből:

Mint menekült lelkész, jelenleg állami hitoktató, héttagú együtt oly sanyarú viszonyok közt vagyok, hogy maholnap még napilapomról is kénytelen leszek lemondani. Így — bár végtelenül sajnálom — a Szemlére nem áll módomban előfizetni.

B. D. ny. máv. főfelügyelő M.-ről:

Mint 1925 július i-e előtti nyugdíjas, végtelen sajnálatomra nem tudok olyan célokra áldozni, amelyeket teljes erővel szeretnék támogatni.

Gy. L. ny. min. o. tanácsos Cs.-ről „agyonszanált tisztviselőként képtelennek vallja magát rá, hogy irodalomra áldozzon“.

Dr. H. J. plébános M.-ről „a Magyar Szemle szelleme és tartalma előtt meghajolva hódol. Azonban kulturális igényeit ki nem elégítheti; 12 holdas koldus javadalma van s adóssága igen nagy“.

Számos gyógyszerész panaszos levele van előttünk. N. E.P.-n „anyagilag egészen kimerült... mert teljesen a maga erejéből épített népházat“. W. Gy. A.-ról ezt írja;

Sajnos, anyagi viszonyaim nem engedik meg, hogy a Magyar Szemlére előfizessek. Pedig tetszésemet megnyerte, annál is inkább, mert a letűnt Magyar Figyelőnek annak idején előfizetője voltam.

H. F. F. polg. leányisk. igazgató H.-ből:

A küldött mutatványszámot megkaptam, igen köszönöm, mert engemet érdeklő cikkeit komoly élvezettel olvastam. Szívesen előfizetnék, de nincs miből; békebeli fizetésemnek csak 60%-át kapom. Ruhára se jut, nemhogy lapra...

P. J. ref. lelkész N.-ről közli, hogy nem bírja a horribilis kulturális kiadásokat, 23 egyházi és világi lapot járát.

Nem múlik el nap, hogy több ilyen tartalmú levelet ne kapnánk. Nagyon rosszul esik, hogy nem tudunk segíteni másként, mint hogy középosztályunk súlyos anyagi helyzetére e közléssel is rámutatunk. De ez a szomorú levelezés is tanulságokat rejt számunkra. Még oly házakban is, amelyekben az élet legelemibb feltételeiért küzdenek, a Magyar Szemle meghallgatásra és tetszésre talált. Mily nagy szükség lehet rá, ha a nélkülöző is talál számára jó szót és őszintén sajnálkozik miatta, hogy le kell mondania róla. Másik tanulságunk, hogy sikerünket nagyrésztben árunknak is köszönjük. Drágább folyóiratot középosztályunk aligha bírna el. Bármily problémát s áldozatot jelent is a mai ár, ezt mindenképpen fenntartjuk.

FASCIZMUS ÉS PARLAMENTARIZMUS.

ANTONIO WIDMAR úr, a budapesti olasz követség sajtófőnöke 1927 november hó 23-án egy rendkívül értékes s a magyar viszonyok alapos ismeretére valló cikket irt Olaszország egyik legelterjedtebb és legtekintélyesebb lapjába, az „Il Giornale d'Italia“-ba. A cikk megírására az akkoriban Olaszországban járt s a fásdzmust a helyszínén tanulmányozó bizottság adott alkalmat. A cikk írója azonban eltért a sablontól s nem elégedett meg azzal, hogy üres frázisokkal köszöntse báró Prónayt és az ő munkatársait. E helyett egy tartalmas és terjedelmét tekintve is nagyobbszabású értekezésben számol be arról, hogy milyen nagy változáson ment át a magyar közvélemény a fascizmus megítélésében? mekkora és milyen kvalitású irodalma támadt nálunk magyaroknál úgy pro, mint kontra a fascizmusnak? mit gondolnak Magyarországon a fascizmusról a különböző társadalmi rétegek és felekezetek? miért tartják még az úgynevezett vezetőkörök is a fásdzmust nacionalizmusnak? S miért gondol nálunk mindenki diktatúrára, mihelyt fascizmusról van szó? De bármily nagy legyen a haladás a fascizmus megítélésében, Antonio Widmar úr szerint

mégis vannak olyan tévedések, amelyek miatt a magyarok által a fascizmusról alkotott képet ma sem lehet exáktan tekinteni. Különösen élénken érzi Antonio Widmar úr az ilyen tévedések jelentőségét egy olyan cikk részéről, amely az országnak egyik legtekintélyesebb folyóiratában gróf Bethlen István égisze alatt jelent meg. „A fascizmus és a parlamentarizmus“ című cikk írója ugyanis szerinte a fascizmusban nem lát mást, mint egy páratlanul nagyszabású ellenhatást az 1922-ben összeomlott régi Olaszországgal s ennek politikai rendszerével, az ancien régime-mel szemben. Antonio Widmar úr ebből a szövegtörödékből azt a következtetést vonja le, hogy a cikk írója a fascizmust pusztán nacionalista és antibolsevista pártnak tartja, amelynek mint ilyennek szükségképpen megvannak mindazon fogyatkozásai, amelyekben a többi politikai pártok szenvednek. Szerinte tehát: „A fascizmus és a parlamentarizmus“ című cikk írója nem látja meg, hogy a fascizmus több, mint párt; a „fascizmus olyan gigászi arányú nacionalista mozgalom“, amely öt esztendő alatt végezte el azt, amit más népek évtizedek vagy évszázadok alatt végeztek el; öt esztendő alatt alakította át a közönséges államot nemzeti állammá. Antonio Widmar úr a fascizmusnak párt gyanánti felfogását annyira elhibázottnak tartja, hogy szükségesnek látja ebbeli álláspontját egy vastag betűkkel szedett külön cím: tudniillik „Il Fascismo-partito“ cím alatt tárgyalni.

Lássuk ezzel szemben mi a valóság? Antonio Widmar úr valószínűleg nem méltatta figyelemre cikkemnek azt a részét, amelyben Don Luigi Sturzonak, az olasz keresztényszocialista párt vezérének a nacionalizmusra vonatkozó álláspontját ismertettem s a fascista állásponttal egybevetettem. Bizonyára nem vette figyelembe azt sem, amit a fascizmus férfias erkölcsstanáról és arról írtam, hogy a nacionalizmus céljait csakis erkölcsi megújulás útján lehet megvalósítani; csakis ezen az alapon lehet tehát elérni — Mussolini szavaival élve — azt is, hogy „szakítsunk a régiségkereskedők és a múlt dicsőségén élősködők Itáliájával“ s „hogy a római világbirodalom, a renaissance és a feltámadás Olaszországi után megteremtsük a negyedik Itáliát, azt a nagy olasz imperiumot, amelynek világtörténelmi múltú fővárosa, Róma egy sorban áll Londonnal és Párizssal“. De azt kell hinnem, hogy Antonio Widmar úr cikkemnek még a bevezetését sem méltatta kellő figyelemre. A bevezetésben ugyanis idézem Mussolininek 1925 november 18-i beszédét s ebből kiindulva kérdezem, vajjon elfogadhatjuk-e azt az álláspontot, mely szerint „a fascista állam olyan különleges alkotás, olyan új típusa az államnak, amelyhez hasonlót a világtörténelem felmutatni nem tud, amely típusból csak egy példány van, tudniillik Olaszország“. S végül azt kell hinnem, elkerülte a figyelmét a válasz is, mert az általam adott válasz szerint: „Kétségtelen tény, hogy a fascista államot a Mussolini-féle szindikalizmus különíti el a többi államtól s ez teszi olyan a maga nemében egyedül álló alkotássá, amilyennek azt Mussolini 1925 november 18-i beszédében feltüntette.“

Abból, amit a Fascizmus és parlamentarizmus című cikkemből idéztem, világosan kiténik, hogy én a fascizmust nem pusztán pártnak, hanem egy a nemzeti eszmétől és a Mussolini-féle szindikalizmustól — s hozzátehetem még az antiliberalizmustól, az antidemokráciától s az antiparlamentarizmustól — áthatott olyan különleges állam-típusnak tartom, amelyből egy példány csak van, tudniillik Olaszország. Hogyan lehetséges tehát, hogy Antonio Widmar úr mégis szükségesnek látta megfenni az ő kifogását? A magyarázat nagyon egyszerű. Én a fascizmust egy páratlanul nagyszabású „ellenhatásnak“ tartom Olaszország régi rendszerével s annak legfontosabb politikai irányzataival: a szocializmussal, a liberalizmussal és a demokráciával szemben. Antonio Widmar úr az ellenhatást opposizione-nak fordítja. Ez a szó azonban kettőt jelent: egyrészt ellenhatást s másrészt ellenzékét vagyis pártot.

Én a magam részéről készségesen elismerem, hogyha a fascizmust olvasóim előtt a régi olasz rendszer opposziója vagyis ellenzéke gyanánt tüntettem volna fel, akkor jogos lett volna a szemrehányás, hogy a fascizmusban nem látok mást, mint pusztán pártot. De mivel ezt nem tettem, hanem épp ellenkezőleg, a fascizmust mint különleges államtípust állítottam olvasóim elé, kénytelen vagyok megállapítani, hogy Antonio Widmar úrnak reám nézve igen megtisztelő kritikája tévedésen: a magyar szövegből kiszakított töredéknek helytelen fordításán alapszik.

EREKY ISTVÁN

ARNDT MAGYAR UTAZÁSA 1798-BAN.

I.

HAJÓÚT BÉCSTŐL POZSONYIG — EGY NAP POZSONYBAN*

*

ARNDT ERNŐ MÓRIC, a német felszabadulás és egység történetének jelentős, alakja, tüzesszavú politikai író és költő, még nem Volt nevezetes személyiség, amikor az 1798. évben ifjúkorának vidám vándorlásai közben szinte véletlenül magyar földre is elvetődött.

Mintha maga is érezné útleírásaiban¹, hogy kissé furcsa ötlet volt ez a kirándulása, elütött a szokott lineától, ami a látni és művelődni vágyó embert akkor a nagy régi kultúrák országain át vezette. Negyedévi bécsi tartózkodás után Itáliába, azután pedig Franciaországba készült; kéthetes magyar útja váratlan epizód volt csupán. De — jegyzi fel útirajzában — a Bécsről szóló fejezet függelékéül szívesen veszik talán némelyek ezt a kicsiny kitérést is magyarföldi emlékeiről. Egyes bécsi ismerősei biztatták őt erre az útra, de láthatólag még többen voltak Bécsben, akik nem igen tanácsolták a magyarországi kitérést, ellenkezőleg rossz információkkal el akarták Magyarországot meglátogatásától riasztani.

A mi németünk azonban szerencsére nem azzal a céllal utazott, hogy csak azt nézze meg, amit mások is látnivalónak hirdettek s hogy csak az tessenek neki, aminek hagyományszerűen mindenkinek tetszenie kell. Azt lehet mondani, semmiféle céllal sem utazott. Inkább hányattatta magát a nagyvilágban, mintsem utazott. S inkább dacolt azzal, amire mások rá akarták volna beszélni, semhogy kíváncsiságát tudós programok szerint elégitette volna ki. Ahol híres nagyszerűségek ajánlkoztak, ormán gyakran únottan sietett el; ahol nem volt más, mint föld, ég, fa és fűszál, ott tűnődve állott sokáig. Amikor kocsin járhatott volna, nagyokat vándorolt gyalogszerrel; esőben, szélben otthagya a városok kényelmét s rőtta vidáman a hegyeket és völgyeket.

„Vidáman“, — ezért nehéz irodalmi formában híven magyarra fordítani útleírásait. Mezők, lombok, falvak, nyájak s más ilyesféle teremtésadta dolgok rajzához e jelzőt ragasztja; tán legkevésbé akkor, amikor valami olyat lát, ami valóban az emberek mesterséges felvidámítására van szánva. Végül mégis csak rá kell jönnünk, hogy e szó nem jelző, hanem a vándor keblét feszítő hatalmas életkedv. „Utamnak vidámnak kell lennie,“ — mondja előre is — „mint ahogyan utazás közben én vagyok a világ legjobb kedvű embere“, „semmi szél oly metsző nem lehet, semmi eső nem verhet oly Csuromvizessé, hogy elrontsa kedvemet.“

Mint Bröder Sorgenlos utazott mindig, mondja öregkorában; csaknem túlkönnyedén, előkészület, tanulmányok nélkül. Csak később jött rá, hogy mégis élt benne valami homályos, ösztönszerű cél, ami vezette és hogy mégis így ismerte meg legjobban a dolgokat, embereket és népeket.

¹ Emst Moritz Amdis Reisen durch Cöln, die Rheinlande, die Niederlande, Ungarn, Italien und Frankreichs. II. kiad. Leipzig, 1804. I. k. 275—344. I.

Úgy látja később, szerencsétlenség lett volna, ha már utazásközben egyre méregethette volna, hogy íme, ezzel s azzal is tágult látóköre.

De így is fest útleírása, mit mindjárt hazatérte után négy kötetben tett közé. Naplószerű feljegyzések, formáló és igazító gond nélkül. Semmi csinált gondolat, mesterséges hatás, mellyel érdekesebbé akarná tenni a dolgokat, mint amilyenek azok valójában voltak.

S ezért talán legillőbb hozzá, ha mi is mindjárt útnak indítjuk őt, közben ismerkedvén meg vele annyira, hogy megmagyarázhassuk magunknak, miért jött el hozzánk és miért látta földünket és népünket úgy, amint azt leírásában hol örömmel, hol részvétellel elbeszéli.

Tehát 1798 augusztus 17-ének reggelén a bécsi Dunaparton üldögélt a Hugelmann kávéházban, ahol, mellesleg megjegyezve, egy magyar újságot is látott. Nyilván a „Magyar Kurír“-t; ez volt akkor az egyedüli magyar hírlap s ez is Bécsben jelent meg. A hajó indulására várt ott négy társával együtt, mert úgy tervezték, hogy Pestig a Dunán mennek s onnan aztán gyalogosan vissza az osztrák határig. Reggel kilenctől tizenegyig vártak itt, tizenegyől fél egyig pedig a hajón, rekkenő nyári hőségben. Mert ugyan minden indulásrakész volt már, de tíz és tizenkét óra között nem indul el egy hajó sem, ha már előbb nem indulhatott. Várni kell, míg az óra elüti a teljes tizenkettőt. Amdt nem tudott rájönni e babona magyarázatára, valamint arra sem, hogy miért tiltják el s üldözik a matrózok a fűtőrészt a hajón. Szerintük a viharokat lázftja fel ezzel az ember. El kellett hát tűrni a legdurvább rendreutasítást is, hiszen oly sok lélek üdve és biztonsága forgott kockán.

Déli fél egykor végre eltaszították a parttól a bárkát.

A folyam árja volt fő hajtóereje, ahol lehetett, segítettek vitorlával is és ahol kellett, evezőkhöz is nyúltak, így oly helyeken, ahol szélessé és lassúvá vált a Duna, vagy pedig ha a szél elült. Ilyenkor azok az utasok fogták kezükbe az evezőket, akiket éppen erre való tekintettel ingyen vettek a hajóra.

Amdt, szokása szerint, nem nyughatott, míg sorban meg nem ismerte útítársait, keresvén köztük olyanokat, akik tréfára, csinyre alkalmasak. Már beszálláskor feszülten szemügyre vették ily szempontból az újabb és újabb jövevényeket. Némelyik sokat is ígért. Sokan voltak, férfiak, nők, ifjak, lányok, világiak és papok, keresztények és zsidók.

Poggyászuken, ládákon, zsákokon táboroztak, kiki ahogy helyét találta. Amdt kiemeli, hogy a csőcselék a zsidókkal együtt önként elkülönítette magát s legfőljebb nagy hőségben, kipárolgásával, volt terhére a jobb közönségnek.

Elhaladván a Práter mellett, a teljes és osztatlan Duna tárult szemük elé. Síkságok és kedves szigetek közt hajóztak tova. Vadkacsák és kicsiny sirályok voltak egyedüli kísérői csöndes útjuknak. A part mezőin ritkán látni embereket, még ritkábban nyájukat. A falvak, legalább szemre, mind alázatosabbak és szegényebbek lesznek, amint a magyar határhoz közeledik a hajó. Szalmatető, meszeletlen házak; kicsiny és alacsony ablakok. Misztikusan szomorú minden; Amdt az ő északi szülőföldjének, Rügen szigetének halászfalvaira emlékezik.

Majd emelkedni kezdtek a partok, hegyek közé szorult a folyam; Hamburg váromjának szürke tornyai alatt úsztattak el. S míg e képben merültek el, hirtelen fordulót vett a Duna, hogy valami még sokkal szebbet tárjon eléjük. Meredeken és hatalmasan mutatták homlokukat odaát a hegyek s ott, ahol a Morva dühösen örvényelve zúdul a Dunába, egy magányos szikla pompázik a folyó fölött, tompakúp formájára csiszolt kőszál, rajta büszke torony és vár, mely Dévény kicsiny városát őrzi. A

hegyek zölderdős fejükkel a felhőkig szöknek fel itt, a magyar határon s mélybevesző szőlőkkel hol közeledve, hol távolodva kísérik a Dunát; mintha minden órában varázsvessző érintené az embert, ki megbűvölve áll a látvány előtt.

Így írja le Arndt Magyarföld kapuját. Odabenn aztán nyugodtabbá válik már minden; a hegyek csak hátulról integettek utánuk már. A Duna széles vize ezernyi hullámával, mind méltóságteljesebben ömlik tova. Így ment az út, vidáman és jókedvűen, egész alkonyaiig, amikor Pozsony partjainál kötött ki hajójuk.

*

Miután egyik vendéglőtől a másikig hiába vándoroltak, végül a „Sonne“-hoz címzettben mégis szálláshoz jutottak. Aztán mindjárt a sétányra siettek ki, hol az alkonyi derengésben méhrajként nyüzsgött a tömeg és ahol a szép úri lányok egész serege mosolygott hamarosan reájuk, felfedezvén bennök az idegent.

Másnap bejárták a várost.

„Pozsony városának fekvése egyike a legszebbeknek és legvidámbabbnak a világon. Oly vidéken, mely mindent gazdagon terem, amit csak az ember az ő első-, másod- és harmadrendű szükségleteire kívánhat. A nagy Duna folyam mellett, mely a közlekedést szolgálja és a városnak oly sok előnyt és könnyebbséget nyújt, magas szőlőhegyek láncá alatt fut belé a síkságba, mely mérhetlenül terjed tovább kelet felé.“

„A voltaképeni város kicsiny, de a külvárosok háromszor akkorák és mivel mind egyben épültek, mégis csak nagy városnak lehet mondani, akárcsak Linzét az ő külvároisaival. A tulajdonképeni várost tán azzal tudnám az úgynevezett külvárosoktól megkülönböztetni, hogy sokkal jobban van építve és nem egy csinos, cserépfödte háza van; a külvárosokban azonban részben csak vályogfalak és zsindey. Szemre szomorú ez és veszélyes, ha tűz támad, ami itt mindig borzalmasan könnyű munkára talál. Elutaztam után körülbelül nyolc napra magában a városban több mint harminc ház égett le s egy csomó istálló, egy faraktár és egy nagy szalaggyár; oly kár, mit 40.000 forintra becsültek. A házak egy része jól épült, még a zsindeysek is és találni néhány szép és egyenes utcát is, de egészben véve lehetetlen a várost szépnek nevezni. Jórészt hegyen fekszik, hepehupás, ferde és görbe s többnyire nyomorúságosan van kövezve; egész észak* keleti része pusztá és forgalom nélküli. Csak a Duna felé élénk és vidám s itt találni csak széles utcákat, csinos sétányokat, finom házakat, pozsonyi modorban. Itt van a középpontja minden életnek és nyüzsgésnek, üzletnek és szórakozásnak; nem is kell tovább menni, hogy a lakosságot és annak élete folyását dióhéjban lássuk. Itt vannak a legjobb vendéglők, itt a néhány nagy raktár, egy tekintélyes kaszárnya s az elegáns színház és vígadó. Itt van a repülőhíd, jönnek és mennek a dunai hajók, itt kötnek ki az apró csónakok és ladikok gazdag és olcsó évszaki termékeikkel: röviden itt van minden élet.“

„A színház és egyúttal a vígadó valóban igen csinos és dunamenti kellemes fekvése még inkább emeli szépségét. Hosszú épület, egyszerű stílusban. Egyik fele csinos színháznak van berendezve, a másikban fenn finom táncterem, üdülő szobákkal, konyhával s más szükségessel; alant pedig igen elegáns kávéház, amilyent Bécs egyet sem mutathat fel, egy nagyteremmel, több mellékszobával, billiárdokká; mindenütt nagy márványasztalok, tükrök, csillárok díszítik ragyogóan. Telente hetenkint meghatározott összejövetelek vannak itt, gyakran bálók, és álarcosvigalmak, mikre minden tisztességes ember és rendes család előjegyezhet és amelyeken

a városban élő legelső emberek s legnagyobb mágnások is résztvesznek. Az egészket különben is a város mágnásai és gazdag családjai építették.“

„Ez épület északi oldalán csinos sétány van, egy szabad terén több sor hársfa és gesztenyefa, ahol estefelé, mint a közeli Dunaparton is, nyüzsgőnek a sétálók. Mindjárt e sétány bejáratánál van a másodrangú színház, természetesen csak szegényes, egyemeletes, zsindelellyel fedett épület, az úgynevezett nyári színház. Mélyebben benn a városban van még Batthyány hercegprímás palotája és a vármegyeház, egész tekintélyes, bár tulajdonosoknak és a gyülekezetnek nem egészen, megfelelő épületek/”

„Magasan a város fölött áll a vár, kezdetén a hegyesomak, mely északelet felé félkörben veszi körül a várost. Tiszteletreméltó emléke a múltnak, melyben valamikor nem egy király lakozott, most azonban láthatólag kikerülhetetlen sorsa felé töredezik. Keleti végén Mária Terézia új stílusban épített hozzá egy szárnyat, amikor József királyfival menekülteiben itt lakozott uralkodása első rossz idejében s nemes, hősiesség magyarjait innen küldte ki, hogy örökös tartományait a franciák, bajorok és brandenburgiak kezébe kiragadják. Most a császárnő lakosztályait s a többi régi és új részeket is ifjú papok lakják, kiket több tanító itt készít elő jövő hivatásukra; az érsek szeminaristáinak nevezik őket. Belül bizony sivár képe van az intézetnek, a fiatal papok láthatólag nem sokat adnak a rendre és csínra. Amit emlékekben, képekben, fegyverekben, török trófeumokban és a régi idők más furcsaságaiban azelőtt e vár őrzött, azt mind Budára, az ottani várba szállították át, megfosztván így a pozsonyiakat e kincsektől, amiért eléggé el is vannak keseredve. A várból, sőt már környező falairól is nagyszerű kilátás nyílik a városra, körül a gazdag tájra, a büszke folyamra és a távoli hegyekre s dombokra egész Morvaországig, valamint Bécs öreg Szent István tornyának csúcsáig.“

„Tulajdonképpen Pozsony Magyarország fővárosa, de Buda és Pest vitássá tették e rangját. Minthogy a palatínus Budán székel és ugyanott van székhelye a legfőbb törvényszékeknek és a legtöbb kormányhivatalnak, Pozsonyt már alig lehet fővárosnak tekinteni. Kevés mágnást és nemeset lehet itt látni. De most nyár van s télen állítólag sokkal mozgalmasabb az élet, bálokkal álarcos mulatságokkal, színházzal s más szórakozásokkal.“

„Minthogy a város oly közel fekszik Németországhoz és legtöbb s legközelebbi forgalma Bécshez köti, csaknem egészen el van németesedve; még a viseletben sem látni sok magyarosat. A legtöbb magyar beszél németül is, még a közönséges ember is érti e nyelvet. A vidék lakosságának jó része különben német eredetű, a telepések utódai, kiket a középkor magyar királyai ázsiai népük európaivá tételére és humanizálására hívtak be az országba, városokat és falvakat adományozván nekik benépesítésre és megművelésre. Nyári és téli színházuk, olvasmányaik, sőt könyvkereskedéseik is csaknem kizárólag németek. Még született magyaroktól is hallottam, hogy jórészüknél már nehezebb esik a folyékony beszéd anyanyelvükön, annyira elidegenítette őket attól a megszokás. És a magyarok itt nem is oly komolyak és zárkózottak, mint másutt, idegenekkel, sőt bennszülöttekkel szemben is, ami azonban nem otrombaság és esetlenség tőlük, hanem jellemük következménye. Itt előzékenyek, barátságosak és szolgálatkészek, mint a jószívű bécsiek és az idegennel rögtön beszédbe és tárgyalásokba ereszkednek. A kávéházakban, a billiárdoknál, a sétányokon alig hallani mást, mint német szót. Csak a távolról jött paraszt, kinek ritkán van dolga a városban, szőlővesében atyái nyelvénél edesebb hangjain, még ha elég jól ért is németül.“

„Máskülönben e hely meglehetősen élettelen s nagyságához viszonyítva elég néptelen. A föld sava, az ipar és szabad munka, a kézművesség és gyárak még igen hiányoznak innen s az ország jelen állapotában tenné-

szetesen aligha is fognak kifejlődni. Minden első természeti produktum, bor, gyümölcs leírhatatlanul olcsó és kiváló minőségű; az ételek is jobbak már, mint Bécsben. De erről majd bővebben Buda és Pest fejezeténél.“

„Annál mostohábban áll a lelki táplálékok dolga. Hiába keres itt az ember igazi irodalmi életet, szabadság nélkül nincs is az sehol. Már Bécsben is sok jó német elmeélnék, igazi szellemnek el van vágva az útja; még kevésbé érvényesülhet itt. Silány regényeket helyezhet el leginkább a könyvtár és ezeknek kellene a nyári színház Kasperlejével egyetemben az ízlést javítaniok, az erkölcsöt finomítaniok és nemesíteniök. A magyar férfiak és nők legalább annyira kedvelik az ilyen olvasmányokat, mint bármely német város; az itteni polgárok leányai, a borbélyok, lakájok e szempontból semmiben sem maradnak a mieink háta mögött.“

„Este a kávéházba mentünk, majd a szép bálteremben bámultunk meg nem egy hófehér női arcot és Minerva- s Diana-termetet. Oly előny, mit kevés európai nőnél találni abban a pompában, mint a magyaroknál. Innen a nyári színházba vetődünk el, mely most egyedül szolgálta a közönséget, mert az állandó színház nyáron zárva van. A nyári színház finom deszka-épület galériával, parterre-el és nobel parterre-el, ahol a nép tekintélyesebbjei ülnek. Mi sem akartunk ma plebejusok lenni és megkockáztattuk a tíz krajcárt a nobel parterre-ért. A színház öt órától este tízig van nyitva. Kiki végignéz pénzéért három felvonást, mert ennyiből áll a darab; mindegy, melyik felvonásnál kezdi. Mindegyik felvonásra külön fizetik a díjakat, csak a galéria és a nobel parterre mentes e megszegyenítő ide-oda járkálástól, mert jegyeket kapnak, melyekből minden felvonás előtt egyet leadnak. A zenekar néhány béna sípból, egy kis- és egy nyomorult nagydobból állott. A darab címe: Kasperle öröksége; az idei divatos ízlés minden rekvizitumával, lovagokkal, apródokkal, nemes szüzekkel, varázslókkal, óriásokkal, kísértetekkel, véres gyilkosságokkal és ami még egy pokoli elégikus tragikomédiához tartozik. Kasperle jól játszott, tán Bécsben járta tanulóéveit, vagy pedig a Marinelli-féle Kasperletől lesett el és jegyzett meg valamit. A nők egyike csodaszép volt, nyilvánvalóan túl jó e színésztársaság számára, de ő is, mint a többiek is, csapnivalóan játszottak, amint-hogy a lovagok is silány, csetlő-botló és betúrágó fickók voltak. Egyikük azonban mégsem látszott egészen közönséges színésznek. Hosszú lábaival oly rártartón és hatalmasan lépegetett, mintha legalább is a bécsi National-theater közönsége ülne előtte; így becsülte meg önmagát és tízkrajcáros nóbelparterristáit magas komolyságával a bolond játékban. Mégis csak tréfás dolog, mint gondolja magáról minden ember, hogy valami nagyot játszik és hogy még a Kasperliadéknak is megvannak a maguk hősei és kedvencei! Jobban örültem e lovagnak, kicsiny szavainak és nagy léptének, hangjának, mint valami közepes színésznek, ki mindenfélének silány keveréke. Végül is ki ne kedvelné meg e Kasperlet, ha látja, milyen hatalma van a homlokok ráncainak eltüntetésére és az ajkak mosolygóvá varázsolására?“

Szószerint ez az, amit Arndt Pozsony város külső-belső életéről feljegyez. Árnyékéletet lát itt mindenben, mi az irodalmat és művészetet illeti. Mint ahogyan Bécsben is csak árnyékélettel áttott. A bécsi kormányknak minden újat és hatalmasan előretörőt elnyomó gyámkodását okolja mindezért. A francia forradalom hatása alatt nálunk különösen Martinovics nemrég elfojtott összeesküvése után vált e gyámkodás hosszú időkre rendszerré.

Jellemző Arndtra, hogy amikor hajója Pozsonynál kikötött, első tekintete nem is a várost kereste, hanem túloldalt a vízen át bájosan integető szigeteket, ligeteket, kicsiny falvakat. És másnap kora reggel, még a város megszemlélése előtt, valóban e békés partokat kereste fel először.

Erdős szigetcseke, amelyen a pozsonyi világ a bécsi Práter módjára

szokott szórakozni. Csinos sétahelyek, melyek a Duna tükre mellett és apró patakoktól meg-megszakítva igen bájosan hatottak. Kicsiny vendéglők, tekepályák és más különlegességek, de a pozsonyiak mégis csak túloznak, amikor a Práterrel hasonlítják mindezt össze, amely mégis csak sokkal szebb s amelyben ezerszer nagyobb a forgalom és népcsődület. Beljebb a sűrűségben nyulak, szalonkák, vadkacsák raja. Magyar földdel vadászörömökben alig versenyezhet más országa Európának s oly sok jó céllövőt is alig talál ni másutt, mint a magyarok között.

E szigetet egy nagy híd köti össze egy másikkal, amelyen bájos parányi kis falura találunk.

Míg Pozsony városi látványosságait meglehetősen szapora kritikává sorolja fel, itt csak csodálni valót lát az északi tengerpart fia, ki a zord természettel való folytonos küzdelmet tapasztalta otthon maga körül.

A falvacska körül gazdag mezőkön marhák és lovak sokasága legelész. A faluban egy alacsony, szalmafedelű házikóba tért be az idegen társaság. Barátságos anyóka ült orsója mellett egy szőlőlugasban; a nehéz szőlőfürtök Ősz hajára csüngtek. Körülte két kedves gyermek játszadozott dinynyékkal és tökökkel. A barackfák ágait a nyitott ablakokba hajlította be érett gyümölcsük.

Az öregasszony az idegeneket nyájasan készítette befelé; tejet kértek tőle, amiért aztán csak hosszú huzavona után fogadott el valami fizetést. A kertben szőlőfürtök alatt telepedtek le. A nap fényesen ragyogott; a hatalmas fák buja lombjukkal csöndesen s patriárchálisan állottak körülük. „Átéreztük a jámborság és elégedettség ez édes csöndéletét, mit ily kunyhóban s kertecskében valóban át is tud élni a tiszta szív. A barátságos öreg, ki mellénk ült a napra, a játszó gyermekek, hallgatag fák s nyájak, a folyam távoli zúgása, ó, mi végül is oly fájdalmasan beszéltünk arról, mily emlékeket mozgat meg majd szívünkben harminc év múlva ez édes otthon, a mi északi rónáinkon és partjainkon, hol nem csüggenek szőlőfürtök fölöttünk s nem hallik a vincellér kiáltása. Ó délföld! Ó déli égbolt! Aliért is nem juthattál mindenkinek osztályrészül?”

Ha Pozsonyban kellene laknia, — mondja Arndt — itt lenne mindennapi pihenőhelye. „Milchinsel^{Ci}-nek nevezik ez ártatlansággal teli paradicsomot, melyen a Dunát s a partokat fák és bokrok szegélyezik, területének többi része pedig nagy rét, a legbujább zölddel. Télen-nyáron friss tej és vaj. Földig hajló gyümölcsfák, a magas kukorica között pettyezett arany-sárga dinnyék vidám sorokban. „Ó, van a földön még elég paradicsom, csak több jámbor szív kellene, ki lakhatnék bennök!”

Hosszan üldögéltek ott kinn a „Tejszigeten“, majd egy vidám órát bolyongtak mezőin és lombjai között. Hazafelé menet kissé elnézegettek a bécs—budai országúton, mely a szigeteken át halad. Kocsik, lovasok állandó sora mozgott azon; akkor még többet jelentettek az országutak, nagyobb élet folyt rajtuk, mint napjainkban.

A tutajon, azaz Arndt szerint a mozgó hídon, francia papok kerültek melléjük, kik fűt-fát összebeszéltek előttük viselt dolgaikról, bámultatni szerették volna magukat a németekkel. Forradalom ide, forradalom oda, a papok büszkéek voltak, a francia seregek az előző évben végigverték fél Európát.

Az igazi magyar ebéd aztán ismét visszatérítette társaságunk figyelmét a magyar föld vendégszerető bőségére; dallal és muzsikával keltek fel asztaluktól. Este is sokáig ültek a dinnyében hűtött legjobb magyar borok előtt, míg végre az ital édes erejétől hevülten és az ég csillagaitól mámorosán az álom karjaiba nem merültek.

HAJNAL ISTVÁN.

(Folytatjuk.)